


ELSEVIER'S



JAARGANG XII
DEEL XXIII
MCMII






ELSEVIER'S

GEÏLLUSTREERD MAANDSCHRIFT OORSPRONKELIJK NEDERLANDSCHE KUNST IN WOORD EN BEELD

REDACTIE: F. LAPIDOTH, MR. L. J. PLEMP VAN DUIVELAND EN PH. ZILCKEN * * * * * * * *

JAARGANG XII
DEEL XXIII * *



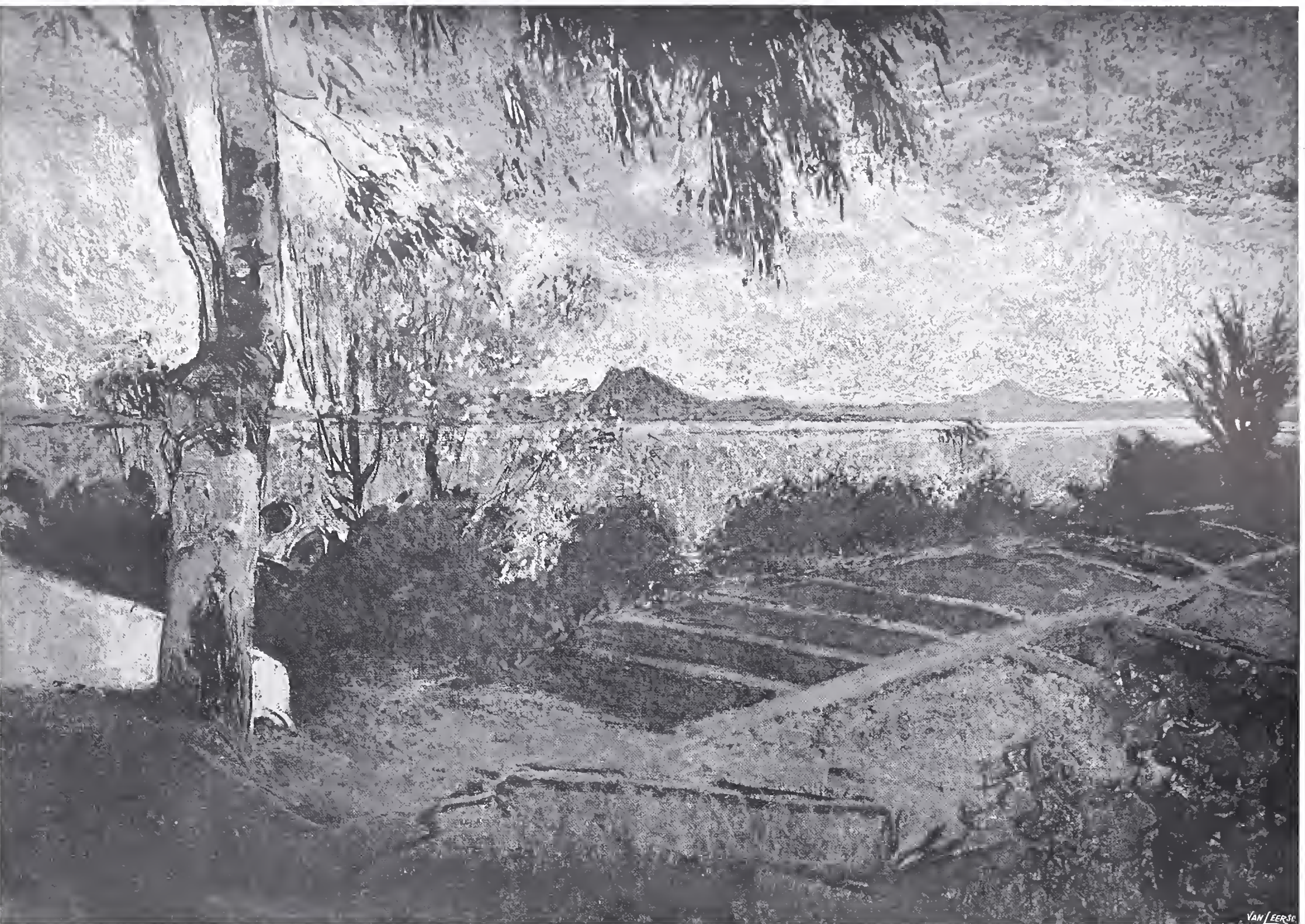
JANUARI-JUNI
MCMII * * * *

AMSTERDAM — UITGEVERS-MAATSCHAPPY „ELSEVIER"
64 N. Z. VOORBURGWAL * MCMII * * * * * * * *

Inhoud van Deel XXIII.

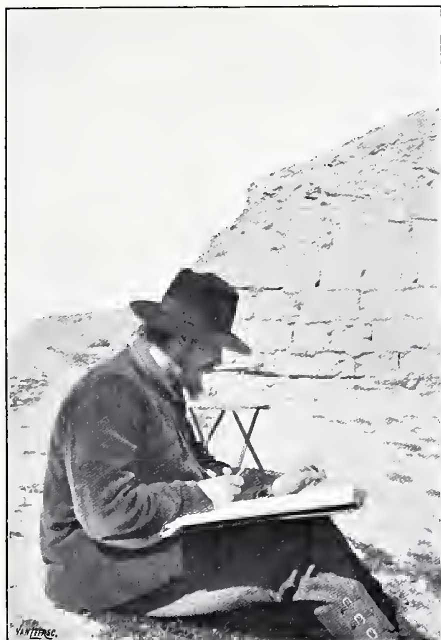
ALPHABETISCHE LIJST DER MEDEWERKERS.

PLATEN BUITEN DEN TEKST.



DONKER WEER.

HENRICUS. † † † DOOR P. A. M. BOELE VAN HENSBROEK. † †



PORTRET VAN DEN SCHILDER; OP DEN ACHTERGROND DE BOUWVALLEN VAN CARTHAGO.

De zoo belangrijke tentoonstelling van Henricus' werk in den Haagschen Kunstkring — later grootendeels ook te Leiden geëxposeerd — is een welkome aanleiding om eens over dien kunstenaar te praten.

't Is een eigenaardige figuur, zelfs in de kunstenaarswereld, waar men toch aan uitmiddelpuntigheden gewoon is.

Flink van postuur, breed van opvatting. Fijn van geest, en tóch soms buitengewoon ruw; 'n Haagsche burgerjongen en tóch 'n aristocraat. Gewoon te doen wat hem lust, zonder te vragen wat de samenleving meent te moeten eischen. 'n Bohémien in den goeden zin des woords, en dus . . . misplaatst in den Haag. Ziedaar Henricus.

'k Heb hem jaren gekend als 'n geestig teekenaar, als 'n hartelijk, oprecht vriend. Zijn atelier — voor enkele jaren — in de Zoutmanstraat, was 'n nooit te vergeten rommel. 't Eenige wat maakte, dat men 's mans eigenaardigheden over het hoofd zag, was zijn genialiteit.

Op 'n winteravond, zoo even vóor Kerstmis, zou ik hem te zeven uur te huis vinden.



LANGS DE KUST.



DE „BOU KORNAINE".



BESCHONKEN CHIRADRINKERS.

Na 'n eindeloos stooten tegen allerlei in de lange gang en na een onzinnig getal lucifers te hebben aangestreken om Henricus' deur te vinden, stond ik er voor en klopte. Eerst geen antwoord. Herhaald kloppen. Daarna sleepte iets van de trap.

„Henricus thuis?"

„O bè jij et. 'k Docht dat 't een beerenleier was." — Aldus de schoone.

Tot beter verstand van den toestand diene, dat de schoone een model was, en „een beerenleier" de artistieke benaming voor een man, die met kwitanties uit is.

Na deze inleiding trad ik binnen. De modelmaagd legerde zich op de rustbank en vertelde mij hoe zij, een eerbare dochter eener nog eerbaarder baker, bij Henricus poseerde voor onderdeel van een engelenkoor.

Ik had intusschen de omgeving opgenomen. Een kachel met veel gruis er om heen; een piano, met geleegde champagneflesschen als luchters; een ezel, studies enz. enz.

Daar werd geklopt en in zijn flappende regenjas kwam Henricus binnen.

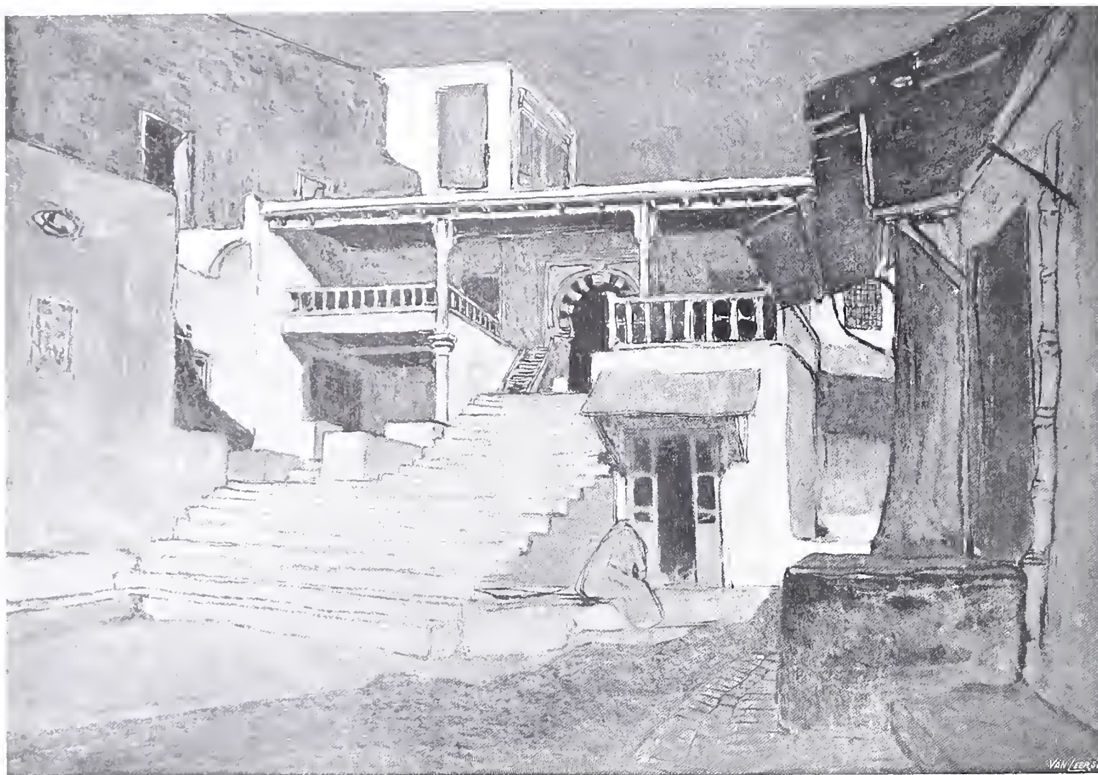
„Bejour!" — tegen mij. „Daar dat's voor jou," — tegen de schoone. — Met bracht hij een groot pak met fondants te voorschijn. — En toen werden de zakken uitgepakt. Wat er al uitkwam! Lithographisch krijt, verf, 'n paar penseelen; 'n pond of wat saucijsjes! En toen werd de groote hond geroepen — 'n goed mensch is altijd goed voor beesten — en met een: „Kijk, dat heeft de slager me voor je meegegeven," vlogen naar alle kanten van de vrij groote ruimte de kluifjes. — Nu kan elk begrijpen welk een verwarring dat aanrichtte in een zaal, waar alles toch al op losse schroeven stond. Als een bezetene vloog de hond rond, gooide alles omver; de schoone zette de saucijsjes te vuur en 'n uur lang babbelden wij nog over een Spectator-Nieuwjaarsprent.

En een volgenden dag, als hij eens geen lust had te werken? — Ik weet het niet. 'k Geloof, dat hij dan stroopte. Niet, dat hij dat deed *om* te stroopen. Maar, och, als je zoo buiten bent, en zoo'n „bout" komt in je nabijheid . . . .

Intusschen deed hij soms mooi werk. Zoo versierde hij o. a. het oude koffiehuis „Terborch" — 'k ben mogelijk te oud om te weten welken nieuwmodischen titel het heeft



ROTSEN.



HET MOORSCHE KOFFIEHUIS.

aangenomen — op den Bezuidenhout met uitstekende schilderingen en arrangeerde geheel de zaal. Fijner, artistieker koffiehuis, heeft er wel nooit bestaan in den Haag.

Hij deed soms gekke dingen in zijn breede woestheid; maar, ook heb ik hem gezien, hoe hij, begeesterd door een of ander idee, 'n stuk papier nam en dan met zijn linkerhand die vaste lijnen neerzette met benijdenswaarde zekerheid. Tot voor korten tijd bijna uitsluitend teekenaar, heeft hij zijn coloristisch talent eerst in den laatsten tijd geopenbaard.

Waren de jaren, die hij te Parijs doorbracht, grootendeels aan zijne ontwikkeling gewijd, in Nederland, in den Haag teruggekeerd, had hij spoedig een goeden naam als teekenaar. Tal van affiches maakte hij in die dagen, teekende mooie Spectatorprenten en trad zelfs een tijdlang als redacteur voor de illustratie van Elsevier's Maandschrift op. Dat duurde slechts kort, want Henricus was te veel artiest om te werken als het moest. Was de geest niet vaardig, dan ging het niet.

Maar ook nadat hij als redacteur van Elsevier was gescheiden, waren de illustraties van vele novellen in dat tijdschrift van zijn hand. Hij illustreerde o.a., om er slechts enkelen te noemen *Tine* van Maurits Smit; *Zijn zuster* van Van Nouhuys; *Ida's huwelijk* van Joh. Wolters; *To de fruitvrouw* van Tengeler en vooral het fraaie sprookje van Pol de Mont *Prinses Zonneschijn*.

In die jaren verluchtte hij ook *De wilde Jager* in den bundel *Iris* van denzelfden dichter. Verder teekende hij nu en dan voor particulieren werken, die veelal verstrooid zijn, en die wij, hoop ik, eens bij elkaar zullen zien op eene Henricus-tentoonstelling van meer algemeenen aard dan die, welke de aanleiding was tot dit artikel.

Zij bevat toch alleen des kunstenaarswerk van de laatste twee jaren, speciaal gezichten in Tunis.

Na al zijn zwerftochten toch brachten omstandigheden hem naar dat land, dat, evenals het zelfstandige Marokkaansche rijk, zooveel meer oorspronkelijk en typisch is gebleven



DANSENDE OUARGLANEGER.



STRAATJE IN SIDI-BOU-SAÏD.

recht komen, en geen kunstwerk is denkbaar zonder liefde... of haat.

Hoe ook, wat Henricus schiep onder die nieuwe invloeden, onder dien zuiderhemel, in dat zonneland, is stellig het beste wat hij ooit gaf.

Na een verblijf van nog geen twee jaar in Tunis, komt hij voor den dag als iemand, die de schoonheid dier streken geheel weet uittebeelden.

Ik ben nooit in Tunis geweest, maar een bezoek aan het zoo verwante Marocco kan mij Henricus' werk toch doen waardeeren.

Zijn teekeningen genietend, rees de herinnering aan die groote witte huizen, die steenachtige wegen, die aloë's en die cactussen, die blauwe zee krachtig in mij op.

Jammer is het, dat het figuur slechts door enkele teekeningen is vertegenwoordigd. Natuurlijk heeft de afkeer der Moslims tegen afbeeldingen van menschen, en de strengheid waarmede zij hunne vrouwen bewaken hier schuld. Ik merkte o. a. op de *Dansende Ouarglaneger* (No. 10), waar de op hun divans nedergehurkte Arabieren, in dommelige rust kijken naar het voor ons westerlingen weinig aantrekkelijke schouwspel; dan de *Kamsin* (No. 66) in gouden toon gewerkt, als een schilderij van Rembrandt; No. 12, een studie van een jonge vrouw gezeten in een gemakkelijken stoel, een teekening, die geheel aan Henricus' oude manier, aan zijne kras omlijnde teekeningen herinnert; No. 47, de woeste dans der beschonken Chiradrinkers; en eindelijk de Ramadannacht, (No. 18), een heerlijke afbeelding van de in gebed neergezonken Moslims.

Ook geloof ik, dat zooals deze collectie

dan het onder Franschen invloed half beschaafde Algiers.

Mogelijk idealiseer ik, zoo ik Henricus' naam verbind aan de verzen van Van Eeden:

> Want mijn arm hart was zwerveling,
> Dat dikmaals ten verderve ging,
> Ware 't niet door 't lief behouen.
> Nu laat dit hart zijn zwerven na,
> enz., enz.

Ik weet niet of dat arm hart zijn zwerven zal nalaten; maar het is zeker, dat Henricus in Tunis een groote, voor den artiest altijd vruchtbarende, passie doorleefde. Om te scheppen moeten alle faculteiten tot haar



STUDIE.

bladerde cactussen en de hoogrijzende aloë's overheerschend, altijd schoon, bij fellen zonnebrand of blank manegeschijn, bij grauwe lucht of strak blauw firmament. Heerlijk is b. v. *Donker weer* (No. 67), waar tegen de blauwe baai en de donkere lucht de juichende bloesemboomen tintelend klinken. Typisch ook is het *Achterbuurtje* (No. 59). Die man daar voortgaand op het ontzaggelijk slechte pad van ruwe steenen, en daar achter de door de volle zon belichte muren. Ik droomde mij te Tanger, in de nauwe straat, die leidt naar het Zocco.

'n Soortgelijken indruk maakt No. 57, *De staldeur*, dat aan Bosboom doet denken in zijn sobere kaalheid, in zijn overlegd kalm weêrgeven van de werkelijkheid.

Van de weinige teekeningen, die daarmede eenigszins overeenkomen, is vooral merkwaardig No. 2, *Hammam*, met de gebrokkelde trap en links de beslagen deur. 't Is een droom van moorsche schoonheid, zooals men die te Sevilla en te Granada geniet. *Het moorsche koffiehuis* (No. 23) viel mij tegen. Ik had gehoopt het interessante interieur van zulk een café te zien afgebeeld, met zijn witgekleede muzelmannen, zachtjes amfioen schuivend in eene der zaligheid nabijkomende dommeligheid; maar 't was slechts het uitwendige, dat Henricus toont. Henricus' kracht niet zit in het figuur. Zijn zijne figuren ook altijd knap geteekend, hooger weet hij ons te stemmen door zijne landschappen. In die landschappen alleen forsche realiteit. Niets gewilds, niets gezochts. 't Is de echte natuur van Noord-Afrika in krasse lijnen en levenszwangere kleuren geketend aan het papier.

Telkens en telkens vinden wij als achtergrond de blauwe zee, de golf van Tunis; en in de landschappen zijn die dikge-



DE STALDEUR.

ons te zien gaf. Evenmin kon de markt te Tunis (No. 25) mij het beeld teruggeven van een oostersche markt met het bonte gewoel van kameelen, mooren sprookjesvertellers, slangenbezweerders en wat dies meer zij, die zich bij duizenden b. v. op het Tangersche Zocco verzamelen.

sujet is zoowat altijd hetzelfde; altijd de zee, olijfboomen, cactussen, witte huizen.

Maar wat geeft beter de gloeiende kleur weêr van de rotsspleet en van de zee dan No. 39; wat beter den maneschijn, die lange schaduwen werpt over den weg, dan No. 19?



HAMMAM.

Van alle tentoongestelde teekeningen scheen mij het mooist No. 17. *'t Verlaten huis*, 'n olijvenboomgaard en in de verte 'n klein huis; de dorre grond bezaaid met geele steenen. Buitendien waren er onder de landschappen velen, die mij zeer aantrokken. Het

In de oudere manier van den kunstenaar is ook No. 1, *Avondstemming*, massaal krachtig, een Noordsch godenlied.

Ik zou den catalogus kunnen afschrijven. Doch waartoe?

Ik wil liever mij houden aan het woord,



STUDIE BIJ GRAUW EN WINDERIG WEER.

dat mij daareven uit de pen kwam: 'n Noordsch godenlied.

Het is, meen ik, voor de eerste maal, dat de schoonheid van Afrika's kust is vertolkt door een kunstenaar uit het noorden. Met Henricus' werk voelen wij mede, wijl hij die schitterende natuur van het zuiden gezien heeft door zijn, door ons temperament. Niet alleen lijnen hebben hem getroffen, maar kleur, diepe, breede, massale bondels kleur. Die heeft hij weten te herscheppen voor ons oog, de tintelende kleuren van Tunis harmonisch weergevend in zijn pastels.

Laten wij den Nederlandschen kunstenaar eere brengen voor wat hij deed. Hij is dat waard!

MODERNE FRANSCHE † † † † † † † † † † † † MEDAILLES. DOOR H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ. † † † † † †

Meer en meer neemt ook in ons vaderland de belangstelling toe in de kunst van den medailleur; waar in het midden der 19[de] eeuw, ja twintig, tien jaren geleden niemand zich bekommerde om de vraag of een medaille mooi of leelijk was, begint men nu bewondering te krijgen voor de fraaie voortbrengselen dezer herlevende kunst.

Wij zullen in de volgende bladen trachten die belangstelling nog te doen toenemen door kortelijk te bespreken den arbeid der voornaamste Fransche medailleurs.

Een enkel woord ter inleiding vooraf.

Wat is een gedenkpenning? Het is een stuk metaal goud, zilver, brons, tin, waardoor een of ander feit uit de geschiedenis of uit het particulier leven wordt herdacht en voor eeuwig aan de vergetelheid wordt ontrukt; om een reden te hebben een gedenkpenning te slaan moet er iets te *herdenken* zijn. Wanneer dus in stad of land veel gebeurt,

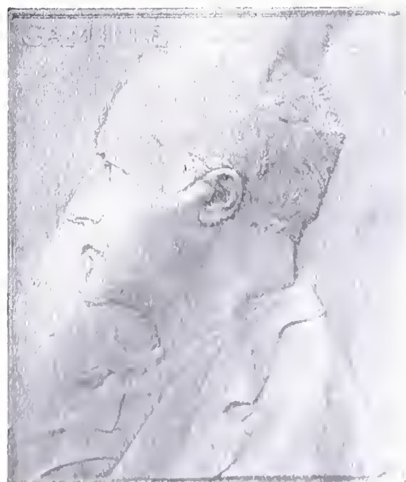












dan kan de medailleerkunst bloeien — wanneer buiten op de slagvelden of op de wijde zee de legers en vloten overwinning op overwinning behalen, wanneer voordeelige tractaten worden gesloten dan kunnen die heugelijke feiten in metaal worden gememoreerd, wanneer in de steden vorsten of voorname burgers hun beeltenis willen vereeuwigen of wanneer vrienden en bewonderaars hun leermeesters willen eeren dan is er stof voor penningen.

Men moet nooit uit het oog verliezen, dat een medaille is een in metaal gebracht stuk geschiedenis uit het openbaar of particulier leven, het heeft dus een ernstig monumentaal karakter.





SYRACUSE. TIEN DRACHMENSTUK.

Voor de oude Grieken waren hun munten eigenlijk hunne gedenkpenningen; wanneer een landsvorst in de Olympische spelen eene overwinning behaalde kwam op de munten de kar waarin hij den wedstrijd gewonnen had, wanneer in den oorlog tegen Karthago de Syracusanen overwinnen, wordt de Lybische leeuw als herinnering op hun munten gebracht, wanneer dezelfde Syracusanen later den Atheners de bekende gevoelige nederlaag toebrengen, worden de wapenen, die men als prijs stelde in kampstrijden, ingesteld ter eere dier zegepraal, op de munten vereeuwigd.





DUITSCHLAND. VIJF MARKSTUK.

Ook een ander feit nog doet de munt hebben een monumentaal karakter: men brengt er namelijk steeds de beeltenissen op der goden, stroomnymphen, stamhelden, zoo b.v. in Syracuse de bronnymph Arethusa.

Eerst later worden de munten uitsluitend gestempelde betaalmiddelen, meest getooid met de beeldenaars der landsvorsten. Tot op onzen tijd echter worden er vooral in Duitschland, „Gedachtenismunten" geslagen, zoo b.v. in 1901 ter eere van het tweehonderdjarig bestaan van het koninkrijk Pruisen.

Wij deden voor de curiositeit beide stukken eens afbeelden om te doen zien welke munten mooier zijn: de stukken die 300 jaar vóór Christus werden geslagen in de heerlijke stad Syracuse of die welke 1900 jaar na Christus in het Athene aan de Spree zijn vervaardigd.

De eigenlijke gedenkpenning in den gewonen zin van het woord ontstond met de herleving van de kunst in Italië — gedurende een paar honderd jaar bloeide de medaille als een heerlijk kunstwerk te Florence, Venetië, Urbino, om te blijven doorleven in het Duitschland der 15de en 16de eeuw, het Frankrijk der 17de eeuw en vooral ook in onze Nederlandsche gouden eeuw.

In de 18de eeuw verviel de kunst, bloeide weder op onder Napoleon, sleepte haar bestaan voort in de veertig, vijftig jaar na Napoleon's val, om ongeveer 1860 in Frankrijk met groote kracht te herleven.

Wat is de oorzaak van dat plotseling ontspringende nieuwe leven dat zich na 1870 met nog grooter kracht ontwikkelt? Vooreerst is het de aanleg der Fransche kunstenaars, die meer dan elders groote beeldhouwers zijn en die dus van zelf tot deze zeer aan het beeldhouwen verwante kunst kwamen, dan ook de meer en meer verbreide gewoonte om beroemde tijdgenooten in metaal te eeren, want dit moet men nooit uit het oog verliezen: er kan dan alleen sprake zijn van bloei, van hoog ontwikkelde kunstenaars wanneer er *vraag* is.

Wij wezen er op, dat juist beeldhouwers licht zullen overgaan tot het maken van medailles, een woord om deze gedachte toe te lichten. De kunst der oude Nederlandsche stempelsnijders was geheel anders dan die der moderne Franschen, hun kunst was eng ver-



O. ROTY.
DE FRANSCHE REPUBLIEK.
(VOORZIJDE.)

want aan die der goudsmeden en metaal-ciseleurs, zij sneden zelf de stempels, terwijl de modernen het model boetseeren, twee, driemaal grooter dan de uit te voeren penning; wanneer dit relief gevormd is, wordt het in handen gesteld van den technicus, die de reduceermachine bedient en van het groote model een kleiner relief maakt op de grootte van het gevraagde stuk, daarmeê wordt de stempel vervaardigd. Een moderne medaille ondergaat dus drie soorten van behandeling. De kunstenaar boetseert het model, de technicus aan de reduceer-machine verkleint het en maakt de stempels, de arbeider aan de Munt slaat de stukken. Vele betreuren dat men niet meer den ouden weg van stempels maken volgt, maar wanneer men billijk zijn wil, moet men niet dezelfde eischen stellen aan een gedenkpenning der 17[de] en der 19[de] eeuw. Het zijn twee geheel andere soorten kunstwerken, hoewel hun grondbeteekenis dezelfde is.



O. ROTY.
DE FRANSCHE REPUBLIEK.
(ACHTERZIJDE.)

Plaatsen wij ons thans voor het werk van den grootmeester der Fransche medailleurs: Roty. In 1846 werd Roty te Parijs geboren, in 1864 ging hij de Ecole des Beaux Arts bezoeken. Oorspronkelijk legde hij zich toe op de schilderkunst maar spoedig reeds trok de beeldhouwkunst hem het meest aan. In 1875 kreeg hij de eerste Prix de Rome voor een relief voorstellend eenen herder die op de rotsen van de Thermopylae een opschrift poogt te ontcijferen. Na drie jaren in Rome te zijn geweest keerde hij te Parijs terug, waar men hem met werk en eer overstelpte — terwijl hij vele van de franken die hij zelf ontwierp zag toestroomen, voor zijnen onverpoosden en wakkeren arbeid.

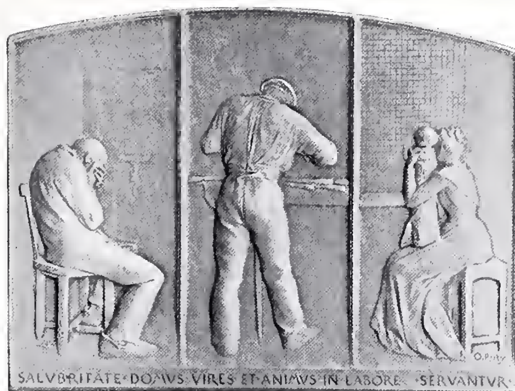
Die franc vormt een goed uitgangspunt om Roty's werk te leeren waardeeren. De kunstenaar wilde vóór alles met de banaliteit der gewone muntvoorstellingen breken, hij wilde niet Marianne gelauwerd of gehelmd altijd maar door weer herhalen, maar plaatste een mooie slanke vrouwengestalte te midden van een veld, met wijden worp het zaad strooiende in de open groeven der velden. Roty wilde hiermede Frankrijk, beschaving en ontwikkeling zaaiende, voorstellen. Roty is een echt vaderlander in zijn hart en diep leed hij onder 1870 en zijn gevolgen, aardig symboliseerde hij den vernieuwden bloei van zijn land in 1895, (p. 67) *) aan de voorzijde de kop der Fransche Republiek een traan nog in het oog, aan de keerzijde de fransche haan vroolijk kraaiende, terwijl de zon het braak liggende land beschijnt waarop de ploeg voor den arbeid gereed ligt. Deze beide stukken toonen reeds aan hoe wars deze kunstenaar van het banale is, hij is een denker, die door zijn genie de meest gewone allegoriën omwerkt in mooie gedachten.

Zoo b.v. de Campbell medaille (60) waar hij te huldigen had eenen beroemden Engelschen philoloog. Nu zou men vroeger, en zelfs nu nog, er al licht toe komen om een Minerva, of Homerus of het Parthenon te ontbieden ter opluistering van de keerzijde; oneindig mooier en smaakvoller echter deed Roty, hij plaatste op den penning een eenvoudig antieke bank waarnaast een laurierboom staat, terwijl Grieksche handschriften op de bank liggen; uitstekend is hier getypeerd de kalme, rustige ernst van den Philoloog. Zeer mooi ook is de symboliek van een penning gewijd aan de Fransche „Club Alpin" (62).

Te midden van gletchers en dennenwouden rust een gracieuse genius, die in de hand vooruitgestrekt houdt een edelweisz, aan de keerzijde wijst een kloeke vrouw aan den bergstijger den weg. Uit den aard der zaak nemen in de allegoriën aan de keerzijde de symbolische vrouwen en kinder (genius) figuren

*) Daar het natuurlijk onmogelijk was om alle besproken stukken te reproduceeren, verwijzen de nummers naar „Les Médailles et plaquettes modernes". Kleinmann, Haarlem 1899—1901. De meeste stukken zijn hier verkleind gereproduceerd.

eene groote plaats in, de wijze waarop Roty deze figuren weet aan te wenden is zoo uiterst smaakvol en ver van het banale. Wij zien b.v. op eene plaquette ter eere van den Hoogleeraar Chirurg Gosselin (61) eene ernstige vrouwengestalte, de Chirurgie, zitten, terwijl naast haar uitgestrekt een lijk ligt. De electriciteit is een naakte vrouw die van de aarde opstijgt, (47) twee vrouwen omhelzen elkander verpersoonlijkend de spoorwegverbinding van Algiers met Constantine (58), een andere gestalte weder is geplaatst aan de keerzijde eener medaille gegoten ter eere van Georges Duplessis den conservator van het prentenkabinet te Parijs. Het is een jonge vrouw aandachtig prenten beschouwend (54). Mooi is ook het motief van twee medailles, de een op de Kamer van Koophandel te Parijs (14) de ander op den prefect van politie; op beide zit eene vrouw in een studeervertrek; in de kamer van koophandel heeft zij graphische tabellen voor zich terwijl ver in het verschiet door de ramen het gebouw van de Kamer zichtbaar is, vooral aardig is de symboliek op die waar de prefect van politie Lozé gehuldigd wordt. De vrouwengestalte is half omgewend voor een bureau gezeten en staart naar buiten waar de St. Chapelle en de daken van het Palais de Justice zichtbaar zijn, zij schijnt aandachtig te luisteren naar de geluiden, die uit de groote stad opstijgen. Zij vertegenwoordigt den scherpen blik, het altijd luisterend oor en de waakzaamheid van de politie. Het opschrift zegt dan ook: „regarde, écoute, veille". Smaakvoller allegorie is wel niet denkbaar. Een



O. ROTY. DE GEVANGENIS VAN FRESNES.
(VOORZIJDE.)

andermaal weder moet worden verheerlijkt de heilbrengende kracht der „Vin Coca Mariani", een kleine genius ligt tegen een vrouw aangedrukt, die voor hem het gezondheid en kracht brengende vocht inschenkt (76).

Tallooze kleine gevleugelde en ongevleugelde knapengestalten bewegen zich op Roty's penningen, wij noemen slechts die op de medaille welke men aanbood aan Cambon, nieuw benoemd Gouverneur-Generaal van Algiers (72), een klein gevleugelde genius werpt, geleund op het wapenschild der stad Lyon, kushandjes naar een in zee verdwijnend schip, dat den nieuwen Gouverneur naar Algiers voert. Met deze symboliek is een grappig geval gebeurd: De Tsaar zou Parijs bezoeken en o.a. te Versailles een tooneelvoorstelling bijwonen, nu moest dat feit worden vereeuwigd door eene medaille, maar het was kort dag. Gelukkig dacht men toen aan de Cambonmedaille en deze werd ten spoedigste voor deze gelegenheid in orde gemaakt. De jonge genius bleef vriendelijk zijn kushandjes werpen maar nu niet meer naar Cambon op zijn schip, maar naar het in gouden letters in het luchtruim prijkende woord „Russie" (227). Men moet zich weten te behelpen.



O. ROTY. DE GEVANGENIS TE FRESNES.
(ACHTERZIJDE.)

Soms ook worden die vrouwen en geniën in verband gebracht met het werkelijke leven, zoo zien wij eene jonge vrouw personifieerende Frankrijk, staan voor den honderdjarigen Chevreul, die oud ter neder zit gedoken in zijn leuningstoel (56).

Uiterst aangrijpend is deze verbinding der allegorie op den penning geslagen bij den



D. DUPUIS. „DE BRON".

dood van Carnot. Aan de voorzijde ligt de doode uitgestrekt op de baar omringd door kransen en bloemtakken, naast hem een treurende vrouwengestalte, aan de keerzijde dragen zes allegorische in lange treurkleederen gehulde gesluierde vrouwen de baar naar het Pantheon.

Zoo zien wij op eene medaille geslagen bij de herdenking van het vijftigjarig bestaan der Fabriek van Christofle, den chef der firma in een leuningstoel gezeten terwijl een jonge vrouw hem een zilveren vaas voorhoudt. Smaakvol zijn hier ook de geniën, die de zijvlakken vullen. De keerzijde dezer medaille brengt ons in het gewone leven zelf. Wij zien er twee werklieden, die bezig zijn aan het verzilveren en ciseleeren.



O. ROTY. DOOD VAN CARNOT.
(VOORZIJDE.)

Ook geheel in het gewone leven staat een touchant mooie plaquette weergevend een moeder, die haar kind eng aan de borst gedrongen houdt. Het is de „Maternité."

Op een der latere penningen van Roty zien wij een geheel drama afspelen. Het is een stuk geslagen op de in 1898 geopende gevangenis te Fresnes — Les Rungis. De voorzijde is in drieën verdeeld, in de eerste afdeeling zien wij den gevangene somber en ter neder gedrukt in zijn cel zitten; in doffe wanhoop heeft hij de handen voor de oogen geslagen. In het middenvak zien wij hem opgewekt en ijverig werken. In het derde deel zit zijn vrouw in het „parloir" terwijl zij haar bébé omhoog houdt als troost en bemoediging voor den gekerkenden vader. Aan de keerzijde is de straftijd afgeloopen en gaat hij vrij heen in de armen zijn kindje dragend terwijl zijn vrouw hem begeleidt en de gevangenis ver op den achtergrond blijft liggen — als een benauwde droom. Dank zij de gezonde inrichting der tijdelijke gedwongen woning, zijn zijn krachten toegenomen en is zijn geest helder en frisch geworden. Er zijn wel eenige bedenkingen te maken tegen dit stuk, hoe mooi ook de details zijn, hoe werkelijk hoog de stemming die er uit spreekt moge zijn, is het inderdaad te veel schilderij. Het is een hoogst modern stuk, wanneer men aan de voorzijde die drie gestalten ziet alle den rug toewendend aan den beschouwer, dan doet dat niet aangenaam aan, ook de perspectief aan de keerzijde is voor een medaille niet gewenscht.

Wanneer wij de Renaissance medailles doorzien zullen wij inderdaad dit schilderen in metaal niet vinden, daar is meer eenvoud, meer grootheid nog.

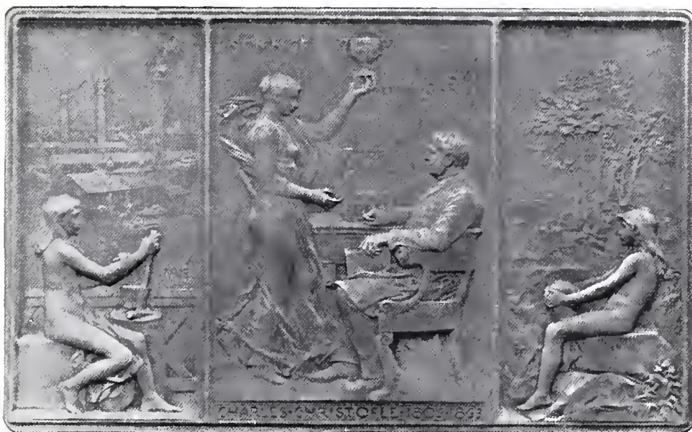
En toch heeft dit schilderen in metaal zijn bekoring, de hier onderstaande medaille is wel niet van Roty maar is een bizonder geslaagd voorbeeld, hoe een genre stukje in het matte zilver toch goed doen kan.

Een opmerking nog die ons van zelf tot de bespreking van Roty's portretten brengen zal: het is de vorm der medailles, wij zijn door alle eeuwen heen gewend aan ronde



O. ROTY. DOOD VAN CARNOT.
(ACHTERZIJDE.)

penningen, alleen vinden wij in Italië langwerpig vierkante plaquetten, Roty zegt dat hij die nog nooit gezien had toen hij in 1880 zijn eerste plaquette maakte. De vierkante vorm voldoet uitstekend maar brengt weder andere vraagpunten met zich. In ouden tijd bij de ronde vormen sprak het van zelf dat men de omschriften om de koppen heen zette de keerzijde kon men dan voorzien van de een of andere spreuk, nu is het op een vierkant stuk vrij wel onmogelijk om rond het hoofd de namen en titels te zetten, men plaatst nu meest naam en data terzijde en eronder de bizondere verklaring van hulde of de opsomming der categoriën vereerders die mede de medaille aanboden.



O. ROTY. 50-JARIG BESTAAN DER FIRMA CHRISTOFLE.

Van het uiterste belang is ook de vorm der letters. Wanneer zooals in Italië en onze Nederlandsche provinciën de medailleerkunst bloeit zijn de letters voortreffelijk, zij vormen een harmonisch geheel met de voorstellingen; wanneer de kunst vervalt worden ook zij slechter, men vergelijke eens de afschuwelijke letters op de medailles der Utrechtsche munt — vóór 1900, met de opschriften der Fransche penningen! Een medaille is een zeer klein kunststuk dat bestemd is om in de hand te worden genomen desnoods zelfs door vergrootglazen te worden bezien, de kleinste misvatting én in voorstelling én in lettervormen én in verhouding van de verschiilende onderdeelen ergert en hindert dus.

Wij komen thans tot Roty's portretten die bizonder mooi en gelijkend zijn, daar is de typische kop van Chevreul met zijn van rimpels doorploegd gelaat, zijn verwarde haren (56) Pasteur met zijn hoog ernstig geniaal voorkomen (66), voortreffelijk is hier de behandeling van kalotje en jas, want, en dit mag wel eens worden geconstateerd, de moderne medailleur heeft heel wat anders te overwinnen dan zijn oudere Italiaansche en Nederlandsche collegas: daar was het òf de schilderachtige Florentijnsche dracht òf de veldheers mantel òf de priesterstola, nu is het de gekleede jas! Wanneer men een officier heeft weer te geven kan men ten minste met den burnou, de nestels effect bejagen, wanneer een priester te conterfijten is met de wijde priesterkleeding, de werkman heeft zijn losse kiel om de schouders maar de ambtenaar, de gewone burgermijnheer? Meesterlijk heeft Roty en de nader te bespreken Chaplain die moeilijkheden overwonnen.

Als portretten zien wij verder Cambon (72) met het wat arrogant fransch ambtenaarachtige in zijn gelaat, de gedistingueerde kop van Hennessey (63) enz. Wij zouden deze opsomming kunnen voortzetten, maar memoreeren alleen nog de beide oude lieden, portretten van Boulanger en zijn echtgenoote (52), en de over elkander geplaatste koppen van Roty's ouders (59). Niet alleen de mannenportretten van Roty vragen bewondering, ook de vrouwen: vooral het beeld zijner eigen vrouw (46), hoe zacht en nobel ligt het kopje niet in het een weinig concave grondvlak, de naam is er achter gegraveerd en het touchante opschrift zegt: Ik heb uw beeld, o geliefde vrouw, in het metaal gegrift opdat ik u altijd jong voor oogen hebben zou." Merkwaardig is het, dat als men deze vrouwengestalten: zijn vrouw en mademoiselle Taine b.v. vergelijkt met de vrouwenkoppen op de Renaissance-medailles: een Isotta de Rimini van Matteo de Pasti, een Johanna Albizza een Nonnina Strozza het verschil zoo betrekkelijk gering tusschen de Italiaansche vrouwen der 14de en 15de eeuw



O. ROTY. SIR JOHN POPE HENNESY.

en de Fransche vrouwen der 19de eeuw is. Noch het type, noch de wijze van weergeven door den kunstenaar verschilt veel, bij beiden de groote eenvoud van lijnen, dezelfde zuiverheid van trekken.

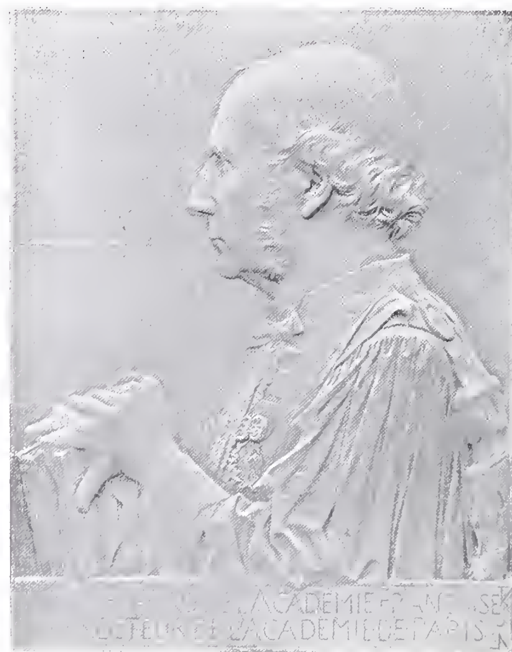
Bij die vrouwenbeeltenissen vervalt de moeilijkheid der kleeding, want losse kragen, kanten fichus en de mooie naaktheid der hals zelf geven den kunstenaars gemakkelijke motieven aan, Ter loops zij er hier even aan herinnerd, dat er een Nederlandsche penning bestaat waar de medailleur wel op bijzonder geniale wijze de kleedingsmoeilijkheid heeft opgelost. De voorzijde vertoont de naast elkander geplaatste beeltenissen van prins en prinses Hendrik. De prinses draagt om den hals een hooge japon met een ruche versierd, de prins — is gedecolteerd of draagt ten minste noch uniformjas noch dito gekleede. Dit is voorzeker een geniale wijze om deze eigenaardige moeilijkheden uit den weg te ruimen!

Wij verlaten thans Roty, die hoewel reeds ouder wordend en klagend over zijn oogen, nog menig mooi werk voor de Fransche kunst zal kunnen scheppen. Chaplain vinden wij in een somber atelier in de Rue Mazarine; Roty's atelier was boven in een allerliefst huis in Auteuil, waar de heerlijke lucht ruim binnenstroomde en prachtig licht den arbeid van den kunstenaar vergemakkelijkt. Het atelier van Chaplain is in een der sombere achter in het Institut de France gelegen vertrekken.

Jules Clément Chaplain is geboren te Mortagne (Orne) 12 Juli 1839. In 1859 kwam hij op de Ecole des Beaux Arts, waar hij de leerling werd van Joufroy en Oudiné. Oudiné is een der baanbrekers geweest op het gebied der nieuwe richting in de medailleerkunst en vervaardigde zelf zeer mooie gedenkpenningen (1 en 2). Chaplain kreeg ook eenen tweeden en eersten Prix de Rome, in 1864 vertrok hij naar Rome na bekroond te zijn voor een relief dat als onderwerp had: „Mercurius doet een panther drinken", waar haalt men toch zulke onderwerpen van daan!

Vier jaar bleef hij in Rome en exposeerde na zijn terugkomst veel op tentoonstellingen en in de salons. Ook hij kreeg den regen traditioneele Fransche eerbewijzen: medailles, legioen van Eer, lidmaatschap van het Instituut enz. Gedurende korten tijd was hij Directeur van de porceleinfabriek te Sèvres, maar spoedig keerde hij terug tot de medailles en daar deed hij wel aan, want Chaplain is een groot kunstenaar, zijn portretten staan zeker even hoog als die van Roty, in zijn symboliek en allegoriën is hij én in de gedachte én in de uitvoering zwakker.

Onder de portretten noemen wij de voortreffelijke beeltenis van Jules Garnier met zijn



J. C. CHAPLAIN. GRÉARD.

waaiende haartooi (43), van Jules Simon (19) met zijn goed ernstig gelaat, van den vicaire général Louis Legrand met zijn gefigeerde priestergelaat (23) van Charles Roux den député van Marseille (25), van Delaunay den schilder (21), van Jules Ferry den staatsman (30), van Joseph Bertrand en Paul Tillaux (35 en 33) de beroemde geleerden. Onlangs werd zeer verdienstelijk door Chaplain in metaal geëerd de oud Gouverneur-Generaal Van der Wijck (286).

Een drietal portretten verdient eene bizondere vermelding, vooreerst dat van Camille Sée (25) een uiterst gedistingueerde en sympathieke kop; voortreffelijk is hier de wijze van behandeling van haar en baard, ook de kleeding is prachtig.

Dan Gréard, de vice rector der Universiteit gehuld in zijn statig ambtelijk gewaad (37). De handen liggen leunend op een boek, houding, gelaatsuitdrukking, alles is even smaakvol en volkomen in harmonie met geheel de persoonlijkheid. Bizonder mooi doet ook op deze plaquette het in een der bovenhoeken geplaatste kijkje op de Sorbonne.

In de derde plaats is de aandacht overwaard het portret van Casimir Périer (39). Uitstekend is weergegeven het eigenaardige, wat platte hoofd van dezen Franschen staatsman met de door en door fatsoenlijke gelaatsuitdrukking, de eerlijke oogen en sympathieke trekken.



J. C. CHAPLAIN. MADAME BARTET.

Ook de vrouwenportretten van Chaplain zijn zeer mooi, zoo de naast elkander geplaatste meisjesbusten van Anna en Germaine en van Hélène en Anna de Brancovan, (26 en 28), zoo het karaktervolle portret van Laetitia Raphael (22), waarbij zoo uitstekend is partij getrokken van het avondtoilet, dat zich heerlijk om den mooien hals drapeert, terwijl een bonten sortie de schouders omgeeft en in haar harige donzigheid afsteekt tegen de zachtheid van het vleesch van armen en hals. Jeanne Julia Bartet de beroemde comedienne van het Théatre Français is ook door dezen kunstenaar geconterfeit (34), voor allen mooi is het portret van Maria Gortchacow Stourdza (40) onze afbeelding geeft maar een zwak beeld van de groote schoonheid van dit stuk.

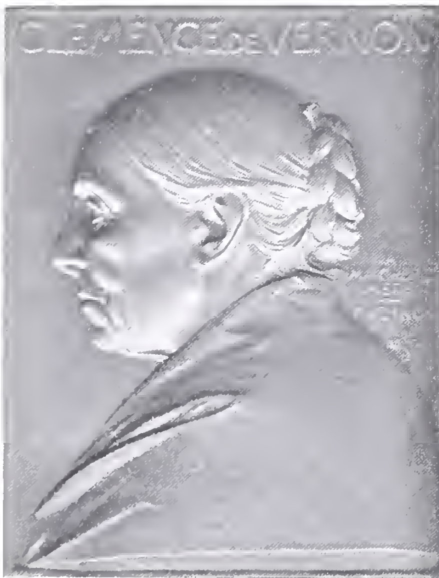


J. C. CHAPLAIN. JEANNE MATHILDE CLAUDE.

Men moet zich in het algemeen wel wachten om de moderne medailles te beoordeelen naar reproductiën, hoe goed die ook zijn; nooit kan men weergeven het effect, dat bereikt wordt door het relief der stukken en door de kleur van het metaal óf het zacht wit van het matte zilver óf het streng bruine van het brons.

Evenmin als de beschouwer dit vergeten

moet, mag het wel den kunstenaar in herinnering worden gebracht dat hun grondstof *metaal* is en dat sommige voorstellingen, eigenlijk „genrestukjes", zich weinig leenen tot het overbrengen op metaal. Als voorbeeld geven wij hier weer een medaille van Chaplain. Geslagen voor de „Sociéte Française des habitations à bon marché"; de grondgedachte is wel aardig. In plaats van te geven een reeks arbeiderswoningen die stijf naast elkander staan, zooals b. v. op een Nederlandsche medaille van 1860, geslagen ter eere van Hogendijk van Domselaar, die te Tiel 70 woningen voor den ambachtsstand stichtte, zien wij het gevolg



F. VERNON. CLÉMENCE DE VERNON.

van een goede woning: een gelukkig gezin, waar moeder de vrouw de soep opschept en de vader, van zijn werk teruggekeerd, zijn bébé spelende opheft; en toch heeft deze voorstelling op metaal bijna iets ridicuuls, ook al wil men nog niet zeggen, dat het er wel wat van heeft of de gelukkige vader zijn kindje uit de soepterrine gehaald heeft. Toch kunnen eenvoudige zachte motieven wel op medailles aangenaam aandoen; wij zagen de geniën bij Roty en vooral bewonderen wij ook de zachte kinderportretten bij Chaplain.

Wij geven als voorbeeld een allerliefste penning, waar de kunstenaar zijn vier kinderen op vereeuwigde, bovenaan staat Maurice een twee-jarig kaasbolletje, wiens bavetje artistiek om het halsje is gedrapeerd, dan daar rechts onder Suzanne, oud vier jaar; de door een lintje opgehouden haren vallen sluik langs het hoofdje, neus en mond zijn pedant naar voren gestoken. dan Marcel die in 1879 zijnen vader met zijn verschijning kwam verheugen en die in 1886 als een fatsoenlijk Fransch jongetje wordt afgebeeld, eindelijk onderaan een oudste meisje Louise, een niet mooi kind, maar juist dat niet „mooi" zijn dezer kinderen is de groote verdienste van dit werk en van heel den kunst-arbeid van Chaplain, hij flatteert nooit maar geeft eenvoudig en waar weder zooals hij de menschen ziet en begrijpt. Waar Roty eerst uitvoerige schetsen voor zijne medailles pleegt te teekenen, vangt Chaplain terstond met boetseeren aan. Voor de portretten werkt hij eerst naar photografie, dan naar het model zelf.

Even moeten wij hier een tusschenbedenking invoegen. Wij wezen er op, dat om goede medailles te krijgen er *vraag* moet zijn en nu is het ongelukkig welke verkeerde gedachten het groote publiek soms over het maken van een gedenkpenning heeft. Stel ge ontdekt, dat een professor over vier weken 25 jaar lang zijn gulden lessen zal hebben uitgestort over zijn leergierig gehoor, hoe zal ik hem dan eeren, wel de médailles zijn nog al in de mode, dus als wij hem eens in metaal lieten vereeuwigen — *maar hij mag er zelf niets van merken*, ik heb nog een photografie van 10 jaren geleden, die snel opgezonden, en dan zal over vier weken alles wel in orde zijn. Zonder poseeren, naar een oude photografie een medaille maken, dat zou een Roty of Chaplain niet kunnen! — Het maken van een goede portret-medaille kost tijd en ernstig poseeren is noodig wanneer men ten minste het levendige ware beeld wil zien van den te huldigen persoon; er moet dus over de geheimzinnigheid worden heengestapt en de professor moet tijden vooruit poseeren, en praten met den kunstenaar opdat deze hem leert begrijpen. Doch wij dwalen af.

Chaplain's ideeën neergelegd in de allegoriën op de keerzijde zijn minder geslaagd, zeiden wij; één groote uitzondering is er



J. C. CHAPLAIN. GOEDKOOPE WONINGEN.

echter. Aan onzen kunstenaar werd opgedragen om na Carnot's dood een penning te slaan op de verkiezing van Casimir Périer. Op diep gevoelde wijze concipieerde hij de keerzijde van dit stuk; in plaats van te vervallen tot zware symboliek plaatste hij eenvoudig eene in treurgewaad gekleede vrouw, die den sluier van haar bedroefd gelaat terugslaat en het stembiljet in de urn werpt. Aldus wordt gepersonifieerd het treurende Frankrijk, dat den opvolger van den gevallen Carnot kiest.



F. VERNON.
MEDISCH CONGRES
TE PARIJS.

De andere keerzijden zijn minder; de voorstelling van Madame Bartet (34), die voor het Théatre Français staat, terwijl uit de wolken een genius haar een krans aanbiedt, is niet mooi, evenmin de medaille van Hélène Bibesco (31), waar een genius boven een piano zweeft, bloemen strooiende. De Mercurius die boven de haven van Marseille zweeft (medáille op Roux) (25), de „Apollo" op den penning van Delaunay (21), pakken ons niet zooals Roty's mooie en fijn gevoelde voorstellingen.

Het verschil van beiden op dit punt is gelijk aan dat wat er bestaat tusschen iemand die wel een „lief" vers maakt en den werkelijken dichter.

Naast deze beide groote figuren op het gebied der medailleerkunst staat Vernon een jonge kunstenaar, leerling van Tasset. Tasset zelf is een uitstekend artist die o.a. den heer Reuchlin uit Rotterdam zeer verdienstelijk op een medaille bracht (317). Hij heeft zich de laatste jaren echter voornamelijk toegelegd op het bedienen der reduceer machine, en is er in geslaagd zijne machine schier tot volmaaktheid te brengen. Wanneer de Fransche moderne medailles zoo bewonderenswaardig zijn, dan is dat voor een deel ook aan hem te danken, de medailleurs toch geven hem hun model, hij reduceert dat en maakt de stempels.

Vernon dan, geboren in 1859, kwam op twintigjarigen leeftijd op de Ecole des Beaux Arts, in 1887 kreeg hij den prix de Rome voor het onderwerp „Jason het gulden vlies veroverend" Vooral zijne portretten zijn mooi, hij maakte de beeltenis van zijne moeder en tante, hoe mooi is niet in de door ons afgebeelde plaquette de behandeling van de onderdeelen van dat oude gezicht, zonder eenigszins te idealiseeren heeft hij voortreffelijk den goeden kalmen berustenden ouderdom weten te treffen.

Over heel Vernon's werk o. a. een zeer mooie plaquette Rosa (100) een jong meisjes kopje, ligt een groote zachtheid. Hij maakte nog een herinnerings-medaille om uit te reiken bij de eerste communie: Christus aan een jong meisje den ouwel reikend.



P. TASSET. JHR. OTTO REUCHLIN.

Reeds wezen wij op de vraag naar medailles in Frankrijk, maar niet alleen wordt het meer en meer gebruik om groote mannen aldus te eeren ook doop-, huwelijks- en verlovingsmedailles worden veel gemaakt en gevraagd, verder geven de eerste communie en kerkelijke feestdagen aanleiding tot het koopen van penningen. Zoo kan er geen congres worden gehouden of men maakt herinnerings-draagteekens voor de leden, zoo maakte Vernon een lief insignetje voor het in 1900 gehouden internationaal medisch congres, aan de voorzijde zien wij een vrouwen-figuurtje, de medische wetenschap, met een slip van haren mantel beschermend een lampje dat dreigt uit te gaan. De keerzijde vertoont een mooi gezicht op Parijs.



A. PATEY. BESTUURBARE LUCHTBALLONS.

Wij onthielden ons tot nu toe van toespelingen op toestanden ten onzent maar kunnen toch niet nalaten het volgende, kenmerkend voor den stand der ontwikkeling in deze materie binnen onze landsgrenzen, mede te deelen.

Niet lang geleden zou er een groot internationaal congres in Amsterdam zijn, men stelde toen aan de Nederlandsche regelings-commissie voor, om ook eens een smaakvol penninkje als souvenir te doen maken maar men wilde niet; dat was, zoo zeide men, een liefhebberij om over te laten voor kippententoonstellers en zangvereenigingsleden! maar niet voor wetenschappelijke mannen!!!



LEGASTELOIS. JONG MEISJE.

Noemen wij nog den zeer talentvollen Daniel Dupuis wiens „Nest" wij reeds afbeeldden, dezelfde groote gratie vinden wij op zijne plaquette: „De Bron", een drinkend meisje. Ook Daniel Dupuis maakte zeer mooie portretten.

Ten slotte willen wij nog een tweetal medailleurs noemen: Patey, chef van het atelier der Munt aan de Quai Conti te Parijs en Legastelois. Patey heeft een zeer groot talent, zijn plaquette met de portretten van zijn vader en moeder is uitnemend fraai (192), ook het door ons afgebeelde stuk geeft een bewijs van zijne groote gaven.

Te herdenken was de uitvinding der „ballons dirigeables" nu zien wij Icarus die zijn zoon Daedalus de vleugels aangespt, de zittende figuur van den vader naast de slanke staande gedaante van den zoon doet uitstekend.

Aan de keerzijde wijst eene zittende vrouwengestalte naar een in het luchtruim zwevenden ballon. Van Legastelois geven wij een meisjesportretje. Hoe lief en smaakvol dat kopje ook is, toch geeft ze eene bedenking, eene bedenking trouwens, die bij le Nid en la Source ook reeds rees. Wij zetten voorop, dat de medaille, dus ook de plaquette, een of ander feit herdenkt, hetzij dat het geldt om een gebeurtenis in de geschiedenis der volkeren te herdenken, of een bewijs van vereering van vrienden te geven of eenvoudig slechts een familielid te eeren maar dan heeft het stuk toch altijd een basis, en dit mist Legastelois' meisjeskopje en dat voelt men des te meer daar er geene inscriptie op staat, wie is dat meisje? Is het misschien de verpersoonlijking der lente?



J. C. CHAPLAIN. G. EN E. WALLON.

Hier staat men op de grens van het gebied van den medailleur, hij moet zich niet te los maken van de grondgedachte: gedenkpenning.

Ook vinden sommige jongere artisten het wenschelijk om de onmogelijkste vormen aan hun stukken te geven: happen er uit, armen die over den rand steken, groote blokken met onzinnige vormen en relief, een angstig zoeken naar originaliteit en naar nieuwheid. Dergelijke uitersten mogen wel eens het naderend verval van eene kunst aankondigen doch te veel vrees behoeft men daarvoor in Frankrijk nog niet te hebben. Wanneer men na eeuwen zoo ver, b.v. als wij nu van de Italiaansche Renaissance afstaan, terug zal zien op dien bloei der medailleerkunst, dan zal men het land gelukkig roemen waar zooveel werkelijk groote mannen konden worden gehuldigd door zulke hoogstaande kunstenaars, want als wij nu terugdenken aan de Renaissance dan zien wij, dat vele dier mannen, die op de gedenkpenningen prijken, de geschiedenis met bloed plachtten te schrijven, terwijl de breede trits mannen als Chevreul, Pasteur, Delaunay, Garnier, Bertrand, Gérard, Jules Simon, enz. enz., heel andere diensten aan de menschheid en de wereldontwikkeling bewezen hebben.

Ten slotte eene opmerking nog: wij hopen onze lezers te hebben kunnen overtuigen, dat het maken van penningen niet is een daad der kunstnijverheid, maar der vrije kunst, wel is een der termen in het vormingsproces de machine, maar toch is de rol van den artiest, die zijn onderwerp concipieert, zijn model boetseert, overwegend boven dat der machine. In ons vaderland begint gelukkig ook deze gedachte en waardeering door te dringen en wij hopen dat spoedig voorbij is de tijd, dat men de medaille terugwijst naar kippententoonstellingen en zangwedstrijden!

IN HET LAND DER KHMERS. DOOR J. A. N. PATIJN. † † † †

Er zijn plaatsen op de wereld die een geheimzinnige aantrekkingskracht voor me hebben, zonder dat ik altijd weet te zeggen waarom. Het kan zijn om een beschrijving die ik er van gelezen heb, of door platen, en zoowel de afstand waarop ze gelegen zijn, als de klank van den naam is van invloed.

Een dier plaatsen was de oude tempelbouwval die bekend staat als Angkor Wat. Lang voordat mijn pad mij naar de rijken van Achter-Indië voerde had ik een verlangen gehad naar dit in de binnenlanden van Cambodja verscholen wonder, met zijn weelde van beeldhouwwerk, zijn in de muren uitgebeitelde „apsara's" of hemelsche figuren, dansende vrouwebeelden, wier betoovering men nog heden voelt in de eenzaamheid der omgeving, nagalm van de oude beschaving der Khmers. Ik herinner me een artikel in de Revue des Deux Mondes van iemand die na het zien éëner afbeelding niet rustte voordat hij de plaats bereikt had waar sints ongeveer acht eeuwen de oorspronkelijke apsara's dansen in het schemerlicht der Angkorsche gaanderijen.

Het plan tot een dergelijk bezoek stond bij mij vast sints de omstandigheden me in die buurt gebracht hadden. Ik zou Bangkok in de tweede helft van December 1900 verlaten en dacht mijn reis oostwaarts via Saigon te maken, van uit welke plaats Angkor Wat gedurende den regentijd binnen een week te bereiken is. Ik had mijn biljet voor de reis per „Donaï," van Bangkok naar Saigon, reeds genomen, toen ik vernam dat een

Franschman, de heer Taillac, een geoefend onderzoekingsreiziger, die sints zes jaren de binnenlanden van Indo-China doorkruist had, voornemens was de reis naar Angkor Wat over land te maken. Hij was toen in Korat, een plaats in het binnenland van Siam, een dag sporen ten N.-O. van Bangkok gelegen, en zou van daar uit via de weinig bezochte bouwvallen van Pimai een weg zoeken in Z.-W. richting, naar een der twee passen die over den heuvelrug Dong Rek voeren, om door Siameesch Cambodja de plaats Siem Reap te bereiken, op de route van Saigon naar Angkor Wat. De weg was op geen kaart aangegeven en zou gedeeltelijk door een streek voeren waar nog geen Europeaan den voet gezet had. Toen ik hiervan hoorde werden alle gevoelens in me levendig die het lezen van Aimard indertijd in me opgewekt kunnen hebben. Ik was nog niet lang genoeg in de tropen geweest om geblaseerd te zijn van het zien van oerwouden en inlandsche dorpen, laat staan van onbekende streken en Brahmaansche bouwvallen. Ik liet dus den heer Taillac, dien ik een paar maal ontmoet had, vragen of ik meê mocht en deze vergunning werd me met groote bereidwilligheid verleend. Ik zou alleen mijn eigen bed en kleeren mee hoeven te brengen, benevens één boy. Voor al het andere zorgde hij. Maar — een bezwaar dat ik in de vreugde van het oogenblik niet, maar later wel telde — hij ging van Angkor Wat naar Bangkok weerom, de boot nemende te Chantaboen, zoodat ik alleen naar Saigon zou hebben te reizen. Ik had vier dagen tijd om alles in te pakken wat ik naar Europa wenschte te zenden, mijn rekeningen in Bangkok te betalen, daar afscheid te nemen, mijn huis over te doen en mijn inboedel te verkoopen. Dit alles is in die vier dagen gebeurd, ik weet nog niet hoe, en toen ik er meê klaar was vernam ik dat we eerst een week later uit Korat zouden vertrekken. De lijn Bangkok—Korat zou officieel worden geopend door den koning en Taillac wenschte de feestelijkheden te Korat bij te wonen. Ik besloot hetzelfde te doen en ging daarom toch in den vroegen ochtend van den 18[den] December, den vastgestelden datum, in een rijtuig, gevolgd door Ba, mijn Anamietischen jongen, in een ander rijtuig met 4 stuks bagage. Ik had khaki en wit linnen pakken bij me, met, als bescherming tegen slangen, een paar slobkousen, en den onmisbaren helmhoed op het hoofd; als bed een Chineesche vouwmatras, met lakens en twee wollen dekens; voorts de onvermijdelijke camera. Alles te zamen genomen de uitrusting van den onvervalschten globetrotter, een genus dat, volgens Netto, met de phylloxera en den Colorado-kever gemeen heeft van eerst sedert kort een onderwerp van studie uit te maken.

Aan het station drukte ik eenige handen voor de laatste maal, want ik vertrok voor goed uit Bangkok, en daar ging het tusschen de rijstvelden der Menamvallei door, een vlak, eentonig landschap, dat wel eens aan de Veluwe doet denken, vooral daar waar de rijstvelden onderbroken worden door een dor hei-achtig gewas. Zelfs hier is de bevolking schaarsch en heeft nooit behoefte gevoeld aan den meer opbrengenden natten rijstbouw, die andere oostersche landen zoo schilderachtig maakt. Hier en daar een paaltje met den naam van een dorp waarvan men niets ziet dan het voetpad dat er heen leidt. Op één punt, vóór Geng Koi, mooier rijstvelden en zichtbaar grooter welvaart, waar de Irrigation Company aan het werk is; een onderneming op zeer bescheiden schaal, maar die uitstekende resultaten oplevert.

Men spoort voorbij Bang Pa Ien, waar een paleis van den koning is dat voornamelijk uitmunt door zijn zonderlinge dooreenmenging van Siameesche en allerlei Europeesche stijlen. Vanuit den trein ziet men de waterpartij, waarin een juweel van een paviljoentje, geflankeerd door leelijke Italiaansche gebouwen. Het colossaalste contrast van dien aard wordt te Bang Pa Ien bereikt in een in Gothischen stijl gebouwden Boeddha-tempel. Men kan zich den weinig harmonieuzen indruk denken van een slecht Gothisch gebouw met Siameesche versieringen; de lijnen zijn Gothisch, maar in de plaats van apostels of bijbelsche voorstellingen, wordt het oog verrast door Boeddha's en lakhôn-figuren.

Na Bang Pa Ien is gedurende de eerste uren de eenige afwisseling het sporen door

Ayoethia, de bouwvallen van wat eens de hoofdstad van een machtiger Siam was. Groote massieve steenrompen, geschonden torens en stoepa's, steken over een uitgestrektheid van verscheiden mijlen uit het bosch en struikgewas. Daar stond eenmaal het paleis van koning Narêd, die Cambodja veroverde en over nagenoeg geheel Indo-China en Malacca heerschte. Daar kwamen de gezanten van Lodewijk XIV den Siameeschen vorst hulde brengen, en leefde de Griek Phaulcon, een avonturier die langen tijd eerste minister was en wiens romantische geschiedenis kon staan in de Duizend-en-één-nacht. Tot daar voeren Japansche jonken den Menam op om handel te drijven; en dat de Nederlandsche handelaren er niet ontbraken blijkt uit de overlevering dat in den Burmeeschen oorlog Siameezen en Chineezen hun toevlucht zochten in de „Hollandsche Loge," wegens den bekenden moed der Hollanders. *)

Van dit alles is niets over dan die verminkte tempels en paleizen, bedolven onder de lianen en jungle die meer dan een eeuw ongestoorde tropische plantengroei er gebracht heeft. Ze deden het niet ten halve, die Achter-Indische volken, wanneer ze oorlog voerden. De gansche stad, die grooter moet geweest zijn dan thans Bangkok is, werd verbrand door de Burmeezen in 1766. De koning kwam om, wie niet ontsnapte werd slaaf. Alles werd leeg geplunderd, maar nog vindt men af en toe waardevolle dingen, door de toenmalige bewoners begraven. Op de rivier is sedert een stadje verrezen geheel bestaande uit vlottende huizen: winkels, woonhuizen, bestuursgebouwen, alles ligt daar op het water en het verkeer gaat met bootjes. De kinderen zwemmen als eenden, maar als ze nog zeer klein zijn moeten ze worden vastgebonden. Die voorkeur om op het water te wonen is een Siameesche karaktertrek en heeft haar voordeelen, maar soms haar bezwaren. Aan een mijner ex-collega's in Siam, uitgezonden om een gerechtelijk onderzoek



EEN BOEDDHA-TEMPEL IN GOTHISCHEN STIJL, BANG PA IEN.

in te stellen, werd zulk een vlottend huis als bureau aangewezen, maar toen hij na een paar dagen 's ochtends aan den arbeid wilde gaan en getuigen hooren, raakte zijn drijvend bureau los van den wal; de stroom voerde het vele uren Zuidwaarts, zonder dat iemand er in slaagde het tegen te houden, en het duurde 2½ dag eer hij op zijn post weerom en in staat was om zijn onderzoek voort te zetten.

Kort na het verlaten van Ayoethia bezorgde Ba mij een andere afwisseling door me met een verschrikt gezicht te komen vertellen — hij koeterde Fransch — dat hij zijn „sabo" verloren had, waarmeê hij zijn hoed bedoelde. Hij voelde zich niet op zijn gemak in dien trein en verloor me geen oogenblik uit het oog wanneer ik ergens uitstapte om een luchtje te scheppen. Die hoed is langs de spoorlijn gevonden en me naar Korat nagezonden. Ik betwijfel of ik hem in Europa op die manier terug zou hebben gekregen.

De spoor was, wat het materieel aangaat, niet best en stond beneden die op Java; vuile, oude wagentjes, uit Duitschland besteld, tot overmaat van ramp volgepakt met menschen en dingen voor de officiëele opening. De snelheid was natuurlijk niet buitengewoon; bergafwaarts gingen we 50 K.M. in het uur, gewoonlijk veel langzamer. Maar er

*) Uit koning Mongkoet's beschrijving van dien oorlog bij Pallegoix.

was verderop, na Geng Koi, genoeg te zien om de aandacht hiervan af te leiden. Men spoort langs de ravijnen en hellingen van een heuvelrug, waar de Siameesche plantengroei in zijn volle tropische weelde is. De lijn loopt midden door het oerbosch. Duizende menschenlevens heeft de aanleg gekost; men woelt niet ongestraft in den maagdelijken bodem. Een der hoogste spoorwegambtenaren heeft me verteld, dat het niet overdreven is van deze lijn, voorzoover ze door het oerbosch loopt, te zeggen, dat iedere legger het leven van een Chineeschen koeli vertegenwoordigt. De koorts heeft ook Europeesche ingenieurs gedood.

Bij het paarsche licht eens Siameeschen zonsondergang, wat ik altijd nog een der mooiste natuurtafereelen vind die ik ken, kwam ik te Korat aan, waar Taillac, met den tolk Di, mij aan het station opwachtte. Een station als overal elders, en zelfs al geen nieuwsgierigheid meer onder de inlanders naar den trein, ofschoon ze een jaar geleden van zoo'n ding stellig geen flauwe voorstelling hadden. Het station ligt een half uur buiten de stad, waar een heirweg van mul zand heen leidt. Een paar eerepoorten, een van de bevolking en een van de spoor, verbeidden de komst des konings, en paaltjes voor het op hangen van guirlandes stonden langs den weg; de eersten bewezen opnieuw wat men op het gebied van versiering kan bereiken met palmen in overvloed en een beetje goeden smaak. Vóórdat we Korat bereikten, sloegen we links een voetpad in, dat tusschen een kleine Wat (of tempel) en een boschje van kreupelhout dóór leidde naar het Fransche Consulaat.



STADSGEZICHT IN NIEUW AYOETHIA.

Men kan zich in ons land met villa's en buitentjes van zooveel de vierkante meter, moeielijk een denkbeeld maken van een „erf" in de tropen. Op een ruim terrein lag daar het groote teak-houten huis, met breede verandahs langs beide verdiepingen, omgeven door zijn bijgebouwen voor de inlanders en stallen. Van die verandahs af ziet men rechts de bovengemelde Wat, waar 's ochtends priesters in hun geplooide geele toga's zitten te denken; de Wat zelf, een groepje deels open gebouwen met puntige daken en een enkele spichtige stoepa. Aan het eind van het voetpad ziet men den breeden weg naar het station, waar altoos verkeer is van inlanders, met kleurige lappen om hun halfnaakte bronzen lichamen, ossekarren en ruiters. Links, tegen het boschje aan dat den weg verbergt, een vijvertje met lotos, waar schelgekleurde vogels rondvliegen. Ruim en harmonieus is alles wat men ziet.

Ondanks de tijdelijke afwezigheid van den consul, heb ik in dit gastvrije consulaat een besten tijd gehad. De koning kwam naar Korat met de koningin, en trok in optocht naar het houten paleis, voor deze gelegenheid gebouwd buiten den stadswal. Langs den weg hadden de prah's (priesters, monniken) der streek kleine versierde tentjes opgeslagen, waarin ze litanieën zaten te prevelen toen Z. M. voorbij kwam. Het volk, doodstil en vol eerbied als een menigte is in deze landen, nooit juichend, noch dringend om den als god vereerden vorst te zien, vierde feest van den ochtend tot den avond. Een zwerm prinsen, ministers, grooten — waaronder ook enkele Europeanen — vergezelden den koning en brachten veel vertier in en om Korat. Verschillende feesten werden gegeven, waarbij de bevolking gelegenheid had hare geschenken aan den koning te brengen, die door bedienden werden ingezameld: allerhande opbrengselen van het land, rijst, bananen, zijde, en ook kippen, witte apen, Thibet-katten, jonge panters; na Z. M.'s vertrek leek het station een menagerie. We woonden een parade bij, waar het 3e regiment infanterie en wat cavalerie, te Korat

in garnizoen, inderdaad goed exerceerden. De officieren zijn Siameezen, de soldaten echter meest afstammelingen van krijgsgevangenen uit vroegere oorlogen, aan wie de landsverdediging als corvée wordt opgelegd. De koning wandelde onder een groote parasol tusschen de gelederen door en hield een toespraak, waarop driemaal gejuicht werd. Voor de muziek had de commandant eenige maanden te voren de muzikale inlanders van de streek tot een kapel vereenigd, daarbij zijn toevlucht nemend tot heel jonge muzikantjes, die onder het blazen op inlandsche wijze hun neus snoten. Ze vormden een harmonie-orkest en kenden twee stukken: het volkslied en een Amerikaanschen marsch.

Eigenaardiger was een ander feest, waar inlanders uit de buurt worstelden om prijzen. Met aardig ceremonieel kwamen de beide kampvechters op elkander toe, worstelden een oogenblik en lagen neer om te rusten; dan kwam een ander — de eerste maal de gouverneur van Korat zelf — met een grooten theepot, waaruit hij een slok nam en al blazende de gezichten der worstelaars besproeide. Daarna begon het worstelen weer, totdat een ander paar hen afloste.

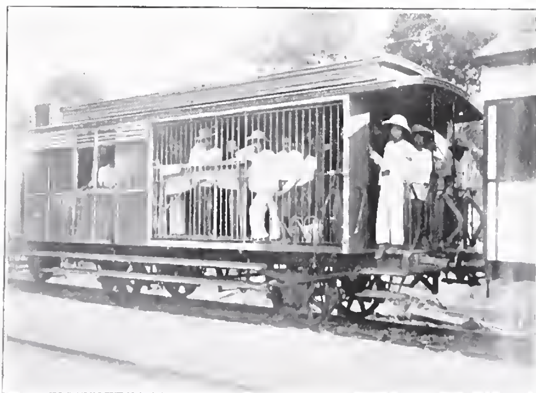
Nog werd een middag de koning onthaald op inlandsche dansen, waarvan ik me er één als merkwaardig herinner, die niet voor den koning, maar tot eigen genoegen uitgevoerd werd: in een schuurtje hing van de zoldering een lange doek bij wijze van koord naar beneden; vrouwen, jonge zoowel als oude, gingen daar een voor een met beide handen aan hangen en lieten zich dan ronddraaien, totdat ze duizelig waren. Volgens Di, den tolk, meenden ze aldus een goeden geest op te roepen.

Bij deze gelegenheid merkte ik een troepje menschen op, wier type verschilde van het Laotische, het daar inheemsche. Ze leken meer op Javanen, vooral de vrouwen, die ook op Javaansche wijze het haar opnamen. Na onderzoek bleek dat ze tot een stam behoorden, Chau Bôn genaamd, die twee dagreizen van Korat in de bergen woont. Vermoedelijk is dit een overblijfsel der oorspronkelijke bevolking.

Meer dan al wat vertoond werd, wekte bij al die feesten het geheele tafereel mijn bewondering: op een eenigszins hellend grasveld vóór het paleisje zit de koning en zijn gevolg, daaromheen in wijden kring (hoewel geen soldaten of politie-agenten noodig zijn om af te zetten) de schilderachtige inlandsche bevolking; op den achtergrond een stukje stadswal van Korat en bosch, en, omdat de feestelijkheden altijd tegen vijven begonnen, dit alles tegen het einde paars getint.

De plaats Korat zelf, door haar ligging belangrijk voor den handel van Siam, is ook een eigenaardig stuk Oostersch leven. Gewoonlijk liggen de Siameesche steden uitgerekt langs den oever eener rivier, zooals Bangkok, Battambang, Siem Reap. Niet aldus Korat. Een oude, hooge wal omgeeft de stad in het vierkant; daarop tinnen van een zekeren corset-achtigen vorm, dien ik alleen aan Siameesche monumenten gezien heb. In het midden van iedere zijde een poort: de Waterpoort, uitkomend bij een riviertje, de Doodenpoort, waar de dooden uit worden gedragen, en nog twee. De poorten worden verbonden door breede wegen, waar de houten inlanders-woningen langs staan; bij het kruispunt het paleis van den Gouverneur en nog een paar staatsgebouwen. Vóór een der poorten, buiten den wal, begint een straat van niets dan winkeltjes, een paar speelhuizen en een plaats voor hanengevechten; een soort markt, met planken vloer. Onder dien vloer loopt het water en al wat de bewoners kwijt willen, gooien ze door luiken daarin.

Ik zag er meer van het Siameesche leven



DE DERDE KLASSE (VÓÓR DE OFFICIEELE OPENING).



HUISJE AAN DE SPOORLIJN, IN HET OERBOSCH.

dan gedurende de 10 maanden die ik te Bangkok had gewoond. Zoo woonde ik een proces bij voor een arbiter: partijen, een vrouw en een man, zaten gehurkt rechts en links vóór den rechter, wien ze kalm hun zaak uitlegden; voorzoover ik er wat van begreep, was het over echtscheiding.

Elders zag ik zout maken. Er werd aarde, die daar veel zout schijnt te bevatten, in een bak geworpen waar water door liep. Het water werd dan in ongebakken vaten boven vuur gehangen, derwijze dat tegelijkertijd het water verdampte en de vaten gebakken werden waarin het achter gebleven zout werd uitgevoerd.

Korat ligt vrijwel aan de grens van het gebied waar eenmaal de Khmers woonden, het machtige volk waar de Cambodjeezen van afstammen. De stadspoorten zijn gebouwd van steenen met Khmersch beeldhouwwerk. Buiten de stad zijn samengebracht een aantal brokstukken van oude bouwvallen, wier overeenkomst met de Hindoe-bouwvallen van Java op het eerste gezicht te zien is. Dezelfde Garoeda-koppen met de Naga's (mythische slangen); de vierkante voetstukken met een tuit, nog heden in Indië gebruikt bij het wasschen der beelden; de overeenkomstige voorstelling van een aantal Brahmaansche goden, in het bijzonder de karakteristieke Ganeça, God der Wijsheid. De verklaring ligt waarschijnlijk in beider Indische afstamming, daar de Khmersche beschaving ontstaan is door samensmelting van de oorspronkelijke bewoners met Indische landverhuizers.

Ik bezocht van uit Korat de bouwvallen van een tempel uit den Khmertijd, Nom Wan genaamd. Het was een krasse rit van een uur of zeven heen en wêer, maar voortdurend langs een uitstekenden weg. Op sommige plaatsen waren lichte bamboes viaducten over de rijstvelden gebouwd en duizende inlanders waren bezig den weg nog te verbeteren. De verklaring van dezen voor Siam ongewonen toestand, was dat de koning binnen eenige dagen Nom Wan bezoeken zou. In gewone omstandigheden was er *geen* weg. Nu werden duizende menschen van hun werk gehaald om een weg te maken die later wêer verdwijnen zou, opdat één keer de koning er over zou kunnen rijden. De bouwvallen zelf waren niet buitengewoon merkwaardig. Ik zag er voor het eerst de gedraaide steenen zuiltjes die in alle Khmer-bouwvallen de vensters vullen, een enkele mooi gebeeldhouwde versiering in den muur, maar over het geheel had de oude tempel te veel geleden. Daarbinnen waren een aantal Boeddhabeelden en — beeldjes die er vermoedelijk later in zijn gebracht en die er, nu Korat voor Europeanen makkelijker te bereiken is, wel niet lang in zullen blijven. Di bracht me voor een groot Boeddha-beeld en zei, zeer ernstig: dit is Boeddha, de groote wijze, voor wien elk beschaafd mensch eerbied behoort te hebben. In een bijgebouwtje bevond zich een afdruk in brons van den voet van Boeddha, van het gewone type, d.i. een reusachtige voet, wel $1\frac{1}{2}$ M. lang, met figuurtjes en teekens versierd.

We hadden besloten onze reis te aanvaarden den dag nadat de koning vertrekken zou. Z. M. verliet Korat in den vroegen ochtend van den 26en December en dien avond werden we uitgenoodigd om Kerstmis te komen vieren bij den Duitschen spoorweg-ingenieur, die een vijftal landgenooten voor de feesten te logeeren had. We vonden daar een tafel gedekt vóór het huis, bij een met kaarsen getooid boompje dat ze in het bosch gevonden hadden en een zwakke gelijkenis met een denneboom had. Op de verandah stond onophoudelijk een phonograaph te piepen, waar een der Duitschers buitengewoon veel plezier in had.

Daarnaast lag in een hok een wilde kat te blazen, die onze gastheer juist gekocht had; van achter het huis kwam het gebrul van een jongen panter; en uit het bosch, eenige honderde meters van ons af, hoorden we een gerekt, klagend gehuil, waarvan men zei dat het de wilde honden waren. Nooit had ik onder zulke omstandigheden Kerstmis gevierd, maar de stemming werd door deze ietwat lugubere omgeving niet gedrukt, integendeel, en tevens leerde ik dien avond dat goed gemaakte haringsla zelfs in het binnenland van Siam voortreffelijk smaakt.

Den volgenden ochtend, het was de 27ste December, was er niet een weinig herrie op het erf van het Fransch consulaat. We zouden om 2 uur in den namiddag vertrekken, maar van de vroegste morgenuren af wandelde Taillac in een Chineer-zijden nachtpak te midden van een chaos van kisten, touwen, koffertjes, pakzadels en ossekarren, oreerend in het Fransch en in het Siameesch, orders gevend, vóórdoende hoe dit of dat gedaan moest worden, en mij een gevoel gevend van minderheid en onbruikbaarheid. Dit gevoel werd zóo sterk dat ik me spoedig op een bovenverandah terugtrok en vandaar het schouwspel genoot. Daar beneden waren inlanders bezig kisten te maken die juist pasten rond de breekbare voorwerpen die we bij ons hadden, als lampen, photographietoestellen, flesschen, enz. Daar werden de lasten voor de pakpaarden gewogen, die niet meer dan 80 K. G. mochten dragen en dan in volkomen evenwicht. Daar werden kistjes getimmerd op de boomen der ossenkarren voor de meest breekbare voorwerpen, die anders konden breken wanneer de houten as van een kar zou afknappen. Dit laatste gebeurt dikwijls, want bij geheel houten karren zijn ijzeren assen niet doelmatig. Daarentegen bestaat er geen gevaar voor omvallen, doordat men een soort rek horizontaal om ieder wiel gemaakt heeft: de kar wordt hierdoor te breed om te kantelen en komt er op nêer wanneer de as breekt. De gevlochten huiven van de karren werden nagezien en reserve-assen binnen in gelegd. Er werden manden gevlochten om de levende kippen in te bergen, wier lot het was, alvorens te worden opgegeten, een tijd lang achter aan een hortende ossekar te bengelen. Di keek het jachtgeweer na — we namen er slechts één mêe — en de revolvers die in Taillac's zadeltasschen thuishoorden. Eindelijk kreeg ook ik een werkje: het uittellen van zakken vol geld. In de binnenlanden van Siam moet men met specie reizen, en dan nog nieuwe, blinkende munten, anders neemt de bevolking ze niet aan. In Korat gebruikte men wêer andere munten dan in Bangkok en aan de Cambodjeesche zijde kwam men het verst met „pè's", bronzen muntjes ter waarde van ongeveer $\frac{1}{4}$ cent, waarin verschillende vreemdsoortige teekens gestempeld zijn.



GEZICHT IN KORAT DEN DAG VAN 'S KONINGS KOMST.

Alles was dien morgen vervuld met de prettige drukte van een reis-voorbereiding. Langzamerhand werden ook de tien trekossen op het erf gebracht die ons zouden begeleiden en tegen twaalven steeg de vroolijkheid ten top door de luidruchtige verschijning onzer Duitsche gastheeren van den vorigen avond. Onder hen was de hofphotograaph uit Bangkok, die zijn toestel gereed maakte om van onze karavaan op het oogenblik van vertrekken een groote photographie te nemen. We zouden nog tiffinnen (koffiedrinken, zou men in Holland zeggen) in het consulaat, en daarna op marsch gaan. Onderwijl kregen we bericht dat de Gouverneur van Korat een ambtenaar had vooruitgezonden die ons ergens opwachtte

en tot aan de grens van zijn provincie zou begeleiden. Bij alle officieele „vriendschap en goede verhouding" tusschen de naburen Frankrijk en Siam, is het feit van een door het binnenland van laatstgenoemd land reizend Franschman toch niet zóó onschuldig, of er was goede reden om in dien begeleidenden ambtenaar wat anders te zien dan een daad van pure beleefdheid. „Le mandarin", zooals we hem plachten te noemen, had waarschijnlijk de opdracht om te kijken wat we uitvoerden en ik ben overtuigd dat een verslag van het eerste deel onzer reis in de archieven van Korat berust. Dikwijls zag ik dat inlanders wien wij iets gevraagd hadden, daarna door hem werden uitgehoord.

We tiffinden en dronken een glas champagne tot afscheid met onze Duitsche vrienden. De inlanders werden geroepen, de paarden voorgebracht, en wij stegen op, waarbij Ba niet toeliet dat iemand anders dan hij mijn paard vasthield. Toen knipte de photograaph, handen werden gedrukt, en boven alles uit klonk de stem van Taillac: en route!

Ons gevolg bestond toen, ongerekend de mandarijn die, met twee olifanten, vooruit was, uit de heeren: Di, Kôn, Teu, Ba, Vendí, Boenák, Prapatóem en verder koelies.

De reeds meer genoemde Di was Taillac's eerste tolk. Het was een Cambodjees van 22 jaar, een mooi specimen van het oude Khmer-type, slank gebouwd en lichtbruin van kleur. Hij was buitengewoon vlug van verstand en sprak uitstekend Fransch. Als jongen van zijn ouders te Battambang weggeloopen uit zucht naar meerdere kennis, had hij op de Fransche school te Pnom Penh Fransch geleerd. Dat hij in Fransche dienst was gegaan, werd hem door zijn landgenooten hier en daar verweten. Bij verschillende gelegenheden bleek me, dat hij veel nationalen trots had, waarvoor de Cambodjeezen bekend zijn. Onder zijn vele goede eigenschappen behoorde die van uitstekend ruiter te zijn. Hij voelde zich, en was, de brug tusschen ons en al wat inlander was. Hij gaf orders, bracht verzoeken over, en speelde graag den „grand seigneur". Hij was altijd netjes gekleed, droeg laarzen met leeren kappen, een kleurige panoeng (of inlandsche broek) en onberispelijk khaki jasje. Onderweg nam hij ergens een koeli in dienst voor zijn persoonlijke bediening.

Kôn verliet ons den tweeden dag en was alleen meêgegaan voor een koerier dien Taillac nog wenschte te verzenden.

Dan was er Teu, de altijd nijdige Anamietische kok. „Teu, moyen de manger?" riep Taillac als hij het oogenblik gekomen achtte (en dat achtte hij op zeer verschillende uren), waarop Teu onveranderlijk antwoordde: „Oui, m'sieu!" of hij klaar was of niet. Teu was een goede kok en een nuttig lid onzer karavaan, ondanks zijn weinig beminnelijke uiterlijkheden. Hij had het oude-wijven-gezicht dat Anamieten zoo dikwijls hebben, een ras dat vrij dicht bij de Zuid-Chineezen staat en evenals dezen op een oude beschaving boogt.

Ondanks rasgemeenschap was Teu geen beste vrienden met mijn boy, Ba, dat ook eigenlijk een slim, slecht ventje was. Ba had een aardig gezicht, begreep met een half woord, was handig en netjes, maar lui als geen tweede. Hij bezorgde me bovendien last door verschillende malen standjes te hebben met koelies van Taillac en eens veroorloofde hij zich zelfs grapjes op de zwaarlijvigheid van mijn reisgenoot, die dezen laatsten overgebracht zijn en vrijwel woedend gemaakt hebben.

De tot hiertoe genoemden spraken allen wat Fransch, de overigen alleen Siameesch. Dat waren Vendí en Boenák, de twee Lao-



GROEP INLANDERS BIJ KORAT, LAOTISCH TYPE; RECHTS EEN POE-JAAI-BAAN.

tische boys van Taillac (Laos is de naam van Noordelijk Siam). Het waren stille, gedienstige jongens, die het hardst werkten van allen en gewoonlijk naast de pakpaarden liepen. Vendí was merkwaardig door de buitengewoon fraaie tatouage van zijn beenen. Eenigszins getatoueerd waren nagenoeg allen, maar daar kon men er weinig van zien, omdat ze het voornamelijk doen op die hoogte van het lichaam welke gewoonlijk door een broek bedekt is. Vendí evenwel had griffioenen en fraaie krullen tot halverwege zijn scheenen, en toen ik er hem eens naar vroeg deelde hij mij meê, dat — eigenaardige exigentie der Laotische schoonen — een niet-getatoueerde jongen nooit een meisje vond. Het werd gedaan als ze omstreeks 12 jaar oud waren, door Indiërs, en ze hadden er wel 3 of 4 dagen koorts na.

In Prapatóem was belichaamd het type van den trouwen inlandschen bediende. Hij bemoeide zich meer in het bijzonder met de ossekarren, bestuurde het in- en uitladen en trad ook op als vee-arts.

Onder al deze menschen, zoowel als onder de 8 à 10 koelies die we bij ons hadden, heerschte een uitstekende toon en tegenover ons was hun houding niet minder goed; een bewijs dat het niet opgaat te zeggen, dat Franschen nooit met inlanders om weten te gaan, want Taillac was een Franschman „jusqu'au bout des ongles”. Ze waren vroolijk, vertrouwelijk en gedienstig; hun vertrouwen was, evenals altijd van inlanders tegenover blanken, vooral groot in onze medische kennis. Ontevreden heb ik ze nooit gezien, ondanks alle ontberingen, welke zij niet, zooals wij, voor hun genoegen doormaakten. Onder de goede gewoonten die Taillac bij zijn reizen volgde, was deze, dat wij nooit aten voordat de inlanders gegeten hadden; zij waren doorgaans meer vermoeid dan wij en wanneer ze, eenmaal verzadigd, in groepjes zaten te kakelen, rustten ze beter uit dan wanneer ze hadden moeten wachten tot na ons omstandig maal.

Wanneer ik zeg dat Taillac en ik te paard zaten, druk ik me naar Nederlandsch spraakgebruik minder juist uit, want de dieren die we bereden, zouden hier zonder twijfel ponies



CHAU BÔN; TIJDENS HET GROEPEEREN.

genoemd worden. Maar in Siam, gelijk in alle landen van het Verre Oosten, ziet men bijna geen paarden. De Siameesche hitten zijn sterk en vierkant, minder bevallig dan de Sandelwoods. Het zijn dikwijls telgangers; in het binnenland worden ze niet beslagen. De Siameezen hebben een eigenaardige manier van er op te zitten, met onbewegelijke beenen; rijden kennen ze eigenlijk niet.

Taillac en ik reden dan aan het hoofd der karavaan, ieder op een schimmeltje; hij vóór en dan ik, want onze paarden hadden een beslisten afkeer van naast elkaâr loopen. Men rijdt in die landen altijd à la file indienne. Di reed achter mij en het 4e paard werd afwisselend door Ba en den kok bereden. Dan volgden de pakpaarden en dáárachter, krakend, steunend en hortend, de ossekarren. Een gids hadden we toen nog niet. We reden den smallen weg vóór het consulaat af, staken den breeden stationsweg over, waar ze bezig waren de versieringen af te breken, kwamen voorbij 's konings paleis, over het mooie grasveld waar we zoo menig feest hadden bijgewoond en toen had ik het gevoel dat we de wildernis ingingen.

Een beschrijving van wat we dien dag zagen en deden is een beschrijving van wat we gedurende het grootste gedeelte onzer reis zagen en deden. Een heuvelachtig terrein, met dor gras en groepjes boomen; lage, armoedige boomen, weinig palmen. Daar kronkelt tusschen door een soort zandweg of

ossekarrenspoor. Menschen ziet men niet. Op enkele plaatsen een bordje met Siameesch opschrift, den naam vermeldende van een nabij liggend dorp, dat men niet ziet. Dit eentonige landschap, een van de type's die men in Siam het meest ziet, en almeê het leelijkste, gaat zoo door totdat men een plaats bereikt waar water is. Daar verrijzen plotseling palmen, bloemhout, lianen, oase-achtig in een groep bijeen; gewoonlijk kan men daaraan op een grooten afstand reeds zien waar water te vinden is. Omdat we bij water plachten te stoppen, hadden we altijd een schilderachtig kampement, en dit maakt ook de omgeving van de meeste dorpen zoo mooi. Zoo'n weg of juister gezegd spoor (want onderhoud bestaat er niet) loopt in de willekeurigste bochten en slingeringen. Men kan zien dat de karren dáár gaan waar ze het makkelijkst doorheen glijden, zonder zich te haasten en zonder nauwkeurige kennis van de richting waar ze heen moeten. Olifanten hebben ergens boomen omver geworpen: de weg verlegt zich; de boomen zijn misschien sedert verrot, maar de weg blijft een bocht maken. De geringste hindernis, een klein moeras, worden niet weggeruimd, niet drooggemaakt, maar de eene kar na de andere rijdt er om heen. Hoezeer men zijn koers verliest, blijkt op sommige plaatsen waar een telephoon of telegraaph is aangelegd; men ziet de lijn dan beurtelings een paar K.M. links en rechts van het spoor, dat men genoodzaakt is te volgen. Het is duidelijk dat door den aanleg van wegen in zoo'n land de meeste afstanden aanzienlijk verkort zouden worden.



CHAU BÔN, GEGROEPEERD.

We reden dien eersten dag tot bij zessen, d. w. z. tot kort voor zonsondergang, als wanneer het nagenoeg zonder schemering donker wordt. De karren waren spoedig achtergebleven, en Taillac en ik, met het bereden deel der karavaan, bevonden ons toen bij een plaats waar een paaltje duidde op de nabijheid van een dorp, terwijl we tusschen het hooge hout het puntige dak van een Wat gewaar werden. Taillac, wien ik natuurlijk het commando geheel overliet, beval halt te houden en zond Di op verkenning uit. Di bemerkte dat de Wat onbewoond was en moest toen in het dorp gaan vragen: waarom is de Wat verlaten? en is er goed water? Alleen op de laatste vraag kwam antwoord, en wel bevestigend, en toen drongen we door eenig kreupelhout naar de open plek in het bosch, omgeven door hooge boomen, waar een tamelijk groote tempel lag; aan beide zijden priesterwoningen en schuins er achter een vijvertje. Op dit mooie plekje zouden we overnachten, in den tempel. De maan kwam op, die in die landen zulk sterk licht geeft, en na een half uur hoorden we reeds het piepend gekraak der karren. Voor dezen was het binnenkomen niet makkelijk en van den weg kwamen kreten: jet-ke-mai! jet-ke-mai! Groote takken braken, de huiven schuurden langs het gebladerte, maar spoedig zagen we ze de door de maan verlichte plek oprijden en hielden ze dicht bij den Wat stil. Hoe menigmaal heb ik sedert die vertooning gezien van het aankomen en ontladen der ossekarren, een altijd even welkom oogenblik! Dien avond echter zag ik 't voor het eerst en, gezeten op een hoekje van den verhoogden rand die den Wat omgaf, genoot ik er al de nieuwheid en schilderachtigheid van; want het was tegen den stijl dat Taillac of ik zouden helpen uitpakken. De koelies bevrijden de ossen, die, zoodra het pennetje van het juk is losgemaakt, loom en instinctmatig naar het water slenteren. Boenák en Vendí nemen de pakzadels af en

maken de beide vouwstoelen los. Teu maakt vóór alles vuur. Di geeft orders. Ba zoekt in de ossekarren naar mijn tasschen. Prapatóem is overal tegelijk. Binnen weinige minuten is de geheele plaats bedekt met karren, ossen, paarden, zadels, kisten en twee of drie opflikkerende houtvuren.

De Wat zelf is open, een hoog dak op zuilen. Aan éene zijde staan twee groote Boeddha-beelden, naast elkaâr, omgeven door kleine beeldjes en urnen met asch van verbrande menschen. Aan de andere zijde staan spoedig Taillac en ik ieder naast een emmer water te plassen, staande op een plank (want de vloer is aarde) en den hoogen priesterstoel benuttend als handdoekenrek. Dat de reiziger zich aldus in een tempel inricht om te overnachten, is de daar gebruikelijke manier en schijnt het godsdienstig gevoel van geen Boeddhist te beleedigen. Wat later staat dan ook onze kleine vouwtafel, netjes gedekt, met een petroleumlamp, vóór de groote Boeddha's met hun aschurnen, en gebruiken we ons eerste middagmaal in de wildernis onder de opgeheven hand en rustig zegenenden blik van den grooten Gautama Sakyamoeni. Ons middagmaal bestond altijd uit soep en drie service's, waaraan de onvermijdelijke kip met rijst niet ontbrak. Voor tiffin hadden we een service minder en voor ontbijt alleen eieren, cakes en thee. De inwendige mensch had het alles bij elkaâr genomen niet slecht.

Daar buiten werd veel gepraat, want dat kennen de Siameezen, maar langzamerhand gingen de vuren uit en om 10 uur lag alles in diepe rust: Taillac in zijn veldbed, met geladen geweer naast zich, in één hoek; ik op mijn Chineesche matras in een anderen hoek; de inlanders grootendeels in de verlaten priesterwoningen; en de paarden en ossen legden zich in het rond ter neêr, zonder dat het zelfs noodig was ze vast te maken.



NOM WAN; EEN GEZELSCHAP DUITSCHERS, DI, EN IN HET POORTJE EEN BONZE.

Het geladen geweer was een voorzichtigheidsmaatregel, maar voor ons was het in die streken eigenlijk volkomen veilig. Want ofschoon men ieder oogenblik in de kranten leest van roovers, die bij benden leven en zeer brutaal zijn, is het een groote uitzondering dat blanken hiervan last hebben. Wanneer dezen iets overkomt is het bijna altijd door hun eigen boys en met het doel om te stelen.

Den volgenden morgen had Taillac een brief te schrijven, waardoor ik gelegenheid had wat te wandelen. Ik begaf me naar het dorpje, dat uit eenige wrakke huisjes bestond van het gewone type: rieten daken, gevlochten wanden, en op palen, een voet of drie van den grond. De huisjes lagen wijd uit elkaâr, onder het geboomte. Ik vermoed dat het dorp te klein was geworden om priesters te onderhouden en dat daarom de Wat verlaten was. Die priesters toch (of monniken; „bonzes" zeggen de Franschen) krijgen iederen morgen bij zonsopgang hun voedsel van de inwoners. In Bangkok had ik dit dikwijls gezien. Vrouwen zitten gehurkt langs den weg, naast een grooten koperen bak met een deksel, soms met nog wat bananen en groenten. Komt een „prah" voorbij, dan wordt de deksel afgenomen en den geel-getogaden dampende rijst in zijn aarden pot gegeven. De priester buigt zich nauwelijks voorover en bedankt niet; de vrouw immers doet naar Boeddhistisch begrip een goede handeling voor zichzelve, geen vriendelijkheid aan hem. In Bangkok bestaat een voorschrift dat een vrouw niet meer aan den eenen priester mag geven dan aan den anderen. De priesters van hun



EEN GAANDERIJ VAN NOM WAN.

kant hebben weinig te praesteeren. Ze geven onderwijs, dat volgens de zendelingen naar niets lijkt. Verder ziet men ze wel eens in een Wat uit den Boeddhistischen canon lezen, worden ze uitgenoodigd bij sterfgevallen en lijkverbrandingen en hebben ze hun Wat soms zelf te onderhouden, maar den meesten tijd liggen ze toch niets te doen, of wel ze philosopheeren of spelen fluit in hun donkere woninkjes rond den tempel. Het volk heeft eerbied voor den gelen rok. Naar wat ik er zelf van gezien heb geloof ik ook dat het doorgaans zachtzinnige, brave menschen zijn, die een lui doch sober leven lijden. Eens ontmoette ik er een die Fransch sprak en mij vroeg of ik hem niet als kok gebruiken kon; hij was dit vroeger geweest en het geestelijke leven verveelde hem. Hij had Fransch geleerd op de Fransche zendelingen-school, waaruit blijkt dat die zendelingen hun leerlingen het Christendom niet opdringen. Op onze reis kwamen we nu en dan trekkende priesters tegen. Ze waren altijd vergezeld van jongeren, tegelijk hun pupillen en dienstknechtjes. In hun weinige bagage merkte ik een paar maal, naast het onmisbare kapmes en den wandelstaf, een Europeesch wekkerklokje op.

In de verlaten priesterwoningen waar een deel onzer menschen overnacht had, vond ik nog Boeddha-beeldjes en op palmschors geschreven Boeddhistische teksten. Wij weêrstonden de verleiding om iets hiervan meê te nemen.

Wie met ossekarren reist hoort eigenlijk om 5 uur 's ochtends, dus wanneer het nog donker en frisch is, klaar te zijn. De ossen loopen dan tot 10, rusten tot 2 en loopen weêr tot 5. Aan deze uren hebben wij ons niet streng gehouden, niet zoozeer door eigen traagheid als wel omdat de inlanders met laden niet gereed waren. Maar we hadden dan ook spoedig een aantal zieke ossen, die als een kudde achteraan liepen en vervangen moesten worden door huurspannen, waarvoor we den eersten tijd niet meer dan 36 cts. betaalden. Den eersten ochtend vertrokken we eerst tegen achten, vanwege den brief van Taillac, en bereikten tegen twaalven de halte, waar stond wat in Siam een „sala" heet. Dit is een open huisje ten gerieve der reizigers. Soms zijn ze ruim en goed onderhouden door het naastbijzijnde dorp, soms is het tegendeel het geval. Gewoonlijk hebben ze verscheiden vertrekken, met vlondertjes en drempels waar men over struikelt. Een halsbrekend laddertje geeft toegang en bij het binnentreden stoot men geregeld met zijn helmhoed tegen het dak. De stevigheid van het geheel is dikwijls twijfelachtig, het gevaar van door den vloer te zakken niet altijd buitengesloten, maar toch was het vinden van een sala een soort weelde. Men had ten minste, overdag schaduw, en 's nachts een dak.

Bij de sala waar we toen tiffinden was een menigte menschen. Vooreerst kampeerde in de open lucht ten einde ons de sala te laten, onze Siameesche begeleider. Hij reisde met twee zeer groote olifanten. Dit meest Siameesche aller dieren, toonbeeld van Boeddhistische kalmte en voorzichtigheid, hoort anders meer thuis in het Noorden, waar het in den houthandel gebruikt wordt, dan hier. De waarde wisselt in Siam van 800 tot 2500 gulden. Deze twee waren het eigendom van den gouverneur van Korat, die er tien heeft. Onderweg moesten we voortaan oppassen dat de olifanten niet schrokken van onze paardjes. Want, vreemd als het klinkt, die colossen waren bang voor hitten die nauwelijks tot hun buik reikten. In Bangkok was dit juist omgekeerd, maar daar zag men slechts één olifant, die van zijn kant gelegenheid genoeg had om paarden te zien. „De olifant" was

de schrik van alle zelf mennende Europeanen in Bangkok. Groot als de huisjes waar hij langs stapte, had hij een vreeselijke uitwerking op alle andere dieren; om ongelukken te voorkomen moest hij telkens bij het tegenkomen van schichtige paarden zijn groot lichaam zoo goed hij kon in een zij steeg opbergen, wat hij blijkbaar vervelend vond.

„Le mandarin" was een goedig, bescheiden Siameesje, waar we weinig van merkten. Hij was beleefd en had in het bijzonder voor mij allerlei oplettendheden. Hij at en kampeerde op zichzelf, bij zijn olifanten, die 's avonds in ijzeren kettingen werden geklonken.

Behalve dezen waren rond de sala nog twee karavanen gekampeerd. De eene begeleidde een aantal ossekarren met goederen van een Phya, of Siameeschen markies. De andere bestond uit inlanders uit het N.O. van Siam, die in de buurt van Korat gewerkt hadden. Ze keerden thans met gevulden buidel naar huis; ieder droeg een groot kapmes en een geweer. Onverschillig hoe breed de weg was, liepen dezen steeds op een rij achter elkaâr, naar 's lands gewoonte en overeenkomstig een voorschrift van Boeddha.

De weg werd iets meer afwisselend van hier af. Meer bosch en soms groote velden met riet tegen bosch aan, wat denken deed aan een stuk bouwland bij een mooi Hollandsch buiten. Op enkele K.M. van ons af liep een riviertje en in een boom daarbij zag ik pelikanen. Ook begonnen hier de zwermen papegaaien, die ons voortaan nog dikwijls door hun geschreeuw deden schrikken, het bekende dierentuin-geluid. Het was een groen en geel soort, wel eetbaar maar niet lekker. Behalve aan dat leelijke gekrijsch zijn ze altijd te herkennen aan hun lange staarten, die ze op vliegende visschen doen lijken, en aan hun bijzonder snelle, zwaluw-achtige vlucht. Een ander novum voor mij op het gebied der dierenwereld waren de nesten der roode mieren: zakjes die in de boomen hangen, soms zeer hoog, kunstig gemaakt van dorre bladeren en takjes.

Na mijn eersten nacht in een sala, waar het 's ochtends bijna onaangenaam koud was, trokken we vóór tiffin tot aan een andere sala, mooi gelegen op een hoogte bij de vrij breede rivier. Terwijl ik me gereed maakte om in het lauwe water te gaan baden in de schaduw van een grooten boom, zag ik iets met den stroom komen aandrijven dat ik voor een boomstam hield. Plotseling evenwel verhief zich het voorwerp, opende een monsterachtigen muil en dook een oogenblik weg. Naderbij komende bleek het een reusachtige krokodil te zijn, naar schatting wel 5 à 6 M. lang. Het was de eerste dien ik in Siam zag. Ondanks de verzekeringen van inlanders dat het beest niet gevaarlijk was, als uitsluitend visch etend, zag ik van mijn rivierbad af.

Taillac kreeg intusschen bezoek. Er was daar een telephoon-station, recht tegenover de sala gelegen, en de telephonist kwam zijn opwachting maken. Een oogenblik daarna hoorden we den man naar Korat telephoneeren: twee Fransche reizigers zijn hier



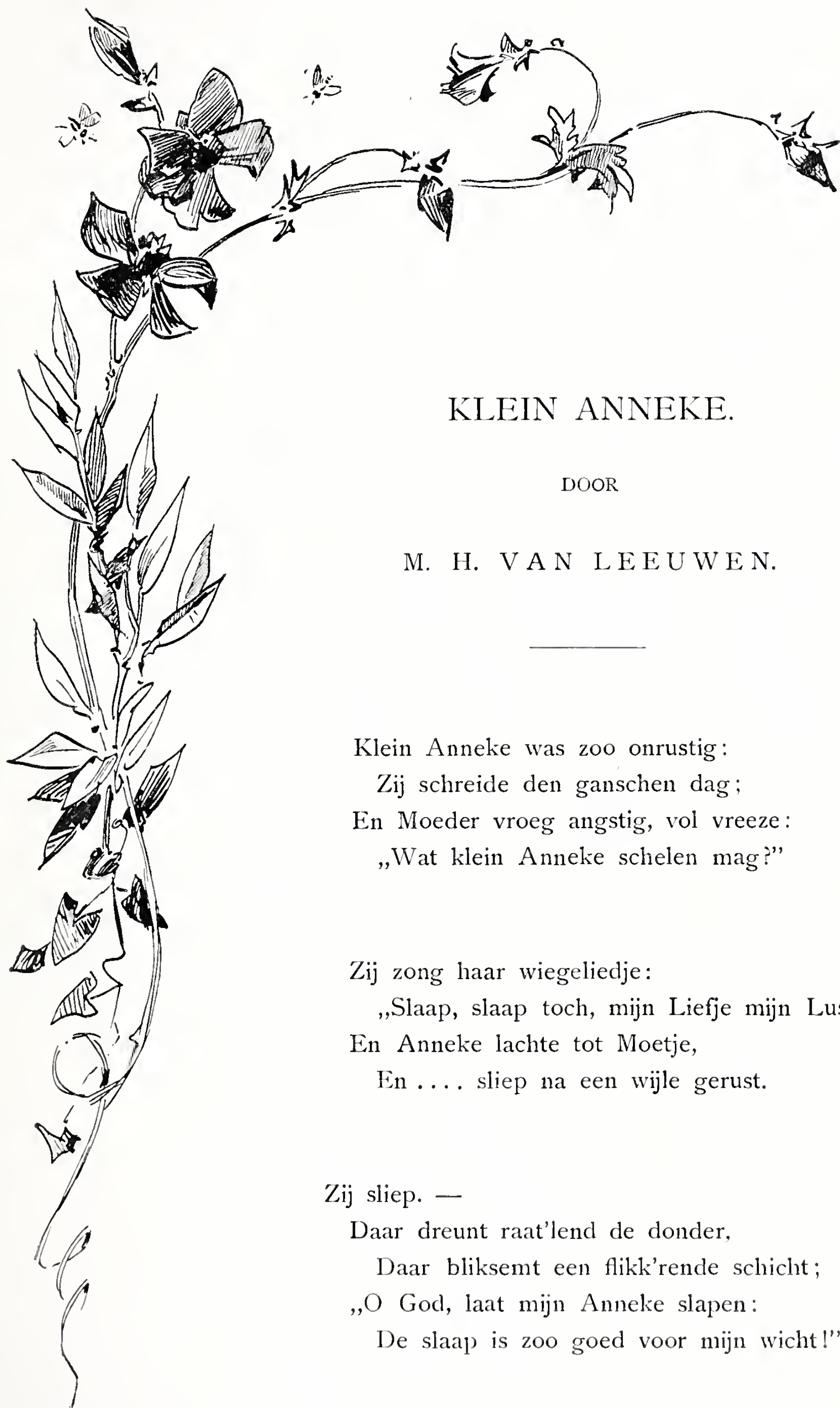
SALA, MET OSSENKARREN EN TROEP REIZENDE INLANDERS OP DEN VOORGROND.

aangekomen, reizen met 15 menschen, 6 paarden, 10 ossen, enz. Een nieuw bewijs dat we niet onopgemerkt voorbij gingen.

(Wordt vervolgd.)



NOOIT, NOOIT WORDT KLEIN ANNEKE WAKKER.



KLEIN ANNEKE.

DOOR

M. H. VAN LEEUWEN.

Klein Anneke was zoo onrustig:
  Zij schreide den ganschen dag;
En Moeder vroeg angstig, vol vreeze:
  „Wat klein Anneke schelen mag?"

Zij zong haar wiegeliedje:
  „Slaap, slaap toch, mijn Liefje mijn Lust!"
En Anneke lachte tot Moetje,
  En .... sliep na een wijle gerust.

Zij sliep. —
  Daar dreunt raat'lend de donder,
    Daar bliksemt een flikk'rende schicht;
  „O God, laat mijn Anneke slapen:
    De slaap is zoo goed voor mijn wicht!"...

Klein Anneke.

De regen slaat klett'rend de ruiten; —
„O, wierd zij niet wakker gemaakt!"
En, knielend bij 't wiegje: „Slaap rustig,
Mijn Liefje, je moedertje waakt."

Het onweêr was afgedreven.
Hoe fleurig en groen is het blad!
De bloemekens geuren in 't ronde,
Verfrischt en verkwikt door het nat.

En nog bleef klein Anneke slapen: —
„Haar slaap is wel vast en wel lang....
Zoo koud zijn die lipjes, die handjes....
En 't hart klopt de moeder zoo bang!

En nog bleef klein Anneke slapen,
Een lachje op het doodsbleek gezicht;
Nooit, nooit wordt klein Anneke wakker:
De slaap is zoo goed voor het wicht!





HET ONTBIJT
GABRIËL METSU

DE HOLLANDSCHE MEESTERS IN DE ERMITAGE TE SINT PETERSBURG. DOOR MAX. ROOSES. † † † † † † † † † † †

GABRIËL METSU. De zeventiende eeuw was ten halve toen Gabriël Metsu zijn kunstenaarsloopbaan begon. Het land had een eervollen vrede met Spanje gesloten; op politiek gebied was het onafhankelijk, machtig, geëerbiedigd; op stoffelijk gebied was het welvarend in hoogen graad. Het genoot in overvloed de vruchten van den langen kamp voor zelfbestaan en vrijheid en van den niet minder stouten moed, waarmede het was opgetreden in den overzeeschen handel en de daarmee verbonden koloniale politiek. De levenswijze der hoogere burgerij was snel en grondig veranderd: de afstammelingen der bosch- en watergeuzen, der heldhaftige stedeverdedigers, der diep overtuigde belijders van het nieuwe geloof waren rijke heeren en dames geworden, volop genietende de pas verworven weelde, hunne steden voortdurend uitbreidende, hunne woningen rijk stoffeerende. De zeden hadden eene gelijke wijziging ondergaan. De puriteinsche Calvinisten, met hun stemmig gewaad, de deftige koopman en zijne niet minder soliede gade hadden hun burgerlijk huishouden en hunne stevige kleederdracht verruild tegen zwierigen optooi en pralerige omgeving: het was alsof een uitheemsche, een Fransche wind over het land was komen gewaaid, de ouderwetsche overleveringen en inwoners had weggeveegd en andere menschen met andere levensbeschouwing had aangebracht.

In de kunst vooral treft ons die omwenteling. De regenten en regentessen, de dekens en de kapiteins laten zich nog afbeelden in de voorvaderlijke deftige kleedij en in het bonte schutterspak op de weidsche doeken bestemd om de doelen en bestuurderszalen te versieren; maar in hun eigen huis laten zij zich conterfeiten naar de laatste mode, met fladderende jassen en dassen, met bonte japonnen en flodderige lijfjes en mouwen. De wanden der huizen behangen zij met miniatuurachtige paneeltjes voorstellende gezichten uit Italië of tooneeltjes uit het Hollandsche volksleven en met afbeeldingen van hun eigen elegante personen en meubelen. De schilderkunst wordt alzoo eene weerspiegeling en de welsprekendste van alle van dien ommekeer in het dagelijksch leven. De letterkunde gaat voort in haren pseudo-klassieken trant al hare aandacht te wijden aan Grieken en Romeinen; op het tooneel wandelen bijbelsche en andere helden of personages uit de achterbuurten; de schilderkunst breidt de keus harer onderwerpen uit. Met Rembrandt wordt zij algemeen menschelijk, met Hals spiegelt zij het nationale leven weer in zijn verschillende uitingen, met van der Helst is zij door en door burgerlijk, met Jan Steen leeft zij met de pretmakende gemeente, met Willem van de Velde bevaart zij de zee, met Potter wandelt zij door de weiden, met van Ostade verkeert zij bij de boeren, met Dou in de huiskamer, met Berchem in de Italiaansche en met Ruisdael in de Nederlandsche landschappen. Met de eerste die wij noemden brengt zij nog vaak groote, breed geborstelde doeken voort, met de andere vermeit zij zich in kleine, fijn geschilderde paneelen.

Geeraard Dou was de eerste, die zich een grooten naam maakte met zijn keurig gepenseelde, kostelijk gekleurde tafereeltjes. Hij zocht bij voorkeur zijne personages in de burgerklas en bij de kleine neringdoenden. Geeraard Ter Borch, die eveneens huiselijke tooneeltjes afbeeldde, vond zijn behagen in het voorstellen van personages behoorende tot voornamere gezelschappen, tot de galante wereld, tot de nieuwerwetsche kringen waar verfijnde smaak maar al te dikwijls gepaard ging met wuftheid en pronkzucht. Voornamelijk van dezen grooten kunstenaar was Gabriël Metsu een volgeling.

Hij werd geboren te Leiden in 1629 of 1630. Zijn vader was eerst schilder, later koopman, maar in geen zijner beide beroepen schijnt hij het ver gebracht te hebben. Gabriël ging al vroeg in de leer bij Geeraard Dou en reeds in 1644, op veertien- of vijftienjarigen ouderdom dus, werd hij aangezien of aanzag hij zich zelf als een meester in zijne kunst. Inderdaad sloot hij zich dit jaar bij andere Leidsche kunstenaars aan om een Sint Lucasgilde in te richten. Van 1647 is een zijner werken gedagteekend; in 1648 trad hij als

meester in de nu tot stand gekomen Sint Lucasgilde. In 1650 ging hij zich metterwoon te Amsterdam vestigen; hij bleef er tot zijnen dood. Den 24en October 1667 werd hij er begraven. Ziedaar alles wat ons bekend is van zijnen korten levensloop.

Als leerling van Geeraard Dou moet hij natuurlijk eenige kenmerken van zijnen meester overgeëerfd hebben. En dit is dan ook zoo. Voor zooveel ons de volgorde zijner werken bekend is mogen wij aannemen dat vooral in de oudste de sporen van dien invloed te merken zijn; hij schildert dan in de hooge glimmende tonen van zijn meester, in stevige emailachtige verf; hij behandelt dan ook onderwerpen aan het volksleven ontleend: werklieden aan den arbeid, neringdoensters in hun bedrijf, hoefsmeden die een paard beslaan, wildverkoopers in hunnen winkel, vischvrouwen achter hun kraam, een bakker die zijn warm brood uittrompet, eens zelfs schildert hij een hoek der groentenmarkt van Amsterdam, een zijner meesterwerken in den Louvre. Evenals Geeraard Dou beeldt hij ook oude vrouwen en mannen af, etende, slapende, in rustige bezigheid. Een kenmerkende bijzonderheid ontleent hij hem soms in de omlijsting zijner personages, die hij in een open raam plaatst. Later ziet hij van die onderwerpen af en voert dan bij voorkeur voornamere personages ten tooneel. Hij schildert ook eenige weinige portretten en enkele onderwerpen uit de gewijde geschiedenis nog geringer in getal.

Verreweg het grootste deel zijner toenmalige kleine tafereeltjes verbeelden één of twee personages uit de hoogere wereld in aangename tijdkorting: een jonge vrouw die het een of ander muziektuig bespeelt, alleen of begeleid door een heer, of die les in de muziek ontvangt; of wel een dame in gezellig onderhoud met een vriend of gezeten aan haar toilet of aan een speeltafel, of aan het ontbijt. In deze stukken is de verwantschap met Geeraard Ter Borch onbetwistbaar, zoowel in de opvatting als in de uitvoering van het onderwerp. Metsu evenals zijn groote voorganger stelt ons dan zijne aanvallige helden en heldinnen voor in kamers met spiegels en schilderijen aan den wand, met marmeren kolommen aan den schoorsteen; zij zijn gezeten aan tafels met oostersche tapijten, gedekt met zilveren fruitmandjes en schenkkannen; zij hebben het fijn geslepen glas in de hand, het modisch schoothondje nevens zich; zij zijn gekleed in weerschijnende zijde en fluweelen vestjes met pels geboord en houden den pluimen waaier in de hand. De heer nevens haar is in bont soldatengewaad met de hooge laarzen tot boven de knie, den breeden geborduurden degenband over de borst, den gepluimden hoed in de hand, de lange lokken tot op de schouders hangende. Of wel draagt hij het burgerskostuum: den open jas met korte armen, waar de breede linnen mouwen uitkomen, de wijde broek met strikken onder de knie, den platten kraag of het fijne linnen dat op de borst hangt. Dit alles is verzorgd, verfijnd, vertroeteld en verwijfd; de personages zijn saletjonkers en salondametjes voor wie pronken en vrijen hoofdzaak is geworden. Zij spelen nog piano, viool of guitaar, maar heffen geen forsch klinkend lied meer aan; zij zitten nog aan den disch, maar zij eten niet meer, zij proeven nog slechts; zij lispelen nog van minnarij, maar zij kussen niet meer; zij poseeren nog voor het leven, maar zij leven niet meer; zij kunnen nog als model dienen voor de fijnschilders, voor het land zijn zij niets meer waard. En dit verweekte ras, die modepoppen en hare opgedirkte dienaars waren de helden der vaderlandsche kunst en de sieraden der Hollandsche huiskamers! Er is geen sprekender bewijs te vinden der verzwakking van den aard, der ontaarding van de zeden dan die eeredienst van de galanterie, de ophemeling van die voorname lichtekooien door de kunst en door de koopers van kunstwerken.

Metsu volgde dus het spoor van Ter Borch in de keus zijner onderwerpen, hij was ook verwant met hem in de luchtige en toch zekere penseeling, in de keus der zachte en toch rijke kleuren. Bode wil hebben dat in zijn eerste werken de invloed van Hals' volgelingen te merken zij; maar daar hij dezen ook weervindt in Ter Borch is dit heel natuurlijk. In zijne laatste werken en meer bepaald in zijne weinige stukken, uit den Bijbel geput of allegorische stof behandelende,

vindt men eenen flauwen weerschijn van Rembrandt's trant, dien hij zeker te Amsterdam leerde kennen. Metsu staat wel op zich zelve, maar hij is de afstammeling zijner voorgangers, hij kan zijne nauwe verwantschap niet verloochenen en beproeft het dan ook niet.

De Ermitage bezit vijf werken van hem. Het eerste (Nr. 877) verbeeldt den Verloren Zoon. Het is zooals in den Jan Steen uit den Louvre een voorwendsel om een jongen van goeden huize te schilderen, die verzeild is in slecht gezelschap; hij is dronken, half ontkleed, gezeten op den boord van het bed; van de twee meisjes van plezier, die hem gezelschap houden, schenkt de eene hem te drinken, terwijl de andere hem zijne beurs ontfutselt. Aan de nog gedekte tafel zit een kameraad van hem te zingen; in een naburig vertrek is de minnehandel tusschen twee paren volop aan den gang. Het stuk draagt het handteeken met de G. van den voornaam in vorm van drukletter, terwijl in de andere stukken zij een geschreven hoofdletter is. De toon is matter, de lichtwerking flauwer dan in andere werken, wat dit stuk door Bode deed rangschikken onder diegene welke verwant zijn met den trant van Duck, den volgeling van Frans Hals.

Het tweede stuk (Nr. 878) is een jonge vrouw, die het bezoek van den geneesheer ontvangt. Geheel ontdaan, maar in de gewone kostelijke kleedij van Metsu's personages zit zij tegen het bed in haren leunstoel; de arts in zijn langen zwarten tabbaard, die hem toch niet belet er nog al kwakzalverachtig uit te zien, onderzoekt aandachtig het vocht, dat men uit zekere vaas, welke van onder het bed te voorschijn gehaald is, gegoten heeft; een oude meid schenkt een drankje in een lepel. Nog een onderwerp van Jan Steen. De kleur is hier rijker, de toon koeler.

Dan volgt het *Concert* (Nr. 879). Een jonge vrouw zingt, een jonge heer begeleidt haar; een stuk in den trant van het eerstgenoemd. Verder een *Maaltijd* (Nr. 881); moeder en dochter zitten aan tafel, een heer reikt de eerste een schotel over; een page en een dienstmeid bedienen de aangezetene; door tal van personages en verzorgde uitvoering een werk van belang.

Een der stukken op Metsu's naam wordt door den Catalogus als verdacht opgegeven; het is de *Hollandsche burgervrouw aan het ontbijt* (Nr. 893), dat inderdaad van minder hoedanigheid is.

Het verdienstelijkste en best kenmerkende van alle schijnt mij het *Ontbijt* (Nr. 880). *Zij* zit aan tafel op een stoel bekleed met rood leder en draagt een wit satijnen kleed met gulden passement belegd en een lange jak van blauw fluweel, met witten dons geboord, op het hoofd een wit mutsje: de gewone kleedij van Metsu's vrouwtjes. *Hij* staat nevens haar in een grijs pak, het wambuis half open, over den schouder een manteltje, om de heup een fladderende gordel, een witte kraag om den hals en daarop het lange kroezelige haar. De eene hand legt hij op den schouder der juffer, met de andere biedt hij haar een zilveren schotel met oesters aan. Zij neemt er eene van, en in de rechterhand houdt hij een zilveren vorkje waarmede zij ze gaat eten. Op de tafel staan nog een ivoren horen op kostelijken zilveren voet, een kristallen vaas, nevens een stuk brood. Links ziet men een schoorsteen met marmeren kolommen en een wit en zwart schoothondje. Wel de geliefkoosde personages en handeling van Metsu. In welke wereld zijn wij verzeild? Op den eersten blik is het zoo niet te zeggen, gelijk elders bij den meester en bij Ter Borch. De menschen zien er zoo ernstig uit, zoo ingetogen zou men haast zeggen; de stoffeering der kamer is van zoo goed allooi; haar hoofdje is zoo deftig, dat men haast niet durft denken aan ondeftige dingen. En toch de man met den mantel op den schouder en recht staande schijnt hier niet thuis, zijn houding is daarbij veel te gemeenzaam voor een gewoon bezoeker; zijn uitdrukking te verliefd voor een naasten verwant. Een minnaar bijgevolg, maar een heel bescheiden; een demi-mondaine, maar van uitgelezen soort. Zoo ging het er dus toe in de wereld der Hollanders, die zich vermaakten buiten's huis: wilde men er voorstellen die zich verveelden, men zou er niet veel aan te veranderen hebben. Wanneer een eeuw later de Franschen hunne galante avonturen zullen vertellen zullen zij het wat levendiger, wat schalkscher, wat verleidelijker doen.

Er is niettegenstaande al de moeite, die de schilder zich geeft nog altijd iets burgerachtigs in die voorstellingen van het hoog voorname leven. Er was wel iets bedorven in die maatschappij maar men toomde zich nog in, men behield nog het deftig uiterlijke. In de volkskringen ging het jolig en rumoerig genoeg toe, maar hier, hier hield men zijn fatsoen tot in het onfatsoenlijke.

De schilder dacht waarschijnlijk zoo verre niet. Hem was het te doen om een lief vrouwtje in heel fijne stoffen en teere kleuren gekleed tot model te hebben en nevens haar een jonker naar den laatsten smaak; daarbij een tafel vol mooie dingen, de kostelijkste die er te vinden waren, en dit alles weer te geven in zijn liefelijkste toontjes met zijn teerste weerschijntjes, zijn zachtste lichtwerking. En in dit stukje gelukte Metsu erin naar wensch en op waarlijk bewonderenswaardige wijze.

Op den voorgrond het helder witte satijnen kleed met zijn kreuken en zijn wemeling van tinten en zijn vlotting van schaduwen; dan het lichte maar koele en gladde blauw van de jurk tegen den blanken molligen dons van den boord, en het fijn snoetje warmer van toon, fijner van tint dan al het overige.

Verder in de schemering, de galante mijnheer, die met zijn lichtslag op de huid door de halve schaduwe breekt, en op de tafel al de mooie dingen, die daar liefelijk staan te stralen en met hun geglim bescheiden en voornaam de rustige huiskamer verlevendigen. Eindelijk het tafelkleed, dat met zijn rijke volle tonen het meer aristocratische van al die edeler dingen doet uitkomen. En dit alles is gedaan met den zuiversten smaak, met de lichtste hand, onfeilbaar in hare toetsen; de kunstenaar is behaagziek in den hoogsten graad en toch waar in niet mindere mate. Dit is de ongemeene verdienste van Gabriël Metsu en van de grootste onder de kleine Hollandsche meesters: Ter Borch, Mieris en Netscher. En in die verdienste zijn hunne volgelingen naar gelang van hun talent deelachtig: Eglon van der Neer, Karel de Moor, Schalcken, de Voys, Ph. van Dijck, Jacob Ochtervelt en wie nog niet al.

LEVENSLES. DOOR MARIE † † MARX-KONING. † † † † † † †

— Anna, ik weet het zoo net niet, zei Tante, voor 't raam gezeten in haar zwarttrijpen leunstoel; maar die Frits komt hier zóó dikwijls tegenwoordig als jij er bent!... Daar heb-je hem al weer!

Anna, zittende voor de piano, waar ze juist muziek op zette, draaide zich op het piepende krukje om, en zag een manne-figuur vlug langs 't raam glijden.

Ze bloosde volstrekt niet bij Tante's plagerijtje; want ze zou niet geweten hebben waaròm ze dat had moeten doen. Zij wist heel goed waarom „die Frits" zoo dikwijls kwam als ze bij Tante logeerde. Hij hield heel veel van muziek, zij zong en speelde aardig, had veel aanleg, en studeerde al eenige jaren flink aan een goede Muziekschool in Amsterdam.

Een kort, helder lachje antwoordde Tante dus; en vóór de oude slof-slof-meid na Frits' bellen de keukendeur geopend had, was Anna al bij de voordeur, en zei, helder opziend:

— Dag Frits!

Maar toen ze... hee... hoe vreemd... een zwijgenden groet uit sterk-sprekende oogen terug kreeg, voelde ze opeens, tot haar eigen verbazing, dat haar toch al niet erg bleeke wangen begonnen te gloeien, en wendde ze haar oogen snel af, een beetje brusk de kamer binnengaande, waar ze weer op haar krukje ging zitten, zacht haar vingers over de toetsen bewegend zonder ze neer te drukken.

Die Tante ook... dacht ze; nu net zulke onzin te zeggen!

Anna was gewoon om al wat op liefde, engagement en huwelijk betrekking had „onzin" te noemen. Ze was achttien jaar; een gezond, knap meisje, dat zichzelf nog heelemaal een kind vond; en men kon haar nergens meer mee ergeren, dan wanneer men haar als een jonge dame beschouwde, of veronderstelde, dat ze al zóó diep gezonken was, om aan zùlke grootmenzige dingen als engagement of huwelijk te denken.

Trouwen was in haar oogen een „vreeselijk"

ouwelijk iets; een náár-ernstig ding; met groote plichten, brutale of luie meiden, kamers die altijd „gedaan" moesten worden, een man die erg gauw knorde, en een heeleboel lastige kinderen.

Hoe ze aan die schitterende voorstelling kwam wist ze zèlf niet recht; maar àls ze bij ongeluk nog wel eens aan trouwen dacht, verschoof ze die gedachte naar een verre, verre toekomst.

Frits had zijn hoed op den gang-kapstok gehangen en kwam met een vroolijk „goeden avond" voor Tante binnen.

Tante, door een verlamming aan haar stoel gebonden, groette hem met haar mat lachje van geduldige zieke, haar oogen even over zijn flink, gezond gezicht latende glijden.

Zonder uitnoodiging af te wachten, als iemand die heelemaal thuis is, ging Frits op de kanapee zitten, op de glanzende, mahonie-houten kanapee met zwart trijp overtrokken, die schuin tusschen de twee ramen stond, een hoek makend waarin een geborduurd étagèretje hing, met een biscuit Beethoven-bustetje er op, geflankeerd door twee, in glimmende, zwarte lijsten gevatte portretten van Anna's grootouders.

Na een praatje over het weêr met Tante, dwaalden Frits' oogen naar Anna, die nog altijd met den rug naar hem toe zat, en zonder áán te slaan allerlei groote grepen op de piano deed. Hij kon niets van haar zien dan het slanke figuurtje van achteren, waar, als bizonder sieraad een dikke, bruine, hangende haarvlecht de aandacht trok, en een spoor van het aardige profiel met het wat gebogen neusje en de korte, donkere, nù neergeslagen wimpers, waarboven veel vroolijke krulletjes sprongen.

Ook Tante keek even naar Anna's donkerblauw figuurtje, verwonderd over het rustige zitten van haar anders zoo levendig nichtje. Toen zag ze 't raam uit, waar eenige dorpelingen groetend voorbij gingen.

Anna keerde zich om; weer gewoon nu haar gezicht.

— Spelen ... of zingen? vroeg ze, met het half-kinderlijke, half-spottende in toon en manieren, dat haar doen zoo aantrekkelijk maakte voor de meeste menschen.

— Zingen; zei Frits, op een commando-toon van zekerheid.

— Neen ... ik speel eerst! lachte Anna, die, terwijl ze 't vroeg, meer lust in spelen gekregen had, en 't dan ook doèn moest ook.

Zinnend wat 't wezen zou, lei ze haar handen op de toetsen en begon toen uit 't hoofd een Fantazie van Schubert te spelen. Ze deed 't lief; met veel uitdrukking; maar zich toch nog niet geheel gevende in haar spel, zooals dit dikwijls met heel jonge menschen het geval is.

Frits lei zijn hoofd tegen de kanapee; een waas van melancholie was over zijn gezicht komen glijden. Hij luisterde....

Tante luisterde ook; en ook op háár gezicht riep de muziek weemoed te voorschijn, al den weemoed die staag in haar binnenste weende om een leven van lichaamslijden, verzacht door weinig geestelijk genot. Ze was geheel hulpbehoevend; zat altijd in denzelfden stoel, op dezelfde plaats voor 't raam, niets meer kunnende doen, overgelaten aan de zorg van een verpleegster, die al jaren bij haar was, en wanneer Anna bij Tante logeerde, de gelegenheid gebruikte om haar familie eens te gaan bezoeken. Anna nam dan haar plaats in; en deed dat met zooveel liefde en toewijding, dat haar minste gebaar een liefkozing werd voor de aan vreemde hulp gewende zieke.

Tante was de kinderlooze vrouw van een dorpsdokter met drukke praktijk, een man die, geholpen door zijn aanleg, na jarenlang omgaan met boeren ook wat „verpummeld" was. Ze had zich erg gehecht aan het eenige nichtje dat, wonende in een stad, genoegen er in vond op haar stil dorp te komen logeeren, dan heelemaal het dorpsleven meêlevend, veel liefde voor haar, een onverstoorbaar goed humeur, en een groot pak muziek meebrengend. Ze was een geduldige, zachte vrouw, die veel voelde, en weinig klaagde, nadat het een feit was geworden dat ze voor haar heele verdere bestaan aan haar stoel gebonden zou blijven. Op haar plaatsje aan 't raam doorleefde ze uiterlijk gedwee de stil voorbijschrijdende dagen, soms verhelderd door een enkel mooi boek, maar sedert de dokter haar het vele lezen verboden had dat haar dreigde te versuffen, meestal van een weeë eentonigheid, die haar geen innerlijke berusting bracht.

Alleen de komst van haar nichtje was een zonnige afwisseling in haar leven; de eenige lichtbron van haar triest bestaan. Al maanden vooruit telde ze de dagen, die hoe langer hoe helderder leken te worden, naar mate Anna's komst naderde; en als Anna er was, huis en hart vullende met haar vriendelijke persoonlijkheid, voelde Tante zich bijna gelukkig.

Uren kon ze dan luisteren als Anna zong of speelde, of als ze prettig babbelend, soms vol gevoel schilderend, verhaalde van haar leven in de stad, voor Anna „het" leven, en voor het begrip van Tante, die jong gehuwd naar het dorp was gegaan waar ze nu nòg woonde, al een groot deel er van.

Haar man, een uiterlijk en innerlijk kromgetrokken dorps dokter met kleine opvattingen en kleine aspiraties, begreep weinig van haar, die alleen leefde haar eenzaam zieleleven van mooi-verlangen, en met bijna afgodische liefde aan haar begaafd nichtje hing.

Anna was voor hem een gewoon nichtje; later zou het „een verdomde knappe meid" worden, hadden de heeren van de Zaterdagsche Societeit wel eens met een knipoogje gezegd; en 't was wel aardig, een nichtje bij je te hebben waar ze dat van zeiden. Hij vond 't óók prettig als Anna zong en speelde; vooral wanneer er anderen bij waren; of als de ramen open stonden; en hij was nooit zóó sterk in 't menschen „avondjes" inviteeren, als wanneer zij er was. Maar dat een jong, knap, levenslustig meisje er plezier in had, haar vacanties door te brengen bij een ziekelijke Tante, begreep hij niet recht; en nog minder begreep hij het, als Anna verklaarde wel altijd bij Tante te willen blijven; veel meer van 't dorpsleven te houden dan van zoo'n vervelende stad. Hij dacht dan vaag aan loeren op een erfenisje, en mompelde iets van „jongemeisjes-grillen" en „nonsens om je op een dorp te willen begraven op zóó'n leeftijd".

Hij was op zijn wijze goed voor zijn vrouw, en had ook wel medelijden met haar; maar nog méér met zichzelf; wat hij haar nogal eens voelen liet.

Ze antwoordde hem dan niet; wel wetende dat hij haar alleen uit ruwheid griefde; zelf niet voelen kon hoeveel pijn hij deed; maar als ze alleen was, kwamen er soms groote tranen over haar wangen rollen: tranen die ze zelf niet eens af kon drogen, omdat haar handen bijna verlamd waren.

Anna's heengaan, met veel kussen, veel tranen en brief-beloften, bracht voor Tante altijd dagen van ontroostbare droefheid, waaruit ze zich alleen begon op te heffen als er een nieuw bezoek van haar nichtje in aantocht was.

Anna en zij begrepen elkaar geheel. Eigenlijk hield Anna meer van háár, dan van haar eigen moeder, die wonende in een stad, opgaande in stadsgenoegens, de behoeften van haar dochter niet begreep; en alleen uit liefde voor haar „zielemoedertje" zooals Anna Tante noemde, bracht ze de vacanties van de Muziekschool door op het stille dorp, waar de natuur niet bijzonder mooi was, en de drie zoons van den notaris de eenige opvroolijkende elementen waren.

Frits was één van die zoons.

Anna had hem altijd gekend voor zoover ze zich herinnerde; want toen ze, als heel klein kind bij Tante logeerde, had ze Frits al ontmoet: een groote jongen in haar oogen, die vadertje over haar speelde. Later begon hij zich te veel volwassen mensch te voelen voor het kleine meisje; en toen hij voor dokter ging studeeren zag ze hem vanzelf niet zoo dikwijls meer als vroeger. Voor háár was hij echter altijd de kinder-Frits gebleven; en toen ze goed begon te zingen en te spelen, vond ze 't erg natuurlijk dat hij, die met muziek dweepte, geen enkele gelegenheid voorbij liet gaan om naar haar te komen luisteren.

Hij had nu pas zijn semi-arts gedaan, en wachtte den uitslag; natuurlijk dat hij, om zich wat te verzetten, nog meer dan anders naar haar muziek-maken verlangde, dacht Anna, tusschen haar spel door.

't Was een zoele zomeravond; 't schemerde al.

Oom was, terwijl ze speelde, thuis gekomen, en erg luidruchtig zijn neus snuitend de kamer ingestapt, zoodat Anna even met spelen ophield, wachtend tot hij weg was.

Nu zat hij buiten voor 't raam, op de hard-groen geverfde bank, onder de stille lindeboomen, welke overdag de zonnehitte uit 't huis moesten weren.

Af en toe bromde hij een groet tegen de voorbijgangers; en door het pianospel heen klonk binnen gedempt zijn „n' avond Jansen"!... „Dag Piet"!... „Mooi weertje vrouw Kraap"!... terwijl de blauwe rookwolkjes uit zijn lange puf-puf-pijp langs 't open raam zweefden, soms naar binnen krinkelden.

Hoe goed wist Anna zich later al deze kleine, intieme bizonderheden te herinneren, alsof ieder op zichzelf van groote beteekenis was geworden in haar leven. En misschien wàs dit ook wel zoo; want meestal weten we zelf niet den invloed die sommige schijnbaar heel eenvoudige dingen op ons bestaan hebben, en voelen hem pas, als we ons niet meer kunnen verklaren vanwaar hij komt.

Toen Anna een heele poos doorgespeeld had, draaide ze weer op haar piep-krukje om, en bleef even, droomerig-wat, in de schemerkamer zitten kijken.

— 't Was héél mooi; maar ik hoor toch liever zingen, zei Frits. Zing nu eens dat....

— Ik mag zeker wel eerst een kopje thee schenken hè? lachte Anna; wakker weer; en goèd wakker ook. Staande in 't schemerlicht schonk ze de kopjes in: de groote kop voor Oom, en drie gewone kopjes voor Tante, Frits en zichzelf.

Toen ze Oom zijn thee buiten bracht mompelde hij óók iets van: „zingen": Oom hoorde óók liever zingen; vooral als hij buiten zat, en 't zoo'n beetje ver weg klonk; en als alle menschen die voorbij kwamen 't dan hoorden, en 't mooi vonden; en hem dan groetten, zie je, zoo... zoo... dat je aan hun gezichten kon zien dat ze er respect voor hadden; en, zie je... dan... hij zoo de Oóm....

Weer verwonderde Anna zich over Frits' oogen toen ze hem zijn kopje thee aanreikte; en weer voelde ze hoe, mal, haar wangen gingen gloeien....

Dat kwam alleen door dat gekke plagen; daardoor verbeeldde ze zich allerlei dingen waar ze anders niet om zou hebben gedàcht, meende ze, terwijl ze weer voor de piano ging zitten. Vervelend!... nu zou ze slecht zingen misschien!

't Viel mee; onder het zingen vergat ze alles; en 't eene lied na 't andere kwam, zooals gewoonlijk, tot ze wat moe werd, en zweeg.

— Nu „Erlkönig" nog, zei Tante.

De schemer was langzaam verjaagd door de maan, die, buiten een lichtkleed spreidend, door de bladeren van de lindeboomen heendrong, blanke bloesems in de kamer sprenkelde, over Tante's stille figuur, over Anna's donker kleedje, en bij 't even bewegen van de boombladeren buiten, over de zwart en witte toetsen van de piano de wonderlijkste schaduw-bewegingen danste.

Anna werd nu werkelijk moe; en toen „Erlkönig" uit was, draaide ze zich weer op haar krukje om, grappig zwart en wit beplekt haar gezicht, vindend dat 't nu genoeg was, klaar om wat te praten.

— Toe, Anna... nu „Frauenliebe" nog... zei Frits. Zijn stem klonk gedempt uit den donkeren hoek waar hij onzichtbaar zat.

— „Lorelei", bromde Oom door 't open raam naar binnen. Hij hield van liedjes die hij kénde; van wijzen die hij in zijn jeugd al gehoord had.

Gehoorzaam keerde Anna zich weer naar de piano, en begon: „Ich weiss nicht was soll es bedeuten".... Ze zong het heel mooi; en gaf door iets eigenaardigs in stem en voordracht een nieuwe bekoring aan het afgezaagde lied.

— Nog eens dat laatste vers! commandeerde Oom buiten, toen 't uit was.

— Je bent moe, kind! zei Tante waarschuwend. Ik hóór het.

Maar Anna begon nog eens; en na het „Das hat mit ihrem Singen die Lorelei gethan" deed ze met een dissonneerende bons de piano dicht, en zei, op 't theeblad naar lucifers tastend, vol pathos:

— Licht... méér licht....

— Laat mij vóór 't licht weggaan! zei de stem uit den hoek van de kanapee.

Een donkere gestalte kwam naar Tante toe, en zocht haar in 't maanlicht witte hand.

Anna stak vroolijk de hare uit, spottend zeggend:

— Ben-je bàng voor licht?

— Ja; eigenlijk wel.

Vóór Anna gelegenheid had om te vragen

wat Frits bedoelde, was hij de deur uit, en zag ze buiten Oom opstaan om hem een eindje naar huis te brengen, wat gewoonlijk nog een half uurtje „plakken" gaf bij den notaris.

— Oom zal vooreerst wel niet thuis komen, Tante! Willen we nu nog wat schemeren? vroeg Anna.

— Best, kind, zei Tante zacht; een beetje in gedachten. Toen: kom eens bij me zitten.

Anna kwam bij haar op den grond zitten, en lei haar hoofd tegen Tante's knieën. Ze deed dit niet uit sentimentaliteit; meer uit gewoonte; als een hondje dat voelt goed te zitten zoo.

— Wat zou Frits bedoeld hebben, toen hij zei, dat hij eigenlijk bang was voor licht, vroeg ze, toen ze een poosje muisjes-stil tegen Tante had aangeleund.

— 'k Weet ook niet, kind!... antwoordde Tante. Toen kwam ze aarzelend: Zeg, Anna... àls hij je eens vroeg, zou je hem dan willen hebben?

— Maar Tante! — Anna hief 't hoofd op — schei toch uit! Hij dénkt er niet aan.

— 'k Geloof toch wel dat hij van je houdt.

— Van mijn muziek... ja! Bovendien, u weet dat ik nooit wil trouwen!

— Ja, dat zeg je nu... maar...

— Ik begrijp niet hoe u aan dien onzin over Frits komt, Tante! zei Anna, een beetje uit haar humeur.

— Och, ik zou je natuurlijk graag bezorgd zien; en...

— Nu, wat?

— Hij komt toch om jou zooveel hier!

— Zooals ik u al zei: om mijn muziek!

— Nu, ja; maar... Nee... ik begrijp óók niet waarom hij zei, dat hij bang was voor licht.

— Misschien hing er een veter uit zijn schoen! spotte Anna.

— Je moet niet altijd zoo spotten!

— Nee... heusch!... Of misschien was hij bang om gedésillusioneerd te worden als hij de leelijkerd weer zag die gezongen had!

— Ja; dàt zal 't zijn! lachte Tante.

Een van Anna's eigenaardigheden was, dat ze zichzelf bepaald leelijk vond, hoewel ze een heel aardig gezichtje had. Ze had hieraan een totale afwezigheid van „air" te danken; wat haar goed stond, en een eigenaardige bekoring gaf.

— 't Is gek, Tante! zei ze eens, in den spiegel gezichten trekkende, dat ik, die zoo leelijk ben, op partijtjes aan één stuk door dans; en dat jongelui me heusch aardig vinden. Hoe zou dat toch komen?

— 'k Weet niet! had Tante geantwoord; maar als je zulke afschuwelijke gezichten trekt wordt je nog veel leelijker.

Anna slaakte toen een „triomfkreet" zooals ze een dergelijken uitval noemde, en maakte een wilden dans rond de tafel, die eindigde met een langen zoen aan Tante.

Men vond Anna soms coquet; toch was dit niet zoo. Ze nam alleen nooit iets ernstig op wat jongelui tegen haar zeiden, en gaf meestal een spotternijtje als antwoord op een compliment. Ze vond het vervelend als men galant tegen haar was; en een beleefdheid beantwoordde ze dikwijls met een brutaliteitje. Haar vrouw-zijn sliep nog heelemaal. Ze dacht aan niets dan aan muziek, bloemen, mooie wandelingen en aan goed-zijn voor de enkelen die ze 't waard vond.

— Ik hou nu eenmaal niet van beleefde heeren, Tante! zei ze op een keer, toen Tante haar beknorde over een bits antwoord. Altijd dat galant-gedoe! Ik weet nu al lang dat ik een meisje ben, en dus behandeld moet worden als een suikerpopje, dat breekt of smelt wanneer je 't gewoon aanpàkt. 't Is heerlijk, als iemand eens onbeleefd tegen je is. Dan voel-je pas dat je óók een mensch bent; net als hij.

— Je bent een dwaas kind! antwoordde Tante, toch begrijpende.

— Gekkepraat! bromde Oom: een meisje is een meisje, en moet een meisje zijn. Tegen een meisje moeten ze beleefd wezen; maar jij kan praten als een kip zonder kop!

— Juist: een meisje is een meisje, en een Oom is een Oom; spotte Anna, die geen vijf minuten ernstig kon zijn; en ik praat als een kip zònder kop, en u als een Oom mèt een kop.... O nee! pardon: als een doktertje met een hoofdje!

Oom werd een beetje boos, hoewel hij er

niet zeker van was of hij er wel reden toe had; en zette, wat Anna „een schuin hoofd" noemde; een eigenaardige houding van zijn hoofd, waarmee hij gewoonlijk een lichte geraaktheid aantoonde.

Lang duurde het schuine hoofd echter niet; want Anna's vroolijkheid was zóó onweerstaanbaar dat ze er op den duur het slechtste humeur in haar nabijheid mee verdreef. Ze was ongewoon van opgewektheid en goedhartigheid; zeer gevoelig; maar van een gezonde veerkracht, die behoefte had aan beweging en werk.

* * *

Nu, in de met maanlicht besprenkelde kamer lag haar hoofd stil tegen Tante's knieën.

Ze dacht na.

't Was waar: Frits kwàm opvallend dikwijls in den laatsten tijd ... en dan ... zijn oogen vanavond ... die haar verward hadden door hun veel-zeggend kijken....

Neen; gekheid; nonsens; Frits was, wat hij altijd geweest was: Frits, uit Meerbergen; Frits, die bij 't denken aan Tante hoorde... en bij haar logeeren buiten ... en bij haar heele leven eigenlijk van vroeger ... van al-zoo-lang. . . .

Toch ... als ze zich goed bezon ... Laatst had ze gewandeld met hem, en met een meisje dat bij zijn ouders logeerde, Toen was ze even opzij in het kreupelhout gegaan om varens te zoeken. Frits was haar gevolgd, en had, haar helpende met plukken, wel een beetje vreemd gedaan.... Hij had zijn arm om haar heen geslagen ... en zoo wonderlijk ... zoo half-bedroefd gekeken ... zoo als hij wel méér keek in den laatsten tijd.... Ze had hem schertsend beknord dat hij het logeetje alleen liet, en was het pad weer opgegaan. Het logeetje was uit haar humeur geweest, en had haar op booze blikken en bitse antwoorden getracteerd, die Anna met woeker-rente terug gaf. Ze was zeker jaloersch geweest ... had ze naderhand gedacht; 't niets prettig vindend nog nijdig aangekeken te worden, om iets dat ze zelf eer onaangenaam dan aardig vond, en waarover ze haar ergernis alleen niet getoond had, omdat ze meende, dat Frits haar nog een beetje als een kind beschouwde. . . .

Och, maar dat wàs ook zoo natuurlijk! Er wàs niets! Hij was immers zooveel ouder! Wel àcht jaar! Ze vond zichzelf heelemaal niet zijn gelijke ... Nee, hoor! Niet dat ze nu zoo'n respect voor hem had, maar ze vond zich ... zoo geen groot mensch nog ... zooals hij toch al was ...

Daar hoorde ze den voetstap van Oom, die terug kwam. Vlug sprong ze overeind om 't licht aan te steken. Oom hield niet van schemeren ...

— Nou! begon hij, zoodra hij de kamer in kwam, die Frits zwermt tegenwoordig óók om jou heen als een vlieg om een suikerpot.

Anna werd nu heusch boos. Oom óók al! Met een hoogroode kleur zette ze 't een en ander terecht in de kamer. Toen viel ze opeens uit:

— Oom, u zult me plezier doen, als u niet weer zoo iets zegt. Ik ... ik ... zou er om gaan huilen!

Vóór de verwonderde blik boven de tabakspijp van Oom uit haar had kunnen bereiken, was Anna de kamer uit gestormd, naar de keuken, waar ze, nog ongeveer drie minuten boos, met de oude meid aardbeien ging schoonmaken.

Toen ze daarna, neuriënd, met de meid het avondeten kwam neerzetten, was ze weer de gezellig-drukke Anna van altijd.

Tante, blij haar weer vroolijk te zien, lachte op de haar eigen, zachte, matte wijze, waarvoor Anna haar met een zoen beloonde.

De krant werd binnengebracht, en met het bekende, gewichtige kranten-gaan-lezen-gezicht door Oom opengevouwen.

Anna kroop knusjes bij Tante, die ze met haar stoel achter de tafel gerold had, en sneed een boterham voor haar in smalle reepjes, die ze de arme zieke geduldig begon te voeren, een klein gesprekje beginnend over gewone dingen, heel rustig nu, wat zacht, met korte zinnetjes sprekend, om Oom niet in zijn gewichtige lectuur te storen.

— Ze lijken wel gek! barstte Oom opeens los, met zijn grove stem als een kanonschot in het rustige vallend.

— Waarom? vroeg Tante vriendelijk;

gewoon aan uitvallen van ergernis over kranten-berichten.

Oom, blij zich te kunnen luchten, begon nu een relaas over politiek, waar Anna niet naar luisterde, omdat 't haar niet interesseerde. Tante hoorde, om haar man, die lang doorzanikte te pleizieren, gespannen toe.

— Is dàt een vent, die Van Rijn, om in de Tweede Kamer te zitten! God beter 't! Zoo'n draaibord! Je weet wel, verleden jaar, met de verkiezingen, was hij zoogenaamd voor Algemeene Dienstplicht; nou net andersom. Moesten ze er hem niet vierkant uitgooien?

Tante knikte, net doende of ze 't nog wist van verleden jaar; eigenlijk erg moe; 't niet willende toonen.

— En dan zoo'n kerel als die Vergers! Die huilt nou óók mee met de wolven! Allemaal boere-bedrog! Ze verzaken hun principes, als zij ze eerst als lokaas gebruikt hebben!

Oom was „sterk" voor Algemeene Dienstplicht; hij was stèrk voor alles wat stèrk was; voor groote, ingrijpende maatregels die bestaande dingen omver moesten gooien; voor al de nieuwigheden die zijn lijfkrant hem voorpraatte; iets dat veel het geval is bij volbloedige dorpsbewoners, bij menschen die in hun omgeving weinig reden vinden om zich druk te maken, en blij zijn iets opwindends te hebben buiten hun sleur-bestaan, iets dat hen schijnbaar in verbinding houdt met het groote Leven.

— Elf uur Tante! maande Anna, medelijden voelend met het moede gezicht, door Oom niet opgelet.

Toen ze, na Tante met hulp van de meid in bed te hebben geholpen, zelf onder de dekens lag, had ze volstrekt geen slaap; en als ze niet bang was geweest haar zielemoedertje, op wier kamer ze sliep, om 's nachts bij de hand te wezen als ze soms iets behoefde, wakker te houden, zou ze weer zijn opgestaan.

Nu bleef ze stil in de grijs-en-witte plooien van het ouderwetsche ledekant-gordijn staren, dat rossig was van 't nachtlicht-schijnsel aan de eene, en blank van 't maanlicht aan de andere zijde. Haar bed stond namelijk vlak bij 't raam, waarvan ze 't gordijn, om 't mooie buiten, had opgehaald.

„Das hat mit ihrem Singen die Lorelei gethan" ... zong door haar hoofd; en meteen dacht ze weer aan Frits en aan den onzin dien Oom en Tante verteld hadden. Ze was er waarlijk even in ernst boos om geworden. Je zou met dat plagen zoowaar op 't laatst gaan denken dàt er iets bijzonders was. Nu kwamen wéér allerlei voorvalletjes in haar op, waar ze geen waarde aan gehecht had op 't oogenblik toen ze gebeurden, maar die nu beteekenis begonnen te krijgen, in de nachtelijke stilte die fantasie helpt leven.

Laatst was ze bij den notaris. Het meisje dat er nu logeerde was er toen óók al, en hakkelde binnen wat op de piano. Zij zat met de twee andere jongens buiten; Frits was binnen. Hij kwam even in 't raam leunen en zei iets tegen haar dat ze niet verstond. Hij zei het opvallend zacht, en met datzelfde wonderlijke in zijn oogen van vanavond. Opeens riep zijn moeder met iets gebiedends in haar stem:

— Frits, kom 't blad eens voor Mientje omslaan!

Mientje was 't logeetje; een onbeduidend kind met een schraal figuurtje, een grijsachtig-geel gezicht en een wipneus.

Frits ging, en was toen bij Mientje gebleven. Hij scheen uit zijn humeur. Ze had tenminste zijn stem niet meer gehoord dien avond. Mevrouw kon ook zoo bazig doen! Zij was buiten met de andere jongens blijven praten tot ze naar huis moest. Toen had een jongere broer van Frits haar thuis willen brengen; maar Frits was haastig naar buiten gekomen, zeggend, dat hij 't zou doen. Zij had het, lachend, niet noodig gevonden dat men haar weg bracht; gezegd dat ze bèst alleen kon gaan; maar Frits had een beetje ruw haar arm genomen, met verbeten woede naar 't raam ziende waar mevrouw vóór kwam.

— Och, Frits, ... maar 't is vlak bij! Anna kan immers best alleen gaan ... had mevrouw suikerzoet beweerd; met iets dringends als een waarschuwing achter die zoetheid.

Anna, eigenlijk blij om de hulp, was vroolijk lachend weggevlucht, een plagend: Dà..àg! ... roepend.

Deze, en nog andere episodetjes werden

opeens van groote beteekenis voor haar.... Zou hij dan toch... wat meer om haar geven, dan zij om hem! Ze hoopte 't maar niet... vond 't bepaald een hinderlijk idee....

Soezend viel ze eindelijk in slaap.

* * *

Den volgenden morgen was ze al die dwaasheid vergeten. Met haar gewoon enthusiasme voor een nieuw aan te vangen dag, sprong ze uit haar bed, dadelijk kijkend, of de zon haar plicht deed en de boomen nog op hun plaats stonden, vroolijk in de waschkom plonsend als een vogeltje in een waterplas.

Toen Frits 's avonds weer kwam, opende ze even jolig als altijd de deur, spottend met zijn „examen-gezicht", gemeenzaam als een kameraadje, na een praatje weer gewillig spelende en zingende tot het donker werd.

Frits zei, evenals den vorigen avond, weinig; lei stil in zijn hoekje op de kanapee.

Opeens wordt hard gebeld. De meid van den notaris: compelement of meneer Frits hier was; er was een telegram uit Amsterdam.

— De uitslag! zei Frits, haastig opstaande. Ik kom zóó vertellen.... Een kennis seint me....

Oom was niet thuis. Een paar minuten bleven Tante en Anna samen in de kamer.

Daar wás Frits weer. Stralend van vreugde nam hij bij de deur Anna's handen.

— Geslaagd? vroeg ze, verlegen haar handen losmakend.

— Ja!

Hij ging Tante's hand drukken, toen weer zitten op zijn lievelingsplekje in 't halfdonker.

Er was een plotselinge onzekerheid in de kamer vond Anna, wachtend wat er nu komen zou....

— Was Mama niet blij? vroeg Tante.

— Of ze!... Toen: toe, Anna, zing nog eens van Grieg „Du mein Gedanke"....

— Aanneme!... spotte Anna, blij de stilte weg te mogen zingen.

— Toe... nòg eens... vroeg Frits toen 't uit was; en Anna, bedaard, zong 't weer.

— Toe, Anna, 'k ben misschien erg lastig; maar nog éénmaal dat laatste couplet....

Wéér zong Anna. Toen ze ophield stond Frits, mal, ineens, op, groette en ging heen.

Anna zei niets. Ze vond Frits' doen erg vreemd. Zeker blijdschap, dacht ze onzeker.

Tante zei ook niets; maar dacht 't hare, meenende, dat Frits, als hij met Anna alleen was geweest, haar wel gevráágd zou hebben.

Anna speelde nog even een Novellette van Schumann, rustige melodie, telkens weerkomende in een anderen toonaard.

Toen kwam, met grof gepraat, Oom thuis, en verliep de avond als alle andere avonden.

In bed dacht Anna nog even, dat ze toch maar blij was voor Frits, die 't nu wist... en sliep moe in.

* * *

Den volgenden dag ging ze 's middags feliciteeren bij den notaris.

Frits was niet thuis; Mientje, 't logeerende meisje, ook niet.

Na een eerste praatje begon mevrouw:

— Ja;... en dan is er nòg een nieuwtje. Raad eens!

— Kan 't onmogelijk raden, mevrouw! lachte Anna.

— Zijn engagement is er óók door.

— Wiens engagement?... Anna's groote oogen zagen mevrouw wijd-open aan.

— Wel, van Frits natuurlijk, met Mientje, zei Mevrouw, Anna's glas nog eens vol schenkend. Had-je daar niets van gemerkt? De jongelui waren al eenigen tijd zeker van elkaar; maar Mientje's ouders waren er vóór, te wachten tot Frits semi-arts zou zijn.

— Nee... ik wist er niets van! zei Anna, wat kleurende. Even was ze stil; toen: Ik feliciteer u wel!

— Ja; 't is een lief meisje; en zoo huishoudelijk!... zei mevrouw, zich tevreden achterover in haar stoel vlijend.

— En een bom duiten! Frits bòft! lachte Wim, een van de andere jongens, die kadet was in Breda.

— Nu, ja; maar dàt is bijzaak. De hoofdzaak is, dat ze een aardig meisje is; vin-je óók niet Anna!

— Ja.... zei Anna aarzelend. Ze vond niets bijzonder aardigs aan Mientje... eigenlijk heelemáál niets aardigs.... Ze wist niet goed wat ze verder zeggen moest.... 't Was zoo

raar ineens.... En er was zoo'n rare stilte in de kamer... zoo'n stilte waar je niet uit kon raken....

— 't Is alleen jammer dat ze zoo hakkelt op de piano, zei de derde zoon, die voor dominee studeerde; en Frits is zoo dol op muziek.

— O... ze kan nog les nemen! beweerde mevrouw.

— Zeker... zei Anna. Toen begon ze, zich expres drukjes makend, over andere dingen te praten. Ze had Mientje altijd een náár schaap gevonden; een onbeduidend, pedant-dom wurm....

Bij 't naar huis gaan was 't net of ze op een andere aarde liep dan anders....

Tante keek verlangend naar haar uit, als gewoonlijk voor 't raam zittend, heel uit de verte al knikkend.

Toen Anna binnenkwam, viel ze op het pianokrukje, haar geliefkoosde zitplaats neer, en zei, met een klein, verwonderd lachje, haar handschoenen langzaam losmakend:

— Ráád nú eens Tante....

— Wat, kind.

— Wie er geëngageerd zijn.

Tante keek op... neen, Anna was 't niet! Toen begon ze allerlei namen te noemen.

— Mis... mis... en wéér mis! zei Anna. Frits en ... even pauseerend... Mientje!

— Frits en Mientje?... Tante's gezicht werd eerst een groot vraagteeken; toen ongerust; toen onderzoekend. Eindelijk zei ze zacht: Kom eens bij me kind!.... 't Kan je toch niet schelen?

— Neen... 't kan me niet schelen; heusch niet.... 'k Vind het alleen maar zoo vréémd. Ik begrijp het niet! en met haar eerlijke oogen, zeldzaam ernstig, zag ze Tante aan.

— Ja; 't is vreemd. Ik had zeker gedacht.... Maar als 't jou maar niet schelen kan.

— Echt niet; 't is alleen maar zoo... vreemd.

Vréémd, vréémd; een ander woord kon Anna niet vinden. Het kòn haar niet schelen; ze hièld niet van Frits, zoo, dat 't haar ook maar even droevig maakte. Ze had nooit iets van hem verwacht of gehoopt; maar toen hij eenige dagen later officiëel zijn meisje kwam presenteeren, gleed een lachje over haar gezicht... een lachje van minachting. . dat daar voor 't eerst kwam....

Koel-oplettend keek ze van Frits naar Mientje, en van Mientje naar Frits, die daar nu zoo raar naast elkaar zaten, alsof dat zoo hoorde....

Toen ze heen waren, deed ze de piano open, en begon zwijgend te spelen. Ze speelde lang, ernstig en nog beter dan anders. Ze speelde zoo innig en mooi, dat Tante's oogen vochtig werden....

Oom zei gelukkig niets toen hij 't nieuws hoorde; keek alleen, even, schuin naar Anna, die toen wat gêne voelde... of eigenlijk wist ze ook niet wat ze voelde.... Verdriet was 't niet, géén verdriet... maar iets anders, dat toch óók niet prettig was....

Toen wist ze niet dat ze haar eerste levensles had gekregen van 't Leven-zelf.

Later, véél later, dacht ze wel eens, of deze kleine episode, die haar geen dadelijke smart veroorzaakt had, niet den grond had gelegd voor het weinige vertrouwen dat ze in zichzelf ontdekte op menschen in 't algemeen, op mannen in 't bizonder.

Er was een klein zaadje van minachting gevallen in haar nog kinderlijk hart, dat later ontkiemde tot een afwerende hoogheid en trots tegenover mannen, die ze allen aan Frits gelijk ging stellen... wat héél onrechtvaardig was, en haar in haar later leven lang eenzaam maakte.

Ook hield ze er een diep, wijs gevoel van zich boven woorden en schijn te stellen uit over; want later was ze er zeker van, dat Frits van háár gehouden had, en dat meisje alleen genomen had omdat ze rijk was... en zij arm....

't Had haar hart niet dadelijk geraakt; maar later merkte ze, hoe voor altijd vergiftigd haar denken aan liefde was... toen dat denken bij haar begon te ontwaken.

Na dien eenen keer praatte Tante niet meer over Frits' engagement. Ze zag wel dat Anna niet leed; en zweeg maar liever verder, zonder haar oordeel over hem te geven.

* * *

Toch, eenmaal nog spraken Tante en Anna over Frits. 't Was na een avondje, waarop de

notaris met zijn vrouw en Frits met zijn meisje op visite waren geweest.

In de volle, drukke avondkamer, waar Anna de honneurs had waargenomen, was ze in een oogenblik van stilte vlak voor de kanapee komen staan, waar Frits met zijn meisje nu zaten... een beetje stil... nog wat verlegen met hun nieuwe positie van publiek geëngageerden.

— Moet ik niet zingen Frits? had ze erg bedaard gevraagd.

— Heel graag... zei Frits, wat vreemd-weifelend opziende.

— Je lievelingslied zeker.... En ze ging voor de piano zitten, bizonder mooi en rustig het lied van Grieg voordragend, dat ze voor hem gezongen had op den avond toen hij zijn examen-uitslag gehoord had.

Toen 't uit was, vroeg ze, Frits aanziende die wat bleek was geworden:

— Zeker nòg eens Frits! en zonder 't antwoord af te wachten, zong ze 't zelfde lied weer....

Toen sloot ze bedaard de piano; met een stem die Tante pijn deed om de koele minachting die er in lag, zeggende:

— Nu zeker niet meer... hè Frits!

En zonder hem verder aan te zien, nam ze weer haar taak van huisvrouwtje op.

* * *

Toen allen weg waren, en Oom hen een eindje vergezelde, knielde Anna bij Tante neer; en zei, haar hoofd tegen haar knieën vlijend:

— Dat was leelijk van me, hè Tante!

— Ja, Anna: héél leelijk.... Ik had medelijden met Frits.

— Ik eigenlijk later ook Tante... maar... weet u wel... ja, natuurlijk weet u het... ik heb 't in den laatsten tijd pas begrepen... dat ik 't óók had kunnen wezen waar u medelijden mee had moeten hebben?

— Dan had-je dit niet kunnen doen, Anna!... zoo koel... Foei! zoo berékenend koel!

— Juist, Tante; en dat wou ik hèm nu eens laten zien.

— Dan was 't trots....

— Ja, Tante; leelijke trots... zei Anna, terwijl haar vroolijke oogen vol tranen schoten; en ik vind 't nu eigenlijk slecht van mezelf... en kan er niet eens excuus voor vragen....

— Geef mij maar een zoen.... Ik geef je absolutie... trachtte Tante te schertsen.

. . . .

Toen ging 't Leven weer verder, en raakte deze episode schijnbaar vergeten.

Schijnbaar zeg ik; want niets gaat verloren; en onze ziel draagt alle indrukken voor 't gansche bestaan, evenals een boom 't geen in zijn schors gesneden is.

DE ROMAN VAN „MADEMOISELLE," *) DOOR S. HERMINA CROISET.

> „Amour! Amour! quand tu nous tiens,
> „On peut bien dire: adieu prudence!"
> LA FONTAINE.

't Was Maandag, 15 December 1670. Als een loopend vuurtje verspreidde zich door Parijs een gerucht, dat tegengesproken, ontkend, voor onmogelijk verklaard en eindelijk toch geloofd werd. „Mademoiselle" was verloofd! „Mademoiselle" ging trouwen! En de Koning had zijne toestemming gegeven tot haar huwelijk! 't Was eenvoudig niet te begrijpen, niet te gelooven, en zoowel „het Hof" als „de Stad" meende bij dat bericht het minstens te Keulen te hooren donderen. Maar hoe onwaarschijnlijk ook, het gerucht bleek niet ongegrond te zijn, en nu was er dien dag een gerij van karossen met heeren en dames, die elkander het nieuwtje vertellen wilden, en een geschrijf van brieven aan de vrienden, die toevallig niet te Parijs waren, om hen toch zoo spoedig mogelijk in kennis te stellen van het gewichtige feit, alsof het heil van heel Frankrijk afhing van dit huwelijk. Men behoeft den levendigen brief van Madame de Sévigné aan haar neef De Coulanges maar te lezen, om te zien wat 'n opschudding het gerucht van Mademoiselle's verloving in de hooge kringen te Parijs had teweeggebracht.

*) „Mémoires de Mademoiselle de Montpensier," uitgegeven door Petitot.

En dat was volstrekt niet onbegrijpelijk. Men was er nu eenmaal aan gewend geraakt, Mademoiselle in trotsche en zelfgenoegzame eenzaamheid te zien tronen in het Luxembourg of op een harer talrijke landgoederen; men had zoo menigmaal gehoord van vorstelijke pretendenten, die, ongetroost, door „Mademoiselle" naar huis waren gestuurd, dat men er zich eindelijk bij had neergelegd en niet anders dacht dan dat Anne—Marie—Louise d'Orléans, hertogin van Montpensier, in een vrijwillig aanvaard celibaat haar levenspad ten einde zou loopen.

En hoewel ze nog een knappe, blonde vrouw was, gezond en met een mooi figuur, ze telde toch drie en veertig jaren!

Wie kon vermoeden, dat die vrouw de Fransche wereld ineens verbazen zou met het bericht van haar huwelijk en dat nog wel een huwelijk uit liefde! Heel waarschijnlijk is het in het hoofd van geen harer bekenden opgekomen, dat liefde, en liefde alléén, de drijfveer wezen kon van Mademoiselle's onbegrijpelijke handeling die, juist doordat men haar volstrekt niet begreep, de menschen nog meer verbaasde. Want wie was de uitverkoren bruidegom van de „dochter van Frankrijk?"



DE „GRANDE MADEMOISELLE".

De graaf de Lauzun, *) van goeden Franschen adel, kolonel-generaal van een dragonderregiment en kapitein van de gardes-du-corps. Een man van 38 jaar, klein maar welgemaakt, blond, met een geestig uiterlijk en bijzonder mooie manieren, hoewel tamelijk nonchâlant wat zijne kleeding betrof. Een man, wien niemand buitengemeene dapperheid en brandenden ijver voor den dienst van zijn meester, den Koning, kon ontzeggen, maar die overigens weinig bemind, door velen gevreesd en door sommigen, die hem meer van nabij kenden, veracht werd. Want ten opzichte der zedelijkheid was zijne reputatie heel slecht en al was men in de 17de eeuw en aan het hof van Lodewijk XIV juist niet bijzonder streng op dat punt, 't schijnt toch, dat de Lauzun avonturen had beleefd, die niet door den beugel konden.

Maar dat wist Mademoiselle niet en niemand vertelde het haar, daar niemand vermoeden kon, dat zij zóóveel belang zou stellen in dien officier, die maatschappelijk zoo verre haar mindere was.

Hoe kwam het toch, dat de trotsche kleindochter van Henri IV, die in het sterke bewustzijn van hare hooge geboorte en hare geldelijke onafhankelijkheid, koningen en andere regeerende vorsten had versmaad, de oogen sloeg op de Lauzun? Last van een te gevoelig hart had ze waarlijk niet. In de dagen harer jeugd had ze wèl gedroomd van aanzienlijke huwelijken en was een keizerstroon het doel harer wenschen geweest, maar het was haar daarbij alleen om den zetel der eere, niet om den Keizer zelf te doen, want de weduwnaar, Keizer Ferdinand III van Oostenrijk, kan toch niet veel bekoorlijks gehad hebben voor het toen zestien-

*) „Antonin *Nompar de Caumont,* duc de Lauzun." In de „Memoires de Mademoiselle" wordt hij genoemd „Péguilin" en Pétitot, haar levensbeschrijver en uitgever der Mémoires, noemt hem „Peyguilhem."

Oorspronkelijk was zijn titel „graaf"; later, nà 1681, kreeg hij eerst den hertogstitel.

jarig meisje. En ook bij latere trouwplannen zat de eerzucht altijd voor in den raad harer overleggingen en, nog zeer jong, kwam ze er rond voor uit, dat jeugd, schoonheid, aangenaamheid, haar voor een echtgenoot volstrekt geen noodzakelijke eigenschappen toeschenen.

Van trouwlustigheid kon men haar ook niet beschuldigen. Was ze niet bijna drie jaren lang verbannen geweest van het hof, alleen omdat ze de hand van den Koning van Portugal geweigerd had, een man, berucht wegens zijn uitspattingen? Koning Lodewijk was er erg op gesteld geweest, dat zijn nicht den Portugeeschen vorst zou trouwen, en Turenne had al zijn best gedaan haar over te halen. Toen hij niet slaagde, had hij haar in bedekte termen met de slechte gevolgen gedreigd, die hare weigering na zich kon sleepen, maar Mademoiselle had zich in hare volle waardigheid opgericht en hem zeer duidelijk te verstaan gegeven, dat de Koning doen kon, wat hem goeddacht, maar dat zij bij hare weigering volhardde. En toen het Koninklijk bevel kwam, dat haar naar St. Fargeau, een harer landgoederen, verbande, was ze gegaan, zonder verzet, maar ook zonder opheffing der straf te verzoeken. Dat was in 1661 gebeurd en eerst in '64 riep de Koning zijne weerspannige, maar in uiterlijke vormen zeer eerbiedige nicht terug. Welke pogingen hij in dien tusschentijd ook had aangewend, alles was afgestuit op Mademoiselle's onverzettelijken wil.

Sinds dien tijd waren er nog wel andere huwelijkscandidaten komen opdagen, maar Mademoiselle had ze altijd met een zoet lijntje van de hand weten te sturen. Ze was tevreden met hare positie, met haar fortuin, met het aanzien, waarin ze stond bij het hof en bij den koning zelf, die haar graag lijden mocht en geen verdere pogingen deed om de verstokte oude-juffrouw tot den huwelijken staat te bekeeren. Was het wonder, dat Parijs de handen in elkaar sloeg bij het bericht, dat Mademoiselle ging trouwen?

* * *

Maar er staat geschreven, — waar? doet niet ter zake — dat slechts weinige vrouwen het leven zullen doorwandelen zonder de machtigste aller passies gekend te hebben. De kleindochter van den Bearner behoorde niet tot die uitzonderingen.

Van het jaar '67 af loopt de naam van de Lauzun als een roode draad door hare Mémoires. Al vroeger had ze hem opgemerkt, maar van dat tijdstip af komt ze meer en meer met hem in aanraking en onder zijn invloed. Ze ziet en bewondert hem aan 't hoofd van zijne troepen; ze hoort met lof spreken van zijn moed en bekwaamheid in den oorlog; ze verneemt 's konings prijzende woorden over zijn gunsteling en, wat nog meer gewicht in de schaal legt, ze ontmoet hem telkens bij de koningin en geniet dan van zijne conversatie.

Was er werkelijk iets bijzonders aan dien man of scheen het Mademoiselle maar zoo toe? Hij had den naam van eigenaardig te zijn, zelfs „singulier," en vele vrouwen stonden min of meer onder zijn invloed. Zijn zuster, mevrouw de Nogent, was bang voor hem en werd door hem getyraniseerd. Met de prinses ging hij op een zeer eigenaardige wijze om; hij was hoogst eerbiedig jegens haar, maakte meer en diepere buigingen voor haar dan iemand anders, maar bleef altijd op een grooten afstand. Sprak zij hem aan, dan praatte hij opgewekt en aangenaam, maar hij naderde haar nooit, vóór zij hem uitdrukkelijk verlof daartoe gaf. In het begin voelde Mademoiselle zich door dat eerbiedsbetoon gevleid; later hinderde het haar wel eens, dat hij, niettegenstaande hare voorkomendheid, altijd zóó stijf bleef en dat alle „avances" van haar kant moesten komen.

Gedurende een paar jaren bleef de omgang op dien voet maar dat kon niet eeuwig zoo duren. Hoe meer zij hem zag, — hij was toen kapitein van de lijfwacht en altijd bij en omtrent den koning — hoe meer haar hoofd en hart van hem vervuld raakten. Hoewel zij veel lectuur had en belang stelde in letterkunde en schoone kunsten en hij van dergelijke zaken geen begrip hoegenaamd had, werden de gesprekken met de Lauzun haar toch bij voortduring aangenamer en zelfs onmisbaar. De dagen, waarop ze hem niet sprak of ten minste zag, rekende ze verloren.

Alles wat haar vroeger interesseerde, verveelde haar, als hij er niet in gemoeid was; de plaatsen, waar ze vroeger gaarne was, vermeed ze nu, als de Lauzun haar daar niet kon volgen. Ze kocht al de werken van Corneille om eenige versregels van dezen dichter, die ze zich herinnerde en op hare omstandigheden toepasselijk meende, te kunnen opzoeken. En ze vond ze in een scène uit de *Suite du Menteur:*

„Quand les ordres du ciel nous ont faits l'un pour l'autre,
„Lise, c'est un accord bientôt fait que le nôtre."

Ja juist, dat was het. „Le ciel." De hemel bracht de menschen te zamen en deed gedachten oprijzen en wenschen ontkiemen, die men tot dat oogenblik onbestaanbaar had gedacht.

Zou een hoogere Macht haar en de Lauzun misschien hebben samengebracht en haar nu in 't hart geven, den maatschappelijk-lagerstaande tot zich op te heffen, hem te trouwen?

O, 't was een groot verschil, eene prinses van den bloede en een de Lauzun! Wat zouden de vorstelijke familieleden, wat zou de koning van zoo'n plan zeggen?

Zou Lodewijk, als hoofd der familie, ooit te bewegen zijn, zijne toestemming tot zulk een mésalliance te geven?

Neen, er waren te veel bezwaren, 't ging niet. Ze zou er niet meer aan denken. Ze nam zich voor, de Lauzun niet anders dan in gezelschap van anderen te spreken, alle gelegenheden te vermijden hem te zien, en voortaan alles te doen wat mogelijk was om zijn beeld uit hare gedachten te bannen.

Helaas! de weg, met goede voornemens geplaveid, brengt ons zelden naar het gewenschte doel!

Terwijl Mademoiselle innerlijk worstelde om vrij te blijven, terwijl ze in haar godsdienst licht en kracht zocht, drong de gedachte aan de Lauzun zich met hoe langer hoe meer kracht aan haar op. Ze bedacht, hoe kil en eenzaam haar leven toch eigenlijk was, niettegenstaande allen uiterlijken glans; hoe vele vermoedelijke erfgenamen al uitkeken en hunkerden naar haar dood, niet omdat ze iemand in den weg zat, maar alleen om zich te kunnen meester maken van hare rijke goederen. En dan kwam de wensch op bij haar, de vrouw die nooit liefde gekend had, toch ook eenmaal te beminnen en bemind te worden, en ze stelde zich voor, hoe heerlijk het wezen zou, als zij den man dien zij liefhad, alles geven kon wat menschen begeerlijk voorkomt, aanzien, macht, rang, fortuin, alles, in ruil voor een beetje dankbare genegenheid. 't Einde van haar zielestrijd was, zooals dat in zulke gevallen gewoonlijk gaat: ze was vaster dan ooit van plan hem *niet* op te geven.

Maar nu deed zich een heel andere moeilijkheid voor: ze wist volstrekt niet of de Lauzun zelf zou willen.

Hij was acht en dertig jaar en tot nog toe nooit getrouwd geweest; had hij zijne vrijheid als jonggezel misschien te lief om iemand, zelfs een prinses te huwen? Zou hij het aangenaam vinden, zóó veel aan zijn echtgenoote verplicht te zijn? Ze was geheel in 't onzekere omtrent zijne gevoelens en besloot voorzichtig het terrein te verkennen, vóór zij zich te veel bloot zou geven.

Er liep in de hofkringen een gerucht, dat de Koning voornemens was, zijn nicht uit te huwelijken aan Karel van Lotharingen. Grond tot dat praatje schijnt er niet geweest te zijn: Lodewijk had er ten minste nog niet met Mademoiselle over gesproken, en deze was op een leeftijd er in eene positie, dat men haar kwalijk buiten haar voorkennis om kon wegschenken.

Ze was er dan ook volstrekt niet bang voor, maar wilde alleen dat praatje gebruiken als een aanleiding om de Lauzun hare denkwijze over het huwelijk mee te deelen.

Toen ze hem een oogenblik alleen te spreken kreeg, gaf ze hem eenigszins verlegen te kennen, dat ze geen zin had in Karel van Lotharingen; dat ze wèl zou willen trouwen vanwege de op hare goederen azende erfgenamen, maar dat ze liever in haar eigen land zou blijven en een minder aanzienlijk huwelijk doen, met een fatsoenlijk man, dien ze achten kon en met wien ze gelukkig zou kunnen zijn. En wat of de Lauzun, die zich voor haar altijd zoo'n belangstellend vriend had getoond, haar nu wel zou raden?

„ZONNESCHIJN IN HUIS EN HART".

PHOTOGRAVURE NAAR DE SCHILDERIJ

VAN

C. BISSCHOP.





Met veel buigingen en strijkages antwoordde de Lauzun, dat Mademoiselle allerverstandigst dacht over dergelijke zaken, dat hij van zijn kant ook rijpelijk zou nadenken over dat wat ze hem had meegedeeld en dat ze zou zien, dat hij haar niets zou aanraden dan wat beantwoordde aan het door haar in hem gestelde vertrouwen.

't Gesprek werd afgebroken: de Koningin ging uitrijden en Mademoiselle moest haar vergezellen. Maar de eerste stap was gedaan op den weg, die tot grootere vertrouwelijkheid leiden moest en Mademoiselle voelde zich in-gelukkig. Weldra hadden er nieuwe gesprekken plaats, lange en intieme, die de Prinses met vreugde vervulden.

De Lauzun gaf haar in alles gelijk, maar wees alleen op de groote moeilijkheid om, buiten de koninklijke familie, een Fransch edelman te vinden, die waardig zou zijn, de kleindochter van den grooten koning te trouwen.

Eens zei hij haar, dat, daar dit bezwaar zoo overwegend was en het voor haar zoo onaangenaam wezen zou, Frankrijk en het hof te verlaten, ze veel beter deed, ongetrouwd te blijven. Dat antwoord kwetste haar, want ze meende, dat hij toch wel begrijpen moest, waar zij op doelde.

Maar hij was te slim om zich zóó spoedig te laten vangen; hij wilde eerst héél zeker zijn van hare standvastige genegenheid en gunst, eer hij de goede positie die hij aan 't hof bekleedde ging wagen door zich in een avontuur te steken, waarbij hij zeer veel winnen, maar ook alles verliezen kon.

Mademoiselle begreep dat niet en meende, dat alleen overmatige bezorgdheid voor haar eer hem zoo uiterst voorzichtig maakte. En ze zette de belegering dapper voort.

Dat haar daarbij nu en dan een schampschot van de tegenpartij trof, deerde haar niet. De „grande Mademoiselle" had niet voor niets meegedaan in de oorlogen der *Fronde*. Ze wist het: wie kaatst, die moet den bal verwachten. En zoo nam ze het de Lauzun niet kwalijk, toen deze haar, vriendschappelijk en oprecht, meedeelde, dat het hoog tijd voor haar werd een besluit te nemen. Drie wegen stonden haar open: trouwen, in een klooster gaan, of wel in de wereld blijven maar devoot worden. Was het eerste ondoenlijk en stond het tweede haar tegen, dan moest ze tot de derde wijze van leven besluiten: alle wereldsche genoegens opgeven, zich heel eenvoudig kleeden, kerken en ziekenhuizen bezoeken, den armen weldoen, en alleen aan het hof komen als de dienst der Koningin dit vorderde. Want, eenmaal de veertig voorbij, kwam het niet te pas, nog te leven als een jong meisje. Dat moest ze wel begrijpen en anders zou haar goede vriend, de Lauzun, 't haar aan 't verstand brengen.

En de trotsche prinses liet zich die insolenties zeggen en meende werkelijk, dat alleen hartelijke belangstelling in haar persoon hem zóó streng deed spreken. Ze was zelfs oprecht genoeg om toe te geven, dat er eenige waarheid school in zijne beweringen en zij voelde er zich door versterkt om het eerste redmiddel, door hem aangewezen, te kiezen. Want ze verlangde volstrekt niet de wereld vaarwel te zeggen en bewonderde de devote mannen en vrouwen wèl, maar wenschte ze niet na te volgen! Intusschen was hunne verhouding na dat „vriendschappelijke" gesprek niet gemakkelijker geworden. Hij bleef wel altijd even eerbiedig in uiterlijke vormen maar hij ontweek haar zooveel mogelijk. Daar kwam het bericht, dat de Koning een reis naar Vlaanderen moest ondernemen met zijne familie en hofstoet en een legercorps, dat door de Lauzun gecommandeerd zou worden. Dat was natuurlijk een groote onderscheiding, waarover Mademoiselle zich zeer verheugde. Wat haar niet minder genoegen deed, was dat ze zelve ook meeging en dus gedurende de reis veel gelegenheid zou hebben haar beminden Lauzun te zien en te spreken.

't Was in de week voor Paschen, dat het reisplan werd vastgesteld en Mademoiselle dacht er met schrik aan, dat ze, de feestdagen te Parijs moetende doorbrengen, St. Germain zou verlaten zonder de Lauzun vooraf gesproken te hebben. Gelukkig ontmoette ze hem nog in de kerk gedurende de „plechtigheden" en wist ze het zoo te sturen, dat hij bij haar kwam. Toen hielden

ze een lang en ernstig gesprek, enkel over godsdienstige onderwerpen en, zegt ze: „hij hield mij een nuttiger predikatie dan de beste prediker had kunnen doen". Verrukt keerde ze naar het Luxembourg terug. Kort daarop ging het geheele gezelschap op reis. Over Senlis en Compiègne ging de tocht naar St.-Quentin, waar de Lauzun zich aan 't hoofd der troepen stelde, die den Koning vergezellen moesten. Mademoiselle was natuurlijk bijna altijd bij de Koningin. Dat bracht hare positie zoo mede en daarenboven had de Koning uitdrukkelijk aan zijne nicht verzocht, zijne vrouw overal te willen vergezellen. „Want u doet haar eer aan", voegde hij er vriendelijk bij. 't Was een heele toer voor Mademoiselle zoo nu en dan een geschikt oogenblikje te vinden, om de Lauzun alleen te spreken en met anderen er bij vond ze het lang zoo aardig niet. Haar aangebedene van zijn kant deed niet erg zijn best. De dienst des Konings ging boven alles bij hem, daarvoor was hij dag en nacht in de weer, was geen moeite hem te veel, maar zijn prinselijke vriendin behandelde hij somtijds vrij ongegeneerd. Daarentegen had ze veel gelegenheid hem te zien en zijne goede houding als aanvoerder van een groote troepenmacht te bewonderen. En geen meisje van achttien jaar had trotscher kunnen wezen op haar welbeminden luitenant dan de prinses was op de Lauzun, als zij zag, dat aanzienlijker edellieden met den hoed in de hand stonden voor hem, den „Cadet de Lauzun", die door 's Konings gunst hun generaal was geworden.

Maar hoe aangenaam de reis in vele opzichten wezen mocht, er waren ook groote bezwaren aan verbonden en nog wel van een natuur, waaraan het Koninklijk gezin en zijne hovelingen allerminst gewend waren. Toen men St,-Quentin verliet, was het weer afschuwelijk. De regen viel bij stroomen, de wegen waren één modderpoel, de paarden en karossen konden er haast niet door. Men zou naar Landrecies gaan, maar op een halve mijl afstand kwam een bode waarschuwen, dat de Sambre buiten hare oevers getreden, de brug vernield en de toegang tot de stad voor 't oogenblik afgesloten was. Te vergeefs



KONING LODEWIJK XIV.

poogde men de rivier hoogerop te passeeren, 't bleek onmogelijk en men moest zich dien avond en nacht zoo goed mogelijk zien te behelpen. Verscheiden koetsen van het gevolg warèn nog niet aangekomen, wagens met allerlei benoodigdheden staken ook nog in de modderwegen en zoo geschiedde het, dat de Koning, de Koningin, Monsieur en Madame, Mademoiselle, Lauzun en nog eenige hooge officieren zich dien nacht met twee kamers in een doodeenvoudig huisje moesten behelpen. Vooraf kregen ze een souper uit „potage" en kippen bestaande. Maar het gevogelte was zóó taai, dat men het niet snijden kon maar de pooten er af moest scheuren, en van de potage was er zoo weinig, dat toen de Koningin, die haar beurt had laten voorbijgaan, zich bedacht en een portie vroeg, ze bemerkte, dat de hond in den pot was. Dat maakte H. M. wel wat knorrig en daardoor was ze ook over de verdere toebereidselen niet best te spreken.

Een der heeren was er in geslaagd eenige matrassen te vinden, die in de kamer op den

vloer werden neergelegd en waar men dan, geheel gekleed, op zou kunnen rusten. De officieren zouden samen in de achterkamer gaan, het koninklijk gezin zou bijeen blijven in de eetkamer. De Koning vond dat best, maar de Koningin maakte bezwaren. Ze vond het onwelvoeglijk. Lodewijk, die hard verlangde zijn vermoeide leden op de matras uit te strekken, informeerde nu bij zijn nicht, wat zij er van dacht. Gelukkig voor hem, vond Nicht er geen kwaad in en zoo legde ieder zich, geheel gekleed, op zijn kermisbed en 't duurde niet lang of Lodewijk XIV sliep den slaap des rechtvaardigen.

't Kostte zelfs moeite hem wakker te krijgen, toen men kwam zeggen, dat de brug hersteld was en de tocht naar Landrecies kon worden voortgezet.

Zoo Mademoiselle zich verbeeld mocht hebben, dat haar uitverkorene medelijden met haar zou toonen en angstig naar haar welstand informeeren na de akelige reis, dan rekende ze buiten den waard. Wel had Lauzun er voor gezorgd, dat ze, aan haar nachtverblijf te Landrecies aangekomen, ook hare kameniers vond, zonder welke geen „grande dame" behoorlijk in bed kon komen, maar bij die oplettendheid bleef het. Toen ze hem den volgenden avond bij de Koningin aantrof en ze hem bedankte voor zijne goede zorgen, begon hij haar de les te lezen over haar gedrag van den vorigen dag. Hij had vele grieven. Vooreerst had ze ettelijke malen, als Lauzun met den hoed in de hand het koninklijk rijtuig naderde, den Koning verzocht hem verlof te geven zich te dekken, wegens de hevige regens. Lodewijk had daar altijd vriendelijk in toegestemd, maar de Lauzun had die bezorgdheid voor zijn persoon niet kunnen uitstaan. Dan, en dat was nog erger, had ze zich durven beklagen over den slechten weg en 't leelijke weer, zonder er acht op te slaan, dat die jeremiades den Koning verontrustten. Ze had dat voortaan te laten.... En Mademoiselle nam gedwee zijn strafpredikatie aan en hield nog meer van hem dan te voren om zijn teederen zorg voor den door beiden aangebeden Koning. En misschien ook wel, omdat de trotsche, onbuigzame Prinses er een haar onbekend genoegen in vond, zich klein te voelen tegenover den man, dien ze liefhad.

Toen De Lauzun dien trek bij Mademoiselle begon op te merken, kwam zijn zonderlinge hofmakerij in een andere fase. De buigingen en „soumissions" bleven even diep, maar voor het overige sprong hij wonderlijk met haar om. Nu eens zeide hij geen tijd te hebben met haar te praten, en bleef dan toch 'n uur of drie bij haar staan, steeds bewerende, dat hij wèg moest. Een ander maal liet hij haar bijna op den grond vallen, toen ze zijne hulp inriep om uit het rijtuig te klimmen. Later bedacht hij een nog zonderlinger middel om zich aangenaam te maken. Cabanes, een jonge, flinke man, „maréchal du logis" van Mademoiselle was gestorven, betreurd door haar geheele gezin. Toen Lauzun van het sterfgeval hoorde, begon hij er over te moraliseeren en eindigde zijn preek met de opmerking aan 't adres van Mademoiselle: „U is bang voor den dood, maar ik ben voornemens u er dikwijls aan te herinneren, dat u sterven moet, om u aan dat denkbeeld te gewennen."

En iederen keer als hij haar ontmoette, klonk er een plechtig: „gedenk te sterven!" van zijne lippen.

Mademoiselle nam hem al die fratsen niet kwalijk; ze was er van overtuigd, dat hij daar zijn goede redenen voor had. En dat was waar, hij was altijd bereid haar van dienst te zijn met raad of daad, als ze er werkelijk behoefte aan had. De vertrouwelijkheid nam dan ook steeds toe en Mademoiselle gaf hem somtijds lang niet onduidelijk te verstaan, hoe ze over hem dacht Maar dáár was het doode punt in hunne conversatie. Zoodra Mademoiselle *te* duidelijk werd, keerde De Lauzun zich knorrig af en beduidde haar, dat hij niet voor den gek gehouden wou worden. Op die wijze maakte Mademoiselle's belegering geen groote vorderingen. 't Hielp ook al niet, dat er een praatje rondgestrooid werd, dat de Engelsche koning zijne vrouw wilde verstooten, om daarna met de nicht van koning Lodewijk te huwen. De Koningin beweerde, dat het afschuwelijk zou zijn, als een man twee vrouwen had. Mevrouw De Montespan beweerde spottend dat het juist

heel aardig zou wezen. Mademoiselle had vroeger koning Karel immers zoo goed gekend en hij was zoo verliefd op haar geweest indertijd! De arme Mademoiselle schreide al haar best en verzekerde haar koninklijken neef, dat ze er niet aan denken kon hem te verlaten en dat ze wel wist, dat hij nooit iets van haar zou eischen, dat zijn geweten of het hare zou kwetsen.

En Z. M., die wel zag, dat Nichtje in dat plan geen aardigheid had, troostte haar door te zeggen, dat ze niet moest schreien om een los gerucht. Daarmee was het praatje de kop ingeknepen, maar nu restte haar nog de taak er met haar grafelijken biechtvader over te spreken. Hij hield zich, of hij meende, dat het een heel geschikt huwelijk zou zijn en dat ze er ongetwijfeld best voor te vinden zou wezen. Ze was een beetje gepiqueerd en antwoordde, dat ze er in dat geval niet zoo over gehuild zou hebben. Hij wist immers wel, dat ze heel andere plannen in 't hoofd had. Tot hare verwondering bleef hij geruimen tijd bij haar praten en stelde schertsend een onderzoek in naar hare meening over de verschillende hovelingen om te zien, wie dan toch de gelukkige was, dien zij op 't oog had. En zij antwoordde vroolijk, dat die persoon niet ver af was en zij hem samen wel zouden vinden. Toen glimlachte de Lauzun, gaf een andere wending aan 't gesprek en ging spoedig heen.

Toen zij te St. Germain terug kwamen, was de verhouding uiterlijk geheel dezelfde als toen ze op reis gingen, maar de Lauzun wist van Mademoiselles gemoedstoestand alles wat hij behoefde te weten en zij wist, dat hij er niet aan dacht Madame de La Vallière te trouwen, zooals er van hem verteld werd. Had hij zich niet zoo sterk mogelijk uitgelaten tegen een huwelijk met een vrouw, op wier naam ook maar het kleinste vlekje rustte? Liever dan dat te doen, zou hij hermiet worden, had hij gezegd. Er was dus geen gevaar, dat hij de schoone favorite, die door mevrouw de Montespan verdrongen werd, tot zijne echtgenoote zou kiezen. En Mademoiselle bedacht blijde, dat er op hàre reputatie geen smet kleefde.... En ze hoopte, ze hoopte!

* * *

Maar het zonlicht der hoop, dat Mademoiselle's minnend hart verkwikte, stond verduisterd te worden door een dreigende wolk. Dat men haar doodverfde met den hertog de Longueville hinderde haar niet. Van hem zou ze zich altijd wel kunnen afmaken en het was haar niet onaangenaam, dat deze en gene uit haar kring de mogelijkheid opperde, dat zij met een Fransch edelman zou kunnen huwen. Neen, er gebeurde heel iets ergers. Madame, 's konings schoonzuster, kwam te sterven. Binnen negen uren tijds was de zes-en-twintigjarige prinses dood. Was het door vergif? Was het door een soort cholera? Men wist het niet. Monsieur, die 't met zijne vrouw nooit goed had kunnen vinden, was akelig koel bij haar sterven en moest door den Koning en door Mademoiselle aangespoord worden, haar de laatste sacramenten te laten toedienen. Hij meende maar, dat het zóó erg wel niet wezen zou. Maar ze was wel gestorven en werd tenminste door haar koninklijken zwager oprecht betreurd. Dat verhinderde evenwel niet, dat Lodewijk als een brave broer, dadelijk dacht aan eene waardige plaatsvervangster bij den beroofden Monsieur. En wie kon eerder daarvoor in de termen vallen dan de hertogin de Montpensier, die wel een dozijn jaren meer telde dan haar neef, maar die... zóó rijk was? „Nichtje, die plaats is vacant; wilt u die innemen?" vroeg hij haar op den man af, terwijl ze met hem en de Koningin in de kamer dezer laatste, over de doode spraken. Ze werd doodsbleek, maar durfde op de onkiesche vraag niet dan ontwijkend antwoorden.

Nu volgde er een moeilijke tijd voor de arme prinses. De Koning had gaarne gezien, dat ze Monsieur genomen had, maar hij hield te veel van haar en te weinig van zijn broer, om haar te willen dwingen. Hij had er dus niet tegen, dat ze het geven van een beslissend antwoord nog eenige weken uitstelde, te meer daar de arme Madame nog niet eens begraven was, toen Lodewijk het aanzoek van Monsieur overbracht. Doch de Koningin, die altijd graag zag, dat de menschen in 't huwelijksbootje stapten, had dien echt met genoegen tot stand zien komen,

alhoewel haar zwagers persoonlijkheid haar weinig sympathiek was. Monsieur zelf hield zich achter de schermen, maar een zijner gunstelingen, de chevalier de Beuvron, kwam Mademoiselle voorhouden, dat ze niet beter kon doen dan den voorgestelden echtgenoot aannemen. Dat zou voordeelig zijn voor haar zelve, voor Monsieur, en vooral ook voor diens gunstelingen. Zijn baatzucht kwam zoo duidelijk aan 't licht, dat Mademoiselle er wee van werd en hem in duidelijk Fransch te kennen gaf, dat, voor zoover het van háár afhing, het huwelijk met Monsieur nooit tot stand zou komen. En in dat besluit werd ze nog versterkt, toen ze van den Koning zelf vernam, hoe zijn broeder zich over een eventuëel huwelijk met haar had uitgelaten. Kinderen verlangde hij niet, had hij gezegd; hij wenschte alleen maar, dat zijne nicht al hare goederen aan zijn oudste dochtertje — hij had er twee — vermaken zou, want hij hoopte, dat gezegd dochtertje dan later waardig bevonden zou worden den Dauphin te huwen. Lodewijk, wien deze beschouwing tegen de borst stuitte, antwoordde hem, dat zijne berekening nog wel eens falen kon, en ziende, dat Mademoiselle altijd even afkeerig bleef van het voorgestelde huwelijk, verzette hij zich niet langer en beloofde haar, de zaak met Monsieur voor haar te zullen in orde maken. Als zijn broer tegen haar boudeerde, moest ze zich dat maar niet aantrekken, meende hij. Natuurlijk had de koninklijke familie deze kwestie zoo geheim mogelijk gehouden, maar even natuurlijk was er aan het hof toch wel iets van uitgelekt. En nu kwamen er al eens goede vriendinnen informeeren, of ze met Monsieur dan wel met den hertog Longueville in den echt ging treden, of dat ze het huwelijk voor goed had afgezworen.

En Mademoiselle, die zich slecht op 't veinzen verstond, gaf dan te kennen, dat het een noch het ander stond te gebeuren, maar dat de Fransche adel nog meer leden telde, die in aanmerking zouden kunnen komen. Als ze zoo iets gezegd had, schrok ze, want ze vreesde zich verpraat te hebben; en de goede vriendinnen haastten zich naar St. Germain terug om den Koning toe te fluisteren, dat er in den geest van Mademoiselle toch wel iets scheen te broeien.

Te midden van al die moeilijkheden had de Lauzun meesterlijk gemanoeuvreerd. Zoodra het eerste woord over het tweede huwelijk van Monsieur gevallen was, had hij Mademoiselle gezegd, dat hij 't wist en hoopte, dat het plan zou doorgaan. Natuurlijk zou hij dan zijne plaats als vertrouweling bij haar verliezen, maar hare grootheid en rangsverhooging zouden hen zooveel genoegen doen, dat zijn persoonlijk gemis daar niet tegen opwoog. En of zij al beweerde, dat ze volstrekt geen lust in dat huwelijk had en altijd bleef bij het idee, dat ze zich eenmaal in 't hoofd had gehaald, hij verzekerde haar van het tegendeel. De Koning wenschte 't immers? Welnu, dan had zij blindelings te gehoorzamen, daar zou ze zich wèl bij bevinden. Zij bleef tegenspartelen en riep hem bij zich om zijn raad in te winnen omtrent dat andere plan, maar hij maakte zich kortweg van haar af, ried haar naar de badplaats Forges te gaan, zooals ze iederen zomer gewoon was te doen, en daar te trachten zich den „zekeren iemand," wiens naam hij niet verkoos te hooren, uit 't hoofd te zetten en zich te leeren onderwerpen aan den wil des Konings. Ze hoefde niet aan het hof te blijven voor hem, want hij was voornemens haar geen woord meer toe te voegen. En om de pittere pil te vergulden, voegde hij er bij, dat ze nu zien kon, dat hij wel een ware vriend voor haar was: haar welzijn ging hem immers boven alles. En Mademoiselle bewonderde haar belangeloozen vertrouweling, maar meende alleen, dat haar geluk in iets anders bestond dan in de aangeprezen verbintenis met den koudhartigen koningszoon. Toen ze dan ook van Forges terug was en zich door 's Konings welwillendheid van haar ongewenschten pretendent ontslagen zag, was ze innig verheugd, en verlangde hard naar 't oogenblik, dat ze met den man harer keuze voor den dag zou kunnen komen.

Maar om het zoover te brengen, moest er toch nog een kleinigheid voorafgaan. Zóó geëmancipeerd was men in de 17de eeuw nog niet, dat eene vrouw, al was ze dan ook prinses van den bloede, er licht toe kwam

zelve een aanzoek te doen. En hoe Mademoiselle het hem ook in den mond gaf, de Lauzun bleef zijn voorzichtig stilzwijgen bewaren. Eindelijk kon ze het niet langer uithouden, en zei hem, dat ze hem den naam van den „zekeren iemand" wou noemen. Hij weigerde dien te hooren. Zij bood aan hem op den bewasemden spiegel te schrijven. Hij verzocht haar tot den volgenden dag te wachten, maar zij weigerde, want dan was het Vrijdag en dat was een ongeluksdag. Hij bleef schertsen en babbelen tot middernacht. „Nu is het Vrijdag," zeide ze, „nu kan ik het u niet meer zeggen." Den volgenden morgen schreef ze op een blad papier: „Gij zijt het." Zij verzegelde het briefje, stak het in den zak en ging naar de Koningin, waar ze hem ontmoette. Ze fluisterde hem toe: „Ik heb den naam geschreven en 't papier in den zak, maar ik geef het niet op Vrijdag." Hij drong er op aan, dat ze het toch zou doen, daar hij den volgenden dag naar Parijs moest. Hij zou tot middernacht wachten om het te lezen. Maar nu hield zij vol; Zaterdagavond zou ze het hem geven. En zoo gebeurde het. Den volgenden dag zagen ze elkander in de mis, maar moesten toen wel zwijgen. In den namiddag kwam hij bij de Koningin, maar er was „cercle" en ze moesten het bij een visitepraatje laten blijven. Toen weer naar de kerk met de Koningin. Mademoiselle bad daar met ijver voor het welgelukken harer plannen maar leed overigens zeer aan distracties. Wat haar te vergeven is. Na den dienst ging de Koningin haar zoontje, den Dauphin, in zijne kamer opzoeken en Nicht moest volgen Gelukkig zag ze de Lauzun een oogenblik later binnentreden. Koud door zenuwachtigheid als ze was, knielde ze bij het vuur neer; hij kwam vlak bij haar staan. „Ik ben verkleumd van kou" zei ze. „En ik ben nog meer van streek door wat ik gelezen heb," antwoordde hij. »Maar," voegde hij er bij, „ik ben niet dwaas genoeg om me te laten beet nemen. Ik begrijp best, dat het maar een aardigheid is, een manier om u er van af te maken, mij den naam te zeggen. Maar ik ben er heusch niet nieuwsgierig naar, als u er iets tegen hebt mij den naam toe te vertrouwen." 's Avonds, na het souper bij den Koning, draaide hij om haar heen en gaf haar eindelijk haar briefje terug. Onder haar „gij zijt het" had hij eenige regels geschreven, waarin hij noch ja noch neen zei. Hij beweerde niet te kunnen gelooven, wat zij hem geschreven had, meende dat zijn ijver en trouw slecht beloond werden door haar, daar hij nu verhinderd zou zijn haar te naderen, en eindigde met onderdanigheidsbetuigingen.

Mademoiselle vond dat alles wel heel eerbiedig, maar ze zou toch zeker liever gezien hebben, dat de Lauzun gedaan had als zijne zuster. Een paar dagen te voren had de prinses een kaartje laten zien aan Mevrouw de Nogent, waarop geschreven stond: „Monsieur, M. de Longueville, M. de Lauzun." „Raad nu eens met wien van die drie heeren ik wensch te trouwen," had ze gezegd. En Mevrouw de Nogent was op hare knieën gevallen, zeggend, dat ze niets anders antwoorden kon.

De Lauzun deed zoo niet. Ze hielden nog verscheiden gesprekken, maar kwamen niet veel verder. 't Is onbegrijpelijk, dat Mademoiselle zich niet afgestooten voelde door de doortrapte list van dien harteloozen mannelijken coquette. Voortdurend kwam hij met nieuwe bezwaren. Nu eens was het de dienst des Konings, die boven alles ging en hem zou verhinderen zich aan eene vrouw te wijden. Dan schilderde hij zich zelf met de zwartste kleuren, als een somber, opvliegend man, een vrouwenhater, een misanthroop. Telkens kwam hij er op terug, dat hij haar niet in ernst geloofde en dan in eens sprak hij op zachten toon van het gevoel van zaligheid dat hem overmeesterde, als hij zich een oogenblik durfde diets maken, dat ze het oprecht met hem meende. En zij, de arme vrouw, putte zich uit in betuigingen en liefdevolle verzekeringen en nam het zelfs niet kwalijk, als hij met haar luchtkasteelen bouwde over... de nieuwe uitrusting voor zijne compagnie der lijfwacht, die voor het geld van Mademoiselle gekocht zou worden, als zij mevrouw de Lauzun zou zijn.

Intusschen, zóó kon de toestand niet blijven. Dat zag de Lauzun zelf in en eindelijk gaf hij de prinses verlof om 's Konings toestemming tot het huwelijk te vragen. Ze

deed dit schriftelijk. Maar Lodewijk gaf niet zoo dadelijk antwoord. Wel merkte Mademoiselle op, dat hij haar en de Lauzun nu en dan welwillend aankeek, doch hij zei geen woord.

Toen dat een paar dagen geduurd had, kon ze het niet langer uithouden, ze moest zekerheid hebben. Daar het niet makkelijk was, overdag den Koning alleen te spreken, zonder dat 't heele hof het merkte, besloot ze hem 's nachts op te wachten in de kamer der Koningin. In plaats van, als gewoonlijk, naar 't Luxembourg terug te gaan, bleef ze bij het „coucher de la Reine," en trok zich niet met de andere dames terug, toen de Koningin zich te slapen legde. Marie Thérèse was wel eenigszins verwonderd en vroeg hare nicht, of ze dan zoo iets bijzonders aan den Koning te zeggen had, dat ze zóó lang op hem wachtte. Ze antwoordde, dat er den volgenden dag over iets haar betreffende in den ministerraad gesproken zou worden en dat ze daarover Z. M. nog iets wenschte meê te deelen. Toen liet de Koningin haar met rust.

Eerst te twee uur stond de Koning van de speeltafel op en kwam hij bij zijne vrouw. Heel verbaasd was hij, Mademoiselle bij haar bed te vinden, maar hij was onmiddellijk bereid haar te woord te staan. In den nauwen doorgang tusschen twee deuren gingen ze samen staan en daar drong Mademoiselle aan op antwoord op haar schrijven. Ernstig en hoogst welwillend was Lodewijks bescheid. Hij drong er op aan, dat ze alles nog eens goed zou overleggen, maar beloofde dat, als ze bij haar voornemen bleef, hij geen tegenwerpingen zou maken. Hij zag er geen kwaad in, dat ze een lid van zijn hoogen adel gelukkig maakte, nu ze toch blijkbaar geen vreemden vorst wenschte te huwen, en verzekerde haar van zijn achting en genegenheid in welken staat zij ook wezen mocht. Alleen waarschuwde hij nog, dat ze beiden voorzichtig moesten wezen, want M. de Lauzun had vijanden.

„Als Uwe Majesteit vóór ons is, wie zal dan tegen ons wezen," antwoordde Mademoiselle opgetogen en, dankbaar, wilde ze hem de hand kussen. Maar Lodewijk voorkwam haar en omhelsde haar hartelijk.

Van 's Konings zijde dreigde dus geen gevaar, maar toch liep de verloving nog niet zoo makkelijk van stapel. Vooreerst had de Lauzun geen haast en was akelig voorzichtig. Zoo had Mademoiselle voorgesteld te zamen naar den Koning te gaan om definitief zijne goedkeuring te verzoeken, waarna men tot het vaststellen van den trouwdag kon overgaan. Maar de Lauzun meende, dat het deftiger en tegenover Z. M. eerbiediger zou zijn, daar eene commissie van vier heeren mee te belasten. De aanstaande bruid keurde het plan goed, hoewel het natuurlijk weer langer duurde, eer dat viertal bijeen was en dag en uur voor het plechtige aanzoek was vastgesteld. De heeren Montansier, de Créqui, d'Albret en de Guitri, allen leden van den hoogsten adel, zouden zich met die taak belasten en Maandag 15 December, was de dag, waarop 't pleit zou worden voldongen. 't Werd tijd, de toestand werd onhoudbaar. De beambten en bedienden van Mademoiselle begonnen achterdocht te krijgen en praatjes in de wereld te brengen; en groote dames, als Madame d'Epernon, schaamden zich niet onbescheiden vragen te doen en Mademoiselle te kennen te geven, dat zij, op haar leeftijd, niet meer aan trouwen moest denken.

(Slot volgt).

VAN DE REDACTIE.

De VIERDE DRUK VAN PERK'S GEDICHTEN. (Van Looy—Amsterdam). — Van Perk's gedichten zijn verschenen, na den eersten druk: een prachtuitgave met lithografische versieringen van Nieuwenhuis, mooi werk zoo van druk als van verluchting, daarna een goedkoope uitgave, die aan de voornaamste eischen voldeed: goede correctie en goeden druk, een bij uitstek geschikte editie voor de velen in Nederland, die houden van poëzie, maar voor verzenbundels niet veel kunnen missen. De uitgave met de verluchting van Nieuwenhuis moet welhaast zijn uitverkocht en, daar de steenen afgeslepen zijn, is er van vermeerde-

ring der exemplaren natuurlijk geen sprake. Als een soort van curiositeit zullen de bezitters hun eigendom kunnen vertoonen, wanneer we eenige jaren verder zijn en verzamelaars gaan dan zeker op jacht van „een Perk, 2e editie." De eerste uitgave is nog wel niet zeldzaam, doch zal 't weldra moeten worden. De derde, goedkoope, is dus de éénig nog courant verkrijgbare tegen matigen prijs. Doch veel van de waarde dezer editie is nu verloren gegaan door de verschijning van een vierde. Wij kunnen ons voorstellen dat de vereerder van Perk of de beminnaar van moderne Nederlandsche verzen niet veel geeft om een eerste editie, noch om het moois van Nieuwenhuis, maar hij verlangt te bezitten een zoo volledig en correct mogelijken tekst. En, daar nu, op die goedkoope derde, een vierde uitgave is gevolgd met vrij belangrijk vermeerderden inhoud, is die derde druk van minder waarde geworden voor den gewonen lezer en grootendeels van onwaarde voor hem, die Perk wil bestudeeren. Echter, kan deze niet buiten een der vorige edities, omdat de nieuwe *niet* bevat de twee voorredenen van Mr. Carel Vosmaer en Willem Kloos, beide van zoo groot belang voor hem die van Perk's gedichten de volle beteekenis kennen wil, en ook de aanteekeningen niet werden overgenomen. Wat de versiering door den heer J. G. Veldheer aangaat, we mogen daarover wel in de laatste plaats onze meening zeggen.

Vergelijken we nu de vierde uitgave met de derde, dan zien wij — behalve verschil in formaat, druk en andere uiterlijkheid — dat in de vierde wèl een goed portret van Jacques Perk is gegeven; maar dat de voorrede van Willem Kloos heel wat minder zegt dan de eerste. De tegenwoordige staat grootendeels heelemaal los van het werk en zou passen voor, het doet er niet toe welken herdruk van moderne poezie. Ook naar den vorm is zij minder gelukkig. Kloos geeft nog wêer eens ten beste zijn meening omtrent de poëzie in Nederland van vóór Perk, en hij doet dat in den stijl van den goedigen Nutsvoorlezer van ettelijke jaren hèr, babbelend tegen den „geachten lezer," hem het duidelijke nog verduidelijkend, hem aanmoedigend om „*bedaard na te gaan* *) wat (des dichters) werk voor ons is," draai-ommetjes gebruikend, die aan 't suikerwaterglas herinneren: „Ja, in stede van vergast te worden op... wordt de lezer integendeel verplaatst... in." Dan hooren we dat „Vondel, vooral, wemelt, *tot ontroerens toe*, van schoonheden," dat „Bilderdijk daverde... op *brozen voortstevenenden drang*" en krijgen we zinnen als: „in de negentiende eeuw... was de poëzie *over 't geheel beschouwd*, er nu niet, *bepaald gesproken*, op vooruitgegaan. Bilderdijk's invloed, en ook zijn nawerking waren, *om de volle waarheid te zeggen*..." etc. Staring „wist zich... los te houden uit dat, wèl wat *vervelende historische verband*..." „Laat toch ieder zijn bijzondere *genoegens*" (van godsgeloof gesproken!) „op het zinlijke gegrondveste, niet absoluut onmogelijke mogelijkheid..." „*gij glooft het niet, lezer?* Neem dan zelf *maar even* de proef en lees... de „Imitatio Christi..." „Hier rest mij de schoonheid te *ontvouwen*..." „Maar zeg nu toch niet, geachte lezer, (kan 't wel Nutslezerachtiger???) dat gij er eigenlijk niets aan hebt, aan deze verzen... omdat zij u, bijvoorbeeld, niet doen denken aan God, niet aan de wetenschap of aan de staatkunde, niet aan de historie of aan uw huisgezin. Wat zou dat toch eigenlijk? Is het dan zoo vreeselijk, als gij daar eens uitraakt voor een enkel uur?... Als gij, b. v. op een vrij-genomen dag, alle zaken eens van u afzettend, u, opgeruimd naar buiten begeeft... dan geniet ge eerst echt.... En dan zegt gij blij: Dat is wel ferm en nuttig, dat zwoegen,... maar *hier* is het toch veel prettiger, voor een tijd. Welnu, in die zelfde stemming... moet ge òòk gaan lezen de prachtige verzen van den éénigen Jacques Perk."

Nu vraag ik u: prijst men anders aan een fiets, een automobiel, een footballspel of healthrestorers en borstverwijders? Is dàt een manier om menschen aan te sporen tot het gaan genieten van Perks gedichten? Als men bedenkt dat een dichter nu zóó schrijft, na de mooie, suggestieve voorrede voor den eersten druk te hebben doen klinken door

*) De cursiveering is overal van ons. RED.

Nederland als 't roepen van een wachter uit der Schoonheid rijk ... dan voelt men weemoed over zich komen en angst. Of ... voelt Kloos niet meer zoo veel voor Perk? Zou dàt het wezen?

Kloos teekent aan, in een noot: „De Mathilde verschijnt in deze vierde editie nu eindelijk compleet, in de eerste editie kon dit niet gebeuren, omdat ik toenmaals — de schrijver was nog nagenoeg onbekend — *over een beperkter bestek* had te beschikken. In de volgende edities bleef dit (wát dit? *Red.*) uit kracht der gewoonte, zoo voortduren. Maar in deze definitieve, vierde uitgave mag en moet Mathilde verschijnen, zooals de schrijver, indien hij nog in leven was, zelf haar den druk zou hebben waardig gekeurd". (Dit, nu, is maar een veronderstelling en kàn niet meer zijn; want vrij veel liet Perk na, dat niet is gebundeld).

Had dus de uitgever van de eerste editie meer ruimte gehad, wij zouden dadelijk de *Mathilde* gekregen hebben zooals nu. Hoeveel ruimte neemt dit meerdere dan wel in, dat een uitgever (de risico-loopende) daarvan zóó was geschrikt, dat hij liever een onvolledige, dan een volledige gaf? Voor de *Mathilde* ... acht-en-twintig pagina's, van die kleine pagina's, waarop met kleine letter éen sonnet was gedrukt. Nog geen twee vel op de twaalf zullen we rekenen. Kloos weet het natuurlijk zeker, anders zou hij 't niet zeggen; maar wat een wonderlijke uitgever dan toch!

Nu wij weten dat veel belangrijks weggelaten is, verlangen wij bericht omtrent de wijze waarop uit de cahiers van Perk een keuze werd gedaan, eerst door Vosmaer en Kloos, nu door Kloos alléén. Wij hechten daaraan groot belang omdat Kloos nu spreekt van een *definitieve* uitgave. Wij hadden, niet een noot, maar een heele voorrede desnoods, gewenscht, waarin aan het publiek duidelijk en uitvoerig rekening en verantwoording was gedaan van de wijze, waarop de eerste en deze vierde edities samengesteld werden. Wij hadden gewenscht de categorieke verklaring: nu is er niets meer dan bepaald kindergerijmel of: nu is er enkel nog wat heelemaal onbelangrijks of minderwaardigs, dat niet wordt openbaar gemaakt *om die en die redenen.* We wijzen even (om er de volgende maand op terug te komen) naar de uitgaaf der gedichten van Guido Gezelle ten einde den lezer duidelijk te doen zien hoe men een vereerden dichter òòk aan een belangstellend publiek geven kan, na zijn dood. Aan zulk een verzekering: „er *is* niets meer" van Kloos hadden we genoeg gehad; maar elke andere moet ons onbevredigd laten. De gedichten van Perk zijn een historisch document geworden. Zij hebben nog een andere dan aesthetische beteekenis, waardoor ook het, in de oogen van Kloos minder mooie, wel heel belangrijk zou kunnen wezen voor ons.

Indien we nu nagaan wat het verschil is tusschen den derden en den vierden druk (voor den tekst) vinden we:

1°. de nommering der verzen is weggelaten in *Mathilde.*

2°. het motto voor de Mathilde is met zes regels verkort.

3°. na het sonnet *Eerste Aanblik* zijn ingelascht vier sonnetten: *Gebenedijde Stonde, Liefde, Ik min uw minnaar, Besluit.* Na *Morgenrit* komen twee nieuwe sonnetten: *Harmonie, Een Handkus*; na *Madonna* één: *Aanzoek;* dan volgt het oude *Belijdenis,* in plaats van *Ochtendbede,* dat nù voorafgaat aan het nieuwe *Onthulling* en het nieuwe *Zij sluimert.* Tusschen *Bergstroom* en *Scheiding* zijn ingevoegd twee sonnetten: *O, Noodlot!* en *Voorgevoel;* tusschen *De Maan verrijst* en *Mijmering* is nieuw: *Ommekeer;* tusschen *Mijmering* en *Gescheiden: Uchtendgroet;* na *Gescheiden* is weêr nieuw: *Mist;* na *Nederwaarts* is ingevoegd *Dropsteen* (vroeger fragmentarisch gegeven); na *Een Adder,* zijn nieuw: *Verlangen, Machtige Aandrift* en *Was dat een lied;* na *De Roos,* zijn nieuw *Vrij* en *Herdenking.* In het derde boek zijn na *De Kluizenaar,* nieuw de sonnetten: *De grijsaard op den berg* en *Een denker;* na *De sluimerende in 't graan* is nieuw: *De Akker,* na een *Luwtje* werd ingevoegd *Het oog van 't Woud* en na *Dorpsvesper* zijn nieuw: *De Mis, De Voorzaat, Kennis I* en *Kennis II.*

In Boek IV werden ingevoegd *Avondgroet* (na *Dorpsdans*), *Scheper* en *Nacht* hebben van plaats gewisseld. Na *Idealen,* kwam

nieuw: *Zegen mij. Rots en Water, De Doodenakker, Het grootsche denkbeeld* kwamen nieuw na *Wederzien.*

Na *Laatste Aanblik* kregen wij nieuw: *Vaarwel;* en, na *Aan Mathilde*, nog *Aan den Lezer I en II.*

In *Overige gedichten*, is *Vroegmis* vervallen; daarvoor kregen wij het sonnet in zijn geheel op pag. III (4[e] uitgave); over kleine wijzigingen in den tekst zullen we maar niet spreken. Zoo verviel ook *Dropsteen*, waarvoor we kregen 't geheele sonnet op pag. 73 (4[e] uitgave) en ook vervallen is *Blanke handen.*

Met leedwezen missen wij de *Aanteekeningen*, waarin veel belangrijks voorkomt en die wij veel liever hadden zien uitgebreid, ook tot al het nieuwe, dat ons nu werd gegeven. Een *Inhoud* met titels óók der Mathilde-sonnetten ware zeer wenschelijk geweest en zou den lezer van deze vierde uitgave 't vergelijken met 1—3 zeer hebben vergemakkelijkt.

De boekversiering komt ons hier en daar wel heel zwaar voor; de randlijn is op enkele pagina's gebroken, wat wel niet zoo heel erg is, maar toch ontsiert. De typografische uitvoering mag voor het overige voortreffelijk heeten.

Onzen indruk van deze nieuwe uitgave kort weder gevend, moeten wij erkennen dat het uiterlijk ons wel voldoet, de nieuwe verzen ons natuurlijk groote vreugde gaven; maar de wijze, waarop Kloos zijn taak van uitgever heeft opgevat ons teleurstelling bezorgde. Misschien was 't hem opgedragene ook niet precies werk voor een dichter en zou een snuffelaar-criticus dat gedaan hebben met meer begrip van de eischen, die aan definitieve uitgave der gedichten van een zóó veel beteekenend kunstenaar als Perk, moeten worden gesteld.

NIEUWE BOEKEN.

I. Romans.

Van COUPERUS kregen wij, dit najaar, het eerste gedeelte van *De boeken der kleine zielen.* Dat eerste gedeelte vormt een roman in twee flinke deelen, geheeten *De kleine zielen* (L. J. Veen, Amsterdam), waarvan de handeling gebeurt in 's Gravenhage. Het aantal Haagsche romans, dat reeds niet gering mocht heeten, werd aldus nog met een vermeerderd. En alweder, gelijk alle overigen, zonder uitzondering, geeft het van de Hagenaars een weinig lieflijke portrettengalerij. De residentie wordt allerminst gevleid door hen, die haar kennen, 't getuigenis van een Hagenaar als Couperus mag wel in 't bijzonder bezwarend heeten. Toch gelooven wij niet dat speciaal Haagsche ondeugden en Haagsche kleinzieligheden worden geteekend in dezen roman. Menschen van elders moeten typen herkennen. Voor niemand is dit echter een troost

Couperus toont zich in *De kleine zielen* een meester in de kunst van karakterteekening. Al die menschen uit het boek leven, leven zóó krachtig in ons, dat wij hun karakters onthouden, lang na de lektuur van het kostelijke werk dat ons inderdaad het kleine geeft, maar uitgebeeld door een kunstenaar van groote begaafdheid.

In de deftige familie Van Lowe is wat gebeurd. Och, och! zoo wat vreeselijks is gebeurd in die nette familie! Daar was Constance, een mooi meisje, goed en wel getrouwd met een gezant — niet minder! — een gezant aan het Italiaansche hof, een minister-resident — verbeeldt u! Hij heette De Staffelaer. Hij was wel oud, maar nog flink en zoo rijk en zoo gedistingeerd en de familie vond het zoo heerlijk dat de minister-resident De Staffelaer nu geparenteerd was aan de Van Lowe's. Maar, wat doet Constance? Zij wordt intiem met den secretaris van den gezant, baron Van der Welcke. Zoo iets komt meer voor. Doch in andere families leidt dat niet tot een openbaar schandaal. Constance, echter, laat zich door haar man betrappen. Een scheiding volgt. Maar Van der Welcke, die Constance niet meer lief heeft, biedt haar op last van zijn rechtzinnige ouders, zijn hand aan, die wordt aanvaard. Dat is nu veertien jaar geleden. Zij is niet met Van der Welcke naar 't vaderland teruggekeerd; dat kòn natuurlijk niet. Maar hun is een zoon geboren en voor 't kind achten zij 't niet goed altijd buitenlands te blijven als bannelingen. Bovendien, Constance heeft heimweh, niet in de eerste plaats naar 't

vaderland, doch naar de familie. Constance heeft familiezwak. Slechts een paar keer heeft zij haar moeder in Brussel gezien. Zij stelt zich alles voor van den omgang met haar bloedverwanten.

Nu heeft Couperus van die lieden kostelijke portretten gemaakt en een mooie verscheidenheid van erg en gewoon voorname, rijke en maar éven gefortuneerde menschen van Lowe (en aangetrouwd) weten uit te zoeken. Hij laat ons zien hoe Constance en haar man door al die familiemenschen worden ontvangen, doet ons weten wat zij van hen denken, wat er achter hun rug al zoo wordt gekletst; want *De kleine Zielen* — dat is ook een roman van *De Klets*, de heerlijke, Haagsche, hoogestandklets, venijnig als alle andere en misschien nog een beetje erger. Constance is nog een mooie vrouw, en veel eleganter dan het gros der andere dames familie-leden. Ze heeft mooie kleeren, brillanten... en zij heeft immers schande gebracht over de familie Van Lowe, veertien jaar geleden! Dat moet zij ontgelden, daarvoor zal zij boeten. De roman verhaalt van haar lijden, haar teleurstelling, de eindelijke catastrofe, die haar 't verblijf in den Haag onmogelijk maakt. Tot zeer onwelkome bondgenoot heeft de Haagsche klets een Haagsch schandaalblaadje gekregen.

Wij zullen 't verhaal niet resumeeren. Dat zou maar genot van lezers kunnen bederven. Wel dient nog afzonderlijk te worden vermeld de figuur van Constance's jongetje: Addy. Dit kereltje is een wonderkind, misschien naar de natuur geteekend — er zijn onwaarschijnlijke levende menschen — misschien gefantazeerd. Met de uiterste kieschheid verdeelt hij zijn vriendelijkheden tusschen vader en moeder, van wie hij weet dat zij elkander ternauwernood kunnen uitstaan, hij regeert zoowat in huis, hij beslist in moeilijke aangelegenheden. Tegen al dat andere, schrijnend reëele aan, doet deze teekening van het ideale ventje wel vreemd. Ook komt ons dat geschreeuw van de scheldende dorre doove tantes aan het slot wel een wat heel erg grof middel voor om wat vreeselijks te laten gebeuren. Maar, met dat al, is Couperus' nieuwe werk zeker te rangschikken onder zijn beste karakterromans; méér nog kan getuigd: — onder dè beste.

Niet beneden het nieuwe boek van Couperus stellen wij dat van JEANNE REYNEKE VAN STUWE, die met *Het Kind* zeker 't beste heeft gegeven dat wij van deze al maar vooruitgaande schrijfster mochten ontvangen. Ook dit is een roman in twee deelen (Amsterdam, L. J. Veen). Het brengt een diepgaande, met uiterste fijngevoeligheid behandelde zielkundige studie. 't Onderwerp is de liefde van een jong meisje voor een jongen man, die eerst haar als kind beschouwt, later zich wel met haar verlooft, doch haar akelig behandelt, duidelijk laat merken dat hij niets doen zal om haar gelukkig te maken, doch haar zoo overheerscht dat het arme meisje, in spijt de waarschuwingen van haar moeder, tòch tot een spoedig huwelijk haar toestemming geeft.

Voortreffelijk zijn die twee hoofdfiguren geteekend. Max is wel een verschrikkelijk antipathiek heer, maar er zijn er zeker zóó en onder diegenen bepaald ook die mooie, rijke meisjes betooveren kunnen. Het arme, gevangene, zwakjes tegenspartelende vogeltje, dat het meisjes-zieltje van Dolphy is, werd met groote teederheid meesterlijk gegeven.

Wel wat héél zwakjes is de moeder, die zich eerst laat ompraten door Max, ofschoon ze hem niet goed vertrouwt en al heel weinig weet te heerschen waar 't haar plicht van moeder zou zijn geweest Dolphy voor een onherstelbare dwaasheid te behoeden. Doch ook zùlke moeders leven in ons midden in te grooten getale om deze romanfiguur onwaarschijnlijk te noemen.

Het Kind is heel sober geschreven, met angstvallige vermijding van alles wat zou doen denken aan jagen naar stijleffecten. Ter wille van den lezer in de huiskamer zij vermeld dat de schrijfster niet opziet tegen een enkele tamelijk realistische beschrijving; maar *in zijn wezen* is dit boek desniettegenstaande dat volkomen kuisch.

Nog weer een roman in twee deelen ontvingen wij van mevrouw SUSE LA CHAPELLE-ROOBOL. (Uitgave der Erven Loosjes, Haarlem,

1901.) Deze draagt tot titel *Voor 't oog van de Wereld* en is, naar die titel dan ook doet vermoeden, de roman van een huichelaar.

Martha, een lief, ernstig meisje, trouwt met een predikant van orthodoxe richting. De man blijkt eerst verzot op weelde en zingenot, verder een oogendienaar van rijke en aanzienlijke menschen, dan nog schoffeerder van een catechesantje, eindelijk bovendien lasteraar, schavuit van 't ergste soort.

Het lijden van Martha bij dezen onverlaat en de reeks schoeljestreken, die bedoelde predikant op zijn rekening heeft, geven der schrijfster stof tot een lang relaas, dat, zonder gelukkige fragmenten, nu in twee boekdeelen wordt gedaan, nadat eerst de lezers van het tijdschrift *Nederland* er op zijn vergast. Mevrouw La Chapelle-Roobol, van wie wij oneindig beter werk mochten aankondigen, heeft van deze boevenhistorie niets aangrijpends weten te maken, omdat een stevige, psychologisch betrouwbare ondergrond totaal ontbreekt. Zij gaf slechts een verhaal; niets van een studie. En dat zij zich geen moeite heeft gegeven om haar talent althans niet heelemaal in dit boek te misbruiken, meenen wij te kunnen zien aan den stijl, die wezenlijk op sommige plaatsen àl te ver staat beneden het dragelijk middelmatige.

Wij weten dat de schrijfster tot veel meer in staat is en durven dan ook wel voorspellen dat weldra een beter, degelijker boek van haar te dezer plaatse met vreugde zal kunnen worden aangekondigd.

LODE BAEKELMANS liet herdrukken (Tierie & Kruit, Amsterdam, 1901) *Marieken van Nijmegen* dat, tijdens het verschijnen in een tijdschrift, de aandacht heeft getrokken door de buitengewone qualiteiten van stijl. 't Is geen boek dat men moet lezen om 't verhaaltje — een verhaaltje van droeve min — maar om de levendigheid, de jeugdtinteling, die het kenmerken, vooral waar de schrijver uitweidt over allerlei dat hem op 't hart ligt, dat nog in hem ziedt en gist. Enkele vluchtig gedane schetsen van allerlei jonge kunstenaars getuigen van een talent, dat nog veel te hopen geeft. Het eind van 't boek is veel te veel brief aan 't publiek. Jammer dat die mededeeling er aan toegevoegd is.

II. Schetsen en Novellen.

Eerst HEIJERMANS, natuurlijk, die zijn vijfden bundel Falklandjes doet verschijnen (bij Becht, Amsterdam). Het zeer bijzondere talent van Samuel Falkland werd hier reeds gekenschetst. (Zie uittreksels uit de beoordeelingen, in 't boek zelf). Sedert zijn Falklandjes voor menigen krantenlezer een levensbehoefte geworden. Redacties worden herhaaldelijk *falklandjes* aangeboden; 't publiek noemt óók die kleine schetsen voor feuilletons al zoo. Men gaat ze nog eens eischen, als een koffiehuisbezoeker z'n zoute bollen en krakelingen. Wat bakt die Falkand ze lekker zout! Vooral over dèze bezending zijn we opgetogen. 't Heeft z'n reden, weledelgeboren lezers! Samuel Falkland heeft in een van zijn schetsen een STADSGEDEELTE genoemd naar den redacteur van ons tijdschrift, die deze artikelen schrijft. Sedert is uw dienaar natuurlijk ongenaakbaar en verzot op Falklandjes . . . nou!

Achter Falkland aan, maar een heel èrg eind achter, stapt B. STICHTER, die òòk van die feuilletonnetjes maakte. En hij deed zijn best om erg aardig te wezen, net even aardig als die Samuel Falkland, zijn voorganger, net even pakkend wou hij ook zijn. Maar er is maar één Falkland en hoe verbazend knap die toch is, hoe heerlijk zijn talent om van 't geringste wat moois of wat grappigs te maken, kan men eerst goed waardeeren bij 't lezen van Stichter's boek met *Facetten* (Amsterdam, van Holkema en Warendorf.)

Wij willen hiermee niet zeggen dat die Facetten geen waardeering kunnen vinden bij een krantenlezend publiek, zelfs beweren wij niet dat het bundeltje niemand genoegen kan doen; maar . . . de eenig echte, gewaarmerkte *Falklandjes* moet men hebben. Wie namaak koopt zal zich beklagen!

Dat is *het* genot van iemand, die tot boekbeoordeelen, zoo vlak na Sinterklaas, is veroordeeld, dat is *het* genot te mogen getuigen van een jong schrijver, die heel bescheiden

voor den dag komt met *Eerste Werk* (door J. EVERTS JR. Erven Bohn, Haarlem, 1901) dat hij veel, zeer veel talent heeft en er door ernstig werken komen moet, komen in de rijen der eersten, waar hij welkom wezen zal; want goede prozaïsten zijn er nooit genoeg in een land.

Het bundeltje bevat een paar stukjes, die nog wat veel lijken op stijloefeningen, maar ook reeds mooi rijpe kunst. Daaronder rekenen wij *Kermis*, een uitvoerige, krachtig-realistische studie, getuigend van een kùnnen, dat verblijdt. Droevig is 't verhaal: van een meisje, dat eens pret wou maken en jammerlijk ten val wordt gebracht. Het slot klinkt als een waarschuwing. Een kort fragment dient hier aangehaald om te doen zien wat de jonge schrijver al vermag. 't Schetst het beginnen van Marie's roes:

„Marie had het jool-verlangen tot een bedwelmenden koorts in zich voelen worden, ze kon het niet meer bedwingen, het beheerschte haar. Naar den tijd vroeg ze niet meer, wilde ze niet meer vragen. Ze wist niet wat het was in haar, maar ze voelde een onweerstaanbare behoefte buitensporig te zijn: te doèn wat haar ook maar even in den zin kwam, in stilte haar Mevrouw, de heele wereld tartend. Ze ging op in het tegenwoordige: aan de toekomst dacht ze niet; dit leven wàs er, het pakte haar, wat hierna kwam — de boete — deed er niet toe, was van later zorg.... Nu leèfde ze. Voor het eerst voelde ze, wat het leven kon zijn. En ze wìlde leven, lèven — het was héerlijk! — al was het maar éen nacht ten koste van alles.... Het was als een roes. Het gaf haar een wonderlijk-hoog, bezwijmelend genot: dat erg-onbehoorlijke van: te-blijven, heelemaal maar niet naar huis te gaan van-nacht. Ze voelde een drang om te lachen, aldoor maar te lachen omdat zij zich zoo vrij voelde, vrij!... en met al dat genot zoo maar voor-het-nemen rondom haar. Zij wond zich hoe langer hoe meer op in die prettige voorstelling; zíj kon toch doen wat ze wilde? Ze bleef! Wie zou het haar beletten?... Politie?... ja! die most is an d'r lijf komme! Ze dee toch niks geen kwaad? En Mevrouw...? Die zou haar hier wel met rust laten: „die kwam de deur niet uit met die herrie-op-straat" bootste ze haar zeurig na. Neen, ze was vrij, heelemaal vrij. Ze kon doen en laten met d'r „eige lichaam", wat ze verkoos; en ze wou nou-is lol hebbe van-avond, echte lòl..., „de kermis kwam maar eens in het jaar...!

Als zoovelen menschen, prikkelde het waaghalzerige haar tot overmoed. Het was haar, die altijd gediend had, altijd gehoorzaam had moeten zijn, een gevaarlijke weelde: te kunnen doen wat ze wilde.

Buiten de Montagne Russe had zij nog even geweifeld, wat zou ze doen: blijven, of naar huis gaan? Ze wist dat het toen nog tijd was om te beslissen, en ze was even stil geweest onder den strijd der argumenten vóor en tégen. Maar ze had dien tijd in gëaarzel voorbij laten gaan; en op eens beseffend, dat het nu tóch te laat was, viel haar beslissing: gaf zij zich geheel over aan dé woeste vreugde van het feest.

Haar opgewondenheid steeg tot een bijnaroekelooze uitgelatenheid: een feestwaanzin...."

Aan 't eind nog éven geredeneer van den wijzen schrijver; maar hij zal zich ook daarvan leeren onthouden en gaan inzien dat men zijn doel op zuiverder artistieke wijze kan bereiken. Ook zijn héél goed: *Alle-dagleven*, *Fabrieksleven* en *Stadsnieuws*, dat met een voortreffelijke beschrijving opent.

Over werk van reeds bekende schrijvers moeten wij kort wezen, ditmaal. Er wachten zóó veel boeken op bespreking! Daarom slechts een enkel woord over den nieuwen bundel van CYRIEL BUYSSE *Van arme menschen* (Amsterdam, Van Kampen). De schrijver heeft hierin verzameld een zestal novellen uit zijn geliefd Vlaanderenland. Daaronder vinden wij ook *'t Beeldeken*, dat onze lezers kennen. 't Is niet het minste stuk uit den bundel, die opent met *Grueten Broos*, een van Buysse's heel goede verhalen. Ook de overige novellen zijn goed werk. Men ziet wel dat Buysse in den geest nog altijd blijft leven in zijn vaderland, waar hij de *arme menschen* kent en begrijpt. Zij hebben zijn sympathie en hij heeft de onze, waar hij

eenvoudig zegt wat hij weet van hun, doorgaans rampzalig bestaan. In *De opzichter der visscherij* schetst Buysse het heimweh van den ambtenaar, in welstand levend ver van „Vlaanderen's rijk blonde velden", maar wanhopig, zóó ver weg. De man komt er toe zich te verdrinken. „Zijn leven was dat gat, dat somber gat daar onder aan den sluismuur, waardoor het wilde water hol-kloekkloekend heen en weer stroomde ..." En hij eindigt met zich daarin te storten. Dát hij er toe komt maakt Buysse waar in slechts enkele bladzijden, die behooren tot het zeer goede in zijn werk.

III. Voor de Jeugd.

Van Top Naeff, die ook reeds een tooneelstuk schreef, dat met succes werd opgevoerd en sedert in druk is verschenen (*Aan Flarden*, Amsterdam, Becht), verscheen weêr een hoogst vermakelijk meisjesboek (bij denzelfden uitgever) *De Tweelingen*. Met genoegen leest men 't, ook al heeft men nòch 't voorrecht van jong, nòch dat van meisje te wezen. Zij kan zoo kostelijk vertellen, die Top Naeff, en zoo voortreffelijk typeeren. Jong en oud, uit haar boeken gaat voor u leven en de aardigheden vergeet men niet. Wij denken aan 't begraven roomhorentje, aan nog zooveel meer, dat in 't geheugen blijft. Of alles wat zij van 't Engelsche leven vertelt heelemaal in den haak is? We hebben daarvan een andere voorstelling gekregen van menschen, die het goed kennen. Haar Engelschen zijn waarschijnlijk niet „je" lieden. Dat kan een schrijver overkomen in een land, waar hij vreemd is: niet op de echte soort te vallen!

De heer Becht deed het boek verschijnen in een bijzonder mooi bandje; maar de plaatjes van Klinkhamer hadden wij liever gemist.

Bij van Dishoeck (Amsterdam) verscheen weer een deeltje van *Uit het Wonderland*, vertellingen uit de 1001 nacht voor de jeugd bewerkt door H. J. Krebbers met medewerking van J. Stamperius, geïllustreerd door W. F. A. J. Vaarzon Morel. We krijgen ditmaal het vermaarde vertelsel van *Ali Baba en de Veertig roovers*, dat wordt gevolgd door *Koning Scherman en de prinses der Zee, de Avonturen van den prins van Sind* en nog een paar prachtige vertelsels. De illustratie is weer bewonderingswaardig. Wij hebben dit talent (voor 't illustreeren van Oostersche vertellingen) van den heer Vaarzon Morel reeds vroeger gekenschetst. Zijn werk wordt er niet minder op, integendeel zouden wij zeggen.



ILLUSTRATIE UIT „ADRIAAN BROUWER".

Dezelfde teekenaar illustreerde een boek van geheel anderen aard, dat bij denzelfden uitgever is verschenen: *Adriaan Brouwer*, een verhaal uit het 17de eeuwsche schildersleven, door J. G. Kramer. Beschouwt men dit boek als middel om op een prettige manier aan de jeugd het een en ander te leeren van Nederlandsche kunstgeschiedenis, dan zal men eenige aanmerkingen moeten maken; wil men 't echter beoordeelen als vermakelijk leesboek, waaruit veel te leeren valt omtrent het leven onzer 17e eeuwsche voorouders, dan moet het oordeel vrijwel zonder voorbehoud zeer gunstig luiden. Wij gelooven dat in elk geval dit onder-

houdende boek gerust onzen jongens in handen mag worden gegeven. Zij hooren later wel dat zoo'n beroemde schilder ook nog is te kenschetsen op een andere manier dan waarop de schrijver het doet.

Van alles wat uit het aardige leven der 17e-eeuwers deelt Kramer meê: liedjes, spelen, wat van het kroegpleizier, van markten, raadselraden, enz. enz. enz. Prachtige prenten gaf Vaarzon Morel weêr! Een mooi geïllustreerd omslag en zes groote platen van zeer verschillenden aard, van een kerk-interieur, voortreffelijk als architectonische studie ook, tot een vol marktplein werden buiten tekst gedrukt, terwijl tusschentekst nog een elftal, waaronder zeer belangrijke, te vinden zijn. Dit boek mag met volle recht een prachtwerk voor de jeugd worden genoemd!



ILLUSTRATIE UIT „ADRIAAN BROUWER".

Nog weêr Van Dishoeck. Hij is de weldoener van onze jeugd! Voor de kleineren, de meisjes vooral, om voor te lezen en te laten bekijken de prentjes van L. W. R. WENCKEBACH, is het aardig eenvoudige boekje van TINE DE KRUYFF-GOBIUS getiteld *Lientje* en andere verhaaltjes. Mevrouw de Kruyff heeft er den waren slag van kinderen aangenaam en op zeer verstandige wijze bezig te houden. Nog onervaren moeders kunnen uit dit boekje ook menig lesje in de zoo moeilijke kunst van opvoeden putten; want menige goede raad voor moeilijke gevallen staat tusschen de regels te lezen. De illustraties van Wenckebach zijn heel goed.

't Is nòg niet uit! Bij de genoemde firma verscheen bovendien een prachtwerk voor de kleintjes met tekst van AGATHA SNELLEN en heerlijk teêre litho's van WENCKEBACH, getiteld *Klaproosje en Korenbloempje.* Een heel eenvoudig, lief sprookje werd door de reeds bekende schrijfster voor kinderen verteld. Groote menschen genieten vooral van de platen, waaronder mogen worden genoemd, als ware juweeltjes, die tegenover pag. 4 (de wandelende kindertjes in het bosch), pag. 20, waar Korenbloempje door een arend wordt meegevoerd hoog over de hei; pag. 40, de

indrukwekkende stoet hermelijnen, otters, marters en wezels in 't mooie landschap met vijver en die over pag. 56, de twee meisjes-bloemetjes op den hooiberg.

Dit zijn groote gekleurde platen. Tusschentekst zijn nog uiterst smaakvolle kleine in zwart afgedrukt. De allereerste groote plaat dunkt ons wat minder. De bloemen staan niet los genoeg van 't koren en zijn wat massief, evenals de vlinders.

Als de heer JOH. H. BEEN voor jongens heeft geschreven dan maakt hij van zijn eenlettergrepigen naam er een van twee syllaben. Hij heet dan Hendrik Eben. Maar *incognito* is de schrijver van *Admiraal Dubbel Wit* en *Het Keezenboek* toch wat goed te herkennen. Zoo iets overkomt vorsten ook en die vinden 't niet altijd prettig, maar Been mag herkend worden; zelfs gesignaleerd. Er is geen gevaar bij. De voortreffelijke verteller is welkom, al zou hij zich Nebe noemen. Nu gaf Eben-Been 'n kluif van 'n boek, meer dan drie honderd groote bladzijden uit bij Van Looy (Amsterdam) met een relaas der avonturen van *Drie Jongens op reis* (door België). 't Werd geïllustreerd door J. B. Heukelom, heel aardig. 't Verhaal, wat lang voor het in deze dagen zwaar beproefde geduld van een boekbespreker, moet jongens toch wel boeien. Van allerlei beleven de Hollandsche vriendjes op hun tocht; natuurlijk alleen „fatsoenlijke" avonturen. Eenige heel leuke opmerkingen over Vlaamsche menschen en hun taal doen ook den „grooten" lezer glimlachen.

Met ontroering lazen wij dat hoog-ernstige jongensboek, onlangs verschenen (Van Dantzig, Amsterdam), waarin ons wordt beschreven de rampzalige jeugd van Jacob Schiferi, bijgenaamd *Paljas*. 't Boek heet naar dien bijnaam en Jacob kreeg dien, omdat hij er zoo gek uitzag: groote, roode neus, piekerig varkenshaar, mager kinderlijf.... En altijd maakt de jongen grimassen, vaak onwillekeurig omdat hij zoo zenuwachtig is, vaak met opzet, gedwongen door stoere kameraden, die willen dat hij voor gek speelt om hen te doen lachen. Het ventje is vlug, goedhartig, moedig; maar zijn vader is een dronkaard en door de ellende thuis lijdt het arme kereltje erger nog dan door gebrek en door ransel. Men stelt belang in hem. Misschien zou hij kunnen leeren, veel leeren, voor dokter zelfs! Maar in een gevecht tusschen werkstakers en militairen ziet hij zijn moeder bedreigd door huzaren. Het vrouwtje was in 't gedrang geraakt. Een sabel bliksemde boven haar hoofd. Dan springt Jacob toe. Hij beschermt zijn moeder met zijn lichaam. De slag valt. Paljas is doodelijk gewond.

De zeer duidelijk uitkomende strekking van dit sombere werk is te waarschuwen tegen drankmisbruik. Met groot talent heeft DE VLETTER zijn leerzaam boek geschreven: zoo volmaakt eerlijk, zoo krachtig sober, zoo voortreffelijk van compositie, dat iedereen het lezen kan met de grootste belangstelling. Daar gaat een aandoening wekkende macht van uit, die u de keel toesnoert, en, zoo iets moest worden gezegd dat op een bedenking gelijkt, zou 't alleen dit kunnen wezen dat juist dat hevig emotionneerende wellicht wat héél kras voor jongens moet heeten. Er zullen gevoelige kinderen zijn, die half ziek kunnen worden van de lektuur. Daartegenover staat dat deze hevige indruk zegenrijk wezen kan voor het geheele leven van die zwakken, wier wêerstandsvermogen tegen de verleiding wel een prikkel van angst noodig heeft.

Braakensiek heeft dit boek geïllustreerd, met liefde, op zijn gewone, realistische manier. Die was hier alleszins gerechtvaardigd en zijn platen moeten nog den indruk versterken, die de lektuur bij jongens heeft opgewekt. 't Is alleen jammer dat hij op het omslag Paljas heel kluchtig door een P laat klouteren, maar dat is een kleinigheid. Ook zou het te betreuren zijn dat de heer Van Dantzig dit mooie en in zijn scherp realisme stichtelijke boek zoo kostbaar heeft uitgegeven, ware 't niet dat een groot succes te wachten is, waardoor misschien een volks-editie zal blijken noodig te zijn. Want een volksboek is het, en een nuttig!



OP DEN MOERDIJK
NAAR EEN SCHILDERIJ

JOHANNES GIJSBERTUS VOGEL, 1828—1901. DOOR JOHAN † † GRAM. † † † † † † † † † † † †

Wanneer oude Pulchrianen elkaar ontmoeten en ophalen uit den gezelligen tijd, toen Pulchri Studio nog in het Hofje van Nieuwkoop aan de klassieke Prinsegracht zetelde, komt menigmaal de kegelbaan met al hare pret en jool ter sprake. De Haagsche schilders-confrerie had de eerwaardige Regentenzaal met al haar toebehooren en den daarachter liggenden tuin, te zamen het hoofdgebouw van genoemd Hofje uitmakende, voor een appel en ei gehuurd. Van de hooge zaal met haar gebeeldhouwde, rijzige schouw, haar hooggewelfd eikenhouten koepeldak en koperen lichtkronen hadden de Haagsche bentgenooten een vereenigingspunt gemaakt, dat even goed voor het teekenen naar het gekleed model als voor het gezellig samenzijn geschikt was. In den mooien tuin achter het oude gebouw schilderde men des zomers eveneens naar model, maar tevens was er tegen den achtermuur eene kegelbaan aangelegd, die destijds eene bron van vroolijkheid en welkome ontspanning voor de gildebroers vormde. Toen Pulchri Studio in 1897 zijn gouden bruiloft vierde, is de herinnering aan die kegelbaan nog eens verlevendigd geworden door in de inleiding van den catalogus der toen gehouden tentoonstelling de reproductie eener photographie te geven, waarop de leden van het gild druk kegelende zijn afgebeeld.

Nadat op 1 Mei 1861 het Hofje van Nieuwkoop door de Pulchrianen betrokken was, had er op 14 Juni van dat zelfde jaar het eerste koning-kegelen plaats. Men streed en kampte zoo vurig, alsof het om het gouden eeremetaal op eene Tentoonstelling van kunstwerken te doen ware. De uitslag was, dat J. G. Vogel als de eerste kegel-koning werd uitgeroepen, terwijl W. Heijmans en J. M. Schmidt Crans als adjudanten optraden. De tuin was a giorno verlicht; men tooide den koning met mantel en kroon, hield een optocht door den tuin, en geleidde den vorst naar den voor hem opgerichten troon in de groote bovenzaal. Dáár werd toen een opgewekt festijn gevierd, zoo mild door allerlei grappen, toespraken en luimige ontboezemingen gekruid, dat het Haagsche schildersgild er nog jaren lang de zoete herinnering van bewaarde.



J. G. VOGEL.

Die eerste kegel-koning, de toen 32-jarige landschapschilder J. G. Vogel, deed zich bij dat feest als een vlug en gemakkelijk spreker kennen; de koninklijke toespraken, die hij tot zijne trouwe onderdanen hield, bewezen den hoorders, dat hij de benijdenswaardige gave

des woords bezat, welke gave door groote vrijmoedigheid in het optreden gesteund werd. Vogel was toen reeds sinds jaren trouw werkend lid van het voorwaarts strevend Haagsche genootschap.

* * *

Als zoon van den burgemeester van Hooge- en Lage-Zwaluwe op 25 Juni 1828 in het leven getreden, had hij zijne vrije onafhankelijke jeugd met visschen, vogels vangen en paardrijden doorgebracht, zonder daarom de lagere school te verzuimen. Op zijn negende jaar werd hij op een kostschool te Zevenbergen geplaatst en later op eene inrichting te Breda, eene drilschool voor aanstaande cadetten en adelborsten. Doch onze Vogel, wiens buitengewone zin voor vrijheid en onafhankelijkheid zoo goed met zijn naam overeenstemt, wilde zich aan geenerlei band leggen. Hoogstens kreeg zijn vader van hem gedaan, dat hij, bij 't verlaten van de kostschool op zijn zestiende jaar, voor den provincialen hoofdingenieur te 's Hertogenbosch zijn examen als landmeter met goed gevolg aflegde. Kort daarna stond de zestienjarige jonkman, die zijne moeder reeds vijf jaren te voren verloren had, als wees in de wereld. Zonder bepaald doel voor oogen, beproefde hij nu eens het boerenbedrijf, dan weder het bierbrouwen, zonder dat het een of ander hem voldoening schonk, totdat hij, te Breda in aanraking komende met den kunstschilder F. de Haan, lust in het teekenen kreeg en onder diens leiding zich vlijtig ging oefenen. Toen de voogd bekwamer gids noodig achtte, bracht hij den ijverigen jonkman bij den destijds alom populairen en gezochten landschapschilder Andreas Schelfhout in den Haag, die zich bereid verklaarde den jeugdigen schilder op zijn atelier te nemen.

Schelfhout was in dien tijd de eerste landschapschilder in ons landje. Met een gemak en eene vaardigheid welke zijn penseel wonderen deed verrichten, bracht hij ons eenigmooi landschap in eindelooze verscheidenheid, in zomer en winter, op elk uur van morgen, dag en avond, bij storm en zon, op doek en paneel. Steeds met de zelfde frissche opvatting, het zelfde ware en bekoorlijke koloriet en de zelfde aardig gekozen stoffage.



KOOG AAN DE ZAAN — NAAR EEN SCHILDERIJ

Hij was zóó vlug in 't schilderen en in het teekenen met waterverf, dat hij onder 't ontbijt of onder de thee op een daartoe steeds gereed gehouden, opgespannen vel papier lilliput-teekeningetjes van eenige centimeters maakte, die grif door kunstkoopers met 25 of 30 gulden betaald werden. Men vertelde dan ook lachend, dat Schelfhout zijn huisgezin, dat vrij talrijk was en op een ruimen voet leefde, alléen van den verkoop dier ontbijtteekeningetjes onderhield.

* * *



SAN REMO — NAAR EEN SCHILDERIJ

Bij dien origineelen patroon, die als schilder zulke groote gaven ontvangen had, werd Vogel als leerling geplaatst. Men had destijds in den Haag drie welbekende leerscholen, waar men voor het kunstschildervak kon worden opgeleid: het atelier van Schelfhout, dat van den heer Van de Sande Bakhuyzen op de Nieuwe Haven en dat van den heer J. E. J. van den Berg, directeur der Haagsche Teekenacademie. De decoratieschilder Bart van Hove en zijn zoon Huib, welke laatste toen nog het hoofdgebouw van het Hofje van Nieuwkoop bewoonde, hadden ook eenige leerlingen, doch niet in die mate als het eerste drietal. In dien tijd was men vast overtuigd, dat zonder meester, die u dagelijks steunde en leidde, kneedde en africhtte, er geen heil in de schilderkunst te vinden was.

Toen J. G. Vogel op zijn 21e jaar op Schelfhout's atelier kwam, vond hij daar nog vier andere onmondigen: de heeren J. B. Tom, A. Vrolijk (vroeg gestorven broeder van den later zeer bekend geworden kunstschilder J. Vrolijk), J. Dona en J. Destré. In zoo verre was Schelfhout een verstandig en goed meester, dat hij geenszins zijn eigen werk den leerling als voorbeeld stelde, maar hem naar de natuur, als de éénige meesteresse en leidster verwees. De meester trachtte slechts het pad wat te effenen en op de voetangels en klemmen te wijzen.

Hij liet dus ook zijn leerling Vogel zooveel doenlijk vrijheid van beweging, en deze maakte daar een verstandig gebruik van. Onder de massa teekeningen, studies en krabbels, welke Vogel met groote zorg en met de liefde eens vaders voor zijn kroost bewaard heeft, bevinden zich uit dat eerste tijpperk nog studies naar de natuur en zeer uitvoerige detailteekeningen van boomen en duingronden in al hunne fijne schakeeringen. Volgens de opvatting dier dagen moest van elk onderdeel rekenschap gegeven worden en diende dus de aanvanger nauwkeurig in alle bijzonderheden door te dringen.

De heide met haar bruine en paarsche

partijen, hare erica's en mos, afgewisseld door blanke zandgronden, met hier en daar opschietend kreupelhout — was aanvankelijk Vogel's bevoorrechte studieveld. Onder zijne vlug geschetste studies, waarin de artist er buitengemeen in slaagt, met weinige lijnen en sobere tinten, de ruimte en de hooggewelfde lucht op zijn vel ruig papier uit te drukken, vindt men ook nog de *Noord-Brabantsche heide* terug, waarvan de schilderij zich in het Rijksmuseum te Amsterdam bevindt. Als volgzaam kind van zijn tijd heeft de schilder in dit harmonieus heide-gezicht meer aan de verschillende onderdeelen geofferd en grooter uitvoerigheid betracht, dan de later opstaande impressionistische richting noodig oordeelde.

hij er met zijne jonge gade genoot, het ècht Hollandsch landschap en den omgang met zijne bentgenooten.

In den Haag teruggekeerd, breidde hij zijn programma uit, en bleef niet meer zoo uitsluitend al zijne oplettendheden en al zijn kracht aan de heide wijden. Met zijn groot schetsboek trok hij overal heen en schreef daarin evenzeer zijne Zwitsersche indrukken neer, als hij er de Drentsche heide, schilderachtige kijkjes te Kortenhoef of kloeke riviergezichten op Dordrecht in memoreerde. Vol vurigen ijver, de oogen steeds flink open, liet hij weinig voorbijgaan, wat in zijn schetsboek goede sier kon maken.

Van daar die ontzagwekkende verzameling schetsen, krabbels en studies, welke motieven



BEEKHUIZEN — SCHETS

Een verblijf van vier jaar te Kleef, waar de toen beroemde landschapschilder B. C. Koekoek woonde, gaf aanleiding tot het beslag leggen op tal van schilderachtige punten in en om het door Hollanders zoo druk bezochte grensstadje. Doch Vogel miste er, ondanks de gezelligheid van het huiselijk leven dat

voor tallooze schilderijen bevatten, en waaronder menige impressie, die wederkeerig den beschouwer pakt en bekoort.

Toen in 1872 het genootschap Pulchri Studio zijn trouwen bentgenoot Vogel tot voorzitter koos, vond deze in zijne nieuwe betrekking ruimschoots gelegenheid, van zijne



BOOMRIJK LANDSCHAP MET VEE — NAAR EEN SCHILDERIJ

geestkracht en volhardingsvermogen blijk te geven. Er was toen dringend sprake van een eigen gebouw voor het zich meer en meer uitbreidend genootschap. Men verlangde een eigen huis in het midden der stad, dat behoorde te bevatten: eene tentoonstellingszaal, welke tevens voor het houden van kunstbeschouwingen geschikt was; eene teekenzaal; eene leeskamer; een societeitslokaal; eene bestuurskamer en eene conciergewoning. Na lang zoeken en rondzien vond men een bijzonder geschikt terrein in de Willemstraat, eene oppervlakte van 1840 meter bevattende, welke voor 32500 gulden te koop was. De bouwmeesters J. F. Metzelaar en H. P. Vogel ontwierpen een plan; Pulchri's voorzitter spande er zich voor en klopte stoutmoedig bij de zeer vermogenden aan, om geldelijken bijstand. Ook tot den Koning wendde zich het genootschap en Z. M. Willem III ging zóó ver, van Pulchri Studio 5000 gulden 's jaars gedurende 20 achtereenvolgende jaren te verzekeren. Doch ondanks den milden steun van den koninklijken beschermer slaagde de volijverige Vogel er niet in, de nog ontbrekende gelden voor den bouw bijeen te krijgen.

In zijne qualiteit van voorzitter werd de heer Vogel door de Regeering tot lid der



VORDEN — STUDIE



WOLFHEZEN STUDIE

hoofdcommissie voor de Wereldtentoonstelling te Weenen benoemd. Voor hem inderdaad geene sinecure. In een donker tijdperk, dat de cholera te Weenen heerschte en zijn medeleden allerlei spitsvondige verontschuldigingen bedachten om thuis te blijven, trok Vogel naar Weenen, en vond zich daar tegenover eene onwillige commissie geplaatst, die Nederland als een stiefkind scheen te willen behandelen. Daar verzette Vogel zich krachtdadig tegen. De hoogste machthebbenden werden door hem opgezocht; hun werd de schandelijke achteruitzetting van Nederland frank en vrij aangetoond, en Vogel rustte niet vóór hij verkregen had de ruimte, welke voor Nederland, wilde het zich van zijne beste zijde voordoen, onmisbaar was.

De Nederlandsche kunst niet het minst heeft dan ook op de Weener Wereldtentoonstelling zulk een flink figuur kunnen maken, doordien haar commissaris in Oostenrijk's hoofdstad gezorgd had, dat haar eene zaal ter beschikking was gegeven, welke, zoo wat ligging als ruimte en licht betrof, voortreffelijk mocht heeten. Door Vogel's energiek optreden ontving de Nederlandsche school de haar toekomende onderscheidingen, en onze kunstlievende Koning, die van Vogel's wakkere en doorzettende maatregelen te Weenen gehoord had, schonk hem onmiddellijk het officierskruis van den gouden Leeuw van Nassau.

De Nederlandsche schildersbent, opgetogen over zulk een kloeken en onvermoeiden afgezant, wiens groote verdienste intusschen de Keizer van Oostenrijk en de Nederlandsche Regeering door Vogel's benoeming tot ridder in de Frans Jozefsorde en van den Nederlandschen Leeuw erkend hadden, bood den gelukkigen en wakkeren vertegenwoordiger (op 15 Jannari 1874) een feestmaal in het Hôtel de l'Europe te 's Gravenhage aan. Een echt vroolijk, opgewonden festijn, met Herman Ten Kate tot voorzitter, en waar Sam Verveer, zinspelende op Vogel's geestkracht en kordaatheid, getuigde, dat „zoo'n Vogel in de hand beter was dan tien in de vlucht."

De Koning scheen dat ook te vinden en liet den gelukkigen verdediger van Neder-

lands kunstbelangen bij zich te Clarens aan het meer van Genève, waar Z. M. toen verblijf hield, te logeeren vragen.

Als men Vogel in vertrouwelijken kring hoort vertellen van dat verblijf van eenige weken, krijgt men de overtuiging, dat Koning Willem III de gastvrijheid in hare grootste volkomenheid en kieschheid wist toe te passen. Toen de gast daar aankwam, vond hij er in een vertrek alles wat een schilder voor de uitoefening zijner kunst verlangen kon. Van den eigenaar van 't hotel vernam hij later, dat Z. M. in eigen persoon de twee grootste en mooiste kamers had uitgezocht. De fijnste beleefdheden vielen den gast ten deel. Toen de gast reeds eenige weken bij den Koning had doorgebracht, geviel het, dat twee heeren uit Z. M.'s gevolg voor 14 dagen naar Italië zouden gaan, om voor den Koning eenige inkoopen te doen.

Een paar dagen voor die reis, vroeg de koning plotseling aan tafel, of zijn gast geen lust zou hebben mede te gaan. Onvoorbereid op eene dergelijke vraag, gaf de heer Vogel een ontwijkend antwoord. De koning dringt aan, verzekert dat zijn gast hem een groot genoegen zal doen door 't aanbod aan te nemen, en de invité, tegen zulk een mild aanhouden niet bestand, zwicht ten slotte voor de hem toegedachte gunst.

„Maar heeft u wel een warmen reismantel?" vroeg de bezorgde koninklijke gastheer den volgenden dag. „U trekt over den St. Gotthard en daar kan 't bar koud zijn! En dan dient u ook een flinken kijker mee te nemen"....

Ofschoon de gast aanvoerde, dat hij voor de kou niets bang was en zijne oogen uitstekend waren, zorgde Z. M. dat er den volgenden morgen een ruime voorraad reismantels en verrekijkers aanwezig waren, waaruit de gast, ondanks zijn tegenstribbelen, gedrongen werd, eene keuze te doen. De heer Vogel heeft reismantel noch kijker onderweg gebruikt, maar den laatste bewaart hij steeds als een aangenaam aandenken aan den hoogen gastheer, die tot het laatste oogenblik zoo echt vorstelijk-vriendelijk gebleven is.

Na zijne vele bemoeiingen als lid der Hoofdcommissie voor de Weener Wereldtentoonstelling, toonde de heer Vogel zoo in woord als in geschrift zijne belangstelling



DORDRECHT SCHETS



HOOGHALEN STUDIE

in alles wat Kunst en Kunstnijverheid betreft. Zoo in *Het Vaderland* als in andere organen verkondigde zijne pen gezonde en vooruitstrevende denkbeelden ter bevordering van de belangen van Kunst en Kunstnijverheid. En toen Dr. J. Th. Mouton in *Het Vaderland* de wenschelijkheid had uitgesproken om het paleis op den Kneuterdijk voor een Museum van Kunstnijverheid te bestemmen, steunde de heer Vogel dit denkbeeld in twee flinke, uitvoerige artikelen (31 Juli en 1 Augustus 1882), met praktische wenken het geopperde plan aanvullende.

Op 1 December 1892 trad de heer Vogel, die sedert eenigen tijd weduwnaar was, op nieuw in den echt met de hooggeschatte kunstenaresse Marguerite Rooseboom, de schilderes dier fijngevoelige, harmonische kleurgedichten, waarvan menigmaal eene enkele bloem, eene roos of eene camelia, het hoofdmotief vormt. Met deze begaafde artiste, eene nicht van Vogel's eerste vrouw, bracht hij den geheelen winter van 1892—'93 in Italië door, genoot met zijne voor al deze kunstschatten zoo vatbare echtgenoote van alles wat Florence, Rome en andere uitverkoren plekken in zulk een rijkdom aanbieden, en



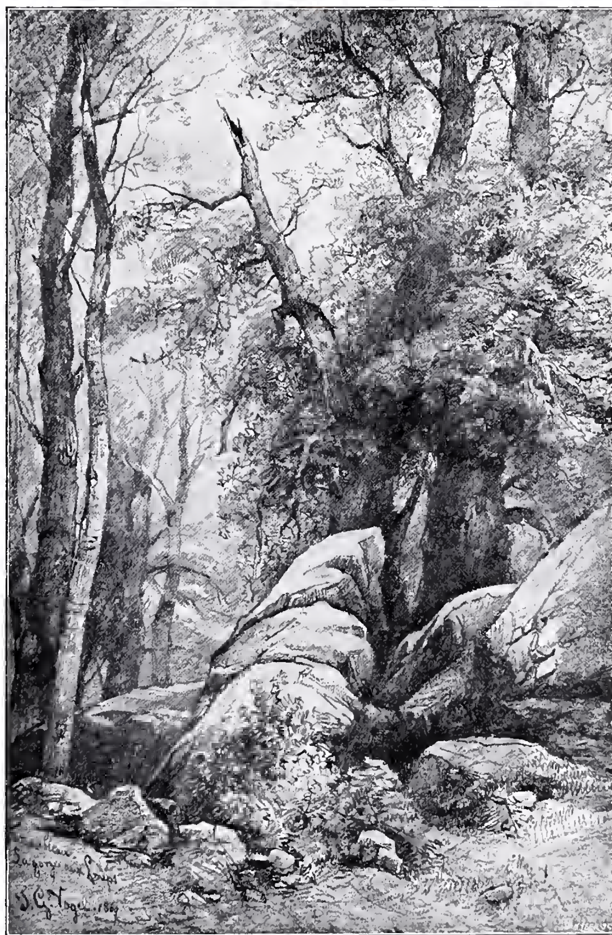
WOLFHEZEN SCHETS

liet inmiddels zijn schetsboek niet ongemoeid. Zoo bracht een toeval het echtpaar in kennis met San Remo, nabij Ventimiglia, waar Vogel meer dan één aantrekkelijk motief voor eene schilderij schetste. Die tegen den berg gekleefde huizen met hunne donkere gangen en plotselinge lichtvallen brachten het kunstenaarspaar in verrukking.

Toen beiden zich daarna te Voorburg gevestigd hadden, waar mevrouw Vogel—Roosenboom vlijtig schilderde en aan leerlingen, die van heinde en ver kwamen, onderricht gaf, scheen het alsof de heer Vogel palet en teekenpen had opgeborgen. Intusschen had zich in de opvatting en het in zich opnemen van de werkelijkheid, bij den heer Vogel eene sterke neiging naar het meer breede zien van onzen grooten Jacob Maris geopenbaard. Lang vóor Vogel's vereeniging met de begaafde coloriste, kon men in zijn werk die kentering constateeren. Meer en meer liet hij zich door dien invloed beheerschen. Is het wonder, dat de heer Vogel, eenmaal in gemeenschap van geest met de door hem zoo hoog gewaardeerde artiste gehuwd, als van zelf ook den invloed van haar in kleur en toon zoo krachtig palet onderging. De zelfde stroom, die Jacob Maris had meegevoerd, had ook zijne werking op Marguerite Rooseboom uitgeoefend, en liet niet na, eveneens Vogel's opvatting te wijzigen.

Op Vogel's atelier in de Juliana van Stollbergstraat te 's Gravenhage, aan welks wanden de fijngevoelige, teedere kunst van Marguerite Rooseboom zich zoo indrukwekkend openbaart, leert men de hooge waardeering van den schilder-echtgenoot voor de kunst zijner betreurde gade kennen — én beseffen. Hare groote techniek is daar even bewonderenswaardig als hare dichterlijke opvatting.

Omringd door de kunst zijner vrouw, verzadigd van hetgeen de wereld biedt, heeft Vogel een tijdlang de trappistenrol in de Nederlandsche kunstwereld vervuld. Hij zweeg — en zijn palet was voor goed opgeborgen. Zoo hoorde men althans. Doch op een gegeven oogenblik verbreekt de pseudotrappist het stilzwijgen, verrijst Vogel uit den (schijn)doode en hoort men, dat de herrezen artist met zùlk een hartstocht wederom aan het schilderen is gegaan en met zùlk een onstuimigen ijver het penseel hanteert, dat de verfverkooper zich van blijdschap in de handen wrijft.



FONTAINEBLEAU SCHETS

Zoo had de heer Vogel in de laatste twee jaren zulk eene reeks van de meest uiteenloopende onderwerpen en motieven op doek gebracht, dat van lieverlede het plan, om al het door hem gewrochte onder de oogen van het publiek te brengen, een vasten vorm aannam.

En zoo werd van 14—27 September 1901

in de zaal van den Haagschen Kunstkring door den heer Vogel eene Tentoonstelling gegeven van een dertigtal schilderijen en van een ruim 500 studies, schetsen en krabbels.

Zoowel het Bosch van Fontainebleau in den herfst, frisch en zonnig, als de bochtige steeg in San Remo of zeilende schepen aan den Moerdijk. Hier eene besneeuwde laan te Hilversum, ginds molens te Dordrecht. Nu eens een riviergezicht, dat in opvatting en behandeling een neefje van Jacob Maris lijkt; dan weder een vlug getoetst landschap, waarvan het bekoorlijk licht en bruin de hoofdverdienste uitmaakt. Verscheidenheid te over; vogels van diverse pluimage.

Ook in den overvloed van teekeningen vindt de oordeelkundige velerlei, waarvan de greep verrast, de opvatting treft. Onze artist, die overal gezworven heeft en wiens schetsboek zijn onafscheidelijke gezel was, mag trotsch wezen op dit vijfhonderdtal, dat zijn „Staat van dienst" op Kunstgebied zoo kranig openlegt en van zijne welbestede kunstenaarsloopbaan zulk een gunstig getuigenis geeft.



HET HUIS TER HAAR MET POORTGEBOUW, UIT HET N. O. GEZIEN.

OVER DEN HERBOUW VAN HET HUIS TER HAAR, DOOR P. H. VAN MOERKERKEN JR. † † †

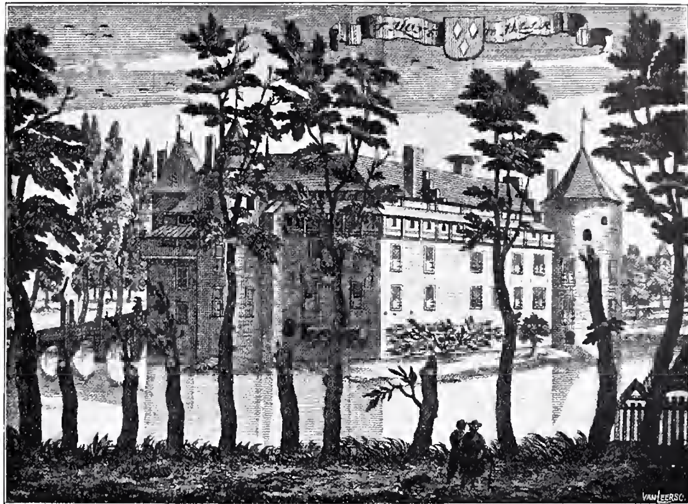
Gij hebt alles naar maat, getal en gewicht geordend.
Boek der Wijsheid, 11 : 21.

Die beginselen zijn niet van mij, maar van een Goddelijken oorsprong.
DR. P. J. H. CUYPERS.

Toute forme qui n'est pas indiquée par la structure doit être repoussée.
VIOLLET-LE-DUC.

Het Huis ter Haar ligt in de vlakke groene landstreek tusschen Vecht en Ouden Rijn, omtrent een half uur gaans ten N. W. van het dorpje Vleuten. Men verhaalt dat in het midden der 12e eeuw op die plek eene sterkte werd gebouwd door Godschalk van Woerden; maar overigens zijn er van die alleroudste geschiedenis van het slot geen zekere feiten bekend. Uit lateren tijd weet men meer, en als de belangrijkste gebeurtenis moge dan vermeld zijn het huwelijk van Josina van de Haar met Dirk van Zuylen in 1451, waardoor de heerlijkheid in leen kwam aan dit aloude geslacht, dat zijnen oorsprong afleidt van de patricische familie der Colonna's, van wie een der leden, uit Rome verbannen door Keizer Domitius Nero II, in het jaar 65 p. D. N. J. Chr. zich in deze landen vestigde. Niet vele jaren na dit huwelijk, in de zomermaand van 1482, werd het slot door de troepen van den Utrechtschen bisschop David den Bourgondiër verwoest, en eerst in 1535 door een anderen Dirk van Zuylen op de oude grondslagen herbouwd. In dezen tijd had het geslacht der Zuylens zijn hoogsten luister bereikt en bezat, behalve talrijke kasteelen, niet minder dan zes van de 38 ridderhofsteden in het Sticht. In 1801 kwamen de Neder-

landsche bezittingen aan den Belgischen tak der Zuylens van Nyevelt, van wie de tegenwoordige bezitter, Etienne baron van Zuylen van Nyevelt van de Haar, de rechtstreeksche afstammeling is. De jaren van het laatst der 18e eeuw zagen het reeds lang verwaarloosde slot tot den schoonen bouwval worden, die nog een tiental jaren her de bewondering trok van wie hem zagen; waarschijnlijk waren de kosten voor het onderhoud te groot, en moest dus ook deze ridderlijke woning ondergaan wat zoovele monumenten van het verleden ondergingen: daken en torenkappen vermolmden en de storm woei vrij door de verlaten gangen en zalen; houtwerk, lood en ijzer werden weggevoerd, steenen door de boeren voor eigen gebruik genomen; het ijs der grachten deed de basementen der muren splijten en de gewelven der kelders bezweken onder het neergestorte puin.



HET SLOT IN 1690, ZUIDZIJDE.
KOPERGRAVURE UIT DEN PROV. ATLAS OP HET UTRECHTSCH ARCHIEF.

Aldus vertoonde zich de ruïne van het Huis ter Haar aan hen, die vóór 1892 de westelijke omstreken van Utrecht bezochten. Zij was door smalle ruige grachten omgeven en slechts aan de N. W. zijde toegankelijk over het puin van den linkerpoorttoren. Hare muren waren begroeid met struikgewas en distels, en een breede linde overschaduwde de steenhoopen van het binnenplein. Alleen aan de westzijde kon men nog den ronden toren beklimmen, in welks bovenste metselwerk kleine hokjes zichtbaar waren, eenmaal dienend ter bewoning voor de tallooze torenduiven. En aan die zelfde zijde, onder de hier onverbroken gewelven, kon men door de donkere kelders dwalen.

Bijna onmiddellijk grenzend aan de zuidelijke en oostelijke grachten van het slot lag het tien eeuwen oude dorp Haarzuylens, met zijn roode pannen en rieten daken. Zware, statig-vertakte linden omgaven de hoeven, en in de gezellige ouderwetsche herberg was het rustig verpoozen na een wandeling door de schoone dreven, na een dwaaltocht in de bouwvallen van den grijzen burcht. Tusschen herberg en slotgracht lag het zeer verwoeste overblijfsel der kapel; de vierkante toren stond nog, door een laag pannendak gedekt; maar van het schip, tot stalling ingericht, waren slechts brokken muur gebleven. Het was hier overal stil en eenzaam, en wie dit gehucht en dit oude slot bezocht moest wel met weemoed terugdenken aan de vergane heerlijkheid.



DE RUÏNE IN 1860.
TEEKENING UIT DEN PROVINCIALEN ATLAS OP HET UTRECHTSCH ARCHIEF.

Maar deze eenzaamheid, deze stilte zou weldra verbroken wor-

den, en een nieuw, heerlijker leven weerkeeren binnen de vervallen zalen, in heel deze vergeten landstreek.

Het zal nu omtrent 30 jaren geleden zijn, dat Dr. Cuypers met Jhr. de Stuers aan de ruïne een bezoek bracht, dat wel de oorsprong genoemd mag worden van de reusachtige werken die men in de laatste tien jaren hier zag volvoeren. Toen moet in de gedachten van den bouwmeester een beeld zijn geboren van het trotsche kunstwerk dat hij hier eens zou doen verrijzen. Jaren later heeft Jhr. de Stuers den bouwval doen opmeten en in teekening brengen, en Baron van Zuylen tot de restauratie doen besluiten.



OVERGEBLEVEN HUIS UIT HET OUDE DORP HAARZUYLENS.

Wanneer wij met bewondering spreken over de herstellingswerken van het Huis ter Haar, dan spreken wij tegelijk met bewondering over den man, die eenmaal terecht door een tweetal kunstenaars van jonger generatie „de wijze bouwmeester" werd genoemd. (Jan Veth en Dr. Alph. Diepenbrock, in de *Kroniek* van 19 en 26 Mei 1895.) Want deze omvangrijke arbeid is *zijn* arbeid; in *zijne* verbeelding hebben zich de koninklijke vormen van dit bouwwerk en deszelfs omgeving vastgesteld naar de oude eeuwig-geldende beginselen die de kunsten steeds hebben gevoed tot aan haren hoogsten bloei; en het is *zijn* klaar en scherp denkend verstand, het is zijn wijs beleid dat dit overweldigend werk nu ter voltooiing voert. Wie het voorrecht had hem-zelven, midden in zijn werk, over dat werk te hooren spreken met de ontroerende liefde, de trots en de bescheidenheid van den vromen kunstenaar, die wist wel dat hij stond tegenover een dier hooge geesten, een dier geestelijke reuzen, die in de 12e en 13e eeuwen de Gallische Kathedralen deden verrijzen met hare oneindige pracht van sculptuur en schilderwerk. Ook hij, Cuypers, heeft hier, getrouw aan die onaantastbare wetten „die niet waren van hem, maar van een Goddelijken oorsprong," de eenheid der kunsten gediend en gehuldigd, door haar eendrachtig te doen samenwerken ter verheerlijking van de zinvolle schoonheid der architektuur.

Er is een belangrijk verschil tusschen den herbouw van het Huis ter Haar en de restauraties welke Cuypers' leermeester en vriend, de Fransche architekt Viollet-le-Duc omstreeks het midden der 19e eeuw ondernam. Bij de herstellingen van het kasteel Pierrefonds, van Coucy, van de gansche 13e eeuwsche stad Carcassonne, had deze scherpzinnige archeoloog en bewonderenswaardige kunstenaar tot taak de lang verwaarloosde bouwvallen weer tot hun oorspronkelijken toestand te brengen. Dr. Cuypers echter had tot opgaaf de ruïnen der middeneeuwsche Stichtsche veste te herbouwen tot een lustslot, bewoonbaar voor hen wier leven aan de geriefelijkheden van den

modernen tijd gewend was. Zijn werk is dus meer en schooner dan eene zeldzame curiositeit, die door de gril van eenen machtige herrezen zou zijn in de haar vreemde tijden; want zijn werk staat in het leven zelf, als naar de oude zuivere tradities medegegroeid met de eeuwen.

Hoezeer dan de vereeniging mogelijk is van de schoonheid die onze vaderen ons nalieten, met de uitkomsten en eischen der nieuwere beschaving, moge blijken uit eene in hoofdtrekken volgende beschrijving van den herbouw dezer foedale woning.



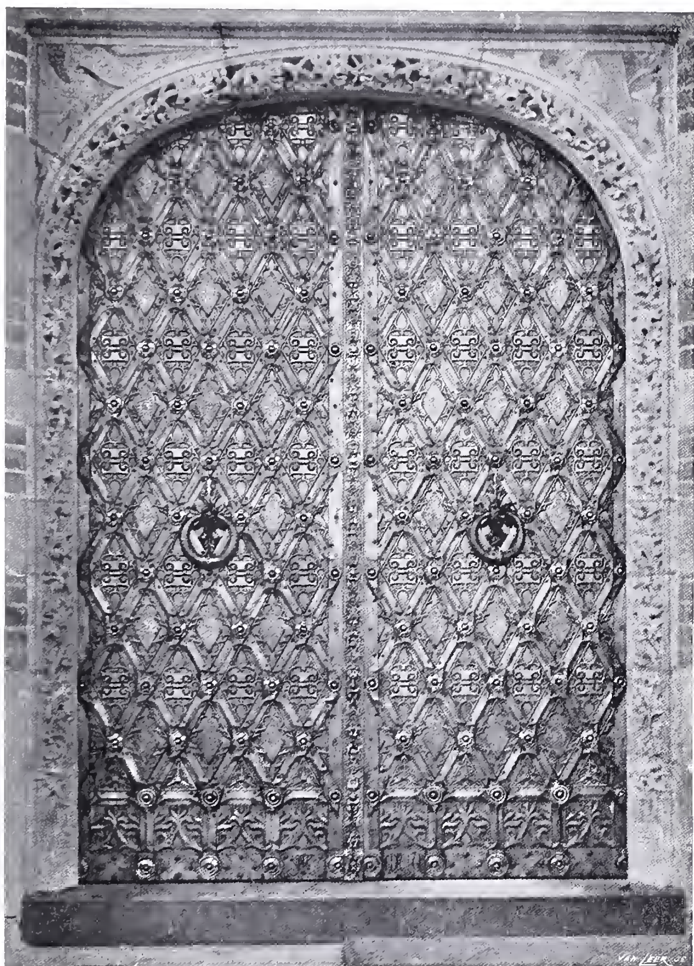
HET HUIS TER HAAR UIT HET N. GEZIEN.

In den zomer van het jaar 1891 werd een aanvang gemaakt met den grootschen arbeid. Sinds dien vond men bij het droogleggen der grachten en het opruimen van puin de oorspronkelijke grachtboorden en fundeeringen van bruggen en poortgebouw terug, waardoor de aanleg der onmiddellijke omgeving van het slot bepaald werd. Door het geheel nieuwopgetrokken poortgebouw komt men nu op den voorburg, ten N.W. van het kasteel gelegen. De benedengang van een houten



POORTGEBOUW, SLOT EN KERK, UIT HET W. GEZIEN.

brug met dubbele verdieping voert van hier in het slot, tusschen de beide vierkante westertorens, waar eertijds de ingang der ruïne was. Het poortgebouw zelf dient tot woning



HOOFDINGANG VAN HET SLOT.

van den portier, tot verblijf van gasten, en de kelders tot berging van verwarmingstoestellen en waterleiding, die door een tunnel, onder de fundeering der walmuren en de gracht, in het kasteel gevoerd wordt. De bouwkunstige vormen van het poorthuis zijn die van het laatst der 15[de] eeuw, toen het slot, na het huwelijk van Josina van de Haar met Dirk van Zuylen, groote uitbreiding had verkregen. De voorburg is door eene versterkte overbrugging verbonden aan den geheel door water omgeven grootenburg, die met geometrisch-verdeelde perken is aangelegd. In den N.O. hoek, in een ietwat verhoogd bolwerk, staat de oude sierlijk-vertakte linde, waarvan zoo vele onzer schoone middeneeuwsche liederen verhalen. Een breede trap, tusschen granieten griffioenen en leeuwen die dreigend dezen vorstelijken toegang bewaken, voert over twee gemetselde bogen naar de ophaalbrug en den ingangstoren. Daar zijn de zware rijk-beslagen hoofddeuren van het slot. Aan de Z.zijde brengt een derde ophaalbrug ons op een ander eiland, waar de kerk gelegen is. Wij vermeldden reeds den toestand van dit gebouw voor de restauratie. Er werden bij het opruimen van het puin, behalve het niet-geringe getal van 18 lijken, drie altaarsteenen gevonden, hetgeen vaststelde dat dit heiligdom eertijds een parochiekerk was. Er is bovendien uit het eind der 15[de] eeuw een Pauselijke acte, waarbij toestemming gegeven werd om voor de afstammelingen van Dirk van Zuylen in deze kerk de H Sacramenten te voltrekken. Zij is dan ook opnieuw gewijd en bij het verblijf van Baron van Zuylen op het slot wordt er de eeredienst gehouden voor de adellijke familie en het landvolk van den omtrek. De kerk is van binnen zeer eenvoudig gehouden; de witte muren zijn versierd met enkele oude schilderstukken en gepolychromeerde beelden, terwijl in het koor nog kleurige vensters geplaatst zullen worden. Het houten gewelf is geheel gereconstrueerd naar de gegevens die gevonden werden aan toren- en zuidelijken schip-muur en naar wat er aan houtwerk onder de puinen te voorschijn kwam.

Deze eenig-juiste wijze van restaureeren is ook bij het slot zelf gevolgd. Wat er was, werd behouden, en naar de gegevens dier voor den kundigen bouwmeester rijkelijk inlichtende ruïnen, verder gewerkt en hersteld met wiskunstige zekerheid. De hoogte der gewelven en der schouwen, de plaatsing van

schuttersgangen en omloopen, konden duidelijk worden bepaald. Talrijke gekleurde tegels werden teruggevonden onder het puin in de grachten en daarmede weder de schoorsteenen bekleed. De keuken, in de grondverdieping gelegen, is ter verspreiding van het licht bevloerd en bekleed met witte tegels, zoodat met enkele smalle, maar naar binnen breeder wordende vensters een treffend-schoone verlichting wordt verkregen. De ruimte tusschen deze kelderverdieping, die evenwel boven waterspiegel en grond is aangelegd, was oorspronkelijk met aarde opgehoogd tot aan den vloer der hoofdverdieping. Dit alles is nu uitgegraven en gedekt met dubbel gewelf, waar tusschen de verwarming- en waterleidingbuizen liggen. Het open binnenplein dat eertijds zich daarboven bevond, is nu een hooge ruime hal, door een rijk-gepolychromeerd houten gewelf gedekt en verlicht door kleurige vensters. Op deze plaats zagen eertijds de binnenvensters van zalen en vertrekken uit, nu onderling verbonden door galerijen en eene open arcade. Bij eene historisch-juiste herstelling zouden deze hal en de aanbouw van galerijen en arcade achterwege zijn gebleven; nu echter bewonderen wij hen in volkomen harmonie met den ouden bouw, als had de middeneeuwsche bouwmeester zelf, gehoorzamend aan de eischen van een nieuwen tijd, hen in zijne architektuur opgenomen. Het kwam er hier op aan voort te werken met het logische begrip der middeneeuwers, niet een hunner kunstwerken getrouwelijk te reproduceeren. Zoo werd ook de N.O. vleugel van het slot, die in de middeneeuwen slechts op den beganen grond bestond, over de volle hoogte der verdiepingen opgetrokken. Dat dit plan reeds in de 15[de] eeuw gemaakt was, kon worden opge-



DE KERK.



DE OVERDEKTE BINNENHOF.



BEELTENIS VAN JOSINA VAN DE HAAR.

maakt uit de aanwezigheid van zware breede grondmuren en van een staanden tand aan den hoek van het oude metselwerk. Tegen brandgevaar werden al deze vertrekken overwelfd, zooals bij den ouden bouw dit reeds in alle torens geschied was.

Deze gansche architektuur, die in haar zelve reeds zoo schoon is door den praktischen eenvoud harer constructie, door de verrassende aspekten en de rustige belichting die zij geeft, wordt nog luisterrijker door de met wijs beleid aangebrachte versieringen van beeldhouw- en schilderwerk. Waar de gewelven uit de muren ontspringen, waar tongewelf in kruisgewelf overgaat, is eene sculptuur ontstaan die op zichzelve een omvangrijke beschrijving zou vereischen. Wat belangrijk was in het leven onzer vaderen, wat leerzaam kan zijn voor alle tijden, werd hier in zinrijke figuren verbeeld, en uitgevoerd met dat zuivere begrip van de steenhouwerskunst, dat in onze tijden zoo zeldzaam is geworden. In de hal toonen de kraagsteenen der gewelven de deelnemers aan het tournooi; in de vestibule zien wij, aan de verspringing van den muur, den strijd tegen het booze. Maar onder deze talrijke beeldhouwwerken moeten vooral vermeld de beeltenissen van Josina van de Haar en Dirk van Zuylen, die de bogen dragen van het fraaie, in gelen steen gemetselde gewelf van het archief, boven in den vierkanten ingangstoren. Aldus heeft in zijne gedachten de bouwmeester de twee menschen gezien, wier huwelijk van zoo groot belang is voor de historie van het slot.

In de inrichting der zalen en kamers, waaraan nog steeds wordt voortgewerkt, is alle aandacht op de schoonheid en geriefelijkheid des levens gericht, voorzoover Dr. Cuypers zelf de schikking aan zich had en de vertrekken niet volgens verlangen van den eigenaar werden gemeubeld in een minder goed bij deze omgeving passenden stijl. De samenstelling van elken stoel, elke bank, elk meubel is logisch-gedacht, geheel in den geest dier praktische werkers der middeneeuwen. En hoezeer hier sprake is van voortwerken naar den geest der ouden, en niet van nabootsen, blijkt o. m. uit den drie-armigen kleerhanger, doelmatig, eenvoudig en sterk van samenstel en fraai versierd. De bevloering die in de middeneeuwen, volgens getuigenissen uit oude riddergedichten, bij de meeste kasteelen uit tichelsteenen bestond en dan des winters met biezen werd gedekt, is hier van houtblokken ineengelegd en gedekt met kostbare Perzische tapijten. Ook in de wijze van verwarming heeft men zich niet gehouden aan de archeologische waarheid. In de zalen der oude burchten werd het vuur van zware eiken blokken gestookt op een vierkante steenen verhevenheid waarin een aschgat was, of wel op een meta-



BEELDHOUWWERK IN DE VESTIBULE VAN HET SLOT.

len vuurplaat. Hier echter is de verwarming geborgen onder de roosters der schoorsteenen.

Het zou hier niet de plaats zijn om een gedétailleerde beschrijving te geven van al de schoonheid van dezen herrezen burcht.*) Ons doel was door vermelding van enkele hoofdtrekken te wijzen op dit zeldzame werk dat ons vaderland, onze tijd hier ziet gebeuren. En het is niet alleen gedenkwaardig om zijne zeldzaamheid en om zijne pracht-zelve, maar vooral ook als een leerzame vermaning voor jongere kunstenaars, dat alleen het begrijpen van en het voortgaan naar de tradities van een logisch-denkend en zuiver-werkend verleden een kunst kan geven van gezonde blijvende kracht. Tegenover al de snelle wisselingen van dezen tijd, tegenover al de hopelooze pogingen van jongere geslachten om het nooit-geziene, het uiterst-individueele te scheppen, staat met zijn zekeren wil en



HET „RECHTHUIS VAN HAARZUYLENS".

*) Voor verdere bijzonderheden zij verwezen naar den „Gids voor Haarzuylens en omstreken", uitgegeven door H. Kleinmann en Co, Haarlem, 1898.



DE BOEKERIJ.



VAN DEN TRANS NAAR HET O. ZIENDE.

onwankelbare overtuiging deze grijze bouwmeester, die meer dan een halve eeuw, in al zijn luisterrijke werken, arbeidde aan een groot en heerlijk doel: de Schoonheid weer te brengen in het Leven als een leven-vermeerderende kracht; maar hij wist zichzelven te stellen in dienst der goddelijke beginselen; hij wist ook „dat men alleen door die zelfopoffering de vrijheid deelachtig werd waaruit hem die alles omvattende zin was geboren, voor het Noorden als voor het Zuiden, voor den zomer als voor den winter, de vrijheid die niemand een ander kan geven, maar ieder zich zelf moet veroveren, zonder welke het niet mogelijk is het hoogste te bereiken"



UIT HET NIEUWE DORP HAARZUYLENS.

Met een enkel woord hebben wij nog melding te maken van het dorp Haarzuylens, eertijds liggend onder de muren van het slot, thans een kwart uur gaans in oostelijke richting verplaatst. Aan den Brink bevindt zich het „Rechthuis van Haarzuylens", tegelijk herberg en uitspanning. De dorpswoningen werden, onder toezicht van Dr. Cuypers, door verschillende bouwkundigen ontworpen en uitgevoerd. De fraaie, als reuzenkandelaars vertakte linden uit het oude dorp, sieren nu den onmiddellijken aanleg rond het slot.

Zoo staat dan het Huis ter Haar, een wonder van architektuur, opnieuw levend in deze vruchtbare landstreek. Nu schouwt de bewoner weer uit de diepe vensternissen der ridderzaal over de tuinen en vijvers en groene weiden naar den ruimen horizont, en van den trans aan den oosterkant kan hij, aan het eind der statige Zuylenlaan, den Dom van Utrecht ontwaren in de nevelige verte, of, noordelijker zijne blikken wendend, begroeten het hooge geboomte, de torens en de witte zeilen der Vecht.

Voorwaar, de dood kan beter zijn dan een dwaas en misbruikt leven, en wellicht dunkt het daarom velen in dezen verwarrenden tijd zoo schoon bij de bouwvallen van het verleden te droomen van de verlorene heerlijkheid en den weemoed door de ziel te voelen gaan in den stroom van visioenen die op

eenzame gedenkwaardige oorden ons overweldigt; maar schooner dan de dood en het treuren is het wijze en wel-begrepen leven, grootscher is het de oude pracht herboren te zien in den nieuwen tijd en de statig rythmische vormen der schoonheid opnieuw te zien leven, niet in den droom, maar in de warmte der werkelijkheid.

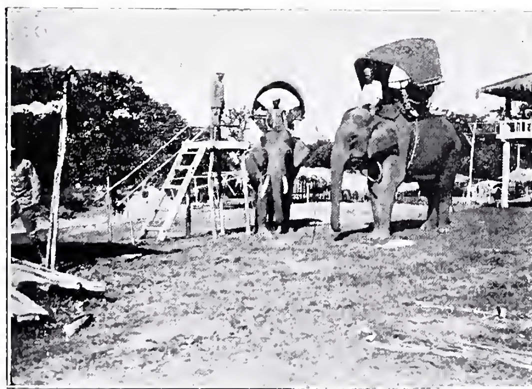
Utrecht, 24 Nov. 1901.

IN HET LAND DER KHMERS. DOOR J. A. N. PATIJN. † † † †

(Vervolg).

Het heeft mij altijd verbaasd zoo spoedig als onze aanwezigheid in een streek bekend was. Nauwelijks toch was de telefonist, die ons dien ochtend zijn opwachting was komen maken, vertrokken, of het bezoek werd ons aangekondigd van vier „poe jaai baans"; dessahoofden, zou men in Java zeggen; in Korat was er een voor iedere tien huizen. Taillac onderhield zich zoo dikwijls hij kon met de plaatselijke ambtenaren, van wie hij gidsen, ossen en alle noodige inlichtingen kreeg. Het gesprek ging altijd door Di en duurde soms geruimen tijd. Van het gesprek met dat viertal herinner ik me dat ze allen naar de feesten in Korat geweest waren en geschenken aan den koning hadden gebracht. Communaal grondbezit was daar een geheel onbekende zaak: ieder had zijn stukje grond en ze leenden elkander's ossen. Het was er nog betrekkelijk duur, want een kip kostte 9 centen. Westerlingen kwamen daar niet veel, maar er was er eens een geweest met een rijwiel, welk ten eenenmale onbruikbaar instrument hij op een ossekar had geladen.

Toen we 's middags weêr verder zouden gaan kon ik een zeker verlangen om een der olifanten te bestijgen niet onderdrukken. Ik liet den mandarijn polsen door Di, en werd dadelijk uitgenoodigd te zeggen welken van de twee ik verkoos te berijden. Ik nam den grootsten, met twee indrukwekkende slagtanden. Mijn matras werd in het zadel gelegd, de mandarijn nam met een boy plaats op No. 2. Het dier werd voor den hoogen steiger gebracht, ik klom daarop en toen over den kop van het monster in het zadel. Het zadel was niet ongemakkelijk, ik *lag* er in, op mijn zij. Maar het uitzicht werd eenigszins belemmerd door de huif; evenals bij een ossekar kan men alleen vooruit zien, langs den begeleider heen. De beweging is regelmatig, met groote, langzame schommelingen: sommige menschen worden er zeeziek van. De groote verdienste van een olifant als lastdier schijnt te zijn dat hij overal doorheen gaat; waar geen weg is maakt hij er een, en iemand die Indië bereisd had vertelde me dat hij bergpaden beklimt die een paard te steil zijn. Men



OP HET PUNT DEN OLIFANT TE BESTIJGEN.

kan, in Siam tenminste, meer laden op een ossekar, die echter langzamer gaat; nog meer op een buffelkar, maar buffels moeten twee maal daags worden nat gemaakt en gaan een slakkegang. Het aangenaamste vervoermiddel is het paard, het vlugste en gelegenheid gevend alles te zien; maar het draagt weinig en in die streken zijn er bijna geen. Pakpaarden zijn daar onbekend en onze zadels kwamen uit China.

Na eenige uren heen en weêr geschommeld te zijn moest ik zonder steiger van mijn hooge ligplaats afdalen; de cornac liet zich eerst van den kop glijden en vergemakkelijkte mij de afstijging door het wapen dat dient om het dier te besturen, omhoog te houden. We waren te Pimai, het eerste doel onzer reis, een dorp van tooverachtige schoon-



BOUWVALLEN TE PIMAI.

heid. Tusschen boomgroepen en vijvers liggen daar de oude bouwvallen, deels bedolven onder een Siameesche weelde van klimplanten. Overal gluren brokken grijze steen door de lianen, tegen de acroterien der torens aan tiert struikgewas. Het dorp is daar tusschen door gebouwd: inlanderswoningen wisselen de begroeide zware muren af en naast de stoepa's van een moderne Wat ziet men de rijk gebeeldhouwde ornamenten eener Khmer-ruïne. Men heeft haast moeite om te gelooven dat dit dorp toevallig ontstaan is: het lijkt het werk van een groot artist. Telkens is men verrast door die verwonderlijke samenwerking van natuurschoon en menschenwerk, de oude bouwvallen en het schilderachtig dorp.

De voornaamste bouwval is volgens de volksoverlevering het paleis van een koning geweest. Het is een vierkant terrein, omgeven door breede lanen. Langs de vier zijden een grootendeels ingestorte gaanderij, daarbinnen een terras met overblijfsels van gebouwen. Het voornaamste, gelijkend op een tempel, bevat enkele zeer geschonden beelden; het koepelvormige bovenstuk draagt een groot aantal acroterien, ieder met de 7 Naga-koppen versierd, evenals in Angkor Wat. Ieder hoekje is even zorgvuldig afgewerkt en wijst op groote technische bekwaamheden. Het bouwmateriaal is een grijze steensoort die men daar onder den grond vindt, evenals te Angkor.

Ook hier rezen herinneringen aan Javaansche Hindoe bouwvallen bij me op en ik vermoed dat voor het bestudeeren van deze laatste, belangrijke aanwijzingen hier te vinden zouden zijn; zoowel om de overeenkomsten als om de karakteristieke verschilpunten.

Na een uurtje te hebben rondgedoold in dezen droom van oostersche oudheid, richtten wij ons in in de nieuwgebouwde sala van Pimai. Wij kregen weêr bezoek van poe-jaaibaans, die ons kokosnooten brachten; dit was voortaan doorgaans het geval. Op mijn verzoek bleven we nog een halven dag op deze plaats. Ik liefhebberde wat tusschen de ruïne's met mijn camera, maar werd daaruit op zonderlinge wijze verdreven. Ik had mij een weg willen banen naar een half verscholen tempeltje en daarvoor eenige takken gebroken, waaraan peulvormige vruchtjes hingen die als met panterhuid bekleed schenen. Een kwartier later begonnen mijn handen en armen te jeuken en spoedig in een mate om gek van te worden. Ik holde naar de sala, waar een inlander mij met kalk insmeerde die hij er vervolgens met een blad afwreef. Dit hielp na een poosje; maar mijn exploratie-zucht was eenigszins bekoeld.

We hadden trouwens alles gezien, want veel is er niet over, en woonden toen een hanengevecht bij. Dit had plaats in een open tentje, waar een klein arena is gemaakt; de eigenaar hiervan krijgt een percent en ieder die wil brengt een haan meê. Het hoofddoel is om te wedden en dit ging met grooten hartstocht. Zoodra de overwinning als beslist beschouwd werd scheidde men de hanen,



BOUWVAL TE PIMAI.

zoodat ze elkaâr weinig verwondden. Hoe oud deze sport reeds is, blijkt uit de voorstelling van een hanengevecht op een relief te Angkor Wat; men ziet daarop het in de hoogte houden en betasten der hanen, juist zooals dit nog geschiedt.

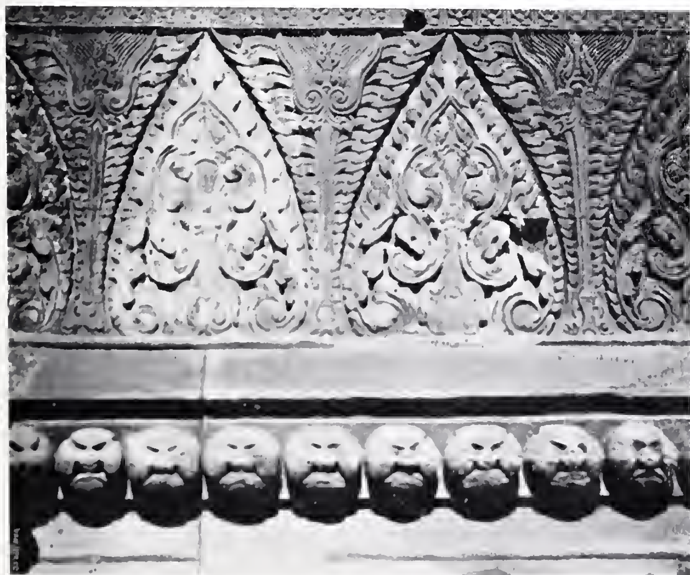
De natuur van Pimai af bleef van hetzelfde type, een afwisseling van droge, eentonige jungle en stukken mooi bosch. Toen we 's avonds in een volgende sala zouden gaan eten, kwam een poe-jaai ons vertellen dat er in den laatsten tijd veel tijgers in de buurt waren. Ik genoot van deze mededeeling en koesterde den onuitgesproken wensch dat we er een zouden zien. Maar Taillac, die ze meer van nabij kende, dacht er anders over. Hij liet mijn paard terughalen, dat naar het dorp geloopen was, alle beesten stevig vastmaken en den ganschen nacht vuren onderhouden. De tijgers zijn evenwel niet gekomen.



PIMAI, TEMPELTJE IN HET MIDDEN VAN DEN VOORNAAMSTEN BOUWVAL.

Den volgenden dag, het was de 31e December, stopten we beide malen in een Wat. Uit de priesterwoningen kwam het eentonig gezang der leerlingen, dezelfde Pali tekst in het oneindige herhaald, zeker om te leeren onthouden. Ik hield van die rhytmen, vooral 's avonds, wanneer ik er bij insliep. Het past bij die droomerige omgeving. Wanneer ik midden in den nacht wakker werd, hoorde ik het soms nog. Een vrouw kwam ons geschenken brengen: rijstkoekjes en boschaardappelen; de laatste zijn rood, raapvormig en voor onzen smaak ongenietbaar. Dat een vrouw ons dit bracht was een uitzondering op den regel; gewoonlijk scheen het zwakkere geslacht ons te vermijden.

Het was een vreemde oudejaars-avond en de nieuwejaars-dag was niet minder ongewoon. Di stak een langen heilwensch af, eerst tegen Taillac en toen tegen mij, en ik had moeite mij voor te stellen dat op datzelfde oogenblik het oude jaar uitgeluid werd in het vaderland. Juist betraden we dien dag het gebied waar nog geen Westerling ons voor geweest was. We zagen geen mensch en konden de nabijheid van dorpen alleen opmaken uit het feit dat het struikgewas hier en daar brandde. Dat doen ze in die landen stelselmatig, om het voortwoekeren van de jungle rond een dorp tegen te gaan. Soms knetterde het van verschillende kanten om ons heen, een onrustig, langzaam naderend gedruisch. Na het branden ziet men een vlakte van zwarte stoppels en asch, de boomen — die niet mêe verbranden — zwart geschroeid daarin.



VERSIERING VAN DEN VOET DER ZUILEN VAN BOVENSTAAND TEMPELTJE.

Klom onze nieuwsgierigheid



POE-JAAI-BAAN'S TE PIMAI.

naarmate van de onbekendheid der streek, niet minder groot was de belangstelling der bevolking in ons doen en laten. We stopten in een groote Wat, omgeven door laag hout. Zoodra we daar waren, verzamelde de mannelijke bevolking van het dorp zich langs den zoom van het bosch; dichter bij begluurden ons de priesters en priester-leerlingen, opgesteld vóór hun woningen. Dit aandachtig publiek hadden we den ganschen avond, totdat we ter ruste waren gegaan, en den volgenden ochtend was het er weêr. Men went er spoedig aan zoo bekeken te worden en we geneerden ons niet. Overigens behoefde men deze ietwat schuwe maar zachtzinnige, welwillende menschen slechts te zien om iedere gedachte aan gevaar buiten te sluiten. Het is een eenvoudig, gedwee slag menschen. Ze zijn lui en arm, en hebben aan weinig behoefte. Moet er een huis gebouwd worden dan helpen familieleden en vrienden mede en het wordt als een goed omen beschouwd, wanneer het in één dag gereed is. Zeven maanden van de twaalf neemt de rijstbouw hen in beslag; de andere vijf vermoed ik dat ze niets doen. Het zijn Boeddhisten, wat zich openbaart in hun afkeer van dooden en geloof aan een soort zielsverhuizing. Ze maken een vrij intelligenten indruk, lachen en praten veel, maar tegenover de eerste blanke bezoekers waren ze begrijpelijkerwijze verlegen.

Waar de Westerling nog niet is doorgedrongen, kan men zeker zijn den Chinees reeds te vinden. Chineezen reizen hier rond om handel te drijven en ruilen de goedkoopste voortbrengselen hunner nijverheid tegen zijde, rijst en kippen. De laatsten waren inruilbaar tegen leêge flesschen. Wij kregen voor een flesch van wit glas een groote, en voor een groene flesch een kleine kip. Andere hier kostbare artikelen waren: lucifers en zeep.

Voor handel op grooter schaal moet wel een beletsel gelegen zijn in de schaarschheid van bevolking. Den volgenden dag zagen we haast geen levend wezen en moesten tiffinnen en overnachten in het bosch, na de struiken te hebben doen wegkappen. Ik sliep in Taillac's tent op een voor de gelegenheid gemaakt bamboes bed. Maar den 3en Januari bereikten we een dorp, de hoofdplaats van een „muang", genaamd Nong Rang. De sala leek wel een Javaansch paleis, met een ruime voorgaanderij waar we spoedig poejaai-baans ontvingen. Van de plaats heb ik weinig gezien, het was er zeker een 34° Celsius (ongeveer 93 Fahrenheit) en zeer zonnig. Daarentegen drongen vele klanken tot me door, zooals het orgelachtige geluid van een slinger waar de kinderen meê speelden, en een fluit, die het signaal voor de plaats bleek te zijn dat de Chineesche slager een varken geslacht had. Er waren in al deze plaatsen enkele Chineezen, niet veel.

Van Nong Rang is me voornamelijk bijgebleven een bijzonder soort ibissen, parelgrijs, met kop en hals van paarsch dons, zoo slank en fijn als ik dacht dat alleen op Japansch lakwerk voorkwamen. Van hier af werden de verschillende soorten van steltloopers steeds overvloediger, daaronder dieren die haast zoo hoog als een mensch waren.

De volgende plaats waar wij kwamen was weêr zulk een oase van natuurschoon in een land van jungle, als waarvoor men heel wat trekken door de wildernis zou over hebben. Pee Kheum, gelijk het heette, ligt wijd uit gebouwd tusschen vijvers en groepen hooge boomen, omgeven door een vlakte van rijstvelden en oerbosch, waarvan de lange lijn door een enkelen uitstekenden palm wordt afgebroken. Een heerlijke rust en vreedzaamheid ligt over zulke plaatsen, een groote tevredenheid met het bestaan. Onze weg kruiste hier de route eenmaal door Aymonier genomen. Een buitengewoon verstandige poejaai die ons kwam opzoeken, vertelde ook

dadelijk dat hij dezen grooten geleerde gezien en gesproken had. We vergeleken eenige gegevens van Aymonier met wat de poe-jaai meedeelde en ontdekten toen, dat sinds 1880 de prijzen te Pee Kheum minstens verdubbeld waren. We praatten lang met dezen man, wiens verstandige opmerkingen het een genoegen was te hooren. In dit afgezonderde hoekje van de wereld, in een plaats waar de beschaving van het Westen nog amper is doorgedrongen, leefde hij en was hij geboren. Hij had wat meer gevoel van eigenwaarde dan de inlander hier gewoonlijk heeft en daarbij de ongedwongen manieren van den Oosterling. Wanneer ik zoo iemand met Europeanen zie, hij in zijn kleurige nationale dracht, de Europeaan in een leelijk wit pak, denk ik altijd aan oud Chineesch porcelein en grof Duitsch aardewerk. In verfijning, in vormen, leggen we het gewoonlijk tegen den Aziaat af, ook al zijn we geen aanmatigende ploerten, die denken de superioriteit van ons ras te bewijzen door grof te zijn.

Na Pee Kheum hebben we 3½ dag gereisd zonder een mensch tegen te komen. De natuur werd zóó mooi, dat ik meestentijds te voet ging, om er rustiger van te kunnen genieten. We kwamen in de groote oerbosschen, een natuur waarvan men zich niet gemakkelijk een voorstelling maakt. De Siameesche bosschen zijn nog weelderiger dan die op Java, vooral door de lianen. De boomen zijn hoog, geëlanceerd, en daardoor lijken ze niet zoo dik. Het schijnt, mogelijk door een dunneren bast, alsof ze een huid met spieren en botten hebben. Als slangen grijpen zich de lianen om de stammen heen, en hangen in trossen of als touwen naar beneden, zelf soms dikker dan de boom waar ze zich rond slingeren; iedere boom lijkt een Laocoon. Alles ligt en groeit dooreen, in een wilde nonchalance, maar geen wind dringt door deze dichte vegetatie: het is een woeste rust. Ook kan men er niet doorheen zien. Wel is dit de natuur van den oertijd, toen de mensch nog niet meêpraatte en waarvoor de mensch ook eigenlijk niet gemaakt is. Men gevoelt er zich zoo nietig in. Iedere poging om van het spoor der ossekarren af te gaan, stuit af op de dicht dooreen gestrengelde takken en groote doornen, waar men machteloos tegenover staat.

Alles is even forsch hier, een omgeving voor olifanten en tijgers. Den ganschen weg over vonden wij de sporen van een groote kudde wilde olifanten, die de menschenroute gevolgd schenen te hebben, hier en daar een jongen boom ontwortelend. Ook zagen we sporen van beeren, wilde buffels, zwijnen enz.. Den eersten ochtend na Pee Kheum hoorde ik een gegil door het bosch weêrklinken alsof een troep jongens in de boomen verscholen was. Het werd al heviger en eindigde in een aaneenschakeling van geluiden als men wel eens hoort bij het leêgloopen van een bad. Dit waren de witte apen, een schuw soort dieren, veel zeldzamer dan hun grijze broeders. Ik ving een groote schildpad, waarvan Teu een potage tortue kookte, terwijl ik het geel-roze schild bewaarde. Een vreemde verschijning in deze omgeving was een gewone bruine kip, zooals men bij ons op het land veel ziet, die daar rustig liep te pikken maar bij mijn nadering wegvloog: dit was de wilde kip, de stammoeder der gewone, waarvan ze op het eerste gezicht niet te onderscheiden is. 't Is een lekker wild, maar door zijn rilheid moeielijk te treffen. Ook de wilde haan lijkt zóó sterk op zijn tammen natuurgenoot, dat ik er eens een verzuimde te schieten uit vrees van me belachelijk te maken door een van onze hanen neêr te vellen.

Midden in het oerbosch, dicht bij een vijver vol opdringenden lotos, leidde de gids ons van het karrespoor af naar de bouw-



SALA.

vallen van een drietal tempeltjes, waar, volgens de overlevering, een kluizenaar gewoond heeft. Op eenigen afstand liet de gids de inlanders een woedend geschreeuw aanheffen: de reden was dat een der tempeltjes thans vaak diende als kraamkramer van tijgerinnen; door het geschreeuw wenschte hij zich te vergewissen dat er geen patiente aanwezig was. Er was er geen en we konden de tempeltjes rustig bewonderen. Ze waren van den gewonen schoorsteen-vorm, als de Khmers er hier, en de Hindoes op Java zooveel gebouwd hebben; maar de steen was brick. Twee hadden goed bewaarde frontons, met het figuurtje gezeten op 3 olifantskoppen (Indra op Airawata).

Aan het eind van dezen dag ondervonden we de bezwaren van het reizen door een onbekend land: de kaart van Pavie liet ons in den steek en had de afstanden geheel verkeerd aangeduid. We moesten toen een veel te langen marsch maken en kampeeren op een grasveld waar nog bijna geen water was. We wachtten wel twee uren op de karren, die verscheiden gebroken assen hadden gehad en eerst tegen achten bij helder maanlicht aankwamen. Ik besloot dien nacht in een ossekar te gaan slapen, welke de mandarijn midden in ons kamp liet trekken, want hij vreesde voor bezoek van wilde beesten.

De arbeid van Pavie schijnt voor dat deel van de wereld groote verdiensten te hebben, maar in de onder zijn leiding gemaakte kaarten zijn toch groote onjuistheden. Onder zijn medewerkers moeten er geweest zijn die geen woord Siameesch verstonden. Hier en daar toch vindt men opgegeven: baan (= dorp) Maimi, op plaatsen waar geen dorp te bekennen is. Het raadsel wordt opgelost wanneer men weet dat „baan mai mi" beteekent: er is geen dorp; zoodat de kaarten-makende Franschman blijkbaar het antwoord van een inlander voor den naam eener plaats had gehouden.

Van hier af liep ik met een geweer en schoot menigen vogel die een welkome afwisseling in onze menu's bracht, o.a. de groene duif, een prachtige vogel met groen en blauw dons. Anders waren doorgaans de eenvoudig gevederde vogels de meest eetbare. Eens schoot ik uit een hoogen boom een „okkruot" of groote boomhagedis, waarvan ik het fraaie leêr bewaarde. Voor herten, die er in overvloed waren, had ik ongelukkig geen patronen. Een dier dat men overal op de aarde schijnt te vinden is de gewone kraai. In het bosch zag ik ze nooit, maar zoodra hielden we niet op om te tiffinnen of te eten, of ze zaten bij tientallen in de boomen, dezelfde rol vervullende als de honden rond de sala's of Wats.

We waren de laatste dagen voortdurend gestegen en stopten den eerstvolgenden avond bij den pas over de Dong Rek, waar we Laos zouden verlaten en in Siameesch Cambodja afdalen. Het was een groote weide in het oerbosch, bij een vijvertje. Nog nooit hadden we zoo dicht bij den zoom van het bosch gekampeerd en daar kwam van uit de duisternis een concert van geluiden dat iedere beschrijving tart: zware, lugubere geluiden, van groote beesten. Ik kon 's nachts niet slapen doordat de twintig ossen die we op dat oogenblik bij ons hadden, zich achtereenvolgens kwamen schuren aan een wiel van de kar waarin ik lag. Wakker liggend hoorde ik eenige malen een zeer forsch geluid dat me, naar de beschrijving, voorkwam van een tijger te zijn. Ik stond op vóór zonsopgang en zag gedaanten bewegen naar het water toe aan den anderen kant van de weide. Terwijl het nog donker was ontbeten we en plotseling hoorden we vlak bij ons een gekrijsch dat Taillac op deed vliegen met den uitroep: c'est l'éléphant! Maar Di stelde ons dadelijk gerust door te zeggen dat het een reuzehert was. Met het opgaan der zon verstomden al die geluiden.

Het overtrekken van den pas was geen gemakkelijke zaak. Want ofschoon het moeielijke deel geen half uur loopen was en met een beetje dynamiet een goede weg te maken zou zijn, moesten we thans, bij de afwezigheid van iets dat naar een weg leek, de karren, na ze eerst ontladen te hebben, vrijwel over de rotsblokken dragen; een bezigheid die ons 4 uren nam. Het was wel schilderachtig die karavaan naar beneden te zien komen, maar het gezicht was duur gekocht. Na tiffin meende ik dat de groote moeie-

lijkheden voorbij waren en wandelde, alleen, met mijn geweer langzaam vooruit. Taillac had mij gezegd dat we vóór zessen een dorp moesten vinden, Bentiem genaamd. Ik volgde het karrespoor met de bergen als een hoefijzer achter me, schoot een paar vogels, maar zag geen dorp. Om half-zes zag ik nog niets dat op de nabijheid van een dorp duidde. Een ander spoor had ik niet gezien, maar toch kwam de onaangename vraag bij me op of ik soms een verkeerde richting had genomen. Ik begon terug te loopen, de zon ging onder, van de karavaan was niets te bespeuren. De weg liep tusschen hoog gras, waarvan Taillac me eens had meëgedeeld, dat dit de geliefkoosde verblijfplaats van tijgers was; op dat oogenblik had ik geen verlangen meer er een te zien. Ik begon te draven, bij tusschenpoozen roepende. Als ik ze niet vond, wat dan te doen? Ik had niets bij me dan een geweer met één patroon en een doosje lucifers. We hadden in geen drie dagen een mensch gezien.

Ik nam me voor tot een zeker punt te loopen en daar te overnachten bij een vuur, dat ik hoopte te zullen kunnen maken. Niet ver van dit punt werd mijn geroep beantwoord door menschen die Taillac afgezonden had om mij te achterhalen. Er waren weêr assen gebroken, ze hadden groot oponthoud gehad en kampeerden juist op de plek waar ik in wanhoop alleen had willen blijven en zeker een afgrijselijken nacht zou hebben doorgebracht. Toen ik uitgeput neerzeêg had ik geen drogen draad aan het lijf.

Den volgenden dag bleek Bentiem veel verder te liggen dan we gemeend hadden. Met de mooie bosschen was het van nu af gedaan, maar de welvaart was veel grooter aan deze zijde van de Dong Rek; in plaats van jungle zagen we nu uitgestrekte rijstvelden. Hier en daar vonden we nog bouwvallen, waarvan niet veel over was. De weg bleef slecht. Ergens in een dorp knoopte ik door middel van Di een gesprek aan met een aardig kind, waarvan ik bananen gekocht had. Ik vernam dat de kinderen daar geloofden dat de blanken ze zouden opeten. De poe-jaai-baan kwam aanrijden op een sierlijk uitgedost paard, waarvan het kind verklaarde dat het op den duivel leek; en toen ik vroeg waarom: omdat het een rooden lap aan heeft. Ik had deze overeenkomst met de Europeesche voorstelling van den duivel in het hartje van Achter-Indie niet verwacht.

Over haast onbegaanbare terreinen bereikten we een groot dorp, waar voor het eerst eenige moeielijkheid werd gemaakt om ons den Wat af te staan. Daar er geen sala was, stoorden we ons niet aan deze ongastvrije ontvangst. Een poe-jaai-baan kwam daarop toch zijn opwachting maken. We klaagden onzen nood over het gebrek aan wegen en vroegen of de bevolking zelve daar geen last van ondervond. De man erkende dat het een last was, vooral het vorige jaar toen er in dit dorp — let wel: alleen in dit dorp — hongersnood



IN BENTIEM.

was geweest; de inwoners hadden toen moeten leven van de aardappelen en andere vruchten die ze in het bosch vonden. We vroegen of ze dan geen wegen konden aanleggen? Daarop antwoordde de poe-jaai dat dit vooreerst een kostbare onderneming was, maar bovendien zou daarmeê een bron van inkomsten voor het dorp ophouden, bestaande in het herstellen van de gebroken wagens der voorbijtrekkende karavanen!

Deze eerste aanraking met de afstammelingen van de oude Khmers gaf geen gunstigen indruk van hun geestkracht: hun voorvaders bouwden de machtigste monumenten die het verre Oosten te zien geeft, zij zijn te apathiek om een weg te onderhouden. Het volk is daar anders aantrekkelijk en heeft sterke overeenkomst met de Laotische en andere

bewoners van Siam. Onze tolk Di had veel van de kenmerkende eigenschappen van het ras: vlug van verstand, zachtzinnig en geduldig; veel nationale trots, maar gewoon voor hun meerderen te buigen; nog al geest voor humor, praatziek en veranderlijk. Een andere karakteristieke trek van die volken, welken men ook in de oude Khmer-kunst kan opmerken, is hun sterk ontwikkeld kieschheids-gevoel; zij hebben evenzeer een angst om naakt gezien te worden, als de Japanner of Singalees dit dood natuurlijk vindt. De kieschheid van voorstelling in de oude reliefs verbaast, omdat hetzelfde volk phallische dienst kende.

Wat het uiterlijk der hedendaagsche Khmers betreft, zoo trof mij de donkere huid, ofschoon de gewone geele tint ook voorkomt. Het scheen mij dat sporen van de Indische vermenging nog zichtbaar zijn. In de eerste eeuwen onzer jaartelling toch moet een groot aantal landverhuizers van de kust van Madras hierheen zijn gekomen, de beschaving van Indie brengende in het stroomgebied van de Mekong. Vereenigd met de oorspronkelijke bewoners, moeten deze Indiërs een machtig en hoog artistiek volk gevormd hebben, welks bloeitijd valt van de 9e tot en met de 12e eeuw *).

Aardige bijzonderheden omtrent de vroegere bewoners van Cambodja vindt men in een verzameling van in het Fransch vertaalde oude wetten †). In éene daarvan vond ik o. a. een vergelijking, als Agrippa maakte, van de verschillende klassen in den staat met de deelen van het lichaam. Het kwam hierop neêr.

Zij die veel weten zijn de oogen van den staat. — Slimme menschen met veel ondervinding zijn de mond. — Zij die krijgshaftig zijn vormen de botten. — De rijken zijn het vet; op hen komt het aan wanneer het land in gevaar is. — Alle andere inwoners vormen de huid; ze hebben geen middelen, maar wagen hun leven; men moet medelijden en eerbied voor ze hebben en hen met strikte rechtvaardigheid behandelen, want zij vormen de groote meerderheid.

Uit een andere wet bleek me dat het bedrijf dat het meest in aanzien stond, de landbouw was. Van de handelaars heet het dat hun bedrijf hun niet toelaat medelijden met het volk te hebben.

Handelaars zijn de Cambodjeezen nog niet. Maar het onderscheid tusschen nazaten en voorvaderen moet anders wel groot zijn. Men heeft moeite te gelooven dat dit apathische volk, dat juist rijst genoeg verbouwt om van te kunnen leven en eigenlijk op geen gebied iets praesteert, afstamt van een ras dat Angkor Wat gebouwd heeft en dat wellicht een beschaving had toen onze voorouders nog in boomstammen voeren. Verval, verdwijning, ondergang, een uitgebloeide beschaving, dit is het karakter dier landen, van Cambodja zoowel als van eigenlijk gezegd Siam. Want men ziet hetzelfde wanneer men de oude Siameesche hoofdstad Ayoethia vergelijkt met de tegenwoordige, Bangkok. De zware bouwvallen, machtige steenrompen, van het eerste imponeeren ondanks hun verminkten toestand. In Bangkok zijn het nog wel dezelfde zoo karakteristieke lijnen en vormen, maar zonder het imposante, het massieve, de kracht; alles is even los en prullig gemaakt, als wist men dat het niet voor lang zou zijn. Het is alsof de Wats en paleizen meêdoen aan het verdwijningsproces waartoe die volkeren veroordeeld schijnen. Bijna overal in Bangkok zijn de stoepa's aan het verzakken en in plaats van de ranke, kegelvormige spitsen, steken kale stangen, waar de kalk afgevallen is, melancholiek naar boven. Soms vallen brokken steen naar beneden, als men tusschen de begroeide vloeren en trappen der Wats zijn weg zoekt; de gekleurde tegeltjes hoopen zich op onder aan de lotos-vormige torens waar ze af zijn gevallen en het pleister der muren bladdert. Meer dan eenige statistiek van afnemende bevolking of geschiedkundige beschouwingen wijzen deze gebouwen op een zedelijk verval.

Maar wat verbeelden die armen zich dan dat ze een tweede Japan zijn? Dat ze met een Raad van State, een begrooting, nieuwe wetten en vooral nieuwe uniformen naar

*) E. Aymonier, le Cambodge, le Royaume actuel, bl. 125 e. v.

†) Codes Cambodgiens, Paris 1898, Leroux.

Europeesch model — resultaten eener beschaving die hun vreemd is — het noodlot dat over hun land hangt kunnen keeren?

Ik geloof óok wel dat eenmaal electrische treinen door de Menam-vallei zullen loopen; dat de oerwouden ontgonnen en gekadastreerd zullen worden; misschien worden de afstammelingen der oude krijgsgevangen Cambodjeezen en Peguanen nog wel eens kiezers en krijgen ze directe belastingen te betalen in plaats van de corveeën, hun thans opgelegd. Maar het zijn niet de Siameezen die dit alles zullen hervormen. Die moeten verdwijnen, evenals hun uitstervend nationaal dier, de olifant, en de buffel, twee colossen, die door den zondvloed vergeten schijnen, en evenals hun Wats en paleizen, die nu reeds de vervallen grootheid zoo plastisch voorstellen.

Dit waren al zoo de beschouwingen, die Taillac en ik samen hielden, terwijl we in den Wat zaten te eten onder het gehuil der wilde honden in het bosch, waarop de tammen in het dorp antwoordden. Ons naaste doel was een bezoek aan vijf Europeanen, die daar in de buurt voor een goudmijn aan het exploreeren waren. De directeur der maatschappij, die er bij was, was een Nederlander. Ik verheugde me op de ontmoeting met een landgenoot en we gingen met een klein deel der karavaan onderweg. De karren en de meesten onzer menschen zouden we later weêrom vinden, want we meenden bij den mijn-ingenieur te logeeren. 's Avonds om half-acht evenwel, dus toen het reeds anderhalf uur donker was, zagen we nog niets van de mijn en verklaarde onze gids den weg niet meer te kunnen vinden. Dat was een onaangenaam oogenblik. Water was er niet, dus konden de inlanders geen rijst maken en onze moede paarden niet drinken. We hadden tent noch kar om in te slapen en voor eten één kip van een der boys, een busje conserven en wat biscuits, die we met zijn achten broederlijk gedeeld hebben. Voor den nacht maakten we van takken een soort prieel en onderhielden twee groote vuren. We schikten ons in het onvermijdelijke, hoewel het vervelend was. Maar hoe onze gewaarwording te beschrijven, toen we den volgenden ochtend om 6 uur de stoomfluit van de mijn vlak bij hoorden! Op een kwartier loopen van vijf Europeanen hadden we in de wildernis gekampeerd. We draalden niet met op te breken en den Nederlandschen ingenieur door onze komst te verbazen.

Wat een beetje comfort, hoe gering ook, beteekent voor iemand die door de binnenlanden reist, moet men bij ondervinding weten; alleen de Alpen-toerist, die eenige nachten in club-hutten heeft doorgebracht, kan er zich een flauw denkbeeld van vormen. Onze gastheer was anders slechts tijdelijk en daarom hoogst eenvoudig ingericht; eigenlijk niet meer dan een inlanderswoning, welke hij nog met een zijner Fransche medewerkers deelde Maar er was een goede badinrichting en bovenal, de Nederlander sprak uit het ontbijt dat hij ons voorzette: koffie, eieren en boterhammen met rookvleesch.

We zagen dien dag de verschillende schachten, en ook de eenvoudige werktuigen waarmede Chineezen ze vroeger geëxploiteerd hadden en waarmede ze nooit diep konden komen: een hefboom waaraan een bak hangt die in de schacht wordt nedergelaten, als wel bij putten gebruikt wordt. Een van de bezwaren die de maatschappij had te overwinnen was het vinden van koelies. De directeur vertelde dat de stugge Cambodjeezen beter arbeiders waren dan de meer beminnelijke Laotiers; Chineezen waren goed, mits ze bij aanbesteding werkten; wat handigheid met de vingers betreft, waren ze volgens hem geen van allen opgewassen tegen den Javaan.

Na het middagmaal in de open lucht gebruikt te hebben met den directeur, kwamen achtereenvolgens de andere mijnwerkers, die afzonderlijk woonden, opduiken, om meê te genieten van de aanwezigheid der eerste Europeanen die ze sedert een jaar zagen. Den volgenden morgen moesten we verder. De streek is rijk aan kostbare houtsoorten; een der redenen waarom zekere fantastische medewerker van Pavie er het Ophir van het Oude Testament in ziet. Om te zien was de natuur daar niet mooi: meestal laag hout, dat denken deed aan jonge eikeboomen, heuvels als molshopen en bij het naderen van een dorp rijstvelden. Maar ik begon te houden van die eenzaamheid en van dat

gevoel van vrijheid. Ik draafde dikwijls alleen vooruit, allerlei wild opjagend, vond enkele sporen van bouwvallen, baadde in het lauwe water van een paar riviertjes en genoot veel. Ofschoon we hier in bekender streken kwamen, bleef de nieuwsgierigheid der bevolking naar ons doen en laten groot. In één plaats, waar we hadden zitten tiffinnen omringd door een dertigtal inlanders, kwam Di met zijn horloge bij me, met verzoek het te herstellen want het liep niet. Ik keek er wat in en slaagde, ik weet nog niet hoe, het weder te doen gaan. Dit gaf mij gezag en een oude Cambodjees, die eerbiedig genaderd was, vroeg of ik ook wat tegen maagpijn had. Daar de apotheek ver weg geborgen was, gaf Taillac hem maar een restantje absinth, hopend dat suggestie zou aanvullen wat de absinth in heelende kracht te kort mocht schieten.

We hadden intusschen onze ossekarren terug gevonden en reisden met voltallige karavaan tot Baan Theaan Kam, waar we weêr in de Wat onzen intrek namen. Nog hoor ik het refrein van het priestergezang: a-nī-tjā! a-nī-tjā!, wat volgens Di beteekent: heb medelijden!

Een nieuwe moeielijkheid deed zich hier voor: onze rijst was op en de bevolking weigerde ons te verkoopen. Zoo had ik ook dikwijls moeite om bananen te krijgen. Was dit omdat hun voorraad alleen berekend was op eigen verbruik? Het is mogelijk, maar een beetje afkeer van vreemdelingen was hier ook bij in het spel, gelijk Di mij mededeelde, terwijl de nationaliteit van Taillac niet in ons voordeel was. De Siameezen, vooral de ambtenaren dier provincies, welke Frankrijk aan Siam betwist heeft, weten zeer goed dat de Franschen een gevaar voor hun volksbestaan zijn. „De Franschen zijn voor ons de cholera, de Engelschen de tering," heeft een Siameesche goeverneur niet onaardig gezegd, maar hun haat keert zich alleen tegen de Franschen. Wij ondervonden hiervan de uitingen.

Van Baan Theaan Kam zonden we twee ossekarren met een deel onzer menschen weg die ons te Battambang zouden wachten, en trokken zelf door een moerassige streek, waar we van de paarden moesten stijgen, tot Teuctio. Onderweg hurkte de inlandsche gids, met wien ik vooruit geloopen was, voor mij neêr en vroeg iets herhaalde malen. Daar niemand in de buurt was om zijn vraag te vertalen, bleef ze onbeantwoord, maar later vernam ik dat hij gezegd had: mijn broeder, waar woont ge? De man had blijkbaar zijn nieuwsgierigheid een oogenblik niet kunnen bedwingen.

In Teuctio genoten we vanaf de hoog gelegen Wat een prachtigen zonsondergang boven de vlakte waar de ossekarren in draf huiswaarts keerden van het oogsten; maar rijst was er weêr niet te koop. Tot overmaat van ramp viel Taillac van het laddertje vóór de Wat en verwondde zijn arm, zoodat we hem voortaan op zijn paard moesten tillen. Den volgenden morgen reden we slechts een uur verder, tot Kralenh, waar we eindelijk konden krijgen wat we noodig hadden. Dit was een grootere plaats, aan een rivier gelegen, waarin groote schuiten het natte jaargetijde lagen af te wachten. Het is het warmste oord waar ik ooit geweest ben en 's middags was het haast een genoegen te paard eenige plassen te doorwaden. Maar dit genoegen was betrekkelijk, toen bij het klimmen op den oever van zoo'n plas mijn paard met mij in het water viel. We hadden geen van beide letsel, maar ik was doornat en mijn horloge wilde niet meer loopen. Ik ging me toen oefenen in het berekenen van den tijd naar den stand der zon, wat de inlanders zoo goed kennen en waarin ook ik zekere vaardigheid kreeg. Eveneens raakte ik vertrouwd met de afstands-bepalingen der inlanders. Zij zeggen niet: het is zoolang loopen of rijden, maar: maar men kan de tam-tam hooren, de honden hooren blaffen, de hanen hooren kraaien, een pijp rooken; dit zijn veel nauwer begrensde begrippen dan het „ketiertje" van den Hollandschen boer.

Vanaf Kralenh hadden we de telefoonlijn naast ons die van daar naar Siem Reap loopt. Onze weg voerde langs Poem Plang en Poem Muok (Poem = dorp). In laatstgenoemde plaats was ik juist bezig mijn bad te nemen toen deftig bezoek kwam: een ampheu, of districtshoofd, met twee zijner kleinzoons en een talrijk gevolg. Het gansche gezelschap was blootvoets, maar hun manieren waren

weeŕ uiterst correct. Den volgenden dag reed ook hij naar Siem Reap, in een soort ossewagen die in Fransch Indo-China charrette volante genoemd wordt: een licht, tweewielig houten karretje, met naar boven krullenden boom; alles is even licht en vlug aan deze dingen en ze worden door twee zeboes getrokken. Om het eens gedaan te hebben reed ik het laatste uur in een en vond de beweging aangenaam, zonder dat het wijsje dat de wielen onder het ronddraaien zongen me verveelde.

Vóór Siem Reap steeg ik uit en ging te voet die groote plaats door. Toen had ik mijn eerste ontmoeting met Fil de fer, ook wel genaamd Fleur des Ruines, en eigenlijk heetende Luang Son. Deze Fransch sprekende inlander was reeds van onze komst verwittigd en beduidde ons dadelijk dat we onmogelijk zonder hem naar Angkor Wat konden gaan. Wij namen hem als gids aan. Hij had vele ondeugden, o.a. van te drinken, maar het was een type. Hij beschouwde zich als de impresario van Angkor Wat, zorgde quasi voor alles en overstelpte ons met ongevraagde oplettendheden. Een daarvan was het koopen van Chineesch papier om estampages van reliefs te maken. Fil de fer leerde mij dit; daar hij echter dikwijls een glas te veel op had, onderwees ik er een paar inlanders in, die een tiental afdrukken onder mijn toezicht maakten *).

Fil-de-fer bracht ons naar de sala, waar reeds een kleed, tafels en stoelen voor ons



LANGS DE RIVIER VAN SIEM REAP.

waren gebracht. Taillac ging met Di eenige bezoeken afleggen, maar ik verkoos wat door Siem Reap te slenteren. Het was aan beide zijden der rivier één lange reeks van ruime, onder palmen verscholen inlanderswoningen. Bruggen verbonden de oevers en er heerschte groote bedrijvigheid. In de rivier baggerden de op nijlpaarden gelijkende buffels rond, met kinderen op hun breede ruggen. Op tal van plaatsen werd het water door aan raderen bevestigde emmertjes omhoog gebracht, om door buizen naar de rijstvelden geleid te worden. De plaats was zindelijk en maakte een bijzonder aangenamen, welvarenden indruk. Er waren Chineesche winkels, in één waarvan ik zeer drinkbare Graves ontdekte. Onze wijn was op en, denkend Taillac te verrassen, kocht ik een paar flesschen; maar 's avonds thuiskomende bleek me dat ook hij de plaats gevonden had, want een groote mand met Graves stond reeds in de sala. Ik vermaakte mij langen tijd met het uitloven van koeken als prijzen voor een troep spelende kinderen. Het spel bestond hierin: een vlak van harde klei in den vorm van een halven cirkel, zacht afhellend naar den kant der middellijn; langs die lijn een aantal kastanjevormige dingen, en daarvóór een geultje; de kunst was om met een tol zooveel mogelijk kastanjes van het vlak in het geultje te krijgen.

Het was reeds donker toen ik nog rond liep en mijn aandacht getrokken werd door een groot steenen huis, waaruit het kabaal van een Siameesch orkest me tegenklonk. Ik wandelde er heen en werd aan een tafel in de door verscheiden lampen verlichte

*) De heer von Saher is bezig hiernaar afgietsels te maken voor het Museum te Haarlem. Op mijn vraag naar de juiste manier om afdrukken als hier bedoeld te maken, kreeg ik van den heer von Saher het volgende antwoord, hetwelk mede te deelen zijn nut kan hebben.

„Men knipt uit echt Chineesch papier stukjes van ± 10 cM². Men plakt de eerste laag met eenen in water bevochtigden borstel op het model, *zóó* dat de uitwendige randen der papieren blaadjes op elkander liggen. Is deze eerste laag gelegd, bij voorkeur over een niet al te groote oppervlakte, dan bestrijkt men deze oppervlakte met arowroot (in water opgelost tot een dunne pap) en legt men aldus de eene laag papier op de andere, steeds zorg dragende met een borstel het papier te „dappen", zoodat het in alle poriën dringt. Nadat de dikte van een gulden bereikt is, moet men het papier laten drogen en wordt het zoo hard als een eierschaal. Uit dergelijke vormen kan men meerdere afgietsels verkrijgen."

voorkamer Taillac gewaar. Een inlander beduidde mij boven te komen, de dubbele trap op, en daarbinnen vond ik: rechts een viertal priesters op een bank gezeten, langs den tegenovergestelden wand zaten de muzikanten, en in het midden Taillac met den gastheer aan een tafel: verder Chineesche meubelen en wat Europeesche prullen. Ik kreeg ook een stoel en cococoswater en vernam dat ik bij den ampheu van Siem Reap was, wiens grootmoeder dien dag gestorven was. Het was een soort receptie ter eere van de doode. Bij het weggaan werd ik levendig getroffen door een gebeeldhouwden steen boven op de dubbele trap, hel verlicht vanuit de kamer tegen den pikdonkeren achtergrond daarbuiten: een dansende vrouwenfiguur, één hand boven het hoofd, de andere in de zijde houdende, het souple lijf buigend zooals alleen Oostersche vrouwen dat kunnen, zóó luchtig dat ze werkelijk scheen te dansen, zoo teêr gebeiteld, zóó serein, dat men er dadelijk de apsara, of hemelsche figuur, in zag. Ik vernam dat dit een steen van Angkor Wat was, de eerste dien ik zag.

Den volgenden ochtend hadden we een en ander te doen in Siem Reap. Een vreemdelingen-boek werd ons gebracht, waaruit me bleek dat sedert vele jaren slechts één Nederlander dezen bodem betreden had. Een ambtenaar kwam onder veel plichtplegingen om onze passen vragen, welke hij meênam om over te schrijven; in den mijnen stonden de voornaamste plaatsen onzer reis, benevens de vermelding dat ik „een witte huid" had.

Er was iets ongeduldig makends in dit oponthoud op enkele uren loopens van Angkor Wat; ik besloot na tiffin op te breken, en verbeidde met spanning den eersten aanblik dien ik van het Achter-indisch wonder zou hebben, waarnaar mijn gedachten reeds zoo lang waren uitgegaan.

(Slot volgt).

„MELK EN BLOED" PORCELEIN. † † † † † † † † † † DOOR PH. ZILCKEN. † †



In 1881 publiceerde Edmond de Goncourt in *Le Figaro* een artikel over Japansche kunst. Dit opstel was de aanleiding waardoor ik in dat jaar met hem in kennis kwam.

Deze hartstochtelijke en fijnproevende verzamelaar van alles wat *mooi* is heeft in zijn *Maison d'un artiste* verklaard dat de fraaiste, de meest individueele Japansche kunst, dagteekent van het begin van de vorige eeuw en o.a. schreef hij mij in '81: „sauf les laques, les Kakemonos, et des Kakemonos que nous n'avons pas en Europe, et enfin la porcelaine appelée ancien Japon, pour moi tout le reste est de la copie de l'art Chinois, et l'art japonais, *la nature vue par un oeil japonais* ne commence qu' à Ho-kou-sai." (1e helft 19e eeuw.)

Gedurende vele jaren was het mij steeds een onvergelijkelijk genot af en toe eenige uren door te brengen in de zoo epicuristische woning van dezen schrijver te Auteuil, en daar volop te bewonderen en te genieten in de hoogste mate, van die tallooze, eenig-fraaie voorwerpen, die de groote artiest met zoo veel passie had bijeen gebracht gedurende geheel zijn leven.

Misschien heeft nog nooit een zóó uitgelezene, zóó fraaie verzameling bestaan, want in de eerste plaats had Edmond de Goncourt een uiterst fijnen, geraffineerden smaak, iets wat zelfs bij verzamelaars niet altijd voorkomt!

Zoo had hij, naast zijn prenten, teekeningen, lakwerken, enz., enz., een bijzonder fraai overzicht van Chineesch en Japansch porcelein; van de zeldzaamste glazuren en ornementaties van alle groene, rose en andere families; van zwaar geëmailleerde of met zachte reliefornementen versierde, tot de teerste „eierschaal"-soorten, die een onvergelijkelijken rijkdom van kleuren en harmonische ornementatie aanboden.


VAN LEER SC

„Melk en Bloed" Porcelein.



Eens kwam ter sprake dat vrij zeldzame wit-rood-en-goud porcelein, dat te onzent den schilderachtigen naam heeft gekregen van „melk en bloed" en het verwonderde mij, dat hier geen fraaie specimina aanwezig waren van dit genre oud-Japansch.

In Holland zijn er nog wel enkele daarvan te ontdekken, zooals het mij is gebleken; maar in 't buitenland schijnt dit soort weinig voor te komen, of uitsluitend in minder bekende collecties vast te zitten.

Iemand die jarenlang in Japan vertoefde, en veel kennis heeft van fraai porcelein, beschreef mij op wat ondeugende, maar toch wel raak-leuke manier, de eigenschappen welke dit kenschetsen; hij zeide nl. dat de materie uitwendig, de oppervlakte, de „pâte", dezelfde qualiteiten moet vertoonen als de huid van een mooie vrouw: en evenals deze is melk-en-bloed porcelein éénig gaaf, zuiver, smetteloos en voor het gevoel, zacht-streelend.

De ornementatie er van is verschillend, maar één trek blijft altijd boven drijven; op een groote witte oppervlakte zijn slechts enkele, luchtige motieven aangebracht, in vermiljoen-achtig roode, en fijne, gouden lijnen.

Soms zijn het pioenen en andere bloemonderwerpen, of ook wel figuur-sujetten, geheel van Chineesche opvatting; maar de allerfraaisten zijn zuiver gestyleerd.

Twee der hierbijgaande illustraties toonen dit; in beide is een bloem-ornement (chrysanth of magnolia) geheel in stijl gebracht en omgewerkt, en in deze beide is dit ornement van zeer zuiveren, vasten stijl, en uiterst smaakvol berekend om het vlak te vullen en te orneeren.

Zijn deze stukken oud-Chineesch of oud-Japansch? Het is mij nog niet mogelijk geweest dit uit te maken.

Een buitenlander, die lang in Peking heeft gewoond, gaf mij onlangs eene verklaring die nog meer duister werpt op dit uitmuntend soort porcelein: hij zeide mij nl. dat in vorige eeuwen, van uit Japan in China vazen en pullen besteld werden, van de allermooiste witte pâte, die daarna in Japan beschilderd zijn geworden, zooals de traditie het meêbracht, vooral bij de pottenbakkers, *in Chineeschen stijl.*

Of deze fraaie stukken dus in China of Japan geheel zijn uitgevoerd is onzeker voor ons westerlingen. Wellicht zal eenig kundig Chineesch of Japansch verzamelaar er meer van weten.

Maar evenals ik onlangs zeide van sommig Moorsch koperwerk, de herkomst doet weinig tot het schoone van iets af, en dit laatste is alleen van belang voor hen, die iets bekijken en niet bestudeeren van een archeologisch standpunt.

Dat dit soort porcelein eenige populariteit heeft gehad in ons land bewijst de naam die er in 't hollandsch aan gegeven is. Toch ziet men het bijna nergens meer. De traditie, de sleur, heeft jaren lang aan verschillende soorten, zuiver, hard, zeker niet onverdienstelijk, wit en blauw Chineesch een voorkeur

gegeven boven het gepolychromeerde. Zijn de meesten dezer laatste stukken naar het buitenland gegaan, zooals zoo veel, dat hier vroeger te vinden was, als b.v. Fransche en Engelsche achttiende eeuwsche prenten, antieke meubelen en scheepsladingen van het mooiste oud-Delftsch . . . ?

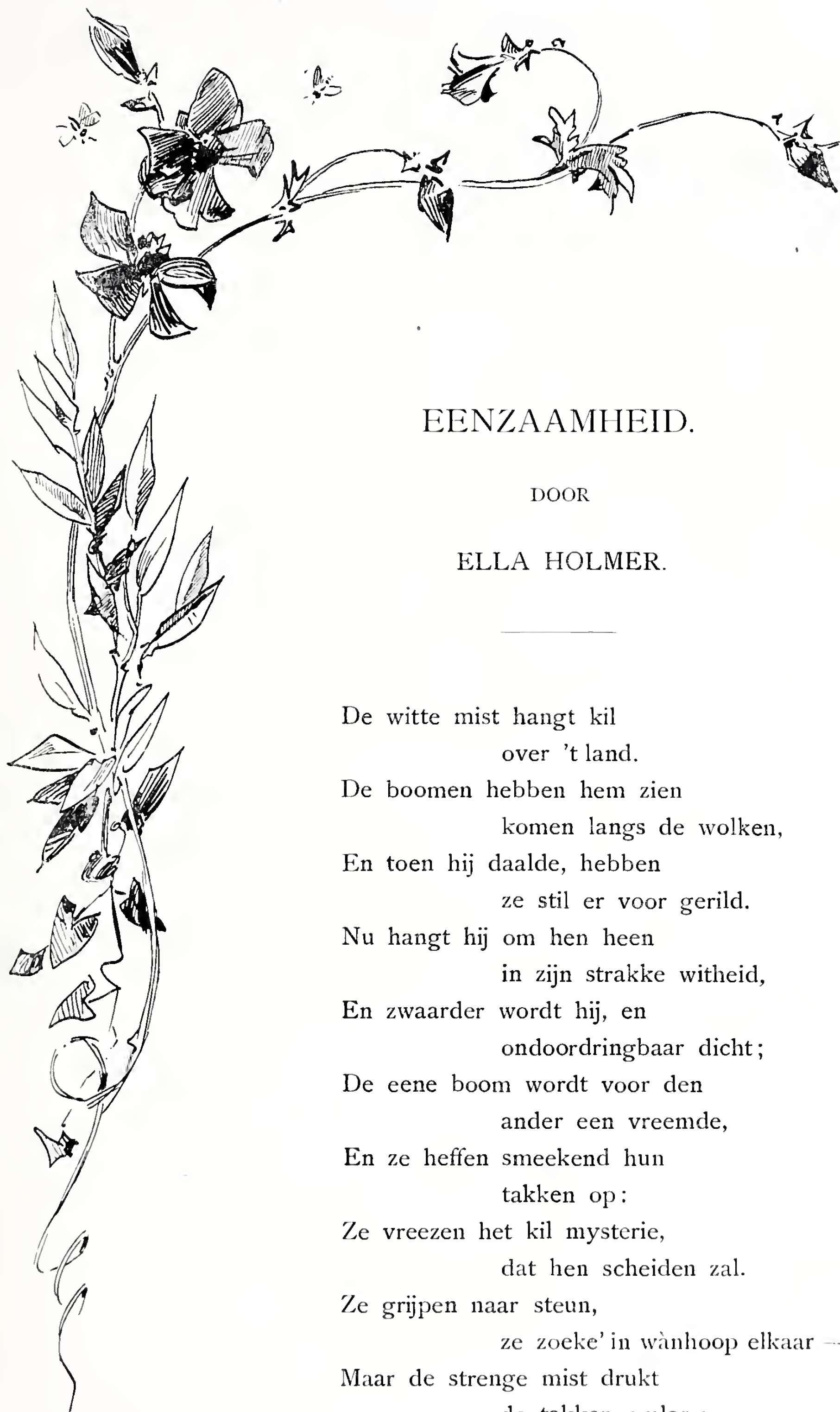
Een feit is 't, dat volmaakte voorwerpen van „melk en bloed", als de twee vazen, die ook van vorm ongemeen zuiver zijn, zooals men uit de reproductie zien kan, uiterst zeldzaam zijn.

Ik raadpleegde den directeur van het Nederlandsch Museum dezer dagen nog daaromtrent, en hij antwoordde mij dat in dat museum slechts enkele stukken van dit soort aanwezig zijn, waaronder een fraai trekpotje, maar dat er verder niets bizonders in dit genre te zien was.

Ook schijnen in Nederland in particuliere verzamelingen, voor zoover ik het te weten kon komen, hoogst zelden belangrijke, buitengewone specimina's van „melk en bloed" voor te komen.

Ik wil deze korte aanteekeningen eindigen met een citaat uit de *Maison d'un artiste* van de Goncourt, dat als hoofd is geplaatst boven den Catalogus van zijn verkooping, deel *Arts de l'Extrême Orient:* „La porcelaine de la Chine! cette porcelaine supérieure à toutes les porcelaines de la terre! Cette porcelaine qui a fait depuis des siècles et sur tout le globe, des passionnés plus fous que dans toutes les autres branches de la curiosité! cette porcelaine dont les Chinois attribuaient la parfaite réussite à un Esprit du fourneau protégeant la cuisson des céramistes qu'il affectionnait! cette porcelaine translucide comparée au jade! cette porcelaine bleue, selon l'expression d'un poète „bleue comme le ciel, mince comme du papier, brillante comme un miroir!" cette porcelaine blanche de *Chou*, dont un autre poète, Tou-chao-ling, dit que l'éclat surpasse celui de la neige, et dont il vante la sonorite plaintive! (en waarbij ik gaarne zou voegen, „cette porcelaine blanche rouge et or, à la pâte exquisement fine, au coloris chaud et gai, au décor élégant, d'une incomparable distinction!") — ce produit d'un art industriel chanté par la poésie de l'extrême orient, ainsi qu'on chante chez nous un beau paysage, un morceau de création divine! enfin cette matière terreuse façonneé par des mains d'homme en un objet de lumière, de doux coloris dans un luisant de pierre précieuse."





EENZAAMHEID.

DOOR

ELLA HOLMER.

De witte mist hangt kil
over 't land.
De boomen hebben hem zien
komen langs de wolken,
En toen hij daalde, hebben
ze stil er voor gerild.
Nu hangt hij om hen heen
in zijn strakke witheid,
En zwaarder wordt hij, en
ondoordringbaar dicht;
De eene boom wordt voor den
ander een vreemde,
En ze heffen smeekend hun
takken op:
Ze vreezen het kil mysterie,
dat hen scheiden zal.
Ze grijpen naar steun,
ze zoeke' in wànhoop elkaar —
Maar de strenge mist drukt
de takken omlaag

Met kalme, vaste hand, als
een groot, wijs Vorst.

* * *

Dan strekken zich de boomen,
kil en star.
Onderworpen zijn ze nu, ze
verzetten zich niet meer,
En de mist omhangt hen
met een zwaren, zilv'ren
mantel,
En ze staan heel stil, elk alleen
voor zichzelf, alleen met den
vreemd-strengen mist.

* * *

In het ondoordringbare,
vreemd-strenge Leven
Staan onze Zielen, als
de boomen, alleen.





VROUWENPORTRET
GASPAR NETSCHER

DE HOLLANDSCHE MEESTERS IN DE ERMITAGE TE SINT PETERSBURG. DOOR MAX. ROOSES. † † † † † † † † † † †

GASPAR NETSCHER. Gaspar Netscher kwam een tiental jaren na Gabriël Metsu en sloeg denzelfden weg in als deze schilder van aristokratieke verfijning. Van hem zijn ons wat meer levensbijzonderheden bekend dan van zijnen voorganger en dan van vele zijner kunstmakkers. Roger de Piles, de Fransche schilder en schrijver, had in Portugal, waar hij als secretaris van den gezant zijns konings in dienst was, reeds berichten over hem ingewonnen en deed er nog andere op in den Haag, waar hij later verbleef en de twee zonen van Netscher, schilders als hun vader, leerde kennen. Houbraken, de Hollandsche geschiedschrijver der kunst, putte aan even geloofwaardige bronnen voor het levensbericht, dat hij meedeelt in zijnen *Grooten Schouburgh* en waarin hij de bijzonderheden aangeteekend door zijn voorganger overneemt, verbetert en aanvult. En eindelijk werd in onzen tijd van studie de weetzucht van den ijverigsten onzer navorschers Dr. A. Bredius beloond met tal van ontdekkingen gedaan in het Haagsche Archief, die wat men vroeger wist kwamen bevestigen en nieuwe inlichtingen aanbrachten. Hij deelde ze mede in „Oud-Holland," die nooit volprezen schatkamer van oorkonden en studiën over onze oude meesters.

De Piles verhaalt, dat Gaspar Netscher geboren werd te Praag van een vader, die ingenieur was in Poolschen dienst, en van eene moeder, die toen zij weduwe was, uit oorzaak van haren katholieken godsdienst verplicht werd Praag te verlaten met de drie zonen, die zij had en van welke Gaspar de jongste was. Op weinige mijlen afstand van de stad hield zij stil in een kasteel, dat op het onverwachts belegerd werd en zoodanig werd uitgehongerd, dat de twee broeders van Gaspar er in omkwamen van den honger. De moeder vond middel zich 's nachts te redden met het eenige kind, dat haar overbleef. Zij begaf zich naar Arnhem, waar zij onderstand vond voor zich en voor haar zoon. Volgens dezen schrijver zou Netscher 48 jaar oud geweest zijn toen hij in 1684 stierf en dus, in 1636 geboren zijn.

Houbraken verschilt eenigszins met de Piles in het verhaal der eerste levensjaren van onzen kunstenaar. Volgens hem zou Netscher in 1639 geboren zijn. Zijn vader, zegt hij, was een beeldhouwer, afkomstig van Stuttgart, die zich te Heidelberg had neergezet, waar hij Elisabeth Vetter, de dochter van den burgemeester, huwde. Na den dood van haren man werd de moeder gedwongen de stad te verlaten door den overlast der krijgslieden. Zij vluchtte met hare drie zonen en hare dochter naar een kasteel, waar zij door hare vervolgers ingesloten werd en waar zij zooveel te lijden had, dat twee harer kinderen van honger omkwamen. Met Gaspar en haar dochtertje vluchtte zij naar Arnhem.

Het komt mij voor dat de laatste der twee geschiedschrijvers het best ingelicht is: zijne berichten zijn overvloediger en bepaalder; wij zullen dus wel doen hem te vertrouwen, ook wat het geboortejaar van Netscher betreft.

Over de verdere lotgevallen van den schilder zijn beide schrijvers het eens. Te Arnhem trof zijn moeder een rijk man, doktor Tullekens, aan, die belang stelde in Gaspar, en zich met zijne opvoeding gelastte. Hij liet hem Latijn leeren en wilde hem laten studeeren in de medicijnen. Maar toen de jongen in de derde klas gekomen was, voelde hij zich zoo zeer aangetrokken tot de teekenkunst, dat hij er zijne studiën om verwaarloosde. Doctor Tullekens wilde deze neiging niet tegenwerken en liet hem eerst in de leer gaan bij Koster, een schilder van doode vogelen en stilleven, daarna bij Geeraard Ter Borch te Deventer.

Nadat hij zijn leerjaren daar had doorgemaakt, vatte hij het plan op naar Rome te reizen om verder te studeeren. Hij ging aan boord van een schip, dat naar Bordeaux voer; doctor Tullekens had hem een brief meegegeven voor zijn neef Neny, koopman aldaar, en Netscher zou zijn reis door Frankrijk naar Italië voortzetten. Maar te Bordeaux maakte hij kennis met een Luikschen wiskundige en fortuinmaker, Godyn genaamd; hij geraakte verliefd op dezes dochter Margareta en huwde haar den 25en November 1659. Aannemende

dat het huwelijk plaats had in het jaar, waarop hij Holland verliet, was Netscher slechts twintig jaar oud toen hij zich op reis begaf en niet een en twintig zooals Houbraken schrijft.

Nu hij in den echt getreden was dacht Netscher niet verder meer aan Rome en bleef te Bordeaux; daar werd in 1661 zijn eerste zoon Theodoor geboren. Maar in het katholieke land vond onze protestantsche kunstenaar het leven niet bijzonder aangenaam en hij besloot naar Holland terug te keeren. Hij was reeds in 1662 in den Haag gevestigd en liet zich in de schildersgilde inschrijven. Hij bleef er wonen tot aan zijnen dood, die den 15en Januari 1684 voorviel. Hij werd rijk gezegend met kinderen; in de twintig eerste jaren van zijn huwelijk schonk zijne vrouw er hem twaalf, van welke er bij zijn afsterven nog negen in 't leven waren. Zijn oudste zoon Theodoor en zijn vijfde kind Constantijn werden schilders en werkten in den trant van hun vader. Gelukkiglijk won hij veel geld met zijne kunst en vergaarde hij een aardig fortuintje. Toen den 17en Februari 1674 hij en zijne vrouw hun testament opstelden, vermaakten zij aan ieder hunner zeven toen levende kinderen een kapitaal van 200 gulden, en toen zijne weduwe in 1687 hertrouwde, kende zij aan elk hunner negen kinderen als legitieme portie de som van duizend gulden toe.

Niet alleen liet hij dus een wel voorziene kast na, maar ook een aanzienlijk getal kunstwerken. Toen Margareta Godyn den 11en September stierf, vond men in hare nalatenschap 187 schilderijen door velerlei meesters, die ongetwijfeld haren eersten man toebehoord hadden en gedeeltelijk van zijne hand waren, alsook verscheiden portefeuilles met teekeningen en schetsen door hem gemaakt. Het prentenkabinet van Amsterdam bezit een van die bundels; Dr. Bredius trof er een andere in de verzameling Habich aan. Op een der teekeningen, een damesportret, in dezen laatsten bundel voorkomende, staat te lezen: „Geschildert 1667 voor vijftigh guldens." Op de studie naar eene schilderij „Vertumna en Pomona" leest men: „Geschildert Anno 1664 voor 66 guldens." Niet zeer groot zijn deze sommen, maar merkelijk hooger toch zijn zij dan de prijzen betaald aan vele zijner confraters in die tijden. En dan de schilderijen in kwestie behooren tot de vroegste, welke hij maakte en het lijdt geen twijfel of hij rekende veel meer wanneer hij later bekend was en gezocht werd door de aanzienlijksten in den lande, om hun portret te maken.

* * *

Netscher had een gelukkige keuze gedaan voor zijne verblijfplaats, wanneer hij zich metterwoon in den Haag vestigde. Daar toch waren de schilders van talent klein in getal wanneer hij er aankwam; hij was en bleef de rijkst begaafde onder hen die werkten in die stad. Daarbij kwam dat, zoo de residentie als cijfer van bevolking verre beneden Amsterdam, Rotterdam, Haarlem en Utrecht stond, zij als middelpunt van weelde de meeste der andere steden van het land overtrof. Rond de zetelplaats van het middelbestuur der Vereenigde Gewesten en het Stadhouderlijk Hof, hadden zich een menigte van edellieden en patriciërs gevestigd; de vertegenwoordigers der vreemde Mogendheden, de jonge lieden van hoogen stand, die in het leger der Staten dienden, verbleven daar; er heerschte meer pracht en praalzucht dan in eenig ander middelpunt der Nederlanden. Uit hunnen aard moesten de modische tafereeltjes van Netscher er gemakkelijk aftrek vinden en moest hij er meer eigen en vreemde liefhebbers aantreffen, die zich de weelde veroorloofden, tamelijk groote sommen te betalen voor hun conterfeitsel. Zoo weten wij uit de Piles' mededeelingen, dat Dom Francisco de Milo, afgezant van Portugal, niet alleen zijn eigen portret, maar nog vele andere door Netscher gemaakt, uit den Haag naar Lissabon medenam, die eenige jaren later nog te vinden waren in het paleis van den Aartsbisschop aldaar. De familie Huygens bezat op het einde der XVIIIe eeuw nog zes familieportretten door hem geschilderd; die welke gedateerd waren droegen de jaartallen 1661, 1668, 1669 en 1672.

De zes stukken van Netscher, die de Ermitatie bezit, zijn alle portretten; het oudste is gedagteekend van 1676, het jongste van

1683. Dit alles bewijst dat in zijn latere jaren Netscher vooral portretten schilderde en ook wel dat hij er meer voortbracht dan men gewoonlijk opgeeft. In zijn *Catalogue raisonné* beschrijft John Smith honderd en elf werken van Netscher; twee en dertig er van zijn portretten, acht en zestig genre-stukken, elf zijn ontleend aan de geschiedenis en de fabelleer. De opsomming is onvolledig en het getal der vermelde portretten vooral is te gering.

Netscher dagteekende gewoonlijk zijne stukken, zoodat wij kunnen nagaan in hoe verre hij zijn trant wijzigde in den loop der jaren. Het oudste van hem bekende stuk is eene kopie naar Ter Borch, gedagteekend van 1655 en gemaakt naar „het Bezoek" van Netscher's meester, dat zich in dubbel exemplaar in het Rijksmuseum te Amsterdam en in het Museum te Berlijn bevindt. Klaarblijkelijk is het vervaardigd toen onze schilder nog in de leer was te Deventer. Een zijner eerste stukken, geschilderd na zijn terugkeer in het vaderland, hoort toe aan het Museum Boymans, werd gemaakt in 1662 en stelt een protestantschen predikant voor. Het onderscheidt zich van zijn andere werken door dien het model in levensgrootte wordt weergegeven. Het Museum te Dresden bezit van hem negen stukken, zeven genre-stukken, gedagteekend van 1664, 1665 en 1666 en twee portretten van 1670 en 1671. Daar en elders stellen de genre-stukken tooneeltjes voor in den aard van die, welke Ter Borch behandelde en die toen door de voorname liefhebbers gezocht werden: mooie dames in rijke kleedij, die het bezoek ontvangen van hunnen bewonderaar of hunnen geneesheer, die brieven schrijven of lezen of muziek maken, die zich opschikken of hun papegaai azen; kinderen, die zeepblaasjes maken of zich op andere wijze wijze verzetten. Onder de weinige werken, die tot zijne historische of mythologische stukken gerekend worden, zijn er nog die meer met den naam dan metterdaad tot die klas behooren; zoo de „Offerande aan de Liefde en aan Venus" uit de Uffizi te Florence, waarin het onderwerp hem gelegenheid geeft een groep mooie vrouwen in bevallige houding voor te stellen. In laatstgenoemd Museum bevindt zich een stuk, een onderwerp behandelende dat meer overeenkomt met die van Gerard Dou, n.l. „eene pottenschuurster", gedagteekend 1664; te Dresden vindt men „eene Spinster" en „eene Naaister" zonder dagteekening; te Turijn „een Schaarslijper" van 1662, bewijzen dat in zijne vroegste jaren Netscher herhaaldelijk zijne onderwerpen aan het volksleven ontleende.

Hij begon met te schilderen in den trant van Ter Borch en bracht onder dien invloed en in zijne eerste jaren zijne beste werken voort. Zijn „Predikant" te Rotterdam van 1662 is reeds een uitmuntend stuk. Hij is dan rijk van kleur, doorschijnend van behandeling, warm van toon, maar met eene neiging naar het porceleinachtige. In zijn laatste tijden, is hij in zijne portretten nuchterder en koeler in de verf en pronkerig in houding en opschik. Altijd is en blijft hij een van de mooie Hollandsche fijnschilders, van onovertroffen behendigheid, gezocht van voorstelling, werkende voor een aristocratisch publiek en meegaande met de wuftheid, heerschende in de voorname kringen, die hij afbeeldde en die zijne werken kocht. Zijne modellen willen behagen, willen zich een uitzicht van Fransche aanvalligheid geven; zij gelukken er slechts gedeeltelijk in. Hun schilder geeft toe aan die coquetterie, tracht klaarblijkelijk zijne vrouwtjes mooier, zijne heertjes eleganter te maken dan zij zijn, en hen te omgeven met alles wat kan getuigen van hunne weelde en verfijnden smaak: rijke stoffeering der salons, marmeren kolommen, bloemen, vruchten, schilderijen, beeldhouwwerken, tapijten, zonder nog te spreken van de kostelijke kleedij met hare strikjes en plooitjes, hare kunstige verfrommeling en hare zeer verzorgde zorgeloosheid. Zijne kunst is eene heel verfijnde, maar een heel verwijfde; zijne vrouwen vullen heel het tooneel, met haar omslachtig toilet, met hare prikkelende schoonheid en hare eeuwige en eenige bedachtzaamheid om te bekoren en te verleiden.

* * *

De Ermitage, wij zegden het reeds, bezit van Netscher zes portretten, alle volgens zijne gewoonte van bescheiden afmeting. Het

eerste (Nr. 882) stelt Maria, dochter van Jacobus II koning van Engeland en vrouw van Willem III van Oranje, den stadhouder der Nederlanden en den lateren koning van Engeland, voor. Het werd geschilderd in 1683, een jaar vóór Netschers dood, toen de prinses 21 jaar oud was en is een der mooiste en kleurigste van 's meesters werken. De vorstin draagt een lichtgeel zijden kleed en een blauwen met hermelijn geboorden fluweelen mantel, een toilet dat ons den geliefkoosden opschik van Metsu's vrouwtjes herinnert.

En tweede stuk (Nr. 883) is een mansportret, dat van Netscher zelf, zegt men. Aan verscheiden door hem geschilderde conterfeitsels wordt zijn naam gegeven, dikwijls ten onrechte, wij weten het. Zoo heet „de Muziekles" uit den Haag ook den kunstenaar, zijne vrouw en dochter voor te stellen. Het stuk is echter gedagteekend van 1665, toen Netscher nog geene dochter had.

Een tweede stuk (Nr. 887) wordt ook als zijn portret opgegeven, met nog minder grond.

De drie overige zijn damesportretten, eene (Nr. 886) in wit satijn gekleed zit in een armstoel; in den achtergrond der kamer ziet men een geel damasten draperij en een open venster, door hetwelk men uitzicht heeft op een tuin. De andere (Nr. 885) gedagteekend 1676, in bruin fluweel, staat tegen een lagen muur met half verheven beeldhouwwerk versierd en houdt een krans van rozen in de hand. De derde (Nr. 884), gedagteekend van 1682, is die wier afbeelding hierbij gaat. Deze afbeelding geeft duidelijk de schilderij met hare goede en zwakke zijden weer. Het is wel de vrouw die alles overheerscht. Men ziet ze hier in haar portret en geen wonder dus dat zij geheel de lijst vult, maar breng ze waar gij wilt en zij zal heel de plaats voor zich nemen, zoo behagelijk en zoo behaagzuchtig is zij, zoo overweldigend schitterend haar weelderig vleesch, zoo sierlijk hare grauwblonde krullen, zoo smaakvol haar toilet en hare houding. De schilder heeft ze gedost in een kleed van bronsachtige neutrale kleur, met een onderkleed van donkerder toon en een zijden rok van kostelijk bewerkte stof. Die stemmige, betrekkelijk sombere kleuren laten het rijke, blanke vleesch voortreffelijk uitkomen. Armen en handen zijn meesterstukjes van de natuur en van de kunst, poezelig en met bevallige losheid komen zij uit de breede open mouwen te voorschijn, zij zoeken niet de aandacht te trekken en toch moet men ze bewonderen. De mooie dame houdt een bloem in de hand; de page in zijn stil grijs pakje, biedt een schotel met vruchten aan; daarachter in het schemerig licht doemen hooge boomen met dicht gebladerte op en tusschendoor ziet men de schim van een standbeeld oprijzen. In dit land geschapen door Netscher, door Mieris, door Metsu, zijn de mooiste vrouwen koningin, hare onderdanen zijn pages die vruchten aanbrengen of jonkers die haar bewonderen, haar rijk bestaat uit marmeren zalen en eeuwig groene perken, bevolkt met standbeelden. Wie zou er niet willen wonen in dit land van Arcadië en gehoorzamen aan die regentessen?

In de kunst was die richting echter verderfelijk. Met altoos en in alles te willen behagen werd men gemaakt, onnatuurlijk en valsch, met altijd maar verder te willen verfijnen werd men porceleinachtig. Netscher en de kunstenaars verwant met hem, zijn meesters in het schilderen van zijde en fluweel, met verbazende behendigheid weten zij het stil geflonker en gespiegel der kostelijke weefsels weer te geven, maar zij worden terzelfder tijd beschroomd voor de schildering van het volle licht voor den glans der krachtige kleur. Zij zoeken halve tonen in hunne achtergronden vooreerst, tusschen hun voornaamste figuren daarna, om uitsprong te geven aan hunne verzachte, verflauwde tinten. Zoo wordt het ware leven uitgedoofd en neemt van lieverlede kunstmatigheid, die gelijk staat met kunsteloosheid, de plaats van waarheid en gezondheid in.

DE ROMAN VAN „MADEMOISELLE," DOOR S. HERMINA CROISET. † † † † † † † † † †

(Slot.)

De gesprekken met de Lauzun waren ook niet altijd verkwikkelijk. Wat moet er in 't gemoed van de prinses zijn omgegaan, toen

de man, voor wien zij alles overhad, haar kalmpjes meedeelde, dat ze het goed moest vinden, als hij zijn kamer in het Louvre zou blijven bewonen, ook na hun huwelijk? De afstand tusschen 't Louvre en 't Luxembourg was te groot dan dat 's Konings dienst er niet onder lijden zou, als hij in 't huis zijner vrouw den nacht doorbracht. Immers, de Koning speelde dikwijls tot laat in den nacht en stond tamelijk vroeg op; de Lauzun was graag zoowel bij het „coucher" als bij het „lever du Roi" tegenwoordig en dus... zou hij maar in het Louvre blijven slapen! De goden verblinden wien ze in 't ongeluk willen storten; de prinses stemde in alles toe, als hij maar zoo goed wou zijn haar te trouwen.

Eindelijk brak de gevreesde dag aan. 's Morgens waren de vier afgezanten bij Z. M. toegelaten en in den namiddag had er een ministerraad plaats, waarbij ook Monsieur was ontboden. De Koningin, die zich hield, alsof ze nergens van wist, ging een kerkdienst bijwonen in het klooster der Récollets, waarbij hare nicht haar vergezelde. Te midden van de preek werd Mademoiselle in de spreekkamer van 't klooster geroepen. Ze vond er de Montausier, die haar verslag deed van het voorgevallene in den ministerraad. Monsieur was woedend geweest, de ministers hadden gezwegen, maar de Koning had zijne toestemming gegeven in voor hen beiden zeer welwillende bewoordingen. Een oogenblik later kwam Guitri met hetzelfde verhaal en de boodschap van Lauzun aan Mademoiselle om de Koningin onmiddellijk de tijding mee te deelen. Gelukkig was de predikatie geëindigd en zagen ze H. M. een andere kamer binnengaan. Mademoiselle ving haar op, wierp zich aan hare voeten en vertelde, wat er gebeurd was. Maar de pas gehoorde preek scheen H. M. niet in een goed humeur gebracht te hebben. Hoogst onvriendelijk antwoordde ze en eindigde met te zeggen: „Ik keur het hoogelijk af, Nicht, en de Koning zal er nooit zijne toestemming toe geven." — „Vergeef me, Mevrouw; de Koning wil mij nergens toe dwingen, en de zaak is in orde," antwoordde Mademoiselle. Dat antwoord was olie in 't vuur; de Koningin kon haar spijt niet langer bedwingen en barstte uit: „'t Was veel beter, als u ongetrouwd bleef en uwe goederen bewaarde voor mijn zoon d'Anjou." Nu was Mademoiselle gewaarschuwd: de Koningin en Monsieur waren beiden uit eigenbaat tegen haar huwelijk; om die kern zouden zich andere teleurgestelden, afgunstigen en vijanden van Lauzun groepeeren en....

De Montausier had wèl gelijk, toen hij er op aandrong, dat het huwelijk zoo spoedig mogelijk gesloten zou worden. Maar het scheen wel, of er altijd iets tusschen moest komen. De Lauzun had gehoopt in de koninklijke kapel te kunnen huwen, maar Guitri, zijn vriend, waarschuwde hem, dat de Koningin dat nooit zou toestaan. 't Best was, om alle moeilijkheden te vermijden, buiten Parijs de plechtigheid te doen plaats hebben en als Mr. en Madame de Montpensier terug te komen. Mademoiselle keurde dat plan goed en stelde hare landgoederen Eu of St. Fargeau voor. Maar nu maakte Lauzun weer bezwaren om den Koning gedurende een paar dagen te verlaten. Hij verkoos ergens in de buurt van Parijs te trouwen, zoodat hij den volgenden dag zijn dienst in het paleis hervatten kon. Eindelijk werd er besloten, dat zij Donderdag naar Charenton zouden gaan, waar de plechtigheid zou plaats hebben ten huize van mevrouw de Créqui, terwijl de pastoor van die plaats het huwelijk zou inzegenen.

Woensdagavond kwam de notaris Boucherat om de stukken in orde te brengen en de acte op te maken, waarbij Mademoiselle de souvereiniteit over Dombes en het hertogdom Montpensier aan haar bruidegom in vollen eigendom afstond. Donderdagmorgen kwam het bericht, dat het huwelijkscontract nog niet in orde was; het moest nog geteekend worden door den Koning, de Koningin en den Dauphin. Aan de verdere leden der familie wilde Mademoiselle geen handteekening vragen, zooals het gebruik anders meebracht, uit vrees voor onaangenaamheden, maar de schriftelijke toestemming des Konings, als hoofd der familie, was onmisbaar.

Dus weer vertraging; weer een dag uitstel. En den volgenden dag zou het Vrijdag zijn, Vrijdag, die ongeluksdag! Tot den

avond toe wilde Mademoiselle geduld hebben... misschien kwam het contract nog wel en dan kon men dadelijk naar Charenton gaan.

Maar de dag ging voorbij en het contract kwam niet. Langzamerhand trokken de talrijke bezoekers, waarvan het in die dagen zwermde in het Luxembourg, af en het bruidspaar bleef alleen met mevrouw de Nogent. Alles werd nu afgesproken voor den volgenden dag; 't huwelijk zou dan toch maar plaats hebben op Vrijdag, want langer wachten was gevaarlijk, meenden de vrienden. Toen ging ook de Lauzun heen en alleen zijn zuster bleef de bruid gezelschap houden, die, half blijde, half beklemd door angstige voorgevoelens, zat te peinzen over den komenden dag, haar trouwdag!

Daar kwam een boodschap des Konings, die Mademoiselle opontbood naar de Tuileriën. De schrik sloeg haar om 't hart; dat kon geen goede tijding wezen. Bij aankomst werd ze dadelijk naar 's Konings eigen kamer gebracht. Bij het binnenkomen meende ze iemand in de aangrenzende kamer, die der Koningin, te zien verdwijnen. Lodewijk was alleen en zag er bedroefd en zenuwachtig uit. Zonder voorafspraak begon hij dadelijk: „Ik ben wanhopend over hetgeen ik u te zeggen heb. Men blijft te beweren, dat ik u heb opgeofferd aan de belangen van M. de Lauzun, zoo iets kan mij schaden in 't buitenland en dus mag ik niet toestaan, dat de zaak haar beslag krijgt. Ik beken," voegde hij er bij, „dat u alle reden hebt u over mij te beklagen en ik begrijp zelfs, dat ik het niet ten kwade mag duiden, als u heel boos op mij is."

't Noodlottig woord was gesproken! De hofkabaal had gezegevierd! De Koningin, Monsieur, de prins de Condé en nog meerdere lagere machten hadden samengespannen om het huwelijk te verijdelen, en ze hadden overwonnen Nog op het laatste oogenblik had men Lodewijk de belofte ontwrongen, dat hij zijne toestemming zou terugnemen en hij gaf toe, hoewel zeer tegen zijn zin. Maar Mademoiselle gaf het zoo dadelijk niet op. 't Recht was aan háár zijde en ze worstelde om hare liefde. In eerbiedige bewoordingen maar met hartstochtelijken aandrang bezwoer ze den Koning zich zelf en haar niet zulk een onrecht aan te doen. Had hij haar niet zijn koninklijk woord verpand? Mocht hij dat schenden? Dat zou hem in 't buitenland oneindig meer schaden dan het toestaan van een huwelijk, daar niemand verder mee te maken had. O, ze zou gehoorzaam zijn en zich aan zijn wil onderwerpen en de Lauzun zou haar daarin een voorbeeld geven, maar Z. M. kon zoo wreed niet wezen en haar den eenigen ontnemen, dien ze ooit had liefgehad!

Ze pleitte met al de welsprekendheid, die de wanhoop geeft en de Koning kon er niet niet veel tegen inbrengen. Hij schaamde zich over de rol, die men hem opgedragen had en had innig meelijden met haar, maar hij kon niet meer terug. Eindelijk, toen ze zich ten einde raad aan zijne voeten wierp en hem smeekte, haar hare liefde te laten behouden, werd 't hem te machtig.

Hij knielde bij haar neer en hield haar sussend in zijne armen en kuste haar en beloofde, dat hij tot alles bereid was, wat mogelijk was om haar en de Lauzun de groote droefheid te vergoeden, die hij hen moest aandoen. Alles wilde hij doen, alles, alleen zijne toestemming geven tot hun huwelijk, dat kon hij niet.

En zoo zaten de „roi-soleil" en zijne nicht een geruimen tijd schreiend bij elkaar op den grond.

Toen hoorde men beweging in de naburige kamer. De Koning stond op en zei: „'t Is al laat; u hebt me niets meer te zeggen en ik zal niet veranderen van gevoelen."

Daarop nam hij hartelijk afscheid van haar en liet haar gaan.

* * *

Zoo was dan de slag gevallen, waarvoor de Lauzun gevreesd had en dien Mademoiselle in moedwillige verblinding niet had willen zien dreigen. Diep bedroefd keerde ze naar het Luxembourg terug. Nauwelijks was ze daar, of de Lauzun zelf kwam haar bezoeken, vergezeld door drie vrienden. De Koning had ze alle vier gestuurd om haar te troosten. De Montausier begon met haar uit naam des

Konings te verzekeren, dat Z. M. zoowel over haar als over de Lauzun zeer tevreden was, wat hunne gehoorzaamheid aan zijne bevelen betrof, en hun nogmaals zijn bescherming en gunst te beloven. Dat was nu wel heel vriendelijk, maar Mademoiselle was nog niet in staat veel troost te putten uit die vorstelijke betuigingen. Zij keek maar naar haar bruidegom, die in het bijzijn der drie hovelingen zijn best deed kalm en opgewekt te schijnen. Ze kon het niet uitstaan, hoe plichtmatig en voorzichtig zijn gedrag ook wezen mocht. Die koele, correcte houding maakte haar wanhopend. Maar het was maar schijn en groothouderij. Ook voor hem was de teleurstelling bitter. Ze wilde hem een oogenblik alleen spreken, daar konden de heeren niet tegen zijn. En ter meerdere zekerheid nam ze hem mee naar de z. g. „ruelle," de open plaats of doorgang naast haar ledikant. Daar spraken ze een oogenblik zonder door onbescheiden ooren beluisterd te worden en toen kon ook de Lauzun zijne tranen niet bedwingen. Dat gezicht gaf de ongelukkige bruid verlichting in hare smart.

De volgende dagen bracht ze in diepen en niet te bedwingen rouw, maar niet in eenzaamheid door. Ze werd bestormd met bezoeken, die haar voor 't meerendeel heel ongewenscht waren, maar die ze niet kon weren. Ook de Koning kwam, vriendelijk en vol teeder medelijden. Met geduld luisterde hij naar hare klachten en hij nam 't zelfs niet kwalijk, toen ze hem vrij scherp zijn woordbreuk verweet. Hij zond de Koningin naar haar toe om een visite bij haar te maken en liet haar vragen, of ze zijn broeder zou willen ontvangen. Monsieur zou nergens over praten, dat haar onaangenaam kon zijn.

Nu, dat deed hij ook niet. Mademoiselle ontving hem, terwijl ze nog te bed lag, en Monsieur, trouw aan het consigne, sprak haar alleen over allerlei soorten parfums, zeker in de meening, dat een slaapkamer de ware plaats was voor zulk een onderwerp.

Met Kerstmis kwam ze weer voor het eerst aan het hof en hoezeer hare zenuwen vreeselijk van streek waren, bleef ze er sinds dien dag geregeld komen. De Koning was bij voortduring zacht en voorkomend voor haar en zorgde er wel voor, dat niemand ten hove haar of de Lauzun door woord of blik hinderde. Hij bewerkte ook, dat de prins de Condé, die zoo bitter verontwaardigd was geweest op den „cadet de Lauzun," zijne nicht de Montpensier weer ging bezoeken en zoo kwam, voor het einde van den winter, voor 't oog der wereld ten minste alles weer in orde. De Lauzun bleef 's Konings gunsteling en ontving herhaaldelijk bewijzen van zijne tevredenheid.

De verhouding van het gemankeerde echtpaar, was heel eigenaardig. De Koning had toegestaan, dat zij elkander bleven zien; zelfs had hij gezegd, dat zijn nicht niet beter kon doen dan bij alle voorkomende gelegenheden den raad van de Lauzun inroepen. Dat was aan geen doove gezegd; Mademoiselle maakte er ruim gebruik van. Zóó ruim zelfs, dat haar vriend zich somtijds terughield, bewerend, dat men niet moest kunnen zeggen, dat hij baas speelde in haar huis. Maar zij liet niet af en hare bewondering en genegenheid voor hem namen steeds toe. Zijne verhouding tot haar schijnt in die dagen ook tactvol, zorgzaam en hartelijk te zijn geweest. Zijne dankbaarheid voor wat zij voor hem had willen doen, was toen naar 't schijnt nog levendig. Is hun omgang altijd van platonischen aard gebleven? De Mémoires doen dit veronderstellen. Maar waar zelfs een geheim huwelijk door den Koning verboden was, ligt het voor de hand, dat Mademoiselle, die hare gedenkschriften bij Lodewijks leven schreef, daarin wel het *naaste* maar niet het *allernaaste* zal hebben meegedeeld, indien er *al* zoo'n *allernaaste* te vertellen was. Anquetil, *) een schrijver uit de 18de eeuw, verhaalt, dat hij, ongeveer 1744, te Le Tréport eene dame gezien heeft, die sprekend geleek op de bekende portretten van de „grande Mademoiselle."

Die dame was ongehuwd, destijds ruim zeventig jaar, bewoonde een huis, waarvoor ze geen huur betaalde, terwijl het toch ook niet haar eigendom was, en trok jaarlijks een pensioen, waarvan „men" de herkomst niet kende.

De inwoners dier streek hadden haar altijd beschouwd als de dochter van de hertogin de Montpensier.

*) Zie voorbericht der „Mémoires".

Maar een geheimzinnig pensioen, eene toevallige gelijkenis en eene volksmeening zijn geen bewijzen, zelfs niet al wijst de leeftijd van de Demoiselle de Tréport op 1670 of '71 als geboortejaar. En zoo men in de trouwe aanhankelijkheid van Mademoiselle voor haar de Lauzun een moreel bewijs zou willen zoeken voor een inniger verhouding, voor een geheim huwelijk, dan is dat bewijs toch maar zwak. Immers, wat doet niet de vrouw voor den man harer liefde, zoolang die liefde duurt? Zeker is, dat er in Mademoiselle's omgeving en daarbuiten geruchten zijn verspreid aangaande een geheim huwelijk, en misschien heeft daartoe veel bijgedragen het wegzenden van haar biechtvader, haar secretaris en haar stalmeester, die, naar Mademoiselle meende, te veel ijver en belangstelling in hare particuliere zaken aan den dag legden.

En zoo sleepte zich voor de prinses het jaar '71 voort onder uiterlijken glans en schijn van vroolijkheid, terwijl ze in waarheid alleen aan het hof bleef verkeeren in de hoop, dat de Koning zich zou laten verteederen en alsnog zijne toestemming tot haar huwelijk geven.

't Was 25 November. Mademoiselle was in haar eigen huis en soupeerde in gezelschap van eenige dames, waaronder de Lauzun's zuster. Daar kwam een boodschap voor mevrouw de Nogent, die dadelijk opstond en de kamer verliet. De andere dames volgden haar. Mademoiselle begreep er niets van. Een oogenblik later zei eene der gasten: „Mr. de Lauzun . . ." en Mademoiselle, blij, meenend, dat hij gekomen was, antwoordde: „Dat is juist iets voor hem. Ik dacht, dat hij te St. Germain was en nu is hij hier." En ze ging haastig naar het kleine salon, waar ze hem gewoonlijk ontving. Maar de andere dames hielden haar tegen. Hij was er niet; hij zou ook niet meer komen, want de Koning had hem laten arresteeren. Het vreeselijke bericht werd den volgenden dag bevestigd. De Lauzun was in zijn eigen kamer gevangen genomen en werd den volgenden morgen onder strenge bewaking naar het kasteel Pignerol gebracht, de staatsgevangenis. Zonder proces, zonder vonnis, alleen op bevel des Konings, werd hij daar opgesloten, tot tijd en wijle het Z. M. behagen zou, hem weer los te laten. En er was niet veel hoop dat dit spoedig gebeuren zou, want Lodewijk was diep verontwaardigd. Mademoiselle noemt de oorzaak van zijne ongenade niet, maar kende haar blijkbaar wel, want ze zinspeelt zelfs niet eenmaal op een onrechtvaardigheid des Konings, hoe bedroefd ze ook is. Ze spreekt soms van het „ongeluk", dat de Lauzun getroffen heeft, maar is toch van meening, dat de gedachte zijn koning mishaagd te hebben, den schuldige nog zwaarder moest vallen dan de straf, die hij er voor onderging. Wat had hij dan gedaan, dat hem zóó hoog werd aangerekend?

Het schijnt, dat hij ontevreden was op mevrouw de Montespan. Deze machtige favorite had hij in den arm genomen om den Koning te bewerken te zijnen gunste, want hoe onverschillig hij zich ook trachtte voor te doen, zijn mislukt huwelijk bleef hem toch een angel in 't hart. Mevrouw de Montespan had het beloofd, maar de Lauzun merkte niet, dat hare bescherming veel baatte.

Toen schijnt hij wrevelig geworden te zijn en achterdocht tegen haar te hebben opgevat. Zou de „maîtresse" ook tegen hem intrigeeren onder den schijn van hem te helpen? Hij wou zich zekerheid verschaffen maar wist niet hoe? Ten einde raad heeft hij een daad begaan geheel in strijd met zijne gewone voorzichtigheid en in de hoogste mate onbescheiden: hij heeft zich in de Montespan's slaapkamer verstopt, onder haar bed, en zóó een gesprek van haar met den Koning afgeluisterd. Nadat Lodewijk de kamer verlaten had, heeft de Lauzun, die toen bewijzen van haar kwade trouw tegenover hem had, zijn drift niet kunnen bedwingen. Hij vloog te voorschijn en overlaadde haar met verwijten. Maar mevrouw de Montespan had haar wraak gereed; den volgenden dag hoorde de Koning het gebeurde en werd de Lauzun in hechtenis genomen. De gunsteling woog niet op tegen de „maîtresse"; voor altijd had hij de gunst van den vorst verbeurd *).

* * *

Tien jaren lang is de Lauzun te Pignerol

*) Deze meening wordt niet door alle schrijvers over

gebleven; dat zijne omstandigheden toen een keer ten goede hebben genomen, heeft hij aan Mademoiselle en aan haar alleen te danken gehad. Onwankelbaar trouw is ze den gevangene gebleven, niettegenstaande de berichten, die ze over hem ontving, verre van gunstig waren. Zoowel over zijn vroeger leven als over zijn gedrag te Pignerol hoorde ze bijzonderheden verhalen, die langzamerhand hare bewondering geheel deden ophouden, haar goed vertrouwen schokte. Men schilderde hem als een opvliegend, onaangenaam man, die voortdurend kibbelde met zijn medegevangene †) en met zijne bewakers. En zelfs in die gevangenis trachtte hij nog naar galante avonturen.

Toch bleef Mademoiselle werken voor zijne bevrijding en al de vermoeienissen, al de bezwaren van het hofleven, waarvan voor haar de glans lang af was, verdroeg ze om zijne zaak te kunnen dienen. Eindelijk, toen de gelegenheid zich daartoe opdeed, kocht ze hem vrij.

Mevrouw de Montespan had begrepen, dat ze meer voordeel trekken kon van de beleediging haar aangedaan. Ze was gewroken: de verbroken carrière, het tienjarig verblijf te Pignerol van Lauzun... 't was wèl. Nu kon er aan het voordeel gedacht worden. En ze liet aan Mademoiselle een voorstel doen van deze strekking: de prinses zou het prinsdom Dombes en het graafschap Eu bij schenking overdragen aan den kleinen hertog du Maine, oudsten zoon van Lodewijk bij mevrouw de Montespan. Deze laatste zou van haar kant den Koning bewerken, die, door dankbaarheid gedreven, Mademoiselle alles zou toestaan, wat haar aangenaam kon wezen, in de eerste plaats de vrijheid van M. de Lauzun.

De prinses ging niet dadelijk op het voorstel in; ze was tien jaren geleden zoo bitter teleurgesteld, dat het niet vreemd is, zoo ze de fraaie beloften van mevrouw de Montespan wantrouwde. Ze deed een tegenvoorstel: bij testament zou ze 't een en ander van hare goederen aan den hertog du Maine vermaken. Maar dat was de Montespan niet genoeg, dat zou te lang kunnen duren; ze bleef er op aandringen, dat het eene schenking zou zijn. Nu, wat Dombes betrof, maakte Mademoiselle geen verdere moeilijkheden, maar met het graafschap Eu was het bezwaarlijker. De Normandische goederen, waar Eu toe behoorde, konden niet door schenking in andere handen overgaan; men moest ze verkoopen. En nu had Mademoiselle bij een acte van schijnverkoop dit graafschap al toegewezen aan de Lauzun. Diens goedkeuring moest dus gevraagd worden, eer die goederen opnieuw bij schijnverkoop aan M. du Maine gegeven konden worden. Hij gaf schriftelijk zijne toestemming en nu kreeg de zaak weldra haar beslag en kwamen twee der beste erfgoederen der prinses in handen van den zoon der favorite.

Z. M. bedankte Mademoiselle vriendelijk en beloofde, dat zijn zoontje opgevoed zou worden in dankbaarheid aan zijne weldoenster en mevr. de Montespan beloofde gouden bergen, maar toen de prinses op wederdienst rekende en hoopte de Lauzun nu weldra in vrijheid te zien, kwam ze alweer bedrogen uit. Zelfs vertelde mevr. de Montespan haar, dat, al kwam de Lauzun vrij, zij er niet op moest rekenen met hem te kunnen trouwen; dat zou de Koning nooit of te nimmer toestaan. Ze gaf te verstaan, dat een geheim huwelijk geen tegenkanting zou ontmoeten: de Koning zou zich onwetend houden in dat opzicht.

Is het wonder, dat Mademoiselle niet heel tevreden was en het haar pijn deed te ervaren, dat zelfs de dankbaarheid van haar Koninklijken neef zich alleen in mooie woorden openbaarde?

Maar eindelijk, laat in den zomer van '81, kreeg ze bericht, dat de Lauzun Pignerol verlaten had. Hij was, altijd nog onder bewaking, naar de badplaats Bourbon gebracht, daar het heette, dat hij iets aan den arm mankeerde, waar de baden goed voor waren. 't Was niet waar; zijne armen waren best in orde, maar het verblijf te Bourbon moest

de regeering van Lodewijk XIV gedeeld. Emile Bourgeois o. a. houdt 't er voor, dat er zeer zeker een geheim huwelijk heeft plaats gehad; de toorn des Konings tegen de Lauzun zou het gevolg zijn geweest van diens ongehoorzaamheid aan Lodewijks bevel.

†) De bekende Fouquet, die negentien jaren lang gevangen bleef te Pignerol en daar is gestorven in 1680.

als een zachten overgang dienen. 't Scheen wel, dat de Koning er niet toe kon besluiten zijn vroegeren gunsteling weer in genade aan te nemen; 't was alleen uit consideratie voor zijne nicht, dat hij de Lauzun's straf ophief.

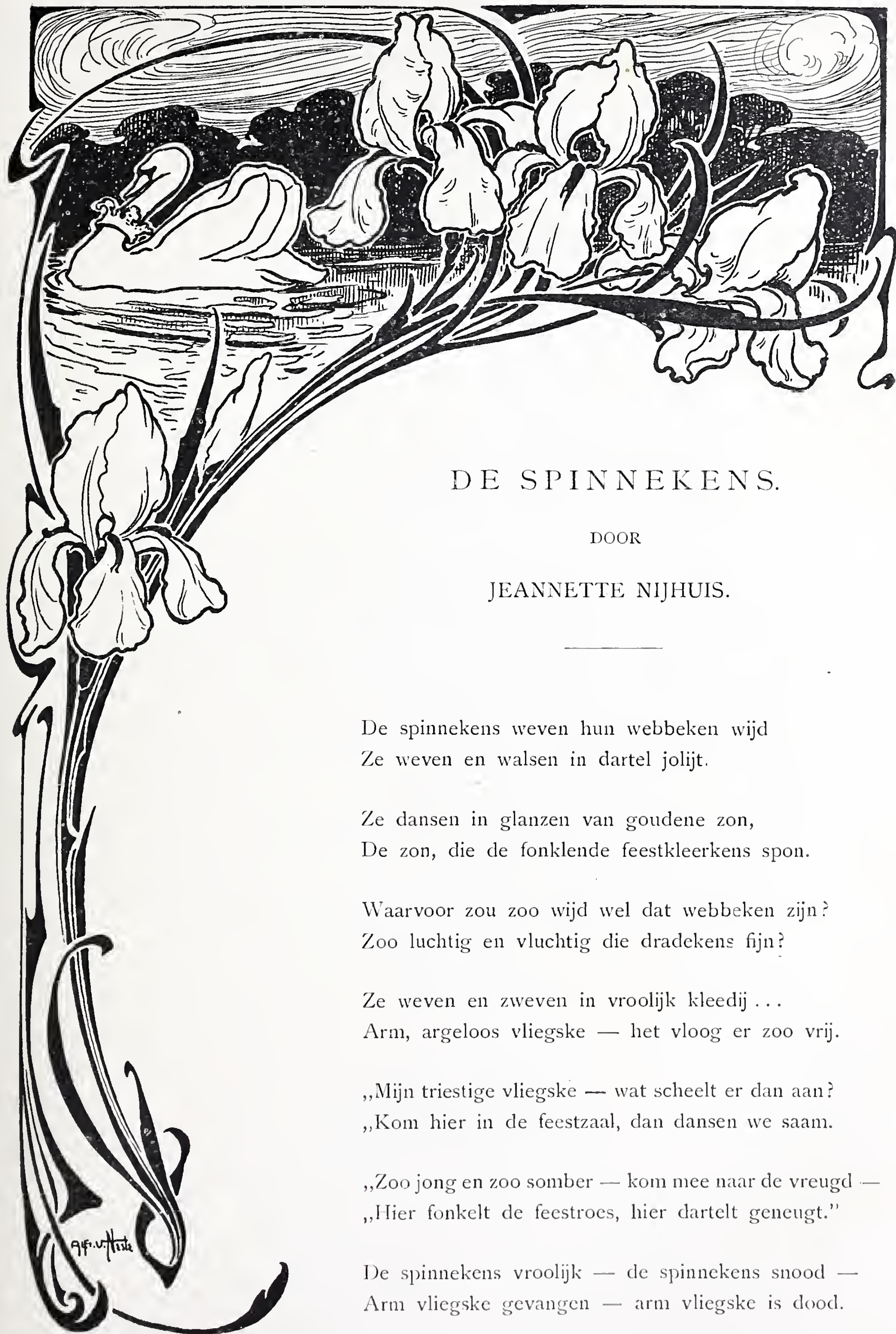
Van Bourbon werd hij naar Amboise gebracht, waar hij nog altijd onder toezicht stond en 't was eerst in het volgende jaar, dat hij verlof kreeg te Parijs terug te keeren. Daar gekomen, werd hem meegedeeld, dat hij zich voortaan als vrij man mocht beschouwen en zich overal, ook te Parijs, mocht vestigen; alleen het Hof zou voor hem gesloten blijven. Ten blijke van vergiffenis zou de Koning hem echter ééns ontvangen, wat natuurlijk hem den terugkeer in de hooge kringen veel gemakkelijker zou maken, maar dat was het hoogste bewijs van genade, waar hij op te rekenen had. Hij hoefde er ook niet op te hopen, dat hij zijn dienst bij de Garde weer zou mogen hervatten: zijne compagnie was aan een ander gegeven.

Voor den eerzuchtigen Lauzun waren dat geen aangename berichten en de spijt daarover zal zijne dankbaarheid over zijne bevrijding wel wat verminderd hebben.

Hij merkte het in alles, hij hoorde het aan alle kanten, zijn rol was uitgespeeld ten hove en in het leger, en dat hij weer als levende onder levenden verkeeren mocht, had hij alleen te danken aan de trouwe toewijding zijner voormalige bruid.

Laat ons billijk zijn. Mademoiselle was, toen Lauzun te Parijs terugkwam, vier en vijftig jaar; de droefheden en teleurstellingen der laatste twaalf jaar hebben haar, die van nature niet aangenaam van humeur of meegaande was, zeker niet gemakkelijker gemaakt in den omgang en mooier zal ze er ook al niet op geworden zijn in dien tijd. 't Is dus tot op zekere hoogte te begrijpen, dat de Lauzun zich wel wat bezwaard voelde onder den last van dankbaarheid hem opgelegd, zich wel eens ongaarne kromde onder het juk zijner vroegere bruid. De rollen waren zoo geheel omgekeerd. In den goeden ouden tijd zag de prinses tot hem op; zij bewonderde hem en stond geheel onder zijn invloed. Nu moest hij haar erkentelijk zijn voor alles, wat het leven hem nog dragelijk maakte: zijn vrijheid, geld, aanzien, en hij moest haar rekenschap afleggen van al wat hij deed. 't Zal werkelijk dikwijls moeilijk genoeg voor hem geweest zijn.

Maar dit alles gaf hem toch niet 't recht, zóó balsturig, ondankbaar en ontrouw te zijn als hij van het begin zijner invrijheidsstelling af geweest en voortdurend gebleven is, niet het recht, het geld, dat hij door hare bemoeiingen of wel van haar zelve ontving, te verspelen en als in 't water te gooien en zich dan bij anderen te beklagen, dat hij geen cent rijk was; niet het recht, haar te berispen, omdat ze een buitentje in de buurt van Parijs had gekocht en zich amuseerde, dit naar háár smaak te laten aanleggen. En dat hij zóó ver ging, haar te verwijten, nu eens, dat zij niet genoeg voor hem had gedaan, dan weer, dat zij oorzaak was van het verlies zijner betrekking en zijne verwijdering van het Hof; en eindelijk haar voor de voeten te werpen, dat hare genegenheid voor hem zijn ongeluk was geworden, dat alles maakt het zeer begrijpelijk, dat Mademoiselle haar hart van hem aftrok. Want dat is het diep-weemoedig einde van haar roman. Enkele jaren hebben zij het leven samen voortgesleept, soms bij, soms van elkaar, 't zij dan al of niet door een geheim huwelijk verbonden, en toen, 't kibbelen en de voortdurende onaangenaamheden moe, zijn zij voorgoed van elkander gescheiden. Bij Lauzun's terugkomst uit Pignerol had Mademoiselle hem een gedeelte harer goederen in eigendom afgestaan; die liet ze hem behouden, maar haar testament, dat geheel in zijn voordeel was geweest, veranderde ze, na hunne scheiding, ten gunste van Monsieur. Na '86 hebben ze elkander niet weergezien. Mademoiselle wenschte dat niet, zelfs niet, toen ze ziek en stervend was, omdat ze bang was, dat de oude wonden weer zouden gaan bloeden, als ze hem zag, en ze wilde in vrede heengaan met alle menschen, ook met den man, door wien ze de hoogste vreugde en het diepste leed van haar leven had gekend. In 1693 legde ze het moede hoofd ter ruste.



DE SPINNEKENS.

DOOR

JEANNETTE NIJHUIS.

De spinnekens weven hun webbeken wijd
Ze weven en walsen in dartel jolijt.

Ze dansen in glanzen van goudene zon,
De zon, die de fonklende feestkleerkens spon.

Waarvoor zou zoo wijd wel dat webbeken zijn?
Zoo luchtig en vluchtig die dradekens fijn?

Ze weven en zweven in vroolijk kleedij . . .
Arm, argeloos vliegske — het vloog er zoo vrij.

„Mijn triestige vliegske — wat scheelt er dan aan?
„Kom hier in de feestzaal, dan dansen we saam.

„Zoo jong en zoo somber — kom mee naar de vreugd —
„Hier fonkelt de feestroes, hier dartelt geneugt."

De spinnekens vroolijk — de spinnekens snood —
Arm vliegske gevangen — arm vliegske is dood.

MEILIEDJE.

DOOR

JEANNETTE NIJHUIS.

Daar was eens 'n meiske, dat 'n liedeken spon,
Een licht, luchtig wijske -- uit loutere zon.

Van zonnegestraal spon ze 't wondere lied
Die dradekens brooze, ze braken toch niet.

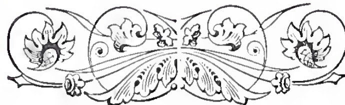
De windekens woeien in 't liedeken fijn,
De vlinderkens stoeiden in goudene schijn.

En zij weefde uit geuren van bloeiende Mei
Uit haar gloeiende kleuren, haar liedrenkleedij.

De Mei was gekomen, de Mei en de min
Nu groetten de boomen hun lentevorstin.

En in 't lied strooide Liefde „vergeet mij niet" rond —
Een Hemel haar oogen — een Eden haar mond.

En wat jeugdig is danst op dat dartel festijn
Het meiske weeft vreugdig haar liedeken fijn.



ONRECHT. DOOR JOHANNA W. BAKKER. † † † † † † † † † † † †

't Was op 'n Zaterdagmiddag.

Ze zaten samen in de achterkamer hun huiswerk te maken.

Buiten, in den zonnigen groenen tuin siepelden de lichtstraaltjes door de boomen en vloeiden in wemelende plasjes over 't gras en het helle kiezel in de paden.

Pa lag onder den beuk te lezen in zijn schommelstoel, die dommelig op-en-neer wiegde; telkens, als hij de krant knetterend omsloeg, keek de kleine jongen op, met schuwen blik; maar als zijn vader naar hem omzag, boog hij zich weer terstond over zijn atlas.

Hij was elf jaar, een teêr, schraal ventje, met magere schouders, die schuil gingen onder een te breeden matrozenkraag, waartegen zijn dun halsje éventjes bruin afstak; en als hij zoo een weinig voorover zat, met het oog strak op de kaart gericht, dan trok zijn voorhoofd reeds in fijne rimpeltjes tezamen.

O, hoe verlangend keek hij somwijlen naar de blauwe luchtstreep, die hoog door de roode beukeblåren schemerde....

„Werk dan toch door, Gerard! Straks ben je weer niet klaar, als we eten moeten!"

't Vinnige stemmetje van Jet riep hem dan weer terug tot de veenkanalen in Drente.

Zij was twaalf. Ze hield ervan, den baas over hem te spelen.

Hij kon toch niet tegen haar op, want met pa in de achterhoede dreef ze altijd haar zin door. Pa hield meer van haar dan van Gé; ze leerde vlugger, en ze was zoo bij-de-hand in allerlei dingen. Hoe wist ze paatje niet precies in te pakken met een vleiwoordje of een zoen....

„Gerard, geef me je liniaal effentjes?"

„Waar moet je 'm voor hebben?"

„'k Wou die vlieg doodslaan, die dikkert, kijk, daar zit-ie nou net zoo best...."

„Och, laat 'm loopen, wat doet-ie je? Je hebt laatst ook al 'n stuk van m'n andere afgeslagen!"

„Hè, wat ben jij toch 'n flauwe plagerd! Nou neem ik 'm tòch, juist omdat je 'm nou niet geven wilt!"

„Je lááát 'et!"

„Voor jou.... nèt niet, hoor! Kijk 'es, wat 'n gezicht, Broerie wordt nijdig.... ik neem 'm tòch, ik neem 'm tòch.... o.... o.... da's gemeen.... Pa, Gerard slaat me.... o.... o.... net op dat plekje, waar 'k me gisteren gebrand heb.... o.... dat deê je expres, leelijke gnieperd.... o.... o.... Pa...."

De schommelstoel maakte een nijdigen sprong. Pa kwam de kamer in. Jet stond in tranen, snikkend achter haar boezelaar, en Gerard had de liniaal nog in de hand....

„Wat is dàt hier weer? Kon je weer niet rustig werken, hè?"

Gerard kreeg een duw.

„Waarom heb je 'r geslagen?"

„Ik vroeg even om z'n liniaal, pa," griende Jet, en hij gaf 'm natuurlijk weer niet.... o.... o.... ik wou even.... een streepje onder m'n thema maken.... en toen nam ik 'em, en toen sloeg-ie me, o.... o.... kijk hier, m'n hand is er rood van.... o...."

„Ze liegt 't" viel Gé uit, „zij wou slaan." „o.... 't is niet.... 't is niet!"

„'t Is wel!"

„Hou je mond, en maak, dat je naar boven komt. 'k Wil je niet aan tafel zien vanmiddag. En morgen blijf je ook maar boven, als Jet haar partijtje heeft. Da's voor je straf, omdat je je zusje slaat!

Toe Jet, wees jij nou maar stil.... jij bent Pa's zoete kind.... kom, kom, huil nou maar niet meer, waar is je zakdoek.... hier is Pa's zakdoek.... hier, droog nou je tranen 'es af."

Gerard raapte den atlas en de boeken bij elkaar, zonder een woord te spreken. Z'n gezichtje was bleek, maar hij zag zijn vader niet aan, merkte niet, hoe Jet nog haar tong tegen hem uitstak, achter den zakdoek, en ging de kamer uit.

Jets tranen waren gauw opgedroogd. Ze trok Paatje op 't vensterbank, ging op zijn knie zitten en sloeg haar armen om zijn hals.

„Morgenavond krijgen we limonade, hè Pa? en taartjes óók."

Buiten trok een schaduw over den zonnigen

tuin. Onder den donkeren beuk schommelde de stoel nog langzaam óp.... en nèer....

* * *

Zondagmorgen.

Pa ging naar de kerk, want hij was collectant, en daarom was hij 't natuurlijk wel verplicht. Anders 'n saaie grap, hoor! Lieve God, als 't zulk regenachtig weêr is, en je moet er Zondagsmorgens zoo vroeg uit voor dat kerkgaan, nou, hij gaf 't aan een ander!

En dan zoo'n anderhalf uur in dat kille gebouw te zitten.... Gelukkig, dat hij nog 'es loopen kon; anders zou je 'r waarachtig 'n stijve rug van krijgen! Hoe die andere menschen 't uithielden, 't was hèm 'n raadsel!

Onder deze overdenkingen schoof hij met z'n hoogen hoed op en z'n glacé's aan naar de kerk.

't Regende hard, en hij liep heelemaal schuins, leunende tegen den wind, z'n parapluie in alletwee z'n handen. Hè, bij zulke kerken waait 't altijd nog wel driemaal zoo hard als ergens anders!

In 't voorportaal deed hij z'n broekspijpen neer. Brrr, wat 'n nattigheid! Zoo'n hondeweêr is eigenlijk een voldoend excuus.... Maar ja, dominé Vogel woonde in zijn huis, al negen jaar, en daar moest hij toch óók rekening meê houên.

Z'n hoed hield hij nog op; dien zette hij nooit eerder af dan wanneer hij goed en wel op z'n plaats was. Dan hield hij 'm eerst een tijdje voor z'n gezicht om te bidden. Eigenlijk zót, want hij bad nooit! Maar alle collectanten uit de bank deden het, en dan stond het zoo gek, als hìj alleen 't niet deed.

Vervolgens lei hij dan den hoed binnen 't koorhek, naast de andere.... net 'n rij doofpotten; de eene was rood van binnen, de andere grijs, die van Peters was groen, verbeeld je, wat 'n kleur voor hoedevoering! Hij keek er altijd naar, als de preek hem te machtig werd, en dat gebeurde nog al eens, want hij „hield er niet van, z'n hersens met al die religieuze zoetigheid vol te laten stoppen."

„Bonjour, bonjour, hoe vaar jelui? Niet verdronken in de plasbui? Hé, Jentink, ben je d'r weer? Heelemaal weer in orde? Nou, 't werd tijd, kerel, hou je nou taai hoor.... bonjour, bonjour.... wat is 't hier kil...." De hoed ging voor 't gezicht, en vervolgens binnen het koorhek.

„Wat 'n auditorium! Anderhalve man en 'n paardekop! Zeker allemaal bang van den regen, òf van domenee Vogel, hè-hè-hè.... zeg 'es, van Werve, wat ziet die Jentink er beroerd uit; beroerd, in één woord; 'k geloof nóóit, dat-ie 't nog lang zal maken.... nee hoor, dat gaat zoo niet goed.... Heerallemachtig, wat knarst dat orgel, hoor 'es, van Werve...."

Van Werve werd door Peters in beslag genomen. 't Gesprek haperde. Hij keek Jentink nog eens van terzijde aan.

Nee hoor, Jentink zou 't niet lang meer maken. Wel treurig voor de menschen, zoo'n jong vrouwtje en één kindje, ja treurig, treurig.... Als-ie doodging — God, je mag 't natuurlijk niet wenschen — maar àls-ie doodging, dan zou 'k er nog wel een goeie kans voor dat huis aan kunnen hebben.... Wat moet z'n vrouw ermêe doen? Ze blijft hier natuurlijk niet, d'r ouwelui wonen immers in Leeuwarden.... ze zal 't zeker verkoopen, en de huizen zijn goedkoop; wat dat betreft, is 't nou de beste tijd.... en er is 'n lap grond bij, die is niet mis.... en zie je, net zoo mooi naast het andere huis van me, waar de dominé in woont. 't Zou allemachtig aardig wezen, zoo twee huizen vlak naast mekaâr, en op zóó'n stand.... ja, waarachtig, dàt zou effect maken.... wat zouden ze dààr wel van zeggen....

Dominé kwam op stoel.

O ja, eerst bidden. Alwéér over die heilige geest! Hè, dat wordt op den duur ook 'n oûbakken broodje.... wat hoest die Jentink.... zoo iemand moest nou toch niet in de kerk komen, 't is om dood te blijven....

„De woorden, die ik u verzoek, met mij op te slaan, komen voor in Mattheüs XVIII : 2—7.... ik noemde van het Evangelie volgens Mattheüs het achttiende hoofdstuk, de verzen twee.... tot zeven:

„En Jezus riep een kind tot zich en stelde het in hun midden en zeide: Voorwaar, ik

zeg u, indien gij u niet verandert en wordt gelijk de kinderen, gij zult het koninkrijk der hemelen niet ingaan. Wie dan zichzelven vernedert gelijk dit kind, die is de meeste in het koninkrijk der Hemelen, En wie één zoodanig kind ontvangt in mijnen naam, ontvangt mij. Maar wie één dezer kleinen, die in mij gelooven, ergert, het waar' hem goed, dat hem een molensteen aan den hals gehangen en hij verdronken werd in de diepte der zee."

Da's kras! Lieve God, wat 'n endelooze tekst! Dat kan ik niet allemaal achter mekaar onthouwen, hoor! Zeg 'es, van Werve, we krijgen 'n kinderverhaaltje vandaag....

O stil, eerst nog blèren ook.... gezang hoeveel? zeg 'es, van Werve, welk gezang? Acht-en-zestig? Heere God, waar staat dat zoowat? o stil, ik heb 'et al....

„Zalig, zalig, niets te wezen
  In ons eigen oog, voor God,
Eigen zin en lust te vreezen,
  Steeds te rusten in ons lot,
  Needrig, kinderlijk en stil
  Ons te voegen naar Zijn wil".

Hè hè, wat 'n deun! Daar schieten je longen bij te kort! Goddank, dat 't gedaan is.... Nou es hooren, wat-ie vertellen gaat....

Eindelijk zat hij een tijdje stil en luisterde. Langzamerhand begon hij zoo z'n eigen gedachten te vormen over de woorden, die tot hem kwamen, en zijn blik richtte zich, onder gewoonte, naar de groene voering van Peters' hoed.

De dominé sprak goed en eenvoudig. Hoe kon dat ook anders? Zat zijn eigen vrouw met Marietje niet op de allervoorste rij?

O, dat kleine blonde Marietje! als ze eens wist, welk een aandeel ze had in de teedere woorden, die tot de gemeente gesproken werden op dien triestigen zondagmorgen! Maar ze vermoedde dat niet, en schoof haar klein handje onder Moeders pelerine door, net zoolang tot ze een hoekje van het kerkboek beet had, en dat hield ze toen met angstvallige voorzichtigheid en eerbied vast, terwijl ze haar blank gezichtje vriendelijk ophief naar Vadertje, die zoo mooi vertelde van den lieven Jezus. Ja, thuis op haar slaapkamertje hing ook zoo'n prachtige plaat, daar zat Hij op, met 'n klein kindje op zijn schoot, en een heeleboel andere jongentjes en meisjes eromheen, en daar stond een mooie spreuk onder: „Laat de kinderkens tot mij komen, en verhindert ze niet; want hunner is het Koninkrijk der Hemelen".

Dominé keek zijn dochtertje aan; hij zag de lieve reine oogen vol vertrouwen en bewondering op zich gevestigd.... en zijn stem trilde éven bij de woorden:

„Ziet in het oog van Uw kind.... hoe schuldeloos en vertrouwend blinkt het U tegen...."

Mevrouw Vogel drukte stilletjes het warme handje onder haar pelerine; en menige vader of moeder dacht aan een klein hoofdje, dat misschien thuis al voor de ramen gluurde, of de menschen ook al uit de kerk kwamen....

Maar de man, die in aandachtige beschouwing voor Peters' hoedevoering verzonken was, meende het op dat oogenblik anders.

„Mooie schuldeloosheid! Dat kan ìk van m'n kinderen niet zeggen, hoor! Die doen wel 'eres kwaad, en dat 's maar goed ook; 'k zou 't niet graag willen, dat 't zulke saaie brave Hendrikken waren, o héére néé. Die Jet, die kan soms zoo ondeugend wezen; net als laatst, toen ze 'r Zondagsche jurk gescheurd had.... wat wist ze 'r baantje schoon te vegen! Leuk, dat ze zoo bij-de-hand is! 'k Wou, dat Gé de helft van haar verstand had.... die z'n oogen, nou, die kijken je soms zoo onbegrijpelijk aan.... zoo suf en zoo gek.... ik weet 't zèlf niet....

„En hebt ge het nimmer ondervonden, hoe teêr en gevoelig het hart van uw kind is, hoe het wordt gegriefd door één enkel onbedacht en onrechtvaardig woord?

Ja, dat is zoo. Jet bijvoorbeeld, ze huilt om 'n schijntje, dat zag je nou gisteren, ik kon 'r niet tot bedaren krijgen.... Ze kan er ook niet tegen, 't kind, dat Gerard 'r zoo ruw behandelt. Ik zal 't 'em ook afleeren, daar kan-ie op aan! 't Komt niet te pas;

hij moet maar bijtijds weten, dat-ie tegen 'n meisje z'n jongensmanieren binnenhoudt. Hij is eigenlijk heelemáál niet gevoelig.... in den laatsten tijd heb ik 'm bijna nooit zien huilen, na 't sterven van m'n vrouw.... ja toch, op dien Zaterdagmorgen, toen ouwe Fik dood in de mand lag.... 't Is gek, dat kinderen zoo verschillen kunnen. Als ik Jet beknor, dan verdrinkt ze vast in 'r tranen, en Gé die geeft geen kik, en kijkt je maar aan met 'n paar oogen als kwartjes.... 't is toch opmerke....

„Heere, moeten we collecteeren? Gelukkig, dat je me aanstoot, ik zat heelemaal in gedachten, Wat preêkt-ie goed vandaag, hè? 'k Ben 't heelemaal met 'em eens. O.... o, wat ben 'k stijf geworden.... blij toe, dat 'k 'es loopen mag.... is dit mìjn vlindernetje? Bonjour hoor, goeie vangst.... heb jìj de rechtse beurt? Goed, goed, dan ga ik maar links.... bonjour!"

De menschen zongen met wijd-opene monden. Sommige juffrouwen, die vergeten hadden, haar twee centen vooraf uit het beursje te halen, wriemelden zenuwachtig naar haar zak, waarvan ze de opening maar niet konden vinden. O, wat 'n gestoetel, en alles zingende.... zingende....

Aan 't eind van elke rij knikte hij plechtstatig met het hoofd, als een soort van dankbetoon; dat vond hij zoo goed staan voor een collectant.

En 't stònd ook goed, dat vonden de menschen over 't algemeen; hij collecteerde altijd zoo netjes, en stootte niemand met het achtereind van den stok.

En de ongetrouwde dames dachten bij zichzelf, dat hij er nog zoo knap uitzag voor z'n veertig jaar; en hij was altijd zoo keurig gekleed; z'n boord en z'n overhemd waren bepaald onberispelijk!

En hijzelf was óók onberispelijk, daargelaten nu nog dien boord en dat overhemd. Niemand had immers iets op hem te zeggen; hij had het goed, zelf méér dan goed.

„En alles door eigen kracht, zie je! 'k Heb er niemand voor te bedanken, da's 't mooie van de zaak!"

* * *

't Was in den namiddag. Ze hadden juist gegeten en waren aan 't dessert. Juf schilde een peer, en sneed 'm in tweeën.

„Hè juf, nou krijg ìk weêr 't kleinste stukje...." zeurde Jet.

Ze had haar mooie geborduurde jurk aan, met nuffige strookjes en helroode zijden strikken. Ze zou immers ook haar partijtje hebben, want ze was van-de-week jarig geweest. En al de meisjes uit de klas waren gevraagd, behalve Saar de Vries, dat armoedige Jodenkind; die hoefde er niet bij, dat had pa ook gezegd; want Marietje van den dominee kwam ook, en je kon toch Jan en alleman maar niet naast mekaar zetten!

„Hier Jet, neem pa's peertje maar; ik hou toch niet erg van dit soort peren."

„Van avond krijgen we druiven, hê pa?" informeerde Jet, en liet even het puntje van haar tong tusschen haar spitse tanden uitkijken naar Gé, alsof ze zeggen wou: „jij krijgt er lekker tòch niks van!"

„O ja, meneer," zei juf met haar vriendelijke stem, ik wou u na 't eten wel even spreken."

„Wel, dàt kan, dàt kan. Toe jongen, eet je peer op, en zit toch niet zoo te druilen. Wat kijk je me toch aan? Is er soms wat aan me te zien?"

O, het bedeesde stemmetje, dat antwoord gaf: „Ik weet nog, dat moe altijd zei, dat ze 't leelijk vond als u een baard liet staan, en nou doet u 't toch...."

„Och malle jongen, waar bemoei je je meê, mag ik m'n baard niet dragen zooals ìk wil, hè? Maak maar eerst, dat je zèlf 'n baard hebt; dàn mag je misschien zeggen, hoe je vader z'n haar moet dragen. En tot zóólang laat je die baard maar met vrede, hoor manneke! Kom, laten we nou maar 'es opstaan; 't is al over zessen. Juf, mogen ze er bij blijven, of hebt u de kinderen liever weg? Is 't een diep geheim, dat u te behandelen hebt?"

„Ik zou u liever alleen spreken, meneer; maar Mina zal eerst de tafel afnemen."

„Zooals u verkiest, mejuffrouw!" lachte pa.

De kinderen gingen weg, Jet mopperend: „Ze gaat zeker weer wat van me klikken,

dat malle mensch! Ze was van middag ook al zoo lekker tegen me!"

Gerard sloop stilletjes de trap op. Zou juf 't nou aan pa vragen, of-ie 'r van avond nog bij mocht wezen? Hij zou toch zoo graag willen.... Hij had juf alles verteld van morgen; ze had natuurlijk wel gezegd, dat-ie maar niet had moeten slaan, maar ze begreep toch óók wel, dat 't zijn schuld niet heelemaal geweest was. Nou goed, hij wàs driftig geworden, maar Jet had hem toch ook geplaagd, en later had ze nog gelogen óók.... zou juf 't nou vragen? Hij legde z'n oor tegen den grond, of-ie 't ook hooren kon..!. Maar 't was alleen Jet, die zingende door de gang liep, en een deur, die open en dicht ging.... Och, hij wou toch zoo graag meespelen van avond, en een taartje hebben en 'n glaasje limonade.... Arme kleine Gé! Hij was nog maar elf jaar!

Beneden in de kamer had Mina 't tafelkleed al neêrgelegd, en was vervolgens in de keuken verdwenen.

Pa bleef met juf alleen.

„Wel juf, wat had je nou op je hart? Ik ben er waarachtig nieuwsgierig naar, u kijkt zoo plechtig.... u is toch niet van plan om met November weg te gaan, of zooiets?"

Een glimlach gleed over Jufs gelaat.

„O neen, dàt is 't niet! Ik wilde u even spreken over vanavond, over Jets partijtje. Ze vertelde vanmorgen, dat u Gé verboden hadt, erbij te zijn.... en.... ik weet" — vervolgde ze haastig — „dat Jet hem soms zoo kan sarren, en hij is wat driftig, meneer. 't Is anders zoo'n lieve jongen. Altijd is-ie even hartelijk, en verleden Zondag heeft-ie Jet die mooie briefkaart van Venetië nog gegeven. Ik wou zoo graag, dat u hem erbij liet zijn vanavond; het is zoo hard voor hem, als de kinderen hier plezier hebben, en hij moet boven blijven; ik vind dat wel wat àl te streng.... en het is niet alleen zìjn schuld...."

Ze had 'n kleur gekregen van 't snelle praten, die goeie juf! Och, Gé was ook haar lieveling, en voor hèm durfde ze wel 'ens éven brutaal zijn.

Maar bij papa viel dit niet in goede aarde.

„Hoort u eens, juffrouw, ik heb liever niet, dat u tusschen mij en de kinderen komt. Als ìk 't noodig oordeel, dat er één straf moet hebben, dan is 't noodig, begrijpt u? Zou ik soms m'n eigen kinderen niet kunnen opvoeden? Dàt mankeerde er nog maar aan! Hij blijft vanavond bóven, daar gaat niets af. Als-ie om vergiffenis vroeg, dan kòn 't nog wezen.... maar *u* wilt u er zeker in 't vervolg wel buiten houden; 't is waarachtig mooi, dat moet 'k zeggen!"

't Klonk boos en uit de hoogte.

„Zooals u wilt, meneer," zei juf zachtjes.

Wat een teleurstelling voor haar! Ze had het zoo gehoopt voor haar kleinen Gé!

„Maar vergiffenis vragen doet-ie tòch niet," liet ze erop volgen. „Hij zegt, dat Jet hèm plaagde, en dat zij de liniaal wou afnemen, omdat er een vlieg op de tafel...."

„Wat vlieg?" stoof pa op. „Wat vlieg? Allemaal verzinsels! 'k Begrijp niet, dat u zulke dingen nog gelooft! Leuterpraatjes, 'n vlieg, verbeeld je, wat heeft die daar nou in Godsnaam meê te maken? Hìj sloeg, 'k heb 't zelf gezien; hij had de liniaal nog in z'n hand, en Jet stond te huilen.... Nòg eens, juffrouw, ik wou, dat u er nou niet meer over begon. Wat 'k gezegd heb, blijft gezegd! Uit!"

„Zooals u wilt, meneer," zei juf nogmaals, en ging stillekens de kamer uit.

* * *

't Was half zeven, en Jet liep met 'n kleur van zenuwachtigheid in de kamer op en neer. Alles was klaar; de koekjes lagen verleidelijk op de schaal, en wat tintelde de limonade heerlijk rood en oranje in de flesschen! Hè, wat 'n plezier zouên ze hebben van avond.... Eerst in den tuin spelen, dan theedrinken binnen, en dan spelletjes doen met 't licht op. Vervelend, dat Juf er den heelen avond bij zou zitten! Pa was naar z'n whist-rondje, dat was alle Zondag-avonden; en Gé moest boven blijven....

Een oogenblik stond ze stil, net voor het groote portret van Moe, dat boven de schrijftafel hing. 't Was, alsof ze maar aldoor daar moest blijven staan en opzien naar dat lieve lieve gelaat....

Verleden jaar was Moe er ook bij, met haar verjaardag. Wat was het toen ook een gezellige avond geweest! Ze had wel geen partijtje gehad, maar 's avonds hadden ze met hun vieren zoo dól gespeeld en gelachen, en Gé had kunsten gemaakt met Fik, die aangekleed was met 'n rose jurk van de groote pop! Die malle Gé .... nou moest-ie boven zitten, voor straf .... nou, hij had 'r toch ook geslagen, en Pa had immers gezegd, dat hij 't verdiende .... maar 't was toch eigenlijk véél meer háár schuld geweest .... want zij had 'em geplaagd ....

Stil, daar ging de bel!

„Daar zijn ze, daar zijn ze!"

Ze holde de gang in, en liet de vriendinnetjes binnen.

Wat 'n vroolijkheid, al die helle sopraantjes in de marmeren gang! Ze hadden elkaar afgehaald en onderweg ontmoet, zoodat ze nu haast allemaal tegelijk aankwamen.

„Dag Jet, dag Jet!"

„Dag Lien, dag Hannie, dag Jo, dag To! Kijk daar heb je Bets met Marie Vogel ook al, dáár, om den hoek ...."

„Zeg, wat dolletjes zal 't worden!"

„Ik hoef gelukkig pas om half-tien weg!"

„Dag Bets, dag Marie! Hang hier je mantel maar op; kijk, hier is nog 'n haakje .... kom ga gauw allemaal meê naar binnen ...."

Jet was heel haar schuldbelijdenis vergeten. —

„Komen er nog meer? Zeker niet, hè? Je zei immers van alleen ònze klas?"

„Nou, maar Saar is er nog niet," zei Marietje Vogel, „Saar komt natuurlijk nog."

„Néé, 'k heb Saar nièt gevraagd. Ze ziet er altijd zoo mal uit .... enne .... zoo armoedig .... enne .... néé hoor, zij hoort er nou niet bij, dat zegt Pa ook ...."

Jet zat er toch wel 'n beetje mee; en een paar van de meisjes keken meêwarig om die goeie Saar ....

Marietje begon te schreien.

„'k Vind 't léélijk van je, en van je Pa óók .... die lieve Saar .... o, wat léélijk .... ik wil nou ook niet meer hier blijven .... o, die lieve Saar .... ik weet 't wel, 't is, omdat ze 'n jodinnetje is en omdat ze 'n beetje armer is dan wij .... Vader zegt, dat 't slecht is, om arme menschen te .... te .... verachten, en dat Jezus zelf ook 'n arm jodenjongetje geweest is .... o .... 'k vind 't léélijk van je, erg léélijk .... die lieve Saar ...."

Jet stond versteld, half zich schamend, hàlf geërgerd. Pa had toch ook gezegd, dat het zoo mal zou wezen als die armoedige Saar naast Marietje van den dominee zou komen te zitten .... en nou maakte ze alles in de war ....

Juf kwam in de gang: de meisjes bleven zóó lang weg, en 't leek wel, of er een huilde ....

Ze vond Marietje op de trap zitten; met 'n betraand gezichtje, en Jet en de anderen sprakeloos eromheen.

To, die de grootste was, vertelde 't geval. Jets wangen waren haast zoo rood als haar zijden strikken.

Juf nam Marietje meê naar boven.

„Kom maar kindje, ga maar met Juf meê .... ga jullie nu maar alvast in den tuin spelen, meisjes; Marietje komt straks bij jullie terug ...."

Wat 'n stoornis! Jet was heelemaal uit haar humeur.

„Nou, 't begint al goed!" mopperde ze. „Die malle Marie! ze moet ons pleizier natuurlijk weer bederven! Kom hoor, wij gaan spelen. Laat zij maar grienen. boven bij Gé! Da's óók zoo'n lieverd! Gisteren sloeg-ie me toch zoo verschrikkelijk met de liniaal .... nou heeft Pa gezegd, dat-ie boven moet blijven, den heelen avond .... 't kan niks schelen, hoor, we hebben véél meer pleizier als hij er niet bij is, één zoo'n jongen bij òns allemaal .... Hij stuurde tòch alles in de war .... Kom, wat zullen we spelen? Blindemannetje, of wat anders?"

„Nee, Blindemannetje, Blindemannetje, en jij moet 'em wezen, ja op 't veldje, kom Blindemannetje!"

Daar stoven ze heen, een warrelende massa

van wit en rose en blauw, en helrood van Jets linten.

De spreeuwen in den beuk vlogen tjilpend op; de kat van den buurman gleed verschrikt van zijn rustige zitplaats op de schutting, en holde met groote sprongen weg.

Weldra klonk het uit zes vroolijke kelen:
Lambert heeft z'n broek verscheurd,
Da's van z'n leven nog nooit gebeurd!
Keer omme — keer omme —
Keer 'em nog eres omme —
Nog eres om en nog eres om....
Blindeman, wat ben je dom!

Marietje was met Juf boven gekomen, op Jets slaapkamertje.

„Kijk", zei Juf, „dit is Jets kamertje nou. Vin-je 't niet aardig? En hier is de waschtafel, daar kan je je handjes 'n beetje wasschen en je gezicht. En kom je dan weêr gauw beneden? Niet? Naar huis toe? Néé, hè néé, dàt moet je niet doen.... Kom, schrei nou maar niet meer, klein vrouwtje; ga maar 'n beetje bij Gerard, die is in de voorkamer; en als je wat bedaard bent, dan kom je weer bij de meisjes, hè? Ja hoor, dat is veel beter...."

Juf ging weg en Marietje bleef alleen voor de waschtafel staan.

Ze begon gehoorzaam haar handjes te wasschen en toen haar gezichtje. Eventjes keek ze in den spiegel. O, wat zat dat haar slordig! Gauw het lintje los maken en het even uitkammen....

Pie....ie....iep, kraakte de deur.

't Was Gerard.

Hij had alles gezien en gehoord. Toen juf na 't eten boven gekomen was en gezegd had, dat-ie niet mocht, had ie eerst liggen huilen, voorover op de kanapé, o, zoo'n langen tijd!

Maar de bel ging, en hij hoorde Jet roepen: „daar zijn ze." Toen had-ie z'n tranen afgedroogd en was stilletjes naar het trapportaal geslopen, waar hij, over de leuning gebogen, zichzelf het droevig genot verschafte van de vroolijke meisjes in hun lichte kleêrtjes te beschouwen en hun vroolijke stemmetjes te hooren.

Van alle vriendinnen vond hij Marietje Vogel het aardigst.

Wat zag ze er netjes uit, in haar witte jurk met al die blauwe strikjes, en wat had ze lang haar! Véél mooier dan dat van Jet.... en hij vond ook, dat rood lint lang zoo mooi niet stond als blauw....

Wat gebeurde er nou? Huilde ze? Ja, waarempel.... en hij hoorde haar verontwaardigd stemmetje: „'k vind 't léélijk van je, en van je pa ook, die lieve Saar...."

Hij had wel willen roepen: „ja, ik ook," maar hij durfde niet, want dan zouên de meisjes hem zien en hij had zoo'n behuild gezicht!

Stil, daar was juf, en hij hoorde To alles vertellen.

Daar kwamen ze naar boven.... gauw, gauw wèg, in de voorkamer, en uit 't raam kijken, net of er niets gebeurd was.... Hè, wat klopte z'n hart!

Daar ging juf de trap weer af. Zou Marietje boven blijven? op Jets kamertje? Wat zou ze daar doen? Zou ze nog huilen? als-ie 'ens eventjes kijken ging.... eventjes door 'n kiertje van de deur?

„Stil, stil, voorzichtig op z'n teenen over 't zeil.... Pas op de matjes, die kraken zoo!

Daar stond ze, 'r haar uit te kammen. Wat was 't mooi lang, en wat krulde 't om 'r hoofd! Ze had zeker pas nog gehuild, want 'r oogen waren nog zoo rood....

Hij wreef met z'n hand over z'n eigen gezicht. Zou-ie éven binnengaan? Zou ze schrikken?

Voorzichtig duwde hij de deur 'n eindje open. Goed, dat-ie zoo knarste; dan hoorde ze meteen, dat er iemand was. Ze keek om.

„Dag Marietje."

„Dag Gé!" Haar stemmetje beefde nog 'n beetje.

„Heb je gehuild?" vroeg hij fluisterend.

„Ja, jij ook?"

„Ik ook; 'k heb straf van Pa; ik mag niet beneden komen, den heelen avond."

„Waarom niet, Gé?"

Wat klonk dat zacht en medelijdend! In eens sprongen de tranen hem weer in de oogen. Hij keerde zich om en verborg zijn gezicht in het gordijn van Jets ledikant.

„Toe, huil nou niet meer, Gé! toe nou, wees nou 'n beetje stil; waarom heb je straf? Heb je wat gedaan?"

Hij voelde haar handje op zijn arm. Háár kon hij het toch ook wel vertellen; zìj zou 't gelooven, en niet zoo vinnig lachen, als Jet.

Hij draaide zich om, zonder zich te schamen voor z'n nat, behuild gezicht.

„Toe nou, Gé, wees nou maar niet zoo bedroefd...."

Ze gingen samen op den rand van 't bed zitten. Z'n zakdoek lag nog in de voorkamer. Had zij er niet eentje voor hem? Ja, een snoezig kleintje, met 'n kantje er omheen. Hij veegde z'n oogen ermee af, en vertelde haar alles; alles, precies, zooals 't gegaan was, ook van z'n eigen driftigheid en van Jets plagerijen.

„Ze plaagt me àltijd...." liet hij er mistroostig op volgen: „'k Wou, dat jij m'n zusje was in plaats van zìj!"

Marietje zat stil en speelde met het blauwe haarlintje.

„Waarom zeg je niks?" vroeg hij. „Ben je nou óók boos op me?"

„Nee, zei toen Marietje, 'k hou véél van je, maar je moet nóóit driftig wezen; vader zegt, dat 't erg slecht is, want er komen veel akelige dingen van."

„Ja-a," bekende Gé deemoedig, maar ze heeft laatst m'n gele liniaal ook stukgeslagen, en ik had 'em nog van Moe...."

Z'n lip trilde, en twee nieuwe groote tranen welden in z'n oogen op.

En eensklaps sloeg hij snikkend de armen om Marietjes hals, en legde z'n hoofd neer in de zachte haren, op haar smal schoudertje....

„Och moedertje, lieve moedertje, waarom ben je toch weggegaan? Ze plagen me zóó.... en nou ben ik àltijd alléén...."

MOMENTEN. † † † † † † † † †
DOOR G. DE GRAAF. † † †

I.

DAGMEISJE.

Met hoog opgetrokken schouders staat zij tegen de deur aangedrongen. Een rood, wollen doekje dekt haar hals en schoudertjes.

De koude oostenwind komt telkens met wilde rukken langs de stoepen geslagen en omwaait haar tenger kinderfiguurtje, dat slechts door luttele kleertjes onder een versleten katoentje gedekt is.

Koukleumend staat zij daar al een poos, af en toe rukt ze even aan de schelknop. Ze heeft maar één gedachte: „Doe dan toch open! 't is hier zoo bitter koud!..."

Ze staat en wacht, besluiteloos telkens of ze alwéér schellen zou. Ze tuurt zieh suf tegen het stukje matglas in de deur, of er ook een schijn van licht komt in de gang daarachter, eerste teeken dat 't volk òp is.

Over de gracht komt de wintermorgen, die nog bijna nacht is van grauwe schemering. Ginds ver, boven de huizen aan het einde, daagt het. Karmijnroode lichtvlokken kleuren de grauwe wolkstrepen, die verwaaid aan den einder hangen.

Het doffe, donkere grachtwater spiegelt die lichtplekken in zijn windbewogen schommeling.

De wind giert langs gevels en stoepen en blaast ijzige koude voort tusschen de gesloten huizenrijen, waar achter gordijnen oranje lichtvakken valsch kleuren in 't schemerende daglicht. Koude wind heerscht boven de gracht, verlatenheid langs de gesloten gevels.

...„Doe dan toch open! 't is hier zoo bitter koud!

... Nu zal zij nog éëns schellen, hard en lang. Dan tuurt ze weer, of 't komen zal, het langverwachte licht daarbinnen.

Als versuft, willoos staat het van kou bevangen kind nu, gedwee en gelaten afwachtend in doffe berusting.

Dan komt het licht, dan komen de slof-

stappen eindelijk, het slot wordt omgedraaid, de grendels verschuiven.

Zij ontwaakt uit haar verdooving, en een oogenblik is het veilige „binnen" in de dompig warme gang een weldaad voor 't verkleumde kind....

Een oogenblik — want dadelijk breekt haar geluk.

„Goeien morgen, juffrouw!"

„Dag! Sjeezes, meid! wat sta je te lui'en, we hooren je wel, hoor! veeg je voeten!"

* *

*

II.

Loopmeisje.

Den geheelen dag is zij op de been geweest.

Toen 't nog zomer was, mocht zij ook mee werken, peuterwerkjes allemaal, -- maar ze zat toch lekker op 't atelier, en ze leerde er toch iets. Bedeesd zat ze dan zonder te spreken, snel kleurend als haar wat gevraagd werd. Ze keek ook zoo hoog op tegen die groote werksters, die zoo wonderknap waren en zooveel geld verdienden.

Nu begint November, alle klanten willen gelijk geholpen om in den komenden winter te kunnen pronken in heur nieuwe, warme kleedij.

Zij komt pas thuis van de eene bestelling, of de andere staat alweer klaar voor 't magere, bleeke meisje, dat gewillig en trouw haar plichtjes doet, loopend den ganschen dag bijna.

Zwaar hangt een vochtige mist, waaruit het bij tusschenpoozen motregent, over de donkere straten der stad. Vroeg waren de lantaarns al aangestoken, haar licht glanst dof en droefgeestig door den mist. Dichtbij omstralen dofroode kringen van lichtnevel de straatlichten, verderàf is 't of de grijze, ondoorzichtige lucht den glans geheel uitdooft, steeds doffer en rooder lichtwakken staan van afstand tot afstand boven de lange, rechte straat. Kleine glansjes stuiten òp van de kletsnatte en bemodderde keien, waar de donkere straat door een gasvlam even verlicht wordt.

Het bleeke loopmeisje, dat den geheelen dag al voortgejaagd werd over die natte straten, door den in-vochtigen en in-kouden Novemberdag, wordt moede, ze voelt haar zwakke beenen steeds moeilijker voort-willen. 't Is of haar doorweekte schoenen steeds zwaarder worden, steeds zwaarder weegt de doos, die zij meezeult aan haar zwakke armen. Telkens neemt ze over van links naar rechts, van rechts naar links, telkens weer spoediger weigert haar arm den last te torschen, hoe ver zij ook overbuigt het teere lijfje, in 't kletsnatte manteltje gehuld.

En de weg is nog lang, het einde hopeloos verborgen in grijzen mist met dof oranje lichtwakken der lantaarns.

Zij voelt een wanhopigen lust opkomen om wèg te kruipen in een donkere, droge portiek, om te ontvluchten het gure buiten en den last van het voort-moeten....

Wat zou 't helpen? Voort maar! heel aan 't einde van den weg, aan 't einde van den dag wenkt nog 't hoopvol uitzicht van nachtrust, die troost van dood-op te kunnen slapen den slaap der vermoeiden.

Een ledige sleeperswagen rijdt haar rakelings voorbij. Diep ingedoken in zijn jaskraag zit de voerman op de bok, 't paard stapt moe met hardklinkend hoefgepats bij iederen stap.

Bang opkijkend naar den voerman, zet het loopmeisje de zware doos achter op den wagen. Eerst loopt ze ernaast; dan — stouter geworden door 't onopgemerkt blijven en den lust om mee te kunnen rijden, al was 't maar even, — klimt ze vlug, katachtig vlug, achter op den wagen, waar ze schokkend zit met de zwaar afhangende beenen in weldadige ontspanning. — Tot de sleeper erg in zijn ongenood vrachtje krijgt, en haar dreigend met een handgreep naar de zweep verjaagt:

Allo! d'r àf. tuig!...

Hoe gauw zij weer staat op de natte steenen met in haar handen de zware doos, — ze weet 't zelf niet. Een oogenblik lacht

ze, het flitst helder door haar moede hoofdje: Toch lekker gereden eventjes!

Dan sleept ze weer haar moede leden voort langs den langen weg, die recht-vooruit ligt met dofroode lichtwakken, die droef uitschreien in den vochtigen, grijzen mist.

* *
*

III.

Nachtboot.

Aan gindschen oever schijnen nog de laatste zwakke lichten van het dorp, waar de nachtboot geschut heeft.

Weer was daar als iederen nacht dat oogenblik van luidroepend gepraat over 't weertje en 't nieuws tusschen den brugwachter, den nachtwacht en hun oude bekenden onder de bemanning.

Nu volgt de boot haar nachtelijken weg over het donkere riviertje met regelmatig gestamp en gesis der machine, terwijl het water in twee lange, wegdeinende golven opwielt aan den achtersteven.

't Is een gure, donkere herfstnacht. De wind giert met wilde rukken over het watervlak en doet den man aan 't wiel zich diep verschuilen in den dikken duffel, zijn trouwen verwarmer op de nachtelijke vaart.

Spiedend laat de stuurman zijn oogen waken over het watervlak, overal herkennend de vaste teekenen en lichten, waarnaar hij zijn koers regelt.

Opeens klinkt een gil, krijschend over 't rustige water, dan vlak bij den wal een plons, als van een zwaar lichaam dat in 't water viel. Opschrikkend tuurt de stuurman in die richting, ineens begrijpend, dat daar een ongeluk gebeurt.

„Achteruit!" klinkt zijn stem heftig in de spreekbuis en schalt door de machinekamer. De machinist kijkt den stoker verwonderd aan, gehoorzaamt onmiddellijk aan 't gegeven bevel.

„Wat krijgen we nou? Kijk eens gauw boven!"

In een paar stappen is de stoker aan dek. Vier oogen turen naar den donkeren oever. Een oogenblik wordt gelicht, zwaaien lantarens langs boord, maar geen drenkeling is te bespeuren onder de overhangende takken en tusschen het riet aan den wallekant.

Geen mensch is te zien op den donkeren straatweg langs 't riviertje.

Het water is in heftige beweging door 't razend opzwalpen voor de schroef. Sidderende lichtdeiningen dansen over 't zwarte water, breken in het oeverriet.

Niets wordt ontdekt.

„Vooruit maar!" schalt het in de spreekbuis. Breede watermassa's worden opgesmeten door de schroef. De machine stampt, de boot keert log draaiend naar 't midden der rivier, en een oogenblik later volgt de nachtboot weer haar weg, met regelmatig gestamp en gesis der machine, terwijl twee lange wegdeinende golven steeds opwielen aan den achtersteven.

Toch was er een mensch verdronken!

* *
*

IV.

Suf.

Suffe grootvader zit bij het raam en staart naar buiten. Achter de frissche kleuren van helroode geraniums in het donkere groen, ziet hij zonder bewustzijn het vroolijke morgenzonlicht en spelende kinderen buiten in 't vroege daglicht.

Dat stemt hem blij.

Kindsche grootvader weet niet meer wat hij ziet, weet niet meer wat hij hoort. Hij hoort niet de heftige woorden, die zijn kinderen wisselen, harde woorden die gezegd worden om elkaar pijn te doen en te kwetsen.

Grootvader is te veel in huis voor de jonge huisvrouw. Scherper wordt de twist, steeds hooger gaat de leelijke stem der vrouw, tot ze den ouden man aanwijst, en hard krijscht haar geluid:

„Hij er uit, of ik!”

Suffe grootvader kijkt haar aan. Hij weet niet, wat zij zegt — en wendt dan weer het oude hoofd, om naar buiten te staren.

Wezenloos turen die oude, doffe oogen, en hij glimlacht; vergenoegd plooit zich het rimpelige gelaat om de kleuren, 't zonlicht en spelende kinderen.

* *
*

V.

STRAATHOND.

Bij een boompje aan den grachtkant ligt een omvergeworpen vuilnisbak. Asch en allerlei rommel is eruit gevallen over de straatsteenen, kleuren van papiersnippers springen op uit het straatgrauw. Een vieze poedel, met modder in de lange, zwarte haren, staat er midden tusschen. Hij houdt een been tusschen zijn voorpooten en knaagt daaraan met scherpe, witte tanden. De oogen schitteren tusschen het lange haar, gulzig beweegt hij schokkend den viezen kop.

Als een voorbijganger nadert, laat hij geen oogenblik het been los, hij blijft knagen met hongerige rukken.

De straathond gromt even, om bang te maken wie hem zijn vondst zou willen ontnemen.

En toch wijkt het beest schuw opzij met zijn achterlijf — alsof het een schop verwacht....

Tot de schop komt, want een voddenraper eischt het been op.

VAN DE REDACTIE.

NIEUWE VERZEN. — GUIDO GEZELLE. In Rodenbach's *Le Voile* zegt het begijntje (sœur Gudule) iets, dat zou kunnen dienen tot motto voor de verzen van den priester Guido Gezelle: „On peut aimer les fleurs. C'est une joie admise et même sous le voile un amour anondin.” Met dezelfde zekerheid van te koesteren een door God geoorloofde liefde heeft Guido Gezelle lief gehad niet enkel de bloemen, heel de natuur van zijn land en van die liefde heeft hij getuigd op een hem geheel persoonlijke wijze. Hij is daardoor, laat pas, bekend geworden. Zijn eerste bundeltjes werden weinig gelezen, zijn gedichten zijn geparodieerd, belachelijk gemaakt en niets blijkt gemakkelijker dan ze te parodieeren en bespottelijk voor te stellen. Maar, zij het dan laat, oprechte waardeering heeft zijn werk gevonden, zoowel in Noord- als in Zuid-Nederland en vooral aan dèzen kant van den Moerdijk. Voor zoover wij ons herinneren is de Vlaming Pol de Mont de eerste geweest, die op het werk van den eenvoudigen priester de aandacht der kenners heeft gevestigd. Hij deed dit, onder meer, in een reeks voordrachten over Guido Gezelle en wie weten hoe voortreffelijk Pol de Mont dezen voordracht, hoe goed hij weet te doen uitkomen wat er heel mooi in is, om maar even te laten hooren de zwakke gedeelten, zullen ook kunnen waardeeren den invloed van dezen schrijver en „lezer” op de vrij algemeene bekendheid, die Gezelle's verzen thans in Nederland hebben. Ook Albert Verwey heeft het zijne bijgedragen tot de verspreiding van Gezelle's roem in ons land en de dagbladkritiek is niet achter gebleven.

Wij vermelden met vreugde dat in Noord-Nederland dan ook zijn verschenen vooreerst de compleete werken van dezen dichter en dan nog een voortreffelijk uitgegeven bloemlezing (alles bij L. J. Veen, Amsterdam). De bloemlezing, in twee groote, mooi gedrukte deelen, is de aanleiding tot dit artikel. Men kan er niet van zeggen dat zij te weinig bevat. Alles, wat maar eenigszins kon in aanmerking komen is hierin afgedrukt, ware 't ook slechts om eenige regels, die een gedicht aantrekkelijkheid verleenen. Daarom zou uit deze twee deelen nog best een klein bundeltje samen te stellen zijn, waarvoor dan het allerbeste zou kunnen gekozen worden. Maar het is den samensteller, prof. dr. G. Verriest, die, naar men ons mededeelt, in overleg met Pol

de Mont heeft gekeurd, niet te doen geweest om den schrijver uitsluitend van zijn beste zijde aan het publiek bekend te maken, doch om zóo volledig mogelijk hem te leeren kennen in zijn verschillende tijdperken en zijn verschillende uitingen. Wat er nu nog sluimeren blijft in de verschillende dichtbundels kan des noods worden gemist door hen, die niet het voornemen hebben den ontwikkelingsgang van den dichter Gezelle tot in alle kleinigheden te bestudeeren Wie belang stelt in den dichter heeft aan de tweedeelige bloemlezing *Verzen* genoeg.

Een mooie afbeelding van een borstbeeld des dichters versiert het eerste deel. Dat beeld is gemaakt toen de priester al oud was. Het hooge voorhoofd is kaal en vol rimpels, de zware oogleden zijn half geloken als keek Gezelle benedenwaarts en er dalen diepe groeven, als door smart geploegd, van neusvleugels tot mondhoeken. De vriendelijke, zachte zanger ziet men in het borstbeeld niet en daarom mag het niet worden beschouwd als illustratie van de verzen. Te laat — dunkt ons — heeft de beeldhouwer zich geroepen gevoeld van dezen zanger het uiterlijk vast te leggen in duurzame materie.

Prof. dr. Verriest leidt de *Verzen* in met een korte levensschets.

Guido Gezelle werd 1830 geboren te Brugge. Zijn vader was hovenier en boomkweeker, zijn moeder een „eenvoudige vrouw van te lande. Door en door landsch was ook de woning en geheel de huishoud, in den afgelegen Rolleweg, dicht onder de stadsvesten". Over Gezelle's jeugd hooren we weinig. In zijn „stand" zal er weinig gelet zijn op den knaap, al was hij de oudste van het gezin. Zijn biograaf deelt slechts mede dat hij een begaafd scholier was en latijn studeeren ging in 't klein Seminarie te Rousselare. Op twintig jarigen leeftijd „trad hij in 't groot Seminarie te Brugge en ontving er de Priesterwijding in 1854. Later werd hij met het onderwijs in 't Fransch belast te Rousselare. In 1858 verschijnen de *Dichtoefeningen* weldra gevolgd door *Gedichten, Gezangen en Gebeden, Kerkhofblommen, Kleengedichtjes.*

Maar (vervolgt prof. Verriest) — hoe jammer! — na anderhalf jaar, nam men hem zijnen leergang af, en de Dichter zweeg nu volle dertig jaar!

Hij werd opvolgens director van het Engelsch Seminarie te Brugge, onderpastor te Brugge, en in 1872 onderpastor te Kortrijk.

Gedurende die lange jaren, onder het getrouw en zorgvuldig kwijten zijner priesterplichten, verzamelde hij duizende en duizende ongeboekte woorden en wendingen, spreuken en zegwijzen, en legde alzoo den grondsteen tot deze heerschappij over de sprake, deze onvergelijkelijke zeggenskracht die *Tijdkrans* en *Rijmsnoer* kenmerken en die hem eigen zijn en zullen blijven.

Het stil en eenzaam leven te Kortrijk, de diepe vereering en liefde van het volk, arbeider en burger, rijk en arm, de genegenheid van menig trouwen vriend, en daarbij de schoone Leijeboorden en de vruchtbare velden van Vlaanderen brachten langzamerhand rust in hert en geest. Jaren verliepen, en stillekes aan, werd de slapende dichtergeest weer wakker.

Ondertusschen heeft zijn geest diepe verandering ondergaan. Het romantische is er teenemaal uit, en onoverwinbare afkeer ligt hem in vleesch en bloed tegen alle onwaarheid in beeld en woord, in wezen en vorm. Ware beelden wil hij, ware taal, de ware natuur gelijk ze, in vorm, verruwe en klank, van eeuwen her daar is; de ware doogende en poogende ziel met haren onvergankelijken zucht naar hooger goed en genot.

Alles wat hij voortaan schrijft, draagt den stempel dezer krachtige ontwikkeling; hij is man bedegen, rotsesterk, onroerbaar, zeker en vast in eigene zelfstandigheid.

Met de jaren negentig geraakt hij volop aan het dichten. In 1893 verschijnt *Tijdkrans.* Al te menigvuldige gelegenheidsverzen, uit vroegere jaren, zijn er in opgenomen, maar, deze weggelaten, staat Tijdkrans daar als een vastgevoegd gebouw, met de getrouwste natuurschilderingen, steeds sluitend aan de hoogste beschouwingen der ziel.

Nog sterker treedt in 1896 *Rijmsnoer* op...."

Omtrent Gezelle's karakter wordt aangeteekend:

„Hoogverheven en tevens eenvoudig, stil, gemoedelijk en plichtgetrouw, staat het beeld van den man voor onze oogen. Over zijn wezen lag lijk een sluier van zielendruk en weemoed. Deze verhevene melancholie die op zijnen geest, zooals op den geest van menig echt grooten denker en kunstenaar rustte, ging gepaard met een, zijne priesterlijke ziel dóór en dóórdringend godsdienstig gevoel en met het innigste mededoogen voor alle menschelijke smert.

Daarbij bezat, en liet hij, in enger verkeer, geern en blijmoedig gelden, eenen wonderbaren schat van veerdigen, nooit kwetsenden, hoogst eigenaardigen humor, waarvan menige blijken in zijn dichten te vinden zijn".

Men stelt zich nu Guido Gezelle voor, gaande langzaam met priestertred, zoo vaak hij daartoe gelegenheid heeft, de velden in, lavend zijn geest met onschuldig aanschouwend genieten van de Natuur, die hij zoo lief heeft.

Wat prof. Verriest moge zeggen, dus weten, omtrent den denker Gezelle, wij, die hem enkel kennen uit zijn verzen, zien in hem liever den man, die met schildersoog de wereld rondom hem bezag. Zijn opmerkingen over het leven, zijn beschouwingen over de ziel, in zijn verzen, dan, gaan niet diep, noch neemt zijn godsdienstig beschouwen hooge vlucht. Men zou er toe kunnen komen, Gezelle uitsluitend beoordeelend naar zijn gedichten, hem te houden voor een van die door en door eerlijke, lief gemoedelijke priesters, die de raadselen des Levens niet opzoeken, doch veeleer met angst daaraan denken, als aan gevaarlijke Sphinxen, die geen verstandig mensch hoopt aan te treffen op zijn levensweg. Het godsgeloof van dezen braven man moet eenvoudig zijn geweest gelijk dat der lieve begijntjes uit zijn geboortestad, kinderlijk eenvoudig en daarom wat schuw. Wij kunnen ons Gezelle niet denken als knap theoloog of — mocht hij al heel knap zijn geweest, dan toch niet als ijverig en slagvaardig dogmaticus, vóór alles vervuld met de Leer der Kerke, bezield met dat schroeiende vuur, dat machtige predikers doet laaien en in moeilijke dagen martelaren maakt en verwoede dweepers.

Gezelle is een vreedzaam, een nederig man; zeker wel vast in het geloof, maar vóór alles uit dat geloof vrede puttend voor zijn gevoelige ziel. In zijn natuurliefde vinden wij niets heidensch, o, neen! — maar toch veel, dat verwant is aan het gevoel, waardoor de groote natuurdichters van de Oudheid moeten zijn bezield en dat zal hierdoor komen dat Gezelle — hoe vroom ook — niet zich tot taak stelt van zijn geloof te getuigen overal waar hij God's grootheid voelt in de Natuur. 't Klinkt vreemd van een dichter te beweren dat hij realist mag heeten, maar na de lezing van Gezelle's verzen zou men zoo'n uitdrukking kunnen neerschrijven. Hij vindt de eenvoudige waarneming belangrijk genoeg en kan haar met voldoende gevoelskracht weer geven om zijn beste gedichten met niets dan deze de wereld in te zenden. Gezelle is een priester, die zelden preekt.

Hij moraliseert niet eens veel in zijn uitingen van ootmoedig gelooven, in zijn smart om twijfel, in zijn kreunen om der menschen boosheid, dat zoo héél kinderlijk klinkt: „God! hoe kan de mensch toch boos zijn, die maar U tot steun en heeft. . . ."

Belezen is deze dichter en men kan in zijn verzen wel zien welke groote voorbeelden hij heeft bestudeerd: de oude vooral, ook de Middelnederlandsche dichters, ook de vreemden uit den tijd der Renaissance, ook de romantieken. Maar hij zoekt eigen taal, eigen beelden, omdat wat hij te zeggen heeft zoo volkomen oorspronkelijk is. Dat hij niet dadelijk en — ook later — niet immer den juisten vorm heeft kunnen vinden zien we telkens, ook in de beste verzen. 't Komt ons voor dat Gezelle vaak mooie stukken bedierf door gebrek aan smaak en onvermogen om zich lang te handhaven op een zekere hoogte. Zijn realisme speelt hem nogal eens leelijke parten en zijn groote gemoedelijkheid doet hem bijzonderheden leukweg vermelden, die zóó, nuchtertjes, neergezet schade doen aan 't gedicht.

Maar deze eigenaardigheid verleent er een bekoring aan, die vooral zij genieten, wier ooren zijn gaan toeten van 't gladde geklingel der ontelbare heelemaal goede en tevens heelemaal onaandoenlijke verzen, die men leert

maken met geduld en wat gehoor, al heeft men geen sprankje in zich van de groote liefde, die den dichter maakt. Dat ietwat ruwe, onbeholpene is bij Gezelle een der kenmerken van 't echte en de val uit de lucht doet bij hem ons beseffen hoe hoog deze dichter ons dan toch, meest gelijdelijk, had gevoerd.

Guido Gezelle doet denken aan de grootste meesters van de poëzie door de welluidendheid van zijn liederen, waarin regels te genieten vallen, die men nog lang in zich voelt nazingen. Wij kunnen niet anders dan aanhalen, nu, zij het dan ook — tot ons leedwezen — spaarzaam. Laat dan voor u opklinken 't gedicht: *de Reuze;* waarvan enkel het slotcouplet zwak is.

„Uitgekleed in 't zonnebranden,
al uw' leden naakt en bloot,
heerscher in de nederlanden,
koning van de bosschen groot,
eekenboom, zoo sterk voorheden,
wie dan heeft u neêrgestreden?

Winden vielen, vast en vele,
stormende u, en stootende, aan;
grepen u bij hals en kele,
wilden u in 't zand gedaan:
staan zoo liet het al te booze
windgevaarte u, schrikkelooze!

Donderende drakentoten,
hemelmachten, onbekend,
vonken viers en vorken schoten,
dapper, u den top omtrent:
niets en heeft ontroerd, of onder 't
bliksemvier u neêrgedonderd.

Wie dan heeft u omgestreden,
groene reus met al uw' macht;
naakt en bloot uw' schoone leden,
effenvloers, in 't zand gebracht?
Wie kon al uw' krachten dwingen,
haarlooze en in schande u bringen?

Staan en blijft vóór menschenhanden
niets, 't en zij dat eeuwig leeft;
koning van de nederlanden,
sterk is Hij, die nooit en beeft:
't menschdom heeft u, baas gedegen,
groene reuze, omneêrgekregen."

Van zoo teêre liefde voor de Natuur getuigt ook *Bladerval*:

De boomen strooien weêr den weg
met wakke winterblaren,
die, vol gevangen morgendauw,
te gronde nedervaren.

Ze wentlen, zoo de wouters (vlinders) doen,
die weg en weder draaien,
van de eene blomme op de andere, in
het heetste zonnelaaien.

Geen zonne nu, geen vlindervlucht,
geen blommen meer, die blinken;
maar blâren, die, verwelkerd, uit
de hooge boomen zinken.

Maar blâren die, al stemmeloos,
in 't gers en in de biezen,
in 't diepe van den wagenslag
hun stille grafsteê kiezen.

De lucht is heel doorwaaid ervan:
de wegen en de weiden,
de voren, in den akkergrond,
en kan ik onderscheiden,

Zóó dapper, in de velden, zijn
des zomers oude paden,
met allerhande verwen van
gestrooisel overladen.

Komt, koning Winter, komt nu maar;
bij honderdduizendtallen
van blommen en van blâren, is
al 't zomervolk gevallen.

Met een smart, zoo ècht, gewaagt hij van de *Abeelen*, die „liggen langs de grachten heen" en in zijn droefheid praat de goede dichter tot hen, zooals hij spreken zou tot een stervend mensch: „Sterke stammen, kon

dàt wezen?" en aandoenlijk eenvoudig eindigt hij:

'tDeert mij zoo! — De abeelenboomen
liggen langs de grachten heen,
die den ouden zandweg zoomen,
hals en handen afgesneên!"

Maar men moet hem ook hooren jubelen over 't mooi van zijn Vlaanderenland, jubelen over korenvelden en klaverweien, over lindeleien en het frissche rood der dakpannen, gekuischt door den regen.... Zijn meêleven met de natuur is geen zich wat met kijken ontspannen van den ietwat artistieken geleerde of zakenman. Hij heeft haar zijn hart gegeven. Vrouw en kinderen leven voor hem daarbuiten, vrouw en kinderen om wier groei hij jubelt, over wier verzwakking hij weêklaagt, om wier afsterven hij kermt.

„Waar is, van Leye tot
aan Schelde, aan zee, in zande,
op huis, op stake, entwaar
een plekke, in onzen lande,
daar niemendalle en leeft,
van blommen of van blad,
dat lief is? Overal,
't groeit overal entwat."

en zoo heeft deze eenzame priester een grooter gezin dan een zijner wereldlijke bekenden, een gezin, dat hem niet minder leed dan vreugde doet ondervindeen; maar hem altijd en altijd weêr de mooiste verzen doet zingen. Reeds werd hier gezegd: men moet veel aanhalen wil men den lezer eenigermate op de hoogte brengen van het eigenaardig bekoorlijke in Gezelle's verzen. Zoo dienen we nù weêr, door een voorbeeld te doen zien hoe deze priester-dichter, zonder gemoraliseer nochtans, getuigenis aflegt van zijn vroomheid in een van de mooist klinkende natuurzangen, die er in onze taal geschreven werden:

O, 'T RUISCHEN VAN HET RANKE RIET:

O! 't ruischen van het ranke riet!
O wist ik toch uw droevig lied!
wanneer de wind voorbij u voert
en buigend uwe halmen roert,
gij buigt, ootmoedig nijgend, neêr,
staat op en buigt ootmoedig weêr,
en zingt al buigend 't droevig lied,
dat ik beminne, o ranke riet!

. . . .

O, 't ruischen van het ranke riet!
hoe menig mensch aanschouwt u niet
en hoort uw zingend harmonij,
doch luistert niet en gaat voorbij!
voorbij alwaar hem 't herte jaagt,
voorbij waar klinkend goud hem plaagt;
maar uw geluid verstaat hij niet,
o mijn beminde ruischend riet!

Nochtans, o ruischend ranke riet,
uw stem is zoo verachtlijk niet!
God schiep den stroom, God schiep uw stam,
God zeide: »Waait!..." en 't windje kwam,
en 't windtje woei, en wabberde om
uw stam, die op en neder klom!
God luisterde... en uw droevig lied
behaagde God, o ruischend riet!

O neen toch, ranke ruischend riet,
mijn ziel misacht uw tale niet;
mijn ziel, die van den zelven God
't gevoel ontving, op zijn gebod,
't gevoel dat uw geruisch verstaat,
wanneer gij op en neder gaat:
o neen, o neen toch, ranke riet,
mijn ziel misacht uw tale niet!

O! 't ruischen van het ranke riet
weêrgalleme in mijn droevig lied,
en klagend kome 't voor uw voet,
Gij, die ons beiden leven doet!
o Gij, die zelf de kranke taal
bemint van eenen rieten staal,
verwerp toch mijne klachte niet:
ik! arme, kranke, klagend riet!

Dat nu, even, ook de groot-geloovige tot u spreke. Geen inniger vroomheid in poëzie dan deze, die u omgolft uit Gezelle's *Gewijde Klok:*

o Avond- noen- en morgenmate,
ik vrij mij op uw' klank verlate,
gewijde klok!

Uw hert is van metaal gegoten,
toch blijft het voor geen mensch gesloten,
gewijde klok!

Gij hangt zoo hooge, ik zoo leege,
och helpt de menschen, kranke en veege,
gewijde klok!

En dat uw klank in 't ronde vliege,
zij lief of leed aan sponde en wiege,
gewijde klok!

Den akker end' het veld verwekke,
en al dat hoort tot welzijn strekke,
gewijde klok!

Gij zegt aan elk het lang verleden
de mede- en wederspoedigheden,
gewijde klok!

Gij troost mij op den dag van huiden,
en zult wel eens mijn uitvaart luiden,
gewijde klok!

Nog zult gij waken lang na dezen,
en ongeboornen beeklank wezen,
gewijde klok!

Dan zal mijn taal geen mensch meer hooren,
maar God zal ze eeuwig toebehooren,
gewijde klok!

Of, zóó er inniger vroomheidsvers geschreven werd, dan moet het wezen nog weêr van Gezelle, wiens aanbidding stille is en wiens vroom gemoed poëzie uitgeurt gelijk leliën wit haar zoet aroom. Wij weten geen hedendaagsch Noord-Nederlander, die, zoon der Heilige Kerk, den toon zou kunnen aanslaan om zijn Gods geloof te uiten gansch vermengd in zijn bewondering voor het geschapene, die Gezelle eenvoudiglijk vindt voor zijn meesterstukje *O wilde en onvervalschte pracht*, dat wij bijna geheel moeten aanhalen om daarmeê het korte artikel te besluiten, dat hier aan den grooten Vlaming kon worden gewijd:

o Wilde en onvervalschte pracht
der blommen. langs den watergracht!

Hoe geren zie 'k u, aangedaan
zoo 't God geliefde, in 't water staan!

Geboren, arg- en schuldeloos,
daar God u eens te willen koos,

daar staat ge: en, in den zonneschijn,
al dat gij doet is blomme zijn!

't Is wezen, 't geen mijne ooge aanziet,
't is waarheid. en ge'n dobbelt niet;

en die door u mijn hert verblijdt
is enkel, zoo gij enkel zijt!

Hoe stille is 't! 't En verwaaid med al
geen bladje, dat ons stooren zal;

geen rimpelken in 't lief gelaat
des waters, dat vol blommen staat;

geen wind, geen woord: rondom gespreid,
al schaduwe, al stilzwijgendheid!

Dan, diepe, diepe in 't water, blauwt,
half groen geblest, de hemelvaut;

en, priemend' hier en daar vergaat
een langgesponnen zonnedraad.

Hoe eerbaar, edel, schoone en fijn
kan toch eene enkele blomme zijn,

die, al med eens, en zorgloos. uit
de hand van heuren Schepper spruit!

Door Hem, en door geen menschenhand,
lag hier een nederig zaad geplant;

door Hem, op dezen oogenblik,
ontlook het, en dien troost heb ik,

dat, blomme, gij mij bidden doet,
en wezen zoo ik wezen moet....

CAREL SCHARTEN. Bij de erven F. Bohn te Haarlem is, nog in het vorige jaar, verschenen een bundel verzen van Carel Scharten, getiteld *Voorhal*. De gedichten, daarin opgenomen, werden geschreven in den tijd tusschen

November 1895 en November 1901. We zien op den omslag een prentje van gewild-primitief-maaksel, een lijnteekening van een langharig, baardeloos mensch in dertiende-eeuwsch onderkleed met lange mouwen, staande onder een door gebeeldhouwde pijlers geschraagde galerij. Heuvelen glooilijnen op den achtergrond. „Deze omslag verbeeldt de Ziel, verwijlende aan den ingang der Voorhal, in gespannen naar binnen staren wachtend der eind-poort opening." Een en ander leeren we uit de *Toelichtingen* van den dichter zelf, een commentaar overbodig zijnde niet ganschelijk, leerende ons verstaan uit des bundels gedichten 't eerste, genaamd Voor-hal, waarin wordt belooft dat zal:

„Na koele stilte, waar nog 't roode woeden
der aarde vlagend door-woei — breeder val
wijd-uit neergolve' in teerder blanke vloeden
der Eeuw'ge Melodieën ruisching door dees
[Hal!"

De zin hiervan leeren we kennen uit Toelichtingen: „Waar deze verzen-verzameling ingeleid wordt door het gedicht, welks naam zij draagt: Voor-hal, be-duidende de aanwezigheid bij mij van het bewustzijn, dat dit het voor-werk is, (men zou dat nooit uit den titel opmaken: voorhal = voorwerk!) — hoezeer dan ook het wel-bezonkene en tot rust gekomene — van latere, breedere en voldragener gedichten, doelt de laatste regel bizonderlijk, op een groot gedicht, dat eerlang afzonderlijk verschijnen moge: „Het Koor der Eeuwigheid."

Gaat het, gelijk ons, der lezeren-meerderheid dan zullen velen — verkeerd in waan van verwachting lyrische verzen t' erlangen hebbende — er zijn, angstig voor niet begrijping van òvertal uit Scharten's bundel der verzen; want luttel is der *Toelichting* bladzijental en onaanzienlijk niet dàt van den bundel. Maar — 't valt meê. De verzen kunnen zonder commentaar ook worden genoten. Slechts diene men zich zelf deze poëzie te leeren hooren. Want Scharten — doende gelijk tal van *Mercure-de-France*-dichters met verwerping der oude prosodie, heeft zich voor d'eigen dichteruiting een nieuwe gemaakt, hetgeen volkomen goed is. Jammer dat die *Toelichting* dreigt den welgezinden 't spoor bijster te doen worden. Want de laatste wegwijzende alinea luidt „dit . . . gedicht bovenal leze men, buiten éénigen vasten rhytmus, vrij, naar z'n natuurlijk zanggeluid." Opperbest... maar men leide hieruit niet (logisch!) af dat de andere verzen wél naar een vasten rhytmus en *niet* naar hun natuurlijk zang-geluid moeten worden gelezen. De dichter Scharten heeft aan vasten rythmus een hekel. Over dien wêerzin zou een lang artikel te schrijven wezen, want het vraagstuk van rhytmus en moderne dichters mag van 't hoogste belang heeten. Alle moderne Nederlandsche dichters van beteekenis (en zeer velen in het buitenland) hebben zich van den vasten maatgang losgemaakt. Verschrikkelijk nuchter uitgedrukt: het dreuntje komt bij geen hunner uit. De een veroorlooft zich meer — de ander heel wat minder vrijheden; maar niemand laat zich nog tyranniseeren door een vasten maat, uitgevonden — veelal — door niet eens in een Germaansche taal schrijvende poëeten. Virtuozen alleen kunnen tamelijk trouw zoo'n vreemde maatwet volgen zonder daardoor gehinderd te worden. Dat men groot dichter zijn kan en toch niet tot de virtuozen behooren is voor onze lezers natuurlijk een axioma. Laten we even de Musset noemen en de Lamartine.

Maar er is bij de jongeren merkbaar — Franschen, Nederlanders, Duitschers . . . , een hekel aan den vasten rhytmus onder de dichters en een afschuw van den regelmatigen zinsbouw onder de prozaschrijvers. Veel wordt daarom gelachen en wij zelf — in 't begin van dit stukje — parodieerden lichtelijk de schrijfwijze van Scharten in zijn Toelichtingen omdat zij d á á r niet goed gebruikt is. We zouden nooit het proza van bijv. Ary Prins willen parodieëren.

Afschuw van oude maten, ouden zinsbouw is verklaarbaar. Ze zijn, behalve voor kunstenaars die 't gewoonste kunnen vernieuwen, precies even akelig om te gebruiken als voor een gewoon publicist gemeenplaatsen, die door alle gauwpenners worden gebruikt, spreekwoorden, oranjery-termen en dergelijke woordzinco's. Omdat men door een woord een reeks van gedachten of gewaarwordingen wil

suggereeren, moet zoo'n woord of een woordcombinatie suggestief wezen. Schrijft men nu, om uit te drukken dat men, genietend, een wandeling begon, aldus: door een heerlijk zomerweder begunstigd .... gekoesterd door een heerlijk winterzonnetje ... enz. enz. dan wèèt men niet dat geen mensch, dit lezend, daarbij iets *gevoelt* van zomerweêr of winterzon. Zoo'n zinco-zin wordt voor kennisgeving aangenomen. Om een dergelijke reden vreest zoo menig modern dichter dat de vaste rhytmus niet meer inwerkt als middel bij uitstek voor poetische inkleeding van een dichterlijke gedachte. Verzenmaken is geen kunst: — verzenmaken in den zin van *correct* schrijven: sonnetten, jamben, alexandrijen etc. 't Heeft niet genoeg duurzaam geholpen dat de alexandrijn verdween en veel moeilijker maten daarvoor in plaats kwamen. 't Allermoeilijkste sonnet is heel spoedig gemeen goed geworden.... We zijn allemaal technisch heel knap. 't Zit in de lucht. Hier en elders komen dichtbundels uit die technisch volmaakt zijn en waarin toch geen echt-oorspronkelijke poezie te vinden is.

Het zoeken naar een eigenaardigen rhytmus, een eigenaardig zanggeluid dat in eigen schakeering alleen past bij de gedachte of de aandoening, die de dichter wil suggereeren is dus een volmaakt gerechtvaardigd streven, dat de belangstelling verdient van allen, die wezenlijk houden van verzen. Maar er is een gevaar aan verbonden, dat duidelijk uitkomt indien men de eenvoudige vraag stelt: voor wien moet de harmonie tusschen vorm en inhoud direct voelbaar wezen? Het antwoord moet luiden: voor den lezer met gehoor voor verzen; maar voor den vreemde dan toch, voor den vreemde, die twee dingen tegelijk moet doen: het vers begrijpen (in den banalen zin) en het vers hooren zingen. 't Ideaal zal wel wezen dat hij 't een en 't ander *gelijktijdig* doet: waarneemt op 't zelfde oogenblik beteekenis èn muziek èn innige verwantschap tusschen beide, waardoor enkel het gevoel van volkomen welbehagen kan worden veroorzaakt. Zelden bereikt men dit; maar men heeft ook nog groot welbehagen, wanneer de waarneming van het een snel volgt op die van het ander, b. v. bij een enkele herlezing. Gaat echter het gedicht op een rebus gelijken of is de muziek àl te samengesteld dan is er geen genot meer voor den lezer.

Voor wèlken lezer? 't Is duidelijk dat er tamelijk hooge eischen worden en mògen worden gesteld. Iedere dichter stelt die. De vraag is echter of de mate van zielsverwantschap nagenoeg volkomen kan worden gedacht tusschen dichter en lezer. Een tweede vraag is of de muziekale beteekenis van een strofe eenigermate vast mag heeten m. a. w. of een zekere klankenreeks een — zij het dan vaag — gedetermineerde reeks voorstellingen of aandoeningen wekt bij een — zij het dan klein — aantal lezers. Wij gelooven dat deze vragen nog niet volledig beantwoord kunnen worden; dat, in elk geval, 't aantal woordklankreeksen welke deze eigenschap bezitten maar klein is en dat, bovendien, de harmonie tusschen klank en zin, doorgaans toevallig zijnde in het *woord*, enkel bij benadering kan worden bereikt in den versregel en zéér, zéér bij benadering in het gedicht. Voor dit bezwaar staat de moderne dichter die méér wil geven dan wat zangerige verzen van liefde, natuurschoon, toorn enz. doch die wil suggereeren samengestelde aandoeningen en gedachten over Eeuwigheid, Evolutie, Godsdienst....

Wij gelooven niet dat in deze kolommen wordt gewenscht een breeder uiteenzetting van ons denken over het vrije Nederlandsche vers en een onderzoek naar 't werk van Carel Scharten in de bijzonderheden van klank en maat. Het bovenstaande moge enkel dienen om den lezer, die zich wat àl te vreemd mocht gevoelen tegenover deze gedichten, opmerkzaam te maken op het streven van Scharten en zoovele anderen, een streven dat men vaak als „nieuwmodisch" ge... dit of... dat nog ziet bespot in dagbladen en tijdschriften.

Wat deze zeer begaafde dichter bereikt in de uitdrukking van eenvoudige, van niet-ongewone aandoeningen, waarvan hij in heel mooi-harmonische verzen getuigt, kan blijken uit eenige voorbeelden alleen. Omschrijving en be-bijvoeglijke-naam-woording van stukjes poëzie is in de meeste gevallen nutteloos.

LENTE-VOORVOELEN

In volle en zoele
lichting nu zinge
ik zange in koele
waaiïngen. . . .

Door akkers vochtige
zwarte-aarde-omwoelde
liep ik de bochtige
groen-stammige lange
boomenlaan. . . .

Zachte welige
winde omspoelde
m'n hoofd. . . . O! ik voelde
haar zoelte met streelige
winding m'n wangen
langs-gaan. . . .

De hemel lichtte
wit-blauw daarin richtten
de boomen hun takken wijd!
De welige wei'en
hel groenend leien
in 't licht gespreid.

Hoog-licht voelde
'k mij gaan; o hoe zoel de
zuiderwind omme woei!
O! dit lichte zingende,
teeder toè-dringende
lentebloei!

In volle en zoele
lichtingen ging'n
lente-voorvoelen
zachtelijk dringen
door m'n leden!

O, 'n licht verlangen
in wuivende zangen
naar zonnig-bloeiende
luw më omvloeiende
heerlijkheden!

Om den vorm den lezer nog eigen, niet minder klankmooi en suggestief, is

VOORJAARSAVOND.

De avond is windeloos over
de wazige aarde, en 't loover
der duistere boomen is stil...
O groen-vervagende wanden
waardoor-schemeren de standen
der zacht zwarte stammen stil.

De lucht is wijd-grijs boven
de aarde in zoel verdooven
in vochtige avondstond —
Van regen de nevelen stijgen
uit de akker, die wijkt in twijgen
van verre donkere grond.

Het zwarte pad ligt geschoven
door landen ver — ik geloove
dat ik hier langzaam trede
door droomen, die scheem'rend omstaan
mijn lijf, dat in zacht voortgaan
zweeft tot het land van den Vrede.

Hierbij moeten we 't laten; maar menig lezer zal — hopen wij — zelf in *Voorhal* nog andere schatten van klank vinden, o. a. op pag. 79 („Licht als een blauwe Lentedag"), pag. 105 („Als maan in wolken") die we gaarne nog hadden afgeschreven, zoo wij plaats gehad hadden, en nog zoo menig ander zinggedicht, dat ons hopen doet op woordhouden van dezen begaafden jongen man, die spreekt van een

Gelofte' om de jaren, die dit leven
Mij nog moog' laten met gezang te vullen,
dat gae tot alle 'en aller blijheid zoek'...
Wijl 'k sloot, tot pand, dit 't eig'ne koest'rend
boek,]
Met zangen wein'ge, die de hoop vervullen,
dat 'k éénmaal elke hartklop ànd'ren geve!

MARIE MARX. KONING. Een mooi gedrukt en sierlijk gebonden bundeltje met *Verzen*, versierd met een portret van de schrijfster, is (1901) uitgegeven door den heer C. A. J. van Dishoeck, den uitgever en vriend van velen onzer begaafde jongeren, wiens naam hier

bijna maandelijks wordt genoemd in verband met een of ander mooi boek.

Mevrouw Marx. Koning is vooral bekend door haar eerste sprookjes, haar kleine verhaaltjes; ook schreef zij een roman. Veelzijdig is deze jonge vrouw zeker, gelukkig begaafd ongetwijfeld, ook als dichteres. Wij hebben in *Verzen* technische foutjes gevonden en ook wat regels, die een strenge kritiek niet kunnen doorstaan. De poëzie van deze dichteres heeft den *schijn* van te vluchtig geïmproviseerd te wezen. Er kan wel op gewerkt zijn; maar dat blijkt niet. Wellicht speelt een te groot gemak van sonnetteeren haar parten. Oorspronkelijk van gedachte zijn ze niet, deze verzen. Naar den vorm herinneren zij aan een paar van onze groote moderne dichters en wij kunnen nog niet voorspellen dat mevrouw Marx—Koning zèker tot zelfstandigheid komen zal; nòch beweren wij het tegendeel. Alle jonge dichters, die nù beginnen, moeten wel te worstelen hebben met heuchenissen aan voortreffelijk werk van voorgangers, werk waarmeê zij dweepen, dat zij zich geheel eigen hebben gemaakt, dat hen niet vrij laat onder 't scheppen, dat in hen lééft, al zijn ze er zich niet van bewust en komt in 't eigen, waarin de dichter zelf allicht nog 't minst dat werk van anderen herkent omdat de aandoeningen toch ècht zijn en de woordmuziek zelf nàgehoord is.

Komt de jonge dichter uit de gevoels-sfeer van de groote voorgangers, moet hij zèlf klank en maat vinden voor geheel nieuwe aandoeningen en gedachten, dan blijkt het wat hij zelfstandig vermag te wrochten. Van veel teederlijks sonnetteert mevrouw Marx-Koning vaak zangerig, aandoenlijk, haar gevoel in volle echtheid uitend; het meest genieten wij van de kleine gedichtjes en van haar suggestieve beschrijvingen, als *Verlangen* en *Nachtgracht-bij-regen*, die wij voor u afschrijven:

Verlangen.

O... voor mij uit,
  Mijn bange handen,
Betasten wat me omsluit:
  Twee lange wanden....

Dier wanden einde zijn
  Twee doodstille oogen....
Mijn hart is klein van pijn
  En groot-bewogen....

Mijn moede voeten gaan
  Van lood omtogen;
Ze staren droef mij aan,
  Die doodstille oogen....

Ach... dat toch de uren snel
  Als vooglen vlogen!
Wat brandt dat turen fel
  Dier doodstille oogen....

Nachtgracht-bij-regen.

Diep duiken heimelijke huizen-rijen
In duister weg, alsof ze de oogen duchten.
De boomen kreunen tranen-zwarte zuchten;
Glad-glimpend lichten regen-natte keien.

De nacht, die doovend alle leef-geruchten,
Onhoorbaar sluipend in de stad kwam
[glijen,
Lijkt nu wel zachtjes overal te schreien,
In murmel-goten, die onzichtbaar vluchten.

Vér reit, al kleiner wordend, ros geblikker
Van waai-lantarens; loenschend nachte-
[smarte
Valsch-lachend wég, door nat-betraande
[glazen.
Verlokkend rimpelt licht, in schub-geflikker
Dat aaklig schittert op het bange, zwarte
Gracht-water, waar de wind laag langs
[komt blazen.

En meer zou er nog zijn aan te halen; want het bundeltje bevat veel dat men leest met stil genoegen, zooals bekende geluiden vaak geven....

F. L.



„NA DE ZON"
NAAR EEN TEEKENING
IN HET BEZIT VAN JHR. B. W. F. VAN RIEMSDIJK TE AMSTERDAM

D. WIGGERS. † † † † † † † † † † DOOR S. F. . . . . S. † † † † †

Sinds alle tijden hebben twee provinciën van de Nederlanden boven de andere eer en roem gehad. Daár lagen de steden wier macht het ver-rijkendst, woonden ingezetenen wier aanzien het hoogst was; de grootsten onder de grooten zagen er het levenslicht en — ook in dat opzicht zijn die provinciën bevoorrecht dat ze, hoe ook vlak en vochtig gelegen, de grootste, de meest roem-rijke kunstenaars hebben geboeid en bezield. Die twee provinciën het zijn: de beide Hollanden, met hun sappige weiden en zware tonen, met hun reuzenluchten, hun stil-spiegelende weteringen en kanalen. Rembrandt etste er de kalme vlakte met haar eenvoudigen horizon, Van Goyen zag er zijn heerlijke, limpide, zon-opvangende vochtdampen als stralend van uit het water over de oevers, op Salomon Ruysdael's doeken slingeren zich de vaarten, vol leven van kleine pontjes en schuitjes, Albert Cuyp, uit Dordrecht, zag de breed-spiegelende watervlakte onder hooggebouwde luchten, het stemmig gekleurde vee in de tot den gezicht-einder reikende diepgroene weiden; de Marissen met heel hun stoet volgers, ze staan met hun kunst in Holland, hun oogen zagen bovenal Holland. Maar toch ook gingen de schilders hooger, verder op, waar breedgetakte beuken, waar tengere berkjes, waar zware eiken in allen rijkdom stonden, waar kleine beekjes opgenomen werden door molen rad en op golvenden bodem het gouden graan stond, waar dunner de atmosfeer geleek en waar men „over de waereld heen kijkt." Jacob Ruysdael, Hobbema, Ph. de Koning en Albert Cuyp waren evenzeer door Gelderland geboeid als door Holland. Ook nu in „het Gooi" — dat door indeeling gedeeltelijk tot Holland, maar door landschap en bodem geheel tot hooger gelegen provinciën behoort — en ook nu langs de glooiende oevers van den Gelderschen Rijn, wemelt het van schilders.

Wie het diepst „het Gooi" heeft gezien in het hart, het meest heeft weêrgegeven haar zuivere type, het was Anton Mauve; De artiesten van nu zien wat aanvallig en bekoorlijk is in het vriendelijk landschap, in de intieme kleine woningen met hun mooi silhouet, maar het wijde zwijgen en als mijmeren der leegliggende heiden, den poveren bodem met zijn dieren en boomenwereld in al hun eenvoud, de stilte, de ziel van „het Gooi", die gaf Mauve.



D. WIGGERS

Zoo ook heeft een vrij groote schare artiesten Gelderland tot woonplaats gekozen, en toch weinigen er van zien, zeer weinigen er van voelen zich geboeid door het essentiëel Geldersche. Sommigen wier „hoogtijd" lag in Holland, die geschoold werden, wier voorbeeld was, wier leermeesters werkten in Holland, kunnen zich als het ware niet losscheuren van hun oude liefde, ze zien ook in Gelderland, vooral de laag en vlakliggende deelen, de van nabij te ziene dingen; anderen wel is waar geven den blonden zandgrond, de tengere berkjes, maar geen die als Wiggers



„MAANNACHT"
In het bezit van den heer G. H. Müller

waar ze vele malen iets zwaarmoedigs hebben, daar geeft het rijke, het lachende Gelderland een andere noot aan ons vaderland; het staat als helkleurige sierbloem in een grasveld rijk aan prachtige, sobere plantvormen, het is als een rijkbedeelde, schoongekleede te midden van eenvoudigen.

Holland staat als in kostbaar, zwaar fluweel gewaad, strak van snit en lijnen, „het Gooi" heeft als den eenvoud in karakteristieke kleeding van het stille landmeisje, zoo ook Drenthe in serieuser tinten, Noord-Brabant zou, in gewaad gestoken, gekleed kunnen zijn als zijn bewoners: de eenvoud tot aan de grens van armoede; maar Gelderland, Gelderland is de jonkvrouw in feestgewaad en als aan zulk een kleedij gepaard is haar veel grootere ingewikkeldheid. Al wat Nederland schoons hebbe in heerlijkheid van kleur, in lijnen is het van hoogsten eenvoud, daarentegen is in Gelderland de compositie van het landschap ongelijk veelvormiger. Niet een silhouet tegen de lucht gezien, geen schaapskooi of boerenhoeve onder grijzen of helderkleurigen hemel is voldoende als onderwerp, het Geldersch landschap in zijn kern eischt anderen kijk; geen kleur of stemming alleen of bovenal, maar daarnaast lijnengevoel en uitgebreider compositiegeest. Dat heeft Wiggers als bij impuls begrepen en in zijn werk wat door Gelderland werd geïnspireerd teruggegeven.

den heuvel beklimt en in de diepte ziet, en dàt toch *is* wat „het land van Gelderen" heet, dàt toch is het specifieke van het landschap. Geen onzer provinciën — uitgesloten wellicht de smalle strook van Limburg, vastgelegd tusschen twee vreemde landen — heeft zoo hooge heuvelen, geen zulke breede rivieren er tusschen, nergens stijgt de glooiing zoo hoog, dat de bloeiende velden van boven af gezien liggen als waren ze een gestikte deken onzer grootmoeders: kleine lapkens werk van onderscheiden kleuren, net en zorgvuldig aaneen gevoegd, verschillend in grootte, in vorm; geen deel van ons land waar men zoover de wendingen der rivieren kan volgen, waar men dorpen ziet liggen als ware het speelgoed, verstrooid door kinderhand. Dat alleen heeft Gelderland en dat kenmerkende heeft onder de vele andere artiesten alleen Wiggers vastgegrepen.

Zoo, waar de Hollanden het bliksemend gewoel hebben hunner handelsteden, zooals Breitner, Isaäc Israëls ze zien, waar ze sonore, diepe kleurgamma hebben in hun oude-stedenbuurten, waar, staande in het lage land, al wat hoog gebouwd is imposant lijkt als Maris' molens tegen de overweldigende luchten, waar in hun rechtlijnige weteringen of donkerkleurige, klonterige jaagpaden, waar ze in de diep smaragd-groene weiden iets zwaars,

Meest zijn zijn onderwerpen van daar meer of minder uitgestrekte panoramas; al wat menschengedoe is, klein onder den horizontalen gezichteinder; klein de boomkens staande hier en daar, diep de laaggelegen uiterwaarden van den Rijn, die in breede compositielijn door het landschap heen gaat. Als uitgangspunt, als voorgrond kiest hij soms een stammensilhouet, soms een golvenden heuvelrug waartegen de boomenrijen opklimmen

of dien de struiken als dikke vacht overdekken.

Wiggers heeft bovenal de heuvels lief, niet alleen om van daarboven de oogen vrij te kunnen laten rondzien, enkele malen kijkt hij er graag tegen aan, zijn werk aan de grenzen van Duitschland gemaakt, bewijst dat; daar is de groote compositielijn bij malen slechts een aan weerszijden dalende heuvellijn, bekroond door oud kasteel, liggend in maanlicht of gouden ochtend- of avondnevel. Maar *meer* nog komt steeds in zijn werk terug het stille panorama en daarnaast het kleine kerkje, liggend op breeden heuvel te Heelsum. Groote linden overschaduwen het in den zomer bijna geheel, in het vroege voorjaar staat het fijn en als door takkengewaas overtogen, in het najaar schuilt het als achter kostbaar kanten weefsel, geborduurd en als bedroppeld met gouden paljetten.

In triestige en in zonnige dagen, in nevel en staande correct tegen of in het licht, als achtergrond of als hoofdzaak op alle momenten, in alle jaargetijden en stemmingen heeft het kerkje in zijn eenvoudigen vorm, in zijn wondermooie ligging geïnspireerd, maar vooral in het zachte maanlicht heeft Wiggers het tallooze malen weêrgegeven.

In den hier — helaas voor de belangrijke teekening — zeer klein gereproduceerden „Maannacht" staat het kerkje stil in het nevelig licht. Als wachters, als doorzichtige bescherming er voor de eeuwenoude, waaiervormige linden, stoer van stam, met de zware wortels grijpend rondom in den blootgewoelden heuvelrand. Wazig gaat het onzekere licht over de verre vlakte beneden, die als baadt in zilverigen schijn, omfloerst en als verdampt zijn de omtrekken, alles is als onwezenlijk en droomgelijk en boven alles is de stemming, is de als wachtende, geruischlooze stilte in den lichten nacht.

Geheel anders beschijnt de maan het kerkje op een andere teekening: „Maanlicht". Hel en doordringend koel valt de schijn vlak op de oude muren, op den eenvoudigen ingang. Ditmaal van de achterzijde gezien grenst aan



„WINTER"
In het bezit van den heer P. van der Graaf



„MAANLICHT"
NAAR EEN AQUAREL
IN HET BEZIT VAN DEN HEER H. J. HAVERMAN



„DUNO"
In het bezit van den heer Henri Kiersch

het kerkje de kleine hof. Kleine zerken, kleine kruiskens vangen licht, dat vreemd kille licht, dat kan doen huiveren, dat zwijgen doet en tot émotie brengt van de grootheid van den nacht. Achter dien helderen doordringenden schijn, die de vormen als uit het duister haalt, ze als met licht slaat en lange, zuiveromtrokken, vreemde schaduwen teekent — staat een sterke, diepblauwe, zware nachthemel. Moeielijk als de reproductie waarschijnlijk was komt deze harmonische teekening hier niet tot haar recht.

In „Winter" ligt het kerkje — van ter zijde gezien — op den achtergrond. De kleine beek aan den voet van den heuvel is sterk gezwollen en heeft de landen doen onderloopen; het is een koele, fijne dag, zonloos het bijna violetkleurig licht. Geen woeste winterdag is het, die de boomen doet buigen en het water opzwalpen, ook hier — als in het meeste werk van Wiggers is niet het moment van actie maar dat als van contemplatie gekozen. Stil spiegelen zich de half onder water staande kleine wilgen, de lucht vormt een breede streep die in haar liggende lijn rust accentueert, het bleeke groen omzoomt den tot blauwig-glanzenden plas aangegroeide beek, klein lijnt het smalle wegje, het brugje geleidend naar de kleine kerk op den heuvel.

Hoezeer W. zich steeds weer door harmonische en zuiver-stemmende momenten voelt aangetrokken bewijst weer zijn „Novemberdag".*) Niet van sombere, geémouveerde, maar van gouden stilte is deze kleurteekening, toch heeft ze bij al haar gloed een aspect van diepen ernst, van grootheid. Hoog staan de stammen ontbloot van bladerkleed; ver lijnt de groote, wijde horizon, in het gulden licht beven nog enkele klaargouden loovers, de door den wind bijeengevaagde, op hoopen getaste bladeren geven als gouden, lichtende plekken op den grond, zoodat het licht in stede van van boven, als van onder tegen de oogleden lijkt te komen; de Rijn maakt flauwe schittering

*) Tot ons leedwezen bleek het niet mogelijk te zijn deze teekening te reproduceeren. RED.

in de verte, de lage landen zijn warm gebronsd door herfsttoon en gouden nevel, naderbij liggen kleine huiskens, nette, welverzorgde woninkjes, zeer klein, zeer onaanzienlijk in de wijde ruimte, zeer onbeduidend tegenover de hoogopgaande, donkere boomstammen op den voorgrond. Niet is dit het drukkende, glanslooze, noch het dreigende najaar, dit is als een berustend eind van een wel doorbracht leven.

Deze aquarel is wel een van de meest compleete werken; bij teerheid van behandelen heeft ze groote soliditeit, strak en van mooi équilibre is de compositie, de opgave van vormen tegen het licht staande, die bij velen als „uitknipsel" aandoet, is hier werkelijk tot wat het in den aard zijn moet n.l. tot „oplossing in het licht" gekomen.

Ofschoon W. over het algemeen, naar de keuze van zijn momenten, een koel bijna zilverig palet heeft is ook even als „Novemberdag", „Na de zon" in kleur alsof alles nog den warmen gloed terugkaatst van het ontvangen licht. Op den heuvel trilt over het groen nog de gouden damp en aan zijn voet in warmkleurigen nevel staan weer die kleine woninkjes, huiselijk omgeven door vriendelijke tuintjes, omhaagde moesgrondjes; kleine smalle wegjes leiden naar ieders „onder dak", hier is weer dat gevoel voor stille intimiteit onder de groote natuur, dat den indruk maakt als werkte de vredige, mooie stemming daarboven ook door, in al die kleinheid beneden.

Hoewel dun en precieus van behandelen heeft W's. werk kleinheid noch oppervlakkigheid; naast het zuiver voelen staat het zuiver zien, en zij het in zijn zekerheid van toets en klaarheid van bedoelen schijnbaar geen moeilijk geboren werk, stellig moet achter zulk een uitslag een zich sterk beheerschen, een groote wel-overwogenheid schuilen.

Ook de „Duno" heeft dat mooie balanceeren der lijnen naast het mooie moment, het volle in factuur naast dat in stemming. Niets verstoort den indruk van kalme eenzaamheid, die toch ver van verlatenheid is, het is niet de eenzaamheid die drukken kan, meer een die tot zichzelf brengt: de natuur



„GELDERSCHE YSSEL"
In het bezit van den heer T. J. G. Bosman

die buiten 's werelds gewoel en beslommeringen door mildheid genezen kan.

Wiggers echter heeft deze wijze van werken, deze wijze van denken zou men bijna zeggen, niet op eenmaal verkregen. Ook hij heeft zijn „Sturm und Drang" periode, zijn tijden van „impressie weergeven", van spontanen hartstocht gekend. Er is vroeger werk van hem van forsche penseelstreek, van direkte en zware kleurenvisie, maar op eenmaal schijnt hij zich te hebben ingebonden, zichzelf een „halt" te hebben gesteld, op eenmaal zich meer helder rekenschap te hebben willen geven *wáárom* hem iets zoo sterk en als benevelend een indruk gaf en hij heeft als het ware vóór zich willen zien, voor zichzelf als te boek willen stellen, niet alleen zijn oogenblikkelijk gevoel maar ook zijn begrijpen, niet alleen kleur en stemming, maar ook de als nuchter gelijkende lijn en juisten vorm. Uit dezen overgangstijd datceren zijn, als gobelin aandoende, vetkrijtteekeningen. Er zijn er bij van sprookjesachtige charme, blond of fijn grijs van toon, de vormen omtrokken en zoo goed als zonder eenige techniek, vlak ingevuld met kleur.

De teekening „Regenachtige dag" dateert uit dien zoekenden tijd. Het décoratieve van het landschap is weergegeven in zware contouren, uit het duister blikkert een kleine plas die een eenvoudige woning terugkaatst. Nog is deze mooi gevoelde, mooi behandelde teekening met eenigen zwier gedaan, nog staat er de sterke indruk van het geziene boven de koppige doorvoering ook nadat de impressie bezonken is, maar nu later nog is alle artistiek doen in behandelen weggedaan. Ofschoon bij ondervinding wetend hoe chique techniek soms kan meewerken, kan weldoen, heeft W. een bereiken door zulk een middel toch opgeborgen; maar daarmede is de gereserveerdheid niet tot gemaaktheid gedaald, noch de gewetensvolle behandeling tot kleinheid. Zijn zwarte teekeningen bewijzen het. De groote fijnkleurigheid hierin bereikt is niet op goedkoope wijze, is niet voornamelijk door tegenstelling verkregen maar bovenal door een zeer subticle opeenvolging van toon en van waarden.

Wel staan b. v. in „Rijn" de boomstammen donker tegen het in de laagte liggend rivierlandschap, maar toch is niet gebruik gemaakt van het voor de hand liggend effect: vlakken silhouetvorm te zien tegen den



„REGENACHTIGE DAG"
In het bezit van den heer B. Lukwel

achtergrond. Ver opgevoerd is de schors der boomstammen waartusschen het wijde landschap met zijn breede rivier, met de kleine landhuizen en boerenwoningen en heuvelig verschiet.

Heel de serie zwartkrijt teekeningen staan door knappe techniek even hoog als het in olie- of waterverf behandeld werk.

De „Geldersche IJssel" bij het Rhedensche veer genomen, zoo vol kleine vormpjes van boomen in het verschiet, kleine huizen en boomengroepjes, het rammelt niet en het gevaar ter andere zijde, dat zulk een van verre gezien onderwerp niet zou boeien is ook overkomen, het is in zijn lange, smalle lijn geheel de wijde vlakte uitgedrukt, die dat overbekende kijkje over den IJssel in zijn welvarende vriendelijkheid tot eene bekoorlijkheid maakt.

De kleine teekening „dorp Heelsum" in haar minutieuse behandeling zwart, hier en daar even met kleur aangegeven, geeft een „coup d'œil" op het vriendelijke van een klein dorpje. Het kerkje in het verschiet, op den voorgrond kleine huisjes met de gemoedelijke omgeving van kleine moestuinen en boomgaarden. Rechte, vaste haagjes scheiden, omrasteren de terreintjes, een bolwerkje als 't ware om „eigen gedoe" wat in zijn opgeslotenheid het innig intieme weergeeft, het individueele, kleine leven over de groote vlakte, de wijde ruimte.



„DE RIJN"
NAAR EEN TEEKENING

De wijze van W.'s werken in wit en zwart is in haar fijne genuanceerdheid van zeer uitgebreide gamma; waar zoo onmerkbaar en subtiel de overgangen zijn, daar is van uitputting nooit sprake, behoeft het hoogste licht nooit papier, de grootste kracht nooit zwartkrijt te worden.

Het zeer delicate, teere teekeningetje „Van den kerkheuvel" is een zilverstift. Rickets en Shannon hebben een werken in dat materiaal weer in eere gebracht en er mooie, gevoelige dingen mee gedaan. Ook deze kleine teekening is opvallend door zuiverheid. Hoe eerbiedig en voorzichtig is hier gewerkt, hoe nauw het karakter en de anatomie gevolgd van de half ontbladerde linde, staande op den heuvelrand, in helder licht het landschap beneden. Veel fijner in kleur dan het potlood heeft dit werk een zilveriggrijze kleur-gamma, die de fijnheid van behandeling als ondersteunt. Daar het zilverstift elke „repentir" uitsluit, moet meer dan ooit met niet aarzelende hand waarde en lijn tegelijk worden opgeschreven; dit werd niet alleen bereikt maar heel deze bekoorlijke teekening heeft een achevé. een zonnigheid die het, hoe klein van omvang ook, tot een geheel vol werk maakt.

Stukken in olieverf werden hier niet gereproduceerd, toch is W.'s werk ook daarin superieur. Op de tentoonstelling in den Haagschen Kunstkring is het meer dan twee meters groote „Rijngezicht". Achter den diepgroenen voorgrond, de verte in opal, in paarlmoerige kleurgamma, het palet van den schilder in zijn fijnste, teerste tonen. Er is een tinteling in het landschap als stegen matschitterende waterdampen van den vochtigen avond uit de vlakte, als zweefden ze van uit de zich krommende rivier, die in blinkend schitterlicht zich wendt tot aan den horizon, koel en zuiver staat de nieuwe maansikkel in de dunne lucht. Ook in dit prachtig panorama ligt de ziel van Gelderland, haar stille en rijke liefelijkheid, ligt ook waarschijnlijk de ziel van den artiest, want is er waarheid in de bewering, dat de schilder, even als de dichter, werktuigelijk en als blindelings datgene zoekt en weergeeft wat eigen aanleg het meest nabij komt, dan zeer zeker heeft deze artiest een sterke behoefte aan rustig équilibre, aan harmonische stemming, want



„DORP HEELSUM" NAAR EEN TEEKENING

In het bezit van den heer T. J. G. Bosman



„VAN DEN KERKHEUVEL" NAAR EEN TEEKENING
In het bezit van den heer D. D. Stuten

woord: „Neen." — "Of op een atelier wellicht?" — „Enkele maanden." Na een kleine pauze: „U heeft niet altijd te Heelsum gewoond toch?" — Een nauw merkbaar glimlachje vertoonde zich op het gelaat van mijn patiënt. „Ook wel eens ergens anders," was zijn antwoord. Mijn zoeken naar verdere vragen bemerkend, begon hij te peinzen en zuchtte opeens kwasi-wanhopig: „Ik zoek al, maar ik geloof niet, dat er ooit iets bizonders met mij gebeurd is, 't eenige wat u zeggen kunt is dat ik graag werk." De ondeugende beweging van kwasi-armoedige hulpeloosheid, die met dien uitroep gepaard ging was zoo komiek, dat ik in lachen uitbarstte en mijn rol van interviewer er aan gaf. Trouwens die enkele woorden: „ik werk graag', waren veelzeggend genoeg.

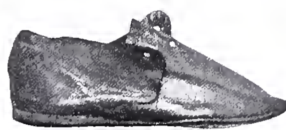
dàt is het, wat het meest van zijn werk uitgaat; zoo in moment als keuze van onderwerp, zoo in stemming als in penseeelbehandeling.

Vol zijnde van zulk een evenwicht moeten als van zelf in zulk een natuur *die* momenten aantrekken en reflecteeren, die hartstochtelijker aangelegden als ontsnappen. Geen drang naar geweldige émotie heeft deze artiest, maar, als fijn voelende, is zijn werk de weerspiegeling van een aanleg, die met groote wilskracht de diepte zoekt, die als staande boven op de kalme heuvelen, de stilte op zich laat inwerken, om ze daarna als natuurlijk geboren, te ver-beelden in zijn werk.

* * *

Bij mijn bezoek aan Wiggers vroeg ik hem op mijn, mij toch al niet bijster goed afgaanden, interviewtoon: „U heeft aan een academie gestudeerd?" — Vriendelijk antwoord: „Neen."

EEN SCHOEISEL VERZAMELING. DOOR LYNCEUS. † †



ROTTERDAM (1794).
Groen leder.

De heer Philippe Zilcken, redacteur van dit tijdschrift, bezit een kleine, maar zeer merkwaardige verzameling van allerlei schoeisel, waarover niemand beter zou kunnen schrijven dan hijzelf. Maar onlangs, in een kort stukje over Moorsch koperwerk, heeft hij een Fransch gezegde aangehaald: *le moi est haïssable* en met die aanhaling was 't hem zóó zeer ernst, dat de gelukkige bezitter niet was over te halen om meer te doen dan toestemming te geven tot het laten fotografeeren van een deel zijner schatten. Zelf wilde hij er niet over schrijven. Zoo komt het dat de lezer vriendelijk wordt



CHINA.
Zijde en fluweel.

verzocht zich tevreden te stellen met een kort praatje naar aanleiding van Zilcken's keurige collectie, een praatje, dat enkel belang heeft door de illustratie. Meer, trouwens, kunnen wij niet geven. Over schoeisel valt zóó veel te zeggen! Een dik boekdeel kan er over volgeschreven worden, zonder de stof op verre na nog uit te putten. Ik stel me zoo'n boek voor, heel belangwekkend, heel leerzaam. Geschreven is 't nog niet — voor zoover mij bekend is. De litteratuur over het schoeisel moet voornamelijk worden



18E EEUW.
Geel satijn.

bijeengezocht uit verschillende boeken over schoenmakerstechniek, kostuumkunde, ethnografie en ... nog veel meer. Zoo'n werk over schoeisel zou wel allereerst bevatten een hoofdstuk over het doel, waarmeê voetbedekking of voetbeschutting wordt en werd gedragen. Een lang hoofdstuk zou dat wezen met een groot aantal paragrafen. Daarin zouden worden behandeld de verschillende soorten van schoeisels dienend: 1°. tot beschutting van den zool; 2°. tot beschutting van zool en voet tot aan den enkel; 3°. idem



17E EEUW.
Leder.

tot boven den enkel; 4°. tot boven de kuit — men denke aan de geweldige ruiterlaarzen, waarin men een flinken knaap kon verbergen. Na die nuttigheidsdoeleinden, zou moeten worden gehandeld over de andere, laten wij ze maar aesthetische heeten. Ik bedoel, om een paar voorbeelden te noemen: de verhooging (de schijnbare, dan) van het menschelijk lichaam en denk nu aan het schoeisel der Grieksche tooneelspelers en der Renaissance-vrouwen uit een zeker tijdvak; ik bedoel de vervorming van den voet door het schoeisel en denk, niet enkel aan onze Europeesche damesvoetjes van eenige jaren her, maar voornamelijk aan de stompjes, waarop Chineesche vrouwen uit de groote en minder beteekenende wereld rond-strompelen; ik bedoel ook de schijnbare voetvervorming door een lange reeks van zeer excentrieke schoenen en laarzen.... Gij kent er allen minstens een dozijn verscheidenheden van uit uw lectuur over de geschiedenis der menschelijke ijdelheid, die men eigenlijk kostuumgeschiedenis pleegt te noemen: ik herinner u slechts aan de snavelschoenen, die werden gedragen

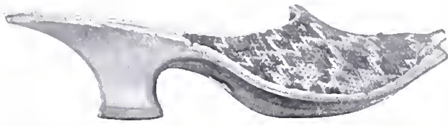


OUD-SPAANSCH.
Leder en fluweel.



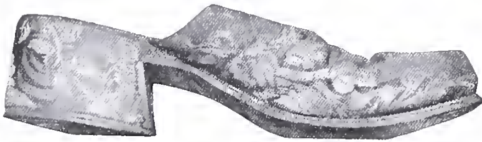
18E EEUW (FRIESLAND).
Naaldwerk.

met tusschenpoozen, van de 11de tot in de 16de eeuw, misschien wel vooral in de beschaafde Europeesche landen. Graaf Fulko van Anjou moet de uitvinding op zijn geweten hebben (1089); maar het snaveltje van Fulko was nog maar een bescheiden musschebekje, vergeleken, bij wat later komen zou. Een eeuw later was het al gegroeid; maar in de 14de eeuw schoven de menschen van stand voort op schoenen van twee voet (voor den



NEDERLAND (1720)
Tapisseriewerk.

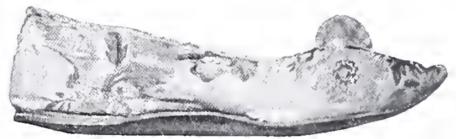
adel). Philips IV verbood het ze nòg langer te dragen. In Frankrijk heetten die schuiten *poulaines*, in England *cracowes*. Op 't Concilie van Angers (1365) moest aan de geestelijken worden verboden zich zoo toe te takelen en de wereldlijke macht verbood het dragen van te lange schoenen aan een iegelijk. Er werd boete op gesteld. De dames deden meê „trots goddelijk en wereldlijk verbod." Later ging men het schoenverlengsel nog door lederwerk verzwaren en kwamen de zakschoenen of Kugeln, Gugeln, Kogeln, Gogeln, Kühmaül-schoenen en andere soortgelijke monsterlijkheden, in de mode; terwijl de wapenrustingen voorzien waren van ijzeren schoeisel, dat ook al hoe langer hoe puntiger en grooter van afmeting werd tot op nagenoeg een vierde beenlengte toe!... Naar ik al



NEDERLAND (1720).
Damast.

herinnerde, 't ging zoo tot in de zestiende eeuw door. Men spleet het leder, men droeg allerlei versierselen op het schoeisel, allerlei hakken... Wat de verhoogde schoenen aangaat, waarover wij even spraken, die noemde men *patins* of steltschoenen. Ze kwamen in de 15de eeuw in gebruik. Vecellio beeldt ze af in zijn boek dat anno 1559 verscheen. Men bleef er (nu en dan) dragen tot in de 18de eeuw toe en ook de Turksche vrouwen lieten van die lichaamsbeuntjes vervaardigen.

Nog andere dwaasheden zou het schoeiselboek vermelden. Maar wij moeten snel voort. Ik noem dus nog een ander doel: het tentoonstellen van den voet. Men moet hier wèl onderscheiden tusschen de gevallen waarin dat opzettelijk en die, waarin dat onopzettelijk, ik zal maar zeggen: natuurlijkerwijze gebeurde. In dat laatste geval kan er van *doel* geen sprake zijn en behoort het schoeisel gerangschikt te worden onder: „beschutting van de zool alléén". Maar opzettelijke tentoonstelling was er toch wel degelijk en, om nu maar weer enkel op een algemeen bekend voorbeeld te wijzen, noem ik even de directoire-dracht. Madame Tallien, niet waar? droeg sandalen, die den in vleeschkleurig tricot gehulden voet vrijlieten, ook de teenen, die zij met ringen tooide. Men vindt van die dracht tal van afbeeldingen. Ieder van u heeft er een gezien. Onderscheiden moet worden tusschen de verschillende antieke schoeisels, die



FRANKRIJK (DIRECTOIRE).
Brocaat met zilverdraad.

den bovenvoet bloot lieten. Waar de techniek daarvan oorzaak is, kan van tentoonstellen in den zin die hier aan het woord gehecht wordt (*étaleeren*, te kijk dragen) natuurlijk geen sprake wezen. Doch zeker is daar sprake van bij het zeer laag uitgesneden vrouwenschoeisel, dat maar heel even de teenen bedekt, niet meer dan noodig is om dat schoentje of muiltje vast te houden, dat de wortels der teenen laat zien, vlak onder de, liefst hooggezwollen vreê van een zoo kort mogelijk voetje. De Mode gaat naar uitersten en wijkt voor 't schoeisel niet van haar gewoonte af. Zij bedekt dan ook, nu en dan, de vree en omzwachtelt haast het voetje, hult het in zwaar laken en bont, om het daarna weêr geheel vrij te laten, enkel door 't kostbaar weefsel van de kous omspinragd.

En zoo zou de schrijver van 't gedroomde schoeiselboek voortgaan. Het doel van 't



18E EEUW.
Bruin leder.



POPPENSCHOEN 1830
Leder.

schoeisel: coquetterie, waar het dat der vrouwen aangaat; vertoon van rijkdom, van kracht of van hoofsche modepopperij bij de mannen.... Geen voorbeelden meer. De heer Zilcken laat er u wel zien. Het stoute spel van geven en nemen door 't vrouwenvoetje ziet ge voldoende op onze prentjes.

Over een ander hoofdstuk nu een schetsend woordje: *Grondstof* lees ik er boven. Schoenen van biezen gevlochten, schoenen van laken of wol, van riempjes, van leder, van hout. En wat al verscheidenheid in 't houten schoeisel! Een plankje met een knop



NEDERLAND (1830).
Tapisseriewerk.

zooals er in uw kleerkast zijn aangebracht. Die knop gaat tusschen de groote en daarop volgende teenen om zoo het schoeisel vast te houden; houten zolen met, over den voet: riemen, hout, leder, laken, bont en het geheel houten schoeisel vaak prachtig versierd. Omtrent deze versiering valt op te merken dat zij, in later tijden, wanneer de rijken schoeisel van leder dragen, uitsluitend wordt aan-



TUNIS („*Koeb-Kab*").
Wit hout.

gebracht door menschen uit de minst ontwikkelde standen, dat zij daarom dikwijls heel lang behoudt een oud karakter, daar zekere figuren vaste motieven worden, die 't eene geslacht aan 't andere nalaat en waardoor men werk uit onzen tijd kan te zien krijgen, dat zeer zeker nauw is verwant aan de versieringsmotieven voor de houtsnijkunst van eeuwen en eeuwen hèr Een paar klompen ergens uit een volmaakt schuil liggend achterhoekje van een beschaafd rijk, brengt den verzamelaar plotseling voor den geest het tijdperk der invallen van de Noormannen.

Wat al verscheidenheid in vlechtwerk, in viltbewerking, in ledersoort en lederberei-



CONGO.
Leder, zool van olifantenhuid.

ding, in laken, in versiering van zijde, satijn, gouddraadweefsel, bontvoering en bontversiering.... Tot den hideusen tapisseriepantoffel met paardenkop!!

Is nu onze schrijver van 't schoeiselboek gereed met zijn hoofdstukken over *doel* en *grondstof*, dan zal hij er, onder meer, een dienen te wijden aan het schoeisel, beschouwd uit het oogpunt van den ethnograaf en dan moeten meêdeelen in welke landen, onder welke omstandigheden 't ontblooten van den voet een bewijs van eerbied is, overeenkomend met ons hoofdontblooten. Hij zal in verband met het klimaat en de levenswijze van een volk het schoeisel moeten beschouwen; hij zal dat ook moeten doen in verband met de overige kleedij en zoo wordt dat hoofdstuk een boek in een boek; want de heele wereld moet de schrijver door en overal op zijn weg liggen voetangels en klemmen. Ook de medicus dient ondervraagd. Over de spiervervorming van den Chineeschen vrouwenvoet dient gehandeld en over dien tamelijk veelvuldig voorkomenden vorm van fetichismus in het geslachtsleven van moderner, dat voet en schoen tot voorwerpen van uitsluitende vereering maakt. Over schoeisel en kuisch-



SCANDINAVIË.
Hout met spijkers onderaan.



MODEL VAN EEN VERVORMDE CHINEESCHE VOET IN SCHOENTJE.

heidsbegrip zal onze veelwetende schrijver moeten handelen; want ook hier ligt een zeer moeilijk vraagstuk verborgen. Ik wijs maar even op het verschil tusschen Indo-Europeesche dames en onze Nederlandsche vrouwen en meisjes, met betrekking tot het ontblooten van den voet in tegenwoordigheid van vreemden.

Hebben wij nu een reis om de wereld gemaakt en van allerlei psychische problemen gehoord, dan zullen wij een kunstreis hebben te ondernemen door het verleden, nu niet een zuiver technisch-, maar een historisch-aesthetisch onderzoek instellend naar het schoeisel.

Wat heerlijk gedroom voor den liefhebber van vrouwelijk schoon, die over een vruchtbare verbeelding beschikt! Hij ziet nooit, in een verzameling, een schoentje ledig. Voor hem verrijst in volle majesteit de Grieksche Schoone boven allen; voor hem heupwiegt de bayadere, voor hem plengt de Circassische haar reukwater en laat de Arabische schoone haar muiltje vallen op het dik tapijt van haar schemerig vertrek. Hem reikt de edele burchtvrouw het langsmalle voetje ter hulpgevraag bij 't opstijgen voor de valkenjacht; hem dreigt lachend de Louis XV-markiezin met 't gouden muiltje... om 't hoog vreê-ig voetje te toonen in opengewerkte zijden kous, bestikt met zilverdraad; hem.... Dat zoo'n schoeisel-archëoloog nog zijn zinnen bij elkaâr houdt mag een wonder heeten. Want Vrouwevoetje heeft al zoovelen 't hoofd op hol gebracht en niet maar toevallig ook heeft de pantoffel zoo'n groote beteekenis in



LOMBARDIJË (*Zoccoloni*).
Leder en hout.

de spreekwoorden en liedjes van alle volken.



BENARES.
Gesneden hout.

Maar, natuurlijk, ook de ijzeren voetbekleeding van ridders, de gespoorde laarzen, de markiezen-roodhakjes... doen hem droomen; echter niet langer dan tot een volgend hoofdstuk, waarin het schoeisel van de vrouw alles overheerschend is. Ik denk nu aan een van de aardigste en tevens meest uitgebreide afdeelingen van het gedroomde boek: voet en schoeisel in de letterkunde. De paragraaf over schoppen en schedelverbrijzelen zou kort kunnen zijn, alhoewel wij ook daarvan vaak lezen. Ook nog andere diensten



ALGIERS.
Fluweel met perkament opgewerkt.

bewees een ijzeren voet of een soliede laars. Onwelkome vrijers voelden er de culturhistorische beteekenis van op een plaats, die niet nader behoeft te worden aangeduid. En men dronk uit laarzen. Heel wat kannen bier en wijn werden aldus verschalkt. Vorsten zelfs bezigden zulke bijsmaak gevende bekers. Fischart b. v. vermeldt als gewoon dat men in Duitschland bij braspartijen dronk uit jonkvrouw-schoentjes. Op zulke feestdronken werden liederen gemaakt en boetpredicaties



LOMBARDIJË.
Hout en leder.

werden er tegen gehouden. De nuchteren kregen de preêken, de drinkebroêrs hoorden de liedjes. Van 't eind der Middeleeuwen tot aan 't begin van den dertig-jarigen oorlog is meer dan ooit in Midden-Europa ge... dronken.

Maar van minder ruw gedoe zou meer gewaagd mogen worden. Het jonkvrouwschoentje glinstert aan de speerpunt of op



JAPAN.
Vlechtwerk en touw

den helm van den toernooiheld; het glazen muiltje fonkelt in het troostrijke sprookje; en de Muiderdrost liet een geestigen brief na over 't muiltje van Tesselschade, dat ten zijnent werd achtergelaten. Herinner u maar wat ge laast uit alle tijden, van overal: — het schoeisel der vrouw speelt een groote rol in tal van gedichten, romans, tooneelstukken. Een Fransch schrijver uit de achttiende eeuw heeft er zelfs een specialiteit van gemaakt zijn ideaal van vrouwenvoet te beschrijven en af te beelden. Er bestonden er waarschijnlijk niet zóó; maar toch is de voet naar den smaak van Restif de la Bretonne een tijdlang in de mode geweest: een miniatuur voetje, dat geen normaal lichaam had kunnen dragen: smal, zeer hoog, dat hoorde in een laag schoentje met hoogen hak. Ge vindt



JAPAN.
Hout, vlechtwerk en leder.

het afgebeeld in verschillende deeltjes der werken van dezen eigenaardigen schrijver.

We zijn er nòg niet.

De schrijver van het schoeiselboek zou bovendien moeten schetsen: voet en schoeisel in de mythologie en de historie: men denke aan de gevleugelde voeten van Mercurius en aan de schoeisellooze gasten van Nederland in den Franschen Tijd. Hij zou 't moeten hebben over het schoeisel in volksliederen en spreekwijzen (onder den pantoffel zitten; aan z'n laars lappen enz.) en over het schoeisel in de Caricatuur, waar 't ook al een rol speelt (de laars, die een volk vertreedt enz. enz. over 't algemeen als symbool van machtsmisbruik) de pantoffel als teeken van onmacht (Charles X in Frankrijk b. v.) of als scepter van de vrouw, naast het machtsembleem van de mannebroek in tegenstelling met het spinnewiel . . . enz. enz.

Eindelijk, zou er ook over de verzamelaars en verzamelingen van schoeisel dienen te worden gesproken, benevens over de zeer aardige schoeiseltentoonstellingen, die Engelsche schoenmakersvereenigingen houden en



JAPAN.

waarvoor hoogedele dames optreden als patronessen. Verzamelaars van schoeisel zijn er niet veel. Bekend waren, een vijftiental jaren geleden, de Parijsche collecties van de gravin de Flaux, die veel specimen had uit de 17de en 18de eeuwen, die van mevrouw Jubinal de Saint Albin, in wier verzameling men vond kinderschoentjes uit alle tijden, schoeisel van Henri IV, Louis XIII, Mme de Pompadour en hun tijdgenooten. Ook gold, eenige jaren geleden en misschien nóg wel voor belangrijk de verzameling des heeren A. van Zuylen te Brussel, die o. a. een mooie collectie zijden muiltjes uit de 18de eeuw moet bevatten.

Wat nu aangaat de tentoonstellingen van schoeisel, die in Engeland zijn gehouden, deze werden georganiseerd door corporaties van schoenmakers, laten we maar zeggen gildebroeders. Althans de corporaties traden als zoodanig op en verleenden zichzelf en hun werk het aanzien van groote voornaamheid, door in alouden stijl hun drukwerk te doen vervaardigen; maar meer nog door dames patronessen te vinden, die wat mooie namen

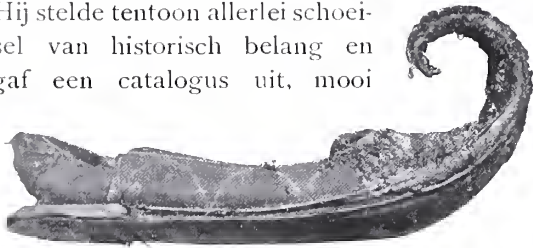


BULGARIJË.
Verschillende soorten leder.



HINDOESTAN (RAICHUR).
Glanzend marokijn.

droegen en wier titel klinkt als de nieuwste zool over de nieuwste tegelbestrating. Een van die organiseerende schoenmakers was de zeer voorname en eerbare heer Joseph Box. Hij stelde tentoon allerlei schoeisel van historisch belang en gaf een catalogus uit, mooi



HINDOESTAN
Wollen stof rijk geborduurd met zilver.

gedrukt natuurlijk, waarin 250 nummers worden vermeld. De heer Zilcken had daar een inzending van achttien nummers bij, die natuurlijk een voortreffelijken indruk maakten. Hij zond later nog weêr in voor een expositie van veel grootere beteekenis, die van het Londensche Lederbewerkersgilde, dat in Cordwainers-hall een tentoonstelling hield van schoentjes, welke tentoonstelling *in zes dagen tijds werd bezocht door veertien duizend*



BENARES.
Leder.

menschen. De heer Zilcken, die ons deze verbazingwekkende bijzonderheid meêdeelde, had er een uitgezochte verzameling heen gezonden van twintig nommers, waarvan er verscheidene werden afgebeeld in een rijk geïllustreerden catalogus met uitvoerig beschrijvenden tekst, die voor deze expositie werd samengesteld door W. H. Dutton, een juweel van een werk, voor liefhebbers een der zeer weinige volkomen betrouwbare bronnen. Deze belangrijke tentoonstelling in het huis der Cordwainers werd gehouden anno 1895 en van hoeveel belang zij werd geacht, blijkt ten duidelijkste uit het feit dat de directeuren van het *South-Kensington-museum* en van *H. Ms. Clothing-department* zeer belangwekkende specimen ter leen stuurden om het vele, door particulieren gezondene, nog te completeeren. Terloops mag wel worden opgemerkt dat men hier te lande iets dergelijks niet licht zou gedaan krijgen, nòch van directeuren der rijksmusea, nòch van de beheerders der koninklijke archieven en verzamelingen. We doen hier minder aan *extension* en belangstellenden moeten maar in de *musea* gaan zoeken wat zij graag willen zien. Toch zou het misschien nuttig wezen speciale collecties uit onze verschillende *musea* tijdelijk bijeen te brengen om deskundigen en belangstellenden een overzicht te geven van de historische ontwikkeling eener nijverheid of kunst.

Wat verzamelingen en verzamelaars betreft, in de eerste plaats, ongetwijfeld, zou worden genoemd J u l e s J a c q u e m a r t, voornamelijk bekend als voortreffelijk graveur (1837—1880),



HINDOESTAN.
Stof, geborduurd met zijde en kralen.

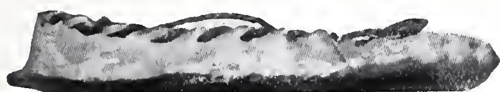
wiens etsen naar Meissonnier, Greuze, Hals, Rembrandt vooral, zijn gewaardeerd, doch die evenzeer uitmuntte in de wedergave van levenlooze voorwerpen, o. a. illustreerde hij het werk van Barbet de Jouet, *Les Gemmes et joyaux de la Couronne*. Ook dus een graveur, een etser, gelijk de heer Zilcken. Zou misschien de dwang om met de uiterste nauwkeurigheid te werken



PYRENEEËN
Hout, leder en spijkers.

beiden graveurs ten goede zijn gekomen in 't leeren waarnemen van de beteekenis der kleinigheden in de kunst, in 't leeren zien, goed zien en waardeeren, dus, ook het mooie in vorm en versiering van een schijnbaar ondergeschikt kostuumdeel als het schoentje? — Wellicht! In elk geval mocht op deze treffende overeenkomst wel even de aandacht worden gevestigd.

Jules Jacquemart nu, de zoon van Jacques, wiens degelijke werken over ceramiek velen onzer lezers kennen, is er toe gekomen schoei-



GROENLAND.
Beestenvel en touw.

sels te verzamelen uit alle landen en tijden. Zijn verzameling werd wereldberoemd en allen die zich met kostuumgeschiedenis bezig hielden, moesten bij Jules Jacquemart terecht komen om elders onvindbare specimen te bekijken.

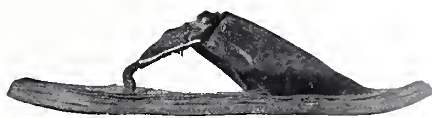
Toen nu Jacquemart 26 Sept. 1880 te Nizza was overleden, besloot de Fransche regeering er voor te waken dat de éénige collectie niet voor het land verloren ging en de Staat was er in November van hetzelfde jaar reeds eigenaar van. Zij werd geborgen in het oudheid-



BULGARIJË.
Wildzwijnenvel en riemen.

kundig museum te Parijs: Musée Cluny en afzonderlijk gecatalogiseerd om de voorwerpen niet met gelijksoortige van andere herkomst te vermengen. 't Museum had n.m.l. reeds schoeisels: No. 6624—6639 v. d. catalogus door E. du Sommerard van 1884.

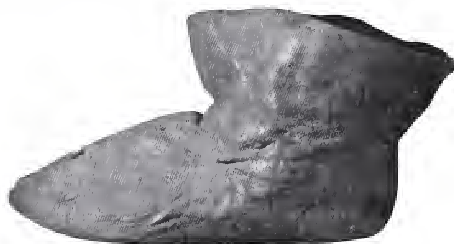
De verzameling Jacquemart bevat schoeisels van af de oudheid tot en met onze dagen en herkomstig uit alle deelen van Europa, uit Azië, Afrika, China en Japan, de Indiën en de Nieuwe Wereld. Zij telt meer dan drie-



KANO (bij het TSADMEER).
Fijn bewerkt leder.

honderd tien nommers en daaronder voor het grootste deel paren van specimen, waaronder prachtige schoeisels van fransch, italiaansch, spaansch, portugeesch en duitsch maaksel, historische nommers als *patins* van Catherine de Médicis, schoenen van Henri de Montmorency etc., benevens verscheidene sacerdotale schoeisels, rijk met goud opgewerkt enz. enz. enz.

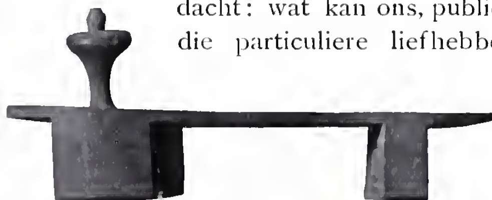
Voor zoover ons bekend is werd deze hoogst merkwaardige verzameling nog niet in haar geheel gefotografeerd. Wel is zij voortreffelijk beschreven door du Sommerard in den ge-



ESKIMO'S.
Zeehondenvel.

noemden catalogus. Wij zullen er hier niet meer van vermelden. De opsomming van alle rijkdommen, die Jacquemart heeft verzameld, zou de toch wezenlijk belangwekkende verzameling van den heer Zilcken onbeduidend doen schijnen. Toch heeft ook hij uit allerlei landen en tijden wat weten bijeen te krijgen.

Nu men er nog eens aan herinnerd is wat er alzoo te leeren valt door zulk een collectie, kunnen wij wel besluiten met eenige mededeelingen over die van Zilcken. Zonder door een inleidend praatje te zijn gewaarschuwd, zou misschien een enkele lezer hebben gedacht: wat kan ons, publiek, die particuliere liefhebberij



JAVA.
Hout.



JAVA.
Hout en leder.

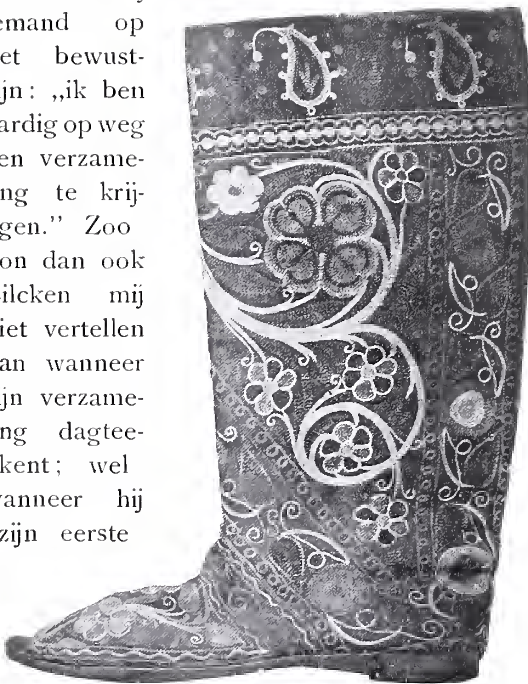
van zoo'n meneer schelen en wat een rare bezigheid is dat toch: 't opsnorren van oude schoenen! Men gooit ze — naar 't spreekwoord leert — immers weg, zij 't dan ook na eerst nieuwe machtig te zijn geworden.

Wanneer kan iemand zeggen dat hij een verzameling is begonnen aan te leggen? Slechts indien hij een kern daarvoor aankoopt, erft of ten geschenke krijgt, kan hij een datum



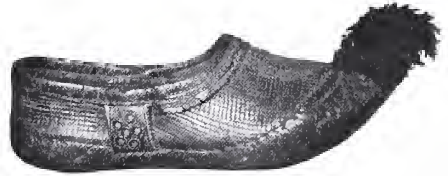
MEXICO.
Vlechtwerk en katoenen weefsel.

opgeven. In alle andere gevallen weet hij 't zelf niet. Men koopt een paar voorwerpen omdat men ze mooi vindt of curieus, dan nog wat van dezelfde soort, dan weêr en weêr, totdat het aantal vrij groot is en men zijn best gaat doen systematisch te verzamelen. Maar dat is niet een besluit, genomen op een vast te stellen dag. Veeleer komt langzamerhand bij iemand op het bewustzijn: „ik ben aardig op weg een verzameling te krijgen." Zoo kon dan ook Zilcken mij niet vertellen van wanneer zijn verzameling dagteekent; wel wanneer hij zijn eerste



CIRCASSIË.
Laken geborduurd met zijde.

paar collectie-schoentjes kocht. Men moet hem over die schoentjes hooren spreken! Met welbehagen neemt hij ze nog weer in de hand, zet ze voor den bezoeker in 't mooiste licht en beweegt er de vingers over in streelgebaar, zonder het prachtige borduursel aan te raken. 't Is of hij ze gaat magnetiseeren, die eerste schoentjes, gekocht in Arles, anno 1882, toen hij daar reisde om indrukken te krijgen van 't Zuid-Fransch landschap- en stedemooi. 't Zijn een paar Directoire schoentjes, die hij zag in een uitdragerswinkel en aantrekkelijk vond. O, niet aan-trekkelijk zóó dat hij er den voet in zou kunnen bergen! Want het zijn smalle, vrij korte dames-schoentjes, teêr van bouw en versiering. Hij kocht ze om 't mooi en om — wie weet welke geheime droomweelde te genieten door uit het verleden opgeroepen vrouwengestalten. Een paar mooie schoentjes



GRIEKENLAND.
Leder.

daar, in Frankrijks gloeiend Zuiden, wie denkt daarbij niet veel en wie ziet daarbij niet de krachtige gratie van mooie vrouwen uit een tijd, waarin veel werd genoten en weinig gevreesd?

Toen, in zijn vaderland weêrgekeerd, kocht Zilcken een paar schoenen, van man en vrouw, uit pl.m. 1720, gedetermineerd als van Nederlandsch maaksel met behulp van een stuk door Troost, waarop dergelijke schoenen door een paar figuurtjes worden gedragen: de manneschoen stomp-, de vrouwenschoen spits van punt, zooals het in den pruikentijd ook vrij wel met de respectievelijke mannen- en vrouwenbreinen en -tongetjes was gesteld. Ware toen de Nederlandsehe vrouw geëmancipeerd geweest, we zouden misschien minder laag zijn gezonken als volk, zoo niet als natie. Daarbij kwamen Hindoesche schoentjes, gekocht op een verkooping van allerlei, toebehoorend aan den heer Constant Rebecque. Die schoentjes zijn heel eigenaardig versierd



ARABIEREN OP JAVA.
Met zilver geborduurd leder.

met stukjes dekschilden van helkleurige torren. Later werd Zilcken herderschoentjes machtig van Moorsch model en met Moorsche versieringsmotieven. Ze zijn afkomstig uit Zuid-Frankrijk *(Val d'Ossau)* en kunnen doorgaan voor houten klompen met lederen overdek. De herders maken dat schoeisel voor eigen gebruik.

Een flinken slag sloeg de verzamelaar na de internationale tentoonstelling van 1883 te Amsterdam, toen hij schoenen uit allerlei Europeesche landen en uit andere werelddeelen wist machtig te worden. Sedert begon hij aan zijn schoeisels te denken als aan een verzameling en was hij verder steeds op uitbreiding daarvan bedacht. Op een reis in Algerije kocht hij, in 't vaderland kocht hij, vrienden op reis of die in verre streken gevestigd waren, zonden hem specimen van allerlei aard en men begon over de collectie Zilcken te spreken. Vreemden zelfs vonden haar genoeg van belang om haar wat aan te vullen. Dankbaar noemt Zilcken de gevers: de dames van der Kolk—Cowan te Batavia, Hadkinson—Seiffert in Salonika's omtrek vertoevend, de prinses Karadja, de heeren A. Pit, Destrée, Blommers, Theod. Smeding, Bauer, Craïbe Angus, dr. Voornveld, van der Maarel, . . . anderen nog, wier namen door Zilcken zijn opgeteekend in een soort van historisch overzicht der verzameling.

Zeer oude voorwerpen heeft hij nog niet; vooral specimen uit de 17de en 18de eeuwen; maar wèl van zeer verschillende oorden kwamen schoeisels terecht in *Hélène-villa:* Nederland, Frankrijk, Italië, Spanje, Zwitserland, Duitschland, Rusland, Noorwegen, Griekenland, Turkije zijn als landen van herkomst binnen Europa te noemen. Groenland is vertegenwoordigd zoowel als Bulgarije en Circassië. Buiten Europa werd door of voor hem verzameld in Algerije, Congo, Tunesië, de Nigerstreken, Egypte, Perzië, Hindoestan, Java, Noord-Amerika (van de Sioux o.a.), Canada, China, Japan, enz. De ethnograaf kan in *Hélène-villa* zijn hart verkwikken.



ZUID-FRANKRIJK.
Vlechtwerk en geborduurd katoen.

Niet minder geniet de liefhebber van curiosa. Zilcken bezit kous-schoenen uit Turkije, waaronder zoodanige, die alleen op feestdagen gebruikt — en nooit mogen gerei-



TUNIS.
Ingelegd hout en geborduurd laken.



NED. INDIË (SOLO.)
Rood en verguld gesneden hout en koperen knop.



TEHERAN.
Linnen.

nigd worden. De moeder van den bruigom vervaardigt ze voor de bruid, die haar schoondochter zal worden. Andere kous-schoenen zijn speciaal vervaardigd om er meê tegen berghellingen te klauteren. De eerstgenoemden zijn kleurig versierd. Uit Bulgarije heeft Zilcken schoentjes, die vervaardigd zijn van wilde-zwijnenvel met de borstels er aan. Men maakt ze nat eer men ze aandoet.



MACEDONIË.
Gebreide wol.

Curieus zijn ook de muilen van Teheran, met zool van geplooid linnen, de plooitjes dun geperst en verticaal, daarna geschoren, als fluweel. Van voren en van achteren zijn die zolen versterkt door vertikaal liggende reepjes zwoord, waarvan het samenstel is uitgesneden in den vorm van een oesterschelp Van boven zijn de muilen uit linnen vervaardigd.

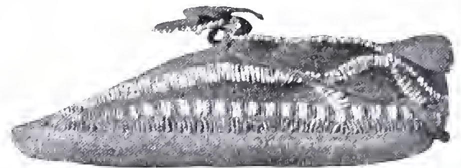


MACEDONIË.
Gebreide wol.

Zilcken wijst er mij op dat er in 't Oosten weldra geen typische schoenen meer gemaakt zullen worden. Europeesch wordt òf het maakse òf de vorm òf naar techniek èn versiering wordt het schoeisel aan afschuwelijk Westersch fabricaat gelijk.

Als dwaze curiositeit vertoont ons de verzamelaar een schoeisel uit Werningerode, in den vorm van muilen met, op het achterplat onder de hiel, geverfd op Amerikaansch zeildoek, een vrijend paar dat staat te zoenen. Op den rechtschen schoen staat *Der erste Kuss* en op den linker *Ist ein Genuss* en daar loopen de luidjes dan op. Mogen de muilklompen duur zijn dan staat hetzelfde moois er in uitgesneden.

Als een mensch ettelijke tientallen van schoenen onder de oogen heeft gehad, vraagt hij, nuchter en moê geworden, heel verstandig „en wat is nu de beste schoen om te dragen?" Zilcken antwoordt op deze vraag zonder een seconde na te denken: „de schoen van de Sioux." Ja, de roodhuiden winnen het, want, inderdaad, toont de verzamelaar ons een schoentje van volmaakt rationeelen vorm, voortreffelijk geornamenteerd met kraallijnen, die de hoofdlijnen van den voet volgen in sierlijke golving.



ROODHUIDEN (SIOUX),
Geel leder geborduurd met kralen.

De Sioux-schoen... dàt is — wie weet? — de schoen der toekomst!

Uit een groot aantal prentjes kan de lezer zich eenigermate voorstellen van hoeveel belang en hoe uitgebreid de schoeiselcollectie van den heer Zilcken is. Het kwam ons niet



HINDOESTAN (AGRA).
Geborduurd vilt.

doelmatig voor naar zooveel figuren in den tekst te verwijzen; daarom werd het noodige verklaard onder de afbeeldingen. Wij hopen dat zij den lezer niet de gewaarwording zullen geven, die een bekende Fransche tooneelspeelster had, toen zij de schoeiselcollectie bij den heer Zilcken bekeek. De Fransche vrouw werd zenuwachtig. Ze dacht aan alle dooden, die eenmaal op die schoenen hadden geloopen. Een klepperende doodendans, uitgevoerd op klompen, steltschoenen, muilen, escarpins... door Roodhuiden, Eskimo's, Chineezen, Bulgaren, Algerijnen, Perzen, Negers, Directoire-vrouwen en misschien een grootvader van uzelf.... Is 't niet om *Hélène-villa* te ontvluchten als verschrikkelijk spookhuis?

Maar de verzamelaar ziet al die schoeisels aan levende voeten en voetjes. En dàn — wat een wals van Sioux met Fransche markiezin, van Japanees met Oud-Hollandsch boerinnetje, van Pers met een Eskimo-bruidje.... Er is een bock in deze collectie, naar we zeiden. Maar er is nog veel méér in: — een wereld voor wie kunnen droomen!

IN HET LAND DER KHMERS. DOOR J. A. N. PATIJN. † †

(Slot).

De aantrekkingskracht van Angkor Wat werd mij te sterk om te wachten totdat de geheele karavaan reisvaardig zou zijn. Na tiffin nam ik mijn geweer over den schouder, stelde me op de hoogte van den weg en liep alleen vooruit. Het was een vreemde gewaarwording den weg naar Angkor Wat te vragen, door een land te loopen waar ieder het kende. Intusschen noemen de inlanders het: Nakhon Wat, hetgeen „tempelstad" beteekent.

De weg liep door laag hout en struikgewas, als we den laatsten dag vóór Siem Reap reeds gehad hadden. Plotseling, aan het eind van een recht stuk, heel in de verte, als een stompje tegen de blauwe lucht aan, zie ik den tiara-vorm van een der torens. Ik wist nu welke richting te loopen, maar verloor den toren weêr voor een anderhalf uur uit het gezicht.

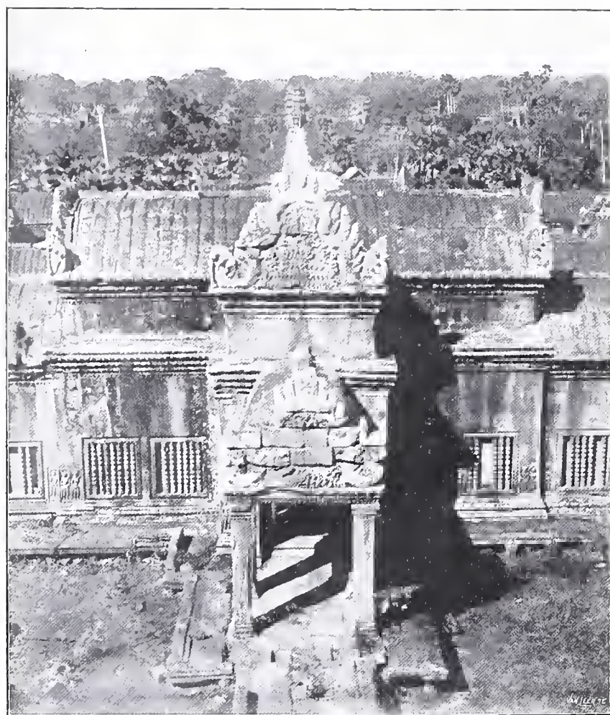
Eindelijk duiden hooge, slanke boomen op de nabijheid van water, aan het licht zie ik dat ik aan den zoom van het bosch ben, en, voordat ik het nog verwachtte, sta ik voor een afgrond, boven een moeras, aan de overzijde waarvan, blakerend in het zonlicht, de grijze



ANGKOR WAT. EEN ZIJDE DER 3DE VERDIEPING VAN DE 2DE GEZIEN.

massa van Angkor Wat vóór me ligt, gelijkend op een kasteel van reusachtige afmetingen, te gecompliceerd aanvankelijk om te begrijpen, de lange lijnen der gaanderijen afgewisseld door gekartelde torens, van de hoogsten welker — overblijfsel van een of ander godsdienstig feest — lange witte wimpels in de blauwe lucht wapperen. Het is een kolossaal gezicht, volkomen beantwoordend aan mijn hoog gespannen verwachting, dat groote, donker-grijze gebouw, van breede basis, pyramide-achtig oploopend naar vijf machtige torens, zuiver symmetrisch, zwaar en geëlanceerd tegelijkertijd. Een toren is ingestort, op de terrassen groeit een wildernis, van onderhoud geen spoor; maar de over-

dekte gaanderijen zijn ongeschonden en de lijn van het geheel is goed bewaard gebleven. De gaanderijen schijnen wat laag, wat gedrukt, Chineesch; maar die indruk verdwijnt door de



HET IN DEN TEKST BESCHREVEN GEZICHT VAN DEN VOET VAN DEN CENTRALEN TOREN.

overweldigende afmetingen van het geheel en de vijf trotsche torens, de grootste in het midden en een op iederen hoek. De vele inkervingen, de tallooze gedraaide en vierkante zuiltjes en breede lijsten doen een Oosterschen rijkdom van détails vermoeden. Voor ons aan andere lijnen gewend oog is alles vreemd en bijzonder aan dit monument, grootsch gedenkteeken eener beschaving waarvan niets gebleven is.

Wat ik eerst voor moeras hield, blijkt me de honderde meters breede gracht te zijn, die nog den tempel grootendeels omgeeft, overblijfsel der sra's, of heilige vijvers, van weleer. Ik bemerk dat ik de Zuidzijde voor me heb en dat de hoofdingang op het Westen ligt. Ik volg dus naar links den hoogen kant langs de gracht, voorbij de éénige inlandershuisjes die ik sedert Siem Reap gezien heb, en kom op het midden der Westzijde voor de beide leeuwachtige gedrochten aan het begin van den breeden steenen weg, die over een dam door de vijvers leidt. Een paar trapjes op en ik loop over de vierkante blokken van dezen weg naar de lage gaanderij die het terrein omheint waarbinnen de eigenlijke tempel gelegen is. Vóór de poort een sierlijke zevenkoppige Naga, vermoedelijk een der afsluitingen van een grootendeels verdwenen, gebeeldhouwde balustrade langs den weg; de poort zelf alleen voor voetgangers, blijkens de trapjes; voor olifanten en wagens is rechts een andere ingang. Aan de poort zie ik de eerste gebeeldhouwde versiering, een deurstijl die als geciseleerd schijnt, en daar binnen, in het schemer-donker der gaanderij, een lange lijn van dezelfde zwevende apsara's als ik er een bij den ampheu te Siem Reap gezien heb. Ik heb iets van het gevoel dat de Mohamedaansche pelgrim bij het binnentreden van Mekka moet hebben en vervolg in gespannen nieuwsgierigheid mijn weg. Van de buitengaanderij naar den tempel is weêr een paar honderd meter; links van den weg staan in het moeras een paar kleine bouwvallen en dicht bij de hoofdpoort een sala, op palen, waarvan de ingang is ingestort. Voorbij die sala, tegen den tempel aan, staan een twintigtal duiventilachtige woningen, waar ik begrijp dat de priesters huizen, aan wier zorg Angkor Wat is toevertrouwd. De trappen van de hoofdpoort zijn steil als altijd, de ingang is hoog en ruim. Ik kom in een portaal, behoorend tot de gaanderij der eerste verdieping, waar het donker is. Er is een stank die aan kruitlucht doet denken en boven mijn hoofd begint een wervelwind te ruischen, die heviger wordt bij iederen stap dien ik doe: beide komen van de tegenwoordige bewoners van den tempel, de duizende vleêrmuizen en vliegende honden, wier vuil een vettige humus op den bodem der gaanderijen laat. Rechts en links van dit portaal weet ik dat op de wanden der gaanderij de beroemde reliefs zich bevinden, maar ik loop recht door, onder een gaanderij die trapsgewijze naar de tweede

verdieping voert; overal zie ik de glimlachende gezichten en bewegende armen van apsara's, naast rijk versierde zuilen en poortjes, die aan kantwerk doen denken. Op de tweede verdieping een dergelijk portaal en gaanderij als op de eerste en vandaar voert een zeer hooge en moeielijke trap tot aan den voet van den centralen toren. In dien toren staat een groot beeld in bijna volkomen duister, maar het geroezemoes der vleêrmuizen wordt hier zóó sterk dat ik er uit loop en me op de bovenste treê van de trap neêrzet; van dit punt een zonsondergang te zien, lijkt me de bereiking van een ideaal. Het is een van de mooist denkbare gezichten. Onder aan de trap het terras der tweede verdieping, omgeven door de gaanderij met gedraaide zuiltjes in de vensters, apsara's en relief, en in het midden een mooi poortje met zevenkoppige Naga op de hoeken. Over dat poortje zie ik den breeden steenen weg die door de sra's loopt, en aan het eind daarvan de eveneens tiara-vormige poort der buitenste gaanderij. Over dit alles ligt een rust als men slechts in die landen kent, een groote beweginglooze eenzaamheid; de stemming is volmaakt. Zoover het oog reikt zie ik bosch en als de zon daalt, baadt zich het geheele landschap, met tempel en palmen en bananen, in een sterk paarsch; het is alsof in de bosschen ieder blaadje paars licht weêrkaatst.

Ik geloof dat men een bouwval zóó moet hebben gezien om er het ware gevoel voor te hebben. Men zal struikgewas kunnen wegruimen en verscholen details te voorschijn halen, men zal, vrees ik, brokstukken naar de musea in Europa overbrengen en veel doen om de geheimzinnigheid weg te nemen, die ligt over Angkor Wat, het volk der Khmers en hun geschiedenis. De wetenschap zal er bij winnen, maar van de ruïne zal het mooie af zijn. Het schoonste beeld in een museum heeft me nooit zooveel genot gegeven als een onder lianen verscholen relief, waarvan ik de beteekenis moest raden. Afgodsbeelden waarin ik nooit iets anders gezien had dan grijnzende gedrochten, zijn me begrijpelijk geworden in hun eigen omgeving, op de plaats waarvoor de beeldhouwer ze bestemd had.

Vóórdat de zon was ondergegaan zag ik over het poortje op den weg een aantal figuurtjes verschijnen, die ik herkende als Taillac en de zijnen. Wat later zaten zij naast me op de trap, toen op eens zekere ontsteltenis werd teweeggebracht door de verschijning van een beer in het poortje aan den voet der trap. Hij had een glanzende, zwarte huid en zag er niet schrikwekkend uit. Na ons een oogenblik verwonderd te hebben aangekeken verdween hij in de gaanderij. Later bleek het een tamme te zijn, door de priesters jong gevonden en opgekweekt; op mijn wandelingen door den tempel kwam ik hem voortaan dikwijls tegen.

We richtten ons in in de sala vóór den tempel, waarvan eerst de ingestorte ingang moest worden opgeruimd, en bleven daar van den 18en tot den 24en Januari Vier van de vijf dagen brachten we door in Angkor Wat zelf, waar zooveel te zien is dat een beschrijving — waaraan Aymonier bezig is — een dik boek zal vullen. Het is oorspronkelijk een Brahmaansche tempel geweest, volgens Aymonier uit de 12de eeuw dagteekenend, vroeger voor veel ouder gehouden. De Boeddhisten hebben hem later voor hun godsdienst ingericht en er hun beelden ingebracht. De dooreen-



POORTJE AAN DE BINNENZIJDE DER 2DE VERDIEPING.

menging van beide godsdiensten is overigens niets ongewoons, want in Bangkok zetten de Siameezen vergulde Siwabeeldjes in de Wats, en elders in Cambodja vindt men Brahmaansche voorstellingen op Boeddhistische tempels; in Japan bestaat een dergelijke vermenging van Boeddhisme met Shintoisme. De geheele tempel bestaat uit gaanderijen en torens; er zijn geen zalen of andere overdekte ruimten. Aannemende dat de bouwval uit de 12de eeuw dagteekent, moet men zich toch verbazen over den betrekkelijk goeden toestand waarin hij verkeert, welke pleit voor de stevigheid van het bouwen en de technische bekwaamheid der architekten. In het bijzonder de daken der gaanderijen, die allen nog gaaf zijn, en de inrichtingen voor den afloop van regenwater schijnen bewondering te verdienen. Daarnevens merkt men eenige onbeholpenheden op.



OPGANG VAN DE 1STE NAAR DE 2DE VERDIEPING.

Veel wat ons als oorspronkelijk treft, is blijkens andere bouwvallen de traditie dier dagen; zoo de gansche bouw van drie verdiepingen, de pyramidevorm en de vorm der torens. Merkwaardig is dat ook Angkor Wat nooit geheel voltooid is geweest, wat volgens Fournereau een kenmerk van alle Khmer-monumenten is en ook opgemerkt wordt aan Hindoe-bouwallen op Java. Een bijgeloof waarvan ik in Bangkok gehoord heb, dat nooit een ongeluk overkomt aan hem die bezig is een tempel te bouwen, staat hiermeê misschien in verband.

Van de versiering van Angkor Wat heeft men gezegd dat het meer goudsmids- dan beeldhouwerswerk is, en hiermeê is het karakter dier versiering goed uitgedrukt: het lijkt op filigrain, de figuren en voorstellingen zijn vaak klein in verhouding van de poort of zuil die ze versieren, evenals de gaanderijen voor zulk een groot gebouw misschien wel wat laag zijn. Aan alle kleine details is met groote zorg gewerkt, zooals aan den hoofdtooi en sieraden der apsara's, de lijsten, het loofwerk op de zuilen, de tallooze acroterien enz. Welk een betooverenden indruk dit moet gemaakt hebben toen alles gaaf was, kan men opmaken uit de uitwerking verkregen door het thans nog aanwezige. Zoo'n Brahmaansche tempel moet op een paleis van Salomo geleken hebben, vooral wanneer men bedenkt dat alles rood en verguld was. Op enkele plaatsen kan men thans nog een voorstelling hiervan krijgen, waar het oude goud en rood bewaard zijn gebleven. Een eclatante pracht moet het geweest zijn, een verblindende rijkdom van kleur en beeldhouwwerk, een „koninklijke" Wat, zooals de Siameezen nog hun voornaamste tempels noemen. Men ziet in gedachte den ouden Khmervorst op hoogen draagstoel, onder het slaan op gongs en pattala's, den breeden weg afkomen. Wie weet welke vreemdsoortige mysteriën gehouden werden in die halfduistere gaanderijen, welke toen gevonkeld moeten hebben van het goud en rood op de reliefs en de met edelgesteenten versierde plafonds.

Van alle versieringen zullen het belangrijkste wel zijn de reliefs op de wanden van de gaanderij der eerste verdieping. Daar vindt men voorstellingen uit de Ramayana en Mahabharata, het karnen der melkzee, ten strijde trekkende helden, vechtende monsters, een voorstelling van den hemel en de hel. Hun begrip van perspectief is vrij rudimentair, maar de artistieke verdiensten dezer voorstellingen schijnen mij toch zeer groot. Ik werd dikwijls herinnerd aan Grieksche beelden, in het bijzonder in de afbeeldingen van paarden. De Khmersche krijgers togen ook ten strijde als helden van Homerus, staande op een tweewieligen wagen die bestuurd werd door een wagenmenner. Merkwaardig is dat men tegenwoordig in die streken nooit een paard voor een wagen ziet, maar altijd ossen of zeboes. Ik werd ook herinnerd aan Egyptisch beeldhouwwerk — o. a. in de plaatsing der voeten der apsara's — en aan Javaansche bouwvallen. Er is een buitengewone levendigheid in vele voorstellingen, b.v. in de afbeeldingen van apen, en in de enkele tooneelen uit het volksleven, zooals het vermelde hanengevecht. Sommige houdingen lijken onmogelijk, maar men verbaast zich hierover minder wanneer men de buitensporige lenigheid der hedendaagsche Cambodjeezen gezien heeft. Meer of minder vaak voorkomende motieven zijn de Naga, de veelkoppige slang, waarvan de voorstelling mij geïnspireerd schijnt door de opgeblazen wangen der cobra; Suriya (= de Zon) op zijn wagen; Indra op den olifant; Visjnoe rijdende op den vogel Garoeda, in haar vier handen een zeeschelp, een schijf, een knots en een lotos houdende; de veelarmige Siwa op den stier Nandi; het monster Hanoeman; enz. enz. Er is te veel om er weinig van te zeggen.



HOEKJE AAN DE BINNENZIJDE DER 1STE VERDIEPING.

Behoudens enkele uitzonderingen, zooals een buitengewoon schoone Visjnoe, zijn de losse beelden meest later hierheen gebrachte Boeddha's. De priesters branden hiervoor nog welriekende stokjes en eens zag ik een soort dienst houden voor een zeer klein Boeddhabeeld, toen de opperpriester van een reis naar Bangkok was teruggekomen. De priesters zwerven veel door den tempel met hun zwarten beer. 's Ochtends, wanneer ik van de derde verdieping de zon zag opgaan, hoorde ik de clarinet-achtige tonen van hun vliegers, die ze doen zingen door onderaan een reepje palmblad, of iets dergelijks, te spannen. Ze geven eenig onderricht aan jongens; het onderhoud van den tempel weegt hun niet zwaar. Ze lieten ons met rust en één hunner hielp me soms met photographeeren.

Buiten den eigenlijk gezegden tempel bezocht ik verschillende poorten, in één waarvan, tusschen een chaos van steenblokken, een groot beeld stond. Het was zwaar geschonden, had nog maar één oog, en licht was er bijna niet in die gaanderij, maar er straalde een uitdrukking van uit, een hooge rust, als ik zelden van een beeld zag. Eén avond gingen we de zon zien ondergaan van Pnom Ba Keng, een heuvel waarop een andere tempelbouwval gelegen is. Een zeer steile weg voert naar boven; twee groote steenen leeuwen onderaan dien



BINNENZIJDE 2DE VERDIEPING.

muur geven dadelijk den indruk van groot en zwaar; maar verder komende raakt men eerst goed onder den indruk van dezen vreemdsten aller bouwvallen dien ik gezien heb. Van Angkor Wat kan men zich een beeld voor den geest roepen en het begrijpen; Angkor Thom ontsnapt aan iedere voorstelling. Welk een aanblik moet deze stad eenmaal hebben opgeleverd, met haar baroque dooreenmenging van tiaravormige torens, steenen monsters, olifantskoppen, pyramide-vormige tempels! Thans is het een mooi donker bosch, met heuvelachtigen bodem, waar de bouwvallen onder lianen half verscholen liggen. Hier ziet men vier reuzen die een Naga torsen, overblijfsel van een poort; stukken van den monsterslang en fraai bewerkte koppen liggen hier en daar op den grond. Ginds onderscheidt men boven een hooge poort eenige lijnen in de vochtige grijze steen, die op een afstand gezien den glimlachenden, Sfynx-achtigen kop van Brahma blijken te zijn, den Grooten God, altijd reusachtig voorgesteld. Elders weer verrijst een machtige muur waarin levensgroote olifanten zijn gehouwen,

weg en de sporen van een hooge trap doen veronderstellen dat het een trotsch gebouw geweest is. Van den tempel zelf was niet veel meer te zien, ofschoon we het struikgewas gedeeltelijk deden wegkappen. Een kolonie van Annamietische priesters huist daar, waaronder men wel beweert dat zich een paar moordenaars van wijlen den Franschen ambtenaar Ménager verschuilen.

Een anderen dag bezochten we te paard Angkor Thom, een goed uur van Angkor Wat. Dit was eenmaal de hoofdstad van het Khmersche rijk, toen veel dichter bij de zee gelegen dan thans. Te oordeelen naar de uitgestrektheid waarover men bouwvallen vindt, en waar de thans verdwenen houten woningen tusschen moeten hebben gelegen, is het een groote stad geweest. Het eerste wat men er van ziet zijn gedeelten van een hoogen stadswal, aan gene zijde van de oude gracht, waar nu in het droge jaargetijde een beetje rijst verbouwd wordt. Die brokken

voorstelling eener jacht. Rijk gebeeldhouwde steenen, overblijfsels van groote en kleine tempels, steken overal van onder de lianenpracht uit, met den Garoedakop die twee Naga's schijnt te verslinden, en het mooie motief van Indra op den driekoppigen olifant, dat men in dezen vorm niet één keer in Angkor Wat en elders zoo dikwijls vindt. Het is alles veel heidenscher, staat nog veel verder van je af, dan Angkor Wat. De techniek van het beeldhouwwerk en der gebouwen is waarschijnlijk ook onvolmaakter. Maar het treft haast nog meer door forsche oorspronkelijkheid, het is nog curieuzer. De tropische plantengroei heeft hier te veel huis gehouden om een eenigszins nauwkeurige voorstelling toe te laten van wat het eens geweest is, en om hier op te ruimen zou een reuzenarbeid zijn; daargelaten dat het zóó veel schooner is. Eén tempel evenwel zou misschien de moeite loonen dat men de goed bewaarde details wat meer bloot legde. Het is

Ba Yon, wat volgens Di „belle vue" beteekent. Een soort tempel als Angkor Wat, hoewel veel kleiner; gebouwd, volgens de la Porte, in het einde der 8e eeuw. De torens, ook hier in den vorm eener tiara, dragen op iedere zijde den Brahmakop met lange oorlellen, de dikke lippen geplooid tot den eeuwigen glimlach. De onderste gaanderij is zoowat geheel ingestort, maar de reliefs van de tweede zijn goed bewaard en bevatten zeker een schat van ethnologische gegevens. Ik vond hierop een soort rickshaw, bijna gelijk aan de tegenwoordige, ook door één man getrokken; indien de rickshaw in deze eeuw in Japan is ontstaan, gelijk de boeken vermelden, dan was het in ieder geval niet de eerste maal dat dit voertuig werd uitgevonden.

Ook bij Ba Yon wonen eenige priesters, die daar een nieuwen Wat hebben van zeer leelijke kleuren. Ze leefden weêr in groote eenzaamheid en kweekten papaja's, waarvan ze soep maken als de vruchten nog zuur zijn.

Vóór zonsondergang thuis gekomen, ging ik nog wat jagen. De streek wemelt van kippen en van apen; de eerste kon ik niet raken en toen ik op een der laatsten aanlegde, deed hij zoó menschelijk dat het me niet mogelijk was te vuren. Er zijn daar mooie apen, zwart met lang zij-achtig wit haar rond het gezicht; eens zag ik een geheele kolonie over Angkor Wat komen.

Den dag dat we Angkor Wat verlieten, braken we des ochtends vroeg op, mijn estampages werden in een groote, door onze inlanders gemaakte, bamboe doos geschoven, de bagage naar Siem Reap vooruitgezonden, en wij zelf stegen met Fil-de-fer, Di, den kok en één boy te paard, om nog eenige weinig bezochte bouwvallen te gaan bezoeken. Een voetpaadje leidde over een heuvelachtig terrein door het bosch en soms door het water; dikwijls dreigde men van zijn paard te glijden of zijn hoed in de takken achter te laten. Toch schrikte dit onzen kok en boy niet af ons te volgen, ook nadat we de plaats waren voorbijgegaan waar we zouden tiffinnen; zij stelden dus ook belang in de Khmersche bouwvallen. Men vindt op tal van plaatsen overblijfsels van zeer groote gebouwen. De meesten waren van bricksteen, wat op het oudste tijdvak der Khmer-bouwkunst schijnt te duiden; daarbij werd een soort cement gebruikt. Volgens Di zijn er aan al deze bouwvallen legenden verbonden, waarin een groote rol speelt Ta Prom, een aanzienlijk edelman, die een romantisch leven had en twee verbazend groote paleizen bouwde, een voor zichzelf en een voor zijn moeder. Het laatste was geheel onder struikgewas bedolven; ik herinner me er alleen een mooie plant van, die aan onze hanekam deed denken en welker Cambodjeesche naam ook hanekam beteekent, altijd volgens Di. Het andere paleis was zeer indrukwekkend door zijn afmetingen en verhoudingen, en tegelijk een wondertuin; nooit zag ik zulke boomen als daar met hun wortels de vloeren optillen en met hun takken de



APSARA'S IN EEN HOEK DER 2DE VERDIEPING.

zware muren op zij dringen (het zijn sterculia's, volgens Tissandier). Maar die pracht van plantengroei maakte tevens de meeste gaanderijen en gebouwen nagenoeg ongenaakbaar. Het was een klouterpartij over omgevallen zuilen, ingestorte torens en lianen, terwijl van mooie details niet veel meer te zien was. Dit laatste was ook het geval met de bouwvallen van een aantal groote en kleine tempels die we bezochten; een enkel fronton, het voetstuk van een beeld, overblijfsels eener gebeeldhouwde poort, maar in hoofdzaak stond nog slechts de romp van het gebouw en waren de versieringen verdwenen. De trap van één tempel was merkwaardig, omdat daar nog de leeuwen op stonden die er overal elders, ook te Angkor Wat, af zijn gevallen. Wat voornamelijk treft bij deze bouwvallen is hun aantal, de stevigheid, en van sommige de verbazende afmetingen. Men vraagt zich af wat er toch gebeurd is, dat in die nagenoeg ontvolkte streek, waar thans bosch en jungle tiert, nog niet zoo heel lang geleden zoo vele en zoo reusachtige tempels en paleizen gebouwd zijn? Waarom zijn die rijk versierde, op groote weelde duidende gebouwen alle in betrekkelijk goeden toestand verlaten en aan de planten en wilde beesten overgelaten? Dit zijn vragen waarop nog niemand een bevredigend antwoord heeft gegeven.

We tiffinden bij een dorpje, waar de zoontjes van den poe-jaai ons cocosnooten brachten, zagen 's middags weer bouwvallen en bereikten een uur vóór zonsondergang Siem Reap. Na een bad in de rivier wandelden we opnieuw wat door deze schilderachtige plaats en hadden weêr denzelfden sympathieken indruk. De buffels baggerden weêr rond in het water, inlandsche kinderen speelden vol vertrouwen op de ruggen dezer colossen, karren keerden huiswaarts met zingende inlanders, mannen en vrouwen zaten onder de hooge boomen vóór hun aardige bamboe woningen te rooken, te praten en te lachen, kijkend naar het paarse licht dat weêrkaatst werd in de rivier, en alles zag er gezond en gelukkig uit. Toch bezitten deze menschen haast niets, hun huizen en kleêren hebben geen waarde en ze leven van een beetje rijst. Een half jaar later kwam ik, ook tegen zonsondergang, door een arbeiderswijk bij Liverpool. Wat een verschil! Leelijke, eenvormige straatjes, met ongezonde woningen, zwart van den rook der fabrieken, en daarin menschen met afgetobde, ontevreden gezichten. Is het wonder wanneer de Oosterling bang is voor onze beschaving en meent dat ze niet gelukkiger maakt?



APSARA'S.

Er was 's avonds in Siem Reap ook nog een en ander te zien. Teu en Ba, onze beide Annamieten, genoten van een Annamietisch theater, hetwelk de tweede kaluong (ondergoeverneur) den ganschen avond voor zijn huis deed spelen tegen betaling van *f* 12.50. De troep telde 15 man en de voorstelling had sterke overeenkomst met een Chineesche comedie. Tegelijkertijd zagen Taillac en ik voor het huis van den eersten kaluong de rijst dorschen bij een groot vuur, een fantastische vertooning; elders zag ik dit wel gebeuren doordat men er buffels over liet loopen, maar hier deden koelies het door er op te slaan. Z. E. zat er zelf bij te kijken.

Na Siem Reap kwam een kort tijdperk van ellende, de reis per boot naar Battambang. We reden 's och-

tends tot aan den oever van het meer Tonglé Sap, dat is te zeggen tot waar op dat oogenblik de oever was; want het meer heeft al naar het jaargetijde zeer verschillende grootten en de diepte wisselt op sommige plaatsen van 1 à 2 tot 10 à 14 M. De weg liep onder mooie boomen langs het riviertje van Siem Reap, langs den heuvel Prom en langs een kleine Chineesche tegelfabriek, naar een moeras waar we tot over de knieën inzakten. Op een dergelijk terrein was het niet aangenaam een paar uur te moeten zoeken naar de booten die ons zouden opwachten, maar deze eindelijk vindende was ik nog niet opgetogen: twee kantelige schuiten, door staande roeiers voortbewogen, een 5 M. lang maar nog geen 2 breed, daarop een huif, waar men onder moest kruipen, die het uitzicht belette en de warmte en de muskieten binnenhield. Na afscheid genomen te hebben van Di en de anderen, die een langeren landweg naar Battambang zouden reizen, begaven we ons aan boord: mijn reisgenoot met den kok en Vendi in één, en ik met mijn boy in de andere boot. Van alle vervoermiddelen vond ik dit het onaangenaamste. Zoolang ik in dat akelige ding gelegen heb, voelde ik me als een zieke die vervoerd wordt. Ik liet mijn muskietennet spannen en bracht den ganschen dag lezende door, zonder begrip van tijd en haast zonder iets te zien van de natuur waar ik langs voer. De eenige afwisseling was dat ik een paar maal daags overkroop naar de boot van Taillac, waar de maaltijden gebruikt werden in liggende houding en in een temperatuur die allen eetlust benam.

Den eersten avond stopten we in een overstroomd bosch en werden de booten aan de kruin van een boom vastgemaakt. We zouden een uur vóór zonsopgang verder gaan, maar lang voor dien tijd werd ik wakker door eenig leven op de boot van Taillac, gevolgd door diens uitroep: „levez-vous, levez-vous, la pirogue coule!!" In de onzekerheid welke pirogue de zinkende was, was ik in minder dan geen tijd van onder mijn huif vandaan en op de achterplecht, terwijl Taillac op de voorplecht van mijn boot sprong. Bij het maanlicht zag ik de roeiers bezig in groote haast water te scheppen uit de andere boot. Taillac vertelde me toen dat hij was wakker geworden doordat hij onder zijn huif reeds in het water lag, terwijl de inlanders nog rustig sliepen. Had het een kwartiertje langer geduurd, dan was hij zonder twijfel met de boot, onder de huif, 4 M. gezonken. Het bleek dat dit vaartuig door lang op het droge te liggen, scheuren had gekregen, waardoor het water was binnengedrongen. Nu waren de planken weêr uitgezet en de kiel waterdicht. We konden er dus meê verder gaan, maar onze suiker en bijna al het zout waren gesmolten.

Ik zag van onder mijn huif de zon opgaan, boven het wijde watervlak van Tonglé Sap, en toen waren we genoodzaakt opnieuw te stoppen en te vluchten tusschen het riet voor den sterken wind die opstak. Den ganschen dag lagen we daar te wachten, tot 5 uur, maar daarna roeiden we, met korte rusttijden, twee nachten en drie dagen bijna zonder ophouden voort. De rivier van Battambang, ook wel genaamd Sang Ké (wat „lak" beteekent) heeft moerassige oevers van het daar gewone type, met een mooie, breede uitmonding in het meer, bevolkt met honderde pelikanen en duikers. Alles wat vischt, hetzij mensch of dier, is daar in zijn element; nooit zag ik zulk een vischrijk water. De roeiers schepten soms visch met hun riemen op de schuit. Alle dorpen — houten huizen op palen van 3 tot 5 M. — leven van vischvangst. Maar gelijk men bij ons in visschersdorpen wel eens moeilijk visch kan krijgen, omdat alles dadelijk bestemd wordt voor den uitvoer, zoo was het hier. Noch Teu, noch onze roeiers konden in de dorpen wat krijgen en we hadden ons tot de visschers op de booten zelf te wenden; hier kochten we prachtige visschen voor 2 of 3 centen.

Het was een aangenaam oogenblik toen ik den 28en Januari bij de sala waar we tiffinden, vernam, dat we daar al aan de grens van Battambang waren. Ik bracht daarna nog een enkel uur in mijn drijvende hel door, maar zoodra de oever begaanbaar werd, stapten Taillac en ik aan wal en wandelden een anderhalf uur over een soort weg als te Siem Reap, langs inlanderswoningen, onder

hoog hout. De bevolking was een samenvoeging van vele Oostersche rassen: Cambodjeezen en Siameezen in de panoeng, Anamieten met korte staartjes, Indiërs in zeer kleurige costuums, sommige met den tulband, Maleiers in een soort sarong, Byrmanen met lang haar, zindelijk in het wit gekleede Chineezen, enz. De Cambodjeezen zijn zoowat alle ambtenaar, poe-jaai-baan of wat anders, zooals blijkt uit de bordjes op hun deuren. De plaats strekt zich langs de beide kronkelende oevers over een groote lengte uit. We hadden daarom eenige moeite om het huis van den Franschen Commissaire du Gouvernement te vinden, die ons bezoek verwachtte. Eerst hadden we de rivier over te steken in een roeibootje en toen we voor het aardige wit gepleisterde huis kwamen, dat achter zijn „grille" aan den weg gelegen op een villatje te Neuilly geleek, was de Commissaire niet te huis. Hij had echter een brief achtergelaten, mededeelende dat hij zelf dien dag op een feest bij den „Vice-roi" van Battambang was, maar dat alles voor ons in gereedheid was gebracht om daar te eten en te overnachten. We richtten ons dus in — een weelde na $3^{1}/_{2}$ dag en pirogue — en vonden sedert ruim een maand voor het eerst weêr eens berichten uit Europa, Havas-telegrammen, waaruit wij o. a. den dood van koningin Victoria vernamen.

Na een goed maal bekroop ons de lust wat van het feest bij den onderkoning te zien en de boy van onzen gastheer werd onmiddellijk bereid gevonden ons daarheen te geleiden Omringd door inlanders met giorno's togen Taillac en ik naar het paleis, „la citadelle," en vonden daar in een a giorno verlichten tuin een groote kermis aan den gang. Zoodra wij verschenen kwam de Commissaire ons te gemoet en troonde ons meê naar de tafel van den onder-koning. Deze zat in het middelste van drie tribuneachtige gebouwen, die als een hoefijzer rond een tooneel in de open lucht lagen, waarop een lakhon, of comedie, werd gespeeld. De tafel stond voor een venster als van een loge, maar was niet van het verdere toeschouwersruim afgezonderd. Aan dezelfde tafel zaten twee Europeanen, een Fransche en een Duitsche handelaar, en verder inlanders. De onderkoning, die ons zeer voorkomend ontving, zat eigenlijk niet, maar was in feestelijke stemming en den meesten tijd ambulant. Op tafel stonden absinth, whisky en andere Westersche dranken, niet alleen voor ornament, en vóór ons werd de comedie in zeer fraaie costuums afgespeeld, waarvoor een regisseur uit Bangkok was ontboden. Het was me, in die herrie en bij de vroolijke stemming aan tafel, niet mogelijk veel van het stuk te begrijpen, maar dat men in één scene met Europeanen den draak stak, was duidelijk: een Westers gekleede Cambodjees, met helmhoed en een heel grooten bril, hield een soort redevoering door een tolk, waarvan iedere zin groote vroolijkheid verwekte. Er zijn in de lakhon gewoonlijk eenige grappige scênes, die geheel gesproken worden, terwijl het stuk, waarvan het onderwerp aan oude legenden of aan de geschiedenis ontleend is, grootendeels gezongen wordt.

De onderkoning is een Cambodjees en niet bijzonder Fransch-gezind. Zijn land is door de Siameezen in den oorlog veroverd, maar ik geloof dat hij den veroveraars van het verleden — de Siameezen — toch een beter hart toedraagt dan aan die van de toekomst — de Franschen. Overigens nemen Battambang en Siem Reap beide een min of meer onafhankelijke plaats in onder de Siameesche provincies.

Ik had me voorgesteld dat de goeverneur van een in het binnenland gelegen provincie, bovendien vrij zelfstandig en door de Franschen „vice-roi" genoemd, met veel luister omgeven zou zijn. Maar dit was niet het geval. De „citadelle" waarbinnen het paleis gelegen is, de kraton zou men in onze Oost zeggen, had dien avond met zijn aardige verlichting a giorno en de mooie pakken der lakhon, de hooge, open gebouwen, waaronder zich een menigte inlanders bewoog, nog wel een zekere grandeur. Maar toen ik bij daglicht den vuilen witgepleisterden muur zag en de slecht onderhouden huizen daarbinnen, verdween die indruk. De voornaamste weelde scheen te bestaan in een groote harem en veel slaven; de rest is klatergoud.

Het feest dat we meêvierden was ter eere van de jaarlijksche schenking van heilige



ANGKOR THOM. TORENS VAN BA YON.

boeken aan een Wat, welke dit jaar door den onderkoning werd gedaan. Den volgenden dag was er een optocht, dien we ook zagen en welke oorzaak was dat ik een paar dagen te Battambang moest wachten. Ik zou namelijk alleen met ossekarren verder reizen (Taillac keerde met de karavaan naar Bangkok terug); die ossekarren kon geen inlander mij verhuren zonder toestemming van den onderkoning, en de toestemming was gedurende deze dagen van feestviering niet te vragen. De optocht was niet leelijk. De oosterlingen weten altijd met weinig middelen een aardig effect te krijgen, en daarbij doen ze het op een spontane, losse manier, onder de door merg en been gaande klanken van Oostersche muziek, half dansend, half acteerend. Een groote wagen met symbolische voorstellingen vormde het middelpunt.

De dag daarop gingen we alle drie op audientie bij den onderkoning, die ons in een vuil bureau ontving. Hij was echter hoffelijk en beloofde me aan zijn broêr te zullen schrijven, den goeverneur van Rossey, waar ik voorbij moest komen. De karren werden me tegen den navolgenden dag beloofd en ik had dus nog een dag om mij op het deel der reis, dat ik alleen moest afleggen, voor te bereiden. Ik zag er nogal tegen op. Alleen met Ba, die niet meer Cambodjeesch verstond dan ik; zonder andere kaart dan een schetsje dat ik zelf had gemaakt naar den atlas van Pavie; hoogst eenvoudig uitgerust, want ik kon daar weinig krijgen en had ook geen lust om me voor de enkele dagen dat ik alleen zou reizen, veel aan te schaffen. Behalve kippen, conserven, enz., kocht ik één couvert, 6 borden, een metalen kop en beker, één pan met deksel, een keteltje, een soort tuinlantaarn en een emmer. Ik geloof niet dat dikwijls een Europeaan met minder geriefelijkheden een reis door het binnenland van Indo-China ondernam.

Den laatsten dag te Battambang benutte ik om zooveel mogelijk van de plaats te zien. Ik wandelde door de citadel, waar gevangenen arbeidden, geketend aan handen en voeten. Een onzer roeiers van Siem Reap was ook den dag na onze aankomst geketend aan komen zetten, met verzoek hem los te koopen. Hij was opgepakt als hebbende een niet genoeg eerbiedige houding aangenomen toen de onderkoning voorbij reed. Het had veel van een middel om geld af te persen en Taillac weigerde dan ook te betalen, maar door tusschenkomst van den Commissaire kwam de man toch vrij. Ik maakte kennis met eenige Fransche zendelingen, die bij den Commissaire kwamen eten, en met een Franschman die belast was geweest om met een kleine politiemacht het meer Tonglé Sap, dat aan de Fransche bezittingen grenst, van roovers te zuiveren.

Den 1en Februari eindelijk drukte ik Taillac voor het laatst de hand en ging met Ba en twee ossekarren als éénig gevolg onderweg. Den eersten dag ging het nog betrekkelijk goed, hoewel twee mijner kippen ontsnapten, om voortaan waarschijnlijk als wilde kippen de bosschen te bewonen. Ba was bijzonder geschikt, ik werkte zelf meê en maakte van

een kist en een handdoek een gedekte tafel, van een koffertje en mijn matras een zitplaats. Ik kampeerde in het bosch, zonder sala, en sliep in een ossekar. Maar den volgenden dag begon de ellende. Eerst zag ik 's ochtends een merkwaardig verschijnsel: bij sterken wind kwam kort na zonsopgang een bank van donkerroode wolken opzetten, die het licht verduisterden; daarna werd de hemel weêr helder. 's Middags om 3 uur bemerkte ik dat de menners der karren den weg niet meer wisten. Ze begonnen te dwalen, terug te rijden, en stelden me, geloof ik, op zeker oogenblik voor om maar in het bosch te overnachten. Ik beduidde hun echter dat ik dien avond nog te Rossey wilde komen en aldus geschiedde, maar 's avonds om 9 uur. We hadden met één oponthoud van 's ochtends 6 gereden. Na dien langen zwerftocht door donkere bosschen was het een verkwikking te Rossey een goed verlichte sala te vinden, waar de goeverneur me opwachtte. Dit was een jonge man, die zeer hoffelijk de honneurs van de plaats waarnam en met me sprak door middel van een inlander, die wat Fransch koeterde. Hij moest alles van me weten, vroeg me minstens één dag daar te blijven en had allerei oplettendheden. Zoo liet hij rooden wijn voor me halen, bewerende dat mijn Graves niet lekker was; hij gaf me ook een pak cigaretten, die alleen voor hem zoo gemaakt werden, groote manillavormige cigaretten, in een blad gerold, lekker maar zeer zwaar. Toen het gesprek bleek te vlotten, begon hij me van allerlei voorwerpen die ik bij me had, den prijs te vragen.

Zijn uitnoodiging om daar een dag te toeven, sloeg ik af en toen bood hij me karren aan tot Svai Don Keo, de Fransche grens, waarvoor hij me niet toeliet iets te betalen. Door Ba, wien hij een waar kruisverhoor afnam terwijl ik baadde, vroeg hij alle mogelijke bijzonderheden omtrent me, die te boek werden gesteld, en na het souper was hij niet tevreden of ik zou met hem wat van de plaats zien. Hoewel ik eigenlijk liever naar bed was gegaan, liep ik dus spoedig gearmd met den goeverneur van Rossey rond, die me een opiumkit liet zien en wel meer zou hebben laten zien, indien de inwoners niet reeds ter ruste waren gegaan. Uit nieuwsgierigheid vroeg ik zijn huis te mogen zien, dat recht tegenover de sala lag. Hij was ongetrouwd en bewoonde een huis op palen, van één verdieping, waarvan ik alleen de zitkamer zag: een gezellig vertrek, behangen met donkerrood cretonne, waarop portretten, een paar Europeesche reclames en jachtgerei waren gehangen. Hij begeleidde me terug naar de sala en toen ik den volgenden morgen vroeg vertrok, was hij weêr daar om afscheid te nemen.

Zijn karren brachten me tot aan de grens van Siam, Svai Don Keo, waar ik tegen den avond aankwam. Een vrij breede rivier scheidt hier Siameesch van Fransch Cambodja en de sampans die langs den oever lagen, waren volgens de daar gebruikelijke manier half vol water. Te ongeduldig om er een te doen uithoozen, klampte ik me met handen en voeten aan de kanten van één vast en in deze weinig bevallige houding nam ik voorgoed afscheid van het Siameesche grondgebied. Ik liet me afzetten voor een gebouwtje van welks dak de Fransche driekleur wapperde en dat een telegraafbureau bleek te zijn. De telegrafist, een Fransch sprekende inlander, stelde voor dat ik mijn tenten zou opslaan in het telegraafbureau zelf, want de garde principal die te Svai Don Keo geposteerd is, was juist naar het ziekenhuis te Pnom Penh gebracht. Ik verkreeg met eenige moeite een paar buffelkarren voor den volgenden ochtend en richtte me in zoo goed als men dat in een telegraafbureau doen kan. Het loketje voor de ontvangst van telegrammen was mijn eettafel, mijn bed was gespreid in het keukentje.

Ik had gehoopt op Fransch grondgebied eindelijk wegen te vinden, maar den volgenden dag werd die verwachting teleurgesteld. De zware, open karren hortten over dezelfde hobbelige sporen als tevoren, door een wel wat minder leelijke streek, met bosch, en bergen in het Zuiden. Na eenige uren werd ik bij een dorp een Europeaan gewaar. De man ijlde op me toe en maakte zich bekend als een »surveillant des télégraphes," bezig om de houten telegraafpalen door ijzeren te vervangen. Hij was goed van drank en spijs voorzien en er was iets onzinnigs in om, de twee eenige Europeanen in de streek,

een uur van elkaâr af te gaan tiffinnen. Maar mijne buffelmenners wilden liever nog een uur rijden en zoo sloeg ik zijn uitnoodiging om daar te blijven dejeuneeren af. Tegen achten kwam ik 's avonds te Pursat aan, de hoofdplaats dezer residentie. De waarnemende resident, bij wien ik me ging aanmelden, bood mij als een van zelf sprekende zaak een plaats aan zijn tafel en nachtverblijf aan en van nu af begon ik me weêr als in de beschaafde wereld teruggekeerd te beschouwen.

In Pursat was het Europeesch element anders nog niet sterk vertegenwoordigd: wat jonge ambtenaren en soldaten, de eersten gedeeltelijk op reis. De plaats heeft niets belangrijks noch schoons. Een Chineesche handelaar met wien ik sprak, klaagde steen en been over het Fransche bestuur, in het bijzonder over het plotseling afschaffen der speelhuizen.

De waarnemende resident verschafte me ossekarren tegen den volgenden namiddag, na me eerst nog ontgoocheld te hebben over mijn gastvrijen gastheer van twee dagen te voren, den goeverneur van Rossey, die volgens hem onder ernstige verdenking lag van stelselmatig buffels en olifanten van het Fransche gebied te stelen. Ik zou in twee dagen Kompong Chnang moeten bereiken, tegelijk met den koerier die naar Saigon ging. Dit trof dus alles zeer goed; ik meende aan het einde van mijn moeielijkheden te zijn en verder passief te kunnen blijven; want de menners wisten den weg, zooals het heette. Maar den volgenden morgen, toen we uit een dorp zouden vertrekken waar we den vorigen avond eerst om 11 uur waren aangekomen, gaven de menners me duidelijk te kennen dat ze den weg niet wisten en dus niet konden gaan. Toen heb ik mijn toevlucht genomen tot een manoeuvre die ik daarna nog tweemaal heb moeten toepassen: Ba zocht in het dorp een Annamiet op, door wien we het dorpshoofd uitvonden, en langs deze drie schakels kreeg ik een gids die me een eindje verder bracht. Dat ik op die manier Kompong Chnang bereikt heb is inderdaad verwonderlijk, maar vooral dat ik nog bijtijds kwam om de stoomboot te pakken die den koerier zou meênemen. Daartoe moest ik den laatsten nacht doorrijden, een vreeselijke gewaarwording. Heen en weer geschud over wortels en steenen, soms in een hoek van 45°, tusschen twee krakende en piepende wielen waarin ik al spoedig een refrein hoorde, bleef ik den ganschen nacht in een toestand tusschen waken en slapen, die niets aangenaams had; eens reden we vast in de leuning van een brug en telkens hadden we oponthoud. Toen ik na zonsopgang wat ging loopen, had ik een ontmoeting met een ouden priester, welke mij geloof ik voor een Franschman hield en eenige zinnen toevoegde, die me niet vriendelijk bedoeld schenen.



ANGKOR THOM. EEN TOREN VAN BA YON.

In Kompong Chnang, waar ik 's ochtends aankwam, werd de sala tijdelijk bewoond door een spoorweg-ingenieur, die me opnieuw gelegenheid gaf de gastvrijheid der Franschen in het Oosten — welke zeer groot is — op prijs te stellen. Hij was daar ter voorberei-

ding van den aanleg van een spoorlijn naar Pursat, voorloopig hierin bestaande, dat op zeer korte afstanden houten huisjes werden gebouwd, waarin de ingenieurs slaapplaats,



AFDRUK VAN DEN VOET VAN BOEDDHA (ANGKOR WAT).

absinth en vermouth zouden kunnen vinden; inlanders met den titel van caporal hielden de sleutels! Ik bracht den dag met hem door, want de boot zou eerst om 5 uur vertrekken, en hij toonde me het weinige dat er in deze zonnige plaats te zien was. Het merkwaardigste vond ik de behandeling der gevangenen, die hier niet geketend arbeiden, maar onder toezicht van soldaten: de vertooning van één gevangene die een emmertje draagt, gevolgd door één soldaat met een geweer, zooals men hier telkens zag, was niet weinig zot. Op weg naar de aanlegplaats der booten kwamen we over een terrein waar palen in den grond staken, wel 10 M. hoog. Op mijn vraag waartoe deze dienden, vernam ik dat in het natte jaargetijde het water van het meer tot boven aan toe kwam en dat de booten en vlottende huizen er dan aan werden vastgelegd; iets als de ingesneeuwde toren aan welks spits de baron von Münchhausen zijn paard bond.

Toen den volgenden morgen de zon opging, lagen we reeds voor Pnom Penh, de residentie van Norodom I, hoofdstad van Cambodja, dat, zooals men weet, onder Fransch protectoraat staat. Een plaats die weinig aantrekkelijks biedt, slachtoffer der dooreenmenging van tweeërlei beschaving. Groote openbare gebouwen, netjes aangelegde straten en een nieuwe brug waarvan de leuningen Naga's voorstellen, wisselen af met Chineesche winkeltjes, Annamietische theaters en verkoopstalletjes en inlanderswoningen. Een groote Wat wordt gebouwd, die wel imponeert, maar met zijn ijzeren hek en balustraden van kolommetjes een zuiver Oostersch karakter mist. Daarvóór een ruiterstandbeeld van Norodom I, een geschenk van Frankrijk. Het lijkt wel of een standbeeld van Henri IV of Louis XIV als voorbeeld gediend heeft, wat in verband met het zwarte gezicht van den voorgestelden vorst een vrij belachelijk geheel oplevert. Het paleis heeft nog meer onder Europeesche naäperij geleden. In Bangkok is het inwendige van het koninklijk paleis, vooral na 's konings Europeesche reis, op die manier bedorven; in één zaal staan op een rij 7 terracotta reproducties van den Splintertrekker, van verschillende grootten. Maar hier zijn de gebouwen zelf, de gevels, de omgeving, alles, verknoeid. Het resultaat is een verzameling onooglijke, paviljoen-achtige gebouwen. Alleen de Pnom, een op een heuvel gebouwde Wat, is aan het Westersch bederf ontsnapt; maar van alle Wats die ik gezien heb, vind ik dit plompe gebouw, met zijn grove versierselen, bepaald de leelijkste, en daarom verbaast het me dat juist deze tempel op de tentoonstelling van 1900 is nagebouwd. Men zou een onjuisten indruk van den Cambodjeeschen bouwstijl krijgen wanneer men hem hiernaar beoordeelde.

Na een goed maal in een van de twee hotels die Pnom Penh rijk is, begaf ik me al spoedig aan boord van de „Battambang", die me naar Saigon zou brengen, en vond daar mijn hut keurig in orde gemaakt door Ba; alles was netjes uitgelegd en zelfs eenig vuil goed gewasschen. Maar toen den volgenden ochtend de boot Pnom Penh verlaten had, was Ba niet te vinden: hij had het loon dat ik hem nog schuldig was er aan gegeven, evenals een biljet Saigon—Bangkok dat hij van te voren bedongen had, en was te Pnom

Penh achtergebleven. Hij had niets gestolen en zijn plichten tot het laatst toe vervuld. Het hinderde me dat die jongen waar ik zooveel meê had doorgemaakt, zonder afscheid was verdwenen, maar toch had het ook zijn voordeelen. Of hij iets op zijn kerfstok had in Saigon, of een dienstje had gevonden in Pnom Penh, of dat hij daar zijn hart verloren had, ben ik nooit te weten gekomen.

We voeren dien dag, het was de 9e Februari, over den Mekong, de groote rivier van Indo-China, waarvan de nog onbekende bronnen vermoedelijk in Thibet liggen. Het is een geweldige stroom, altijd gevaarlijk voor de schepen, met verraderlijke versnellingen, afgewisseld door breede, rustig vlietende gedeelten. De oevers waren doorgaans te ver af om veel van het landschap te kunnen onderscheiden, maar ze schenen moerassig en het land vlak. Op het water veel kleine bootjes en allerlei vreemdsoortige vlotten. Zonsondergang boven dien wijden plas was een apotheose. De boot was uitstekend en ik was er gaarne meê tot Saigon doorgevaren, maar 's avonds werden we voor de keus gesteld om meê te gaan een zeilschip ophalen van Cap St. Jacques en een dag later te Saigon te komen, of in Mytho aan wal te gaan en vandaar per trein verder. Ik verkoos het laatste en nam den eersten trein 's ochtends naar Saigon.

Te Saigon ben ik slechts één dag gebleven, want 's avonds vertrok de groote boot der Messageries Maritimes die me naar Hong Kong zou brengen. Maar het was lang genoeg om een indruk te hebben van dit stukje Parijs in een uithoek van Achter-Indië. Men vindt hier, een beetje verdund, de bekoringen van de Parijsche boulevard, met café's en restaurants, in een hitte van bij de 100° F. Er is een vaste opera, de eenige van het Verre Oosten, die het land jaarlijks 120.000 francs kost en waar niemand meê tevreden is. Er zijn groote gebouwen voor verschillende takken van staatsdienst waarvan men in een andere kolonie nooit hoort. Er zijn veel ambtenaren, die om de 3 jaar naar huis gaan, en enkele handelshuizen. De straten zijn goed onderhouden; de hoofdstraat, rue Catinat, heeft een paar mooie winkels. Er zijn een groote dierentuin, met smaak aangelegd, en nog een tuin, waar soms muziek is. Er wordt van overheidswege alles gedaan om de plaats bewoonbaar en aantrekkelijk te maken. En toch is het er vreeselijk. Men voelt te zeer dat alles kunstmatig en geïmporteerd is. Ik zie liever een stad zonder, dan een met 3e rangs amusementen, en van dit laatste maakt Saigon, na de verrassing van het eerste oogenblik, den indruk. De Franschen zijn hier te zeldzaam en de hitte is te groot, om Parijs na te bootsen. Ik verkies oneindig Weltevreden.

Per rijtuig bezocht ik nog Cholon, de inlandsche stad, die echter met haar electrische tram en breede straten niet veel inlandsch meer heeft. Nieuw was voor mij het sterk Annamietisch element, groote kerels, (vrouwen zag men weêr zelden), keurig gekleed, veel in het wit, met breede dekselvormige hoeden. Terugkeerende langs de rivier, zag ik op eens de Nederlandsche driekleur op den Mekong: het was de „Piet Hein", die daar lag op zijn terugreis van China. Het geheele schip was met vlaggen versierd, evenals een kleinere bodem er naast. Ik begaf me aan boord, waar ik gul ontvangen werd en genoodigd op een groot feest, dat er 's avonds zou zijn ter viering van het huwelijk van H. M. Ik had de uitnoodiging gaarne aangenomen, en mede genoten van de bijzonder vriendelijke stemming der Franschen te Saigon jegens het Nederlandsche ras; stemming, waaraan de Transvaal-oorlog niet vreemd was.

Maar mijn uren in Indo-China waren geteld. Bijna twee maanden had ik werk gehad om de reis van Bangkok naar Saigon door het binnenland af te leggen. Bleef ik dien dag nog, dan zou het twee weken duren eer een andere boot me naar China zou kunnen brengen. Ik scheepte me dus nog dienzelfden avond in aan boord van de „Tonkin", en terwijl van het dek van de „Piet Hein" de toonen van het Wilhelmus over den Mekong klonken, stoomde ik weg langs de breede bochten dezer rivier, een laatsten droomerigen blik werpend op de wijde vlakten met rijstvelden en de nevelachtige gezichteinders van het oude rijk der Khmers.

September 1901.

VERZEN

DOOR

RICHARD DE CNEUDT.

I.

De teere groene bladerkens...

De teere groene bladerkens
ritselen zonder gerucht;
met duizenden lichtende aderkens,
doorglansd van de blauwe lucht...

Zij wiegen op wuivende windekens
en zonnekens droomend gevlei,
als zielen van leutige kindekens,
die opengaan in den Mei...

Zij ruischen als blijde gedachtekens
tot schuchtere woordjes verwijd,
en zachtekens, zachtekens, zachtekens,
tot hooglied van Lente gewijd...

De teere groene bladerkens
ritselen zonder gerucht,
met duizenden lichtende aderkens,
doorglansd van de blauwe lucht...

II.

Avond in het Bosch...

De zonne verbloedde in het droomvol woud,
dropen de toppen van stervend goud.

De windekens sliepen in 't wuivend groen,
zooals het alleen maar de windekens doen...

De bloemekens waren van 't geuren moe,
en deden volzalig haar oogjes toe...

Het klingelend kloksken luidde zijn klacht;
een eenzaam vogelken klaagde zacht.

Een enkele ster lichtte hoog en stil,
en keek, als een kind dat begrijpen wil,

nieuwsgierig, maar bang nog en zonderling,
naar de gouden Zon, die nu sterven ging.





HET ONTBIJT MET OESTERS.
FRANS VAN MIERIS DE OUDERE.

DE HOLLANDSCHE MEESTERS IN DE ERMITAGE TE SINT PETERSBURG. DOOR MAX. ROOSES. † † † † † † † † † † †

FRANS VAN MIERIS, DE OUDERE. Met Gabriël Metsu en Gaspar Netscher maakt Frans van Mieris een trits uit van kunstenaren, die het spoor volgende van Geraard Dou of Geraard Ter Borch, tot de middelperiode behooren van de Hollandsche fijnschildering. Zij staan ten achter tegen hunne groote voorgangers, zij staan boven de groep die na hen komt. De drie tijdperken, die het vak doorloopt, mogen niet gekenmerkt worden als de jaren van opkomst, van bloei en van verval; de oudste der beoefenaars staan het hoogst, de volgelingen nemen voortdurend af in kunstwaarde. Maar of hun talent grooter of kleiner zij, door de liefhebbers in den lande en in den vreemde worden zij even druk gezocht, hunne schaar is talrijk en van het midden der zeventiende tot het midden der achttiende eeuw neemt zij eene aanzienlijke plaats in onder de Hollandsche schilders. Zij volgen kort na elkander. Dou wordt geboren in 1613, Ter Borch in 1614; van het tweede geslacht komen Metsu in 1629, Frans van Mieris in 1635, Gaspar Netscher in 1639 ter wereld. Al hun werken dragen een gemeenschappelijk karakter, dat wel, bij elk hunner, wijzigingen, geen grondige veranderingen ondergaat; zij schilderen hoofdzakelijk kleine figuren in dagelijksche bezigheid, keurig van penseeling, glad van verf, behagelijk van handeling, portretten bevallig van houding en rijk in de kleeren, tooneeltjes uit de bijbelsche of de wereldsche geschiedenis, genreachtig voorgedragen. De oudste waren overtuigden, zij hadden het genre gevonden, geloofden er aan, gaven het leven en de menschen weer zooals zij ze opvatteden; zij bleven betrekkelijk waar, oorspronkelijk, pittig. De jongeren geloofden nog aan het vak, als aan het alleen zaligen rijkmakend, zij zagen echter de wereld niet meer met hunne eigen oogen, maar met die hunner voorgangers aan; alle dingen en alle menschen waren voor hen fraai, liefelijk, zonder kommer noch zorg, zonder ernstige gedachten, zonder diepe gewaarwordingen: een wereld van uiterlijken schijn voorgesteld in een vorm van afgesproken en afgeziene behagelijkheid. De personages worden behandeld als doode natuur en weergegeven om de kostelijkheid hunner plunje en de zeldzaamheid hunner tinten.

Frans van Mieris was dus een der hoofdmannen dier schaar, een der meest gevierden onder de gevierden. Zijn leven als mensch is zoo ledig aan gebeurtenissen als zijne schilderijen aan onderwerpen van eenige beteekenis. Hij werd geboren te Leiden den 16en April 1635, zoo leert ons Houbraken; zijn vader was een goudsmid en diamantslijper, die zijn zoon in hetzelfde ambacht wilde opleiden; maar de jongen gaf al vroeg blijken van ongemeenen aanleg tot het teekenen. Hij werd dus in de leer gedaan, eerst bij den glasschilder en teekenmeester Abraham Torenvliet en dan bij Geraard Dou. Hiermede was zijn lot en zijn trant beslist. Zijn nieuwe meester hield veel van hem en noemde hem „den prins zijner leerlingen;" Mieris hield niet minder van zijn meester en werd zijn trouwste volgeling. Nog werd hij, zegt zijn levensbeschrijver „om eene kloeke penseelbehandeling te gewennen" bij den kunstschilder Abraham van den Tempel, een historie- en portretschilder, gedaan, maar het onderwijs van dezen laatste, liet geen waarneembaar spoor bij zijnen leerling na.

Al vroeg was hij zelf meester geworden. Zijn *Geneesheer een dame den pols voelende* uit het Keizerlijk Museum te Weenen is gedagteekend van 1657; de *Dame aan het klavier* uit het Museum van Schwerin draagt den datum 1658, het jaar waarop hij in de schildersgilde te Leiden trad. In 1663 was hij hoofdman, in 1665 deken van denzelfden kring. Al spoedig kwam de bijval, die groot en bestendig was. Tal van voorname heeren waren zijne gewone bestellers en koopers; met gewettigden trots verhaalt zijn levensbeschrijver, dat de groothertog van Toskanen hem kwam bezoeken en hem duizend rijksdaalders voor een stukje betaalde en dat hij op verzoek van denzelfden vorst verscheiden andere schilderijtjes en zijn eigen portret

maakte. Inderdaad vinden wij nog in het Uffizi-Museum zeven puikstukjes van Frans van Mieris en onder dezen zijn eigen conterfeitsel. Een andere prins, aartshertog Leopold-Wilhelm, landvoogd der Zuidelijke Nederlanden, zou insgelijks van hem een stukje gekocht en daarvoor duizend gulden betaald hebben. Het verbeeldde een ruiter, stoffen koopende in een lakenwinkel, en zou zich nu nog in het Keizerlijk Museum te Weenen bevinden. Er hapert echter iets aan de geschiedenis van het veelbesproken werk. Zulk een hangt er wezenlijk in het Keizerlijk Museum, maar het draagt volgens den catalogus het jaartal 1660, terwijl Leopold-Wilhelm reeds in 1656 onze gewesten verliet en tot overmaat van verwarring komt het reeds voor in den inventaris van den aartshertog, die in 1659 werd opgesteld, een tegenspraak in de datums die niemand schijnt opgevallen te zijn. De eenige mogelijke verklaring is diegene, welke reeds door Dr. von Frimmel gegeven werd, namelijk dat sommige der stukken voorkomende in den inventaris van 1659, eerst in 1661 of 1662 werden aangekocht.

Als vermeldenswaardige bijzonderheid uit het leven van Frans van Mieris teekent Houbraken aan, dat hij een bijzonder goed vriend van zijn stadgenoot Jan Steen was en zoodanig gaarne luisterde naar zijne boerterijen, dat hij hem dikwijls ging bezoeken. In het gezelschap van den grappigen makker leerde hij drinken en het gebeurde wel eens dat hij zich in de maat vergiste. 's Kunstenaars zwak wordt hier in fatsoenlijke bewoordingen aangestipt en zoo voorgedragen ziet het er nog zoo heel aanstootelijk niet uit. Men krijgt eenvoudig den indruk dat de twee vrienden van tijd tot tijd wat te lang in de herberg zaten en boven peil geraakten. Het was echter niet de eerste maal, dat aangeteekend en geboekt werd aan welk euvel de schilder aller gratiën leed. David van Hoogstraten deed het reeds in 1697 in zijn vers „Ter Nagedachtenisse der drie kunstrijke schilders Pieter Leli, Frans Mieris en Kasper Netscher." Daar luidt het in onverbloemde taal en grove woorden van Mieris:

Wie volgde Leidens voesterling
Die schoon in Bacchus nat verzopen
Van Pallas hand de krone ontving
Die heel de kunst had doorgekropen
Met zijn naturelyck penceel?

Het is al heel erg dat na uw dood u zulke smet wordt aangewreven, maar dat, onder voorwendsel van uwen lof als kunstenaar te zingen, iemand u met teatootlers barschheid komt verwijten aan Bacchus geofferd te hebben wekt deernis voor den afgestrafte.

Frans van Mieris stierf den 12en Maart 1681, nog geen 46 jaren oud.

Men vindt van zijne werken in de meeste museums; zij stellen voor tooneeltjes uit het volksleven: zoo de *Ketellapper* en de *Lakenkoopman* uit het museum te Dresden; of wel uit het kunstenaarsleven, als de *Schilder een dame conterfeitende* en de *Kunstkenner bij den kunsthandelaar* uit dezelfde verzameling; ook wel enkele figuren, als de *Oude vrouw met den bloempot*, de *Oude man met de houten kan*, de *Soldaat*, de *Rookende krijgsman*, de *Oude geleerde;* enkele malen een allegorisch of een heiligenfiguur en een onderwerp uit den Bijbel, zooals de *Magdalena* en de *Poëzie*, nog immer uit het museum van Dresden, of de *Vergankelijkheid* en *Jacobs droom* uit het Rijksmuseum; tal van portretten, zooals het Mauritshuis er een paar bezit; of spelende kinderen, zooals de *Zeepballenblazer* in hetzelfde museum. Maar overheerschend zijn de tooneeltjes uit de voorname en de galante wereld, zooals men er in de meeste museums vindt. Zijn trant in al deze werken stamt rechtstreeks van die zijns meesters af, bont in de verf, keurig in de penseeling, glimmend van licht; in zijn oudste stukken warmer, in zijn latere koeler van toon. Hij staat beneden Geeraard Dou door de minder onmiddellijke waarneming van het leven; ook nog omdat hij meer handvaardigheid dan kunstzin aan den dag legt, meer zucht om te behagen dan aandrang om uit te drukken wat hij gevoelt.

De Ermitage bezit van Frans van Mieris den Oude zes stukken, waarvan twee betrekkelijk groot. Het eerste en voornaamste dezer beide is het *Ontbijt met oesters*, waarvan de afbeelding hierbij gaat. In een kamer met

donkeren achtergrond ziet men vooraan een sinjeur staan, met den rug naar den toeschouwer gekeerd, dragende een zwart kleed, met breeden gulden degenband op den rug, een rood manteltje over den eenen en blauwe strikken op den anderen schouder, blauwe kousen met zwarte strikken. Nevens hem zit eene dame in licht bronskleurig zijden kleed met weerschijnen op de stof en borduursel op borst en armen; het haar hangt haar in fijne krulletjes in den hals. Beiden zijn in vriendelijk gesprek en houden wijnroemers in de hand. Verder door zit een tweede paar oesters te eten; een derde paar komt het vertrek binnen; een man met blauw kleed schenkt wijn. In het vertrek ziet men blauwgroene stoelen, een blauw tafelkleed, een schoorsteen, waarop een wit marmeren borstbeeld van Venus prijkt. Het stuk is gedagteekend van 1659; de schilder was 24 jaar oud. Zijn schildering is van heerlijke fijnheid, zoo netjes als Dou het doen kon; maar de penseeling van den voorganger is scherper gedetailleerd, die van den leerling malscher, schemerachtiger. De kleuren glimmen zachtjes, er is niets dat luid spreekt of op afstand werkt, alles moet van dicht bij en mag met het vergrootglas gezien worden. Hij en die zijner school stelden er eer op juweliers-werk met het penseel te vervaardigen, maar hunne kleinodiën mochten niet flonkeren; op gronden in halve schemering mochten hoogstens hunne lichten in flauwen schijn uitkomen. Hunne kleuren waren dofrood, gebroken wit, geel en geelgroen en dan nog gaven die kleuren minder de vranke straling der volle verf dan de speling van den toon: zij wilden verzachten, verfijnen en verkregen harmonie door verdooving en ontspiering.

Het tweede, belangrijke stuk is het *Opstaan eener dame.* Een vrouwtje, gehuld in een wit satijnen kleed met zwarten boord, een groen fluweelen jak met witten hermelijnen rand, een krijtwit mutsje en witten kraag, staat in hare slaapkamer en doet haar hondje springen. Eene meid met blauwen rok en licht lijfje dekt het bed in den achtergrond. Verder in het vertrek, bij een halfgeopend venster, ziet men een tafel met kleurig kleed en een stoel. Het vrouwtje staat in een goed licht, hare heldere kleedij maakt plek; het stuk is krachtiger van kleur en licht, maar minder harmonieus dan het vorige.

De vier overige stukjes zijn van weinig beteekenis, het zijn: een *Boerin met een korf eieren,* het *Portret eener dame* van 1665, een *Guitaarspeler,* en een *Dame die een brief schrijft.* Beuzelarijen in het leven, speelschheid in de kunst, met heel veel behendigheid uitgevoerd; sierlijkheid in de schikking, gemak in het uitvoeren van het schijnbaar moeilijkste werk, — ziedaar wat dezen en andere meesters van zijnen aard onderscheidde en deed zoeken door de liefhebbers.

Verscheiden afstammelingen van Frans van Mieris maakten naam als kunstenaars. Vooreerst zijne twee zonen: Jan, geboren den 17en Juni 1660, die naar Italië trok en reeds den 17en Maart te Rome overleed, en Willem, geboren in 1662, gestorven te Leiden den 27en Januari 1747. Verder Willem's zoon, Frans de jongere, geboren te Leiden in 1689, den 22en October 1763 overleden. Alle drie volgden den trant van hun stamvader, maar meer en meer werden zij gelikt in de penseeling, kouder en onnatuurlijker van toon; hunne figuren worden gekleurde en geëmailleerde porseleinen beeldjes.

Werken van alle drie bezit de Ermitage: van Jan één, van Willem zes stuks, van den jongen Frans één. Willem, van wiens werken er vele gekend zijn, komt het meest overeen met den ouden Frans in de keus zijner onderwerpen. Jan en de jonge Frans behandelen meer tooneeltjes uit het volksleven; in de Ermitage bevinden zich van den eerste een *Baardscheerderswinkel,* van den jongen Frans een *Ontbijt in een boerenhuis.* Deze laatste hield zich niet alleen met schilderen, maar ook met geschiedenis en penningkunde bezig, en liet tal van belangrijke werken drukken tot beide wetenschappen behoorende.

Op het oogenblik, dat wij afscheid nemen van de familie van Mieris en van de talrijke kunstenaarsgroep in de Hollandsche School tot welke hare leden behooren, treft het ons hoe de trant, die hun zoo geheel eigen schijnt, weergevonden wordt bij meesters uit de Nederlandsche School van de verschillende tijdperken, die deze heeft doorleefd. De behendigheid

van het penseel, het miniatuurachtige in de schildering, verschijnt van de eerste tijden af, verdwijnt dan weer, maar keert ook telkens terug. Onze eigenlijke miniaturisten, de afzetters of verlichters der perkamenten handschriften, deden hun werk in de middeleeuwen heel Europa door bewonderen. Jan van Eyck en Memlinc, in de vijftiende eeuw, voerden meesterstukken uit in denzelfden stijl; hunne voorgangers penseelden in geijkten vorm, naar vastgestelde patronen; zij daarentegen gaven weer wat zij zagen met eigen oogen en voelden in het eigen gemoed; maar hunne uitvoering was niet minder keurig, hunne kleur niet minder glanzend. De invloed der Italianen bracht de weidsche doeken en de breede schildering in eere, van regel werd de fijnschildering uitzondering; maar zij liet zich wel op den achtergrond schuiven, vergaan deed zij niet. Op de scheidslijn van het tijdperk der Gothieken en der Renaissance vinden wij bij Quinten Massys, bij Gossaert van Mabuse, bij Lucas van Leiden naklanken der overlevering weer. De landschapschilders, Paul Bril en den Vloeren Breughel; menig schilder van dieren en bloemen in het daaropvolgende tijdperk: de De Heem's en Jan van Kessel; de schilders van kerkgezichten, de Neefs'en en meer anderen, waren miniatuur-schilders.

Rembrandt en Rubens leverden enkele pareltjes van ongeëvenaarde kleinkunst, bezield door hunnen immer machtigen geest. In de zeventiende eeuw bloeide dan in het Noorden de kunst van Dou en Ter Borgh, van Metsu, Mieris, Netscher, Van der Werff en zoovele anderen, die haar voortzetten tot ten halve de achttiende eeuw, zonder te rekenen de andere klein-meesters der Hollandsche School, die ze allen in mindere of meerdere mate beoefenden. Onder den invloed van Rubens hield men zich in het Zuiden bij den geweldigen en ruweren trant, maar daar ook telde onder de gevierden Gonzales Coques, met zijne miniatuur-portretten. En in onze dagen zagen wij weer in de her-opbloeiende school ten zuiden een Dyckmans en een Jan van Beers, ten noorden een Bakkerkorf en een Henkes terugkeeren naar den stijl van vroegere eeuwen.

Van waar, mag men vragen, die levenskracht van den ouden trant, die telkens wanneer men hem verlaten acht, nieuwe aanhangers vindt; die nergens gebloeid heeft dan ten onzent; die zoo lang hier in eere is gebleven en nog altijd door het groote publiek hooggeschat wordt. Het is zeker geen toeval, dat wanneer ons volk van kunstschilders spreekt, hen nooit anders dan fijnschilders noemt. Fijnschilderen, keurig en juist, maar sierlijk, in klein formaat, als in een spiegel van geringe afmeting, een hoekje van de wereld, een mensch of een bloem weergeven, heeft ons volk altijd bewonderd, zooals het in vroeger dagen veel hield van fijn bewerkte kopergravuren, juweelen, meubelen. Zijn zin voor netheid en verzorgdheid, zijn lust in het opsmukken der beperkte woonplaatsen met kostelijke en kleurige sieraden, droegen er niet weinig toe bij om het gretig te doen uitzien naar glansende en emailachtige schilderingen, die als juweelen blonken aan de muren der kamer. Die smaak kon bederven en bracht valsche kunst op den troon; maar zelfs wanneer wij die ontaarding afkeuren, mogen wij niet vergeten, dat de fijnschildering ten onzent honderden van kunstwerken in het leven riep, die de wereld bewondert en waarop wij fier mogen zijn.

VERPLEEGSTER. DOOR ANNA POLAK. † † † † † † † † † † †

Ben ik mijns broeders hoeder?

„Kijk 't 's mooi weer zijn, Hendrik. De zon schijnt zoo heerlijk!" En de zuster neemt het kleine, magere handje en laat de zonnestralen door de vingers spelen.

„Ja, zuster... zou moeder van middag komen?"

Angstig zien de droeve kinderoogen in de hare, als wilden ze het antwoord daarin lezen vóór het van haar lippen klonk; smeekend, alsof bij haar de beslissing lag omtrent dat bezoek, dat het afgetobde kereltje dat daar al maanden en maanden langzaam wegkwijnt, zoo innig hoopt, elken bezoekdag opnieuw, en altijd vergeefs weer. Als bij haar de beslissing lag — ja dan! Maar zij kan niets

dan met hem hopen, en — na de teleurstelling met hem lijden, en wachten op den volgenden keer.

„Ik hoop het ventje, — ik denk het wel, — als moeder tijd heeft tenminste!.... Ja vrouw Bezema, ik kom.... Wat is er? Zit het verband ongemakkelijk? Moet tòch zitten blijven, hoor! Wacht, zoo is het beter, niet?"

Zij verlegt het zieke lichaam, en keert het warme kussen om, met een oneindige zachtheid en liefde, die elken kleinen dienst, elk hulpbetoon dubbel weldadig maken.

„Dank u, zuster, dank u!"

En hoe ze het durft, begrijpt ze zelve niet, want zuster van Eemnes is als een wezen uit een andere sfeer, een soort van engel voor de arme derde-klasse-patiënten, maar eer ze er aan denkt, heeft vrouw Bezema de fijne, slanke vingers gegrepen die haar geholpen hebben. Zoodra ze merkt, wat ze gedaan heeft, wil ze hevig verschrikt weer loslaten, maar met een vriendelijken glimlach neemt de zuster nu de vereelte hand der werkvrouw tusschen hare zachte dameshanden die bijna geen sporen vertoonen van het ruwe werk, dat zij reeds jaren lang verricht, en zegt met haar warme, suggestieve stem:

„Geduld nog een poosje, vrouw Bezema! Geduld moeten we hier allen hebben, en eigenlijk alle menschen, op de heele wereld! Maar dan komt ook de belooning, en ga je weer heelemaal genezen naar huis, naar je man en kinderen. We zullen al gauw beginnen met de dagen af te tellen, hoor!"

En vrouw Bezema alleen latend met dat zonnig verschiet van beterschap en huisgezin vóór zich dat zij heeft opgeroepen, gaat zuster Emmy van Eemnes verder de bedden langs, en verricht hare dagelijksche bezigheden van wasschen en verbinden en ingeven, zacht en bescheiden als altijd, met een opwekking en een vertroosting voor ieder in 't bijzonder, maar heden met een ongewonen glans van geluk in de ernstige oogen, en iets ongewoon veerkrachtigs in den lichten stap en de beknopte, harmonisch-zekere bewegingen.

Zij heeft ook zoo iets heerlijks in 't vooruitzicht! Vanavond, haar vrijen avond, een partijtje bij de Verbruggens, waar ze zeker is, hèm te ontmoeten — het zijn zijn beste vrienden! O, ze zal nooit meer zeggen dat zij geen chance heeft in uiterlijke dingen, nooit meer! Het kon niet heerlijker treffen! Verbeeld je dat het eens gisteren geweest was, of morgen! Dan had zij niet kunnen gaan. Zou het met opzet zóó zijn ingericht.... Zou hij er misschien indirect om gevraagd hebben? Enfin, dat kan zij niet weten... trouwens, dat doet er ook weinig toe; het voornaamste is dat zij hem zien zal en spreken, — misschien zit ze wel naast hem — in elk geval heeft ze hem een poosje voor zichzelve, zonder zieken er bij die dwingen tot strikte onpersoonlijkheid. En als hij vanmiddag komt, en heengaat met zijn gewone „tot morgen, zuster," dat in den laatsten tijd zoo liefkoozend en teeder klinkt, dat weet ze dat er vóór dat morgen nog iets anders gebeuren zal... iets... al is het nòg zoo weinig en subtiel, maar dat zij weg kan bergen, weg kan sluiten, in het diepste hoekje van haar hart, bij hare andere schatten die ze gekregen heeft, alle, van hem... van hem....

Goed en weldadig is toch het leven! Zij voelt zich zoo jong en frisch en krachtig, en de zon schijnt zoo warm en vroolijk, en de heele wereld van denken en doen en voelen staat voor haar open, en de heele wereld van liefhebben, alles wat lijdt en ongelukkig is, en alles wat gelukkig is ook... want ook geluk is sympathiek, hèel sympathiek zelfs... dat wil zeggen, werkelijk geluk, geluk met een achtergrond van leed.... Hoe is het mogelijk dat geluk zelfzuchtig maakt? Haar maakt het beter, haar maakt het goed, met een oneindigen drang tot medevoelen, tot geven, altijd weer... want is de bron, een hart vol zaligheid, niet onuitputtelijk?... O! ze zou bergen kunnen verzetten.... En de doktoren kijken haar na met een glimlach van welgevallen... zoo'n pleegzuster zag je maar zelden... als ze eens allen zóó waren... maar de anderen... de anderen zijn één en al verbazing over het gemak waarmede ieder werk haar afgaat; niets schijnt haar moeite te kosten; het is toch wel benijdenswaardig, die gave,.. zou ook verplegen een talent zijn dat, aangeboren, niet gekweekt kan worden? Zij is dan wel éene der zeldzame uitverkorenen onder de tallooze geroepenen.

Het heeft zooeven half vijf geslagen. De drukte van familieleden en kennissen die hunne zieken hebben opgezocht is weggestorven. Een doodsche, drukkende stilte hangt in de derde-klasse-zaal, waarin de geur nog zweeft van meegebrachte sinaasappels en odeurs. Ook de zon die 's morgens zoo vriendelijk scheen als bode en belofte van naderende blijdschap, is ondergegaan. Een grauwe mist is haar gevolgd, als in het leven leed de stappen drukt der vreugde. . . .

Op het uitgeteerde gezichtje van kleinen Hendrik ligt een uitdrukking van hopelooze droefheid. Zijn moeder is niet gekomen. Ieder maal dat de deur openging staarden de verzwakte oogen, wijd opengesperd alsof ze dan beter konden zien, de nieuwe bezoekers aan, om telkens weer zich af te wenden met dieper neerslachtigheid. Van één tot 4 uur toe, 3 lange uren heeft de marteling geduurd. En nu heeft hij zekerheid — zij is niet gekomen, niet gekomen — een lange week staat voor hem om te wachten. . . .

„Is moeder er niet geweest?" vraagt vriendelijk een zuster die langs het bedje gaat, en den innig droeven blik heeft opgevangen. „Moeder vergeet je ook heelemaal!"

Een trek van pijn en verontwaardiging vertoont zich om het saamgetrokken mondje. Maar aanstonds ontspant het zich weer, want zuster van Eemnes is haastig op hem toegetreden — zij heeft de goedbedoelde, ontactvolle woorden verstaan — en hem zachtjes strijkend over het kortgeknipte haar, zegt zij met opgewekte stem:

„Ik denk dat moeder geen tijd gehad heeft, Hendrik! Maar ik denk dat moeder de volgende week wel komen zal."

Want vóór dien tijd is zij van plan naar die ontaarde moeder toe te gaan en met haar te praten, zóólang, tot zij haar heeft doen inzien wat haar plicht is tegenover dat stervende ventje, haar eigen kind. — Maar het is nog lang, de volgende week. En zoo gaarne wilde ze reeds nu wat opbeuring en troost verstrekken. Eensklaps glijdt een glimlach over haar gelaat. Snel verdwijnt ze uit de zaal, om even spoedig bij Hendriks bedje terug te zijn.

„Kijk eens Hendrik, wat moeder je heeft laten brengen! Een heerlijk fleschje eau-de-cologne! Moeder had zelf onmogelijk tijd en heeft het door een buurmeisje laten aanreiken — met vele groeten voor haar kleinen jongen. . . ."

Zonder blikken of blozen spreekt ze den vromen leugen uit, en detailleert hem, en kijkt het ventje diep in de nu gelukkige kinderoogen, en sprenkelt hem wat op het kussen, „een klein beetje maar, Hendrik, dan duurt het lang, vind je niet?"

„Ja, zuster . . . zuster mag ook wat hebben."

„Heel graag een druppeltje . . . dank je wel, hoor. Het ruikt heerlijk, hè? Het is toch maar prettig dat moeder je dat gestuurd heeft!"

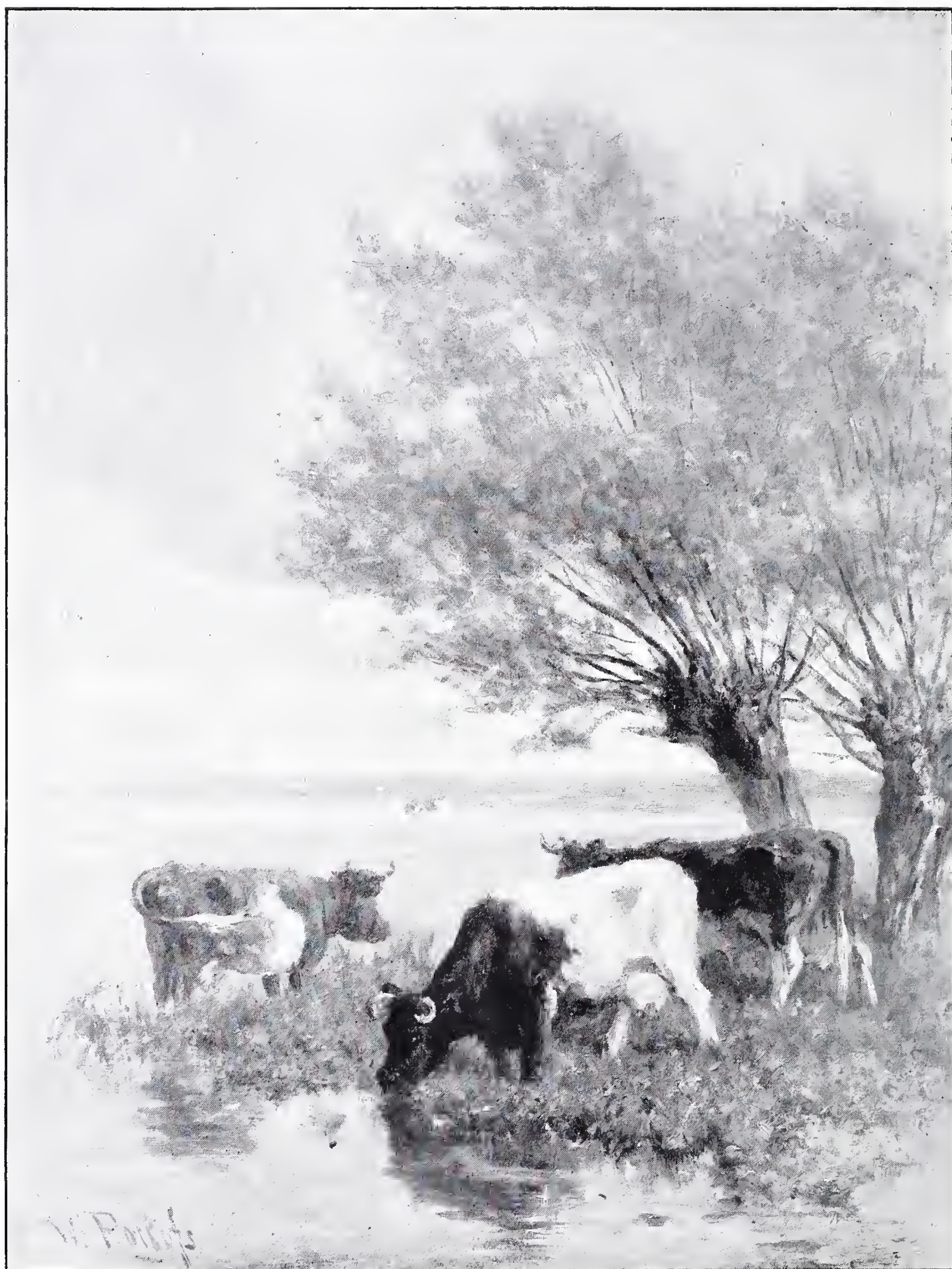
Zij kust hem zachtkens op het voorhoofd, met het weemoedig zoet bewustzijn van één oogenblik geluk te hebben gegeven in een oneindigheid van leed, één zonnestraaltje in dikke duisternis, die weldra zich voor eeuwig sluiten zal over dat kleine stukje leven. . . . Kleine Hendrik is haar lieveling, niet alleen omdat zij zulk innig medelijden met hem heeft, en zooveel teederheid hem schenken kan, maar ook — ze schaamt zich wel een weinig over wat ze „haar kinderachtigheid" noemt — omdat hij denzelfden naam draagt als *hij*, haar alles, Hendrik ter Linde. . . . En van kleinen naar grooten Hendrik dwalend, richten zich hare gedachten op den avond — op de zaligheden die haar wachten.

Ja, het is zalig geweest! Nog oneindig zaliger en zonniger was de werkelijkheid dan de droom. En nu is het voorbij, haar onbetwistbaar eigendom geworden, een heerlijke herinnering om van te genieten — haar leven lang. . . . „De herinnering is het eenige paradijs waaruit wij niet verdreven kunnen worden." Was het niet Carmen Sylva die dat gezegd heeft . . . of een ander . . . wat doet het er toe. . . . Zij wil de korte uren van den nacht gebruiken, om rustig alles over te denken, zooals het geweest is, van het begin af. . . . Maar dat valt haar niet mee — ze heeft hoegenaamd geen stuur over hare gedachten. Vreemd toch, zij ligt klaar wakker in het smalle witte bed, uiterlijk kalm, doodstil, met de oogen dicht, in de hoop dat ze dat ééne

beeld voor zich zal kunnen oproepen, het aangebeden gezicht waar zij iederen trek van kent, de magnetische oogen met die wondere diepte en uitdrukkingskracht, zooals ze van geen andere oogen ooit gezien heeft.... Maar zij kan haar gedachten niet regelen. Wild vliegen ze van het ééne naar het andere; beelden van lang geleden doemen op uit het niet, om aanstonds weder weg te zinken; tal van gewaarwordingen en gevoelens schieten op uit haar hart waar ze sliepen, en verslinden de korte uren van den nacht. Zij doorleeft ze nogmaals, de 23 jaren van haar bestaan, zoo hopeloos leeg en zoo droevig vol.... Zij ziet zich dwalen door het groote holle huis van haar grootmoeder, een stijve, aristocratische dame met krakend zwartzijden japonnen — een overblijfsel van de weelde uit vroeger jaren — en een krakende stem, die haar angst aanjoeg, en het toch al stille kind altijd stiller maakte, en eenzelviger, en geslotener. Van haar vader kende zij alleen het portret: een slanken man met fijne, scherpe trekken die veel op de hare geleken, een vastberaden trotschen mond en vreemde oogen met een raadselachtige uitdrukking, die vage diepten van leed en strijd deden vermoeden, waaraan het meisje, toen zij ouder werd, telkens trachtte vasten vorm te geven, maar ook de kleinste gegevens ontbraken haar, en grootmama heeft het geheim mee in het graf genomen.... Omtrent haar moeder wist zij slechts dat zij een meisje van minderen stand geweest was — van minderen stand althans in de oogen van de douairière van Eemnes. Nog klinken in haar ooren de koude harde woorden na waarmede haar onschuldige vraag „of grootmama geen portret van haar mama bezat" beantwoord was: „Mijn lieve kind, in *mijn* huis is er geen plaats voor het portret van je moeder." In haar huis niet, neen, evenmin als er in haar hart plaats was voor het kind dier vermetele die een zoon uit het geslacht van Eemnes had durven beminnen. Geen enkele herinnering aan liefkozende warmte, aan toenadering of vertrouwelijkheid schonk een weinig kleur en gloed aan de eentonige, doffe, doodsche stilte harer kinderjaren. Geen vriendinnetjes hadden er met haar gespeeld in de breede marmeren gang en den somberen tuin vol oude oude boomen, wier ruischende kruinen haar fluistrend verhaalden van vroegere jaren, vol leven en liefde, in den tijd hunner jeugd. Eenzaam was zij geweest, in huis als op school. Want ook daar hield zij zich afgezonderd. Haar klasgenootjes, vroolijke, levenslustige kinderen, ruw en hard en zonder consideratie als kinderen zijn, stootten haar af; en dezen van haren kant schuwden het stille, vreemde meisje dat evenmin te vinden was voor opgewonden spel als voor overmoedige plagerij. En zoo kwamen en gingen de jaren onder denken en droomen en lezen.... Boeken waren er genoeg in de oude kasten, en wat zij verder wilde hebben, haalde ze uit de bibliotheek voor haar karig weekgeld waar ze toch geen andere bestemming voor wist. Rijp en groen las ze zonder eenige methode. Een tijdlang verdiepte zij zich in de meest romantische romans, om daarna als reactie te grijpen naar sociale verhandelingen, philosophische beschouwingen, populair-wetenschappelijke werken van den meest verschillenden aard. Een schat van weten, van denken en voelen verzamelde zij zich langzamerhand; een soort van zonderlinge rijpheid vertoonde het zestienjarig meisje. De diepste vragen van het leven had zij overpeinsd; over de meest uiteenloopende onderwerpen had zij gelezen; tegenstrijdige opiniën vergeleken; een blik geslagen in duizelingwekkende diepten van lijden en strijden. Alles was bij haar aangeslagen; elke toon had sympathieke snaren in haar innerlijk wezen doen medetrillen; en toch was alles in haar leeg en onbevredigd: zelve gevonden, zelve gevoeld en doorleefd had zij hoegenaamd niets. Haar geest was gevoed met tweedehandsgedachten; haar hart met tweedehandsaandoeningen. En zij hongerde, zichzelve nog onbewust, naar het warme, volle leven, naar actieven arbeid en eigen gevoel. Het eenige persoonlijke van al die jaren was een korte dweperij geweest met een onderwijzeres. Duidelijk ziet zij het nog voor zich, het witte melancholieke gelaat, dat eenmaal zóó sterk op haar verbeeldingskracht gewerkt heeft, en haar heeft doen droomen eindelooze droomen vol zoet verlangen en eerbiedige bescheidenheid, totdat

een onrechtvaardige, ongevoelige handeling ontgoocheling bracht en een einde maakte aan haar dwepende vereering. Hare schatten van liefde en teederheid, die geen voorwerp vonden om er gelukkig mee te maken, groeiden langzamerhand uit in de breedte. Een oneindige sympathie voor alles wat leed en ongelukkig was, armen en zieken en onbegrepenen, gistte er in haar gemoed, een drang tot helpen, tot lenigen, die weldra overging in een verterende behoefte aan arbeid, vergezeld van een brandend bewustzijn van schaamte dat zij, een jonge, gezonde vrouw geen vinger uitstak om het levensjuk wat minder pijnlijk drukkend te maken op de schouders van de duizenden en nogmaals duizenden die er door naar den grond werden getrokken: dat zij geen voet verzette om haar plaats in te nemen in de rijen der moedige strijders voor betere levensvoorwaarden in de menschen-maatschappij. Zij wenschte te behooren tot geen enkele politieke of godsdienstige partij, tot geen speciale vereeniging. Haar breede lectuur behoedde haar voor eenzijdigheid, en had haar een te duidelijk inzicht gegeven in de zoo wonderlijk in elkander grijpende raderen der samenleving, dan dat zij niet sterk doordrongen zou zijn van de ontzettende, niet te berekenen gevolgen welke elke verandering moet na zich sleepen. De ervaring van anderen, wier gedachten zij had ingezogen, maakte haar voorzichtig en schonk haar een groot verantwoordelijkheidsgevoel. Geen heftige hervormster school er in haar. Maar ook lijdelijk toeschouwster zijn van 's levens tragedie was haar niet mogelijk. Zij was van oordeel dat er gegeven moet worden onophoudelijk en naar alle zijden door hen die bezitten aan hen die missen; niet stoffelijke gaven natuurlijk, maar al wat hart en geest te bieden hebben, al wat hoogere ontwikkeling en fijnere bewerktuiging kunnen schenken aan wie minder bevoorrecht zijn in aanleg of omstandigheden. En wat haar zelve betrof, haar onbepaalde drang naar werk en liefde uitte zich weldra in den concreten wensch om pleegzuster te worden.... Daar zou zij ten volle bevrediging vinden, aldus meende zij. Maar.... de trots der adellijke familie verzette zich tegen een freule van Eemnes, die verpleegster zijn en betaalden arbeid verrichten zou. Grootmama weigerde onverbiddelijk. Een pijnlijke scène was het geweest — toevallig in de groote zaal waar het geschilderd portret hing van haar vader. Eerst koel en bedaard, langzamerhand zich opwindend tegenover de ijzige kalmte der oude dame, had Emmy haar hartewensch kenbaar gemaakt. Toen waren de dunne lippen van elkander geweken, en stroef hadden de woorden geklonken, dat zij als grootmoeder, aan wie Emmy alles en alles te danken had, het brood dat zij at en de kleeren die zij droeg, nooit en nooit hare toestemming zou geven tot zulk een vernedering. Een oogenblik was de verzoeking in haar opgerezen om weg te loopen, het huis te verlaten, waar haar een verwijt gemaakt werd van haar afhankelijkheid op hetzelfde oogenblik dat de weg tot onafhankelijkheid haar werd gesloten, maar waar moest zij heen? Ze kon toch niet gaan bedelen? Ze kon toch niet slapen op straat? En daarbij, ze had geen recht tot heengaan, haar grootmama kon haar laten opsporen en terughalen. Ze had geen keuze, ze moest wachten totdat zij meerderjarig zou zijn. Het was moeilijk om te berusten — maar ze kon het, want het moest.... Een wonderlijke rust schenkt elke noodzakelijkheid. En toen was het gekomen, plotseling, de bevrijding. Een ziekte van enkele dagen, en haar grootmoeder was niet meer.... Zij had haar trouw opgepast, dien tijd, maar ook de laatste uren hadden geen toenadering teweeggebracht.... stijf en in de voegen, zooals ze geleefd had, was zij gestorven, de douairière van Eemnes... Emmy verwijt zich nog het gevoel van verlichting dat haar hart verruimd had, naast een vage ontzetting voor het eerste sterfbed dat zij bijwoonde.

Zij had van haar grootmoeder nooit gehouden. De laatste maanden, na de beleedigende woorden waarmede zij haar verzoek had afgeslagen, had zij bitterheid tegen haar gekoesterd — maar terwijl zij de zieke oude vrouw verzorgde en bij haar waakte, was langzamerhand die zachtheid in haar opgekomen die ons altijd bezielt ten opzichte van



„ONDER DE WILGEN."

REPRODUCTIE IN AUTOTYPIE NAAR DE SCHILDERIJ

VAN

WILLEM ROELOFS.



„ONDER DE WILGEN".

REPRODUCTIE IN AUTOTYPIE NAAR DE SCHILDERIJ

VAN

WILLEM ROELOFS.



hen aan wie wij weldoen; en toen, tegenover de absolute verzoening van den dood was elke kleingeestige gedachte en elke herinnering aan persoonlijk onrecht uitgewischt. Doch droefheid te gevoelen was haar onmogelijk. Onuitsprekelijke blijdschap vervulde haar bij de voorstelling, hoe spoedig haar droom reeds werkelijkheid zou worden....

Een week later had zij inderdaad geslapen in ditzelfde bed, waarin zij thans nog rust en denkt en droomt....

Haar plan was voor de verdere familieleden die ze op den begrafenisdag voor 't eerst ontmoette, een oudoom en eenige neven, een gemakkelijke uitkomst geweest. Wat hadden ze anders met het meisje moeten aanvangen? Zelve schreef zij aan de commissie van het stedelijk ziekenhuis te Amsterdam; en de goedgestileerde brief, het fijne dameshandje en de aristocratische naam bezorgden haar een onmiddellijke aanneming.

Jonge meisjes van dat genre stellen zich niet elken dag beschikbaar als verpleegster. Ze was toen 20 jaar.

Naast de groote bevrediging welke het actieve, verantwoordelijke werk haar schonk, het gevoel van waarlijk nuttig te zijn, van arbeid te verrichten die niet ongedaan màg blijven, hadden de eerste maanden van haar leerlingschap haar heel wat oogenblikken gebracht van moeite en neerslachtigheid. Trappen dweilen en met zware emmers sjouwen was soms voor het aan handenarbeid gansch niet gewende freuletje, hard werk geweest; de hulp die zij moest verleenen en de personen die geholpen moesten worden, waren soms verre van ideaal. Doch voortdurende goede wil, en innig medelijden met pijn en leed, ook in zijn ruwsten, meest onsympathieken vorm, hadden haar over de moeilijkheden heen geholpen. Haar ontwikkeling behoedde haar voor de vele domheden die onervaren verpleegsters gewoonlijk begaan; onoplettend was zij nooit; haar tact en zachtheid maakten haar bemind bij de patiënten, terwijl zij èn door haar uiterlijk èn door haar wijze van zijn toch steeds een zeker gezag over hen oefende, dat te groote gemeenzaamheid tegenhield en onwillekeurig dwong tot strikt gehoorzamen. Den hardnekkigsten strijd had zij te voeren gehad tegen haar eigen weekheid. Het groote assimilatievermogen dat haar tot zulk een buitengewoon geschikte verpleegster maakte, was tevens oorzaak dat zij zich de pijn en den angst, die zij bijna zelve medeleed, te hevig aantrok. Zij voelde instinctmatig den vijand die haar — dat wist zij maar al te wel — zou ten onder brengen als ze hem voet gaf, of liever, als ze hem niet stelselmatig bestreed. En zij bezwoer hem, met inspanning van al hare krachten, door haar phantasie gewelddadig te besnoeien, door zich te dwingen tot niet-denken, niet-voelen, en zooveel mogelijk doen. Toen had zij volkomen bevrediging gevonden, een korten tijd. Physiek en moreel was haar persoonlijkheid gegroeid. Leven voelde zij zich in den waren zin des woords; zij spande al hare vermogens in tot hunne uiterste spankracht; zij verrichtte werk dat ten nutte kwam aan zichzelve en anderen, aan wezens die leden; zij gaf en ontving liefde en genegenheid.

Niettemin sloop langzamerhand een gevoel van onvoldaan zijn in haar hart.... Allen bijna die hier lagen en wien zij haar medelijden schonk, waren benijdenswaardig in vergelijking met haar zelve: zij hadden betrekkingen die op hen wachtten, ouders of kinderen, een man, een zuster, een tehuis, vanwaar zij kwamen en waarheen zij wederkeerden.... en zij, zelfs de vacantieweken waarop zij recht had, moest ze doorbrengen in het hospitaal, — ze had geen ander tehuis en — niemand die haar liefhad — niemand op de groote wijde wereld bij wie zij hoorde.... De patiënten, ja, die hielden van haar, zoolang ze ziek waren en hulpbehoevend, — een enkele maal duurde hun genegenheid ook nog een poosje langer, nadat ze reeds vertrokken waren.... maar toch, ze keerden weer in eigen kring, naar eigen werk, en vroeger of later sleet het beeld uit van zuster van Eemnes, om — wellicht — in later jaren soms weer op te doemen, als een vage, lieve herinnering. De zieken kwamen en gingen — en de zuster bleef. En sterker werd het bewustzijn van verlaten zijn, van verloren zijn in de wereld, totdat, — totdat *hij* kwam, haar één en alles, haar eerste liefde, haar

afgod, de man dien zij liefhad met heel haar wezen, met gansch haar nooit verspilde liefdekracht.... Hij zou haar alles vergoeden wat ze gemist had in het leven; haar alles zijn wat het ééne menschelijke wezen voor het andere zijn kan, en zij zou hem alles vergelden, honderd-duizendvoud, met volkomen overgave, met een alles omvattende liefde zooals er geen tweede bestond op deze wereld.... »Een dokter en een pleegzuster hooren bij elkaar," is er van avond schertsend gezegd, en hij antwoordde „ja" en keek haar aan met een blik vol passie en teederheid, en boog zich tot haar over alsof hij haar in zijn armen wilde nemen en medevoeren, ver, ver weg, en alles verdween voor haar in zalige verrukking, het verleden en de toekomst en alle begrippen die tot nog toe voor haar hadden bestaan, en niets bleef over dan het bedwelmend bewustzijn, dat hij haar liefhad, en zij hem, — en dat ze bij elkander hoorden.... Ze had het geweten, vaag en onbewust, maar toch geweten, van den eersten dag af dat de jonge dokter in het ziekenhuis verschenen was. Een zonderlinge bekoring ging er uit van die forsche mannengestalte met het kalme, ernstige gelaat en de zachte, innig zachte oogen. Zij zag hem bewegen, dag aan dag, rustig en zeker, vol medelijden en geduld ten opzichte van de patiënten, met dezelfde soort van gezag die zij zelve over hen had. Zijn optreden boezemde aanstonds vertrouwen in; hij bezat die zekere suggestieve kracht, zoo noodig, wil het werk van den geneesheer vruchten dragen. Zij hoorde zijn diepe, klankvolle stem, die weldra voor haar het heerlijkste geluid zou worden op de gansche aarde. Lang vóór ze het zichzelve bekende, hunkerde ze, elken dag, naar het oogenblik van zijn komst, naar de liefkoozing van zijn blik en zijn stem. Nooit had ze zulke oogen meer gezien, donkerbruine, diepe oogen, die vochtig werden bij de minste aandoening. Ze volgden haar altijd, die oogen; zij bewoog zich in dien blik die haar omving, als in haar natuurlijk element, hij vertienvoudigde haar kracht, haar handigheid, de beknopte zekerheid harer bewegingen. Zij leefde van dien blik en dien warmen klank van teederheid in zijn stem... die teederheid die er alleen in trilde wanneer hij sprak tot haar. Tegen de anderen was hij beleefd en vriendelijk, tot in de vingertoppen gentleman, met de eenvoudig rustige hoffelijkheid van den geboren aristocraat. Toch was hij van burgerlijke afkomst, met een moeder en een zuster op een groote boerderij in één der dorpen aan de Zaan; tenminste dat had zij van kennissen gehoord. Hij zelf was zeer gesloten en teruggetrokken, maar ook even bescheiden in de aangelegenheden van een ander. Daarom geniet zij dubbel van de grootere vertrouwelijkheid die hij tegenwoordig brengt in de korte oogenblikken dat zij dagelijks samen zijn, even voor een onderzoek, even bij 't weggaan, bij het informeeren naar verschijnselen die zich al dan niet hebben vertoond — steeds weet hij gelegenheid te vinden tot een vraag of een opmerking. Zij is er trotsch op dat hij zoo menigmaal haar meening wenscht te weten — en er op gesteld schijnt ook de zijne mede te deelen aan haar — hij, de gesloten teruggetrokken man. Steeds dichter en dichter heeft hij haar tot zich getrokken in woorden, in blikken, in de liefkoozend beschermende wijze waarop hij zich tot haar overboog, om iets aan te nemen, iets aan te geven, en haar dan in de oogen te zien met een ingehouden hartstocht die haar werelden van zaligheid beloofde in de toekomst ... een vage toekomst die ze zich nooit in vasten omtrek nog heeft voorgesteld, totdat van avond de toespeling op doktoren en pleegzusters, die bij elkander hooren, een visioen voor haar deed oprijzen van een zonnig tehuis voor hen beiden, samen, dag aan dag, en jaar na jaar, samen werkend voor anderen in de meest volkomen harmonie.... Zoo zal het zijn, ja later.... Hoe jammer voor hem dat ze in 't geheel niet heeft gereageerd op al zijn toespelingen — ze kòn er niet op antwoorden, alleen luisteren in zalige verrukking, ze kòn hem niet aanzien, evenmin als ze kan kijken in de zon.... Hij zal toch niet denken dat het alles aan haar is voorbijgegaan — neen, dat kan niet, want ze trilde als een riet, iedere vezel, den heelen avond door — maar het is wel mogelijk dat hij dat niet heeft opgelet — mannen zijn zoo dom in die soort van dingen.... In ieder

geval weet hij dat ze hem elke vrijheid heeft toegestaan die hij genomen heeft; hij begrijpt toch wel dat ze van geen anderen man op aarde die wijze van aanzien en spreken zou dulden, zij, die zoo trotsch is en stijf en op een afstand .... alleen tegenover hem versmelt haar trots als sneeuw voor de zon. Hij heeft haar zonder te vragen bij den naam genoemd, en als een liefkoozing klonk het „Emmy" van zijn lippen.... Zij heeft nog niet ter Linde tegen hem gezegd, alleen het stijve „u" is voor altijd verbannen, om plaats te maken voor het heerlijk gemeenzame je en jij en jou. Het was een genot op zichzelf om jij en jou te zeggen tegen hem en ook van hem te hooren: „vind jij dat dan niet mooi?" had hij gevraagd naar aanleiding van Couperus' Extaze ... o ze weet alles wat ze gesproken hebben, ieder woord, elke intonatie ... maar wat blijft er nog oneindig veel te spreken over, ze zou dagen en weken met hem kunnen doorpraten, zijn meening moet ze weten over alles waar ze ooit over gedacht heeft, en de hare zeggen — of niet praten, hem zien alleen, zijn nabijheid voelen en zijn blik, dat is voldoende — voorloopig.... Zou hij kunnen slapen van nacht? Of zou hij denken aan haar, en droomen, zalige droomen van liefde en geluk, en de uren tellen tot hij weer bij haar is?... Wie zal het zeggen? Later zal ze het hem vragen — later — wat al bekentenissen zullen er dan worden gewisseld, zooals zoovele reeds op aarde, voor niemand van gewicht, maar voor hen beiden een hemel....

„Goeden morgen, zuster, hebt u bij vrouw Bezema nog koorts geconstateerd?"

Een oogenblik is het of haar hart wegzinkt, een rilling als van koude glijdt haar over den rug, zij voelt sterk de physieke onbehaaglijkheid van een slapeloozen nacht... doch maar een seconde duurt de onaangename gewaarwording. Dan ziet zij aanstonds in dat hij in de tegenwoordigheid van twee andere doktoren en een andere verpleegster, onmogelijk anders dan formeel kan zijn, en antwoordt zakelijk en flink en helpt waar haar bijstand noodig is — en bij het weggaan straalt haar een blik tegemoet die haar honderdvoud loont voor haar zelfbeheersching. En het hoofd opheffend naar het zijne dat zich tot haar overbuigt, laat ze hem lezen in hare oogen, het gansche geheim, haar oneindige liefde, en zacht klinkt van hare lippen zijn naam: „tot morgen, ter Linde!"

Een glans van verrukking verheldert het ernstig mannengezicht, een lichte schok gaat door zijn schouders, — dan wendt hij zich, nog even wankelend, om, met een gedempt gefluisterd „tot morgen, Emmy!"

Bij het toehalen der deur kijkt hij nog eens naar de teere meisjesfiguur die daar steeds staat, in dezelfde houding, en hem naziet — zijn blik zendt haar een laatsten groet „tot morgen"....

En morgen komt, en gaat, en overmorgen, en vele, vele dagen en alles is zoo wondervreemd, zoo vreemd.... Zuster van Eemnes is veranderd. Hulpvaardig en plichtgetrouw, tactvol en liefdevol is zij als immer — maar de kalme gelijkmatigheid die rust en kracht aan anderen schonk, is van haar heen gevloden; nu somber en zwijgend, straks vroolijk tot uitgelaten toe, verricht ze haar dagtaak. Het schip dat zelf zijn stuur verloor, kon moeilijk andren leiden — O, Göthe wist het wel: de woorden die vroeger banaal hadden geschenen, verkrijgen thans voor de ingewijde in liefdesmart hun beteekenis van eeuwige waarheid.... „Himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt".... Ja, het laatste het meest, doodelijk droef, met een gevoel van niet te dragen wee, alsof haar hart langzaam wegzonk, terwijl alles ver scheen en onwezenlijk.... Waarom vroeg hij toch niet? Waar wachtte hij op? Heeft ze zich dan alles verbeeld? Maar dat kàn immers niet; het is heusche, ware, werkelijkheid, zijn toon en zijn blik en alle andere bewijzen van zijn liefde. En toch.... Schuchter eerst en onbepaald, om telkens heviger en spoediger terug te komen, schoot de twijfel op in haar hart ... doch na iedere twijfeling dook het vertrouwen weer boven, fierder en krachtiger en de onomstootelijke zekerheid die ze mededroeg in de diepste diepte van haar gemoed.

Zeker, hij was vreemd soms. Zijn blik kon langs haar henen glijden zonder warmte, zijn stem kon voor een pooze den teederen klank

missen waar ze naar hunkerde, maar zoodra zij droevig werd en stil, en moedeloos het hoofd naar elders wendde, boog hij zich weder tot haar, en plaagde haar lief koozend teeder, en schertste zóólang tot in haar oog de liefdeglans terugkwam en de glimlach om haar mond.... De voortdurende, intense spanning verteerde haar. Ze was nog slechts een schaduw van zichzelve. Werktuigelijk deed ze haar werk, als een slaapwandelaarster bewoog zij zich door de zalen en gangen, zich verwonderend soms hoe de menschen om haar heen gewoon waren en vroolijk, en leeg naar het haar voorkwam, belang stellend in tallooze nietigheden — als waren ze wezens uit een andere wereld waar zij geen voeling mede had.... In elke stem die tot haar klonk, hoorde ze de diepe warme tonen van de zijne. Iedere gestalte die naast haar stond of liep verwisselde zij in gedachten met de zijne....

Zoo diep rampzalig echter als vandaag is ze nog niet geweest. Zulk een afgrond van ellende, zulk een woeste wanhoop als waar ze reeds den ganschen dag mee worstelt, kende ze nog niet. Rusteloos wendt ze zich om en om in het smalle ijzeren ledikant, om telkens weer het hoofd te drukken in het kussen dat nat is van tranen, — brandende tranen, die geen verlichting brengen — en met het laken in den mond de kreten te smoren die ze onmogelijk weerhouden kan. „O Hendrik, Henk, mijn God, waarom doe je mij dat alles aan!" Waartoe dient die onzekerheid? Waarom is hij niet gekomen van morgen toen zij daar stond in de gang? Zij had moeten helpen bij een operatie, die verricht zou worden door den ouden chirurg Veldman, terwijl ter Linde zou chloroformeeren. Een tijdlang ging alles goed, maar toen het bijna reeds was afgeloopen, voelde zij dezelfde soort van weeheid zich bekruipen die haar het begin van haar leerlingschap zoo moeilijk had gemaakt. Een vreemde duizeligheid deed de kamer langzaam draaien, en haastig kom en watten op de tafel plaatsend, was ze in de gang geijld. Daar had zij gewacht, twee, drie minuten, — tot hij komen zou... toen hoorde zij een oude, vriendelijke stem bemoedigende woorden spreken — het was dr. Veldman die haar wat hofman te drinken gaf en haar naar bed zond met den raad eens flink uit te slapen „want wij, doktoren en verpleegsters, die zoovele plichten tegenover anderen te vervullen hebben, mogen minder dan iemand onze gezondheid verwaarloozen. Krachten bij elkander houden, zuster!" En wonderlijk medelijdend had hij haar aangezien....

Waarom zou dat wezen? Nog een raadsel bij de vele die zij reeds op te lossen heeft... Hoe kòn Hendrik het over zich verkrijgen om haar daar alleen te laten staan! Hij moest toch begrijpen hoe ze naar zijn bijzijn, zijn deelneming verlangde.... O, als het omgekeerd geweest was, hoe zou ze naar hem toe zijn gesneld, trots alles en allen.... Ja, zij, maar daarvoor was ze ook een vrouw, met die uiterst fijne intuitie en dat voortdurend zich verplaatsen in eens anders gemoedstoestand, dat ook de hoogststaande mannen schijnen te missen.... In al haar verdriet doet het haar goed te denken, dat zij hem nimmer leed gedaan heeft, met opopoffering van eigen trots elke toenadering is tegemoet gekomen, hem altijd de gewaarwording besparend van meer te geven dan te krijgen, de handen uit te strekken in het ijle....

Hoe lang ze reeds in bed ligt, weet ze niet; zonder bewustzijn van tijd zijn de uren langs haar heengetrokken. Alleen de duisternis in het kleine vierkante hokje, dat haar tot slaapvertrek dient, en de stilte in het ziekenhuis welke de geluiden van de straat zwaarder en duidelijker doet naar boven stijgen, doen haar begrijpen dat de avond is gevallen.... Zij is veel kalmer nu. Zij heeft zichzelve gedwongen, de feiten in het aangezicht te zien, en heeft toen de conclusie getrokken, de éénige die er te trekken viel Nadat ze zich had blind gestaard op de eindelooze, zwarte leegte van een leven dat zij zou te dragen hebben zonder die aangebeden stem, en zonder dat aangebeden gezicht, had ze zich afgevraagd of zij dan een ongelukkige liefde koesterde. Was dàt wat men noemt „een ongelukkige liefde"? Dat is immers al te belachelijk! Weer voelt ze zijn blik, en zijn hand om de hare, die groote

hand die zacht en warm zich om de hare sluit, weer hoort ze zijn stem die haar plaagt en liefkoost, en de teedere woorden toen hij haar thuis bracht: „Goeden nacht, Emmy, — slaap wel," met een oneindige belofte die er in doorklonk, als wilde hij den weg voor haar effenen, haar leven lang! Ja, de hoogste vriendschap voelt hij voor haar, en achting voor haar persoonlijkheid, en eerbied voor haar vrouw zijn, door al zijn hartstocht heen... alles, alles, het volle, rijke gevoel. Er is geen twijfel aan, hij heeft haar lief, lief, zooals zij hem!... En heeft hij die liefde niet gewijd door haar te spreken van zijn moeder, van zijn zuster?... En toch, hij vraagt niet: Wat kan de reden daarvan zijn? En eensklaps wordt het haar helder. Geen wonder dat zij met haar weinig wereldsche wijze van kijken daar niet eerder aan gedacht heeft — hij zal te trotsch zijn om een vrouw te vragen vóór hij een behoorlijke positie heeft. Want die betrekking die hij nu bekleedt, derde geneesheer gelooft zij, is maar een begin waarschijnlijk, niet half genoeg om op te trouwen. En daarbij zal die adel van haar voor den burgerman wellicht ook nog een beletsel zijn. Want hij is heel, heel trotsch, dat heeft zij meermalen kunnen merken. Vreemd toch, dat de liefde niet sterker is. Misschien is dat anders bij een man, bij hem die de beslissende vraag moet doen, misschien kan men daarover niet oordeelen, vóór men zelf in 't geval heeft verkeerd. Toch gelooft zij stellig dat bij haar nooit stoffelijke redenen een beletsel of belemmering zouden zijn — dat alles zinkt immers in het niet bij de eindelooze gave van een hart vol liefde! Fier zou zij er op wezen om alles van haar man te krijgen; als het noodig was, tot aan haar uitzet toe; alles aan hem verschuldigd te zijn — maar oneindig fierder nog op het bezit van zijn liefde die haar de hoogste wijding geeft die er bestaan kan in dit leven.... Doch nu dit anders is bij hem, nu verheugt zij er zich over, thans voor 't eerst, dat zij behalve van adel niet ook nog rijk is! Over geldzaken had ze zich nooit bekommerd als kind; het was geheel aan haar voorbijgegaan dat zij in het oude groote huis bijna armoedig leefden, met één enkele bejaarde dienstbode, terwijl grootmama zwaar zijden japonnen droeg uit vroeger jaren en het dagelijksch middagmaal meer dan eenvoudig was. Den dag na de begrafenis had haar oudoom, grootmama's eenigst overgebleven broer, haar iets verhaald van hypotheken die het huis bezwaarden, van achteruitgegaan fortuin — de oorzaak werd haar niet verteld, en het meisje, te zeer vervuld met haar eigen plannen en idealen voor de toekomst, had er niet verder naar gevraagd — en ten slotte was haar medegedeeld dat het overblijvend kapitaal, behoudens enkele legaten, verdeeld was tusschen oom en haar, en dat zij een goede *f* 10,000 haar eigendom kon noemen, waarvan de rente haar tot aan haar meerderjarigheid halfjaarlijks zou worden toegezonden. Dikwijls had zij het betreurd, bij het overstelpend vele dat er in de maatschappij gesteund en tot stand gebracht moet worden, dat zij niet over grootere sommen dan eenige honderden guldens 's jaars beschikken kon — maar nu was zij er dankbaar voor. Anders durfde hij zeker in 't geheel niet vragen!... Zou het nog lang moeten duren vóór ze inderdaad de zijne was, met het volle recht om hem te koesteren in haar liefde, over hem uit te storten, altijd, altijd weer, de schatten van teederheid die in haar wonen, ongerept en ongeschonden, met een volkomen verloochening van zichzelve die de hoogste uiting van haar persoonlijkheid zou wezen, en het hoogste geluk!... Het is haar een genot te lijden, maanden lang, door hem, voor hem, — 't is of zij door het leed een hooger aanspraak op geluk krijgt, of dit haar loutert, of dit de vuurproef voor haar liefde is.... Maar toch, het is zoo moeilijk om te wachten, ontzaglijk moeilijk.... Toen kwam er tot haar een groote verzoeking, de verzoeking om te bidden. Zij voelde zich zoo klein en zoo verlaten, zoo hulpeloos alleen met haar hoop en haar angst; het leek haar zoo innig weldadig, om alles toe te vertrouwen aan een Hemelschen Vader die oneindig wijs en oneindig goed is, om zich te ruste te leggen in Zijne hand als een afgetobd vogeltje welks vleugels verlamd zijn... maar met inspanning van haar laatste krachten ontsnapt zij aan het gevaar van te schipperen met wat voor

wie gelooven het hoogste en het heiligst is, uit niets dan ellendige lafheid en zwakte. Het bewustzijn, het stuur over zichzelve nog niet geheel te hebben verloren, schenkt haar kracht, om weer geduld te hebben, een korte pooze nog — over eenige dagen zal ze haar examen immers doen, en dan zal hij zeker wel iets zeggen, of haar vragen naar hare plannen, wie weet wat hij dan vraagt of zegt, in ieder geval moet het haar iets verder brengen.... Tot zoolang zal zij wachten, — en vertrouwen op hem — haar Hendrik, Henk.... Al soezend valt zij uitgeput in slaap....

(Wordt vervolgd.)

TROUW. † † † † † † † † † † †
DOOR FABIANE. † † † † † † †

„Ik hoor dat Frits en Dien niet thuis zijn, maar mag ik toch even binnen komen?"

„Wel zeker, Ot, je bent altijd welkom, dat weet je."

En Annie Verduynen stond op om den laten gast te verwelkomen. „En ik heb ook nog een kopje thee voor je — geloof ik...."

Het handje dat ter verwelkoming was uitgestoken, maakte plotseling een zijdelingsche beweging naar de tea-cosey, die opgetild werd, terwijl de oogen van 't gastvrouwtje een haastig onderzoek in loco instelden. Ja, er wàs nog thee, èn warm.

„Melk en suiker zooals altijd, hè? — Ja ze zijn naar Amsterdam en komen eerst morgen terug. Heb je soms een dringende boodschap voor Frits?.... Wel jongen, wat sta je daar zoo te kijken?" — en met den theepot in de hand keek ze hem verbaasd aan, en lachend: „Neem plaats en vertel eens wat!"

„Dàt wil ik gaarne doen, maar ik moet eerst mijn gewone groet hebben. Of vindt je 't ongepast nu je van avond ongechaperonneerd bent?"

„Je moèt, je moèt! ik zie volstrekt niet in...."

„Neen, neen, ik verlàng slechts. Is 't zoo beter? Kom laat die thee nu even rusten en geef me ten minste fatsoenlijk de hand."

„O, met genoegen," en het trekpotje werd neergezet, „goeden avond, mijnheer van Moet'm!"

„Goeden avond, mevrouwtje van Stout'm!... Wat beduidt dag, zeg? Tot straf krijg je 'm nu tòch, dáar."

En een klinkende zoen trof Annie's wang, terwijl haar hand stevig werd vastgehouden.

Annie lachte en noemde hem een ongemanierde jongen; maar ze voelde dat ze kleurde en om haar zenuwachtigheid te verbergen, ging ze druk aan 't theeschenken.

Zij was nog niet gewend aan wat hij „zijn groet" noemde.

Toen zij, eenige maanden na den dood van haar echtgenoot, bij haar broer en diens vrouw was komen wonen, had Otto, in zijn kwaliteit van broer van haar schoonzuster, en in de omstandigheid dat hij door zijn zwager en zuster als een huisgenoot beschouwd en behandeld werd, had hij zich het recht toegekend haar ook als zoodanig te begroeten. Frits en Dien schenen dit heel natuurlijk te vinden, en daar Annie niet preutsch wilde schijnen, had ze nooit laten merken dat ze 't toch eigenlijk een beetje vreemd vond. En nu was dit zoo langzamerhand een gewoonte geworden.

Wat zoù 't trouwens ook, zoo'n enkele kus! Het beduidde niet meer dan een handdruk, èn 't was hartelijker. Zoo werd ze ook door haar broer gekust, en ook door Dien. En Paul, háár Paul, had vroeger nooit wat in een zoen gezien, hij zelf kuste ook wel eens haar vriendinnen, het was dus heel gewoon.

Ze was het alleen maar ontwend, ze was het verleerd gekust te worden. Ach! 't was ook zoo làng geleden dat hij heenging, wèg, verdwenen uit haar leven, met zich meenemend al haar mooie jonge illusies, al haar levensvreugd!

„Stoor ik je in je werk?" vroeg Otto, met een blik op de verspreide papieren op de tafel.

„O neen!" klonk het haastige antwoord, „ik wàs aan 't werken ja, maar het vlotte weer niet, en dus is me deze stoornis heel welkom."

„Och neen, het vlot niet," liet ze er een beetje droevig op volgen, „het wil niet; ik zit uren lang te suffen over mijn papier en kan niets uitdrukken van hetgeen er soms hierbinnen woelt. Ik blijf ronddraaien in een cirkeltje van steeds dezelfde woorden, en 't klinkt alles even banaal; van „mooi-zeggen" is geen sprake meer. 't Is zóo ontmoedigend."

En met haar potlood martelde ze zenuwachtig een velletje papier, alsof ze in stede van de woorden die haar ontglipten, in lijntjes en streepjes uiting wou geven aan hare gevoelens.

„Dikwijls bekruipt me de lust om het op te geven. Zóo gaat 't niet, 't is tijdverlies."

Oho, wat zijn we mismoedig van avond! ik herken onze flinke Annie niet meer.

„Zie je, had ik maar een beetje meer zelfvertrouwen, dàt is het groote euvel. Ik moet een steun hebben, ik moet mijn ideeën kunnen bespreken, verwerken, anders gaat het niet. Vroeger..."

„En Frits dan, is zijn hulp niet voldoende?"

„Frits is een beste jongen, maar zijn ideeën verschillen zoo hemelsbreed met de mijne, dat ik aan hem geen steun kan hebben, geen intellectueelen steun.

„Is er dan niemand anders in je omgeving?"

„Je meent toch niet Dien?"

Ze moest lachen bij die veronderstelling, en Otto lachte mee. Die goeie maar zoo erg onbeduidende Dien! Eén en al proza en oppervlakkigheid.

„Neen, het zijn beide beste, hartelijkste menschen, en ik houd heel veel van hen. Maar... ik ben nu eenmaal ànders aangelegd...'

„Ja, Annie, dat weet ik."

He, wat klonk dat prettig, zoo warm, zoo echt gemeend.

Annie keek even op om hem met een knikje voor dien overtuigenden toon te danken.

Otto van Swanen had mooie donkerblauwe oogen, die je altijd zoo prettig konden aankijken. Ook nu weer, vond Annie, en er tintelde iets in zijn blik, nu ze hem aankeek, iets dat hare oogen vasthield.

„Maar is er niemand ànders nog, Annie," ging hij voort.

Wàt was het? Wàt lichtte zoo in die oogen?...

„Neen, Ot, wien bedoel je?"

En nu scheen het lampje plotseling te verdooven daarbinnen....

„Tel ìk dan in 't geheel niet voor je? wil je 't niet eens met mijn steun beproeven?"

Annie was weer met haar potlood druk aan 't figuurtjes teekenen, zoodat ze Otto's teleurgestelden blik niet merkte, toen er geen antwoord volgde op zijn zacht uitgesproken vraag.

Had hij dan zóo zacht gesproken dat ze 't overhoord had? Of wilde ze niet hooren?

Hij wachtte of ze soms nog zou antwoorden. Ze kraste zoo ijverig voort, alsof het een kunstproduct gold; dat deed ze wel meer als ze over iets nadacht.

Maar Annie dacht na over haar eigen vraag: Wien hij toch bedoelen kon?

Iemand anders nog? in haar omgeving?

Ja, één is er, die, schoon onzichtbaar, steeds tegenwoordig is in hare omgeving, in haar hart. Maar ach, soms voelt ze die nabijheid niet... Soms lijkt hij haar zoo ver, ver weg... en dan is alles zoo ànders, zoo koud en leeg. Dan voelt ze zich zoo eenzaam en zoo moedeloos, en heeft ze oneindige behoefte aan tastbaren steun en troost. En zij, die vroeger met Paul samen werkte, en menig schetsje reeds de wereld inzond, zij mist dan alle zelfvertrouwen en voelt een groote leegte in haar hoofd!....

„Neen, het gaat niet, het zal nooit meer gaan," en een laatste flinke haal scheen aan haar uitroep kracht te moeten bijzetten, terwijl daarna het potlood spijtig werd neergeworpen.

Haar vriend had haar zwijgend gadegeslagen al dien tijd.

Ze was zeker weer in het verleden verdiept; hij kende nu die plooi in het anders zoo gladde voorhoofd, die diepe groef welke zich tusschen de wenkbrauwen vormde als zij dacht aan „voorheen"....

Een plotselinge opwelling van retrospectieve jaloerschheid overvalt hem. Het verleden is àlles voor haar, zij schijnt niet te beseffen dat ook het heden recht van bestaan heeft en eischen stelt. Een soort drift maakt zich van hem meester als hij bedenkt hoe zij haar jonge jaren laat voorbijgaan zonder te

genieten van het leven, het heerlijk mooie jonge leven dat haar nog zooveel te bieden heeft. Al hare gedachten verwijlen bij dat gehate „vroeger", terwijl aan hare voeten een wereld van geluk ligt. Ze heeft het maar te grijpen, dat geluk,. . . maar ze wil het niet zien, moedwillig vertrapt ze het. . . .

Dat moèt, dat zàl veranderen.

Hij stond op om het van de tafel afgerolde potlood op te nemen.

„Het moèt gaan, Annie." Bijna ruw werd haar het schrijfinstrument in de vingers geklemd. En bevelend, als wilde hij haar zijn energie opdringen: „En het zàl gaan, ik wil het. Ik zal voor ons beiden willen, als jij verkiest zwak te zijn."

Geschrokken over zijn ruwe aanraking en zijn scherpen toon, keek Annie hem angstig aan; en haar verwonderde blik ontmoette twee boos kijkende donkerblauwe oogen, zóo donker dat ze bijna zwart schenen.

Wat was dàt? Waarom die plotselinge boosheid? Niet zoozeer door zijn woorden dan wel door zijn toon was zij pijnlijk getroffen.

„Ik wil het," herhaalde zij werktuigelijk; en toen, terwijl hare oogen zich langzaam met tranen vulden, voegde zij er zacht bij: „Zou je denken, dat dit hielp?"

O die treurige toon! dat droevige gezichtje! Wat zag ze er in Otto's oogen nu recht hulpbehoevend uit. Werkelijk, ze had hulp noodig, zijn hulp. Wilde ze die maar aannemen!

Hij lei zijn hand op haar schouder, en zich een beetje voorover buigend: „Heb ik je doen schrikken? Dat spijt me, dat was niet mijn bedoeling." Hoe lief, hoe zacht sprak hij nu weer! en hoe smeekend ging hij voort: „Niet schreien Annie, niet doen, want daar ik die traantjes te voorschijn riep, moet ik ze ook weer trachten weg te maken, en dan. . . dan kan ik ze slechts afkussen. . ."

Zij kon niet antwoorden, want de aandrang om wèl te schreien werd hoe langer hoe sterker. Doch bij zijn laatste, bijna fluisterend uitgesproken woorden, schudde ze hevig met het hoofd, wenkte van néén, terwijl ze haar tranen in 't geheel niet meer kon inhouden.

Toen kon hij aan zijn lust geen weerstand bieden, het werd hem te machtig. Vlug schoof hij zijn stoel wat naderbij, nam haar hoofd tusschen zijn twee handen, en terwijl er een innig teedere blik langs dat droeve gezichtje gleed, kwamen zijne lippen zacht in aanraking met hare oogen. Heel zacht, doch herhaaldelijk, het eene na het andere kreeg zijn beurt; en met zachten drang, kwam toen vanzelf het hoofdje terecht op zijn schouder, terwijl de eene vrij geworden arm het tengere lichaam omsloot.

Als een kind trachtte hij haar te sussen, met lieve, zachte woorden, en steeds langer wordende kussen op voorhoofd en oogen. En als een kind steeds snikkende, liet Annie hem begaan, zich vol vertrouwen overgevende aan het heerlijk gevoel van beschermd en getroost te worden.

Maar de armen die haar vasthielden begonnen haar nauwer en nauwer te omklemmen, en de traantjes waren al lang gedroogd, terwijl de lippen die ze hadden weggevaagd, nog steeds den zoeten arbeid niet staakten. . . .

Otto begon zijne zelfbeheersching te verliezen, — toen Annie, met een diepen zucht, de oogen opende. . . . en in twee andere oogen keek, die zulk een verraderlijk stralende uitdrukking hadden, dat ze, als door een electrische schok getroffen, zich plotseling overeind richtte, zich uit zijne omarming losrukkend. En toen, diep verlegen, wist ze niet wat te doen noch te zeggen. . . .

Otto was opgestaan en had even de kamer op en neer geloopen. Eerst was hij bang dat zij boos zou zijn, maar toen hij haar zoo besluiteloos en blijkbaar verlegen zag zitten, trachtte hij zoo luchtig mogelijk tezeggen: „ziezoo, nu ben je weer kalm, hé? En nu geen zulke droeve buien meer hebben hoor, dat mag niet. En maar weer dapper aan 't werk gaan. Beloof je zoet te zijn voortaan?"

Hij sprak weer heel gewoon; Annie dorst hem even aan te kijken. Had ze zich straks vergist? Hij keek nu ook weer heel gewoon, heel prettig.

„Zoet zijn! ja behandel me maar als een kind, ik heb me werkelijk als zoodanig aangesteld. Deed ik èrg mal?"

„Kom kom, troostte hij haar goedig, zóo erg was het niet. Je was maar een beetje

zenuwachtig, en.... nu weten we daar een goed kalmeerend middeltje voor, niet waar?" liet hij er schalks op volgen; en toen, vergoelijkend, als om zich te verontschuldigen over zijn vrijpostigheid van daareven: „Och, ik ben toch bijna een broer van je, niet waar. En een broer mag zijn zusje toch wel troosten als ze verdriet heeft?"

Ze sprong letterlijk van haar stoel op.

„Een broer! ja dàt is het, dàt ben je voor me!" Het klonk als een verlossingskreet, uit volle borst; en in haar blijdschap over die uitkomst merkte ze de schaduw niet op die een oogenblik over Otto's vriendelijk gezicht gleed.

Doch reeds stak hij haar beide handen toe. En ernstig, maar hartelijk tevens, zei hij: „Ja kindje, een broer die veel meer van je houdt dan je denkt. En daarom meen ik ook het recht te hebben van je te verlangen dat je een beetje op mìj zult steunen in oogenblikken van ontmoediging. Zal je? Ik wil je gaarne helpen met raad en daad, en ik kàn het ook, heusch.... Zal je 't beproeven?" herhaalde hij, en nogmaals, dringend, ongeduldig, bijna bevelend: „Zal je, Annie, zal je?"

En zij, zich beheerscht voelende door de kracht die van hem uitging, fluisterde een aarzelend: ja.

Alsof dit woordje over zijn levenslot besliste, steeg er een juichkreet op in zijn borst, dien hij slechts met moeite beletten kon over zijne lippen te komen, maar die zich uitte in die tinteling zijner oogen, die Annie altijd zoo raadselachtig vond.

Doch Annie zag het ditmaal niet. Met hare handen in de zijne, stond ze vóor hem, de oogen neergeslagen, een kind gelijk dat zich schuld bewust is, en het groefje tusschen de oogen, bijna onmerkbaar maar toch aanwezig, verried eene onrustige gedachte achter dat blanke voorhoofd.

Maar Otto, uit louter blijdschap over hetgeen haar vage belofte hem voorspiegelde, had het lieve mooie vrouwtje, dat daar zoo schuchter voor hem stond, dolgaarne in zijn armen willen sluiten; doch de herinnering aan den hevigen passiegloed, door de zachte liefkoozing van zoo straks plotseling in hem wakker geroepen, deed hem besluiten voorzichtiger te wezen; kalm moest hij blijven, wilde hij zijn doel bereiken.

Zichzelf meer volkomen meester, zei hij vroolijk: „Dat is afgesproken. Je zult zien wat voor genie in mij sluimert. Goeden avond, collega.

Met een laatsten handdruk, zich het genot van zijn „gewonen groet" ontzeggend uit angst zich weer te zullen verraden, nam hij haastig afscheid, en ging heen, inwendig jubelend.

Maar de rimpel op Annie's voorhoofd was àl dieper geworden, getuigende van smartelijke gedachten.

Waarom voelt ze zich zoo vreemd? welk vaag schuldbewustzijn beklemt haar het hart?

Ze wandelt eenige malen door de kamer heen, en blijft ten slotte staan voor het groote portret dat aan den muur hangt. Terwijl haar blik zich er op vestigt, verliezen hare trekken langzamerhand die droeve, ietwat angstige uitdrukking, en komt er een zachte schittering in hare oogen.

Paul! dien ze liefhad! — neen, liefheèft, want hij leeft voort in haar. Zijn persoonlijkheid heeft zich zoo diep gegrift in hare ziel, dat niets ter wereld het heerlijke beeld omsluieren kan. Zijn nobel, groot karakter staat in haar herinnering als een rots van schoonheid en goedheid. En al doet telkens en telkens weer de smart der scheiding als een vlijmende pijn zich gevoelen, al moet ze telkenmale weer opnieuw afstand doen van het reeds zoo lang verloren, maar steeds weer helder opdoemende geluk, — telkens ook daalt er een zachtweemoedige vreugde in haar neer, door het gevoel dat ze één is gebleven met wat eenmaal haar wereld, haar àlles was.

Doch waarom moeten er oogenblikken komen dat zij zich verlaten voelt, zoo troosteloos en hulpeloos! En waarom moet er dan altijd een steun van buiten af gezocht worden.... en soms gevonden?

Dáar, naast het beeld van hem, den éenige, rijst plotseling dat van Otto op...

Otto, den vriend, aan wien ze beloofd heeft om raad en hulp te vragen; om medewerking....

Het gevoel van schuld komt nu met vernieuwde kracht weer boven.

Medewerking? waarom heeft ze dat gedaan? Zij die Paul's hooge gedachtenvlucht heeft mogen volgen, zij, wier denkvermogen gekneed en gevormd werd door hèm, hoe zou zij nog geholpen en gesteund willen worden door een ander? Zij wist dat dit niet kòn, niet zòu gebeuren, waarom heeft ze dan „ja" gezegd? Wat dwong haar daartoe?

Het onaangename, beklemde gevoel van daareven grijpt haar weer aan.... Wat is het, maar wàt dan toch? Wat in hem trekt haar zoo aan, wáardoor voelt ze zich beheerscht in zijn tegenwoordigheid? en waarom steeds dat onvrije gevoel? Is hij niet haar trouwe vriend, haar broer?

En de rimpel tusschen de wenkbrauwen wordt onheilspellend diep.

Dan, plotseling verdwijnt hij en sluiten zich haar oogen.

Haar broer....

Zoete, lieve woordjes klinken haar in de ooren, en trillende warme lippen komen in zachte aanraking met haar gezicht.... O, hoe heerlijk zoo gekoesterd en gekust te worden... Een broer? neen een broer kust zóo niet... zoo kust Paul alleen....

Een schok doortrilt haar. Met de oogen wijd geopend staart ze plotseling angstig voor zich uit.

Paul?....

Neen, Otto was 't!.... Otto heeft haar gekust en ze heeft het goed, ach, ze heeft het heerlijk gevonden.

O God! hoe kàn dat mogelijk zijn.

Otto mag goed en hartelijk wezen, maar dàt hoeft toch niet, dat mag niet meer gebeuren. O, ze is zwak en kinderachtig geweest....

En deemoedig opziend naar het portret van den geliefden doode, smeekt ze kinderlijk om vergeving terwijl ze in hartstochtelijk snikken uitbarst.

* * *

Annie had een eenzame, kleurlooze jeugd gehad. Hare moeder had ze vroeg moeten missen. Een flauwe herinnering was haar bijgebleven van een bleeke dame, met groote, treurige oogen, die haar teeder aankeken, terwijl een smalle, magere hand zacht liefkoozend over haar kinderhoofdje streek. En die treurige, liefdevolle moederblik was het eenigste blijk van teederheid dat ze zich herinnerde ooit genoten te hebben! — Haar vader had zich nooit veel met haar bezig gehouden, en Frits was altijd een ruwe jongen geweest, niet in staat om een teergevoelig meisjesgemoed te doorgronden en te begrijpen. Later waren ze beide wel heel lief en bezorgd voor haar geweest, maar het was eene oppervlakkige genegenheid, meer een gewoonte dan een sterk sprekend gevoel.

En zoo was zij blijven voortleven met een steeds grooter wordende behoefte aan teederheid; en haar voortdurend aangroeiend verlangen naar een echte, diepgevoelde sympathie, was onbevredigd gebleven — totdat ze Paul Verduynen leerde kennen en liefhebben. En toèn had ze, met haar naar liefde hunkerend hartje, zich ook geheel en al gegeven aan hem, die haar de schoonheid van het menschenleven had geopenbaard.

Als een slanke liane had ze zich geslingerd om den schoonen, hoogen boom — en nu deze krachtige steun bezweken was, bleef het slingerplantje zich halsstarrig hechten aan den dooden stam.

Het korte, doch heerlijk zonnige liefdeleven dat ze met en door haren echtgenoot gekend had, had haar zooveel innerlijke kracht en levensvatbaarheid gegeven, dat de gedachte niet bij haar opkwam, of nieuwe, jonge levende krachten misschien zouden noodig zijn om die der teere plant op den duur in stand te houden.

Door gelukkige materieele omstandigheden was Annie altijd bevrijd gebleven van drukkende zorgen; en in hare ideale opvatting van het leven, beschouwde ze dit steeds door een waas van poëzie heen, waardoor ze al het lagere en onedele in de menschelijke natuur slechts met vage omtrekken zag, terwijl het hoogere gevoelsleven reusachtige afmetingen verkreeg.

Zonder zich nu duidelijk rekenschap te geven van het gevaar dat haar zoo hooggeschat gevoelsleven bedreigde, had ze er toch een vaag besef van, dat het beter zou zijn Otto's hulp niet aan te nemen. Indien ze werkelijk niet alléen kon werken, zonder Paul's leiding,

welnu, dan zou ze haar werk opgeven en een andere bezigheid zoeken. — Zieken verzorgen en troosten, zieken-verpleegster worden, dat had haar ook altijd zoo aangetrokken. In dat belangeloos opofferende dat geheel zichzelf-geven aan hulpbehoevende medeschepselen, had ze altijd iets groots, en daarom ook iets aantrekkelijks gevonden.

Ze zou het Otto zeggen, ze zou er met haar vriend over spreken....

Maar toen Otto den volgenden dag kwam, en haar heel gewoon en ongedwongen begroette met een flinken handdruk, toen vroeg ze zich verbaasd af wàt haar gisteren eigenlijk bezielde? — en ze lachte om dien dommen, vagen angst.

Ze vond het prettig dat haar vriend dadelijk zooveel belangstelling toonde voor haar begonnen werk, en haar onmiddellijk over eenige moeielijkheden heen hielp, waarover ze zoo lang had zitten tobben. Dat gaf haar vertrouwen — en geleidelijk nam ze dien steun aan en begon ze te rekenen op zijn hulp. En toen ze langzamerhand meer voldoening van haar werk kreeg, werd ook hare vroegere ambitie gedeeltelijk weer in haar wakker.

Otto kwam nu heel dikwijls. Hij was een ontwikkeld, zeer belezen man, en Annie redeneerde graag met hem over onderwerpen die haar boeiden. Doch niet altijd waren ze 't eens in hun opvattingen — en dàn maakte hij haar dikwijls boos over de hardnekkigheid waarmee hij haar zìjn idee wilde opdringen. Zooals dien dag met het gedicht van Fiore della Neve.

Met veel klem had hij de Musset's „Augustus-nacht" gelezen, en toen hij aan de laatste regels kwam:

„Bemin en luik weer op, bloei als in
vroeger tijden,
„Wie eens geleden heeft, moet telkens
weder lijden,
„En eeuwig minnen weer, wie eenmaal
heeft bemind....

toen kwam weer die eigenaardige tinteling in zijn oogen, die Annie telkens in verwarring bracht. En na op warmen toon zijn volkomen instemming met deze gedachten betuigd te hebben, las hij het mooie antwoord van Fiore zóó slecht, naar Annie's meening, dat zij hem het boek uit de handen rukte om het zelf te lezen. En op háar manier had ze het toen vertolkt; en toen ze met trillende stem het derde vers begon:

„Vergeten... minnen wèer.. wanneer
ge uw gansche wezen,
„In één gedachte ziel en leven hebt
gelegd...."

en met nog meer aandoening het vierde las:

„Dàn geeft geen zomerdauw der ziele
versche bloemen,
„Dan siert geen frissche kelk den dooden
stengel weer,
„En zoo in de woestijn, die gij uw hart
mocht noemen,
„Margana 't paradijs, nog voor u op
laat doemen;
„Er bloeit... een maankopplant, — maar
naast haar geene meer!"

toen had hij zoowaar om hare emotie gelachen en haar sentimenteel genoemd.

Dien dag waren ze boos van elkaar gegaan....

Maar die keer had zij ten minste stand gehouden bij haar eigen idee. Meestal, bij verschil van opinie, wist hij haar zoo handig te verstrikken in zijn redeneeringen, dat ze tegen wil en dank eindigde met toe te geven. En al was hij dan veel hartelijker bij het heengaan, wanneer ze weer alleen was, werd ze er boos over dat ze ànders gesproken had dan ze eigenlijk meende. Dan kwam ze in verzet tegen dien onverklaarbaren invloed dien hij op haar uitoefende, — want al zag ze tegen hem op als haar meerdere in verstand- en geestesgaven en al voelde zij zich zeer tot hem aangetrokken zoolang zijn ideeën met de hare strookten, — mijlen ver van hem af, als een onverschillige stond ze voor hem, zoodra haar gevoel met zijn theorieën in botsing kwam.

En dàn kwam weer in haar op, sterker dan ooit, het verlangen naar dien éénen, wiens gevoelsleven met het hare ten nauwste verbonden was geweest.

Otto was eenige weken op reis geweest. En toen hij dien dag de tuinkamer binnentrad, bleef hij blij verrast staan; door de open deur zag hij Annie in den tuin wandelen — in een licht toilet! —

Dien ving zijn verbaasden blik op, en riep vroolijk: „Wat zeg je er van, broertje? heb ik dat niet netjes klaargespeeld? staat haar dat japonnetje niet snoezig?"

„Heb jij dat van haar verkregen?" was zijn wedervraag.

En Dien aan 't uitleggen: het verveelde haar al lang, dat eeuwigdurend rouw-dragen; en nu had ze eens heel ernstig met Annie gesproken en had gezegd, dat, zoo ze 't al niet voor zichzelve deed, ze dan ter wille van haar omgeving die sombere kleeding moest afleggen. Ze had nu lang genoeg getreurd, waarachtig, 't was nu toch al lang over 't jaar! — „En om òns plezier te doen, heeft het lieve kind het japonnetje aangetrokken dat ik haar stilletjes had laten maken, en is ze ook eenige malen met ons mee uitgegaan. Maar in 't Casino dansen, dàt wilde ze niet. Daarmee wachtte ze zeker op een ander, een afwezige...." eindigde zij, met een veelzeggenden blik op haar broer.

Deze bleef kijken naar de lieve verschijning daarginds en antwoordde niet. Hij begreep eenigszins hoe zijn goedige maar tactlooze zuster over die kwestie met Annie gesproken had; en hij vroeg zich af of het wel Dien's redeneerkracht zou geweest zijn, die zijn vriendinnetje overreed had, — of hetgeen hij zag niet eerder een gevolg was van hun laatst gesprek....

„Kom, malle jongen," — en Dien klopte hem hartelijk op den schouder — „verlies je tijd niet langer en ga naar haar toe. Neem je kans waar, waag nu een aanval.... Kijk z'is gaan zitten op het muurtje — nog precies een plaatsje open naast haar! Ga nu toch, je bruidje wacht!...."

En met een bemoedigend knikje en een lachje dat discreet wilde zijn, wipte zij de kamer uit.

„Bemoei je met je eigen zaken," bromde Otto haar na. Wat wist zij er van? zijn bruidje!.... Wàs het maar zoo ver! en een innig teedere blik vloog in de richting van het muurtje ginds. Een aanval wagen? zooals Dien het uitdrukte. Maar welke kans zou hij nù méer hebben dan de vorige dagen?

Wel dacht hij het juiste pad gevonden te hebben om Annie's hart langzaam te winnen. Hij was blij haar te kunnen helpen bij haar werk, hij was er trotsch op dat zijn raad werd op prijs gesteld en dikwijls opgevolgd. En al moest hij al zijn wilskracht inspannen om zijn steeds aangroeiende genegenheid in zulke enge grenzen te houden, en zich tevreden te stellen met een handdruk, een vriendelijk woord of lieven blik, als hij meende te merken dat zij weer eenige schreden tot hem genaderd was, dan hoopte hij dat het niet lang meer duren zou....

Maar soms, als hij er het minst op bedacht was, kwam plotseling het spook van 't verleden zich weer tusschen hen in plaatsen. Dan voelde hij dat zij hem ontglipte, dat zij zich terugtrok in haar heiligdom, vanwaar ze, koud en onverschillig, over hem heenzag, alsof hij eensklaps niet meer bestond — en daar vermocht hij niets tegen! En in zijn opbruisende woede over zijn volstrekte machteloosheid, ontviel hem dan wel eens een ruw woord, een driftig gebaar — en daarmee kwetste hij haar — haár die hij voor alle leed had willen sparen. En in 't volle besef van deze gruweldaad vertrok hij dan, in doffe wanhoop, zonder handdruk, bijna zonder groet....

Dan bleef hij eenige dagen weg, totdat zijn verlangen naar haar hem weer te machtig werd, en bij het wederzien werd hij telkens weer door nieuwe hoop bezield en begon hij telkens met nieuwen moed den strijd om het geluk.

Zou hij nù werkelijk „kans" hebben? zooals Dien meende. Dat rouw-afleggen, zou dat een teeken zijn?....

Annie had hare ongemakkelijke zitplaats verlaten en kwam langzaam weer aanwandelen. Wat zàg ze er lief uit, in dat toilet, wat stond die lichte, teere kleur goed, dacht haar vriend, en toen zij de kamer binnentrad ontmoette ze onmiddellijk dien innigen blik waaruit heel zijn sympathie haar tegenstraalde. En dadelijk, op warmen, hartelijken toon: „Dat is goed, Annie, zei hij, en vatte haar

toegestoken hand die hij stevig vasthield. „Dat is een lieve verrassing voor mijn thuiskomst.”

„Je ziet dat ik woord houd, dat ik „zoet” ben, antwoordde zij, dadelijk, begrijpend, dat hij hare nieuwe kleeding bedoelde. „Ja, ging ze ernstig voort, ik heb de waarheid ingezien van hetgeen je zei....”

Aldus tòch! zijn woorden waren het geweest en niet die van zijn zuster — en hij klemde Annie's handje nog vaster in de zijne.

....„dat smart een ziekte is, waarvan men moet wìllen genezen. Aanhoudend leed hebben is egoïsme, en in egoïsme ligt geen geluk. En ik begin nu te beseffen dat men moet leeren zoo gelukkig mogelijk te zijn omdat men evenmin zichzelf als anderen mag verdriet aandoen. Mijn egoïste-smart had mijn vertrouwen in 't leven geknakt, en hierdoor bleef ik mij ongelukkig voelen. Maar ik wìl genezen, en ben daarom begonnen met mijn sombere kleeren tegen lichtere te verruilen. — O, ging ze voort met een lichte trilling in de stem, wel heeft 't me moeite gekost, en is mijn innerlijk wezen nog niet gehéel in overeenstemming met mijn veranderd uiterlijk, maar — ik zal mijn best doen. Ik wil de wereld inkijken met onbenevelden blik, om te zien en te begrijpen het wezen der menschen en der dingen om me heen. Ik wil ook ànderer smart leeren kennen en trachten te troosten, en dàn zal ik schrijven over het mooie in een menschenleven! O ik wil....”

„Ik wil weer leven en jong zijn, ik wil gelukkig màken en gelukkig zijn! Ja, „vergeten.... en minnen weer....” O Annie, Annie, — en Otto's blik zei nog veel meer dan hij vermocht te uiten.

Zij keek hem eenigszins verbaasd aan.

„Vergeten? neen Ot, dat is niet noodig, dat is trouwens onmogelijk. Ik wil maar zeggen dat ik nu begrijp hoe op het graf van het geluk, van het eene, groote levensgeluk, toch nog bloemen kunnen bloeien. En daar het genot van kinderliefde en van moederweelde mij onthouden werd, zal mijn bloem — mijn maankopplant! — zijn: mijn werk.”

Otto hoorde hare woorden niet meer, hij luisterde slechts naar den klank van hare stem; hij keek niet naar de nu zoo treurige uitdrukking harer oogen, hij zag slechts het fijne kopje dat door een aureool van mooi krullend haar omgeven was, het lieve gezichtje welks aanminnigheid verhoogd werd door een blosje van opgewondenheid. En het zong en jubelde in hem van louter geluk. — En toen gebeurde het onvermijdelijke.

Voor zij er op bedacht was, had hij haar beide handen gevat, en ze vast omklemmend als wilde hij ze nooit meer los laten, zei hij haar zijn groote liefde, die zich bij machte waande haar een nieuw geluk te verschaffen. — Als een woeste stroom brak zich eindelijk baan zijn zoo lang bedwongen hartstocht — en zijn stralend gelaat, zijn blik, zijn warme toon, zij zeiden haar, méer nog dan zijn woorden, hoe geheel vervuld hij was van zijne liefde tot haar.

En inniger, zachter, bijna fluisterend, eindigde hij zijne pleidooi: — „Je bent nog zoo jong, en het leven heeft je nog zooveel schoons en goeds aan te bieden. O laat rusten het verleden, het is onherroepelijk voorbij. Laat geen voorbijtrekkende hersenschimmen je zonnigheden bedroeven, richt je blik op de toekomst. — Annie — lieveling — maak mij gelukkig — en de toekomst kan je weergeven hetgeen je verloren hebt....”

Het had haar overrompeld. Eerst scheen ze niet te begrijpen. Maar nu, met een ongemeen diep groefje in het voorhoofd, doch met ingehouden adem, luisterde zij naar zijne liefdetaal die ze gretig in zich opnam.

Neen, ze was niets vergeten! ze kende de woorden die hij sprak, zij miste ze, o zoo lang, en als heerlijke muziek klonken ze haar nu in de ooren. — Maar wat hij zei van toekomst en geluk vond geen weerklank in haar ziel. — En toen verbrak de toovercirkel waarin zij als gevangen zat, en zijn blik ontwijkend — hoe wonderlijk schitterden en flikkerden nù die mooie blauwe oogen! — trachtte ze zacht hare handen uit de zijne los te maken. En heel vriendelijk, heel lief, ofschoon met trillende stem: „Laat me, Otto, ik kan je niet antwoorden, nù niet, — ik dank je, vriend — maar laat me

nu — ga heen, ik smeek je er om — ga, laat me alleen" — — —

En Otto ging, haar ontroering begrijpend. Hij ging, dralend, onwillig, telkens omkijkend, maar hij ging — en nam zijn vurige hoop met zich mee,

---

Met het hoofd in de handen gesteund, is Annie op dezelfde plek blijven zitten.

Een zachte naklank van het betooverende liefdelied ruischt in haar voort, en gulden beelden rijzen op....

Liefelijke tafereelen van onzegbaar geluk, steeds zorgvuldig verbannen naar den donkeren achtergrond harer gedachte; doch nu door een tooverwoord de ban verbroken is, komen ze aan bij lange rijen, en wenken en lachen haar toe....

„Voorbijtrekkende hersenschimmen....?"

O het heerlijke gevoel dat haar altijd doortrilde bij de nadering van den geliefden man! ze had hem slechts even gehoord, en vóórdat ze hem zag, vloog reeds haar heele wezen hem juichend te gemoet!

„Hersenschimmen....?"

Neen, neen — wèrkelijkheid is het, heerlijk-genoten, diep-gevoelde werkelijkheid! en enkel het terugdenken aan dàt gevoel geeft haar nog een vreemd-gelukkige gewaarwording. En voort gaan ze, de mooie beelden van louter zonneschijn en vreugde — om beurte trekken ze voorbij — en verdwijnen weer langzaam in den nevel van 't verleden — — —

„Het verleden is onherroepelijk voorbij..." Voorbij — ja, àlles voorbij, wèg, dood! — o dóod — dóod....!

En het lichte toiletje, dat haar zoo even een gevoel van trots had bezorgd over hare overwinning op zichzelf, het lijkt haar plotseling een bespotting van haar leed, een onoprechtheid met haarzelve, een oneerlijkheid tegenover hare waarachtige gevoelens.

„De toekomst kan je weergeven hetgeen je verloren hebt...."

Hetgeen zij verloren heeft is niet weerom te geven....

Ja tòch, iets heeft ze teruggewonnen: een hulp in haar werk, een leiding in haar denken. En ze stelt op prijs die vriendschap, die haar een trouwe steun is op haar verder levenspad. Ze zou den vriend niet willen missen.

„Maak mij gelukkig...."

Eensklaps ziet ze het gebeurde in 't juiste licht — en beseft ze wàt Otto haar gevraagd heeft....

Trouwen! Hèrtrouwen!

Wat klinkt dat vreemd. Op nieuw trouwen — op nieuw dat leven beginnen dat ze met Paul.... Dat kàn immers niet! Ze is toch zijn echtgenoote, ze is toch de vrouw van....

Neen — ze is zijne weduwe....

Ze is weduwe, ze kàn hertrouwen.

Ze kan met Otto trouwen, en hem dan altijd bij zich hebben altijd raad en steun bij hem vinden, in alle aangelegenheden, altijd zich omgeven voelen van liefde en teederheid. — 't Is zoo heerlijk om bemind te worden!....

Maar zij — bemint zij ook?

Ach! het was de echo uit 't verleden die haar boeide in Otto's woorden, het waren beelden van voorheen die opdoemden door dien klank. Geen toekomstdroomen kunnen haar ooit meer toelachen. — Ze heeft genoten het hoogste. Wie zou haar nog geluk durven aanbieden?

Waarom had Otto dat gevraagd! kon hij niet tevreden zijn met hare vriendschap? Waarom had hij die woorden gesproken die haar voortaan van hem zullen scheiden!

Scheiden — dat doet pijn — ze zou zoo graag den vriend behouden — ze kan hem niet meer ontberen. Zou ze, kòn ze hem geven het geluk waar naar hij verlangt?.... Haar maankopplant — hij? Neen, daarvoor acht ze hem te hoog.

En dan — en haar blik richt zich op Paul's portret: dàt zou weg moeten! niet alleen van den muur, maar ook weg uit haar herinnering zooals hij weg is uit haar leven. En dat kàn immers niet....

„Vergeten.... minnen weer?...." Neen, Otto, neen. Ze wil den vriend niet misleiden.

Wel is ze weduwe — weduwe van haar man, maar niet van hare liefde. Voor haar is Paul niet dood. Hij is slechts afwezig. Afwezig voor heel lang, voor eindeloos lang, doch trouw wil ze blijven!

Ze kàn niet anders.

* * *

Den volgenden dag was Otto er weer. Het was hem niet mogelijk langer te wachten. Hij wilde en hij zou vandaag het lang verwachte antwoord hebben.

Hij werd binnengelaten bij Annie, die aan 't schrijven was: per brief wilde ze hem meedeelen hetgeen ze zoo moeilijk te zeggen vond; niet denkende dat hij zoo ongeduldig-vlug dat antwoord zou komen halen. En nu hij daar onverwachts binnentrad, schrikte ze op, in een vaag bewustzijn van naderend gevaar.

Ze wilde spreken, hem den brief toonen — doch reeds was hij bij haar, reeds had hij zijn arm om haar middel geslagen, en in de volle overtuiging van zijne overwinning, hadden zijne lippen haar voorhoofd aangeraakt. Maar Annie weerde zich, wilde zich ontwringen aan zijne omarming. Zij sprak verwarde, onsamenhangende woorden, maar o, de onweerstaanbare invloed van den krachtigen vriend deed zich weer gelden! en vóor zij er zich rekenschap van kon geven, zat zij naast hem op de canapé, met haar hoofd op zijn schouder, — en een regen van vurige kussen stroomde neer over heur haren en oogen en wangen.

„Otto, Otto, smeekte ze even, doch verder kwam ze niet.... Hare lippen waren gevangen, en in een hartstochtelijken, eindeloos langen kus, vergat Annie — één oogenblik — alles om haar heen....

Met gloeiende wangen en schitterende oogen, — donkere, vreemd-kijkende oogen, die ditmaal door geen tranen verduisterd worden — staat ze daar, de van hartstocht trillende gestalte. Met hare handen steunend op de tafel, staat ze vlak voor Paul's beeltenis, en de blik waarmee ze het geliefde gelaat aanschouwt, getuigt van grenzenlooze passie.

Passie!.... is het liefde? is het haat? Zij wéet het niet. Geschokt is ze tot in 't diepste van haar wezen!

Ze is jong, ze is mooi, en talentvol aangelegd! De wereld staat voor haar open, en 't leven heeft haar nog tal van bloemen aan te bieden! — Wàar is haar ziel waarmee ze van dit alles zal genieten? Geef terug die ziel, o wreede doode, maak levenslustig weer en „liebesfähig" dat stille, koude hart. Het wil bemind nog worden en zelf minnen weer, het snakt naar liefde en naar geluk!

Hare lippen bewegen, doch kunnen geen geluid teweeg brengen — hare lippen, die nog tintelen van den langen, den zinbenevelenden kus dier àndere lippen, dier heerlijke, warme lippen die haar heele gelaat met gloeiende kussen hebben overdekt! En zij — was zij wel bij zinnen? — Zij heeft zich làten kussen, zij heeft het zalig gevonden.... O God! Zij heeft hem óok gekust, hèm, Otto!

Eerst toen hij sprak, toen hij uitte dien triomfkreet, toen week de begoocheling. En nù? — Nu is hij wèg, voor altijd! — Weggejaagd heeft ze hem, ze wil hem nimmer weerzien....

En de zwoegende borst, en de trillende neusvleugels, ze spreken van zoo hevig een ontroering, dat het een wonder lijkt hoe zoo tenger een wezentje er niet van breekt....

Doch eindelijk, eindelijk! begint het vuur van dien strakken blik te verdooven, er komt een zachtere, schoon wanhopig droeve uitdrukking in die arme oogen. En 't is of met dien gloed der passie, ook hare krachten haar begeven; want hare knieën knikken, en zwaar valt zij neer op den naast bijstaanden stoel. En zoo blijft ze zitten, krom-voorover gebogen, met de handen slap neergeploft in den schoot: een oud, gebroken vrouwtje gelijk. En de blik, de matte, lustelooze, nog steeds op het portret gevestigd.

En klagend klinkt nu in haar ziel de mélopée van haar vergaan geluk:

„Een zomer slechts!.... En 't leven vlood daar heen.

„En liefde en hoop en teederheid vervlogen,

„Er bleef geen klank van 't oude lied bestaan!"

En 't eeuwig onbeantwoorde „waarom" ontglipt weer eens aan haar mond.

Waarom was hij heengegaan, die haar het hooglied des levens had leeren zingen — die haar had gewezen den weg naar het rijk van de schoonheid en het geluk, waarom had hij haar, halverwege op 't pad, zoo hulpeloos

achtergelaten? — Zij was nog niet in staat om alleen door 't leven heen te gaan, en nù is zij niet meer bij machte om eenig menschelijk wezen tot geleide aan te nemen...

Want duidelijker dan ooit voelt ze het op dit oogenblik: Ze heeft zich gegeven, geheel en al, en voor altijd.

Het jonge afgetobde hoofd, moe van 't strijden en van 't lijden, moe van 't steeds weer afstand doen van alle aardsch geluk, het zinkt langzaam neer op de tafel. En de mooie, frissche lippen, die nooit meer gekust zullen worden, zij murmelen zacht een innig: „Eeuwig Dijn!"....

En dan wordt het stil in de kamer.

Boven het bewusteloos liggend vrouwtje hangt de beeltenis van den zieleheerscher. En 't is alsof er een zachte echo zweeft van Otto's voorbarigen juichkreet: Gewonnen! — in der eeuwigheid!

* * *

Wilhelmina Gasthuis, Amsterdam.

Vriend!

Ik ben zwak geweest, onvergeeflijk zwak. Doch wees grootmoedig, Otto, en vergeef!....

Het kàn, het màg niet. — Het geluk dat je verwachtte, en waarop je recht hebt; kan ìk je niet geven, evenmin als ik het ooit meer zelf ontvangen kan.

Dat ik me tot je voelde aangetrokken, dat weet je. Maar indien ik zou zwichten voor die onverklaarbare macht, die je tegenwoordigheid steeds op mij uitoefent, bij God! Otto, in U zou ik een ànder zien, een ànder liefhebben. Dat hevige passievuur zou spoedig gebluscht zijn: een woord, een blik of gebaar zou voldoende zijn om mij aan mijn bedwelming te ontrukken. En dàn?....

Een hooge, verheven gestalte zou mij dan verschijnen, het reine beeld van mijne liefde, van mijne onoverwinnelijke, onsterfelijke liefde zou mij wenken. En, Otto, zoo ik je dan al niet ging haten voor hetgeen je aan mijne liefde misdeed, verlaten zou ik je toch, om haar te volgen, die zulke hechte zielsbanden wist te smeden. Want zij overwint èn passie èn dood!

Kijk, ik heb eerlijk getracht mij los te rukken van den invloed van 't verleden, ik hebben wìllen genieten van hetgeen het leven mij nog bieden kon, o in allen ernst heb ik beproefd dat éene beeld, die eene gedachte op den achtergrond te dringen — doch te vergeefs. En al verzetten zich mijn zinnen tegen die zieledwingelandij, de crisis ging voorbij, en hèm vond ik telkens weer, mijn dooden held, onwrikbaar vastgeworteld in 't diepste van mijn wezen.

Tegenover u, vriend, was ik zwak en laf. Egoïstisch zwak; want in mijn groote behoefte aan genegenheid en in mijn vreugde over de geestes-sympathie die ik in u vond, sloot ik moedwillig de oogen voor hetgeen ik had kùnnen zien, en moèten begrijpen.

En laf, want trots mijne onheusche woorden, mijn ruw wegjagen, was ik bevreesd voor je terugkomst, en ik vluchtte.... Mijn boeken en geschriften heb ik vaarwel gezegd: die soort arbeid deugt mij niet. Mijn gedachte moet tot rust komen terwijl mijn lichaam zich aftobt. En in 't bescheiden gewaad der pleegzuster hoop ik een nuttiger werkkring te vinden. Hier valt veel te helpen en te troosten, veel menschelijk lijden te verzachten. Hier is geen tijd noch ruimte voor zelfzucht, en daarom zal ik hier misschien vinden dat geluk, dat niet door ànderen kan gegeven worden, doch dat in den mensch zelf schuilt, dat ieder menschelijk wezen met zich meedraagt.

En noem mij nu wreed, en onzinnig, en overdreven, — àl wat je desillusie je zal ingeven — ach Otto! dat zal voorbijgaan, en je zult eindigen met me te begrijpen en gelijk te geven.

Moge de vriend, dien ik zoo hartelijk genegen ben, mij het leed, dat ik hem aandeed, eerder vergeven dan ik het mijzelf zal doen. En later als we elkaar weer terugzien, mogen we dan elkaar weer even trouw en oprecht de vriendenhand reiken, zooals ik het nooit anders gewenscht had!....

Annie Verduynen.

VAN DE REDACTIE

NOG EENS OVER PERK'S GEDICHTEN. — De heer Willem Kloos heeft in *De nieuwe Gids* geantwoord op ons artikeltje in *Elseviers*' Januarinommer over den vierden druk van Perk's gedichten. Uit het feit dat wij op een andere wijze dan waarop hij 't zou willen een nieuwe uitgave vergelijken met een vorige, leidt hij af dat wij den vierden druk niet hebben gelezen; uit het feit dat wij schreven: de nommering der verzen is weggelaten in *Mathilde*, meent hij te mogen constateeren dat wij de Romeinsche cijfers onder aan de bladzijden niet hebben gezien; terwijl het ieder minder doordravend lezer toch wel duidelijk wezen zal dat door ons de oude nommers werden bedoeld. Wat later spreken wij dan ook van moeilijkheid bij het vergelijken der uitgaven onderling. Wij kunnen hier niet nog weêr eens opsommen de verschillen tusschen III en IV. De lezer, die in de zaak belang stelt, heeft maar de pagina's een voor een te vergelijken en zijn bevinding te toetsen aan hetgeen wij neerschreven, zooals dit in *Elseviers*' te lezen is. Daarna oordeele hij zelf of de grieven van den heer Kloos al dan niet gegrond zijn. Wij voegen hierbij nog de zeker wel overbodig klinkende verklaring dat wij bedoelden de uitkomsten onzer vergelijking zoo kort mogelijk te geven en wel voor die lezers, die niet nog inlichtingen behoefden omtrent den tekst van Perk's gedichten. Boekbespreking eischt hier doorgaans veel ruimte. Trouwens, kritiek werd op de nieuwe *schikking* der gedichten met de bijvoegingen *in 't geheel niet uitgeoefend.* Wij deden niet anders dan een rekening-courantje opmaken, met een debet- en creditzijde ten behoeve van diegenen onder onze lezers, die de edities óók mochten willen vergelijken. Te wijzen op de regels, die van Oud naar Nieuw gingen achtten wij dus overbodig.

Wel verre van „bedilzuchtig", waren wij misschien àl te goedig voor den heer Kloos gezind, waar onze onvergankelijke hoogachting voor den dichter ons terug hield àlles te zeggen wat wij op het hart hebben tegen den *uitgever* van Perk's gedichten. Nu de heer Kloos op den toon eener beleedigde Majesteit antwoordt met boos vermaan, willen wij niet terug razen. Eerbied voor den dichter en achting voor onze lezers weêrhouden ons. Bovendien, we hebben betere dan donderargumenten ter onzer beschikking, nu wij met klem ons verzoek herhalen om bericht omtrent de wijze waarop uit de cahiers van Perk een keus werd gedaan. De heer Kloos heeft wel geantwoord in de *N. Gids,* doch het antwoord van den heer Kloos voldoet òns niet en zal wel geen enkelen vereerder van Perk voldoen; uitgezonderd hen, die even vergeetachtig mochten wezen als de uitgever van Perk en de meerderheid van zijn beoordeelaars.

De heer Kloos schrijft:

„Wat verlangt men dan toch eigenlijk? Jacques Perk heeft, vóórdat hij de „Mathilde" kon scheppen, cahiers vol middelmatige jongensrijmen, en nòg eens rijmen, volgeschreven, zooals waar haast ieder aankomend dichter zich, in den beginne, aan te buiten gaat. Perk zelf schreef daarover aan Mr. Vosmaer: „Als onrijp verwerp ik alles, wat ik vóór de „Mathilde" schreef."

Ik (de heer Kloos) *heb die verzen allen indertijd gelezen en er geen enkel bij gevonden, dat zijn naam als dichter eer kan aandoen.* *) Andere jongens, in wie eigenlijk niets dichterlijks zat, hebben ze, in hun vroege jaren, *ook wel zóó*, van tijd tot tijd gemaakt, en ze dan later *naar behooren*, verscheurd. Eerst toen Jacques Perk's diepste ziel werd wakker geschud door zijn ideale liefde voor de slechts korten tijd geziene Mathilde, liet hij het na, glad nuchterlijk te spelen met uiterlijke vormen, en berstte de stroom van waarachtige dichterlijke ontroering, die op het kloppen van dien tooverstaf gewacht had, grootsch in ontzachelijke schoonheid los.

Ja, ik vraag, wat eischt men dan van een jongen man, die reeds op zijn twee-entwintigste jaar moest sterven, in 's hemels-naam méér dan een enklen bundel vol onsterflijk-mooie kunst?

Zou het nu nuttig en den dichter waarlijk vereerend zijn, om, tegen zijn eigen, duidelijk-

*) De cursiveering is van ons. Red.

uitgesproken verlangen in, de schoonheid, die hij zoo meesterlijk gaf, te willen als begraven onder al de onvoldragen pogingen, waar hij zelf dikwijls in mijn bijzijn, als zij toevallig in zijn handen kwamen, schaterend om gelachen heeft . . . .?

De eenige manier, waarop men iets zou kunnen publiceeren van die *kinderlijke rijmoefeningen*, zou zijn, als er eens een soort van biografie verscheen, waarin dan, om zijn ontwikkeling van rijmer tot wezenlijk dichter aan te geven, iets *van die minder-waardige producten* zonder schade een plaatsje vinden kon."

Is dìt nu duidelijk genoeg? Kan stelliger een verzekering worden gegeven? Voelt de lezer nu wel dóór en dóór dat het een schandaal wezen zou méér te geven dan is opgenomen in den vierden druk van Perk's gedichten, dat al hetgeen daarin niet voorkomt, dus behoort tot de minder-waardige producten, de kinderlijke rijmoefeningen, de verzen die een jongeling, na ze begaan te hebben „naar behooren" verscheurt? Ja! toch zeker? Wij lezen nu toch niet zoo erbarmelijk slecht dat de heer Kloos ons beterschap moet wenschen. Wat wij aanhalen staat toch woordelijk te lezen in *De Nieuwe Gids* van Februari 1902, pag. 381.

Welnu, wat zegt dan de lezer van het sonnet, dat hieronder volgt?

'k Ontvlied de stilte niet, ik zoek haar vurig,
Haar min ik en ik zoek haar eenzaam minnen,
Alleen met mij wordt het mij vol van binnen,
En elke stonde wordt mij honderd-urig, —

En honderd uur één stonde. Ik heb mijn zinnen]
Niet zóó gezet als zij die ongedurig
De wereld zoeken bij het wispelturig
Balsturig leven, om dáár rust te winnen.

Ik ben niet zooals zij, die vrede vinden
En rust in woelende onrust, die onrustig
Slechts leven met de levendig-gezinden.

Mijn stilte is eenzaam, levendig en lustig,
Mijn eenzaamheid een stil en lustig leven,
Mijn lust is eenzaam-zijn, door stilte omgeven.

Is het van dien aard, dat Kloos er wel aan deed het niet op te nemen in zijn uitgave van Perk's gedichten? Behoort het tot de prulverzen van een rijmend jongeling? Het *is* van Jacques Perk en het *is* door Kloos gelezen. Wat meer zegt, het is door Kloos *gedrukt* met nog ZEVEN-EN-TWINTIG andere verzen, die NIET geheel in de vierde uitgave van Perk's gedichten voorkomen.

Ook is uitgegeven een kladpapiertje in *fac-similé* met teekeningetjes, rijmwoorden, mislukte verzen, een kladje, wel heel merkwaardig, doch zeker nooit door Perk bestemd voor 't publiek en waarvan de publicatie toch zeer zeker niet dienen moest om Perk's roem te vergrooten.

Deze acht-en-twintig, in de *Gedichten* (vierde uitgave) op enkele regels na niet opgenomen verzen zijn afgedrukt in *De Nieuwe Gids* van October 1893 (9[e] jaargang, 1[e] aflev.) onder den titel *Nagelaten Verzen van Perk*. En de *N. G.* stond destijds onder redactie van den heer Willem Kloos alléén, die dus alléén de verantwoording draagt van deze publicatie. Zij werden voorafgegaan door een *In Memoriam*, waarin werd herinnerd aan het feit, dat Perk op dien datum twaalf jaren dood was. De beginregels der verzen worden hier aangehaald, wat wij na de bewering dat wij schrijven zonder kennis van zaken, noodig oordeelen: — niet met het oog op ònze lezers; doch voor den heer Kloos ter opfrissching zijner heuchenis en voor hen, die hem onvoorwaardelijk gelooven, tot leering.

I. Het leven-wekkend windje, dat er zweeft.
II. Een trek in u wilde ik dat anders ware.
III. Kom, laat een lach zich om uw lippen plooien.
IV. Gelijk in 't holle weefsel-net van mazen.
V. Wat zijn wij, menschen, toch verfijnde dieren.
VI. Mijn ziel gelijkt den blijden zomerdag.
VII. De peinzende avond streept het purper Westen *).

---

*) Men vergelijke met dit gedicht de drie regels en vier

VIII. 'k Ontvlied de stilte niet, ik zoek haar vurig.
IX. Niet wen een ronde schijf van zilvren licht.
X. Daar zijn er, die hetgeen hun geest aanschouwde.
XI. O vriend, als ons gemoed een weerklank vindt.
XII. Vanwaar die vroolijkheid, wenscht gij te weten.
XIII. Daar duizelt me een gedachte door het brein.
XIV. Ik hoorde u zeven malen zachtjes zuchten.
XV. Wat zal den dichter tot den denker echten.
XVI. De vlugge Faam, die uit de wolken stamt.
XVII. Gij biedt me uw forsche hand ten steun bij 't strijden.
XVIII. Wie zag de tranen, die geplengd zijn, sedert.
XIX. Wel is het wellust zich alleen te kanten.
XX. Er doemde een schrikspook uit den mane-schijn.
XXI. Hoe zonderling is toch de mensch geschapen.
XXII. Ik min het dolen in de frissche gaarde.
XXIII. Rampzalig wie, waar in zich-zelf verzinkt
XXIV. Rhodopis met het blozend rozenaanschijn.
XXV. De Maagd die mint, vlijt zich aan den Beminde.
XXVI. De wolken drijven wentlend langs den hemel.
XXVII. Niet in de hoog-verheven hemelkringen.
XXVIII. En zouden wij niet voor elkander zijn

Nu kan de heer Kloos, weêr boos, beweren, dat deze acht-en-twintig verzen den bundel zouden ontsieren. Maar dan zal men, ze vergelijkend met wat wèl nieuw is opgenomen, tot de overtuiging komen dat eene motiveering, als door ons bescheidenlijk gevraagd, met recht had mogen worden verwacht. En als de heer Kloos volhoudt dat het prullen zijn, dàn zouden wij 't een verkeerde daad van hem vinden, dat hij ze afdrukte in de *N. G.*

De heer Kloos beschuldigt òns van vlotradspreken, wild wegschermen zonder kennis van zaken. Maar nu zouden wij toch wel eens willen weten of het niet zeer doordachte antwoord van den heer Kloos niet veeleer gekenschetst moet worden als oppervlakkig dan ònze wel degelijk doordachte kritiek; waarin niet zonder opzet geschreven staat: „nu *weten* wij dat veel belangrijks weggelaten is," reden waarom wij meenen dat het publiek recht had te worden ingelicht omtrent de samenstelling van dezen vierden druk. Over eenigen tijd kan er nu wel een vijfde komen met de acht-en-twintig door ons genoemde verzen er in en dan een zesde met nog weêr wat anders.

In verband met deze quaestie legden wij ook den nadruk op de aanteekeningen, die wel degelijk van groot belang zijn; want zij hadden, voldoend uitvoerig bijgehouden, ons in staat gesteld met meer gemak dan nu de keuze van den uitgever te controleeren. Dat zulk een contrôle niet volstrekt overbodig is, meenen wij te hebben aangetoond.

De heer Kloos is erg boos geworden. 't Is héél jammer... voor hèm; want hij staat, als uitgever van Perk's nalatenschap, van Perk's gedichten, tot het Nederlandsche publiek in een zeer eigenaardige verhouding. Als soeverein beslist de heer Kloos wat waarde heeft en wat niet; als soeverein waakt de heer Kloos over den roem van Jacques Perk. Wij moeten hem op zijn woord gelooven. Wij willen niet liever dan dat en de redactie van *Elseviers* bepaalde zich daarom in het kritische gedeelte van haar stukje tot het vragen om een verzekering. De verzekering kwam en 't was er eene op hoogen toon geuit. Zij blijkt echter niet heelemaal juist; want *niet* enkel jongensrijmen zijn weggelaten. De lezer heeft de genoemde aflevering van de *N. Gids* maar na te slaan om te

woorden van *Uit een Avondstond,* om dan meteen eenig denkbeeld te krijgen van de tekstveranderingen, die bewijzen dat er toch vrij willekeurig is gehandeld, hetzij dan in het boekje of in de *N. Gids.* RED.

zien dat deze gedichten wel degelijk méér en véélmeer zijn dan werk, dat naar behooren dient vernietigd te worden. Wij vragen nu nògmaals — niet om den heer Kloos onaangenaam te zijn, doch omdat wij meenen daartoe volkomen gerechtigd te wezen: „wat is er nu nòg meer?" en wel verre van ons door den uitgever van Perk's gedichten afgestraft te voelen, herhalen wij met nòg meer aandrang ons verzoek om volledige inlichting. 't Geldt hier het werk van een genialen, jong gestorven dichter, wiens nalatenschap berust in de handen van maar één mensch. En deze — we *moeten* het vergen — betoone zich zoo min mogelijk feilbaar en beantwoorde hen, die enkel uit gerechtvaardigde belangstelling critizeeren en vragen, met wat meer steekhoudende argumenten dan de heer Kloos ten beste gaf in zijn vorig *N. Gids*-artikel.

Over hetgeen de heer Kloos verder beweert omtrent de voorredenen, en de weglating der nieuwe verzen in de uitgaven I, II en III zullen wij nu maar zwijgen. De lezer oordeele zelf. Betrekkelijk zijn deze punten van weinig belang; ofschoon, waar zoo druk wordt gesproken over piëteit voor een dooden dichter, men wel moet bedenken dat ook Vosmaer niet meer leeft en dat de medewerking van Vosmaer toch niet op lagen prijs moet worden geschat. Dit werd dan ook *ten tijde der eerste uitgave* door den heer Kloos allerminst gedaan.

Het tweede en het derde boek van *Bragi* door Dr. SCHEPERS hebben wij nu ook ontvangen (uitgave Van Looy, Amsterdam). Het groote gedicht is nu voltooid en wij mogen den schrijver wel geluk wenschen met zijn werk, waarvan de latere deelen zeker niet minder zijn dan het Eerste Boek, dat terecht algemeene waardeering vond en door de geheele Pers vriendelijk is ontvangen.

Op geheel oorspronkelijke wijze heeft de dichter zijn stof behandeld. Hij heeft niet gestreefd naar mooidoenerij en hevig romantische effekten. Wij zouden eerder zeggen dat zijn breed opgezet heldendicht herinnert aan den stijl, waarin goede dorpsvertellingen zijn gedicht, ofschoon op verschillende plaatsen de dichter blijk geeft ook het grootsche in waardigen toon te kunnen bezingen. Die voor een heldendicht opvallende eenvoud van toon is te verklaren uit de volkomen inleving van den dichter in zijn onderwerp, in zijn volmaakt vertrouwd zijn met de grootsche figuren, die hij heeft herschapen naar eigen opvatting, heeft doen verrijzen uit den Nederlandschen bodem; in Friesland, Brabant en in Haarlem's omstreken. Het zijn Nederduitsche reuzengestalten, krachtig maar niet snorkerig, geweldig zonder eenig vertoon, in eenvoud grootsch gelijk het grootsche is in de Nederlandsche landouwen en aan den Nederlandschen hemel. Geen opera-achtigheid schuilt ergens in deze drie boeken. Heel sober blijft Schepers, vaak wat àl te sober, dunkt ons, terwijl wij genieten van een mooi gedacht tooneel, gelijk er vele zijn te noemen, waarvan wij tot éénig voorbeeld nemen Balders dood (III, 40).

Dat veelal de spreektaal van ons den helden in den mond wordt gelegd hindert wel eens even, maar men went er aan en Schepers blijft consequent zoodat wij, als de eerste vreemdigheid er af is, die huiselijke manier van spreken gaan waardeeren als behoedend ons heelemaal voor te gemakkelijke en ijselijke rhetorica. Die alouden hebben immers moeten spreken uit den mond van het volk dat hen voortbracht en in hun grootste zuiverheid staan zij immers het dichtst bij het volk, bij den jager, den visscher, den boer.... Naar 't weergeven in volle zuiverheid heeft Schepers gestreefd en dat is misschien wel 't meest bewonderingswaardige in zijn groot werk, dat hij zoo prachtig is geslaagd.

Zoo'n groot gedicht vertellen heeft geen zin. 't Aantrekkelijke ligt natuurlijk niet voornamelijk in 't verhaal, dat de dichter heeft samengesteld, maar in de manier waarop hij zijn stof behandelde. Het „hoe" zouden wij slechts kunnen doen *zien* door lange aanhalingen en de lezers van *Elseviers* behoeven die niet. Wij meenen beter te doen met den schrijver na te vertellen hoe *Bragi* is ontstaan. Zelf deed hij dit in *Den Gulden Winckel*, eerste aflevering. 't Was een heel goed denkbeeld, want wat de dichter meedeelt verdient belangstelling en daarom zal hij 't ons niet euvel duiden dat wij een zoo ruim

mogelijk gebruik maken van de zoo welkome gegevens.

Te Grouw, in Friesland, is de vader van Schepers geneesheer. Als jongen ging de dichter vaak met vader meê op lange wandelingen en roeitochten over meer en vaart. „Het genieten van die mooie waterlandsche zonsondergangen, van onweer, grillige wolkenvormen, wind-gesuis door het riet rond om het meer en het gieren van rukwinden door de touwen van booten en schepen waarmee wij zeilden; dat alles te zamen maakte mij, *dunkt me achterna*, vatbaar voor de symbolizeering van ons Nederlandsche natuurleven" zegt Schepers. Hij stelde veel belang — reeds als knaap — in de Germaansche Godenleer, waarin hij werd onderwezen door prof. Symons te Groningen, die zijn leerling tot Wagneriaan maakte „zonder dat hij het wist, misschien." Na zijn studietijd, ging Schepers als leeraar aan de Rijks H. B. school naar Tilburg, waar hij het Brabantsche heidelandschap leerde kennen en vooral ging genieten van het Oisterwijksche vennebos. Hij ging daar fantazeeren. Vooral trokken hem aan de dichtergod zooals die door de Noorsche Skalden in zelfbewusten trots aan de godenwereld was toegevoegd, *Bragi*, de zoon van de aardsche vrouw *Gunlod* en *Wodan*, de geliefde van de eveneens aardsche *Idoena*. Als volbloed Wagneriaan kombineerde hij naar welgevallen en zoo kwam het eerste boek gereed. Maar de schrijver was vol twijfel omtrent zijn eigen werk. Hij liet het keuren door verschillende critici en kreeg verschillenden raad. Doch de heeren Van Loghem en Willem Kloos waren overtuigd van de waarde van dit zeer eigenaardige werk. Beiden publiceerden fragmenten en rieden Schepers aan zijn gedicht uit te geven.

De dichter woonde toen al in Haarlem, als leeraar aan 't gymnasium, en werd door het, voor hem nieuwe landschap weer gestemd tot zingen van *Bragi* en *Idoena*, aangemoedigd door de gunstige meening van Kloos en genoopt tot voortgaan door 't gevoel dat het slot van 't eerste boek niet het eind kon wezen van zijn heldendicht.

Dan verklaart Dr. Schepers een en ander van zijn werk. Wij durven niet zóó'n lang citaat geven als noodig zou wezen om Dr. Scheper's belangwekkende toelichting onverminkt onder de oogen onzer lezers te brengen en besluiten met den wensch dat het stukje uit *Den Gulden Winckel* in een lateren druk van *Bragi* moge worden opgenomen als inleiding. hetzij dan al of niet nog uitgebreid.

Witte nachten, door H. C. A. van Booven te Haarlem, bij Nobels, 1901, is niet nieuw meer, doch werd nog niet door ons aangekondigd. Vroeger, toen de beoordeelaars nog een vaderlijken toon aansloegen en begonnen met te overwegen of er wel „rijp" werk aangeboden werd, of de schrijver niet had behooren te wachten, alvorens in het openbaar op te treden . . . alsof 't niet eenvoudig altijd de vraag is geweest: wie durft en wie vindt een even ondernemend uitgever? in vroeger dagen, zou men zeker den heer Van Booven in een vermaning hebben ingezouten, zóó geducht dat hij hoogstwaarschijnlijk had geproest van de narigheid. Natuurlijk zonder zich te beteren! Want „onrijp" werk bevat dit boekje zeker en haast niet anders en wat aanstellerig doet Van Booven ook wel. Maar, met dal al, durven wij ons vleien met de hoop dat deze jonge schrijver, van wien een roman te wachten is, nog vrij gauw met goed en misschien wel met bijzonder werk voor den dag zal komen. Er is één, reeds op vele plaatsen kranig stuk proza in dit bundeltje en dat de auteur taalgevoel heeft moge blijken uit het fragment, dat wij laten volgen. uit „*Aan maagden rein*".

Ze zijn de blauw-wazen
over najaa -wei-groenen.
En geel zonlicht door
laat-meiregen in middagkamer.
En witte zwanen in stille avondvijvers.
Leliën in de watergracht om oude sloten.
Late gloed in najaarwouden
Weedom-vrêe uit ververdoolde uren
neergebeefd in stil verweende zielen.
Ze zijn me angstig groot
van glorie machtig ingekomen.
In lief-leven bloemrood
getogen, heb ze niet willen toomen.

O die zijn als: licht
van sterren in heete zomernachten,
in manelooze winternachten.
Van zieledroefte diep gesneden.
Over regennachtsteden.
ver glanslichten.
Die zijn als bloesem levenvolle
als roode bloemen aan nooitbegane wegen!

Hoe moet ik ze altijd weer
zien opgaan uit oude graven
en dan angstig gaan weer
in rood-nacht eerbiedig begraven!

Mooie stukken zouden te geven zijn vooral uit het proza *Tropenwee*, maar ook elders vinden we blijmakende beloften.

Laatste Verzen, van GUIDO GEZELLE (Veen, Amsterdam), werden hier nog niet aangekondigd; maar van den dichter werd genoeg gezegd om den lezer te doen begrijpen dat wij gaarne zijn aandacht vestigen op het keurige bundeltje, waarin zij verschenen. Dat er zeker niet te weinig werd opgenomen staat vast Een enkele „aardigheid," door den dichter niet onderteekend, hadden wij zonder leedwezen gemist. Overigens ontvingen wij dankbaar òòk de kleinigheden, òòk de niet heelemaal prettig aandoende verzen, want Guido Gezelle heeft nagenoeg niemendal geschreven, waarin niet een aardig, frisch beeld of een welluidende klankcombinatie te vinden zijn en dan trekken nog de aandacht, in de bepaald inferieure gedeelten, van die kostelijke naïveteiten, waarom de spotter lacht, maar die den mensch, die voor zoo'n echten natuurdichter gevoelt, treffen als uitingen van een door en door eenvoudig, kinderlijk gemoed. In dit bundeltje vindt men er heel wat. Bijv.:

Een daar is, die aan de leeuwen
't leven gaf en aan de spreeuwen,

of, elders:

de vogel kwam er drinken bij,
en liederen verkoopen;
de meiskes en de mannekens
de Grietjes en de Jannekens
Ze kwamen....

enz. Maar òòk regels van, in grootschen eenvoud, toch dichterlijke pracht, gelijk dat lieve liedje, dat klinkt als geschetterd uit vogelkeeltje:

Nog eer de blâren schieten,
in 't hofbeluik,
hoe geren zie 'k uw sprieten
o perenstruik....
En mochte ik maar, zoo even,
door Gods beschik,
U, peeretakken, geven
men toovertik;
't en zou geen pere krommen
uw hout, voortaan:
Veel liever zie 'k de blommen
eer ze opengaan....

Met dat kostelijke slot:

Maar 'k zie nog wel zoo geren
Uw blommen staan,
de perels van de peren,
eer ze opengaan.

Hoe weinigen van ons, modernen, is het gegeven dezen echten natuurklank te hooren in de ziel mèt de macht zóó die muziek weèr te geven in verzen, die als geplukt zijn van een bedauwden rozelaar!

Lentekinderen van mevrouw JEANNE BOUBERG-WILSON (uitgave H. J. W. Becht, Amsterdam) komen tot ons in een grijs kaftje, waarop een geblinddoekt liefdegoodje met een pijl, al vliegend, mikt op omgekeerde vraagteekens. Maar dat is heelemaal geen passend figuurtje voor deze versjes van een brave, liefhebbende gade en „snoezig" moedertje, die het blijdst om haar dichten blijkt, waar zij wat liefs te zeggen heeft aan haar man, haar kleinen Syco, haar Sofietje, haar Corrie en aan heel haar knushuishoudentje in 't algemeen. Zij is een gelukkig-eenvoudige van hart en doet ons òòk wel eens glimlachen zonder dat te willen, evenals Guido Gezelle; maar... veel andere punten van overeenstemming zijn er niet te vinden. Want dichterlijk is mevrouw Bouberg-Wilson nu juist niet bijzonder.

Wacht zij een kindje, dan neuriet zij:

Daar zong een Eng'lenkoor
vol vrome lief'lijkheid
O, Halleluja, wees verheugd,
Gij zijt gebenedijd
En houd uw ziele rein
en uw gedachten mooi,
Want gij zijt opgesierd
Met wonderbaren tooi.

En Syco, de pasgeboorne, krijgt de vermaning:

Eens zal het leven komen,
dat neemt je van mij weg,
Zeg, zal je dan zòò blijven
als wij je maakten? Zeg....

In groote droefheid verkeerend, klaagt zij:

„Zie toch, mijn harte is vol van getraan."

Van woudschoon getuigt zij:

„dan worden de smalle paden als
héél lange schaduwlussen;
het zien er door is wonderbaar
om 't goud getril er tusschen.

Of wel, nog wat holler:

Mijn hart komt in extaze
bij zooveel, zooveel mooi,
Mijn ziel komt in verbazen
bij dat natuurgetooi!

Wat woorden van dichters, wier verzen zij heeft gelezen en onthouden, geven wel eens (maar hèèl even) de illusie dat er nog wat echts komen zal, dat deze jonge schrijfster toch wèl wat te zeggen heeft; doch dan komen er weêr van die wanhopig makende frazen en weêr frazen ... die 't onbarmhartig wezen zou belachelijk te maken. Wij leeren toch uit *Lentekinderen* een lief vrouwtje en best moedertje kennen, dat misschien beter had gedaan haar versjes enkel te geven aan echtgenoot en vriendinnetjes. Maar — wie weet? — misschien doet zij per slot van rekening nog wel enkele goede lieden pleizier door de uitgave van haar geknutsel. Er wordt zoo weinig huislijke-haard-poëzie meer geschreven, dat we wel wat toegevend mogen zijn voor de enkele, die dit genre — zij het dan ook verre van goed — nog beoefent, aldus voorziende, naar de mate van haar kunnen, in een „gevoelde behoefte."

De populaire JUSTUS VAN MAURIK heeft een alleraardigst boek geschreven, getiteld *Toen ik nog jong was* (van Holkema en Warendorf, Amsterdam, 1901). Als hij daarmeê niet het hart van de echte oude Amsterdammers heeft gestolen, dan moet dit wel zoo sekuur vastzitten als een brandkluis in een bankierskantoor; want Van Maurik doet zich op zijn beminnelijkst voor en de teekenaars, die zijn boek illustreerden: Braakensiek, Verbrugge, Linse en Beijer Jr., moeten tot zijn geestverwanten behooren. Dr. E. Neuhauser heeft gezorgd voor aardige „kiekjes". Wat wil men meer?



WAT 'N LIEF PRUIMEDANTE-SNOETJE!

De populaire Justus vertelt maar. Hij tracht niet artistiek proza te geven, maar stort op zijn bekende manier zijn hart eens uit over alles en nog wat van 't Amsterdam zijner kinderjaren, het Amsterdam, dat verdwijnt, gekoppeld in zijn heuchenis aan den jongen Van Maurik, van wien, in den man op rijpen leeftijd, nog de ietwat larmoyante gevoeligheid en de blijde humor leven.

We gaan eerst meê op den Oudekerkstoren, dan naar „Het Water", naar 't Fort van

Sjakoo, naar 't Hol en den Duvelshoek. We hooren wat van de Mormonen, wij klimmen



JOSEF VAN DE MUNT.

meê in den Engelenbak van den Schouwburg, we nemen een kijkje in *Ooievaar* en Rattennest, na allerlei aardigs te hebben vernomen over Veltman en Judels . . . Van méér nog vertelt Van Maurik, de man van 't goede humeur, die in 't verleden duikt en er zonder gevoel van zwaarmoedigheid weêr uit boven komt.

Niet oud-Amsterdammers moeten het meest worden aangetrokken door de stukjes over Judels en Veltman en Van Lier, en eigenlijk door alles wat Van Maurik vertelt over de *vermakelijkheden*, voor zoover die door „nette" buitenluî werden bezocht. Wij geven hier een drietal proeven van illustratie. De keuze was moeilijk, want alle plaatjes — van hoe verschillende waarde dan ook — zeggen den oud-Amsterdammer wat. De afbeeldingen van tooneelkunstenaars in rollen en in hun gewone kleedij, de mooie plekjes van oud-Amsterdam, de zelden ook door Amsterdammers bezochte hoekjes . . . 't is de moeite van 't bewaren over-waard. *Toen ik nog jong was* leent men niet uit een bibliotheek. 't Is een boek om te bezitten en 't wordt met elk jaar meer waard — als goede oude wijn Want het oude Amsterdam slinkt weg en de heuchenis der menschen heeft in onzen tijd van snelle wisselingen zooveel te bewaren.

F. L.



IN „'T WAAKZAME HAANTJE".



LENTEDAG
SCHILDERIJ
IN HET BEZIT VAN DEN HEER J. H. VAN EEGHEN, GEPLAATST IN HET STEDELIJK MUSEUM TE AMSTERDAM

ARNOLD GORTER.† † † † † † † DOOR MARIE MARX-KONING.

Arnold Gorter is van nature een gelukkig mensch.

Nu ik iets over hem en zijn kunst wil gaan zeggen, voel ik dit in de eerste plaats te moeten releveeren, omdat ik hierin de basis van al zijn levensuitingen zie.

Zijn kunst is zeldzaam gezond, even als hijzelf.

Hieraan heeft hij, naast zijn gave voor compositie, zijn groot succès bij het publiek te danken, dat vóór alles in kunst gaarne ziet „la nature vue à travers un tempérament normal." *)

Buiten geboren, opgevoed door een moeder, die begaafd met groote liefde voor al wat mooi is, in haar kinderen diezelfde liefde aankweekte, werd al vroeg in hem de kiem gelegd van adoratie voor de natuur als 't hoogste mooi, waarvoor hij in zijn kunst naar de hoogste uiting zoekt.

Want nog heeft hij niet geheel gevonden, zegt hij zelf. Zijn werk zooals het daar staat heeft hij niet lief. Dat ziet hij alleen als een streven naar beter. Daarin voelt hij nog lang niet gezegd te hebben zijn gansche vereering voor de groote leermeesteres: Natuur.

Eigenlijk zou ik voor „leermeesteres", „geliefde" willen zeggen; want Gorter is innig met de natuur als een minnaar met zijn meisje.

Prijs haar maar eens in zijn bijzijn, en zie dan zijn dankbare oogen. Maak eens een wandeling met hem langs Amstel's grachten, en verwonder u dan met een tikje jalouzie op zóó heerlijk enthousiasme, over zijn opgaan in 't mooie rondom hem, bij 't zien van gelende najaarsboomen tegen droeven hemel, bij 't in-kijken van een fijn-getint grijs-blauw overwaasd grachtje, bij 't langs-oogen van in zachte luchten weg-deinende lijnen van torens en daken, bij 't op-zien naar wolken-vormen, groot-dreigend met forsche omtrekken, paars-melancholiek en teer van ronding, of zacht-blond met goud-poeder van zon bestrooid.

Elk oogenblik staat hij stil; kan geen geregeld gesprek voeren, door de telkens in hem stijgende, hem geheel vervullende ontroering voor de dingen buiten hem.

Zoo is Gorter geheel de dienaar, de aanbidder van zijn geliefde, wier beeld hij in zich opneemt, om het later in dankbare herinnering aan haar, met zijn gezonde, kinderlijke, gelukkige natuur zoo zuiver mogelijk weer te geven.



Men heeft hem wel eens wat oppervlakkigheid verweten; maar hij zelf hoorde dit verwijt zonder dat 't hem trof. Hij wist dat hij, eigen inzicht volgend, spontaan gaf wat hij op dàt oogenblik geven kon. Hij werkte tè gemakkelijk om van tobben en peuteren te houden. Hij zou groeien, en mèt hem zijn kunnen. Wat hij gaf was geheel eerlijk;

*) Le naturalisme c'est la nature vue à travers un tempérament. Emile Zola.



„WATERSPIEGELING" SCHILDERIJ

In het bezit van den heer H. Boom Wz., te Amsterdam



en als hij 't gegeven had, wist hij steeds beter te zullen geven. Hij behoort niet tot de naturen, die door geduldig overwerken eindelijk wat goeds voortbrengen, dat echter dikwijls iets geheel anders wordt, dan oorspronkelijk bedoeld is.

Ziet hij een maannacht, dan wil hij ook dien maannacht geven; inéens; gehéél. Lukt dit minder goed, dan: weg met den maannacht! een lentemorgen dringt tot uiten!

gezien hoe het gras uit den grond komt, hoe 't opspritst, hoe 't over een beekje buigt. Hij is op het stukje dat hij schildert zèlf aanwezig. Hij wandelt daar, voelt er de schaduwvegen koelen, de zon-hitte kittelen. Terwijl hij werkt, heeft hij zijn werk zoo lief alsof het de natuur zèlve was; en zijn liefde doet al het harde, minder harmonische vanzelf wegvallen. Hij teekent niet het kleine rimpeltje rond den lachenden mond van zijn



„LENTEZON" SCHILDERIJ

Verkocht op de laatste tentoonstelling te München

geliefde, niet het sproetje naast haar neusje. Hij ziet haar mooi, zonder gebreken. Alles is zacht en harmonisch aan haar wezen. Zoo moet ook zijn beeld worden, waarin niets storen mag.

Hij weet, dat lang beschaven van iets dat niet dadelijk lukt, de weergave van zijn visie flauwer zou maken, dan zijn eerste krachtige impuls tot scheppen haar deed verrijzen.

Hij schildert niet alleen met de liefde van den kunstenaar voor de dingen om hem heen, maar ook met liefde als mensch. Van een boom tracht hij niet alleen zoo volmaakt mogelijk vorm en kleur te beelden, hij leeft ook met dien boom mee: voelt de takken groeien, de knoppen botten, de wortels grijpen. Hij heeft, innig meelevend met de natuur,

Hij is dichter. Hij zoekt in zijn kunst zoowel als in zijn dagelijksch leven, het mooiere uit het mooie op te heffen.

Ook heeft hij al het kinderlijke van den geboren kunstenaar. We hebben elkaar voor jaren gekend, en toen ik hem nu weer ontmoette, was ik zeer verwonderd, te zien, hoe



„IN OCTOBER" SCHILDERIJ
In het bezit van den heer E. van Essen te Amsterdam

weinig jongs hij verloren heeft, hoe in hem geen enkel ideaal gebroken is, hoe niets zijn krachtige, opgewekte natuur heeft bewolkt, in het leven dat zoovelen vroeg moe maakt.

Men heeft hem vaak met verbazing gevraagd, hoe het mogelijk was, dat hij in Amsterdam kon wonen, hij, die in de natuur thuis hoort zooals een boom en een bloem er hooren.

Maar in de eerste plaats gaat hij 's zomers lang naar buiten. Als hij dan alle indrukken in zich opnam, en studies maakte van wat hem trof, komt de drang in hem, zichzelf geheel te geven in een compositie, ongestoord door nieuwe indrukken van buiten, alleen levende in de herinnering aan 't genotene, die alles nog veel mooier en inniger voor zijn geest doet verrijzen.

Want ook een zeldzame gave in Gorter is zijn fantazie, die 't hem mogelijk maakte zijn beste stukken geheel los van studies te concipieeren.

In de tweede plaats — schreef hij me eens, sprekende over zijn wonen in Amsterdam — is, nadat je een tijd lang in de stad waart, de indruk die de natuur op je maakt dubbel sterk, zoodat hetzelfde plekje waar je door gewoonte tè vertrouwd mee zoudt zijn geworden, een geheel frissche emotie in je wekt, als je 't na eenig afzijn weêrziet.

En wie wel eens Gorter's atelier bezochten, weten, hoe hij het mooie overal om zich heen mee neemt. Hoog boven de woelige stad uit, rijst zijn woning als een klein vrede-paradijsje, waarin geen lijn stoort, geen kleur de harmonie breekt. Alles doet er 't oog goed Elk hoekje op zichzelf is een stukje schoonheid, en alles tuigt er de liefde van den bewoner voor vorm en kleur. Men gaat er vergeten, dat men in het drukke Amsterdam is, ziet rondom niets dan de ruime lucht door veel ramen, en beneden, getemd door 't veraf-zijn, heel kleintjes, het sterke, brutale vaak zoo leelijke stads-leven, waaruit Gorter ook weer alleen het mooie haalt, in den vorm van muziek, lieve vrienden en een enkel boek.

Dit alles bijeen genomen zal het niemand



„HERFSTKLEUREN" SCHILDERIJ

verwonderen, dat ik Gorter een gelukkig mensch heb genoemd.

* * *

In '84 kwam Gorter op de Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers, waar hij onder de leiding van Huibers acte Middelbaar-Teekenen haalde.

Daarna schilderde hij eenige jaren figuur, aan de Rijks-academie voor Beeldende Kunsten en begon al spoedig met succès te exposeeren.

In '87, hij was toen nog zéér jong, verkocht hij zijn eerste schilderij: Een Lente-avond. Na dien tijd maakte hij zelden meer iets dat hij niet verkocht.

In de laatste jaren heeft zijn werk zeer aan rijpheid gewonnen; wat hijzelf dankbaar erkent.

Voor de Marissen, maar vooral voor Mauve heeft Gorter groote vereering. Daarover schreef hij mij eens: Er zijn veel schilders die wel getroffen worden door kleur en lijn



„RUST" AQUAREL
In het bezit van de firma Buffa en Zonen te Amsterdam



„LENTEWEELDE" SCHILDERIJ
In het bezit van den heer C. Schöffer te Amsterdam



„NOVEMBERDAG" AQUAREL

In het bezit van Dr. C. B. Tilanus te Amsterdam

de ziel der dingen zelf. Ze geven studies, heel knap, kranig van kleur, maar geheel vallende buiten de natuur, meer geschilderd uit liefde voor kleur en toon, dan uit eerbied voor de dingen zelf. Maar geheel anders is dit bij Mauve. Daarom houd ik zoo van hem. Zijn werk is heerlijk! Zoo teer van kleur, meestal volmaakt van keuze en compositie, en tegelijk vol liefde en eerbied voor de natuur.

Want dit moet je vóór alles voelen: eerbied voor de natuur; angst om haar door ruwheid te beleedigen.

en harmonie door een bepaalde stemming in 't leven geroepen, maar die zich te veel laten afleiden van het leven der natuur; van

En uit die liefde voor de natuur put ik zelf telkens weer moed en kracht; want ik voel dat wie werkelijk innig bewondert, ook



„EEN BLONDE DAG" SCHILDERIJ

In het bezit van den heer H. G. Polvliet te Amsterdam

eenmaal die bewondering geheel zal kunnen zeggen

Op Gorter's atelier zag ik een vroegere reproductie van zijn schilderij genaamd: November-dag. Al kijkend er naar, kwam vanzelf het volgende gedichtje, waarmee ik meteen mijn bespreking wil besluiten.



„LANDSCHAP BIJ DELDEN" KRIJTTEEKENING
In het bezit van den schilder

NOVEMBER-DAG.

Twee wijze wilgen-dwergen spreiden wijd
Hun ijle twijgen langs de grijze lucht.
Ze deelden droeve dagen bij 't gedücht
Doen van den storm, die eindlijk slapen leit

In nevel-bed. Een verre vogel vlucht
Naar waze verte, waar zijn nestje beidt
In bleek-grijs rijshout. Week van eenzaamheid
Ziet blond-bruin riet zichzelf in 't water; zucht

Om zomer-zon, nu alles luidloos schreit
In kwijnend aanzijn. Nergens welt gerucht.
Wat eendjes domlen, 't kleine lijf omvlijd
Van vaal-groen gras, gedoken in hun lucht'
En warme veerenvachtjes. — Zwijgend glijdt
In 't grijze water grijzer wolkenvlucht.

ISAÄC DIGNUS FRANSEN VAN DE PUTTE. † † † † † † † † † † DOOR MR. H. ZILLESEN. † † †

De spreker, die in de vergadering der Tweede Kamer van 24 Mei 1862 het woord voerde onmiddellijk na den afgevaardigde van Rotterdam, wiens naam boven deze regelen prijkt, meende als man met een twaalfjarige parlementaire ervaring achter den rug een lesje te moeten toedienen aan zijn jeugdig medelid, die juist één maand te voren zijne intrede in de Kamer had gedaan, en critiek te moeten uitspreken over inhoud en toon van diens *maidenspeech*. De beraadslagingen werden gevoerd over een wetsontwerp tot regeling van het gebruik van het koloniaal batig slot van 1859 en Fransen van de Putte, als koloniale specialiteit gekozen, vond gelegenheid in een overzicht dat hij gaf van hetgeen sedert 1848 op koloniaal gebied door de verschillende ministeries was gedaan, uiting te geven aan zijne meening omtrent eenige beginselen van koloniaal beleid. Die rede maakte indruk, zoo door inhoud als door de wijze, waarop zij werd uitgesproken.

De op hem volgende spreker begon zijne rede met te zeggen, dat een historisch overzicht niet noodig was, daar het geheugen der leden, waarvan er velen sedert 1848 zitting hadden, niet zóó slecht was, dat zij dat alles zouden hebben vergeten. „Intusschen", zoo voegde hij nog minder vriendelijk er aan toe, „het is eene ontboezeming van iemand, die voor het eerst in deze Kamer spreekt, en die deze gelegenheid aangrijpt, om van zijne kennis der antecedenten te doen blijken; hij meende zich tot critiek geregtigd, gaf hier een klein tikje, daar een kleine loftuiting, en stelde zich aldus dadelijk op een hoog standpunt."

Moge dit laatste eerder bedoeld zijn als eene berisping dan als een compliment, in den woordelijken zin genomen was het juist. Van de Putte, de nieuweling in het Parlement, plaatste zich terstond bij zijn eerste optreden op een hoog standpunt, dat hij tot aan zijn dood op 3 Maart 1902 is blijven innemen.

Reeds dadelijk bij zijne eerste verschijning in de Kamer deed hij zich kennen als een man van karakter, een man die niet vervaard was voor strijd en dien aandurfde, toen hij zijne korte repliek besloot met de woorden: „Ik neem geen woord terug van hetgeen ik gezegd heb, want alles is gebaseerd op feiten en geput uit officieele stukken, en ik zal elk woord, hetwelk ik gesproken heb, verdedigen als men er tegen

op komt." En dit zijn gezegde heeft hij gedurende zijn gansche parlementaire loopbaan gestand gedaan. Veel heeft hij moeten strijden, nooit heeft hij den strijd ontweken, en tot aan den avond zijns levens heeft hij gestreden.



1835/36 ALS CADET.

En reeds in zijne jeugd was hij genoodzaakt geworden een harden levensstrijd te beginnen. Geboren den 22en Maart 1822 te Goes, kwam hij, gedreven door zijn lust naar zee, in 1835 op het Instituut van de Marine te Medemblik, om aldaar tot zeeofficier te worden opgeleid. Het viel den levenslustigen, dartelen en geestigen knaap moeilijk zich te onderwerpen aan de discipline. Hij kwam dikwijls daarmede in botsing en het einde was, dat hij in zijn derde studiejaar wegens het uitvoeren van allerlei guitenstreken, op voordracht van den commandant werd ontslagen. Op zijnen vader maakte dit ontslag een geweldigen indruk. Hij meende, dat schande over zijn huis gekomen was en wilde zijn zoon niet meer onder de oogen zien.

De flinke jongen gevoelde, dat hij op zijne eigen krachten steunende zonder vaders hulp moest trachten door de wereld te komen. De lust voor de zee was hem gebleven en hij ging ter koopvaardij varen als scheepsjongen. Hoe moet dit ruwe leven onder het scheepsvolk aan boord den jongen man van eene oude en deftige Zeeuwsche familie, opgevoed in eene beschaafde omgeving en de gemakken van een leven zonder geldelijke zorgen kennende, dikwijls hebben hard gevallen. Maar hoe heeft dit ook zijn karakter moeten ontwikkelen en zijne wilskracht stalen.

Welk een andere leertijd is dit voor hem geweest dan die tusschen de vier muren van eene school te midden van kameraden van denzelfden stand en leeftijd, maar van hoe gunstigen invloed moet die omstandigheid voor de toekomst zijn geweest.

Het was, zooals bij de geopende groeve op 6 Maart zoo juist door den vertegenwoordiger van het ministerie gezegd werd, op de hooge zeeën, worstelend met de elementen, dat hij die hooge kracht vond, om in de hevigste politieke stormen niet terug te deinzen. Bovenal bracht hij van die groote zee, waarop hij van en naar het kleine Nederland had gevaren, de hooge gedachte der bezieling.

Hij maakte niet minder dan tien reizen naar Oost-Indië, waarbij hij het spoedig wist te brengen tot eersten stuurman op een der schepen van A. van Hoboken en Zonen.

Door zijne flinkheid aangetrokken, werd hem in 1849 door eenige eigenaars van een suikercontract voorgesteld om een fabriek op touw te zetten en verder te besturen. Hij pakte de zaak aan, ging naar Europa om de suikerbereiding te bestudeeren en machines te bestellen en bouwde eene suikerfabriek in Probolingo. Later werd hij eigenaar. Met hart en ziel legde hij zich op den landbouw toe en bepaalde zich daarbij niet tot de suiker, maar plantte ook tabak aan.

Hij gevoelde zich tot land en volk aangetrokken, bestudeerde de omgeving waarin hij verkeerde, wist door zijn tact op goeden voet te komen met de inlandsche hoofden, maakte zich met de begrippen en opvattingen der inlanders vertrouwd en werd in Java's Oosthoek een vraagbaak voor allen, zelfs voor de ambtenaren.

Bij dat alles had hij het meeste genoegen in het lezen van de Handelingen der Staten-Generaal en werd hij bij het volgen der politiek in Nederland een groot vereerder van Thorbecke. Hij trad in het huwelijk en keerde in 1859 met zijn gezin naar het vaderland terug, waar hij zich eerst metterwoon in Rotterdam vestigde.

Met een in 1860 verschenen vlugschrift: „De regeling en uitbesteding der suikercontracten op Java," waarin hij krachtig te velde trok tegen de begunstiging, welke bij het uitgeven der contracten plaats greep en zich deed kennen als een voorstander van den vrijen arbeid van den Javaan, dien hijzelf op zijne landen bij de tabakscultuur had toegepast, vestigde hij de aandacht op zich als een koloniaal liberaal.

In die dagen beheerschte het koloniale vraagstuk de politiek en Van de Putte werd door de liberalen als candidaat voor de Tweede Kamer gesteld te Goes, waar hij echter bij de stembus de nederlaag leed, waarop hij in 1862 door Rotterdam werd afgevaardigd.

Had zijne eerste in de Kamer gehouden rede reeds indruk gemaakt, nog meer deed dit zijne rede op 4 December bij de behandeling der begrooting van het departement van Koloniën voor 1863, waarin hij zijne beginselen, — „die liberale koloniale beginselen, die ik sinds jaar en dag uit innige overtuiging belijd," gelijk hij zeide, — ontvouwde. Dit was, gelijk men het in de parlementaire taal noemt, een *discours ministre*. Nadat die begrooting door de Eerste Kamer op 29 December was verworpen en de Minister van Koloniën Uhlenbeck aftrad, werd Fransen van de Putte in Februari 1863 belast met de portefeuille van het Departement van Koloniën en nam hij plaats in het Kabinet, waarin Thorbecke als Minister van Binnenlandsche zaken gezeten was. De behandeling zijner begrooting vorderde niet minder dan acht dagen in de Tweede Kamer en werd door deze aangenomen op 4 Juni en, na een driedaagsch debat, op 1 Juli door de Eerste Kamer, die zag, dat zij te doen had met een bekwaam man, volkomen op de hoogte der koloniale vraagstukken, die zaakrijk en met talent zijne begrooting had verdedigd.

Aan die verdediging was het te danken, dat de begrooting werd aangenomen, daar dezelfde beginselen daarbij gehuldigd werden als bij de verworpen begrooting.

Welk eene groote voldoening moet het voor hem geweest zijn, toen hij als Minister optrad in dat Staatslichaam, waarvan zijn vader sedert 1859 deel uitmaakte. Hij kon zich nu wel tegenover dien gestrengen man gerehabiliteerd achten en deze deed van die rehabilitatie openlijk blijken, door niet deel te nemen aan de stemming over de begrooting, waartegen hij als bestrijder der liberale koloniale politiek zoude gestemd hebben.

Thans begon voor Van de Putte een tijd van buitengewone werkzaamheid. Hij bezat een groot doorzettingsvermogen en zeldzame drijfkracht, waardoor het hem mogelijk werd veel te doen.

Om slechts het voornaamste te noemen kwamen tijdens zijn eerste ministerschap met medewerking van de wetgevende macht tot stand in 1863 de bekrachtiging van de concessie voor den spoorweg Samarang—Vorstenlanden, den eersten spoorweg in Indië; in 1864 de comptabiliteitswet, de concessie voor de lijn Batavia—Buitenzorg; in 1865 de Regeeringsreglementen voor Suriname en voor Curaçao; in 1866 de invoering van nieuwe tarieven van in-, uit- en doorvoer in Nederlandsch-Indië.

Daarnaast zijn tal van maatregelen te



1849 (OLEOGRAPHIE).

noemen, geene medewerking der wetgevende macht vereischend, welke alle op het oog hadden ontheffing der bevolking van de drukkendste lasten en het verschaffen van middelen tot hare ontwikkeling. Daartoe kunnen gerekend worden de opheffing van de verplichte teelt en levering van kruidnagelen in Amboina en van specerijen op Banda, de intrekking van de Gouvernements-indigo- en kaneelcultuur op Java, van de kopalcultuur en cochenilleteelt in Banjoewangi, afschaffing van de blandongdiensten, afschaffing van de straf van rottingslagen voor politie-overtredingen, verbod tot het aangaan van contracten met de dessahoofden, oprichting van Kamers van koophandel en nijverheid, opening van eene kweekschool voor inlandsche onderwijzers en eindelijk de gelegenheid, welke hij opende, om het grootambtenaarsexamen in Indië te kunnen afleggen.

Hij had een goeden blik op personen en wist daardoor, wat hij hun kon toevertrouwen en met welke taak hij hen kon belasten. Hij eischte veel van zijne ambtenaren; hij wilde zeker zijn, dat hij op hen kon vertrouwen; maar hij liet hen vrij in hunne wijze van arbeiden. Daardoor was het aangenaam en ambitieprikkelend om voor hem te werken, want hij luisterde naar hetgeen men opmerkte en hoorde naar hetgeen men in opvatting met hem mocht verschillen. Hij onthield zijn lof en zijne blijken van tevredenheid niet en in zijne latere jaren sprak hij nog dikwijls van de fijne pen of den uitnemenden stylist, die hem bij zijn arbeid had bijgestaan.

Maar hij zelf gaf steeds met taaie volharding het voorbeeld. En die groote werkkracht ontwikkelde hij, terwijl het hem toch dikwijls de grootste inspanning kostte zijne taak te verrichten. Het was meermalen ontmoedigend voor hem, om te midden van groote en vermoeiende debatten door ontzettend zware hoofdpijnen te worden gekweld en in zijne werkkamer op zijn rustbank uitgestrekt, tot machteloosheid te zijn gedoemd. In dien tijd was de strijd warm en fel en waren de debatten heftig. De hartstochten waren opgewekt. Het was de tijd van de batige saldo's uit Indië, welke onze schatkist ten goede kwamen. De conservatieven wilden geene verandering, omdat al wat er meer zoude gedaan worden voor Indië, slinking van die saldo's zoude ten gevolge hebben.

Vlijmend scherp, bitter en venijnig waren de aanvallen; hatelijke verdachtmakingen en scherpe beschuldigingen werden wederzijds aangevoerd op eene wijze, waarvan men zich tegenwoordig moeilijk meer een denkbeeld kan vormen.

Wanneer het zóó in de Staten-Generaal ging, kan men zich voorstellen hoe het met den strijd in de pers gesteld was. Tal van brochures, vlugschriften, adressen aan den Koning werden er geschreven tegen het, zooals men het noemde, Indië ten verderve brengend, afbrekend stelsel van den Minister.

Maar Van de Putte weerstond alle aanvallen. Hoe dikwijls echter moet hij pijnlijk getroffen zijn door de onedele wijze, waarop zij vaak gedaan werden. Hoe menigmaal werd de verwijdering van het Instituut te Medemblik als wapen tegen hem gebruikt. Wanneer men hem in de latere periode zijns levens gelukkig mocht prijzen, dat zijne beginselen thans vrijwel door alle partijen als juist worden aangenomen, dan mag aan dat tijdperk van hevigen strijd, waarbij miskenning zijner goede bedoelingen door zijne tegenstanders zijn deel was, wel eens herinnerd worden.

Weinige staatslieden zijn zoo fel bestookt en aangevallen geworden als Van de Putte. Maar hij was sterk door zijne overtuiging.

Hij toonde zich in de Kamer een goed debater, was steeds slagvaardig en wist, geestig als hij was, ter snede eene opmerking te maken of zijn aanvaller op het juiste oogenblik met een aardigen zet te interrumpeeren. Vlug was hij van bevatting terwijl hij daarbij een zeer sterk geheugen had. Zijne redevoeringen waren degelijk en zaakrijk van inhoud en oorspronkelijk van vorm. Daarbij week de wijze waarop zij werden uitgesproken in sommige opzichten af van die door de meesten gevolgd. Hij wist zoo bijzonderen, nadruk te leggen daar, waar het op aankwam en sprak dan de woorden langzaam, met stooten uit, wijzende met het in de rechterhand gehouden papier met aanteeke-

ningen of met een blad der *Handelingen* naar den Minister of den persoon, wien het betrof, en met de linkerhand in den zak. Hij sprak met weinig omhaal van woorden, zonder de rhetorische wendingen, welke toen nog in zwang waren. Ook sprak hij niet altijd even vloeiend, maar steeds luisterde men naar hem; nooit verveelde hij, altijd zat er pit in zijne redevoeringen, die hij illustreerde met voorvallen uit zijne rijke ondervinding. Zijne beelden, ontleend aan het dagelijksch leven, waren levendig en origineel, en hij kon zoo menigmaal eene uitdrukking vinden die, zooals men thans zegt, pakte. Wie die gezeten was op de stampvolle tribunes der Kamer, voor het grootste gedeelte bezet door studenten uit het naburige Delft en Leiden, herinnert zich niet hoe het pakte, toen hij bij gelegenheid der interpellatie van den heer Thorbecke over de ontbinding der Tweede Kamer op 3 Maart 1868 zeide, dat de uitdrukking voor den welkomstgroet van het Kabinet aan de nieuwe Kamer als „den handschoen toewerpen" te zacht zoude zijn; „de Regeering kwam met de karwats in de hand".



1871 (MARIENBAD).

Fransen van de Putte was een mooie figuur, eene kloeke gestalte. Aan een artikeltje in „de Tijd" van 2 Januari 1893 ontleen ik het volgende juiste beeld van hem, dat tot aan zijn dood volkomen bleef passen: „Een mooi man, met fraai hoofd, waarvan het front, door het verlies der haren, zich tot het achterhoofd uitstrekt.... De enkele haren, die de tijd hem heeft gelaten, zijn wit, maar de levendige oogen fonkelen, onder pikzwarte wenkbrauwen, in een rond gelaat, waarvan de blos — doch ook alleen de blos — een vrij hoogroode tint heeft. Om zijn lippen krult zich onveranderlijk een jolige, opgeruimde, zelf-voldane lach, die vertrouwen wekt en in hem iets „goed rond, goed Zeeuwsch" doet waardeeren. Zijn breed en hoog voorhoofd, dat aan de wenkbrauwen vooruitspringt en zich dan langzaam in een fraaien boog achteruit welft, teekent verstand en energie."

Destijds in de Tweede Kamer was hij reeds kaalhoofdig.

Algemeen bekend is het, hoe hij in een verschil van gevoelen met Thorbecke omtrent de invoering van het Wetboek van Strafrecht voor Europeanen bij de wet of bij Koninklijk besluit, waarbij hij het laatste beginsel voorstond, niet toegaf en Thorbecke met Olivier uit het Kabinet traden, waarop ook de overige Ministers hun ontslag indienden (1866). Het Kabinet werd gereconstrueerd (Februari) en Van de Putte bleef Minister.

Zijn wetsontwerp tot vaststelling der grondslagen, waarop ondernemingen van landbouw en nijverheid in Nederlandsch-Indië kunnen worden bevestigd, kwam op 1 Mei in openbare behandeling. De beraadslagingen duurden onafgebroken voort tot 17 Mei, toen op art. 1 een zoogenaamd bevriend amendement van den heer Poortman werd aangenomen, waarop Van de Putte op 's Konings machtiging den volgenden dag het ontwerp introk. Daarop trad op 30 Mei het geheele Kabinet af. Het is hier de plaats niet, om in eene beoordeeling van een en ander te treden, maar 17 Mei is voor de liberale partij een dies ater geweest.

Rotterdam koos Van de Putte in September daaraanvolgende tot zijn afgevaardigde, waarna hij in Juli 1872 in het Kabinet De Vries als Minister van Koloniën zitting nam. De wijziging van de tarieven van in-, uit- en doorvoer in Nederland, waarbij de differentieële rechten werden afgeschaft, werd door hem in het Parlement verdedigd. Het volgende jaar brak de oorlog met Atjeh uit en daarmede opende zich weder eene hoogst

moeilijke periode voor den Minister van Koloniën.

Het is hier evenmin de plaats, om een oordeel te vellen over den Atjeh-oorlog, maar zeker is het, dat de loop der zaken gunstiger had kunnen zijn bij eene gelukkiger keuze van hoofden der eerste politieke, zoowel als der militaire zending.

Opnieuw werden na het eerste échec de politieke hartstochten opgezweept, in het land en in de Koloniën, onder alle geledingen der burgerij, in de ambtenaarswereld zoowel als in de militaire kringen; overal was verdeeldheid van gevoelen, allerwege greep men naar de pen, de vlugschriften en open brieven volgden na elkaar in verbijsterend snel tempo. Dat de Minister van Koloniën wel het voornaamste mikpunt der tegenstanders van den oorlog was, behoeft geen betoog.

Gedurende December 1873 tot half Mei 1874 nam Van de Putte, nadat de begrooting van Minister Brocx door de Tweede Kamer verworpen was, ook nog het interim van Marine waar.

Nadat het ministerie zijn ontslag had ingediend na verwerping der kieswetwijziging in



1894.

Juni 1874, werd hij in November reeds gekozen tot lid der Tweede Kamer in het kiesdistrict Hoorn.

Weinigen is het gegeven zich uit eigen beweging in de kracht hunner vermogens uit het strijdgewoel terug te trekken. Van de Putte heeft de kracht daartoe gehad en dientengevolge een gelukkigen ouderdom kunnen genieten.

In September 1880 werd hij voor de provincie Zuidholland, ter vervanging van den heer Hein, gekozen tot lid van de Eerste Kamer, waarin hij tot aan zijn dood zitting had.

Rust kan men niet zeggen, dat hij nam, want hij bleef steeds werkzaam en zich op de hoogte houden van alles, voornamelijk wat de koloniën betrof.

Las hij een stuk dat hem interesseerde, fluks werd de pen ter hand genomen en met den schrijver in verbinding getreden. Dikwijls noodigde hij den auteur bij zich, liet hem nader zijne denkbeelden ontwikkelen en stelde hem vraagpunten. Altijd verliet de bezoeker den ouden man, geheel onder den aangenaamsten indruk met een merkwaardig man te hebben gesproken, want Van de Putte was een „charmeur," die evengoed, en vooral, de jongeren tot vrienden en warme vereerders wist te maken als de ouderen.

In de Eerste Kamer wist hij aan de behandeling der Indische begrooting leven en bezieling te geven, want die man, oud van jaren, bleef jong van hart en geest. Terwijl de meesten op een zekeren leeftijd gekomen sceptisch worden en zich losmaken van veel, wat hun voorheen belang inboezemde, bleef hij, tot het einde toe belangstelling koesteren voor alles, wat hem vroeger had aangetrokken.

Twee en twintig jaren is hij lid van de Eerste Kamer geweest en steeds nam hij ijverig als de jongste leden, met evenveel ernst als opgewektheid aan de werkzaamheden deel. En het was niet alleen bij koloniale aangelegenheden dat hij sprak, maar aan de behandeling van andere vraagstukken van actueel belang nam hij evenzeer deel. Zoo was hij het, die aanhoudend wees op de gevaren, waaraan onze kusten bij Petten en bij Scheveningen blootstonden. Zoo vestigde hij bij herhaling de aandacht op de vervuiling der wateren om 's Gravenhage; hij hield een waakzaam oog op het algemeen belang.

De waardigheid van het gouvernement stond bij hem hoog en hij heeft die ook altijd hoog gehouden. Zijn laatste optreden in de Kamer



Writsel, Oorlog. Taalman Kip, Marine. Geertsema, Binnenl. Zaken. Van Delden, Financiën.
Fransen van de Putte, Koloniën. De Vries, Justitie. Baron Gericke van Herwijnen. Buitenl. Zaken.

1874 MINISTERIE DE VRIES.

gaf daarvan nog bewijs, toen hij als veteraan meende te moeten spreken tegen de wijziging van het Reglement van den Raad van Ministers.

Hij achtte het niettegenstaande zijne groote frischheid van geest — misschien juist daarom — voor zich wenschelijk, om met den tachtigjarigen leeftijd het politieke leven vaarwel te zeggen. Bij de behandeling der Indische begrooting voor 1902 hield hij wat hij noemde zijne narede, waarbij hij verklaarde voor het laatst aan de behandeling der begrooting deel te nemen; het was nu de vijf en dertigste maal, dat hij aan de vaststelling daarvan medewerkte, nadat hij de eerste begrooting, die bij de wet zoude worden vastgesteld, had voorbereid en ingediend en de eer had gehad drie begrootingen onder het oude régime aan den Koning ter goedkeuring voor te dragen. „Het is dan ook wèl," zeide hij.

Hij zoude zich dan voor goed ter woon gevestigd hebben te Zeist, op zijn buitenplaats Schaerweide, die hij, toen hij zich in 1880 aan de beslommeringen der Tweede Kamer onttrok, tot een zomerverblijf had gekocht en waar hij zijne kinderen en hunne gezinnen des zomers om zich vereenigde. Daar hield hij zich bezig met het landbouwbedrijf en het was zijn lust telken jare eenige hectaren heidegrond aan te koopen, die hij in ontginning bracht, mede uit het oogpunt van werkverschaffing.

Aan zijn voornemen om zich geheel en al op het land terug te trekken, heeft hij geen gevolg kunnen geven, daar hij 3 Maart na eene ziekte van weinige dagen aan longontsteking bezweek.

Zijn verlies zal diep gevoeld worden.

Hij was verknocht aan het Huis van Oranje en had meermalen gelegenheid om dat met der daad te toonen. Op zijn sterfbed ge-

tuigden zijn laatste woorden nog hoeveel hij voor het oude stamhuis gevoelde.

De zee en het zeewezen hebben hem altijd blijven aantrekken en behalve door zijne deelneming aan de behandeling der marine-vraagstukken legde hij ook op andere wijze getuige daarvan af. Hij werkte met den Staatsraad Kolonel M. H. Jansen mede tot het uitrusten en in zee zenden van de *Willem Barendts* tot het bevaren der poolzeëen, ten einde door die tochten zeemanschap aan te kweeken.

Hij was verder de stichter van de *Union Coloniale*, waarin hij de koloniale vraagstukken van de verschillende koloniale mogendheden wenschte behandeld te zien en hen nader nader tot elkaar brengen, die dezelfde belangen te behartigen hebben.

Hij nam in het politiek leven van ons land ook buiten de Kamer eene gewichtige en invloedrijke plaats in. De hoofden der liberale partijen bleven steeds voeling met hem houden; dikwerf was zijn huis aan den Bezuidenhout de plaats, waar men bijeenkwam, om op belangrijke oogenblikken een gedragslijn vast te stellen.

Ook de Ministers bleven den beproefden staatsman met zijn helderen blik raadplegen en zijn oordeel inwinnen.

Een van de groote verdiensten van Van de Putte is het geweest, dat hij in en buiten het Parlement steeds waakte voor de constitutioneele beginselen.

Zij vooral, die van naderbij bekend zijn geweest met den heftigen politieken strijd nà October 1866, met den tijd der Kamerontbindingen, weten, hoe hij stond als een wachter voor de Grondwet, hoe hij waakte dat niet naar rechts werd afgeweken, maar evenzeer verhinderde dat naar links werd gewend. Hij is tot zijn einde die trouwe wachter geweest.

Zijne laatste rede in de Eerste Kamer gehouden op 5 Februari, waar hij tevens de laatste spreker was en waarna de Kamer uiteenging, had ten doel om met het oog op de langdurige ongesteldheid van den Minister van Koloniën de aandacht van de Regeering te vestigen op den uit een constitutioneel oogpunt onhoudbaren toestand, waarin wij ten opzichte van het beheer van het Departement van Koloniën verkeerden. Het waren zijne laatste woorden in de Kamer.

Zijne geheele politieke loopbaan is vooral gewijd geweest aan de behartiging der belangen van de



OP DE STOEP VAN SCHAERWEIJDE (1895).



IN DE DENNEN-AANPLANTING.

inlandsche bevolking onzer Oost-Indische gewesten; hij heeft, om een tegenwoordig geliefkoosd beeld te gebruiken, de fakkel waarmede hij den weg tot vooruitgang op koloniaal gebied aanwees, gedurende ruim veertig jaren helder brandend hoog gehouden. Thans is zij zijner hand ontvallen. Wie zal haar weder opheffen?

8 Maart 1902.

DE KONING STADHOUDER WILLEM III OP PENNINGEN VERHEERLIJKT. † † † † † † DOOR H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ. † † † † † †

Geen der oranjevorsten heeft een zoo diep spoor achter gelaten op het gebied der penningkundige herinneringen onzer Nederlandsche Geschiedenis als Willem III. Talloos zijn de metalen gedenkstukken die hem eeren. Nu het 200 jaren geleden is, om met een penning te spreken, „dat de adelaar naar zijn nest terug gevlogen is," heeft het zijn beteekenis een korten blik te werpen op dien penningrijkdom. Ons streven is het allerminst om een wetenschappelijke numismatische lijst aan de lezers van dit tijdschrift voor te leggen maar wel om een oogenblik een enkelen greep te doen uit deze dikwijls zoo mooie en belangrijke medailles. Wij hebben bij dit plan nog één bijgedachte. In de Januari-aflevering trachtten wij de beteekenis uit een te zetten der moderne Fransche penningen; nu pogen wij — al is het maar zeer kort en zeer onvolledig — even te schetsen de waarde der Nederlandsche medailles van de laatste helft der zeventiende eeuw.

Voorzeker de eerste voorwaarde tot het doen slaan van gedenkpenningen was aanwezig: Er was stof om in metaal geschiedenis te schrijven. Onder Willem I. Maurits, Frederik Hendrik was het reeds begonnen, geen eenigszins belangrijke slag te land of ter zee, geen politieke gebeurtenis van beteekenis of de penning werd ontworpen en geslagen, gedreven of gegraveerd.

Wanneer wij tot het begin der dingen willen opklimmen dan vinden wij reeds in 1641 een alleraardigsten penning die het huwelijk van prins Willem II en prinses Maria van Engeland herdenkt.

Wij zien aan de voorzijde tegenover elkander staan de Prins en Prinses, die elkander schuchter de hand reiken, engelen uit de wolken dalen neder om de vorstelijke verloofden te bekransen. De Heilige Geest vliegt in hemellicht als een duif omlaag. de achtergrond wordt gevormd door een Engelsch landschap en een gezicht op het Binnenhof terwijl men de reiskoetsen met de jonggehuwden, omstuwd door ruiters, ziet naderen. Er ligt in heel deze voorstelling iets mooi naïefs waarvan de waarde nog verhoogd wordt door de opschriften. Achter den Prins staat: „Mij gewon de vorst Hendrik, de allerkrachtigste Nassausische held, hij beval mij om uw verloofde te zijn," de Prinses antwoordt: „De Koning van Albion, de grootste monarch is mijn vader en beveelt mij uw verloofde te zijn."

En zoo geschiedde het dan dat in 1650 een gegraveerde penning kon worden gemaakt waarop afgebeeld is Willem II te paard, en aan zijn voet een wiegje waarin zooals het opschrift zegt „de Orangienspruit" rust. Helaas

was de vader toen reeds dood en op de moeder rustte de zorg der opvoeding. Er bestaat dan ook een aardige penning die aan de voorzijde het kopje van het vierjarig Prinsje vertoont, omringd door een prachtige krans van Oranjeappelen en loof, en aan de keerzijde dat van de Prinses.



1641. HUWELIJK VAN WILLEM II.

Niet onvermakelijk is een andere penning uit dezen zelfden tijd.

Aan de voorzijde staat dezelfde beeltenis, aan de keerzijde de Prins als klein jongetje met kindersceptertje en kransje voor een zittende vrouwenfiguur: de Wijsheid. De Wijsheid heft waarschuwend den vinger op naar den naam van Jehovah die in hemellicht prijkt terwijl het opschrift zegt: „Vrees God." De achtergrond wordt gevormd door het Binnenhof. Er is iets comisch in het mollige dikke ventje tegenover de statige Wijsheid.





1654. WILLEM III EN ZIJN MOEDER.



1654. WILLEM III EN DE WIJSHEID.

Lange jaren nu zwijgen de penningen, er gebeurde trouwens niet veel in het leven van den Prins dat tot slaan van medailles uitlokte. De zee en de vlootvoogden nemen in deze jaren schier heel het penningkundig gebied in.

'tWordt 1671, een vrij banale penning herdenkt de intrede van den Prins in den Raad van State, 1672 breekt aan met de definitieve verheffing van den Prins tot Opperbevelhebber van leger en vloot. Een forsche penning vertoont ons den Prins te paard, den bevelhebberstaf in de hand houdend.

De keerzijde vormt een banale gevleugelde genius, die over een heuvelachtig landschap heenvliegt, terwijl op een cartouche gegrift is: „Lang leve de Prinse van Orange"

In dezen tijd echter neemt Lodewijk XIV nog het leeuwendeel van de medailles in beslag; als de Zon rijdt hij te midden der planeten, doet den



1672. WILLEM III ALS KAPITEIN-GENERAAL.

stroomgod van den Rijn verschrikt achteruit deinzen en bindt aan een zuil het overwonnen Nederland; maar de hoop van het land is op Oranje gevestigd. Zoo zien wij den gewonden Nederlandschen leeuw, met den pijl in den rug, naderend den oranjeboom, terwijl hij de klauw opheft om bij den oranjeappel genezing te zoeken; een hand uit den hooge wijst op de vrucht en het opschrift zegt: „Dit is van den Heere geschied en wonderlijk in onze oogen."

Ook verrijst de Prins als een Phoenix uit zijn asche, terwijl welig de oranjeboom bloeit. De verwachting werd niet beschaamd; de Franschen moesten wijken en op verschillende stukken zien wij den zegevierenden Prins, zoo bij het sluiten van den vrede in 1674 te paard, terwijl de vredesduif met het takje in den bek, over de kalme zee komt aanvliegen; het omschrift zegt: „Van God komt de overwinning en de vrede." Zoo zien wij bij de inneming van Grave, den Prins als veldheer op de wallen voor de stad, omgeven door zijn legerhoofden.

Weder gaan de jaren voorbij en is er betrekkelijk weinig te herdenken, tot dat in 1688 de ware stroom los barst met den tocht naar Engeland; de voorgeschiedenis van het hulp inroepen van den Prins, is aardig op medailles na te gaan, maar zou ons nu te ver voeren; wij verplaatsen ons nu maar terstond bij het uitvaren der Nederlandsch—Engelsche vloot. Aan de voorzijde staat een mooi, forsch gedreven borstbeeld van den Prins; twee genieën houden een krans boven hem, terwijl het opschrift vraagt: „Dat hij op de golven triomphere." De keerzijde geeft aardig en levendig „het vertrek van zijn Hoogheydt den Heer Prins van Oranje uijt Hellevoetsluys na 't koninckrijk Brittanje." Aan wal staan mannen en kinderen te juichen en te trompetteren, terwijl in zee de dicht aaneengesloten rijen schepen, onder het bulderen van het geschut en 't wuiven van de vlaggen uitvaren. Een gevleugelde genius blaast zich op twee schalmijen de wangen dik en 't behoeft nauwelijks te worden vermeld, dat schitterend hemellicht dit alles beschijnt.

Van nu af aan kan men eene dubbele strooming in de medailles waarnemen; vooreerst wordt het feit dat men herdenkt zelf wedergegeven, zooals hier b.v. de tocht naar Torbay, maar daarnaast wordt het gebeurde gesymboliseerd. Zoo Willem III in Romeinsche krijgsmansdracht, het wapenschild van Engeland opheffend en het wapenschild van Frankrijk vertrappend; de Nederlandsche leeuw palm en vrijheidshoed op den aardbol nederleggend, den woesten kop nijdig opgeheven naar eene zon, waarin de Fransche lelie schittert. Van nu af is er nog een teekenende eigenschap der penningen, dat steeds wordt aangegeven de tegenstelling van Nederland—Engeland tegen Frankrijk, van den



1688. WILLEM III VERTREKT NAAR ENGELAND.



1688. WILLEM III LANDT TE TORBAY.

Prins tegen den Koning en van het Protestantisme tegen het Katholicisme.

Op bovenstaanden penning zien wij aan de voorzijde een flink portret van Willem III, dien wij nog slechts als kind weergegeven zagen; aan de keerzijde de vloot in zee, de landende Nederlandsche troepen en .... Willem III, die op een duin de Gerechtigheid, die het in Engeland te benauwd krijgt, opheft.

Uit het gebied der symboliek doen wij slechts enkele grepen. De Prins als Romeinsch veldheer wordt door eene vrouwengestalte, het blijde Engeland, begroet, de Nederlandsche Maagd en de Engelsche wapenschilden staan rustig onder den schaduw van den Oranjeboom, de Nederlandsche Leeuw met omlauwerd zwaard houdt beschermend een klauw op den Bijbel, een slang die verraderlijk nadert wordt vertrapt, „Emanuel" slingert uit den hemel bliksemschichten neder op de Fransche soldaten en doet de zon schitteren op de brave Nederlanders en Engelschen



1689. WILLEM III EN MARIA TE LONDEN GEKROOND.

terwijl Jezuïtenpaters en monniken van schrik ter aarde vallen, de adelaar (de prins) slingert onechte kinderen uit het nest, de duif (de prins) brengt aan de goede stad Londen den vredestak.

De oranjeboom staat weelderig bloeiend terwijl de eikeboom, het symbool der Stuarts, op den grond neder geveld ligt. Het opschrift zegt: „men heeft er een betere voor den gevallen boom in de plaats gezet," op een anderen penning is het opschrift nog duidelijker „gouden appelen voor harde eikels, ook daar de bloeiende oranjeboom en de nedergestorte eik.



1691. WILLEM III KEERT NAAR HOLLAND TERUG.

De Prins is als Jupiter die Phaëton uit zijn wagen slingerde om de aarde te behoeden voor verbranden, de Prins is Perseus die Andromeda bevrijdt, de Prins is Herakles die de Lernaeische hydra ter neer velt, terwijl een gezonde Fortuna hem kroont. Wanneer Willem III naar Ierland oversteekt (1690) is hij de fiere eenhoorn die in éénen sprong overspringt, terwijl kikvorschen zich van nijd zitten op te blazen, maar bij dien overtocht is de Prins ook een adelaar, die in den bek draagt een olijf- en een oranjetak, symboliseerende de zegeningen van den vrede en van Oranje's macht.

De Prins is ook gelijk in macht aan de verbondsark der Israëlieten die den Philistijnschen afgod Dagon uit elkander deed

vallen (1 Samuel V : 4) of aan Josuah die de zon deed stilstaan. Wanneer de Prins in 1691 naar de Vereenigde Provinciën terugkeert is hij als een leeuw die aan zijn leeuwin de zorgen voor de welpen overlaat (in casu de Engelschen). Wanneer de Prins landt in Holland dan wordt hij de zon, die leven wekt door zijn terugkomst of hij is de zon die staat in het teeken van den dierenriem; den leeuw enz. enz. Wij zouden deze lijst nog kunnen uitbreiden met tal van andere voorbeelden doch willen volstaan door een penning weder te geven die door mooiheid van gedachte en door smaak ver boven veel der andere uitmunt. In 1696 wordt er een aanslag op het leven van den Prins beraamd, doch gelukkig ontdekt.



1696. AANSLAG OP HET LEVEN VAN WILLEM III.

Nu brengt de stempelsnijder op de voorzijde een zeer mooi portret van den Prins gedekt door een schild waarop de naam van Jehovah, de keerzijde vertoont de furiën die met toortsen, dolken, slangen gereed waren om zich op den Prins te storten, maar al die kwade geesten zijn aan toomen gebonden die samen worden gehouden door een in wolken verborgen hand. Het opschrift verklaart aan de voorzijde: „Hem dien Ik (God) bedek, wordt geen leed gedaan," aan de keerzijde „een verborgen rechterhand bedwingt hen" (de furiën). Eenvoudig en mooi is hier de hemelsche bescherming gesymboliseerd en uit het oogpunt der medailleerkunst is dit een voortreffelijk stuk.

Ter loops wezen wij er reeds op dat een groote factor op de penningen van het laatste tiental jaren der 17e eeuw was de tegenstelling tusschen Lodewijk XIV en den Prins, enkele voorbeelden nog om dit nader toe te lichten. In 1689 wordt er een medaille gemaakt waar wij aan de voorzijde het borstbeeld zien van Willem III geplaatst op een socle terwijl Dapperheid en Moed, twee vrouwengestalten, het kronen, zij dragen als emblemata een hoorn van overvloed en een foliant met charters, de achtergrond vormt een rustige zee bedekt met schepen en aan wier kust welvarende steden liggen. Stralend zonlicht is over alles heengegoten en het opschrift noemt den Prins den „bevrijder van Nederland, den hersteller van Engeland." Hoe anders is het aan de keerzijde gesteld. Daar schieten bliksemschichten uit een donkeren wolkenhemel, daar staart somber voor zich uit het borstbeeld van den „Barbaar in Germanie," den tyran in Gallia. Armoede en slavernij kronen den Koning met een verflensde ontbladerde krans. Niet onvermakelijk is de trotsche uitdrukking van



1691. TER EERE VAN WILLEM III EN TOT SPOT VAN LODEWIJK XIV.





1694. TER EERE VAN WILLEM III EN TOT SPOT VAN LODEWIJK XIV.

Willem tegenover het zuur ontevredene van Lodewijk's gelaat.

In 1691 werd Mons door Lodewijk genomen, deels dank zij omkooperijen, deels dank zij het in brand schieten door de Fransche bommen. Om dit in de oogen der Nederlanders niet belangrijke feit te bespotten werd een penning gemaakt, waaraan de voorzijde Lodewijk gebogen staat als een oude decrepiete grijsaard die met een uit geldstukken bestaand zwaard een bom openstoot, een toespeling op het Fransche goud en de Fransche bommen Op den achtergrond ligt de stad Mons en ziet men een reiskoets en eenige hofjuffrouwen zich bewegen, in hoever die mede werkten tot de zwakte van den „afgeleefden dwingeland" staat er niet bij. Uit de wolken blimsemt het natuurlijk. Aan de keerzijde schijnt weer de zon in vollen glans en staat met opgeheven zwaard en banier de Koning-Stadhouder de „bloeiende bevrijder," aan zijn voet liggen tropeeën van wapenschilden en de wereldbol, terwijl nijdige geniën der duisternis verschrikt wegvliegen. De opschriften verduidelijken nog deze voorstellingen.

Aan de voorzijde staat voor Lodewijk „op deze wijze verovert hij één stad." Aan de keerzijde voor Willem „Met deze wapenen veroverde hij drie rijken."

In denzelfden geest is er nog een penning van 1694.

Wij zien daarop aan de voorzijde den koning van Frankrijk die omhoog wijst naar een schitterende zon, „zoo was ik" zegt het opschrift, een ster die van het firmanent nederdaalt wordt verklaard door „zoo ben ik nu" en de naar beneden gewende hand wijst op een uitgaande kaars „zoo zal ik zijn." In de afsnede staat: „Frankrijk's koning 1694." aan de keerzijde staat: Engeland's vorst die, zooals we afgebeeld zien, *was* als een klein bescheiden brandende kaars, nu *is* als een steeds hooger rijzende ster en worden *zal* als de hoog aan den hemel schitterende zon.

Doch niet alleen werden de individuën zelf tegenover elkander gesteld maar ook hunpersonificatiën en de hen vertegenwoordigende symbolen.

Zoo zien wij in 1690 toen de Franschen eene vrij twijfelachtige overwinning bij Bevesier bevochten Lodewijk XIV als Neptunus te midden der baren, voortrennende in een wagen en hoog ophoudende den drietand, den achtergrond vormen de vloten waar uit den aard der zaak het Engelsche schip in den grond geboord terneder ligt en de Fransche schepen zegevierend doorzeilen.

De opschriften verklaren dat de Engelsche en Nederlandsche vloten uit elkander gedreven zijn, en dat dus de vlucht maar geraden is, want *hem* — Neptunus-Lodewijk — behoort de heerschappij ter zee.

Twee jaar later wordt de overwinning bij La Hogue behaald, toen is de kans voor den Pseudo-Neptunus verkeken, wij zien hoe de echte Neptunus Willem III met opgeheven drietand zijnen vijand nederwerpt, de paarden vliegen verward uiteen en het opschrift zegt: „Mij is (de zee) door het lot gegeven," ook



1690. SLAG BIJ BEVESIER.

wordt nog als moraalles er bij gevoegd, „de misdaden werden met gelijke straf geboet."

Eindelijk komt de laatste tegenstelling op den mooien penning die geslagen is na den dood van den Prins. Voorgesteld is een wijde kalm vloeiende gladde zee, aan het strand waarvan hooge steile rotsen zich verheffen, rotsen waarin de adelaars hun nesten plegen te bouwen. Over de zee vliegt een adelaar in de richting van zijn nest terwijl het geheel beschenen wordt door een ondergaande zon. De symboliek is duidelijk, de adelaars toch plegen niet naar hun nest terug te keeren om te rusten voor dat de zon ondergaat, zoo ging Prins Willem III niet de eeuwige rust in voor dat zijn vijand de zonnenkoning, langzaam in macht en kracht begon te dalen, of om met den ouden zoo sympathieken Van Loon te spreken „zoo was koning Willem niet overleeden, dan als de glans der tot nog toe zoo helder gescheene Fransche zonne, door neerlaag en neerlaag stondt af te neemen."





1692. WILLEM III. OPPERHEERSCHAPPIJ OVER DE ZEE.

Zoo hebben wij dan den Prins, Stadhouder-Koning kunnen volgen langs den langen weg der penningen, die hem verheerlijkten en behalve bewondering voor zijne groote figuur hebben wij een beeld kunnen krijgen hoe onze voorouders hun groote mannen en de groote historische gebeurtenissen wisten te eeren. Wanneer wij onwillekeurig zouden willen vergelijken wat er op dit gebied gewerkt en gecreëerd is tusschen 1650 en 1702 met de periode 1850—1902 is het verschil zoo groot dat men de poging maar vóór den aanvang moet opgeven. Men zal ons misschien tegenwerpen: Nederland had in de laatste 50 jaar der 19e eeuw weinig feiten van beteekenis te herdenken, dit is juist maar neemt toch niet het treurige weg van dat ontzettende verschil.



1702. WILLEM III STERFT.

BIJ DE INDIANEN EN BOSCHNEGERS VAN SURINAME. † † DOOR DR. H. VAN CAPPELLE.

I.

Een Riviertocht; De Boschnegerkampen te Wanhatti.

Toen ik, na twee maanden door de wildernissen van het aan Engelsch Guyana grenzende westelijke district Nickerie — het eigenlijke doel mijner reis naar de kolonie Suriname in het vorig jaar — te hebben rondgezworven, in ons hoofdkamp aan de monding der Fallawatra in de Nickerie-rivier van de doorgestane vermoeienissen uitrustte, in afwachting der goederen, die nog in de verschillende kampen langs het naar de Coppename-rivier gekapte tracé (boschpad) waren achtergebleven, en ik het doorleefde op die belangwekkende tochten, nu eens in kleine bootjes over watervallen en stroomversnellingen, dan weder dwars door de onmetelijke oerwouden heen, mij weder voor den geest riep, moest ik erkennen, dat hoezeer ook ruimschoots voldaan over de verkregen wetenschappelijke uitkomsten en over het onbeschrijfelijk genot, dat het aanschouwen van die grootsche natuur mij had verschaft, ik toch in één opzicht teleurgesteld naar Nieuw-Nickerie terugkeerde.

Het door ons betreden, nog onbekend gebied hadden wij n.l. onbewoond gevonden en de hoop, de Indianen in hunne kampen aan de Karapana, een linker zijkreek van de Nickerie op 1½ dagreis van genoemde hoofdplaats verwijderd, aan te treffen, was ook niet verwezenlijkt geworden.

Wel hadden wij reeds tijdens ons kortstondig verblijf in Nieuw-Nickerie met deze oorspronkelijke bewoners van Suriname vluchtig kennis gemaakt, toen een gezelschap mannen, vrouwen en kinderen, van verschillenden leeftijd naar »de stad" was komen afzakken, om de feestelijkheden op den verjaardag onzer Koningin aldaar bij te wonen, doch het verlangen om deze kinderen van het woud, die zich te midden der oerwouden gelukkig gevoelen, en die het buiten onze zoogenaamde beschaving stellen kunnen, in hunne belangwekkende omgeving te mogen gadeslaan, was er nog des te grooter door geworden.

Juist terwijl ik in genoemd kamp, liggend in mijn hangmat, Loth's kaart van Suriname raadpleegde, en over een plan voor een tocht naar de Indianen nadacht, onbeschrijfelijk genietende van de overweldigende natuur om mij heen, knalde van de rivierzijde een saluutschot, dat de aankomst van de lang verbeide vrachtboot uit »de stad" aankondigde, die ons met eenige versnaperingen en



FREDERIKSDORP AAN DE COMMEWIJNE. STATION VAN DEN COMMISSARIS VAN HET DISTRICT BENEDEN-COMMEWIJNE.

voor de terugreis noodige levensmiddelen, ook berichten uit het moederland zou brengen.

Onder de brieven, die de trommel, het eerste voorwerp, dat mij door den Hoofdman der boot overhandigd werd, bevatte, vond ik een schrijven van wijlen den heer F. W. van Eeden, voormalig Directeur van het Koloniaal Museum te Haarlem, die, toen reeds lijdende en langzaam achteruitgaande, daarin niettemin blijk gaf van zijn nog onverflauwd enthousiasme voor het onderzoek van Suriname.

In een post-scriptum roept de heer Van Eeden mij toe: »Wil de Indianen vooral in gedachte houden."

Verwonderen deed het mij niet, dat deze vurige strijder voor de belangen onzer kolonie Suriname deze laatste gelegenheid niet onbenut voorbij wilde laten gaan, om mij nogmaals dit belang in herinnering te brengen, overtuigd als hij was, dat wij de schuld dragen van den langzamen ondergang van dat merkwaardige volk, dat door verstandige leiding de kolonie ten zegen had kunnen zijn.

Een tocht naar de Cottica, zijrivier van de Commewijne, kwam mij voor mijn doel dadelijk als aangewezen voor, omdat langs de schoone boorden dezer rivier Indianen- en Boschnegerkampen met elkander afwisselen en omdat deze in slechts 15 uren varens van uit Paramaribo te bereiken zijn.

Hoewel ik niet verwachtte, op deze reis, voor welke nog slechts een week beschikbaar was, veel nieuws aangaande die zoowel geestelijk als lichaamlijk zoozeer uiteenloopende stammen te kunnen verzamelen — waar de Duitsche hoogleeraar Prof. Joest *), de bekende Kappler †) en de Hernhutterzendelingen door een langdurig verblijf onder deze stammen dit onderwerp reeds zoo uitvoerig behandeld hebben, toch ben ik er door in staat gesteld, hier over de Indianen en de Boschnegers van Suriname mededeelingen te doen, die op eigen waarneming berusten en die, naar ik hoop, in staat zullen zijn, deze natuurvolken in een eenigszins ander licht te doen schijnen, dan waaronder het meerendeel der beschaafde



NEGERINNEN (MULATTINNEN) UIT PARAMARIBO.

menschen, die nimmer met hen in aanraking kwamen, gewoon is hen te beschouwen.

Gaarne voldoe ik aan den wensch van de Redactie, om een kort verhaal mijner wederwaardigheden op dezen tocht voor de lezers van dit Tijdschrift te schrijven.

In Paramaribo van onzen tocht door de binnenlanden teruggekeerd, maakte ik kennis met den bekenden Hernhutterzendeling, de heer Wehle, die te Wanhatti aan de Cottica woont, en die mij voorstelde, hem naar Wanhatti te vergezellen en mij gastvrijheid aanbood, voor zoolang ik dit mocht verlangen.

Gretig nam ik dit vriendelijk aanbod aan, daar deze zendeling mij te voren uitvoerig omtrent de volkstammen, waaronder hij reeds 6 jaar arbeidde, kon inlichten en mij menigen nuttigen wenk zou kunnen geven.

*) Ethnographisches und Verwantes aus Guyana. (*Suppl. zu Band* V *von Internat. Archiv. für Ethnographie*, 1893).

†) Surinam, sein Land u. s. w., 1887.

Zoo vertrokken wij op Maandag 19 October, des morgens te 7 uur met de Gouvernements-rivierboot uit Paramaribo. Van het Gouvernement had ik vrijen overtocht voor mij en mijne manschappen verkregen, en kon ik over een van een tent voorziene kleine vlet voor den tocht verder de rivier op beschikken.



BRITSCH-INDISCHE IMMIGRANTE.

Daar mijn zoon, die op den tocht door het binnenland in lichten graad malaria had opgedaan, zich niet wel genoeg gevoelde om de reis, die voor de gezondheid ook niet geheel en al zonder gevaar scheen te zijn, mede te maken, had de heer E. Klein, photograaf van beroep te Paramaribo, aangeboden mij te vergezellen.

Een der beide koks van onze zoo juist volbrachte Expeditie, Gerard Remark, een merkwaardig type, de zoon van een Chinees en een negerin, zou voor den inwendigen mensch zorgen en tevens als roeier dienst doen, terwijl de heer Wehle mij een tweeden roeier zou zien te bezorgen, die tevens als tolk zou kunnen optreden.

Onze bagage was vrij aanzienlijk, daar ik behalve levensmiddelen voor een week, een groote hoeveelheid drank, cakes, suiker en tabak had medegenomen, zonder welke geschenken de blanke of de bakra bij de Indianen en de Boschnegers niet dat onthaal vindt, dat in het belang van zijn onderzoek wenschelijk is.

De rivierboot *Albina* bracht ons in 5 uur tot aan Sommelsdijk, aan de samenvloeiïng van de Cottica en de Commewijne gelegen. Het ieder oogenblik stoppen, om aan de talrijke langs de rivier gelegen plantages reizigers af te laten of op te nemen, deed ons wel langzaam vorderen, doch het genot, dat de aanblik der landingsplaatsen bood, werd er ruimschoots door vergoed.

Vooral de Britsch-Indische immigranten, in hunne bonte kleeding, niet het minst de beeldschoone kinderen en jonge meisjes met al hare sieraden, droegen in hooge mate bij tot stoffeering van het in het zonlicht badende tropenlandschap.

Het in- en uitladen van de plantage-arbeiders — want anders magmen het niet noemen — met hun veelal talrijk gezin, maakt op den pas uit Europa komenden vreemdeling een eigenaardigen — ik moet bekennen — onaangenamen indruk. Als beesten worden vooral de kinderen en de vrouwen uit de roeiboot getrokken en dat de kleinen daarbij

dikwijls een stem opzetten, die voor het geschreeuw van een varken onder soortgelijke omstandigheden niet veel onderdoet, is niet te verwonderen. Eenmaal gebeurde het, dat een jonge koelie-vrouw misstapte en te water raakte. Druipnat werd zij aan boord getrokken.

Tusschen de talrijke passagiers, die tusschendeks opeengepakt staan, door te dringen, is voor hem, die er van houdt, menschentypen te bestudeeren, een genot. Javanen, Negers, Britsch-Indische koelies, Chineezen, Kleurlingen in allerlei graden van blankheid, alles staat of zit daar door elkander, in allerlei talen uiting gevend aan hunne vroolijkheid of hun ongenoegen.

Vooral zijn het de negerinnen en de koelievrouwen, die den vreemdeling aantrekken, niet alleen door hare kleedij, doch ook door haar optreden de grootste tegenstelling vormend. Hier staan een aantal negerinnen met hare vele gesteven, en van stijfsel krakende en ritselende wijd uitstaande rokken van katoen in de bontste patronen, door elkander te schreeuwen; daar zitten eenige koelievrouwen en meisjes met hare aantrekkelijke, zachte uitdrukking, in onbeschrijfelijk schoone, artistieke kleeding met zilveren en gouden sieraden overladen, stil voor zich uit te staren.

Zoo vlogen onder aandachtige beschouwing van deze menschenrassen, in allerlei graden overgangen vormend, in deze kleine ruimte als opeengepakt, spoedig voorbij en waren wij te Sommelsdijk eer ik er aan dacht.

Hier lag de Gouvernementsbarkas, een klein stoombootje gereed, die voor den dienst, afwisselend op de Cottica en de Perica bestemd is. Onze vlet werd aan de barkas vastgebonden en nadat ook al onze bagage overgeladen was, konden wij om 1 uur verder reizen.



WANDEN VAN GROEN. — KAMPEEREN OP EEN GRONDJE *).

Na een half uurtje stoomens bereikten wij Ephrata, het station met politiepost van den Districts-commissaris, den schrik der talrijke fransche déportés, die uit Cayenne gevlucht, hier veelal worden aangehouden, ten einde aan het Fransche Gouvernement te worden uitgeleverd.

De witte gebouwen, gedeeltijk tusschen het lage groen verscholen, waaruit nu en

*) Bij gebrek aan een goede photo van de Cottica voeg ik hier een riviergezicht van de Beneden-Saramacca tusschen, die volmaakt hetzelfde landschap te aanschouwen geeft.

dan een ranke cocospalm zijn sierlijke kroon naar boven steekt, beschenen door de felle namiddagzon — het was een onderwerp voor een schilder om van te watertanden.

Tegen half 4 bereikten wij de monding der Perica.

Het bosch langs den oever wordt hier reeds hooger; nu en dan verheffen zich de sierlijke Pina-palmen, wier lichtgroene gevederde bladen bij het minste zuchtje als franjes trillen.

Op de grondjes *) om en vóór de woonhuizen vallen de platte kronen der amandelboomen in het oog, terwijl de statige cocospalm, die zeewind behoeft, op deze rivier wegens hare strooming evenwijdig aan de kust nog ver van hare monding een goede standplaats vindt.

Tegen vijf uur begon de zon tot ondergang te neigen en riep op de steeds dichter wordende wanden van groen langs de oevers de schoonste contrasten van licht en donker te voorschijn, teweeggebracht door de coulissenachtige groepeering van het geboomte. Voorbij Lunenburg, een verlaten plantage, maakt de rivier een groote bocht, om nagenoeg op dezelfde plaats weêr terug te keeren, een veelvuldig voorkomend verschijnsel in de beneden-rivieren van Suriname, dat dikwijls de afsnoering van het hoefijzervormig riviergedeelte ten gevolge heeft, die ten slotte den korteren weg volgt.

Om 6 uur, toen de reeds ter kimme gedaalde zon nog tot afscheid van den dag in het oosten de wolken met de schoonste kleuren tintte, bereikten wij „Mon désir", een grondje, waar de bewoner, een goedhartige neger met rijkgezegende familie, ons een onderkomen verschafte.

Onze bagage werd in de vlet overgeladen en alles gereed gemaakt voor de verdere reis des nachts te 2 uur, het uur, waarop de vloed †) weder zou opkomen.

Onze leidsman, de heer Wehle, scheen zich hier geheel thuis te gevoelen, en had uit de stad brood mede genomen; de vrouw van onzen gastheer zorgde voor geurige koffie, inlandsche koffie, op het grondje geteeld, en spoedig stond het eenvoudige maal op het het helder witte tafellaken gereed.

Tot de vele goede eigenschappen der negers behoort de buitengewone reinheid op hunne woning en op hun lichaam, een eigenschap, waardoor zij een scherp contrast vormen met de Britsch-Indische koelies, die mij om de vuilheid op hun woning en hun lichaam herhaaldelijk geërgerd hebben.

Toen het maal genuttigd was in deze voor mij niet meer vreemde omgeving, deelde de heer Wehle, of zooals de negers den missionair noemen, de leriman mij mede, dat onze gastheer de gewoonte had, elken avond met zijne familie kerk te houden. Inmiddels was zijn talrijk kroost, waaronder 2 guitige knapen met hun goedigen oogopslag binnengekomen en had alle stoelen in het vertrek, ja zelfs de groote ouderwetsche canapée, bezet.

De pater familias plaatste zich daarop met den bijbel vóór zich aan tafel en hield een toespraak in het neger-engelsch, waarin hij zeide, dat hij hoopte, dat God op onzen tocht met ons zou zijn, en dat wij behouden weder bij de onzen zouden terugkeeren. Ik bewonderde weder in den neger voor de zooveelste maal het groote talent van improviseeren en de kunst om met veel woorden weinig te zeggen.

Het gezang, dat daarop volgde en dat ook door de kleine negertjes uit volle borst werd aangeheven, duurde, telkens afgewisseld door het lezen van eenige regels uit den bijbel, nu met eentonige stem door den negerpredikant opgedreund, nog geruimen tijd en ik zegende het oogenblik, toen de predikant den bijbel dichtsloeg en de familie de kamer verliet.

Haastig zocht ik de hangmat op, die in de kleine kamer naast de eenvoudige huiskamer was opgehangen en het duurde niet lang of ik hoorde slechts het eentonig getik van het klokje, begeleid door het niet minder eentonig gebrom van een boomkikvorsch, dat uit het om het huis staand geboomte tot mij kwam en dat mij weder herinnerde aan

*) Kleine aan Britsch-Indiers en negers afgestane terreinen tot uitoefening van den kleinen landbouw.

†) Het diep landwaarts binnendringen van den vloed maakt het bij het reizen op de benedenrivieren noodzakelijk „op tij" te varen, d. w. z. bij het opvaren van den vloed en bij het afzakken van de eb gebruik te maken.

de nachtelijke concerten op onzen wildernis-tocht.

Na een korten, doch verkwikkenden slaap werden we tegen twee uur gewekt, maakten wij ons haastig gereed en namen we van het vriendelijk echtpaar een hartelijk afscheid, dat ook was opgestaan, om ons tot aan de aanlegplaats uitgeleide te doen, waar behalve onze vlet, ook de groote tentboot van den leriman gereed lag.

Een tweede roeier voor onzen tocht naar de Indianen en de Boschnegers hadden we den vorigen avond reeds gevonden en zagen wij in de vlet reeds gereed staan. Het was een aardige 16-jarige negerjongen, David geheeten, zachtaardig, opgewekt en werkzaam, die bekend met de Indianen en de Boschnegers van de Cottica, mij tevens tot tolk zou dienen.

De heer Wehle verzocht ons, de reis in zijn ruime tentboot te vervolgen, die gelegenheid bood om onze, noode afgebroken nachtrust voort te zetten. Niet lang duurde het dan ook of we lagen achter in de kajuit gemoedelijk naast elkander in Morpheus armen, in slaap gewiegd door den regelmatigen roeislag en het gezang der roeiers.



GRANMAN OSESI (HOOFD DER AUCANERS) MET ZIJNE ADJUDANTEN.

Om half zes, toen het reeds schemerde, werd ik wakker; een dichte nevel hing over het water, doch belette niet, dat ik een blik op de oevers kon slaan, die niets dan bosch en nog eens bosch te zien gaven, nu niet meer afgewisseld door grondjes of plantages.

Te zeven uur voeren wij het eerste boschnegerkamp voorbij, nog slechts tien minuten van Wanhatti verwijderd en aangeduid door een paar openingen in het groen van den oever, vóór welke enkele corjalen, de van uitgeholde boomstammen vervaardigde booten der Boschnegers en Indianen, de tegenwoordigheid van menschelijke wezens verrieden.

Kort daarna kregen wij de helder wit geschilderde woning van den leriman in het zicht, verlicht door de morgenzon en gelegen te midden van een ruim opengekapt terrein, dat als tuin of lusthof was aangelegd. Sinaasappelen, oranjeboomen, mandarijnen, lemmetjes, rijk beladen met vruchten, omringden het huis met het heerlijkste groen.

Dankbaar, dat wij eindelijk Wanhatti bereikt hadden, stapten wij aan wal, opgewacht door een der bedienden van onzen gastheer, een oude negerin, die blijkbaar verheugd was „masra" *) wêer te zien en die dadelijk naar de gezondheid van de vrouw des huizes vroeg, welke tijdelijk in de stad vertoefde, om daar genezing te zoeken voor hevige aanvallen van malaria.

Eenige boschnegerinnen uit het nabijgelegen kamp stonden in den tuin den leriman op te wachten en lieten onder het doorbuigen der knieën den gebruikelijken groet „odi masra" †) hooren

Op de ruime bovengalerij lieten wij ons het ontbijt goed smaken onder het genot van het verrukkelijk schoone gezicht op de door de ochtendzon beschenen rivier en het tegenover liggende bosch.

Mijne gedachten dwaalden hier onwillekeurig af naar de tijden, toen Suriname nog een bloeiende kolonie was.

Want nog voor 100 jaren was hier aan de overzijde, waar nu ondoordringbaar bosch zich langs de oevers uitstrekt, een groote plantage van koffie en katoen. Fraaie gebouwen moeten tot hier langs de Cottica gestaan hebben, enkele zelfs met marmeren gangen en trappen, waarvan bijna alle sporen zijn verdwenen, toen het terrein gaandeweg wêer tot de wildernis terugkeerde.

Bange oogenblikken moeten de vroegere

*) Mijnheer, meester.

†) Dag meneer!

bewoners aan de overzijde doorleefd hebben, toen de boschnegers, naar men mij verhaalde, de plantage binnendrongen, de terreinen vernielden, de gebouwen verbrandden en de slaven in vrijheid stelden.



BOSCHNEGERS OP REIS NAAR PARAMARIBO.

Was het niet natuurlijk, dat de boschnegers, die door de ontvluchting uit de slavernij hunne vrijheid teruggekregen hadden, zich op die wijze trachtten te wreken voor de behandeling hun of hunne ouders aangedaan? Want ergerlijk moet soms de behandeling zijn geweest, die sommige plantage-eigenaren hunne slaven lieten ondergaan.

Laten we dit in het oog houden, als we een oordeel willen vellen over dat belangwekkende volk, dat nu in vrijheid leeft ver van den zoogenaamd beschaafden blanke, wiens verderfelijke invloed daar, waar hij tot hunne woonplaatsen is doorgedrongen, reeds merkbaar is.

Verlangend naar een nadere kennismaking met de boschnegers gingen wij met den heer Wehle na het ontbijt het smalle voetpad op, dat door het lage hout langs de rivier naar het slechts vijf minuten verwijderde boschnegerkamp voert.

Dit kamp is de woonplaats van den alombekenden Grankapitein of Grootkapitein der boschnegers, genaamd Broko Hamakka, wat in onze taal „gebroken hangmat" beteekent.

Voor wij het kamp binnentreden nog een enkel woord over de verhouding der Boschnegers tot ons gouvernement.

Ofschoon het mij te ver zou voeren, wanneer ik de geschiedenis der Boschnegers hier in korte trekken zou willen schetsen, dient toch in herinnering gebracht te worden, dat, toen onze regeering de weggeloopen slaven, na door middel van kostbare expedities vergeefsche pogingen tot hunne onderwerping en terugvoering te hebben aangewend, als vrijen erkende, het hen bepaalde woonplaatsen aanwees buiten het gebied der kolonisten, doch binnen het door de Indianen bewoonde terrein, aan wien daartoe natuurlijk geen toestemming gevraagd werd.

Aan het Nederlandsch gezag heeft deze vernederende pacificatie zeker geen goed gedaan. Erkennen moeten wij het, dat wij zelven de schuld dragen van den toestand, die gaandeweg in de kolonie geboren is geworden. De Boschnegers, die door ons gouvernement in den aanvang rijkelijk voorzien werden, zelfs van geweren en ammunitie, vermeerderden zich langzamerhand, verdrongen meer en meer de oorspronkelijke bewoners des lands, de sympathieke Indianen en brachten een onoverkomelijke scheiding tot stand tusschen deze en de eigenlijke kolonie.

De haat tusschen beide stammen groeide meer en meer aan, waartoe niet het minst bijdroeg het monopolie, dat het gouvernement indertijd aan den bij elken boschnegerstam aangestelden posthouder verleende tot den invoer van Indiaansche slaven.

Hetzij door ruilhandel, hetzij door roof trachtten de Boschnegers deze slaven in bezit te krijgen en zoo ontstond gaandeweg bij de arme Indianen, zedelijk niet gesteund door ons gezag, een afkeer voor de veel krachtiger Boschnegers, de brutale, indringerige, bedelachtige boschbewoners, wien ik na mijne kennismaking deze onaangename eigenschappen gaarne vergeef, omdat ik de overtuiging heb gekregen, dat zij voor een deel aan de aanraking met den blanke te wijten zijn.

Van de vier stammen, waarin de Boschnegers onderscheiden worden, is de voornaamste die der Aucaners, ook wel Djoekas genoemd, waartoe ook de Boschnegers aan de Cottica behooren, en die bestuurd worden door den gouverneur of den Granman Osesi,

welke van ons gouvernement een jaargeld van *f* 1200 geniet.

Deze, naar mij verteld werd, wreede despoot, die met zijne beide adjudanten nu en dan Paramaribo bezoekt, wordt daar behoorlijk ontvangen. Hem wordt dan tijdelijk een woning gegeven, met een politieagent als schildwacht. In nevensgaande photo ziet men den grooten man in zijn statiekleeren, met een ouden marinesteek op het hoofd en met de hem door het Koloniaal Bestuur geschonken stok met zilveren knop in de hand tusschen zijne adjudanten zitten.

De zooeven genoemde, alom bekende Grankapitein Broko Hamakka, waarmede ik spoedig zou kennis maken, staat onmiddellijk onder dezen machtigen Osesi en heeft kapiteins onder zich, welke op hunne beurt weder over onderkapiteins bevel voeren.

Zoo waren wij onder druk gesprek het kamp van Broko Hamakka genaderd en een open gekapt terrein binnen getreden, waar drie forsche boschnegers bezig waren aan het verder uithouwen van een 10 M. lange corjaal. Een bejaarde boschneger met scherpe gelaatstrekken, niet naakt, zooals de anderen, doch gekleed in korte witte pantalon, witte borstrok en met een zwarten slappen hoed op het gekroesde haar, stond het werk aan te zien en zag ons nieuwsgierig aan.

Het was de kapitein Broko Hamakka; de man scheen door het bezoek in het minst niet verheugd of vereerd te zijn, want hij wachtte bedaard, we zouden kunnen zeggen, met waardigheid de begroeting des heeren Wehle af.

Deze, de taal der Boschnegers *) goed machtig, stelde ons aan het weinig vriendelijk uitziend opperhoofd voor, er bijvoegende, dat ik uit Nederland gekomen was, om ook de Boschnegers van de Cottica een bezoek te brengen.

De kapitein stak mij de hand toe, nam mij van het hoofd tot de voeten op en zeide, dat het hem aangenaam was, ons genoegen te kunnen doen en dat hij zou zorgen, dat allen des avonds in het kamp waren en een dansfeest zou bevelen. „Goed," antwoordde de Leriman, of de Arnitri bakra, zooals de Boschnegers den Hernhutter zendeling noemen, „maar je weet, geen afgoderij," en zich tot mij wendend, „want zoo iets mag ik niet dulden."

Verlangend om het kamp of het dorp, dat nog eenige passen verder lag, te kunnen betreden, namen we van Broko Hamakka afscheid, na hem verlof gevraagd te hebben tot een bezoek aan de verschillende woningen.

Dit laatste mocht vooral niet verzuimd worden daar de Boschnegerkapiteins het hoogst kwalijk nemen, als de blanke zich ongevraagd begeeft op het gebied, waarover zij heerschen.

Achter het hooge houtgewas, dat het dorp van de werkplaats voor de corjalen scheidt, lag het vrij groote boschnegerdorp, uit omstreeks 40 onregelmatig verspreide, op korte afstanden van elkander gebouwde hutten bestaande.

Dadelijk valt de buitengewone netheid op, die hier heerscht; de bodem, een lichtgeele leemgrond, nu na de lange droogte buitengewoon hard, was overal netjes aangeveegd, en nergens door keukenafval, takken of bladeren verontreinigd.

Hoewel enkele boomen, die men bij het kappen van het bosch opzettelijk heeft laten staan, hier en daar schaduw geven, en talrijke palmen, sinaasappelen, oranjeboomen, koffie- en amandelboomen, wier donker gebladerte tegen het lichte hout der hutten schoon afsteekt, een rijke afwisseling brengen, toch baadt het geheele kamp in de felle zon, onbeschrijfelijk schoon gestoffeerd door de tal rijk rondloopende of voor de woning zittende boschnegers en negerinnen met hunne zwarte of donkerbruine huid en hare kraakschoone katoenen pantjes.

De meeste hutten zijn lage, aan alle zijden gesloten vierkante woningen, uit vier ruwe hoekpalen gevormd, waartusschen gevlochten palmbladen de wanden vormen. De ingang aan de voorzijde is zeer laag, zoodat men slechts in diepgebukte houding kan binnentreden.

Het schuine, eveneens uit palmbladen gevlochten dak reikt over de lage zijwanden

*) De taal der Boschnegers verschilt door het grooter aantal portugeesche woorden van de door de overige negerbevolking van Suriname gebezigde taal, het zg. negerengelsch.

heen, soms bijna tot op den grond. Nu eens wordt de ingang door een van palmbladen of van bamboestokken vervaardigd raamwerk gesloten, doch dikwijls was een veelal sierlijk uitgesneden, in houten scharnieren draaiende deur aanwezig.

Treden we uit het bij wijze van voorportaal aangebracht en door een schuin afloopend dak van palmbladen overdekt uitbouwsel door de lage deur de eigenlijke woning binnen. De meestal kleine donkere ruimte is het slaapvertrek der familie; het voorste nu eens aan alle zijden, dan weer slechts aan de voorzijde, of ook wel aan één zijkant open gedeelte wordt als keuken gebruikt, aan welks wanden allerlei keukengereedschappen blank opgepoetst zijn opgehangen.

Het slaapvertrek is tevens de bergplaats voor de bezitting der familie, deels opgeborgen in manden (baskieten), kisten of ook wel in met blik beslagen koffers, die in de stad, waar de boschnegers nu en dan heentrekken voor den verkoop van hout en om inkoopen te doen, worden gekocht.

Borden, kopjes, schoteltjes, meest van het ouderwetsche fabrikaat met groote roode bloemen, zooals men het bij ons te lande nog op het platteland en bij de minder bedeelde klasse aantreft, worden in kastjes aan den wand bewaard, die somtijds van twee fraai uitgesneden deurtjes voorzien zijn.



BOSCHNEGERS.

Van den hier beschreven bouw trof ik tal van grootere en kleinere afwijkingen aan, die met den meer of minderen smaak van den eigenaar of met de grootte van het bezit der bewoners samenhangen.

Hoewel het er zelden in de woningen, zooals wij zouden zeggen, rommelig uitziet, en alles zijn bepaalde plaats heeft, vond ik toch in enkele hutten een zoodanige chaos van opeengestapelde kisten, koffers, manden, potten, pannen, oude klapstoeltjes, petroleumlampen, ouderwetsche snuisterijen, dat men zich verplaatst kon denken in een uitdragerswinkel, waarin men alles door elkander geworpen had.

In een der woningen reikte deze massa tot aan het dak van palm bladen en liet zij slechts ruimte over voor één hangmat.

In vroeger tijd moeten de Boschnegers bij hunne inkoopen door sommige winkeliers schandelijk bedrogen zijn geworden, die van de bekende begeerte der negers naar al wat blinkt, misbruik meenden te mogen maken door hen nieuw kopergeld voor oud versleten zilvergeld in de handen te stoppen. Ook in dit opzicht hebben de negers geleerd, op hun hoede te zijn voor den blanke, want, naar mij verteld werd, weten ze nu zelfs een dubbeltje van een stuivertje te onderscheiden.

De voorstelling aan de bewoners van het kamp geschiedde door den heer Wehle meestal vóór of nabij de woningen, waar groepjes mannen, doch vooral vrouwen en kinderen ons reeds met nieuwsgierige blikken opwachtten. Overal herhaalde mijn gastheer wat hij reeds aan den kapitein had verteld.

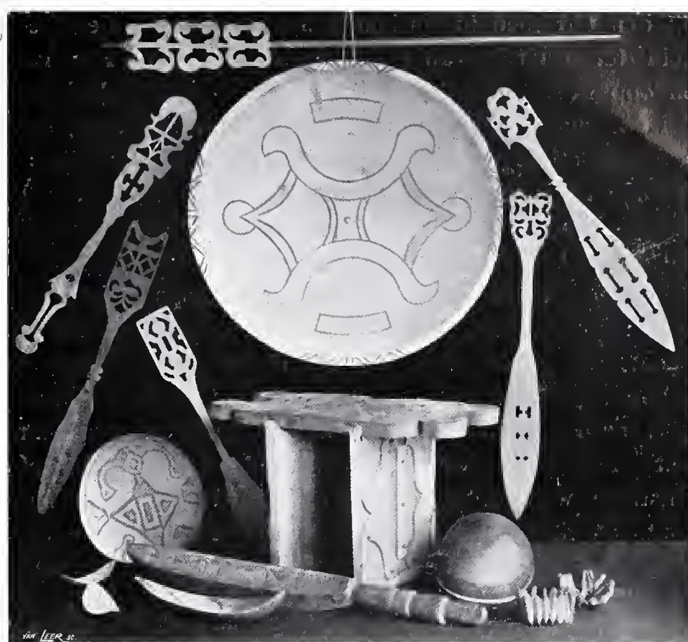
Vóór een der hutten stonden eenige brutaal uitziende boschnegerinnetjes, die blijkbaar schik hadden in de twee blanke vreemdelingen. Toen de heer Wehle had uitgesproken, riep een der meisjes, op mij wijzend, „diesie?"

Al had ik haar uitroep niet begrepen, toch bleek het reeds uit den toon, waarop ze het zeide, en was het reeds op haar gelaat te lezen, dat zij zeggen wilde: och kom, ik geloof er niets van.

„Ja zeker," antwoorde de Leriman, „de

blanke ziet er misschien in jou oog nog te jong uit, om een groot man te zijn, maar toch spreek ik waarheid, en de blanke zou je kunnen vertellen van de jonge, lieftallige Koningin van Nederland, die weet, dat hij ook naar de Boschnegers gaat."

De kleeding der Boschnegers is hoogst eenvoudig; de mannen dragen slechts een doek, die op zoodanige wijze tusschen de beenen en daarna tusschen een om de heupen bevestigden band wordt doorgetrokken, dat de beide einden van voren en van achteren vrij naar beneden hangen. Een grootere, doek, eveneens van katoen in de meest bonte patronen, die het bovenlijf voor het grootste gedeelte bedekt en soms tot aan de knieën reikt, wordt voornamelijk bij feestelijke gelegenheid gedragen. Aan één zijde wordt die onder den arm doorgetrokken en op den tegenovergestelden schouder vastgeknoopt, zóódat de beide armen vrij blijven. In dit costuum moeten de boschnegers in de stad verschijnen. Een meestal oude afgedankte hoed van een blanke wordt gaarne gedragen.



EENIGE DOOR MIJ UIT DE BOSCHNEGERKAMPEN MEDEGEBRACHTE VOORWERPEN.

Bewerkte lepels.
Kalebas met ingebrande figuur.
Eetlepels (uit kalebassen vervaardigd) met ingebrande figuren.

Prodotiki (pronkstok).
Rijstschotel.
Zitbankje.
Waschklopper

Bewerkte lepels om pap te roeren.
Tjou-tjou (enkelbanden) uit vruchten geregen, bij den dans gedragen.

De kleeding der vrouwen is al even eenvoudig. Een gelijksoortig katoentje, tot aan de knieën reikend, wordt om de heupen vastgebonden en laat het geheele bovenlijf naakt. De maagden dragen een kleinere lap, de kweejoe genaamd, aan een katoenen of uit kralen geregen band om het middel bevestigd.

De kinderen van beider geslacht loopen geheel naakt. Menigmaal moest ik op onze wandeling door het kamp in bewondering stilstaan voor de schoone buigzame figuurtjes van een aantal dartelende kinderen.

Overal waar ik kwam, werd ik ontvangen met een „odi masra", door de oudere vrouwen onder het doorbuigen der beide knieën uitgesproken.

Koperen ringen aan armen, beenen en vingers; uit doorgaans witte kralen geregen kettingen om hals, soms ook, zooals bij kinderen, om het middel; tanden van apen of van katachtige dieren en tal van andere voorwerpen, die het halssieraad veelal voltooien, spelen bij de boschnegers een groote rol.

Niet altijd strekken deze voorwerpen tot tooiïng van het lichaam; dikwijls toch moeten zij den drager of draagster tegen booze invloeden beschermen, of tegen verwonding en dood in het gevecht.

Dat het niet altijd gemakkelijk is te zeggen of een voorwerp slechts tot versiering dan wel tot bescherming dient, dus een zoogenaamde „obia" is, valt licht te begrijpen.

Dat de tanden, brokstukken van groote kevers, schelpen, kleine bellen enz. als obias, dienst moeten doen, valt daaruit af te leiden, dat het mij niet is mogen gelukken ook maar een enkel dezer sieraden machtig te worden, zelfs niet na er eenige „banknotoe" (banknoten) voor geboden te hebben. De Boschnegers rekenen meest met „banknotoe" die een waarde van een halven gulden vertegenwoordigen — nog eene herinnering

uit den tijd toen in Suriname nog papierengeld ter waarde van een halven gulden in omloop was.

Door ruilhandel had ik gehoopt eene fraaie collectie ethnographica bij de Boschnegers in mijn bezit te krijgen. Doch de voorwerpen — kralen, linten, lappen met de bontste patronen, broches, ringen, enz. die ik voor dat doel uit Nederland had medegenomen, kon ik wel gemakkelijk kwijt raken, doch slechts als geschenken, en niet in ruil voor hunne eigendommen.

Wenschte ik mijne verzameling te verrijken met hunne op de sierlijkste, en meest artistieke wijze uitgesneden voorwerpen van hout, als zitbankjes, paplepels, haarkammen, waschkloppers, of met rijstschotels en kalebassen, waarin de fraaiste figuren in oneindige verscheidenheid waren ingebrand of ingesneden, dan was steeds de vraag: hoeveel banknoten is het U waard? Voor een met sierlijke figuren ingesneden zitbankje vroeg men mij niet minder dan „sieksi banknotoe" (8 gulden). Later kreeg ik het door middel van mijn kok voor *f* 1.50 en een flesch brandewijn in mijn bezit.

Het is zeker niet te verwonderen, dat de Boschnegers niet gemakkelijk van al deze voorwerpen afstand doen, in aanmerking genomen den tijd, die er aan besteed is en als men weet, dat zij voor hunne vrouwen en meisjes als geschenken moeten dienen, doch niet voor den verkoop bestemd zijn.

Nevensgaande afbeeldingen mogen eenig denkbeeld geven van de versieringskunst der Boschnegers, wier motieven voor een groot deel aan de hen omringende natuur ontleend zijn, deels een meer ingewikkelden oorsprong schijnen te hebben. *)

Dat onze wandeling door de vele aantrekkelijke en belangwekkende tafereelen, die wij te aanschouwen kregen, geruimen tijd duurde, behoef ik niet te zeggen.

Hier was een negerin aan het bakken van cassavekoeken, op een door een houtvuur verhitte ijzeren plaat; daar stonden eenige negerinnen rijst op fraaie houten schotels te ziften of zaten een drietal jeugdige negerinnen vóór hare woning aan haar pantje, het katoenen kleedingstuk, te naaien, met de kleine naakte boschnegertjes, die er omheen dartelden, een bekoorlijke groep vormend.

Op een andere plek aan de rivier was een jong meisje bezig, het gekroesde haar van een veel ouderen jongen te reinigen. Uit hetgeen deze in zijn geopende hand verzameld had, bleek dat de arbeid reeds niet zonder resultaat geweest was. Een paar kleine jongens, die de ernstige bezigheid kwamen storen, moesten voor hunnen plaaglust boeten door de ontvangst op hunne kroeskopjes van

*) Jhr. L. C. van Panhuys heeft gedurende een 3-jarig verblijf te Albina aan de Marowijne verschillende bizonderheden over dit interessante onderwerp verzameld (Catalogus der West-Indische tentoonstelling te Haarlem in 1899, blz. 74—82) en onlangs zijn meeningen over de beteekenis der soms moeielijk te verklaren figuren uitgesproken (Bull v. h. Koloniaal Museum, 1902).



KALEBASSEN MET INGESNEDEN OF INGEBRANDE VERSIERINGEN,
UIT DE COLLECTIE VAN JHR. V. PANHUYS IN HET KOLONIAAL MUSEUM TE HAARLEM.

datgene, waarvan de jongeling gaarne bevrijd wilde zijn.

Zoo was hier dit, daar dat te zien en ruim voldaan keerden wij naar de woning van den leriman terug.

In den namiddag werd een kort bezoek gebracht aan het op korten afstand benedenwaarts gelegen kleinere boschnegerkamp, ten einde den photograaf in de gelegenheid te stellen eenige opnamen te doen. Toen wij aan wal stapten, liepen de weinigen, die zich in het kamp bevonden, verschrikt weg. Vóór een der woningen zat een ontzettend dikke boschneger, van onder tot boven versierd met ringen en kettingen van helwitte kralen, koperen been- en armringen en wiens lichaam met de sierlijkste tatoueeringen bedekt was.

Achter hem stond een jongere neger, die ons brutaal aanstaarde. Zoodra de photograaf zijn toestel wilde opzetten, begon hij hevig uit te varen: hij kon zulks niet toestaan; wat kwamen we hier doen? we hadden niet behoorlijk verlof gevraagd, enz.

Hoewel langzamerhand meer volk van achter de hutten te voorschijn kwam en vooral vrouwen en kinderen hunne nieuwsgierigheid niet konden bedwingen, durfde niemand toch met vertrouwen te naderen. Zelfs de snuisterijen, die ik voor den dag haalde, vermochten de vrees niet weg te nemen.

De camera had hen eenmaal schrik aangejaagd, en de photograaf zou zich ditmaal tevreden moeten stellen met eenige opnamen der woningen. Het stelde ons zeer te leur, want er waren onder de bewoners merkwaardige typen, die waard waren, om vereeuwigd te worden. De rijk opgesierde dikke boschneger in zijn dolce far niente; de niet minder dikke, jonge boschnegerin met de prachtigste tatoueeringen; de kleine dikbuikige jongens, met 2 cM. uitpuilenden navel en daaromheen aangebrachte stervormige tatouage, zij zouden zeker tot de merkwaardigste kiekjes van mijne reis naar de Cottica behoord hebben.

Een kleine vergoeding voor de ondervonden teleurstelling schonken na onze terugkeer op het erf van onzen gastheer ons eenige bewoners uit het kamp van Broko Hamakka, die, hoewel nog niet bekeerd, toch blijkbaar op den goeden weg waren en die de vrees voor het toestel spoedig overwonnen hadden.

Na het avondeten begon het tijd te worden, om ons op te maken naar het dansfeest. Broko Hamakka, die ons des middags op een schaal drie kleine visschen, voor ons ieder een, had laten brengen, had daarbij laten vragen, hoe laat hij ons wachten kon. Het liep nu tegen achten en het werd dus tijd in de boot te stappen. Met het oog op de duisternis verkozen wij ons per boot naar het kamp te laten brengen, hetgeen ook meer indruk maakte. Het was moeielijk de landingsplaats te vinden, daar in het gansche kamp nog geen enkel licht brandde. Na wat heen en weer scharrelen, schoof onze boot eindelijk tusschen de aan wal liggende boschnegercorjalen door en konden we aan land gaan.

In het kamp was nog weinig beweging. In het half-donker — want in de tropen wordt het wegens het fonkelende sterrenheir nooit geheel duister — onderscheidde ik den kapitein, die heen en weêr liep, terwijl twee kleine jongens op kleine trommels sloegen en zich blijkbaar oefenden.

De groote, aan de voor- en achterzijde open hut, die voor gemeenschappelijke keuken gebruikt wordt, waar de cassave gebakken wordt, en vóór welke de feesten gehouden worden, was ook nu de plaats, waar het dansfeest zou plaats hebben.

Kort nadat de kapitein ons had opgemerkt en de begroeting had plaats gehad, bood een boschnegerknaap ons ieder een vouwstoeltje aan, zooals in de kampen altijd eenigen worden aangetroffen. De kapitein, die voor deze gelegenheid een breede oranjesjerp droeg, zette zich naast mij neder, terwijl aan mijn andere zijde mijn gastheer en daarnaast de photograaf plaats namen. In een rij volgden daarop eenige familieleden van den kapitein, die zich ook in feestgewaad hadden gestoken, een hunner in een oude soldatenjas, waaronder zijne magere bloote beenen potsierlijk te voorschijn kwamen.

Zoo zaten wij geruimen tijd in afwachting van de dingen, die komen zouden. Uit een verwijderde hut kwamen de tonen van een harmonica tot mij, doch aanstalten tot den dans namen wij niet gewaar. Het scheen,

als of zij niet zouden beginnen, alvorens zeker te zijn, dat door ons wat geschonken zou worden. De kapitein bleef onder dat wachten dood bedaard, en maakte zich niet bezorgd.

Eindelijk, toen ons geduld haast ten einde was, kwam er wat beweging. Enkele kinderen, in feestgewaad, nl. met hunne helder gekleurde pantjes, liepen af en aan; mannen, vrouwen, tal van jonge meisjes, op het mooist uitgedoscht, doemden uit de duisternis op en zetten zich in een wijden kring op de open ruimte vóór de hut, van uit welke een lantaarn het geheel phantastisch verlichtte.

Meer en meer vulde zich de plaats met toeschouwers en met dansers, die een groote half-cirkelvormige ruimte vóór de hut zorgvuldig open lieten.

De voorbereidselen naderden hunne voltooiing, toen van afstand tot afstand een aantal kleine kegelvormige blikken lampjes (kokolampoe) op den grond werden neergezet, wier zacht licht de daarachter steeds aangroeiende menigte mannen, vrouwen en kinderen nog schooner deed uitkomen en die voor ons van de sierlijke voet- en beenbewegingen der dansers niets verloren zouden doen gaan.

Inmiddels kwamen ook de „muzikanten" opdagen. Het waren twee sterke boschnegers met breede borst en gespierde armen, die zeker niet het geringste aandeel zouden hebben aan het succes van den avond. Na vóór hunne instrumenten, fraai besneden, uit een uitgeholden cederstam en met hertenvel bespannen trommels, te hebben plaats genomen, scheen de dans een aanvang te zullen nemen.

Doch het voornaamste moest nog komen, het koor van jonge vrouwen en meisjes.

(Wordt vervolgd.)



MUZIEKINSTRUMENTEN VAN BOSCHNEGERS EN INDIANEN, UIT DE COLLECTIE VAN JHR. VAN PANHUYS IN HET KOLONIAAL MUSEUM TE HAARLEM.

Boschnegertrommels. Indiaansche trommel.
Indiaansche fluiten (kwama).

EUGEN GUGEL, HOOGLEERAAR AAN DE POLYTECHNISCHE SCHOOL. † † † † † † † † † † †
DOOR J. F. KLINKHAMER. † †

De man, wien dit bijschrift is gewijd, is in Nederland waarlijk geen onbekende. Als men 38 jaren zijn beste krachten heeft gegeven aan het onderwijs, doordringt men daarmede een geheele generatie. Mannen, die men nu reeds vergrijsd in het vak kan noemen, hebben van hem hun onderricht genoten.

Meer dan bij eenig ander vak is het in de bouwkunst de persoonlijkheid van den leermeester, die op de bezieling zijner leerlingen den grootsten invloed heeft.

Daarin lag en ligt nog de kracht van Gugels onderwijs en van zijn geheelen persoon.

Ons jongeren wist hij liefde in te boezemen en onzen blik te verruimen voor de schoonheden in ons vak. Deze invloed van den leermeester blijft ons bij, onbewust dikwijls als het aantal jaren groot is geworden sinds wij ons zijn leerlingen noemden.

Nu bij de voltooiing van het 70ste jaar een mijlpaal in het leven is bereikt, belangrijk voor iedereen, is het dit des te meer voor Gugel, omdat, volgens zijn voornemen, daarin tevens het afscheid nemen van zijn werkkring ligt opgesloten. Daarom voel ik mij gedrongen dit wèlbestede leven hier kortelijk na te gaan.

Eugen Gugel is den 26sten

Maart 1832 geboren te Bergzabern in Rijn-Beieren. Eerst bezocht hij het gymnasium te Zweibrücken, waar zijn vader Regeerings-Director (prefect) was en daarna van 1850–56 de Polytechnische School en de Academie van Beeldende Kunsten te München, waar hij tot de beste leerlingen van prof. Lange behoorde.

Bij de staatsspoorwegen in Beieren aangesteld, werd hij in 1857—59 belast met verschillende bouwwerken van den Brenner spoorweg. Daarna overgeplaatst bij de bouwdirectie te Landshut werden door hem verschillende gerechtsgebouwen in Beneden-Beieren ontworpen en uitgevoerd.



Een zeer gewichtig moment in zijn leven was de daarop gevolgde hoogst vereerende opdracht om de leiding te aanvaarden van het door den opperbouwraad Voit voor Koning Maximiliaan II ontworpen zomerpaleis te Feldaffing aan het Starnbergermeer, niet ver van München.

Door den dood van den koning in 1864 werd dit groote werk plotseling gestaakt, waarvan slechts de grondslagen waren gelegd, doch dat, zoo als ieder die geen onbekende in het bouwvak is, begrijpt, op papier reeds grootendeels was voltooid.

Wel belastte Lodewijk II Gugel voorloopig met de uitbreiding van het slot Berg. Doch welk eene illusie werd hier voor hem begraven, tegelijk met den reusachtigen onderbouw van dat paleis, onder zijn eigen leiding met grond overdekt, thans een heuvel vormend aan den oever van het meer.

Toen dan ook de hoogleeraar Lange, die bij een internationale prijsvraag te Amsterdam bekroond geworden was, door den minister Thorbecke geraadpleegd over de vervulling van den leerstoel der architectuur aan de Polytechnische School, Gugel daarvoor warm aanbeval, zeide hij zijn vaderland vaarwel, en nam hij het hem aangeboden ambt aan.

Bij koninklijk besluit van 17 Augustus 1864 werd Gugel tot hoogleeraar te Delft benoemd. Deze keuze had moeilijk gelukkiger kunnen zijn.

Het peil waarop destijds de bouwkunst in Nederland stond, was waarlijk niet hoog te noemen en wel vereerend maar zeer moeilijk mocht de taak heeten, op een zoo zwaar te bewerken bodem door goed onderwijs de bouwkunst wortel te doen schieten.

Dat de verheffing van de architectuur en de vermeerderde belangstelling in de bouwkunst in 't algemeen, alleen zijn werk geweest is, zal niemand beweren. De man echter, die nu 38 jaren aan het hoofd van het bouwkundig onderwijs aan de Polytechnische School heeft gestaan, heeft daar een zeer belangrijk aandeel aan gehad.

Indirect natuurlijk door zijn leerlingen; maar in ruimeren kring door zijn boekwerken.

Meer dan iemand vóór hem heeft hij onze bouwkundige letterkunde verrijkt en zich als schrijver groote verdiensten verworven.

Zijn *Geschiedenis der Bouwstijlen*, die van

1868—71 verscheen, is op bouwkundig gebied een gebeurtenis geweest en — voor een wetenschappelijk werk van dien omvang een buitengewoon verschijnsel — het beleeft nu een derden druk.

Bij zijn jubileum als gedurende 25 jaren hoogleeraar werd er reeds te recht op gewezen, dat Gugel zich hiermede een monument gesticht heeft, waarvoor iedere architect hem dankbaar zal zijn. Dit uitstekende werk is echter niet alleen de bouwkundige wereld ten goede gekomen; dan ware bij de beperktheid van dien kring het debiet zoo groot niet geweest. De boeiende en aangename behandeling van de stof heeft het tot een gezocht leesboek voor het ontwikkelde publiek gemaakt en daarom is dan ook nu de derde zeer vermeerderde druk bezig te verschijnen, waaraan door den bouwkundig ingenieur J. H. W. Leliman een hoofdstuk over de geschiedenis der bouwkunst gedurende de laatste 20 jaren zal worden toegevoegd.

Gelijktijdig met de tweede uitgave van zijn *Bouwstijlen* zag in 1880—83 het licht zijne *Architectonische vormleer* en als vervolg daarvan eenigen tijd later de *Beginselen van het projecteeren in den Hout- en Vakwerkbouw*. Uit den aard der zaak zijn deze werken meer voor den vakman bestemd, maar door rijkdom en keuze zoowel als door uitvoering van groote waarde voor den zich vormenden architect.



AKADEMIEGEBOUW TE UTRECHT.

Door zijn drukke en veelzijdige werkzaamheden aan de Polytechnische School, waar behalve het hooger bouwkundig onderwijs aan de architecten ook dat voor de civiel ingenieurs op hem rustte, heeft Gugel voor een eenigszins uitgebreide praktijk weinig tijd over gehad. Practische werkzaamheid werd dan ook minder door hem gezocht en dikwijls werden aanbiedingen door hem afgeslagen. De belangrijkste door hem uitgevoerde werken zijn: de Studenten-Societeit te Leiden in 1875; het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te 's Gravenhage van 1875—76 en het Aka-

demiegebouw voor de Utrechtsche Universiteit Voorts vervaardigde hij met Dr. P. J. H. Cuypers het ontwerp voor de torenspits der Nieuwe Kerk te Delft, nadat de oude in het begin van 1873 door brand vernield was. Voor den heer Van Marken bouwde hij in het Agneta-Park verschillende woningen. De drie eerstgenoemde werken zijn evenwel de voornaamste en vooral het laatste, n.l. het Akademie-gebouw.

Dit gebouw is ontstaan door den wensch de geboorte der Utrechtsche Universiteit te gedenken door de stichting van een waardig blijvend gedenkteeken, namelijk een monumentaal gebouw, ter gelegenheid van de viering van haar 250jarig bestaan in 1886.

Daardoor zou tevens een leemte worden aangevuld, die reeds lang was gevoeld, namelijk gebrek aan localiteit voor de faculteiten en voor het afnemen van examens. De burgerij bleek voor dit plan ongeveer een halve ton gouds door vrijwillige bijdragen te hebben bijeengebracht; de stad Utrecht voegde daar een ton bij en de Provincie deed het overige.

Het gemeentebestuur, dat het besluit tot de stichting genomen had, noodigde prof. Gugel uit, de plannen te ontwerpen, wat slechts werd aangenomen onder beding, dat alleen plannen en detailteekeningen door hem zouden worden geleverd. Deze wensch maakte het noodig een tweeden bouwmeester voor de uitvoering aan te wijzen, die gevonden werd in den directeur der gemeentewerken, den heer Vermeys. Het zou echter nog lang duren, alvorens daartoe werd overgegaan, wegens verschil met de Regeering, en inmiddels overleed de heer Vermeys, die door den heer F. J. Nieuwenhuis als directeur van publieke werken werd opgevolgd.

Op 14 Jan. 1891 volgde echter eindelijk de definitieve opdracht aan prof. Gugel, nu in vereeniging met den heer Nieuwenhuis en 17 Oct. 1891 kon het gebouw worden aanbesteed.

Had de voorbereiding dus nagenoeg vijf jaar geduurd en kon zij met het volste recht een bouwkundige lijdensgeschiedenis genoemd worden, de bouw ging des te vlotter. Op 1 Juni 1892 plaatste H.M. de Koningin, destijds nog ons Koninginnetje, in tegenwoordigheid van de Koningin-Regentes, den gedenksteen en op 12 April 1894, den jaardag der Universiteit, werd het gebouw plechtig ingewijd en aan het Rijk overgedragen.

Ter gelegenheid van de plechtige plaatsing van den sluitsteen in den hoofdingang van het Akademiegebouw, werd Gugel bij Kon. Besluit van 10 Juni 1892 benoemd tot officier in de Orde van Oranje Nassau.

Bij Kon. Besluit van 6 Sept. 1889 was Gugel reeds de Nederlandsche Leeuw toegekend, naar aanleiding van zijn vijfentwintigjarige vervulling van het hoogleeraarsambt.

Niet licht zullen zijn leerlingen die voor deze gelegenheid in de Prinsenkamer der Polytechnische School waren samengekomen, dien middag van den 5den Sept. 1889 vergeten.



STUDENTEN-SOCIETEIT TE LEIDEN.



Groot was toen het aantal leerlingen uit alle oorden des lands die daar hun leermeester kwamen huldigen.

Geen wonder dan ook, dat nu Gugel binnenkort zijn ambtelijke loopbaan sluit en zijn 70ste geboortedag daardoor een zeer bijzondere beteekenis gekregen heeft, zijn oud-leerlingen, dien dag niet onopgemerkt wilden laten voorbijgaan.

Algemeen was dan ook de wensch dat een stoffelijk blijk van hulde uiting zou geven aan hun sympathie en deze zou bestendigen, als na wèlvolbrachten arbeid, de tijd van rust voor hem gekomen zal zijn.

Een gedenkpenning in edel metaal kwam hun daartoe voor het meest geschikt te zijn en een commissie tot uitvoering van dit plan was spoedig saamgesteld. Weldra bleek dat het voornemen, Gugel te huldigen, groote instemming vond en binnen korten tijd kon de opdracht tot het maken van het ontwerp voor de medaille worden gedaan aan den heer Edema van der Tuuk, beeldhouwer te Amsterdam. De gedenkpenning, hierbij afgebeeld, geeft aan de eene zijde eene vrouwenfiguur te zien, de bouwkunst voorstellende die, duidende op Gugel's literarischen arbeid op haar gebied, een boek in den arm houdt. Met den anderen arm wijst zij op verschillende gebouwen uit de opvolgende kunsttijdperken in het verschiet, aldus de bouwstijlen symboliseerende.

De keerzijde bevat de opdracht.

Weinig hoogleeraren kunnen op zooveel dienstjaren wijzen als Gugel en wèlverdiend zal dan ook de rust zijn, die op een zoo lang ambtelijk leven moge volgen.

* * *

Moge alsdan deze penning tot hem spreken van wèlbestede uren en dankbare jongeren en daarbij het symbool zijn van eerbied en vriendschap van de leerlingen voor hun meester.



Delft, Maart 1902.



KONING JEROBOAM OFFERENDE AAN HET GOUDEN KALF.
GERBRAND VAN DEN EECKHOUT.

DE HOLLANDSCHE MEESTERS IN DE ERMITAGE TE SINT PETERSBURG. DOOR MAX. ROOSES. † † † † † † † † † † †

GERBRAND VAN DEN EECKHOUT. — Rembrandt's optreden verwekte opschudding in de kunstenaarswereld van zijnen tijd. Het kon wel niet anders. De stukken zijner eerste jaren bezitten eene aantrekkelijkheid, waaraan niemand kon weerstaan; zij waren sprekende levend, eene hoedanigheid, die door den beperkten kring der ingewijden niet minder hoog werd geschat dan door het groote publiek. De figuren bewogen zich gemakkelijk; nu eens straalden zij in fluweelige helderheid, dan weer glansden zij met een tooverlicht, dat de wereld nooit gezien had en dat aan den kunstenaar in zijne visioenen was geopenbaard. Een talent zonder perken, een onweerstaanbare aanvalligheid en juist zooveel ongewoons en ongeziens als er noodig was om te verrassen, aandacht te wekken en strijd uit te lokken.

Op meer dan een van de gerijpte schilders van toen liet zich dan ook zijn invloed gelden; de leerlingen kwamen in aanzienlijk getal naar hem toe. Toen hij nog te Leiden werkte bezochten Geeraard Dou en Willem De Poorter reeds zijn winkel; toen hij in 1632 naar Amsterdam verhuisd was gingen daar in de eerste jaren Ferdinand Bol, Govert Flinck, Jacob Adriaansz. Backer, Jan De Wet bij hem in de leer. Weinige jaren nadien volgden Jan Victors, Gerbrand van den Eeckhout, Philips De Koninck, Juriaan Ovens, Christoffel Paudiss, Samuel van Hoogstraten, Nicolaas Maes, Karel en Bernard Fabritius. Dit duurt zoo tot midden in de jaren vijftig, dan vermindert de toeloop aanzienlijk en eindelijk wendt men zich van den meester af en blijft hij verlaten, met zijne kunst die te hoog is gestegen. Hij was zijn tijd te ver vooruitgeloopen, men begreep hem niet meer, niemand had nog den moed of de kracht om hem te volgen. Zijn eigen leerlingen en de beste onder hen, die den tijd van leven hadden, sloegen een anderen weg in. De kunst van het modisch bevallige, van het academisch banale en voor ieder verstaanbare, van het liefelijke voor de oogen, het plezierige voor den geest overheerscht. De Hollandsche burgers en zelfs de boeren hielden veel van schilderijen, maar zij wilden iets moois en aangenaams voor hun geld. Een Engelsche schrijver uit dien tijd, die de Rotterdamsche Kermis van 1641 bezocht, weet er ons van te vertellen: „Er waren, zegt hij, zooveel schilderijen, in het bijzonder landschappen en kluchtstukken te koop, dat ik er verbaasd over stond. De oorzaak van dezen overvloed van schilderstukken en van den geringen prijs ligt in gemis aan landerijen en andere geldbeleggingen, zoodat een boer soms wel twee of drie duizend pond (sterlings) in schilderijen steekt. De huizen zijn er dan ook vol van en er wordt op de Kermissen vooral een drukke handel in gedreven." *) Wat zouden die menschen gedaan hebben met de figuren donker van toon en donker van zin, met de onverbloemde werkelijkheid, met de machtige scheppingen van den diepzinnigen denker en den eenzamen ziener?

En niettemin was Rembrandt een hervormer in de kunst van zijn land en trok hij een machtige lichtstreep door hare geschiedenis. Verscheiden begaafde leerlingen huldigden zijne beginselen en verspreidden zijne leer; met hem brachten zij hooger kleur, rijker lichtspel in de schildering, meer zin voor het ware leven, ook een meer persoonlijke opvatting ervan.

En wanneer allen hem afgezworen hadden waren de sporen van zijn invloed nog niet gewischt uit de werken der ongetrouwen. Ongelukkiglijk, zooals het gewoonlijk gaat, bleef het uiterlijke, het stoffelijke meer bewaard dan de geest, de dieper liggende en alles bezielende. Wien zal dit verwonderen? Wie zou verwachten, dat Rembrandt's oorspronkelijkheid zich zou overgezet hebben en dat trouwe navolging tot iets anders dan tot kunstelooze nabootsing kon leiden? Zoo leefde zijn invloed dan toch voort, zoolang er eene Hollandsche school bestond. Wanneer die school zal verloopen zijn in elkander opvolgende geslachten van fijnschilders, juweliers

---

*) EVELYN, *Diary*. Aangehaald door FRUIN, *Verspreide Geschriften*. III 249.

van het penseel, beroepsgenooten en mededingers van smaltwerkers en porseleinbakkers, dan zullen wij in hen nog herkennen de afstammelingen van den grooten meester in een der uitingen zijner kunst, die welke Geraard Dou tot zijn vak koos en die op zijn spoor door de Mierissen, de Netscher's, door Metsu en Van der Werff werd nagevolgd. Onwetens en onwillens zochten deze het glinsterend mooi uitzicht van zijn kleine stukken te behouden, maar zetten zijne godsgenadige poëzie in hun proza ten gerieve van alleman over; zijne vorstelijke kroonjuweelen smeedden zij langzamerhand om tot flikkerend klatergoud.

Gerbrand van den Eeckhout is een der beste en trouwste leerlingen van Rembrandt. Over zijn leven weet men bitter weinig, Houbraken deelt ons eenige, nagenoeg de eenige, bijzonderheden over hem mede. Volgens deze is hij geboren te Amsterdam den 19den Aug. 1621 en ongehuwd gestorven in dezelfde stad den 24sten September 1674. Zijn vader was een goudsmid en hij een leerling van Rembrandt. Voegen wij er nog bij, dat hij in de jaren 1642, 1644, 1646 een drietal etsen maakte, dat hij een werk van ornementale kunst uitgaf, bevattende 25 platen in-folio onder den titel: *Gerbrand van den Eeckhout. Veelder hande nieuwe Compartimenta* (M. Mosyn sc. Clem. de Jongh exc. Amsterdam 1650), en dat hij aan een ander meewerkte: *Verscheyden constige vindingen om in Gout, Silver, Hout en Steen te wercken, dienstich den Silversmeden, Beelthouwers en Schilders naer d'invention van Gerbrand van den Eeckhout, J. Lutma, A. en P. van Vianen en andere constige meesters.* Eerste deel. Tot Amsterdam gedr. by Clement de Jonge. Mosyn sc. C. Donckers exc., 11 platen in folio. Teekenen wij eindelijk aan, dat hij wel eens een onbeduidend versje schreef, en wij zullen alles gezegd hebben wat wij buiten zijn schilderwerk van hem te weten kwamen.

Wat dit laatste betreft, wij kennen stukken van hem in aanzienlijk getal, gedagteekend van zijne eerste tot zijne laatste jaren. In zijne vroegste van 1640 of van kort daarna volgde hij zijn meester zoo dicht mogelijk. Het museum te Braunschweig bezit van hem eene kopie van het portret van Jacob Doomer, dat in 1640 door Rembrandt werd geschilderd en waarschijnlijk in zijn atelier ditzelfde jaar werd nageschilderd. In verscheiden zijner stukken *de Overspelige vrouw, de Profetes Anna en haren zoon, de Genezing van Tobias, Tobias met den engel* en andere meer, behandelde hij dezelfde onderwerpen als Rembrandt en volgde hij den trant zijns meesters na. Vooral dezes bijbelsche stukken klein van afmeting, fijn van uitvoering, tooverachtig van lichtkracht, trokken hem aan en best gelukte hij in hunne navolging. In later jaren schilderde hij menig historisch stuk, minder pittig van werking, meer afwijkend van zijn meesters stijl en banaler. Hij vervaardigde ook enkele portretten: het museum van Grenoble bezit er een gedagteekend van 1644 en een ander van 1669, dat den naam draagt van *Jan De Wit;* zijn belangrijkste werk van dien aard is een regentenstuk, de *Overlieden van het Amsterdamsche Wijnkoopersgild* in de National Gallery te Londen. Hij schijnt zich ook wel eens aan het landschap gewaagd te hebben; in het British Museum althans vonden wij van hem eene teekening, verbeeldende een dicht beboomde streek, geteekend „G. van den Eeckhout 1661."

De Ermitage bezit vijf stuks van hem, alle zijn handteeken en het jaartal dragende. Het oudste is van 1648 en geeft een geleerde te zien, gezeten aan een tafeltje, waar een boek en schrijfgerief op ligt. In het vertrek ziet men nog andere boeken, een landkaart en een bundel brieven. De kamer is verlicht door een dubbel raam, langs welk een spaarzaam licht binnendringt. De man is in de studie verdiept en herinnert ons aldus aan Rembrandt's mediteerende filosofen. Van den Eeckhout schijnt er wel op bedacht geweest te zijn, zijn meester na te volgen in het lichtspel, dat deze stukjes zoo heerlijk kenmerkt, maar hierin is hij wel wat te kort geschoten. In plaats van den vinnigen strijd tusschen helder en duister te laten bewonderen geeft hij ons de schemering te zien, die zijn geleerde maar flauw laat uitkomen. In dit stukje, zooals in menig ander, herinnert hij aan de romantieken van 1830, die ook in

den trant van Rembrandt poogden te werken, maar het niet verder brachten dan tot het scheppen van kunstmatig licht en gezochte kleur.

Een stuk van 1655 stelt twee officieren voor met eene dame. De eene rookt zijne pijp, de andere staat recht met een glas wijn in de hand; de jufvrouw zit aan de tafel met een muziekboek voor zich. Wij zijn aangeland in het rijk der vroolijke gezelschappen van Geeraard Ter Borch of liever in de soldatenstukken van Leducq. Het paneeltje is zeer klein (32 cM. op 29), zonder glans van kleur, zonder groote fijnheid van licht.

Van 1656 dagteekent een stuk, dat nog niet lang geleden plaats kreeg in de Ermitage en nog niet vermeld staat in den catalogus. Het is het belangrijkste der hier aanwezige werken van den meester en de afbeelding ervan gaat hierbij. Het stuk stelt voor koning Jeroboam offerende aan het gouden kalf en den profeet, die hem zijn afgoderij verwijt. De koning staat op een hoogte, boven welke de kolom rijst, die het gulden beeld draagt. Hij is gehuld in een rooden fluweelen mantel, met hermelijn geboord en draagt een grooten witten tabbaard met pluim. Met de oogen naar boven gericht houdt hij in de eene hand het wierookvat en steunt met deze op het altaar. Beneden ziet men priesters vergezeld door een bazuinblazer en mannen uit het volk, die schapen en koeien voor de offerande aanbrengen. Op den voorgrond een man, die de schapen slacht en achter dezen de profeet, die met opgestoken hand tot den koning spreekt. Het is een dramatische episode met wijsheid en talent voorgedragen, zonder iets bijzonder pakkends. De lichtwerking is gelukkig: aan de rechterzijde valt de klaarte in overvloed tusschen de dichte schaduwen, die haar doen uitkomen; aan de linkerhand heerscht half licht; het kleurenspel heeft een zekere malschheid, die aan Rembrandt laat denken. De groote meester is blijkbaar nagevolgd, en wat van hem kan geleerd worden heeft de leerling zich eigen gemaakt. Zijn oorspronkelijkheid en stoutheid is achterwege gebleven.

Van 1662 is een tweede historiestuk *de Familie van Darius vóór Alexander*. De toon is hier veel donkerder in navolging der zwartere schildering van Rembrandts lateren tijd. Op den schaduwrijken achtergrond komen de figuren in min of meer krachtig licht uit; de eene wat bleeker, de andere wat warmer, altijd zonder veel eigenaardigheid.

Van 1671 dagteekent eindelijk een groep kinderen in een Arkadisch landschap en zelf herdertje spelende. Een jong meisje houdt een met bloemen omwonden herderstaf in de hand; samen met een jongetje draagt zij een mand met bloemen. Twee kinderen zitten op den grond, de jongen biedt het meisje een appel aan. Achter de groep een marmeren gebeeldhouwde fontein; in het verschiet een park, waarin men een hut en weidende schapen ziet. Wij zijn in den tijd der gezochte bevalligheid, der theatrale idylle, der smakelooze liflafferij getreden. Stoutheid en kruimige waarheid zijn verloren gegaan, bevalligheid is niet bereikt.

Dit vijftal stukken teekent den gang van van den Eeckhout's talent. Eerst eerbied voor den meester, inspanning om hem trouw te volgen en welgelukken in dit pogen: kunst uit de tweede hand, maar genietbare kunst nog. Dan poging om op eigen vleugels te vliegen, onbetwist talent, maar geen machtige persoonlijkheid. Eindelijk meegaan met de mode, vergeten en verloochenen van het hooger streven van vroeger.

Alles te zamen toch iets vervelends, iets afkoelends. Die achtergrond met de glorie van Rembrandt, die al het omliggende en verwante dof straalt, is noodlottig. En dan die onzalige herinnering aan de mannen van 1830—1850, met hunne karamellenkleur en hun boterachtig licht, die ook de oude meesters wilden navolgen en die het fabriekwerk voortbrachten dat wij kennen. Gedurig treft het ons dat van den Eeckhout beproefde wat zij beproefden en voer zooals zij gevaren zijn. Hij, zoowel als zij, schiep een kunst die ongenietbaar is, omdat de makers ervan geen eigen leven, geen ziel hebben; omdat zij niet uitspreken wat zij zelven voelden, maar nazeggen wat anderen spraken, die gehoorzaamden aan den aandrang van het eigen hart.

VERPLEEGSTER. DOOR ANNA POLAK. † † † † † † † † † † † †

(*Slot*).

Als Emmy eens had kunnen kijken in zijn kamer! Hendrik ter Linde zit voor zijn tafel, met een paar dikke boeken voor zich, waar hij niet in leest, en een notitieboekje, waarin hij gansch iets anders schrijft dan medische aanteekeningen. Het is een zeldzaam aantrekkelijk, ernstig mannengelaat, waarvan onder- en bovengedeelte gelijkelijk sterk ontwikkeld zijn. Door het breede, hooge voorhoofd loopt een diepe rimpel, Emmy's heimelijke trots, die rimpel — getuige van nadenken of strijd of leed.... Het dichte, donkere haar dat als een borstel naar boven staat en aan de toppen krult, wordt peinzend doorwoeld door de groote hand met vierkante vingers, het eenige van hem dat haar onaangenaam aandoet en waar ze liefst zoo weinig mogelijk naar kijkt. Een zware snor, neerhangend op de kin, verbergt de ietwat zinnelijke lippen Maar het bizondere van dit gezicht, dat wat het onderscheidt van alle andere, zijn de wonderlijk diepe, sprekende oogen, waarin werelden liggen van de fijnste en hoogste gevoelens en gewaarwordingen, welke een menschenziel kunnen doen trillen. Van de koelste afwijzing tot de hartstochtelijkste teederheid doorloopen zij de gansche gamma van schakeeringen; oneindig veel heeft zij gelezen in die donkere diepten, die hij zoo roerend trouw en eerlijk voor haar blik open stelt. Nu staren ze peinzend naar binnen, als in beschouwing van een ranke meisjesgestalte, de draagster van den naam dien hij daar krabbelt in zijn opschrijfboek, met groote letters en sierlijke krullen, alleen en verbonden met den zijnen.... Zij had eens moeten zien, hoe dikwijls ze daar stonden, samen, „Emmy van Eemnes" en „Hendrik ter Linde," evenveel lettergrepen — weer een overeenkomst.... Maar gelukkig voor haar dat ze de woorden niet hoort, waarmede hij het blad wegschuift tusschen zijn boek, terwijl de randen van zijn oogen vochtig worden van tranen van zelfbeklag: „Verduiveld jammer, verduiveld jammer... maar het kan toch niet gebeuren... dat heb ik netjes vermeden van morgen — de verzoeking was groot, maar ik moet er voor zorgen, niet met haar alleen te zijn — want dan, neen, dan sta ik voor mezelven niet in.... Wanneer doet ze ook weer examen; Zaterdag, — zou ze dan weggaan — toch lam — och kom... misschien blijft ze wel, zij zal zeker niet vrijwillig heengaan" — hij glimlacht even vergenoegd, als rustte zijn blik op een beeld dat hem bekoort — „en later, och kom! — die dan leeft, die dan zorgt...."

Het examen is niet zoo goed geweest als men van haar verwachtte. Toch was het meer dan voldoende, en met een paar vriendelijke woorden werd het diploma haar ter hand gesteld. Verder had zij vrij, dien dag, met verlof om uit te gaan indien zij wenschte. Doch hoewel ze bij de Verbruggens en andere kennissen den uitslag moest gaan mededeelen, bleef ze den ganschen dag op haar kamertje, op en neder loopend in haar onrust, uren lang, vaag wachtend op een briefje... of wat bloemen — eenig teeken van belangstelling althans.... Maar de uren kropen één voor één voorbij, niets was er gekomen, en ook deze teleurstelling borg zij diep in haar hart. Den volgenden morgen wenschte hij haar geluk met het welgeslaagd examen, gelijk met dr. Veldman; en zonder naar hare verdere plannen te vragen, zonder een woord meer dan noodig was, was hij verdwenen, alleen een groet haar zendend met zijn oogen, die weer een straaltje licht bracht in de dikke duisternis die zich al nauwer samenpakte om haar hart. Steeds zonderlinger leek haar zijn gedrag; en nieuwe raadsels brachten haar de blik vol medelijden van dr. Veldman, en de onbeschaamde, spottende glimlach, waarmede dr. Praker haar telkens aanzag, een jong medicus, een kennis van Hendrik — als ze hem weer eens langer spreekt, wil ze hem vragen of die Praker een intiem vriend van hem is... zij hoopt het niet, in Godsnaam niet....

Eerder dan zij gedacht had, kreeg ze de verklaring van Veldman's medelijden, van Praker's spotlach, van ter Linde's handelwijze.... Het was een drukke dag geweest in 't hospitaal. En toen, om 5 uur, nadat de

doktoren reeds waren vertrokken, was één der-patiënten plotseling zóózeer verergerd dat onmiddellijke hulp vereischt werd. IJlings rende Emmy naar de wachtkamer, om te zien of één der geneesheeren nog was achtergebleven, in de vage hoop dat Hendrik soms er zijn zou.... De deur der wachtkamer staat een eind open, en reeds op de trap komt haar de verontwaardigde stem van dr. Veldman tegemoet. Eensklaps blijft zij staan, verstijfd van schrik, — zij heeft *zijn* naam gehoord en den haren....

„En ik vind het een gemeene schurkenstreek van ter Linde... hij heeft even goed oogen als ik, en hij kan heel best zien dat het arme kind er uitziet als een geest.... Waarom vraagt hij haar niet?"

„Ja," klinkt de piepstem van Praker, „als ze maar een tonnetje had, dan zou hij haar zeker vragen, want hij vindt haar verbazend aardig. — Maar zij heeft niet veel, en hij heeft niets, en zijn leven lang tobben en scharrelen om rond te komen, op het een of andere dorp of met een lastige armenpraktijk of zoo — dat is nu eenmaal niets voor ter Linde.... Hij is veel te veel op zijn gemak gesteld — en ik kan hem daarin geen ongelijk geven ook. Over zoo'n liefdetje kom je wel heen, en als je getrouwd bent, zit je er aan vast!"

„Dat moet ieder voor zichzelven weten — ik zal hem niet voorschrijven om freule van Eemnes ten huwelijk te vragen. Maar laat hij haar dan met rust laten — want niemand maakt mij wijs dat hij niet weet hoe doodelijk zij van hem is!"

„Natuurlijk weet hij het, hij heeft het verleden week nog verteld...."

„Verteld! je meent toch niet, dat hij er zich bij anderen op beroemt, op die eervolle conquête?"

„Ja, wat zal ik u zeggen, dokter.... Heel fijn is het niet — maar jongelui onder elkaar.... We hadden een fuif, en waren langzamerhand in een vrij opgewonden stemming geraakt. Er werden allerhande historietjes opgedischt, zooals dat gaat bij die gelegenheden.... Ter Linde hield zich goed, in het eerst, maar toen begon van Baarle, u weet wel, dokter, hem te plagen met zuster van Eemnes — van Baarle scheen hen samen een avond in gezelschap ontmoet te hebben — en vroeg of hij een blauwtje had geloopen bij de freule. Nu dat was te veel voor zijn trots en zijn ijdelheid; want ter Linde *is* verbazend ijdel — en toen heeft hij verteld dat zij smoorlijk van hem is, en zich wat graag zou laten vangen, en nog een en ander meer. Den volgenden dag had hij er zelf het land over, en zei tegen mij dat het zoo erg niet was — hij had haar een beetje het hof gemaakt, maar geen woord gesproken dat haar een bepaald recht gaf — en per slot hoefde hij toch niet in te staan voor haar gevoelens...."

„Ja, dat kennen we — het gewone praatje. A ba! en dat noemt zich een gentleman! Ik zou nog liever...."

Het verdere ging voor haar verloren, want zij hoorde voetstappen achter zich, en had nog juist besef genoeg, om zich om te keeren en de trap weer op te gaan.

„Ik kom eens kijken waar je blijft," — vreemd en ver klinkt de stem van zuster Betsy — „maar kind wat heb je, je ziet er uit...," zij houdt op, belemmerd door het gevoel van eerbied en machteloosheid dat opgewekt wordt door het zien van groote smart — „je moest naar bed gaan," voegt ze er weifelend aan toe.

„Neen, ik kan wel," antwoordt Emmy, met een hooge, trillende stem, maar zij moet zich aan de leuning vastgrijpen — het is of hare spieren aan draadjes zitten, en haar hoofd is leeggepompt; toch heeft zij een gewaarwording van topzwaar te zijn: ze wankelt letterlijk op hare beenen.

„Je bent ziek, heusch, ga maar gauw naar bed, en bekommer je over niets, ik zal wel verder zorgen — kom, gauw maar." En zuster Betsy verdwijnt in de wachtkamer, terwijl Emmy langzaam de trappen opstijgt naar haar kamertje.

Weer ligt ze in het smalle ledikant. Nu is het uit, de spanning en onzekerheid voorbij, — een zonderlinge rust is over haar gekomen — rust — en leegte — Weg, alles weg, verleden en toekomst, alles — de herinnering bezoedeld en de toekomst zwart en leeg en koud. Dus ook uit het paradijs der herinnering kunnen wij worden verdreven.

Gespeeld heeft hij met haar, gecoquetteerd met die lief koozend-streelende oogen, haar afgestooten en aangetrokken zooals ze meende dat alleen een vrouw coquet kon zijn — gelogen heeft die eerlijke, trouwe blik.... God, God, hoe was het mogelijk, hoe was het mogelijk!... Hij heeft geen woord gesproken dat haar een bepaald recht gaf, zeker, dat is waar, hij is wel voorzichtig geweest; alleen toespelingen heeft hij gemaakt, vele, telkens weer, maar niets dat zij als bewijs zou kunnen aanvoeren... trouwens, daar zou ze toch geen gebruik van maken, waartoe zou het dienen, — hij zou negeeren — tegenover oneerlijke menschen is men altijd in het nadeel — en toch, verklaring vraagt en geeft men slechts aan een gelijke, niet aan een wezen dat men minacht. Ja, minachting heeft ze voor hem, diepe, diepe minachting — een man van zijn leeftijd, een dokter nog wel, een vrouw als zij opofferen aan — ja, aan wat? aan zijn ijdelheid en zijn oogenblikkelijk genoegen — hij genoot zeker van den invloed dien hij op haar oefende en dien zij hem zoo duidelijk getoond heeft. — Toch spijt haar dat niet, ze heeft het gedaan omdat haar gevoel het haar ingaf, omdat het eenvoudig was en eerlijk, omdat zij zich geweld had moeten doen om anders te zijn — neen ze schaamt er zich niet over, dat ze hem haar liefde getoond heeft, vroeger.... Vreemd, hoe zoo'n allesomvattend gevoel ineens kan weg zijn, weggeslagen, van haar gevallen, met achting en sympathie en alle andere zachte gevoelens. Haar groote, heilige liefde een koffiehuispraatje! Betast en ontwijd door mannen als Praker en van Baarle! — Aan motieven van berekening toegeschreven, door hemzelven waarschijnlijk ook, wat zoo zuiver en mooi was! Doch, wat doet dat er toe? Het spreekt van zelf dat laagstaande naturen het hooge niet kunnen waardeeren; dat zij alles meten met hun eigen klein-burgerlijke maatstaf. Het raakt haar niet — het kwetst haar niet... maar toch, toch zal het haar onaangenaam aandoen weer den blik te ontmoeten van dien Praker — en den zijnen — en dat moet gebeuren, zonder genade, morgen reeds, en alle dagen.... Ze zal heengaan, zoo spoedig mogelijk, den volgenden dag aanstonds een plaats verzoeken in één der groote Londensche hospitalen — maar ze zal zeker nog eenige weken hier moeten blijven.... Ook dat zal zij kunnen — het zal wellicht niet eens zoo heel moeilijk zijn; ze voelt geen smart, geen pijn, geen wanhoop, niets dan tastbare leegte, en volslagen lichamelijke en geestelijke uitputting. Hoe vreeselijk ook, de zekerheid was beter te dragen dan de twijfel; niettegenstaande alles leek haar de ontspanning weldadig. En juist het ontzettende, het verpletterende der openbaring, bracht de volkomen genezing mee.... Als zij dit niet geweten had, zou zij zijn blijven wachten, altijd door, ondanks alles en alles; in duistere wanhoop zou zij door 't leven zijn gegaan met het beeld van haar held in vollen stralenkrans diep in het hart geborgen. Voor den kouden, laffen, gewetenloozen man, zooals ze hem thans heeft leeren kennen, is alle liefde weg — voor goed. — Smartelijk heeft haar idealisme zich gestooten tegen de harde werkelijkheid; duizelingwekkend is de schok geweest — maar Goddank, ze is er niet door verpletterd; sterker en beter gewapend is zij er door geworden voor den strijd van het niet-ideale leven.... „Verloren illusies zijn gevonden waarheden," heeft Multatuli gezegd, — ook hiervan peilt zij thans de gansche diepte. Bitter lacht zij bij zichzelve, wanneer ze denkt aan haar naieve begrippen. Wat heeft ze zich verheugd niet rijk te zijn, omdat hij dan stellig te trotsch zou wezen, haar te vragen. Vermakelijk! terwijl „een tonnetje" het eenige was wat haar ontbrak om haar waardig te maken, zijn leven te deelen en zijn naam! O Goddank, Goddank, dat het niet zoo is, dat haar de ellende en vernedering bespaard zijn om te laat het ware karakter te ontdekken van den man met wien ze dan verbonden zou geweest zijn door den innigsten, heiligsten band. O, de ontzetting van die ontgoocheling, geleidelijk, of plotseling wellicht, en de wanhopige strijd tusschen haar minachting en hare liefde, die zooveel sterker dan nog, en zoo oneindig veel hartstochtelijker dan nu, waarschijnlijk niet zoo snel zou kunnen sterven.... Een oneindige dankbaarheid welt in haar op, dat die diepten

van leed haar bespaard zijn gebleven. Maar toch. — Hoe is het mogelijk dat ze zich zóó vergist heeft! Dat een uiterlijk zóó in strijd kan zijn met de ziel die er in huist! Die oogen, die uitdrukking, die stem! Als ze maar niet nogmaals onder de bekoring komt, want het aantrekkelijke mannengelaat is hetzelfde gebleven....

Zij werd wakker den volgenden morgen, na een onrustigen slaap, met een gevoel van weeheid en leegte, doch zonder de stekende pijn om het hart, die haar de laatste weken steeds had opgewacht bij het ontwaken, en die zij geleerd had zóó te vreezen dat ze de slapelooze nachten nog de voorkeur gaf. Medelijdende blikken troffen haar; ze wist het wel, dat ze zoo wit was als een lijk, en een wonderlijke uitdrukking in de oogen hebben moest. Maar haar werk wachtte... het was haar niet vergund zich te verbergen, totdat de stempel van doorworsteld leed wat zou zijn uitgesleten. Ook hij scheen het op te merken; er zweefde een trek van verwondering op zijn gelaat, maar vragen deed hij niets. Dat was trouwens ook onmogelijk: stijf en strak was hare houding, koel en onverschillig gleed haar blik langs hem heen, haar vormelijke toon hield hem tegen zijn wil op een afstand. Het verbaasde haar zelve dat haar dit alles gansch geen moeite kostte: de betoovering die er uitging van zijn persoon, de magnetische kracht die haar gedwongen had om altijd weer naar dat gelaat te kijken, was gebroken; de aandoening die zij vreesde voor ze hem zag, was weg zoodra hij waarlijk daar was.

Langzaam zijn de weken voorbijgegaan, en morgen avond zal zij het ziekenhuis en Amsterdam verlaten voor het groote Londensche hospitaal dat haar een plaats geboden heeft. Zij voelt zich veel krachtiger nu. De hevig geschokte zenuwen zijn tot rust gekomen; haar evenwicht heeft zich geleidelijk hersteld. Zij is weder zichzelve geworden, met belangstelling voor het volle, rijke leven om haar heen; niet langer bestaat de wijde wereld voor haar uit niets dan Hendrik ter Linde. Toch is die liefde te lang en te innig met haar saamgegroeid geweest, dan dat ze er zich zoo plotseling van los heeft kunnen maken. Hoewel zijn invloed over haar zoo volkomen is verdwenen, dat zij hem zonder eenige jaloerschheid aan een ander meisje gunnen zou, wordt zij toch telkens weer er toe gedrongen, zich te verdiepen in wat geweest is; het raadsel dat nooit zal worden opgelost: in hoeverre hij eerlijk is geweest in zijn gevoel, hoeveel in zijn gedrag natuur en hoeveel kunst was; wat hij wel denkt van die verandering in haar — het boezemt haar nog steeds belang in. De diepe verachting die zij in 't begin voor hem gekoesterd heeft is zachtjes aan verminderd. Hij is gebleken, niet de hoogstaande persoon te zijn die het gansch buitengewone uiterlijk moest doen veronderstellen; een berekenende, egoïste man met weinig zedelijken moed, een groote dosis ijdelheid en een zeer rekbaar geweten.... Niet beter dan zoovele anderen — maar ook niet slechter.... Persoonlijke gekrenktheid kan haar nimmer onrechtvaardig maken in haar oordeel: het conscientieuze in zijn werken, zijn goedhartigheid tegenover leed en pijn die hij tastbaar voor zich ziet, kan zij ten volle blijven waardeeren. Doch er is iets anders dat zij niet verklaren kan: de fijngevoeligheid, waarvan hij zoovele malen blijk gaf in een sparend gezegde, een eerbiedige beweging, een nuance van toon, in de zeer bijzondere beleefdheid vooral tegenover een ieder in alle omstandigheden, weet zij niet hoe te rijmen met deze perfide, harteloozе handelwijze. Hoe zij ook zoekt, den sleutel tot dit gecompliceerd geheim kan zij niet vinden. Ook haar verontwaardiging, haar afkeer zijn van haar geweken. Zij zou hem van harte kunnen vergeven, indien hij vergeving verlangde; doch ijdel en zelfgenoegzaam als hij is, vindt hij waarschijnlijk geen spoor van schuld bij zichzelven: „hij hoeft immers niet in te staan voor hare gevoelens!" Hij schijnt zich zelfs nog te beschouwen als de beleedigde partij. De eerste dagen van haar veranderd gedrag heeft hij verwondering getoond, getracht den ouden toon van gemeenzaamheid weer aan te slaan, doch tegenover haar vormelijk koele, afwijzende houding, heeft ook hij zich teruggetrokken, trotsch en gekrenkt.... Maar heden wacht haar nog een pijnlijk tooneel. Op het punt van heen te gaan ruikt hij even aan

een drankje dat er verdacht schijnt uit te zien; het fleschje ontglipt aan zijn hand en het bijtend bruine vocht verbreidt zich in een oogwenk over haar katoenen japon. Bleek en verschrikt stamelt hij een excuus, twee, driemalen zijn spijt betuigend over zijn onhandigheid: „hoe vreeselijk naar, Emmy, ik kon het heusch niet helpen...."

Een gloed van verontwaardiging stijgt haar in 't gelaat: het familiare Emmy prikkelt en kwetst haar, en vooral dit overdreven berouw over een paar vlekken, terwijl hij zonder eenige gewetenswroeging haar zulk een diep en grievend leed berokkend heeft. Schamper en ijskoud klinkt haar stem, wanneer zij antwoordt: „Trek het u niet aan, mijnheer ter Linde — u hebt dit immers niet met opzet laten vallen!"

Verward ziet hij haar in de vlammen schietende oogen — een groote bekoring gaat er van haar uit — en het bewustzijn dat deze aantrekkelijke vrouw, door zijn eigen wil eerst, ja, maar thans toch door den haren, voor hem verloren is, doet hem alle voorzichtigheid vergeten en op overredenden toon smeekt hij: „Kom, Emmy, wees niet boos — natuurlijk deed ik het niet met opzet — maar het spijt me zoo, meer dan ik zeggen kan."

Een blik vol verachting doet hem achteruit deinzen. Is dat Emmy's blik? is dat Emmy's stem die hem de snijdend scherpe woorden tegenslingert: „Werkelijk, mijnheer ter Linde, u moet de dingen wat luchtiger opnemen. U moet niet zoo scrupuleus zijn in de wereld. Van zulk een fijn en nauwgezet geweten als het uwe heeft men niets dan last!"

De slag heeft ditmaal niet gemist. Een donkerroode gloed stijgt langzaam, langzaam hooger, tot op zijn voorhoofd; een uitdrukking van doodelijke schaamte komt in zijn oog.

En daar bruist een wilde, onweerstaanbare behoefte in haar op, om de beleediging terug te nemen, om ten koste van alles dat duldeloos bewustzijn weg te nemen, dat een ander mensch door haar vernederd is, zich voor haar schaamt. Maar wat moet ze zeggen zonder zichzelve belachelijk te maken, zich weg te gooien? Niets vindt zij, niets. En zwijgend wendt zij zich af — hij gaat, het hoofd gebogen....

Toen zij de laatste maal hem zag, stond zijn gezicht zoo strak en stijf als ware het een masker van gips; de koude, harde blik die in de donkerbruine oogen een blauwe flikkering als van staal bracht verkondde haar dat ze voortaan een vijand had. De lagere natuur zou de vernedering nimmer vergeven.

Met een gevoel van droeven weemoed nam zij afscheid van het huis waar ze in den waren zin des woords geleefd had. Met al hun leed en strijd had zij die jaren toch niet willen missen Ze hadden haar heel wat geleerd! Een kind nog half, vol vage idealen was ze hier gekomen; volwassen vrouw, volkomen rijp, ging zij thans heen.

* * *

„Of de juffrouw ook te spreken is voor dezen heer?"

Emmy fronst even de wenkbrauwen bij het lezen van den naam, dr. L. H. de Frontière, arts. Zoo heette immers de dokter van de oude dame die zij verpleegd heeft — hij komt haar stellig weer weghalen. Met een zucht ziet zij rond in het warme, gezellige nestje, naar het stapeltje verstelgoed en het zingende theewater; het is aanlokkelijk binnen — en buiten giert de wind, en jaagt het koude, vreemde leven.... Ze heeft nog bijna niet genoten van haar kamer en haar rust. Sinds een maand is zij uit Engeland teruggekeerd — uit het groote, grauwe Londen waar zij zich na 2 jaar toevens nog even hopeloos verloren voelde als den dag van hare aankomst in het reuzenhospitaal. De tastbare onaangenaamheden die haar den eersten tijd zoo grenzenloos verlaten maakten; het niet bekend zijn met plaatselijke eigenaardigheden en gewoonten waarin zij door niemand op de hoogte werd gebracht; het nauwelijks verstaan van zieken en gezonden, waren verdwenen in den loop des tijds. Maar het onbehaaglijke van te leven onder menschen met wie ze gansch geen voeling had, terwijl waardeering de warmste aandoening was, die haar een enkele maal bezielde, had ten slotte de Hollandsche teruggedreven naar eigen bodem, met dankbaarheid zeer zeker voor het onnoemelijk vele dat het praktische Engeland haar had geleerd.

Zij vestigde zich in haar lievelingsplaats, het deftige, aristocratische Den Haag. En hunkerend naar een eigen, zij het ook nog zoo bescheiden, te huis, en althans betrekkelijke vrijheid van beweging — zij die zoo langen tijd de knellende banden van het ziekenhuisbestaan had voelen drukken — had zij een paar kleine, behaaglijk ingerichte kamers gehuurd, en een advertentie geplaatst als „particuliere verpleegster". Het geluk was haar gunstig geweest; men had haar aanstonds geroepen bij een gedeeltelijk verlamde, zeer lastige oude dame, die zij met groot geduld had opgepast, totdat zij gisteren, nog onverwachts gestorven was. En nauwelijks terug, komt men haar nogmaals halen, wel wat heel spoedig naar haar zin; ze had zoo gaarne een korten tijd van rust gekend; doch er wordt haar geen keus gelaten. Een lijder aan typheuse koortsen heeft haar hulp noodig, nog dezen nacht. Als de zuster met hem gaan wil, zegt dr. de Frontière, zal hij haar onderweg het verdere vertellen, — nadere inlichtingen geven; hij moet toch denzelfden kant uit als zij.

Kil blaast de N. O. wind haar door den mantel; de dokter heeft zijn kraag hoog opzet — luid klinken hun stappen op den hard bevroren grond.

„Ik hoop niet dat er complicaties bij komen — ik ben er haast bang voor; de koorts steeg onrustbarend tegen den avond — er moet bepaald bij gewaakt worden, en het jonge vrouwtje is volmaakt ongeschikt, zenuwachtig, daarbij een baby op komst. Toen dacht ik dadelijk aan u — u hebt iets bijzonder kalmeerends, ook in uw uiterlijk — daar vergis je je toch nooit in, hè? Daar heb je nu dien ter Linde... het is bij dr. ter Linde dat u verwacht wordt, Koninginnegracht 26, mooi huis met bruine deur — je hoeft hem maar aan te zien om te weten dat hij een goed mensch is, een zeldzaam sympathiek gezicht."

„Ja," herhaalt Emmy droomerig, „een zeldzaam sympathiek gezicht," en zij verwondert zich er over dat haar hart niet sneller klopt bij het denkbeeld dat de man dien zij eens zóó heeft liefgehad, ernstig ziek is, en dat zij hem verplegen zal en bij hem waken. Geen aandoening verstoort haar zielerust — alleen een zonderlinge sensatie van vreemdheid stijgt in haar op — als ware het leven een tooneelspel, en zij zelve één der handelende personen. Het komt haar voor, alsof dit alles reeds geweest is — alsof ze, lang geleden, ook daar geloopen heeft, in diezelfde omgeving, in datzelfde licht — met Dr. de Frontière aan haar zijde.

„Hé, hebt u hem gekend? Zeker aan hetzelfde hospitaal geweest?"

„Ja, we waren beiden verbonden aan het stedelijk ziekenhuis van Amsterdam, mijnheer Ter Linde als derde geneesheer, en ik als leerling-verpleegster."

„Zoo, zoo, dat treft, dat is aardig — jà, ons landje is maar klein! En hij was daar ook zeker heel gezien, niet waar?"

„O ja, bijzonder gezien! Zeldzaam zorgvuldig in zijn werk, en allerliefst voor de zieken!"

„Dat dacht ik wel; hij heeft hier een prachtige praktijk overgenomen, van den ouden Groesbeek, een half jaar geleden ongevee.. Nu, we hebben een goede ruil gedaan. Ter Linde is actief en bescheiden, al wat je maar hebben wilt. Hij is nog al een favorite van mij; van 't oogenblik af dat ik hem zag. Lavater heeft toch maar gelijk met zijn theorie...."

Nog een tijd lang draaft de oude heer gemoedelijk door op zijn stokpaard, tot hij ten slotte stilstaat voor een deftig huis.

„Hier woon ik, zuster, ik hoop dat u het verder alleen zult kunnen vinden. Mijn vrouw wacht mij al lang met smart — we krijgen gasten van avond," en haastig eenige wenken gevend omtrent de behandeling van den zieke verdwijnt hij in de deur, met de belofte, den volgenden morgen vroeg te zullen aankomen.

Emmy schrijdt voort in den vinnig scherpen wind, die haar doet huiveren. Nu en dan slaat haar wat hagel in 't gelaat. Wild vliegen de wolken door de lucht; zware, donkere gevaarten, die onheilspellend nederhangen op de aarde, schuivend langs lichtere hoogere wolken, onophoudelijk scheurend en splijtend, om dan den blik te trekken in eindelooze verten van strakke, blauwe lucht en koudstralende sterren. Oneindig ver en hoog de

sterren, duizenden, millioenen van werelden, die zich wentelen, jaar na jaar, en eeuw na eeuw, altijd dezelfde, lichtende puntjes van de aarde gezien, — de kleine aarde, waar menschen leven, het éène geslacht na het andere, en ieder mensch een stip in zijn geslacht, oneindig klein en in het niet verzinkend, en elk geslacht zoo gauw voorbij, vergeten, nog geen seconde in de eeuwigheid van het geheel; en toch in ieder mensch een wereld op zichzelve, met het vermogen om een blik te slaan in die oneindigheid van tijd en ruimte waar hij in zweeft, en toch zich stootend steeds weer aan zijn grenzen; één oogenblik soms los en vrij, om aanstonds weder zich te voelen in de kluisters van de streek waar hij leeft, en zijn tijd, zijn uiterlijk, karakter en omstandigheden... al enger en enger zich sluitend, totdat hij zichzelven weer bewust wordt en de oneindigheid terugwijkt, in verre verten, vaag en vreemd....

Twee mannen komen Emmy te gemoet, twee werklui. De éene schijnt voornemens wat ruws te zeggen, maar er is iets in de eenzame vrouwengestalte, die hij onbeschaamd monstert, dat hem terughoudt van zijn plan. Met een opwelling van eerbied zelfs, wijkt hij op zij.

„Kijk, een verpleegster, Jan. — Waar of ze heen zou gaan?"

„Naar den een of anderen rijkaard," luidt het antwoord, met schorre stem gegeven. „Ze verdient er goed geld aan, hoor! Daar heb je nu mijn vrouw, die is al meer dan twee maand ziek, maar...."

De stemmen sterven weg in de ijle lucht, met de zich verwijderende voetstappen.

Rillend versnelt Emmy den pas. De toevallige woorden, niet voor haar bestemd, vervullen haar met schaamte. Hoe ontzaglijk veel goeds is niet te doen in de gezinnen der armen, waar ziekte, van de vrouw vooral, maar al te dikwijls insluit verwaarloozing van kinderen en kamer, slecht toebereid voedsel en ongezelligheid, die den man drijven naar de kroeg. Bij onontwikkelde menschen, die geen begrip zelfs hebben van de grondregels der hygiene en dikwerf bang zijn van den overwerkten, niet altijd zachten armendokter. Wat wordt daar niet verknoeid uit onverstand en onvoldoende hulp! Wat zedelijk lijden dat daar de lichaamspijn verzwaart! Die man heeft haar den weg gewezen: wijkverpleegster zal zij worden, desnoods vooreerst zonder salaris, zoodra ze dezen plicht vervuld heeft, bij ter Linde....

Een statig heerenhuis wordt haar geopend. Een breede vestibule, breede trap met koperen leuning en smyrna looper, een lange gang met stroomen van electrisch licht, ten slotte een sombere kamer waar één enkele kaars haar schijnsel werpt op 't groote ledikant.... Een tengere vrouw rijst haastig op bij 't opengaan der deur — *zijn* vrouw! Belangstellend rust Emmy's blik op het kinderlijk jonge gezichtje; niets welt er op in haar dan vriendelijk medelijden voor het verdriet, dat er zoo duidelijk op te lezen staat; geen jalouzie en geen ontroering.... Sterk voelt zij zich, degeen die kracht en steun moet schenken, wel tien jaar ouder dan dit vrouwtje, van haar eigen leeftijd toch....

Angstig klinkt de fluisterende stem: „Er is toch geen gevaar bij, zuster? Ik was zoo bang, omdat de dokter zei, dat er gewaakt moet worden.... Ik mag het zelf niet doen, heeft hij gezegd...."

En kalm overredend antwoordt Emmy:

„O neen, mevrouw, dat zou niet verstandig zijn. Het waken zou u zeker erg vermoeien, u bent er immers niet aan gewend. En het zou uw man ook agiteeren voor niets."

„Ja, dat is waar — ik zal naar bed gaan. Maar belooft u mij te roepen, als... als het erger wordt?"

„Maar daar is geen sprake van, mevrouw! U hoeft u heusch niet ongerust te maken."

Onderzoekend zien de bedroefde oogen, die wellicht in deze dagen voor de eerste maal tranen van hartzeer hebben geweend, Emmy in 't kalme, klare gelaat, dat rust en vrede uitstraalt.

Dan keert zij naar het bed terug, en drukt een langen kus op 't voorhoofd van den zieke en fluistert zacht: „Dag, Henk, tot morgen, hoor! Ik hoop dat je zult kunnen slapen, lieveling."

Hij slaat de oogen even op, een flauwe glimlach speelt er om de bleeke lippen; de

blik van lief koozende streeling, dien Emmy van geen ander ooit heeft weergezien, strijkt langs 't gezichtje van zijn vrouw, en teeder klinkt de stem, van koorts nu trillend: „Slaap lekker, Win!"

Eerbiedig bescheiden heeft Emmy dit tooneeltje uit de verte gageslagen. Een wonderlijk welwillende gewaarwording komt over haar; een zachte sympathie voor dat geluk, dat ver van ideaal is, toch... Het leven *is* niet ideaal, nooit heeft ze dit zoo sterk beseft als thans. Voor de hoogste hoogten en de diepste diepten is slechts een enkele geschapen; de meesten volgen maar den breeden, effen weg — indien ze niet door stoffelijken nood de diepte worden ingedreven. Geen wereld-omvattende, eindeloos gevende, eischende liefde heerscht hier tusschen deze twee menschen.

Toch heeft dit jonge vrouwtje, dat hem wellicht alleen genomen heeft *omdat* hij vroeg, dien zieken man thans innig lief. En ook hij, de niet hoogstaande man met het rekbaar geweten, heeft haar nu lief, het rijke meisje dat zijn vrouw is, en de moeder zijn zal van zijn kind. Hoe ook, het *is* geluk, en niemand heeft het recht het te verstoren. Een groote angst bekruipt haar, dat hij haar zien zal en herkennen; dat haar verschijning een verleden zal opwekken, dat hij waarschijnlijk gebannen heeft naar de diepste, donkerste lagen van zijn bewustzijn, waar het moest sluimeren en sterven, indien het nimmer voedsel kreeg. Zij wil ze hem sparen — de herinnering vol schaamte, het pijnlijk-vernederend gevoel, verpleegd te worden door haar, tegen wie hij misdaan heeft. Het zou onedelmoedig zijn hem dus te grieven, terwijl hij ziek is en in haar macht.

Haastig blaast ze de kaars uit, eer ze zich neerzet vóór het bed.

Het is nu donker bijna in het sierlijk gemeubileerde slaapvertrek; een zwakke schijn van buiten dringt door langs de dichtgeschoven gordijnen, juist licht genoeg om haar de trekken flauw te laten onderscheiden van het gelaat, dat zich op 't kussen vlijt, in koortsachtige onrust dan links, dan rechts zich wendend. Twee jaar is het geleden sinds zij voor 't laatst die trekken zag, hard en vijandig. Onmerkbaar is zijn beeltenis in haar uitgesleten, en thans zou ze met de grootste inspanning zelfs zich niet meer kunnen voorstellen, hoe het gevoel was dat deze man haar eens heeft ingeboezemd. Als iets dat haar verhaald is, doch dat ze niet doorleefd heeft en doorleden, weet zij dat dit gezicht de hemel voor haar is geweest. Woorden, toespelingen, kleine tafereelen uit dien zwarten, zwarten tijd, die hoezeer ook een droom nu schijnend, éénmaal woeste, wreede werkelijkheid geweest is, herrijzen nogmaals voor haar geest, terwijl ze zit naast zijn bed en het warme kussen omkeert, en hem laat spoelen met wijn en water den door koorts verschroeiden mond, en het hoofd steeds afwendt van zijn blik, en fluisterend spreekt, uit angst dat hij haar stem eens mocht herkennen.

De zieke is in slaap gevallen — en Emmy peinst. Daarbuiten gloort de morgen. Zoodra het licht wordt, kan ze zich niet meer verbergen, dan zal hij haar zien en... neen, dat kan niet, dat mag niet gebeuren. Zij moet heengaan vóór dien tijd — en wakend over den slaap van den man, die eens haar alles was, werkt ze haar plan uit.

Om zeven uur ziet eene der dienstboden de zuster, die den vorigen dag eerst was gekomen, de deur achter zich dichttrekken.

Het is een gure wintermorgen, de hemel grauw, de straten glad, het leven somber. Huiverend van honger en koude stapt Emmy voort. Een onaangename plicht nog wacht haar; in gedachten ziet zij reeds den verbaasden blik van dr. de Frontière, als ze hem zegt, dat ze niet kan blijven bij ter Linde, en hem verzoekt een andere verpleegster te nemen in haar plaats.

Maar dan ook ligt hij open voor haar, de weg dien zij volgen wil, fier en vrij, met kracht voor de hinderpalen, engten en steilten, die zij weet er op te zullen aantreffen. Den storm zal zij tarten, zoo noodig; door den modder zich worstelen, en de zon, zoo die mocht schijnen op haar pad, blijde begroeten: — — —

REVOLUTIE.

DOOR

JEANNETTE NYHUIS.

'k Wou een orkaan, een storm van haat doen gieren,
Den logentoren splinterend tot gruis....
Ik wou de moker van het Recht bestieren;
Vermors'len 't Onrecht — 't hecht-geveste huis.
En 'k wou vertrappen als bloeddorst'ge dieren,
De Heerschers, plettrend hun verdrukkingsvuist.
'k Wou een orgie, een feest van wraaklust vieren,
Waar wreed-verdrukten weenen in hun kluis.

Zij dragen smaad van eeuwen slavenlijden,
Geslaagnen van meedoogenlooze macht,
Gebukten, hullend zich in duldensdracht.
O, 'k wòu, ik *moest* de *schuldigen* bestrijden.

Een kruis verrees, in nevelen gedoken,
,,Vader, vergeef" — mijn wraaklust was gebroken.



VOOR-JAAR. † † † † † † † † † †
DOOR J. EVERTS Jr. † † † †

Alle dagen om half vier ging de dorpsschool aan den „Viersprong" uit.

Alleen dien middag in April was het wat vroeger, omdat de paasch-vacantie in-ging.

Als altijd, stond de grijze hoofd-meester in zijn groen-verschoten, versleten-glimmende, lange jas aan den grooten uitgang, om elken leerling bij het heengaan een hand te geven, en toe te zien, dat allen ordelijk vertrokken.

Eén voor één wipten de kinderen uit de donkere gang te voorschijn, onhandig-beslommerd door lei, koker en boeken, onder den arm mee naar huis gedragen, omdat niets in school mocht achterblijven. Gedachteloos staken allen uit gewoonte de vrije hand gedwee omhoog, die de meester dan even slap schudde, soms zeggend een enkel woordje erbij. En met zijn goed-gunstigen, ernstigen glimlach stond hij het stoeien van jongens en meisjes dooréen op den breeden, roodgrijzen landweg rustig te aanschouwen.

Maar na een poosje — als de kinderen hun hevigsten beweeglust uitgedarteld hadden — scheidden ze zich in vier groepen, die elk hare richting van den wijd, wijd recht-uitloopenden viersprong het vlakke land inging. Langzaam, luidruchtig schoven die kleurige samenhangende klompjes bewegelijke lichamen voort, elk over zijn weg, al verder uitéen; de jongens knikkerend, of in nooit-eindende rij „loopend-haassie-over" spelend, de meisjes rap touwtje-springend, of gewichtig ouwelijk babbelend, de armen in elkaar gehaakt, de hoofden aandachtig saâm-gebogen .... Telkens stonden ze ontevreden stil aan den wegkant, wachtend op de jongens, die altijd na-kwamen.

De meester stapte ten laatste, toen allen verdwenen waren naar binnen, de deur achter zich sluitend. En verlatener dan ooit — nu het in bijna twee weken niet open zou gaan — lag daar het sombere, lage school-gebouw armoedig met de vervelooze deuren en vensters, met de gekalkte ruiten, die wel van verweerd zink leken en met het breed-nokkige dak — dat het geheele gebouw in elkaar scheen te drukken — en waar langs de schoorsteen: een rechte keten van bruinsteenen rioolbuizen, een reuzige slang gelijk, naar boven kroop.

Het mooie weer was laat gekomen dit jaar. Al weken geleden waren de twee ooievaars teruggekeerd op het ouwe nest in den geknotten pappel, die midden op het dorpsplein stond. Maar de straffe, gure vlagen en de felle regenbuien waren blijven aanhouden, en de zuider-vogels in hun spichtige, waanwijze gedaante hadden dagen achtereen, armzalig-saamgedoken, de weêr-ellende halsstarrig verduurd, als dwaas-eigenzinnige stakkerds.

Doch nu was de lente-zon eindelijk gekomen; en hoog nog stond ze om half vier boven den vlakken polderweg, waar langs Gus Walop en zijn troepje blijmoedig huiswaarts trokken. Het scheen er plotseling wel vol-zomer: er was bijna geen boom, die met zijn kale takken nog den winter herinnerde.

En aan alle kanten was het werk weer in gang geraakt; lage, drie-wielde wip-karren — de voerders inéengedrongen vlak achter het paard gezeten — reden mest en puike, zwarte aarde aan; en rondom in de wijde nóg donker-groene weiden stonden de boerenarbeiders, met machtige breede gebaren gierend over het land; hier en daar liep zelfs al een „beest" buiten. Ook in de lucht was weer leven gekomen: op de daken der boerderijen zaten talrijke benden spreeuwen en merels, zich koesterend in den weldadigen, lauwen zonnegloed, en ze gorgelden, zwetterden en wringelden onafgebroken en om het luidst uit de wijd-gesperde bekken, als oefenden ze de lang-stom-gebleven kelen ..., tot ze ten laatste — over-schreeuwd — nog slechts een stroef stritsen en knirpen konden voortbrengen. En de leeuwerik — als verdwaasd door het eindelijk-gekomen, bodemlooze zomer-blauw — vloog recht omhoog, heftig fladderend aldoor hooger en hooger, onderwijl aanhoudend helder wringel-fluitend zijn jubel uit om het mooie weer.

De school-kinderen zagen en hoorden dit alles, en vaag-bewust zwol in hen een rustige vreugde om het wel-meenende, blijgeestige, dat over alles lag en steeds meer aange-

waaid werd door de zachte, zoele vlagen.

Gaande-weg dunde zich de langzaam-voorttrekkende bende: als één — aan huis gekomen — zich afscheidde, van verre nog naroepend over afspraken voor morgen.

Ten laatste waren Gus Walop en Hannis Leuve alleen nog over. Het spelen hadden zij gestaakt, en ze liepen zwijgend vlugger door naast elkander.

„Hannis, wil je het griffel, dat je van middag op school van de juffrouw gekregen hebt, ruilen voor deze zes prenten . . . ?" — vroeg Gus gemaakt onverschillig, en hij haalde van achter zijn blouse een pakje gekleurde reclameplaatjes uit.

Hannis keek even, weinig belangstellend, schudde toen zijn groote, vol-bloedigen kop: neen.

„Ik heb ze vanmiddag voor een cent gekocht bij Barend Rovaert," prees Gus zijn prentjes aan. „Op een d'r van zie je een indiaante-paard. . . . Nogal niet mooi, jong! Kijk. . . ."

En hij toonde zijn rijkdom. Maar Hannis weigerde weifelloos, halsstarrig.

„Dan zal ik er deze twee nog bij doen" — lokte de ander weer — „dan heb je er acht. . . . Acht prenten voor één zoo'n dooie griffel, die ròòd schrijft!" . . .

„Ik doe het tòch niet" — hield Hannis vol — „Ik heb 'm zelf noodig voor het huiswerk."

Ze liepen een eindweegs zwijgend. Gus was nijdig. Hij had van een grooten hoop kiezels naast den weg een handvol weg-gegrist, en mikte ter verstrooiing baloorig naar de wit-porceleinen knoppen bovenaan de telegraafpalen.

„Je weet het goed?" — drong hij nogmaals bij Hannis aan: — „Acht mooie prenten voor jouw éene griffel. . . "

„Nee," — antwoordde deze kort; maar er was angst in zijn stem om de nieuwe weigering; Gus was bekend-sterk, en hij kon er soms om het geringste zoo onbarmhartig opranselen. Maar . . . om het grift nú al te moeten missen! . . . Hij had juist een dikke getroffen ditmaal, en het was halverwege beplakt met een rood papiertje vol witte kringels. . . . Onophoudelijk stond hem zijn nieuw eigendom aanlokkend voor de oogen, en hij meende liever zijn heele koker — dat leelijke ouwe ding — te zullen missen, dan juist dat grift. Hij had vooruit al bedacht, hoe hij er thuis behoedzaam een heel-lange punt aan zou slijpen langs de steenen muur, en er een gleuf in maken aan het achter-einde, om het aan een touw rond den hals te kunnen dragen, als de school weer begonnen was. En, als hij het nu al verruilde. . . . Zijn hebzucht overwon zijn vrees.

„Vraag me niet meer, Gus! Ik houd het veel te lief zelf."

Ze waren nu beide bijna thuis. Plotseling was de zon verdwenen achter een dun-vaal wolkenscherm, dat ongemerkt kwam opzetten breed over de geheele Wester-kim. Het was, als zou het gaan regenen of onweeren, zoo donker werd het opeens. De kleuren doken in zichzelf terug, de vlagen werden plots veel killer en stijver, de vogels verstomden; een machtige vertriesting ging over de geheele omgeving. Hoog, met loome wiekslagen vloog een kraai, onverstoorbaar recht-door, nu en dan zijn ééntonig, dor geluid uitstootend: „Kar! . . . Kar!" met lange, regelmatige tusschenpoozen, als bracht de sombere vogel plechtstatig een droeve tijding door het land.

„Het zal morgen wel regenen" — meende Gus knorrig, met zelfbewuste kennis.

Hannis antwoordde er niet op. Ze waren de boerderij, waar zijn vader werkte, genaderd.

„Dag" — riep hij Gus toe, en — blij, dat deze hem zijn griffel had laten behouden — sloeg hij huppelend het smalle zijpad in, weldra verdwenen tusschen de twee groote blauw-grijze hek-stijlen, waarop met groote witte letters NOOITGEDACHT geschilderd stond.

„Gierige bolle!" — mompelde de ander smalend voor zich heen.

Een eind verder was hij er ook: in het huisje tegen den Spoordijk, waar ze woonden, vader, moeder en acht kinderen, waarvan hij de jongste was.

Onderweg was plotseling een plan in hem opgekomen: hij kon morgen-vroeg wel eens gaan visschen. Bij de hooge heul-brug; daar zat visch, altijd: 's zomers en 's winters. Daar schoten ze kuit tegen de donkere, houten schoeiing, waar het polder-water bijna voortdurend frisch langs stroomde, wegge-

zogen door het „water-machine," ginder aan het eind van de breede, diepe ringvaart met de hooge kanten, steil als bij een vesting-gracht. Niet te tellen waren de baarzen en blieken en vorens, die hij daar al had zien vangen, soms werd er ook wel eens een brasem of een zeelt uitgehaald, en eens een snoek zelfs.... Karper zat er ook, zeien ze, maar dan moest je heel diep visschen en met aardappel voeren eerst,... en die kreeg hij niet van moeder.

Hij was blij-trotsch om zijn plan, dat hem zoo vreemd, als heel stil ingefluisterd, was te binnen geschoten, en hij moest er zich over verwonderen, dat de andere jongens er nog niet aan gedacht hadden..., het was toch zoo natuurlijk: het werd nu visch-tijd, en in de vacantie: je wist met je leege tijd toch geen raad.... Verleden jaar — lang voor Paschen — had hij er al over gesproken met Teunis de Graaf en met Dirk Kromhout. Maar nu..., niemand scheen er erg in te hebben. En hij had er over gezwegen daarstraks tegen de jongens, om de aardigheid van de eerste te zijn. En hij droeg zijn gedachte mee, als een prettig bezit, dat hem meer waard was dan Hannis' griffel en zijn eigen plaatjes samen.

Thuis spoelde hij haastig zijn boterham naar binnen met de koffie, die te zamen voor hem klaar gezet waren. Achter in de tafel-la tusschen veel anderen rommel van moeder had hij zijn vischtuig gevonden, netjes gerold nog op het latje: juist zooals hij het verleden jaar weggeborgen had. Hij beproefde het fijne groene koord met krachtig rukken en door hevig te trekken langdurig achtereen, tot hij pufte van inspanning en fijne witte striemen in zijn hand en zijn vingers kwamen. Maar het snoer brak niet: het was sterk genoeg, er kon desnoods wel een snoek van vier pond aankomen. En hij bezag het tuig met innig welgevallen: de geel-en-zwart-gevlekte varkenspen, en den donkerblauw-glanzenden haak, waarop nog geen roestje te zien was, zoolang hij hem had al!

Toen ging hij op den zolder, en haalde er den hengel en zijn bun, van vader gekregen toen die niet meer vischte. En hij zette dit alles bij-één in den hoek achter het huis, om het morgen maar zoo-voor-het-meenemen te hebben.

Maar buiten was het een te-leurstelling: de wolkenlucht was al donkerder en dikker geworden, al het blij vogel-leven was verstomd; alleen klonk onophoudelijk en eentonig van heel, heel hoog, als-waarschuwend het zachte weemoedige fluiten van den wielewaal, den regen-vogel.

Gus dorst zijn vlieger niet meer oploopen: het zou dadelijk stortregenen; en als hij al niet sliep-uit ging, was de vlieger toch voor goed bedorven: het papier gescheurd door den regen en den fellen wind, die altijd achter zoo'n bui zit. Ten einde raad ging hij daarom maar naar de werf van boer Donkers, waar zijn vader werkte...: misschien kon hij wel 'n handje helpen bij het mist-karren. Onderweg voelde hij de eerste druppels al, en het werd een mistroostige kwaadheid in hem, dat het juist vandaag regenen moest...: de vacantie nauwelijks begonnen. En morgen zou het regenen, en overmorgen, en..., de vacantie lag voor hem, als een niet-te-door komen tijd van verveling.

Toen hij op de boeren-hofstee achter den koe-stal kwam, begonnen de druppels al dichter te vallen. En hij was er nog niet lang of zijn vader stuurde hem met een streng woord naar huis.

Daar gaf moeder, die het over-druk met de wasch had, hem ook al weinig troost.

„Ja jongen, Paasch-dagen: „Kievitseieren en gras, regen en wind"" — zei ze, ongevoelig en: — „leg maar niet langer te zeuren, d'r is al-evel armoe genog op de wèreld."

Als hij ten laatste uit verveling vòor-tijd op zolder in het bed kroop en hoorde, hoe de regen, een zacht-suizende zomerregen, aanhoudend neergudste en prattelde, en stilletjens-door klekte op het pannen-dak, dacht hij aan het visschen morgen, en sliep eindelijk in met een saaie wanhoop, opziend tegen de machtige verveling, die hem wachtte.

. . . .

Maar het weer was goed den volgenden morgen. Gelijk dat hij wakker werd, was met het zon-licht, dat — als verreind door den gevallen regen — helder door het kleine zolderraam binnenschijnselde, zijn blijmoedigheid

weergekeerd. Dat was boven alle verwachting, dat de regen was opgehouden! En nu kon het visschen tòch gebeuren; hij hoefde niet den heelen dag thuis te zitten, en als een gestrafte, gluren achter de ruiten, wie er voorbij-ging.

Met een wip was hij het bed uit, en bijna op hetzelfde oogenblik half aangekleed en naar beneden, om zich te wasschen, te eten en verder aan te kleeden. Dat duurde niet lang. Hij spaarde een deel van zijn boterham en kneedde er met wat water een kleinen bal deeg van.

„Ik ga visschen," — zei hij z'n moeder bij het vertrekken — „op de Heulbrug bij 't Schinkel.... Licht, dat ik 'n zootje te bakken meebreng van middag."

„Jongen, laat ik dan toch eerst naar je been zien!" — riep ze zich plots bedenkend, hem terug, en deed hem op een stoel neerzitten. Ze knielde voor hem neer, en lijdzaam stak hij zijn rechterbeen vooruit, het steunend op haar gebogen knie. Tobbend schudde zij even het hoofd, als ze in al zijn vernieling het pas verstelde gat aan de toonen opnieuw dóor zag. Dan stroopte ze voorzichtig de kous af en begon daarna langzaam het lapje, dat kort boven den enkel rond zijn been gewonden was, los te wikkelen. Op het laatste oogenblik gaf Gus even een lichten schreeuw om de onverwachte, fijne, diep-stekende pijn van het los-trekken. Moeder bezag de wond aandachtig. Het was een zeere plek van roze rauw-vleesch, op den duur bloot-geschaafd door het onophoudelijk àan loopen.

„Het betert nog niet zichtbaar," — zei ze zorgelijk en boos tegelijk. „Je hebt zeker weer achter de karren gedraafd, gister." En op eens voer ze veel heftiger uit: „Ik zeg je, jongen: je zult toch behoorlijker motten loopen leeren!... Vader zal nu Zaterdag schoenen voor je koopen in de stad.... Maar hoe zal dat làter gaan, als dàt zoo blijft...?"

Ze liep weg en maakte, als elken morgen, het lapje nat onder de plomp. Dan kwam ze terug, en wond het weer rond zijn been, heel zachtjes en nauwgezet. Dat deed hem wel erge pijn eerst, maar al gauw werd het een weldadige gewaarwording, zoo koel en beschermd. En op den duur de goede gedachte: dat moeder zooveel van hem hield en nog bezorgder, dan hij-zelf was voor zijn lichaam.

Als het alles weer op zijn plaats zat, wilde hij zoo wegloopen: hij was nu al lang genoeg opgehouden.

Maar:

„Hier! doe wat om je hals, jongen," — riep zijn moeder — „anders ben je morgen weer dood-verkouwen; het is schraal buiten." En ze wierp hem den grooten, groen-bruinen doek toe, die Dientje altijd „om" had, als ze Zaterdagsavonds mee mocht naar de markt in de stad, om boodschappen te doen.

Hij vouwde den doek op zijn knie in lange smalle repen, bond hem dan los rond zijn nek, de slippen verstekend tusschen zijn buis. Toen trok hij haastig weg: den hengel en de bun elk in 'n hand.

En hij was blij den warmen doek om te hebben; moeder had gelijk gehad: het was schraal als je buiten kwam, de wind was omgeloopen naar het Noorden, en er woeien gure vlagen nu en dan.

Bij de Heulbrug was het een kleine voldoening: er was nog niemand. En om maar spoedig „in te leggen", schoffelde hij vlug zijn beenen onderuit ten zit; haastig als gold het een wedstrijd, wikkelde hij het snoer los, en weldra tuurde hij strak neer op zijn sim, die maar heel even boven water spikkelde. Doch niet lang nog zat hij, of van verre zag hij Dirk Kromhout aankomen.... Ja! het wàs Dirk met zijn oude-manswezen; loom sjokkend, krek als zijn vader, wanneer die achter de spoelingschouw „weegde". Dirk droeg zijn hengel als een geweer hoog over den schouder, en in de andere hand een wit teiltje voor de te vangen visschen.

„Thijs en Kees kommen-ook dalijk" — riep hij bij het zitten gaan.

„Mijn me zorg" — zei Gus onverschillig, maar hij was innerlijk boos. Dat die anderen nou ook kwamen!... Dat zou je altijd zien: je kon niks eens doen, of ze aapten het je na! En natuurlijk... als ze allemaal kwamen, dan werd het weer niks met het heele visschen, kon je eigenlijk net zoo goed naar huis gaan!... Kon je zoo nagaan: allemaal vlak naast me-

kaar inleggen .... en dan mocht je blij zijn als je een enkelen keer al eens beet kreeg!... Had-ie het maar geweten ... hij had z'n spullen heel niet voor den dag gehaald ... het werd nu toch maar flauw kinderwerk, dat zou je maar zien!

Telkens keek hij den weg af, of ze den hoek nog niet omkwamen. Er was nou al geen aardigheid meer aan zoo met dat òpkijken elkendurig ...; hoeveel zou die d'r al verspeeld hebben daardoor ...? En kwàmen ze nou maar ... dat oneindige wachten was nog veel vervelender. Maar als ze niet stil waren, de jongens! Verdomd, hij zou ze op d'r gezicht slaan, als ze begonnen....

Dirk had er juist éen gevangen, een klein vorentje, en het spartelde nog onrustig heen en weer in het witte teiltje, toen Gus de jongens zag aankomen. En Hannis ... natuurlijk Hannis! was er ook bij met zijn hengel.

„Hoeveel hebben jullie d'r al?" — schreewde Thijs van verre.

„Net éene!" riep Dirk terug. „Eene groote — vervolgde hij spottend — „kijk maar hier in den teil.

Ze haastten zich — na gekeken te hebben — hun gerij in het gereede te brengen, belust ook visschen te vangen en weldra waren ze allen ernstig verdiept in de bezigheid, neergehurkt tot kleine lijven-klompjes op den hellenden gras-oever of inéengedoken zittend op den brugrand, de bewegelijke beenen slaperig-langzaam bengelend heen en weer. Met gebogen hoofden tuurden ze aandachtig neer op de dobbers, die nauwelijks boven water pukkelden en waar de hengels wel gebiedend heen te wijzen schenen. Soms kwam onverhoeds een tochtvlaag onder de brug doorstrijken, en zette het gladde water-vlak in kleine, stijve rimpels, die allengs in grootere golven verliepen. Dan brak het spiegelbeeld van den hemel in het water en wiebelde de blauwe lucht en de wit-vlokkige wolken schokkerig heen en weer, heen en weer, eindeloos ... zoodat het den jongens ten laatste voor de oogen te duizelen begon. Dan zagen ze de dobbers heel niet meer, bleven dazig verwezen neerstaren op het water, suffig stil blijvend lijdzaam in hun machteloosheid iets te veranderen aan die hindering telkens van het beroerde water. En als het lang duurde vergaten ze het visschen geheel, droomden weg in den diepen, donkerblauwen hemel daar beneden, waarin de machtige wolken zoo vreemd, zoo aardig luchtig op en neer dansten, als reuzige gedierten soms, die met vervaarlijke logge bewegingen elkaar besprongen.... Tot het donkere water weer tot rust kwam, en de simmen weer pukkelden op het gladde. Dan kwamen hun gedachten weer bij de bezigheid en wanneer de dobbers dan als zinlooze dingen stil bleven, zonder een spòor van leven, haalden ze éen voor éen den haak boven om te zien, of het deeg er nog wel aanzat ... de visschen konden het er maklijk ongemerkt afgevreten hebben, terwijl het water zoo kabbelde.... En meermalen gebeurde het dan ook, dat de haak bloot — als een onnut ding boven kwam, waardoor ze een nijdige teleurstelling voelden, weer al dien tijd — hoe lang wel? — voor gek daar gezeten te hebben.

Zoo zaten ze een half uur. Het was éven warm, als het niet woei, dan stoofde de zon weldadig hun lichamen. Nu en dan zei een een opmerking, zacht smoezend, als had de zware, milde lentelucht zelfs hun harde schreeuwstemmen al week en loom gemaakt.

Gus had „leven" gezien, even. En Kees Lokhorst, die het kort, heftig noppen van den sim ook had gemerkt, had de zijne er vlak naast gesleept, om Gus den visch af te winnen: licht, dat ze eer in zijn deeg beten, hij had er melk doorgedaan en een stuk zoete-melksche kaas, ... en dat lustten ze maar graag, de visschen.

„Ga een eind op zij, Kees!" — viel Gus dreigend uit, en hij sloeg kwaadaardig met zijn bamboe-lat tegen Kees hengel. „Je jaagt al de visch weg met je lorre-tuig: het is veel te wit.... Het lijkt wel katoen van je moêr's borst-rok gemaakt" — smaalde hij.

„Ik heb ijzer-garen" — prees Thijs het zijne.

Maar Kees bléef, stil-koppig in zijn hebzucht. Een oogenblik zaten ze beide zwijgend. Gus scheen te berusten wijsgeerig: vertrouwend op zijn goed recht, en zijn grootere bekwaamheid in het visschen: hij bleef áan-hebben.

Doch plotseling — toen zijn pen een tijd

lang roerloos gebleven was in het water — voer hij op nieuw uit tegen Kees: „Is het nou uit?..."

„Wat is het?" — vroeg deze huichelachtig, als begreep hij Gus' woede niet. Een laffe drein-lach verwrong zijn trekken.

„Nou! zal het gedaan weze?..." — dreigde Gus weer, nu op het uiterste verwoed.

„Wat dan nog?..." — plots tartte de ander, nu ook nijdig.

„Dat zal je dan zien!" beet Gus hem toe.

Kees talmde nog. Maar hij zag Gus' haatstrak gezicht, en langzaam haalde hij op. Maar eigenlijk was het onrecht — meende hij — het was zoo goed zijn water als dat van Gus Walop. Wat had die er meer over te zeggen, die armoed-zaaier!

Het ging slecht met de vangst: het was nog te vroeg in den tijd zeker, de visch beet niet door, het was allemaal jong goed; dat zabbelde maar. Zelden, dat je eens 'n flinken trek kreeg:... het zoog er je deeg af, waar je bij stond; zonder dat je ook maar kans hadt, er eens een uit te slaan. Je hadt maar werk, dat je opnieuw deeg aansloeg.

Het vruchteloos stil-zitten maakte de jongens ongedurig. Het vischje in het teiltje was al minder bewegelijk geworden; nu en dan liet het loom in de zon zijn blauw-zilveren zijden blinken. Maar als schrok het dan zelf van dat schijnsel, leefde het plotseling weer op, en met een enkelen slag van de staart schoot het opnieuw in het ronde door de enge ruimte.... Tot het ten laatste zich voor goed keerde, en met den lijk-kleurigen geel-witten buik naar boven bleef drijven, moeizaam hijgend naar adem.

Eén voor één waren ze mistroostig Dirk achterna de heulbrug af geslenterd, en gingen het probeeren op de lage brug van boer Ponsen.

Thijs werd al èrg ongeduldig. Telkens haalde hij op: twijfelend of het deeg er nog wel aanzat en als dit hem ging vervelen, sloeg hij onophoudelijk wild op, haastig en onverwachts, zoodat de anderen in het eerst verrast en vol verwachting opzagen. Als dan het deeg er af was, door het ruwe ophalen, pulkte hij een grooten brok van den bal, dien hij in den zak had, rolde er een kogel van, sloeg dien aan, en opnieuw plonsde zijn tuig in het water.

„Nou heb ik er twee en een half pond anzitte: ik ga drol-baarzen vangen!" — schreeuwde hij, gekkend.

Het werkte aanstekelijk. Dirk verloor ook allen lust.

„Ik ga dieper leggen, om groote kasten te vangen!" — tierde hij, en schoof zijn dobber een groot eind omhoog, zoodat die na het inleggen plat als een doode visch op het water bleef liggen. Dan sloeg hij als verontwaardigd zijn tuig, gelijk een zweep, heftig door de lucht.

Plotseling was Hannis dobber diep onder water verdwenen. Toen hij het, uit zijn soezen ontwakend, bemerkte, wilde hij overhaast opslaan, bang den visch nog te verspelen. Maar zijn hengel boog, als een halm, hoepel-rond bijkans, op gevaar van te breken. En zijn dobber kwam niet boven water! Daar moest al een heel geweldig gedierte aanzitten!

„Jonges! Jonges! Kijk-is! Ik heb 'n groote!" — riep hij blij en angstig te gelijk, en bleef trekken, maar behoedzamer om zijn visch-gerij niet te breken.

„Wacht even! Ik zal je helpen" — schreeuwde Gus, overijld toeschietend, zijn lat onachtzaam neerwerpend, waar hij stond. Bazig nam hij Hannis den rieten stok uit de handen.

„Dat is een paling!" oordeelde hij zelfbewust geheel opgaand in het buitengewone geval. „Ik voel 't an het zuigen!"

Voorzichtig, maar met kracht hief hij den diep-gebogen hengel langzaam al hooger, de oogen — schitterend van angst en verwachting — strak neer op het punt, waar het reuzig gedierte uit de geheimzinnige diepte het eerst boven water verschijnen zou.

Het duurde even, de jongens stonden aan weerskanten, de koppen zoo ver mogelijk toegebogen, de gezichten op het uiterste gespannen van nieuwsgierigheid. Elk oogenblik meenden zij, dat de hengel nu toch wel knappen zou, en er was terughouding in hun wezen: instinktmatig voor de ontsteltenis, die dan volgen zou.

„Jonges! een brasem!... Het is een brasem!" — tierde Gus plotseling spottend, en heel zijn gewichtige ernst vloog weg in een schater-lach.

„'t Is een tak!" — riep Hannis teleurgesteld.

„Een heele boom!" — verbeterde Dirk, toen Gus al meer van het bemodderde gevaarte boven water heesch.

Zij vonden het nu allen grappig, en bogen zich op de knieën voorover om het zware takken-warsel te helpen uit het water halen. Onberaden trokken zij het elk aan een spriet wild naar zich toe, hieven het daarna gezamenlijk onbeholpen boven hun hoofden, en wierpen het eindelijk achter zich neer op den weg, waar het grillig twijgen-staketsel als een wonderlijk, wanstaltig gedierte stil-dreigend liggen bleef.

Daarna eerst bezagen de jongens, hoe zij zich zelf hadden toegetakeld. Hun gezichten — die wel moedwillig zot-beschilderd leken: zoo vol bruin-grijze modderspatten en striemen — vielen plots uit den vroolijken plooi, en ontsteld keken ze naar elkaars en de eigen kleeren: ... het was of ze in een poel hadden rond-geplast, zoo waren ze beklodderd van onder tot boven.

„Nee, ... dat is flauwe kul" — pruilde Kees het eerst, en hij stond met zijn armen sluik neer, en slap in zijn beenen, hulpbehoevend als een, die pas in het water gelegen heeft.

„Ben jij soms bang voor je moeder? ..." — plaagde Gus minachtend.

Bezorgd voor de gevolgen, stonden allen zich zorgvuldig af te vegen, de een met zijn zakdoek, de ander met vaders oud broodzakje, meegenomen om de visch erin te doen. Gus had zijn halsdoek losgewonden, en zich daarmee het gezicht afgeveegd.

„De rest mot eerst drogen" — meende hij luchthartig, zijn bemodderd buis beziende, en knoopte den doek weer om den hals.

„Zie ik nog vuil? En ik? En ik?" — vroegen ze elkaar, zich om en om draaiend, om zich van alle kanten te toonen.

Alle belangstelling voor het visschen was verdwenen, en ze zochten hun hengels op, om het gerij op te rollen, en naar huis te brengen.

„Daar maggen andere visschers nog is naar baggeren, en denken, dat het een paling is!" — schreeuwde Gus, en den tak bij éen der uiteinden nemend, slingerde hij hem verwoed in de sloot terug.

„Jonges! we gaan sannie-plakken!" — riep hij toen, en haalde met een geestdriftig gebaar zijn plak tusschen zijn blouse uit.

Met vier rechte strepen teekende hij haastig het perk op den klei-weg, en:

„Ik eersie aan de plak!" — won hij het den anderen af, zegevierend zwaaiend met de houten spaan boven zijn hoofd.

Hij diepte den tip op uit zijn broekzak, en het volgend oogenblik sloeg hij het ding vèr weg met een lustigen klap.

„Vangt 'm, jongens! Vangt 'm dan!" — riep hij triomfankelijk.

De anderen waren verspreid een eind-af gaan staan in het voornemen den tip te vangen, als die met een boog zachtjes daalde, en instinctmatig rekten ze de armen. Maar te hoog, veel te hoog suizelde het ding over hun hoofden. Dirk gooide in: eerst in den modderrand langs de sloot, dicht bij het perk, omdat Gus daar toch niet slaan kon, en er van daar meer kans was in het perk te gooien. Den tweeden keer wierp hij behoedzamer. Gus zag gespannen toe ...: In het perk! Maar het ding wipte er met een wispelturigen zijwaartschen sprong, als van een jongen bok, weer uit. Gus jubelde, en hurkte haastig neer om zijn drie slagen te maken.

Thijs stond te dicht bij:

„Ga een eind achteruit, Thijs! Eer je het wist, zou ik je een haal geven, en het niet helpen kunnen."

Behendig sloeg hij met den scherpen kant van zijn plak naar éen der kantelende punten van den tip, om dezen op te wippen en en hem dan in de lucht ver weg te slaan. Maar het volgende oogenblik doorschokte hem een spijtige verwondering: hij had er bezijden geslagen en het domme houten ding vòor hem lag roerloos, sarrend roerloos. Driftig wilde hij overhaast den misslag verbeteren. Hij sloeg heftig, en ... het was weer mis! Een korte vloek vol zelf-ergernis grommelde onverstaanbaar achter zijn kwaad-samengeknepen lippen. Hij had een onaangename gewaarwording, die hem warm-prikkend door het bloed schoot: van in het geheim bespot te worden en al zijn geachtheid bij de jongens te verliezen; het was of hij allen stuur over zijn arm verloren

had, en of de plak — die nu al twee jaar de zijne was — den gek met hem dreef. Er was ook de kleine spel-angst in hem, dat hij de plak kwijt zou raken, als hij nu weer missloeg.... Maar nu, nù, den derden keer zou het raak zijn, of hij was Gus Walop niet meer, en de plak zou van middag het vuur in gaan! Fel blikten zijn oogen neer op dat onnoozele, lijdzame ding daar vlak voor hem op den grond. Langzaam hief zich zijn arm; en bedaard zeker, daalde de plak nu. Een licht tikje, en, snel tuimelend rond zich zelf, verrees de tip, een vreemd-fladderenden vogel gelijk. Een kort-krachtig klek-geluid, en Gus — fluks opgesprongen — had den tip krachtig geraakt.

Hoog vloog het ding over de jongens, die — begeerig het te vangen — in spanning rondom stonden, en beduizeld met de handen door de lucht graaiden.

De tip was ver weg neergekomen. Gus liep er heen, en stond daar een poos in beraad, om volgens het spel te schatten hoeveel voeten de afstand tot het perk wel was.

„Veertig!" — riep hij plotseling vermetel, en zag dan vragend naar de anderen, afwachtend of hem dat aantal werd toegekend.

Veertig?!... Dat haal je niet... het is minder, veel minder" — meende Hannis — „Hoogstens dertig"!... Gus Walop waagde altijd maar, en niemand, die hem dorst tegenspreken.... Het tellen zou het uitmaken.

„Aftellen!" — riep hij argwanend.

Gus keek hem even hatelijk aan.

„Hannis gelooft het natuurlijk weer niet, jongens! Die mot het weer eerst zien.... Ik dacht al: waar blijft-ie?" — smaalde hij, en begon toen met driftigen weerzin, nauwkeurig aanpassend, kloffend zijn klompen tegen elkaar, den éenen voet voor den anderen te zetten: „Een, twee, drie, vier".... Het vorderde langzaam. Maar bij twintig zag hij het gemakkelijk te zullen halen. Hij verloor alle behoedzaamheid. Het ging àl vlugger: „drie-en-twintig! vier-en-twintig! vijf-en-twintig!"... hij telde bijkans passen af, inplaats van voeten. Bij „dertig" had hij nog een heele ruimte over. Een voldaan gegrommel ging onder de jongens.

„Nou ja, het is goed verder." — zei Kees, ongeduldig.

„Geloof-ie het nòu, dooie diender?" — jouwde Gus tegen Hannis, en rende pralend terug naar het perk.

Opnieuw suizelde de tip door de lucht.

„Vangt 'm jongens! Vangt 'm!" — riep hij weer.

Even daarna was hij de plak kwijt. Dirk had — wonder-gelukkig — van verre den tip op eens ingeworpen. Met een heftigen zwaai. waarin hij heel zijn woeste teleurstelling uitte, smeet Gus de houten spaan neer. Maar bijna dadelijk was hij de spijt hierover weér vergeten, en trachtte hij, als de anderen den tip te vangen, of dien op zijnen tijd „in" te gooien.

Dat spel duurde voort met onverflauwden lust. Na elkaar — de éen al een keer meer dan de ander — hadden ze allen in het perk gestaan, gewapend met de plak, kampend tegen de anderen, de belagers, om, volgens den regel van het spel het werp-ding eruit te houden.

Boer Kam was onderwijl voorbijgekomen met twee knechts, zijn vier koeien naar de wei voerend. De dieren waren mager; de flanken vielen hol als ingezogen, en grofknokig staken aan de schoften de botten uit; de rulle, lange winter-haren waren bevuild door het langdurig staan in den stal. De menschen hadden alle moeite de beesten, vol lustig verzet, te beheerschen. Nu eens moesten ze, achterovergeheld, remmen uit alle macht, dan weer lieten de weerspannige dieren zich moeilijk voorwaarts slepen. Telkens werd de dikke drijf-knuppel geheven, geweldig neerkomend met een hol-bonkend geluid op de stoere koppen, of op den vooruitgestoken, gevoeligen snuit, zoodat ze bangelijk knipten met de groote, goedige oogen, en een eind weegs gedwee meeliepen. Maar een twintig schreden verder schenen ze de pijn weer vergeten, en rukten en stieten op nieuw stug-speelsch met de logge lichamen. De jongens keken er naar, weifelend of ze mee zouden loopen om de onstuimige koeien te zien dartelen in de wei. Doch Dirk, die de afleiding benutte om onderwijl vrij-uit een paar fiksche slagen te maken, voerde hen tot het spel terug.

Ze vergaten den tijd en al het omstandige, opgaande in den hartstochtelijken kamp. De zon was onderwijl al hooger gestegen, en haar stralen waren nu op het krachtigst. In de ruiten van een lantaarn langs den weg flikkerde het schijnsel fel weer, zoodat het was als zat daar een kleine zon in het glazen kastje gevangen.

„Kijk, een zwaluw!" — riep Hannis op éëns, verrast, wijzend naar den lentevogel, die een eind af op een telegraafdraad zat, moeizaam balanceerend, waardoor de goudglinsterende donker-blauwe veeren met groenen weerglans kleurwisselden in de zon. Maar Thijs had juist den tip weggeslagen en Gus rende blindelings, bijkans stortend, om het ding te vangen. Met een smak stiet hij op Hannis, die door den geweldigen schok tegen den grond tuimelde. Hij zelf beduizeld, stond plots stil, en een oogenblik wankelde alles voor zijn oogen.

„Ga dan ook op zij, verdomme!" — tierde hij ontevreden, tastend met de hand naar zijn nòg-bonzenden kop.

Maar Hannis was roerloos blijven liggen, als bewusteloos, het gezicht in zijn arm verborgen.

„Toe jong, sta op!" — commandeerde Gus kwaad, geprikkeld, omdat Hannis weer zoo „erg" deed, om wat-niks-was, en hij schopte hem zachtjens met zijn klomp. „Kom vort! lijpie, je doet net, of je dood bent,"— spotte hij.

Thijs en Kees en Dirk waren rond het onbewegelijke lichaam komen staan, nieuwsgierig wat het met Hannis wezen zou.

Plots rees deze overeind, maar zoo loom, en zoo vreemd-verwezen, als in een verraderlijk voornemen. Dan sloeg hij op eens de handen voor zijn gezicht, en barstte in heftig huilen los.

„Ik zal het moeder zeggen!" — jammerde hij stotterend tusschen het snikken door. „Het is gemeen . . . je hebt van achteren opgeloopen. . .! En je zult m'n griffel tòch niet hebben!" — dreinsde hij, stampvoetend. „Maar, wacht maar! wacht maar!" — dreigde hij, en wilde wegloopen.

Gus was verschrikt, en trachtte hem zacht bij een arm tegen te houden.

„Hoor, Hannis! Kom hier, jong! Ik deed het immers per ongeluk. Kijk, ik heb-zelf een buil, hier boven m'n oog. Het was niet om het grift," — vleide hij, licht-beangst.

Maar Hannis rukte zich driftig los.

„La-me-los! vuilik! schooier!" — schold hij, moedig in zijn rampzaligheid.

Nu werd Gus ook kwaad.

„Schooier? schooier!? . . . herhaalde hij dreigend, en maakte een vervaarlijk gebaar met zijn arm, als zou hij den ander een geweldigen klap geven.

„Ja! schooier! schooier?" — brieste deze opnieuw, zijn stem half versmoord door tranen.

Gus was zichzelf niet meester meer: zijn handen knepen tot vuisten, zijn trekken strakten boosaardig.

Maar heel uit de verte drong een krijsende stem tot de jongens door:

„Hannis! Kwajongen! Zal je haast komen om te eten? . . . Het is bij éene!"

Bij éene! — De jongens schrokken te hooren, dat het al zoo laat was. Ze tuurden den weg af, en zagen een groote, magere vrouw met driftige stappen nader komen, onophoudelijk wenkend met haar langen arm.

„Gus! het is zijn moeder! Smeert 'm! Ze zal je een rammeling geven, als ze het hoort" — waarschuwde Kees, dringend.

Hannis was zijn moeder al tegemoet geloopen, en de jongens zagen, hoe hij haar zenuwachtig vertelde, en dan op Gus wees. En plotseling kwam ze verwoed op dezen af in een afgetobden sukkeldraf. Maar Gus had al zijn dollen overmoed terug gekregen, en liet haar — vertrouwend op zijn meerdere vlugheid — tot dicht bij naderen; dan liep hij vroolijk springend een eind van haar weg.

„Blijf staan, jongen! Blijf staan!" — gilde ze boos-bevelend. „Ik zal je leeren m'n jongen tegen den grond te gooien!" — hijgde ze, nog steeds vlug nader stappend.

Maar Gus lachte haar openlijk uit, en:

„Ja, ik zal op je wachten, tot je bij me bent!" — spotte hij uit de verte. „Jouw jongen is een lammerd, en een groote leugenaar d'r bij! Ik zal 'm morgen wel op z'n falie komen voor z'n schelden!"

„Ja, zàl is! . . ." schreeuwde zijn moeder verontwaardigd terug, en deed haastig weer een paar stappen naar den jongen, die, toen zij uitgeput was blijven stilstaan, vermetel naderbij geschuifeld was. Maar met een paar sprongen was hij weer buiten haar bereik.

„Je zoon, . . . je zoon is een lamzak, een dooie diender! Laat-ie maar op z'n mooie grift gaan zuigen!" — smaalde hij.

„En jij bent 'ne groote smeerlap! Niet dàt komt er van je terecht! . . . Ik zal wel is bij je vader komen, en 'm vertellen, wat 'n donderhond jij bent!" — trachtte ze hem bang te maken.

„Me vader? . . . Je doe maar! . . Me vader gelooft je toch niet! Hij noemt je een ouwe teutebel!" — relde Gus, onverstoord, tegen haar in.

Ze antwoordde hem niet meer, maar scheen wat te vragen aan de andere jongens, die daardoor zeer bedremmeld waren, en haar niet aan kijken dorsten. Maar zij drong aan, en toen wees Thijs aarzelend naar den slootkant. Ze liep er heen, bukte zich, en. . . .

Zijn hengel! Daar ging zijn hengel! in twee, vier stukken, en de sloot in! Zijn mooie hengel! Die zou Hannis hem betalen! . . .

Van verslagenheid kon Gus geen woord uitbrengen. Vrouw Leuve liep met Hannis aan de hand naar huis terug.

Gus was weer bij de anderen gekomen.

„Thijs, wat deedt je dat krenge-wijf mijn hengel te wijzen?" vroeg hij verdrietig.

„Ze dreigde ze allemaal te breken, als ik het niet zei" — verontschuldigde deze zich.

„Ze zal naar je vader gaan; daar kan wat voor je opzitten," meende Dirk.

Gus haalde onverschillig de schouders op. De hengel, dat was het ergst!

„Jongens, het is bij éene" — herinnerde Thijs. „Ik ben al lang over tijd voor het eten" — vervolgde hij bezorgd. Haastig trokken de anderen met hem naar huis.

Gus ging ook naar huis, langzaam, weerzinnig. Wantrouwend keek hij telkens om zich heen of vrouw Leuve zich niet ergens verscholen had om hem nog te overvallen. En den heelen weg over moest hij zijn onaangenamen toestand bedenken: over éene, als hij thuis kwam, geen warm eten dien middag, en vader, die hem te avond of morgen een rammeling zou geven om zijn hengel, en hem misschien de heele vacantie in huis houden! . . .

April 1901.

VAN DE REDACTIE.

MR. JACOB VAN LENNEP. — Dezer dagen, immers 24 Maart, is herdacht de honderdste geboortedag van Mr. Jacob van Lennep.

Wij willen over dezen schrijver het een en ander zeggen, maar geven onze aanteekeningen allerminst als elementen van een, voor ons definitief oordeel, enkel als resultaten van invloeden, waaronder wij ons bewust zijn te staan.

Mr. Jacob van Lennep heeft veel geschreven, is veel gelezen, heeft duizenden en duizenden geboeid. Maar nu wij denken aan een herinneringsdag, nu er commissies in de weer zijn geweest om den vruchtbaren schrijver te vieren, vraagt Jong Holland zich af wat het gevoelt voor den dichter, romanschrijver, dramaturg, historiograaf en uitgever van Vondel en het antwoord zal niet zeer aangenaam klinken voor de vereerders van Mr. Jacob van Lennep, zal misschien ondankbaar schijnen. Van een groote, echt nationale hulde kon niet eens sprake wezen, al hebben de Nederlandsche dagbladen de actualiteit niet onopgemerkt laten voorbijgaan. Wie zou dit hebben durven voorspellen tijdens het leven van den auteur, wiens *Pleegzoon* en *Roos van Dekama* tien drukken beleefden, terwijl werden gedrukt: *Onze Voorouders* en *Ferdinand Huyck* negen maal, *Klaasje Zevenster* acht maal, *Het dorp aan de Grenzen* zes maal. . . . en van wien Busken Huet getuigde dat hij vijftig jaar lang het Nederlandsche volk heeft vermaakt?

Wat is er dan veranderd in den smaak van het Nederlandsche publiek, dat Van Lennep niet meer wordt gerekend onder de eerste vaderlandsche schrijvers, dat er geen sprake wezen kan van een nationale hulde van eenige beteekenis?

Met weinig woorden is het te zeggen. Wat het publiek thans verlangt van den schrijver is niet meer vermaak, of — juister gezegd — de schrijvers, die enkel trachten te vermaken zijn niet in tel, kùnnen thans niet meer voor eerste- rang- schrijvers worden gehouden. De Letterkunde is Kunst, nu, en wordt gehuldigd en beoordeeld als Kunst. Wij vragen

den schrijver niet de knutselarijen van „ledige uren", noch hetgeen ons den tijd kan korten; we vragen van hem kunst, dat wil zeggen: -- zielsopenbaring. Met minder zijn we niet tevreden. Vermaakgevers kunnen rekenen op dankbaar publiek en fatsoenlijk honorarium, dientengevolge, doch niet op een schrijversnaam. Wij willen, eischen dat de letterkundige — kunstenaar zij, dat hij ons geve — zielsopenbaring. Of hij nu openbare voor ééns de eigen ziel of meermalen openbare de ziel van anderen, is het kunstlievend publiek van onzen tijd onverschillig. Het wil 't innigste, het wil volkomen waarheid, het wil — niet vermaak — doch ontroering: echte, diepgaande ontroering. En die ontroering geeft geen vermaak, dat valt te genieten aan de theetafel, dat aan vermoeide menschen ontspanning bezorgt en den tijd kort van den reiziger, die zich verveelt. De kunst-litteratuur grijpt in de ziel en dat gaat niet zonder pijn doen.

Ik kan me daarom zoo goed voorstellen, dat menschen, die tot een ouder geslacht behooren, aldoor maar wêer teleurgesteld worden bij de lezing van nieuwe boeken. De moderne schrijvers en velen uit dat oudere publiek begrijpen elkander niet. De lezers vragen om vermaak en de kunstenaars geven ziel; de lezers vragen om stichting en de kunstenaars geven rauwe werkelijkheid; de lezers vragen om troost en de kunstenaars geven het gemoed van den modernen mensch. Voor vele lezers moet het zijn als iemand, die vraagt in de eene taal en antwoord krijgt in een voor hem vreemde; nog anderen moeten te moede zijn als een vroolijk gezelschap van bruiloftsgasten, dat — geen plaats vindend in het paardenspel — gaat naar den schouwburg en daar *Nora* ziet vertoonen of *Op hoop van Zegen*. Hiermeê is niet gezegd dat vroeger geen enkele auteur kunst gaf. Maar er werd niet veel onderscheid gemaakt tusschen de verschillende schrijvers, wier werken in den smaak vielen. De kritiek plaatste zich meer algemeen en gemakkelijker dan nu op het standpunt van den vermaaklezer. Komt nu de algemeene lof slechts tot de waardigen, heeft men dan nu het ware criterium gevonden? Ik denk er niet aan dit te beweren; ik wil alleen maar zeggen dat wij andere eischen stellen aan den dichter, romanschrijver, dramaturg en ook aan den geleerde. Een volgend geslacht zal er wêer andere hebben; daarover behoeven wij ons niet te bekommeren.

Was Van Lennep dus vermaakschrijver en was hij niet kunstenaar, in dien zin, dat hij zielsopenbaring gaf?

Wij doen een beroep op allen, die Van Lennep hebben genoten in den tijd, dat zij nog niet werden gehinderd door de wijze, waarop hij zijn personen laat spreken, om te getuigen hoe kostelijk amusant deze schrijver was. Als kind, hoorden wij zijn romans voorlezen, dat duurde maanden, alle avonden een paar hoofdstukken, dan was het bedtijd en sliep je in met de heerlijke gedachte dat er veel kans was op een spoedig vervolg en de vrees dat er bezoek zou komen en niet kon worden voorgelezen. Nog levendig herinneren we ons den angst dat vader brieven zou willen schrijven of in de huiskamer studeeren, terwijl we *De roos van Dekama* of *Ferdinand Huyck* aan 't verslinden waren. We vonden 't heerlijk alleen te wezen, laat alleen nog, om een extra hoofdstuk te kunnen genieten. Zùlk genot, als de lektuur van werken als de genoemde en dergelijke geeft aan ontwakende intelligenties, moeten, dunkt mij, de kinderen van dezen tijd erg ontberen. Als men te jong is om van heusche zielsopenbaring te genieten, is de avonturenroman voor verbeeldingrijken zoo'n bron van genot! Maar nù is Van Lennep voor onze jongelieden al verouderd. Dat komt door de onwaarheid van zijn dialoog. Een jongen of meisje geeft om psychologie nog niet veel, in den regel, maar schuwt boekentaal in gesprekken. Een goede twintig jaar geleden nam een kind die boekerige dialogen wel op den koop toe.

Maar ouder geworden, greep de dankbare naar van Lennep's boek, dat men als kind niet lezen mocht, naar *Klaasje Zevenster*. Wat viel dat tegen! Toch is hierin de dialoog veel beter. De klove gaapte reeds voor ons. Tusschen de litteratuur van vroeger en die van den nieuwen tijd, was gekomen de onberekenbaar groote afstand, die vervreemdt

en — wie weet? — misschien heelemaal onwillekeurig ondankbaar maakt.

Dikke deelen met verzen heeft Van Lennep geschreven; maar hij was niet dichterlijk van aanleg. Hij rijmde vlot en hij kon allerlei aardige onderwerpen bedenken. Van Lennep gaf verschillende vaderlandsche romans en novellen; maar hij was noch psycholoog, noch gaf hij in zijn werken het echt nationale karakter. Veeleer kan men zeggen dat hij in Nederland liet gebeuren wat Walter Scott — zijn bewonderde leermeester — deed voorvallen in streken, waarvan de bewoners heelemaal niets Nederlandsch hadden, nòch traditie, nòch geaardheid en zijn zedenroman *Klaasje Zevenster* is — jammer genoeg — te moraliseerend om den modernen lezer te boeien; terwijl *Ferdinand Huyck* voor onzen smaak veel te zwak van dialoog moet heeten, hoewel die nog altijd groot vermaak geeft.

Als geleerde kunnen wij Van Lennep evenmin zonder voorbehoud bewonderen. Nòch zijn geschiedenis, nòch zijn uitgave van Vondel hebben blijvende waarde en zijn geestigheden bekoren ons niet meer, al zijn de Hollandsche graven ons niet dierbaar en is de spraakkunst zijner dagen ons verre van heilig; terwijl hetgeen hij schreef voor het tooneel — gelegenheidsstukken — alle waarde voor ons mist.

We moeten 't maar eerlijk bekennen. Trouwens, de groote beteekenis van den vruchtbaren schrijver ligt in wat anders. Niet den kunstenaar moeten wij thans herdenken, maar den goedgeluimden, vermakelijken, didactischen publicist. Van Lennep heeft zich moeten uiten in verzen, tooneelstukken, historische romans, omdat hem 't genie ontbrak een eigen genre te scheppen. Hij was te veel navolger. Hij geloofde niet genoeg in eigen kracht om zich los te voelen van groote buitenlandsche schrijvers, die in zijn vaderland werden bewonderd. Van Lennep was romantieker, toevallig, omdat elders de Romantiek zegevierde. Maar, denk u hem in een anderen tijd; stel u voor dat de geestige, knappe en vooral ook vernuftige, vlugge schrijver, een beetje oppervlakkig, maar zoo meêsleepend amusant, geleefd had in onzen tijd, dat hij in korte schetsen, opstellen, artikelen voor dag- en weekbladen had geuit wat hij te zeggen had... welk een onuitputtelijke kroniekschrijver, welk een kostelijk fantast zou hij geweest zijn! Om dat te weten, moet ge maar schema's maken van zijn te lang uitgesponnen verhalen. Dan bewondert ge zijn vindingrijkheid, zijn helder overzien van de intrige, zijn zeer eigenaardtg vernuft; om dat te voelen, moet ge maar zijn rijmen in korte prozastukjes overzetten, zijn gelegenheidstukken in toespraken of artikelen of korte schetsen. Wat een geest had die man! en hoe jammer voor ons, dat zóóveel woorden in zoo samengestelde werken noodig werden geoordeeld om er dien geest in te uiten. Hij, de in allerlei richting ontwikkelde, die deed aan geschiedenis, aan litteratuur, aan politiek, aan dichtkunst, aan folklore... die een prachtige biografie heeft nagelaten en beroemd is geworden door zijn romans, hoe kostelijk zou 't zijn geweest, indien Van Lennep zich direct had geuit, geen romanmode volgend, geen rijmen knutselend, maar voor zijn zeer buitengewoon vernuft een eigen vorm van uiting hadde gevonden!

Want achter den romancier, den dichter, den historicus.... vindt de moderne lezer Mr. Jacob van Lennep, den scherpzinnigen publicist, den drukken, vindingrijken, veelzijdigen dilettant, geen overlast ondervindend van zijn gevoel en daarom juist voor de menigte zoo volkomen begrijpelijk, hoewel superieur.

Maar, toch, dat hij zich heeft geuit in verzen, romans en tooneelstukken is voor zoovelen geweest een bron van genot, gelijk zij er niet in werken van Nederlandsche belletristen uit onze dagen moeten zoeken. De vermaak-litteratuur kwijnt, omdat hare beoefenaars ver beneden het peil van kennis en vernuft staan, waarop Van Lennep zich levenslang heeft gehandhaafd.

Een omschrijving moet volgen; want vermaak litteratuur is nog altijd in veler schatting een gekke woordkoppeling.

Men leest toch niet voor straf.

Gebruikt men de uitdrukking om er een litteratuur door aan te duiden, die niet wil vermaken, maar stichten, onderwijzen, dan zou zij er mee door kunnen. Maar in dien

zin werd zij door ons niet gebezigd. Hier is met vermaak-litteratuur bedoeld al die verzen en romans, geschreven niet om er zielsopenbaring in te geven, doch om den gewoon ontwikkelden lezer aangenaam bezig te houden, hem te boeien, te doen glimlachen, desnoods een beetje te laten schreien, maar dit alles zonder een aanslag te willen wagen op zijn normalen gemoedstoestand. De reden, waarom de schrijver de pen opneemt is louter deze: dat hij den lezer wil bezighouden. Hij stelt zich in dienst van het publiek. Zelf kan het schrijven hem vermaken, doch het is geen behoefte zijner ziel Behoefte in hem is: wat te maken, dat gelezen wordt. Ietwat behaagziek en vooral heel vriendelijk treedt hij 't publiek tegen. Hij speurt na de meer of minder duidelijk uitgesproken verlangens, de meer of minder diep gevoelde behoeften, de stroomingen van Mode en Smaak. Van sociale en andere quaesties wordt door hem kennis genomen, hij wil wel eens redeneeren, wel eens een meening verkondigen; maar hij doet dat voorzichtig, handig, omdat *Men* daarvan wel gediend is.

Omtrent de wenschen van het groote publiek wordt men in onze dagen en in ons land lichtelijk misleid door de gezaghebbende Kritiek. Deze vraagt kunst en bespreekt in hoofdzaak wat zij houdt voor werk dat als kunst wordt aangeboden, dus voor zielsopenbaring gegeven wordt. De schrijvers, die geen eigen gedachten hebben te openbaren, door geen eigen kijk op het leven worden genoopt tot schrijven, letten op de Kritiek en trachten navolgingen te leveren van de werken onzer groote moderne schrijvers, in de verwachting dat het publiek die wenscht. Zij volgen kunstrichtingen als een overboord gevallen, leêge flesch den zeestroom. Van deze schrijvers krijgt het publiek gauw genoeg.

Maar menschen, die nog de pen opnemen tot als voornaamst erkende doel, 't vermaak van den lezer, zijn er weinig meer. Wie een beetje talent heeft of meent te hebben, volgt na de groote kunstenaars van eigen land of die uit den vreemde; terwijl dezulken veel dankbaarder publiek zouden krijgen, indien zij, eenvoudig weg, gaven wat ze hebben in den zeer bescheiden vorm van vermaakroman. Op enkele gunstige uitzonderingen na, zijn onze kleine talenten op den verkeerden weg. Zij zouden zoo veel kunnen leeren van de Engelsche romanschrijvers en schrijfsters die, zonder groote gaven te bezitten, toch heel aardige en boeiende boeken geven, die men ook hier zelfs gaarne leest, liever dan namaak van kunst. Van Lennep, nu, schaamde zich geenszins te erkennen dat hij wilde vermaken zichzelf en den lezer. Ik weet wel dat men zooiets in zijn tijd kon zeggen, terwijl nu zoo'n bekentenis een luidruchtig gesmaal zou uitlokken; maar dit zal toch wel geen reden wezen voor kleine talenten om niet goed te geven wat zij kunnen, liever dan slecht werk te leveren naar onnavolgbare voorbeelden gemaakt. Eerder geloof ik dat men 't niet meer kan.

„En de Mode? De eischen van het moderne publiek?!" Let maar eens op welke boeken bij duizenden en duizenden worden verkocht. Wat het groote publiek dolgraag leest zijn boeken als *Quo Vadis,* hoe luid men ook moge roepen dat de historische roman geheel uit de mode is, dat men hem vervelend vindt, er de onwaarheid van voelt enz. enz. Geloof er maar niemendal van. *Quo Vadis* boeit de menschen en ze willen geboeid worden... niet door psychologie, maar door een verhaal. Zij snakken naar een verhaal. *Sherlock Holmes,* is dat genoeg *vieux jeu?* Is dat onmogelijk, onwaar, onzielkundig genoeg om te worden verafschuwd? Ja, toch zeker! Maar is het boeiend, vermakelijk, griezelig, sentimenteel genoeg om in den smaak te vallen? Bij duizenden en duizenden is het gelezen. Het drama, dat men er naar heeft vervaardigd, reist de wereld rond.... En nog betrekkelijk veel worden de zeer inferieure vermaakromannetjes gelezen, die Nederlandsche auteurs maar opschrijven in een onmogelijk taaltje, volgens totaal verouderde voorbeelden, en de wereld inzenden, onder dwaze pseudoniemen soms.

Nu zou ik niet gaarne Van Lennep willen vergelijken met de princessen, die ons van hofschandaal-romannetjes voorzien en geen zijner boeken ook met *Sherlock Holmes:* maar men moet hem toch ook niet plaatsen

naast Couperus. Edoch, den auteur van *Quo Vadis* had Van Lennep wel gestaan, indien hij zijn tijdgenoot ware geweest.

Wat hij heeft bezeten, dat onze moderne schrijvers van den tweeden rang missen, is geweest fantazie en natuurlijke vroolijkheid. 't Komt er voor zijn geestigheid niemendal op aan dat Van Lennep onder den invloed stond van buitenlandsche genieën. Op eigen wijs heeft hij gespeeld met historische gegevens. Een zonde was het, waarvoor een recht geaard archivaris twintig jaar lang mag zoeken naar een passend anathema, doch beminnelijker zondaar heeft nooit met de historie gedarteld. Na ganschelijk oprecht te hebben gebromd, moeten wij toch óók zeggen dat Van Lennep's historische figuren of — zoo men dan wil — vaak onhistorische ledepoppen, voor het meerendeel vermakelijk waren en belangstelling wekten. Waar is de nauwgezette moderne historische-romanschrijver, die een Madsy geeft als Van Lennep's *Roos van Dekama?* Wie schept er zoo aardige drukke, bonte, eindeloos afwisselende tooneeltjes, die — zoo zij dan missen de ware historische beteekenis — desnoods mogen worden gedacht te spelen op de maan in het duizendste jaar vóór de verkoeling? En is *Ferdinand Huyck* een te brave Hendrik, zijn de ouders al te zeer lieden uit den burgerstand en geenszins uit de groote wereld (Huet), wie kan er zoo alleraardigst vertellen uit de achttiende eeuw? Karakters — neen, dit moet worden toegegeven: karakters heeft Van Lennep niet meesterlijk geteekend. Maar, als wij rond grabbelen in de geweldige massa melancholieke meneertjes en dametjes, van verveling, lust tot zelfmoord en overspel voor drie kwart zot of wee van chronische vleeschelijke begeerte, nogal eens gepaard aan onvruchtbare liefhebberij voor k*h*unst, al die miserabele mispunten, geteekend in de namaak-psychologische romans van de middelmatigheden onzer dagen, dan vinden wij de karakterteekening niet beter dan die in de Van Lennep-romans en daarbij treft ons niets, heelemaal niemendal, dat daarvoor eenige vergoeding geeft.

Toch, fantazie en opgewektheid beteekenen òòk wel wat!

Van Lennep was wel eens prêekerig en zeurig. Hij was ook wel eens wat flauw, als hij bevattelijk-geestig wou wezen. Maar, hoewel anders, wordt er in onze moderne romans toch òòk verschrikkelijk gezeurd: niet moraliseerend, maar psychologisch en realistisch, ook wel symboliekerig, soms. Elke tijd heeft zijn zeurdeuntje. Maar de vroolijkheid van den vruchtbaren Van Lennep is heel zeldzaam geworden. Ik noem haar niet onder de burgerdeugden, nòch zou ik willen beweren dat zij nimmer kwetsend kan zijn voor het ware gevoel; doch zij kan goed doen als een verfrisschende dronk, waarvan men niet te veel moet gebruiken.

Over den geleerde kunnen we hier onmogelijk praten met de strikt noodige uitvoerigheid. Van Lennep, met zijn buitengewoon vluggen geest, heeft veel stof doen opstuiven en ronddwarrelen. 't Is hem wel eens wat benauwd geworden in die zware wolken en dan placht hij er zoo gauw mogelijk weer uit te komen, handig wel, doch blijk gevend van gebrek aan ernst en degelijkheid.... Dáár hebben we 't: Van Lennep was niet degelijk. Maar de kroniekschrijver van ónzen tijd, die een paar trekjes wil schetsen van zijn beeld, durft hem daarvan ter nauwernood een verwijt maken. Zijn de heusch vermakelijke, echt vroolijke menschen uiterst zeldzaam geworden, met de oud-vaderlandsche degelijkheid is het maar zoo-zoo gesteld. Men kan een man van beteekenis worden zonder degelijk te wezen nu nòg wel. Degelijkheid is veel, maar niet alles. En waar Van Lennep als baanbreker is opgetreden, waar hij een groot deel van zijn leven heeft gewijd aan een werk als de Vondel-uitgave, bijvoorbeeld, daar moge hij dan niet hebben gegeven een geleerdheidsmonument voor de eeuwigheid, getuigd moet worden dat in zijn manier van aanpakken, van de dingen *doen*, genoeg valt te waardeeren om een later geslacht tot groote erkentelijkheid te verplichten.

Wat er zwaks in dezen man was heeft men breedvoerig aangetoond. Zijn kolossale figuur heeft daarvoor lang genoeg in het volle licht op den voorgrond gestaan, als een prachtig mikpunt voor een nieuwe, in

de oefeningsperiode verkeerende kritiek. Maar een tijd van grooter waardeering zal wel wêer aanbreken. Mij dunkt, dat het nu nog jongere geslacht zeer moeilijk de juiste plaats kan aanwijzen, waar Van Lennep dient te komen in de rij der mannen van beteekenis. Hij staat daarvoor chronologisch nog te dicht bij, omdat de periode van zijn groote populariteit nog zoo kort is gesloten; hij staat daarvoor psychologisch te ver af, omdat onze zielsbehoeften een andere litteratuur eischen dan de zijne.

Maar ik meen te hebben aangetoond — zij het dan zeer vluchtig — dat de waarde zijner werken voor het publiek, dat vraagt naar ontspanningslektuur, nog groot mag heeten. Zij, die het hunne doen om er voor te zorgen dat Van Lennep's romans wat meer worden gelezen, nu zij — door allerlei omstandigheden — wat minder zijn gezocht, verdienen zeker den steun van de velen, die vreezen dat een groot deel van ons volk bevrediging zoekt voor zijn leeslust in het verslinden van allerlei modern goedje, dat minderwaardig is en, uit paedagogisch oogpunt bezien, vaak verderfelijk moet heeten voor hen, die lezen zonder oordeel des onderscheids.

De heer F. M. JAEGER (MAURITS SMIT) heeft bij de firma Van Kampen een roman doen verschijnen — *Hester Winse* —, die zeker met genoegen zal worden gelezen door de velen in den lande, die vooral graag een boek in handen nemen, dat aanleiding geeft tot nadenken en tot nog een beetje napraten in de huiskamer. Om de karakterteekening moet men 't niet in de eerste plaats lezen, nòch om wat verrassends in den loop der breedvoerig verhaalde gebeurtenissen, nòch om de uitbeelding of om dramatisch-groote tooneelen, nòch om moois in den stijl; want de heer Jaeger zou hen teleurstellen, die er zooveel in moehten zoeken. Hij wil bezighouden door, in romanvorm, het een en ander te zeggen over het onvolkomene van Toynbee-werk, over allerlei sociale mis-standen, over het vrije huwelijk en het andere, over nog meer, dat men nog altijd gaarne bespreekt en bespreken hoort, en waarover wij wel nooit zullen zijn uitgepraat. Hij stelt vraagstukken zonder die op te lossen, daarin doende als het Leven zelf, en er dan ook op deze manier wel een spiegelbeeld van gevend. Wat hij zelf is van zijn staatkundig geloof valt niet met zekerheid te verklaren. Wel blijkt het, dat hij niet geheel afkeerig is van het socialisme, ofschoon 't niet door hem wordt gepredikt. Hij betoont zich een zeer geavanceerd man van zijn tijd, die durft erkennen dat hij nadenkt over de moderne maatschappelijke toestanden.

't Verhaal in zijn roman schijnt er op verzonnen om voor stramien te kunnen dienen, waarop in den breede kan worden geborduurd. Winse — men zou hem Wint-ze kunnen noemen! — is een kolenkoning, anders gezegd mede-opkooper van brandstoffen, die grof geld verdient in zijn minder aanbevelenswaardig speculantenberoep. Hij is rijk, praalziek, bluffig en houdt er een verboden liefdesbetrekking op na. De man heeft een volgzame, lichtgeloovige en vertrouwende gade, die hem drie kinderen schonk: twee zoons en een dochter. Het meisje heet Hester. De eene zoon is een officier, die veel geld noodig heeft en hoog-op wil door de dochter van een baron te trouwen. Maar hij brengt het niet verder dan een verloving; de andere zoon is een doordraaier, die uit het studentencorps verwijderd wordt wegens valsch spelen, doch later in Amerika nog weêr goed terecht zal komen, naar wij reden zouden hebben te hopen, indien voor Theodoor Winse onze belangstelling ware opgewekt. Nu laat 's mans lot ons onverschillig.

De hoofdpersoon is dan ook Hester. Het meisje kan het in de weelde-omgeving thuis niet uithouden. Het doen van Toynbee-werk schenkt haar geen bevrediging. Zij vindt dat er thuis geleefd wordt van onrechtvaardig verkregen goed. Daarom wil zij het huis uit — niet om zelf in haar onderhoud te voorzien; want zij kan weinig doen voor de kost en een dienst zoeken als kindermeisje zou de dochter van een kolenkoning toch ook niet kunnen. Zij gaat immers, voor vaders rekening, inwonen bij een leeraar in de Nederlandsche taal en Letterkunde Karel Manders, gehuwd en vader en dit met het doel om een-

voudiger te leven en om haar tijd te besteden aan Toynbeewerk en wat er meer voor de proletariërs te doen is. Waarom bij Karel Manders en niet in een pension; waarom nu juist in Amsterdam, waar de familie Winse woont, en niet ergens anders? Zij kent mevrouw Manders, een braaf en eenvoudig vrouwtje; zij kent Manders zelf, een dichterlijk aangelegd docent, die met haar symphatiseert. Natuurlijk wordt er kwàad van Hester gesproken. 't Is me dan ook niet weinig dwaas dat een rijk meisje het ouderlijk huis verlaat om in dezelfde stad te gaan inwonen bij een onbemiddeld en schraal bezoldigd leeraar — adres Marnixstraat —, nog jong en dùs gevaarlijk, minstens voor den naam van 't meisje, al is hij dan ook getrouwd. 't Spreekt vanzelf dat de drie jonge menschen druk samen praten, veel gemeenschappelijk ondernemen en er aldus heel wat wordt verhandeld in het boek. Dat de idealistische leeraar, wiens gade, Kitty, nogal laag bij den grond blijkt en daarbij minder elegant is dan Hester, bovendien zich zóó ergerlijk vergeet dat zij nogal eens tobt en nuchter doet — dat de idealistische leeraar idealistisch het betalend logeetje gaat beminnen voorziet de lezer wel. Maar lang smeult het vuur onder de assche. Onder de voorstelling van *Rosmersholm*, die ze alle drie bijwonen, wordt de ware toestand hun alle drie duidelijk. Of Hester al een tijd lang weg ging gaf niemendal. Een catastrofe is te voorzien. Karel weet, Hester weet, Kitty weet de waarheid, ofschoon niemand er over heeft durven spreken. Dan besluit de liefhebbende Kitty zich op te offeren en vlucht naar een zuster, van wie zij, den volgenden dag, door Hester weêr wordt teruggehaald. 't Middeltje bleek wat kinderachtig. Hester besluit naar Amerika te gaan. Kitty en Karel zullen samen blijven, zij weldra getroost; hij, duurzaam ongelukkig.

Maar Hester gaat niet zoover weg. Haar vader is gestraft voor zijn kolenkoopen en zijn bluf. Zijn zoon Theodoor heeft hem onteerd; zijn procuratiehouder bedroog hem met zijn onwettige vrouw en bestal hem voor twee ton; het „mooie" huwelijk van zijn anderen zoon met een erg deftige baronsdochter is afgesprongen . . . de vader krijgt een beroerte en sterft, enkel getroost nog door het bijzijn van Hester, het edelaardige meisje dat wel verdient nog eenmaal een Karel Manders voor zichzelf te krijgen. Er moet er nog wel zoo een bestaan. Want dit is het zwakke in dezen roman, dat de personen zoo weinig hebben dat hun eigen leven geeft. Karel heeft eigenschappen, die wij grif erkennen als bestaande; maar hij is niet meer dan een begrip: idealistisch aangelegd leeraar, ongelukkig door omstandigheden buiten staat zijn persoonlijkheid uit te leven; Kitty is nog meer begrip: het goede, zelfopofferende sloofje, Hester is óók een idee: 't moderne meisje met maatschappelijk-werkidealen: een engel, maar met te zwakke vleugeltjes. Van de drie menschen bij elkaâr valt voornamelijk te zeggen dat geen hunner in staat is groot kwaad te doen; maar evenmin doet een hunner op bijzonder kranige manier goed.

Hester Winse is niet het boek van een machtig kunstenaar; doch het werk van iemand, die van allerleì kanten het moderne leven waarneemt en daarover bespiegelingen houdt, met groote eerlijkheid en tevens met de leukheid van hem, die zich voor geen der huidige toekomstidealen bijzonder warm maakt. Het mist daardoor gloed en bezielingskracht; doch — naar gezegd is — het houdt den lezer wel bezig, vooral tegen het eind, waar bijvoorbeeld het tooneel tusschen Hester en haar moeder (pag. 161 vlg.) goed is gedacht.

Het voornaamste werk van ELISABETH BARRETT, gehuwd met den dichter Browning, is *Aurora Leigh*. Men herinnert zich dat de dichteres, in 1806 te Carlton-Hall (Durham) geboren, reeds in 1833 een vertaling gaf van Aeschylos' *Prometheus in ketenen* en zij verder als belangrijke werken heeft gegeven *Romaunt of Margaret* (1836), *The Seraphim and other poems* (1838), *Romaunt of the Page* (1839), verschillende deelen met *Poems*, de *Portuguese Sonnets* enz. Bekend is hoe zij, als meisje, veel ziek was en verlangde naar Italië te gaan, hoe zij kennis maakte met den dichter Robert Browning en dezen huwde tegen den zin van haar familie, gelijk uitvoerig is medegedeeld in de brieven van Browning en Elisabeth, uitgegeven door hun zoon.

Aurora Leigh verscheen vier jaren vóór den dood der dichteres, die te Florence stierf, 30 Juni 1861. Dit bespiegelend-didactische gedicht trok de aandacht der geheele beschaafde wereld en werd in verschillende talen overgezet. De bekende Nederlandsche schrijfster M. van Walcheren gaf er ook een vertaling van, die verscheen bij de firma Van Kampen te Amsterdam en waarvan dezer dagen een tweede druk is uitgekomen. De nieuwe uitgave is voorzien van wat meer aanteekeningen dan de eerste. Wij gelooven niet dat er tè veel zijn gegeven, in aanmerking genomen dat de vertaling is bestemd voor een zeer uitgebreiden lezerskring. Wat de verzen aangaat, het spreekt van zelf dat werk van jaren geleden, hoewel herzien, in de oogen van den op het stuk van versificatie veeleischenden modernen lezer allicht feilen vertoont. Over 't algemeen valt echter het werk van M. van Walcheren te rekenen tot het prijzenswaardige en het kan dan ook zeker goede diensten bewijzen aan hen, die het oorspronkelijke niet of niet gemakkelijk kunnen lezen. Zelf kenschetst de vertaalster haar arbeid aldus:

„Mijn vertaling heb ik herzien, d. i. getracht te zuiveren tot grooter klaarheid en inniger trouw, en de lijst der aanteekeningen (geleerd schijnend zoek- en vraagwerk van een ongeleerde) vergroot, beleedigend vergroot, meent misschien de kundige en bijbelvaste lezer.

„Bij alle inspanning blijft wat ik tot stand bracht vertaling — en vertaling is, hoogstens maar spiegel. Mooi landschap of mooie schilderij, in spiegel gezien, moet verliezen aan grootte, aan frischheid, aan wezenlijke schoonheidswaarde. Daarentegen worden bijzonderheden, eigenaardige lijnen of verhoudingen soms sneller opgemerkt in den spiegel. Deze wil niets meer zijn dan een hulp om 't oorspronkelijke te leeren zien. Liefst niet hooghartig voorbijgegaan, wil hij gaarne, dat men zich van hem afwendt, omdat hij heeft uitgediend. Ik reik hem eenvoudig voor wat hij is, maar als zoodanig — in hoop op zegen."

Ed. Verburgh heeft in *Opstanding* (Amsterdam, Tierie en Kruyt) zeker niet alledaagsch werk gegeven, allerminst werk voor den gewonen vermaaklezer, noch een roman dien men jongen menschen in handen zal geven. Trouwens, het is de vraag òòk of zij er begeerig naar zullen grijpen in 't geheim. Al komt er veel woord-enormiteit in voor, het heeft niemendal van een piquant boek. Het is bedoeld als heel zuivere kunst. Maar wij vinden er voornamelijk rhetorica in. Gelijk Zola, maar dan tusschen veel krachtiger bladzijden en bijna immer òòk hoog-meesterlijk werk, gelijk Zola wel eens den indruk maakt van rhetorisch maar op te schrijven met groot gemak, zoo heeft ook Verburgh, doch dan haast het heele boek door, met groote vlugheid van woordsproeiing, hoogdravende rhetoriek gegeven. 't Is een steeniging met groote woorden, dat stuk proza. Maar, wekt het ook niet onze bewondering, het wekt dan toch onze belangstelling. De schrijver, die dit vermag te geven, moet méér en beter kunnen voortbrengen; dit alvast, kan niet gerekend worden tot alledaagsch werk van iemand, die maar nadoet en de groote mate van virtuositeit, welke de heer Verburgh bezit, durven wij rekenen voor een lang niet onbeteekenend fonds, waarmede veel kan worden gedaan, indien het wordt gebruikt bij vertolking van dieper gaand artistiek gevoel.

Het gansche boek, toch, waarin wel mooie fragmenten voorkomen, is niet de uiting van een kunstenaar, die over dat leven op het veld iets had te zeggen, omdat hij het uiten moest. Maakwerk is het gebleven, met *brio* vervaardigd, doch niet nalatend een dieper indruk dan zoo'n breed opgezette fantazie op een willekeurig gekozen thema geven kan.

Wat aangaat de karakterteekening, het zou ons bijna leed doen Zola's grooten naam in verband met dit werk te hebben genoemd, als wij aan de psychologie van die Verburghsche boeren denken. Zijn personen staan zoo geheel buiten de boersche werkelijkheid als men zich maar romanboeren denken kàn. Veel meer is het boek te beschouwen als een lange rhetorisch-subjectieve uiting van Verburgh, wiens lyrisme zich te buiten is gegaan. Als roman kleven *Opstanding* de gebreken aan van de bedenkelijkste romantieke gewrochten.

De vrouwe van huize St. Innocentius, door

JOHANNA STEKETEE (Amsterdam, Wilms en Co.) is een boek met een strekking, een pleidooi voor zoo iets gelijk het Tolstojisme, voor het kolonieleven, zooals dat onder leiding van Dr. van Eeden wordt beproefd en als zoodanig zou het, hoewel geheel buiten de kunstlitteratuur staande, wel belangwekkend kunnen zijn.

Ongelukkig bezit de schrijfster geen der onmisbare eigenschappen, die den auteur van strekkingromans onmisbaar zijn. Ze is niet welsprekend in haar redeneeringen en zij is niet boeiend in haar verhalen. Wat haar beschrijvingen aangaat, die moeten wij — helaas! — langdradig noemen en het tegenovergestelde van suggestief. Talrijk zijn ze en talrijk zijn ook de dichterlijk bedoelde ontboezemingen in dit boek van ruim vier honderd eindelooze bladzijden.

Mejuffrouw Steketee schrijft in dezen trant:

„Waar zou mijn ridder zijn! Mijn God, waarom denk ik weer aan hem; ik mag niet aan hem denken. Hij is in Zwitserland en Margaretha, Lo en Annie zijn op de badplaats; zij genieten van de zeelucht. Dat duizend engelen hen bewaren op den levensweg."

Haar liefde voor de natuur wordt aldus geuit:

„O, de natuur van mijn land, hoe lief heb ik haar! Ik ben hier geboren en opgevoed; ik ken hier elken boom, elke plant. Ik weet welke bloemen de grond hier kan voortbrengen, ik heb al die kinderen der Natuur lief. Het is nu zomer, en de avonden zijn heerlijk. De zon is dan vriendelijk en zacht, de hemel zoo blauw; men kan rustig naar boven zien. De gevleugelde zangertjes zijn al rustig in die uren voor den slaap, en in het woud ruischt een vreedzaam zwijgen. De hooge eiken verheffen zich statig en plechtig als altijd; geen wind beweegt ze; zij zijn niet licht te bewegen, die onbewogenen. De beuken zijn mij vriendelijker, menschelijker, gevoeliger; ik geloof dat zij deelen in de vreugde en in het leed van de woudbezoekers."

En wijsgeerige opmerkingen in dezen trant kan men bloemlezen uit het preêkerige boek:

„Hoe zou 't er op aarde uitzien, indien wij menschen weigerden haar te bewerken?"

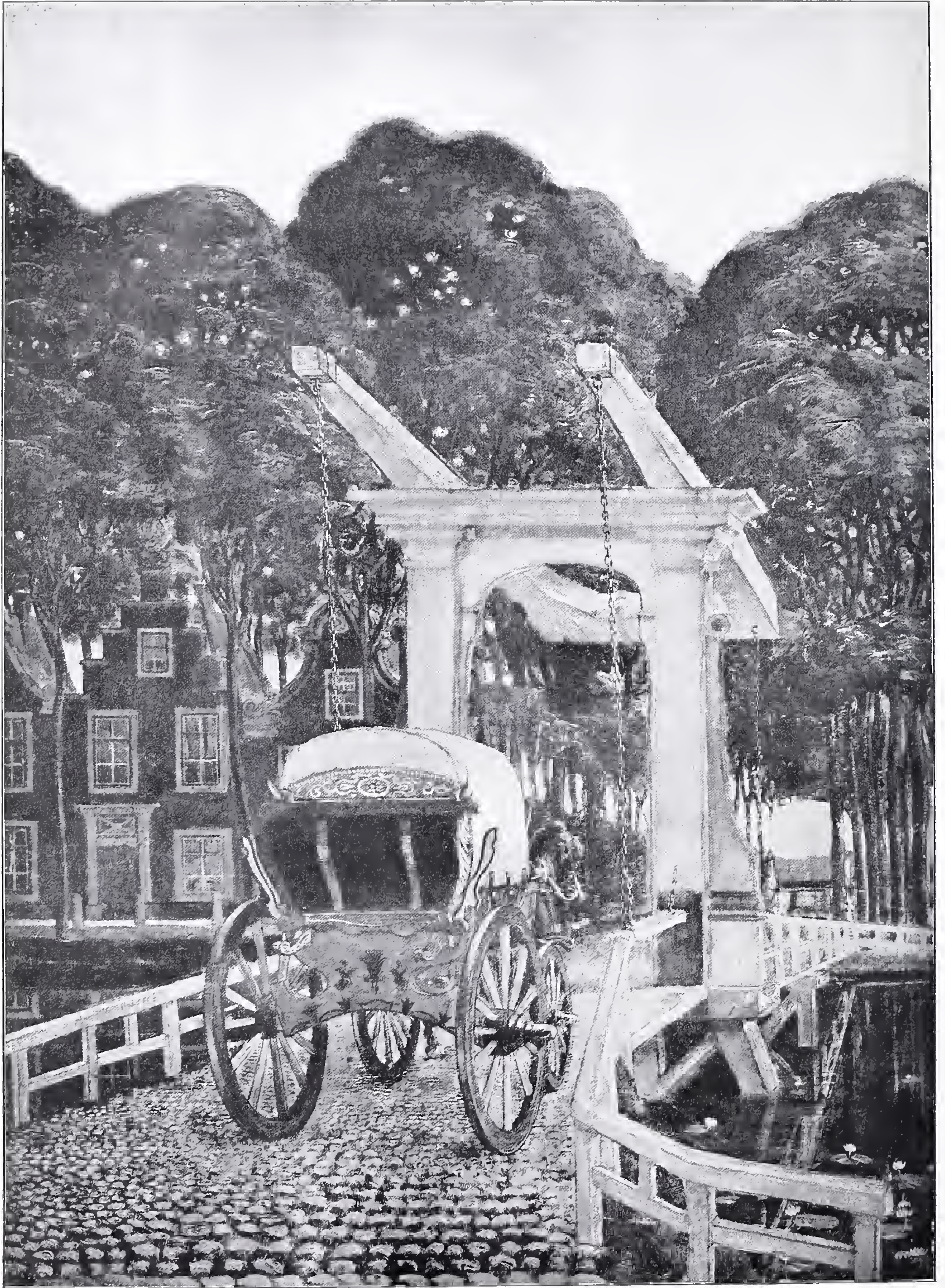
Maar tòch is er wel wat in dit boek, dat den lezer aantrekt en hem de geweldige massa van allerlei ongelukkig geschrijf doet doorworstelen: dat is de goede bedoeling der schrijfster, die wezenlijk met sympathieke goedigheid voor haar ideaal pleit en laat pleiten door haar romanpoppen. Van weinig vervelende boeken zal de ietwat gevoelige lezer met grooter leedwezen erkennen dat ze verre van onderhoudend zijn dan juist van dit.

Wat nu de stellingen aangaat met betrekking tot de „oude maatschappij" en de van groote goedheid getuigende denkbeelden omtrent „coöperatief-communistische vestigingen, waarin de grond, de meeste gebouwen en werktuigen behooren aan de gemeenschap, die spaart en verzekert voor allen, waarbuiten ieder vrij is eigen hof en roerend goed te hebben" (pag, 361), over dit alles mogen wij hier wel zwijgen. Wat nieuws vinden de lezers van dezen roman nergens verkondigd. Men bemerkt gauw dat de schrijfster van eenige boeken en brochures heeft kennis genomen, waaruit zij heeft geput al datgene, wat haar helden kan doen uitroepen: „ik weet nu voor altijd onwankelbaar vast, zoodat geen verandering meer in mij mogelijk is . . ." datgene wat de coöperatief-communistische vestigingen betreft.

HENRI BOREL heeft, onder meer, de zeer bijzonder te waardeeren verdienste van, aan een aantrekkelijk soort van dilettantisme (in den vleiendsten zin des woords) uiting te hebben gegeven in mooi geschreven studies en korte, suggestieve opstellen. Daarin toont hij zich meester en doet hij zijn zeer sympathieke zijde kennen.

Wij ontvingen weêr een bundeltje getiteld naar het eerste nommer *Van de engelen*, waarin acht mooie stukjes proza zijn opgenomen. 't Verscheen te Amsterdam bij L. J. Veen.

F. L.



OUD STADJE
NAAR EEN SCHILDERIJ
(EIGENDOM VAN DEN HEER S. DE VRIES)

FRANZ M. MELCHERS. DOOR CYRIEL BUIJSSE. † † † † † † †

„Sensations d'un impressionné!" zou ik dit opstel willen betitelen, als ik het in 't Fransch te schrijven had. En inderdaad is Melchers een van de Hollandsche schilders, die het meest op mijn gevoel hebben gewerkt. Deze indrukken, zooals ik ze hier, — om zoo te zeggen familiaar — neerschrijf, zijn dan ook, heel persoonlijk, uit eigen, innige overtuiging weergegeven.

Ik herinner mij nog zeer goed onze eerste ontmoeting. Het was, nu reeds ettelijke jaren geleden, op een avond, te Brussel, in de *Pôle Nord.* Wij zaten daar, een groepje vrienden: de schilder Doudelet, de dichter Maurice Maeterlinck, nog een paar andere artiesten, naar de schaatsenrijders-en-rijsters te kijken, ons kalm verlustigend in het levendig schouwspel van die bonte wemeling, die sierlijk heen en weer golfde, in maat van dansmuziek, op 't kleine plekje van kunstmatig ijs, zonder zelven veel zin te voelen daaraan mee te doen, — bekoord als wij dan enkel waren door natuurlijk ijs en lange tochten in de wijde open ruimte, — toen plotseling een van ons uitriep:

— Tiens!... voilà Melchers!...

Ik had veel van hem hooren spreken en verlangde zeer met hem kennis te maken. Reikhalzend stond ik op, en, door de dwarreling der rijders heen, zag ik, op aanwijzing van Doudelet, pal in 't midden van de baan, een onbewegelijk figuurtje staan: fijn en mager, met donker haar en taankleurig gezicht, en heele scherpe zwarte oogen, die, in voortdurend rondkijken, alles aandachtig schenen op te nemen. Hij reed niet mee, ofschoon op schaatsen, hij stond zoo maar te kijken, aldoor te kijken, nu eens op zij geduwd, dan in den rug, dan weer van voren, doch telkens kalm weer stand houdend in 't midden van de baan van waar hij alles zien kon, een sigaretje in den mond, een glimlach op de lippen, de beide handen in de zakken van zijn, tot schaatsrijden volkomen ongeschikte, lange jas.



PORTRET.

Ik herinner mij niet goed meer in welk jaar dit gebeurde, en of het nog was in den nu reeds tamelijk lang verleden tijd der XX, die naderhand smolten tot de XVI, dan wel in het meer recente tijdperk der nog steeds krachtig voortlevende „Libre Esthétique." Maar wel herinner ik me, dat wij, den vol-

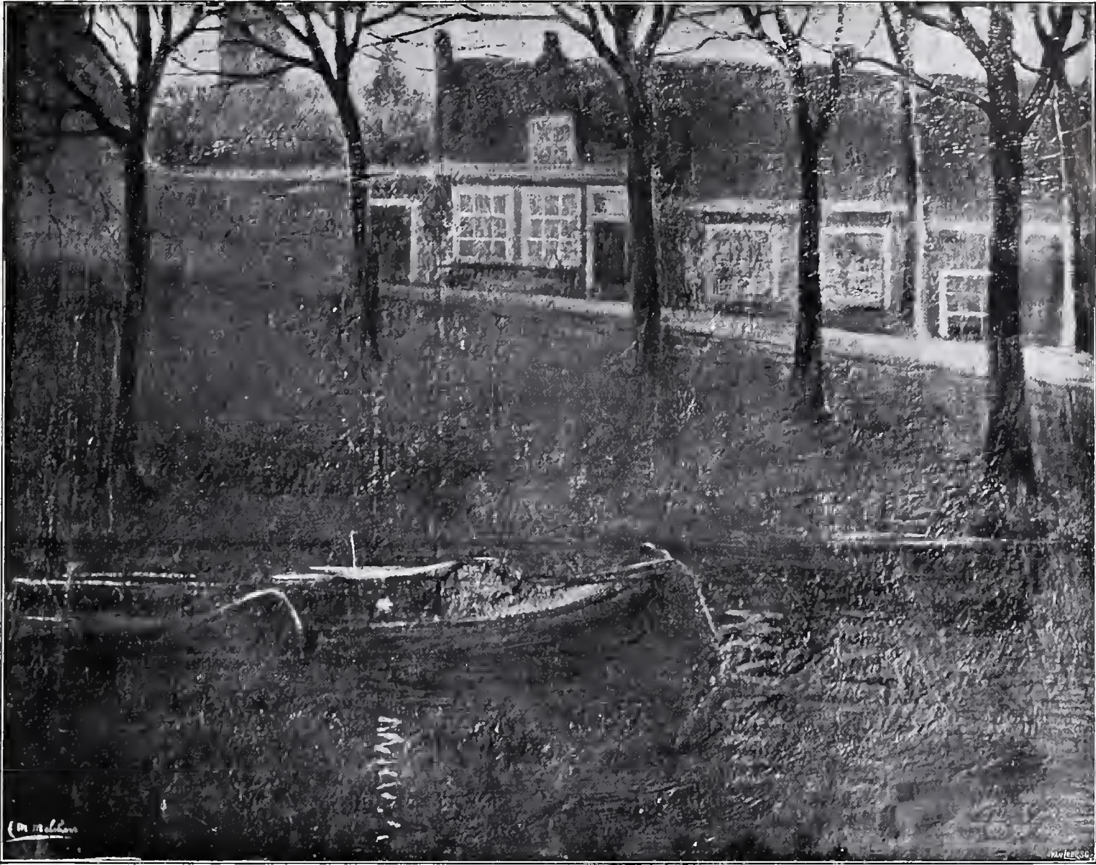
genden dag, zijn te Brussel tentoongestelde schilderijen gingen zien, en dat ik met zijn werk zeer ingenomen was.

Het was, in elk geval nog in dien tijd, toen de manie van 't blauw en van 't gestippel zóó heftig in het werk der moderne jongeren overheerschte, dat men, bij den eersten blik in een tentoonstellingszaal, den indruk kreeg of men soms bij vergissing ergens in een stoomwasscherij verzeild was geraakt. En, naast groote, geweldige doeken, gepointilleerd met stippels als knikkers zoo groot, of plat gevlekt door breede vegen en streken van 't mes, of beklad met heele klodders en klonters dikke verf, liet hij ons zijn eigen schilderijen zien, zijn Zeeuwsche huisjes en boerinnetjes, zijn witte schuitjes op blauw water, zijn popperige wagentjes en bruggetjes zoo vreemd van vormen en zoo levendig van kleuren, zijn slanke torentjes waarvan de klokjes zóó hel glinsterspiegelden in de zon, dat men ze als het ware op het doek hoorde klingelen. Het waren meestal kleine schilderijtjes, enkele heel mooi van graphische kunst, men moest ze van dichtbij bekijken om ze goed te zien, om volop te genieten van de fijne trekjes, van al het teeder frissche en naïeve, waar ze vol van waren. Zóó kenden we 't, zóó hadden we 't gezien, het mooie Zeeland, een levende middeneeuwsche verschijning in modernen tijd, vol tinteling van kleur en zon, vol van een poëzie die wij er gevoeld hadden bij elk onzer bezoeken zonder ze uit te kunnen drukken, en die wij nu voor 't eerst zoo fijn en heerlijk zagen weergegeven.

Het zijn treffende voorbeelden van kunstenaars-scheppings-vermogen. Hoe komt men er toe, met zoo weinig middelen, met het schijnbaar eenvoudig weergeven van wat in uiterlijke werkelijkheid waarneembaar is, de diepe grondpoëzie, al het schoone, niet uiterlijk zichtbare van een land en een volk te doen herleven? Dat is het hooge, intuïtief-superieure van den waren kunstenaar, dat is het „gevoel" van de kunst, *het* hoogste van de kunst. Zoo zijn b.v. die schilderijtjes van Veere, waar Melchers enkele jaren gewoond heeft. Het is een slank klokkentorentje, glinsterspiegelend in de zon op blauwen hemel, het zijn daaronder kleine huisjes met kleine geruite raampjes: roode huisjes, gele huisjes, blauwe huisjes, paarse huisjes; het zijn popperig-kleine boompjes en popperig-kleine bloempjes; en op den achtergrond een popperig zeetje, met popperige schuitjes; 't is alles klein en net en popperig in zijn schelle kleurtjes, gelijk een kinderachtig miniatuurwereldje ... en toch, wat echte en diepe en groote levensbeweging is daarin niet verborgen? „Le tragique quotidien", zooals zijn vriend Maeterlinck het noemt, leeft en trilt onmetelijk diep onder al die schijnbare kleinheid. Het zijn geen kinderschuitjes, die daar dobberen op het kleine plasje, al zien ze 'r nog zoo klein en popperig uit; het zijn wel echte kleine schepen, die dikwijls meer gevaar liepen dan groote stoomers, en 't plasje zelf is diepe, onbekende zee, die bruisen kan en opstormen tegen de kaden, met spattend schuim en beukend ge-



VERSAILLES — NAAR EEN SCHILDERIJ
Eigendom van den Heer Ernst Arnold Dresde

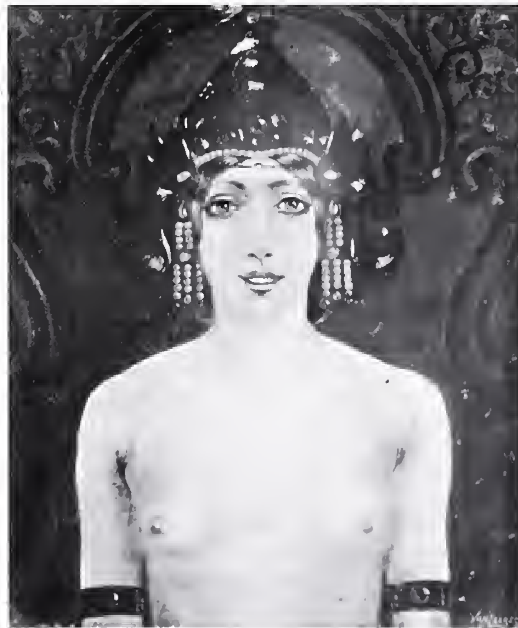


AVONDSTEMMING NAAR EEN SCHILDERIJ

dreun als van verre kanonschoten, in hoog opstijgend angstgegil der kleine, popperige menschjes, in de kleine, popperige huisjes....

Melchers werd in 1868 te Munster, in Westfalen, van Hollandsche ouders geboren.

Hij verbleef daar tot ongeveer vijftienjarigen leeftijd, en, vreemd mag het heeten, dat geen invloed van uit die eerste jongelingsjaren zich later op hem heeft doen voelen. Duitschland laat hem onverschillig, hij kent het niet, hij voelt het niet, er is hem geen herinnering van bijgebleven. Maar het uitheemsche dat in hem was, het verre atavisme van voorouders, die tot andere rassen dan het Hollandsche behoorden, trok hem hartstochtelijk naar den vreemde, en, in de eerste plaats naar Frankrijk aan. Na een driejarig verblijf te Veere woonde hij te Brussel en eindelijk te Parijs, van waar de meeste schilderijen zijner tweede periode dagteekenen.



„HERMAPHODRITE" NAAR EEN TEEKENING

Eigendom van den Heer C. Buysse



SPROOKJE NAAR EEN SCHILDERIJ



SPROOKJE NAAR EEN SCHILDERIJ

Wat hem daar vooral aantrok en als 't ware fascineerde, was het oude, aristocratische Parijs van uit de roemrijke tijden, het Parijs, en vooral het Versailles van Lodewijk de Veertiende. De Tuileries, het Louvre, het Trianon, die nobele namen dreunden in hem op als met klanken van brons en oudkoper, en in zijn schilderijen gaf hij weer de grootsche herinnering aan die tijden, de glorie van de tuinen en paleizen, het nobel gebaar der reuzen-standbeelden op reuze-voetstukken. Alleen de weemoedvolle poëzie van die verleden grootheid poogde hij weer te geven. Hij trachtte niet de rijke kleederdrachten, de pracht der staatsie-koetsen, het gansche fastueuze leven van dien tijd weer op te wekken. Hij vreesde te banaliseeren; en uit een dergelijke vrees vermeed hij eveneens het ontheiligend-banale der moderniteit in die plechtige oorden van gewezen grootheid; hij liet er slechts de muren, de tuinen, de fonteinen spreken, en zoo werd zijn Versailles een ideëel Versailles, een Paradou van planten, en vijvers,

en bloemen, waarin alleen nog enkele allegorische of symbolische figuren: naakte vrouwen of dieren, geheimzinnig leefden.

Toch zou hij het moderne leven niet stelselmatig ontwijken. Ook de tuinen en parken van het hedendaagsche Parijs lokten hem aan, en, in het Parc-Monceau, de Champs-Elysées, de Jardin des Tuileries, schilderde hij de Parijsche vrouw van den tegenwoordigen tijd, „la grande dame et la demi-mondaine de marque," in ruischende zijde en sierlijke kanten, troeblante verschijningen van weelde, van wellust, van ijdelheid en ondeugd, aantrekkelijk en tevens aanstootgevend, zooals de groote wereldstad ze daar bij duizenden vertoont.

Daar, in Parijs, is zijn visie, zijn blik op de dingen ruimer geworden, en meteen werd zijn schilderen minder graphisch, minder precieserig, maar wel breeder en forscher van uiting, terwijl ook de veelzijdigheid van zijn complex talent er zich vrij openbaarde en ontwikkelde. Hij heeft er enkele mooie portretten geschilderd, waaronder dat van Kardinaal Melchers, zijn oom, Yvette Guilbert en Georgette Leblanc tot de uitstekendste behooren. In dat van Georgette Leblanc herkent men nog wel de manier van vroeger, maar men staat verbaasd voor 't konterfeitsel van Yvette Guilbert, en begrijpt haast niet dat dit machtig, vleezig, fastueuze beeld door dezelfde fijne hand geschilderd werd, die ons de verrukkelijke Zeeuwsche poppetjes gaf.



PARIJSCHE BLOEMEN — NAAR EEN SCHILDERIJ

Die sterke complexiteit is een der hoofdtrekken van Melcher's talent en van heel zijn karakter. Vraag hem: „welk is je vaderland?" en hij zal antwoorden: „Holland en



HET BEZOEK NAAR EEN SCHILDERIJ

Frankrijk. Voortdurend, met af en toe daartusschen in een overgangsverblijf in België, heeft hij van het eene land naar 't andere heen en weer gezworven. Een zijner voorouders was Franschman. Wellicht trekt dàt bloed hem daar nog steeds aan. Maar zeker trekt er hem het luxueuze, het fastueuze van het leven. „La femme parée" is een verrukking voor zijn schildersoog; en ook het heele uitbundige, licht-vroolijke, spiritueel Parijsche leven, harmonieert met een der schitterende facetten van zijn dubbel ik. Maar telkens na een tijd trekt hem zijn ander ik, het ernstige, het Hollandsche, naar hier terug. Hij voelt een groote liefde voor zijn eigenlijke vaderland. Vooral na Parijs, waardeert hij dit wonderbaar land, waar, ondanks nog al wat schijnheiligheid en snobbism, eerlijkheid en degelijkheid toch als ware deugden gelden; waar men nog ministers vindt, die door hun hooge betrekking niet rijk worden, waar men nog journalisten vindt, die zich voor geen geld laten omkoopen. Telkens en telkens weer komt hij zich aan de goede bron verfrisschen en versterken, tot het hem eindelijk opnieuw te stijf en te zwaarmoedig wordt, tot zijn artiesten-oog gepijnigd wordt door het saai-uiterlijke van veel dingen, door 't leelijke van monumenten en van huizen, door het onsierlijke van vrouwen welke zich slecht kleeden. Dit laatste is hem steeds een ergernis in Holland. Hij wil het mooie, het rijke, het schitterende van 't uiterlijk. Het mooiste is hem 't naakte, de naakt-volmaakte-schoonheid van de vrouw; en niet de alledaagsche kleeren, alleen de fijnste en meest luxueuze sierlijkheid van tooisel: brocaat en goud, fluweel en zijde, en pracht van kleeren, en flonkering van juweelen kunnen hem dat eenigszins vergoeden. En in zooverre doet hij denken aan Couperus, die onder heel veel andere eigenschappen ook iets van dàt soort complexiteit vertoont: het fijne, en teere, en soms popperig-kleine aan den eenen kant; het sierlijke, het pronkende, het schitterend-grootsche-en-nobele aan den anderen kant.

Eigenaardig ook is Melchers in zijn manier van werken. In tegenstelling met de meeste artiesten, die volstrekt behoefte aan rust en stilte, aan afzondering hebben, werkt hij 't liefst en best in druk gezelschap. Hij mag omringd zijn door velen, in geroezemoes van gesprekken, van heen en weer geloop, van



SCHETS IN OLIEVERF

schetterklanken van muziek en zang, het animeert hem, verre van hem te hinderen. Rust wil hij alleen in zooverre dat hij niet 't gevoel mag hebben zich met zijn schilderij te moeten haasten. Weet hij eenmaal dat hij tegen een bepaalden tijd er moet klaar mee zijn, dan stoort hem dat en kan hij niet meer werken.

Hieruit zou men wellicht geneigd zijn af te leiden een soort van oppervlakkigheid, van onverschilligheid ten opzichte van zijn kunst en werk. Geen schilder, echter, is sterker en dieper aan het product van zijn talent gehecht, en die gehechtheid uit zich wel eens op zeer typische wijze.



OUD-DELFT NAAR EEN SCHILDERIJ

Het is hem gebeurd, onder 't hartstochtelijk werken aan een schilderij, waarin hij kracht en schoonheid voelde komen, plotseling ontmoedigd zijn penseelen neer te leggen, en allen arbeid er aan te staken. 't Idee was in hem ontstaan dat zijn werk, zoodra tentoongesteld, gekocht zou worden, en vóór het nog af was kreeg hij reeds 't gevoel alsof het 't zijne niet meer was, en had lust noch kracht meer om het te voltooien. Dat bijna vaderlijk gehecht-zijn aan de voortbrengselen van zijn kunst is bij hem een soort ziekte, die telkens bij 't verkoopen van een schilderij, dat hij als mooi geslaagd beschouwt, weer in hem opkomt. Zoo vroeg hij eens een onzinnigen prijs voor een schilderij, in de hoop dat men het niet zou koopen; maar het werd tóch gekocht, en moeielijk kwam hij zijn droefheid en berouw te boven. Erger nog was het met een van zijn werken te Brussel. Dit was verkocht en reeds betaald, en Melchers, die op dat oogenblik geld



BRUGJE NAAR EEN SCHILDERIJ
Eigendom van den Heer Ernst Arnold Dresde

noodig had, had alle reden om zich over den goeden verkoop te verheugen, toen hij plotseling door zulk een scherpe spijt en leed werd overweldigd, dat hij nog denzelfden dag met het geld naar den eigenaar terugholde, en hem smeekte den koop te vernietigen. Hij kon zoo maar niet dadelijk scheiden van zijn werk; hij moest het eerst nog een tijdje bij zich houden, er nog een tijd mee leven.

Zoo is de kunstenaar waarvan, nu pas enkele weken geleden, ruim een twintigtal schilderijen van verschillende perioden te Delft werden tentoongesteld. Weer is hij zich aan de goede, eerlijke bron komen verfrisschen en versterken. In volle evolutie van zijn kunst, heeft hij nu weer een anderen, nieuwen blik op de wereld gekregen, en mooie werken mogen wij van hem verwachten.

Toch wil ik hopen dat hij zijn eerste liefde niet volkomen zal vergeten. Nog weer, als een herinnering aan vroeger, zachte tijden, zou ik hem, — al was 't ook maar nu en dan een enkele keer, — willen zien zitten voor 't verrukkelijk, Zeeuwsche tafereel, voor 't rustig zeetje met de blanke zeiltjes, voor 't geel, of groen, of paarse geveltje van een naïef klein huisje, waar witte klompjes voor de open deur, en stille, ouderwetsche bloemen in de open raampjes staan, voor 't kleine stadje met zijn kleine menschjes, stil-levend hun geheime poppen-leventjes, onder de transen van een slank kerktorentje, waarvan de fijne, zangerige klokjes over het gewemel van de roode dakjes glinsterspiegelen in ijlblauwen zonnehemel.

Ik weet zoo van die kleine dingetjes die onvergetelijke meesterstukken zijn.

MYCENAE. † † † † † † † † † † † † DOOR DR. N. J. SINGELS. †

De eigenaardige betoovering en bekoring welke de Homerische gedichten, door alle tijden heen, onverminderd hebben uitgeoefend, die ze ook over de lang verscholen plekken van Mycenae en Troje verspreidden, hebben haar kracht na al de lange eeuwen nòg niet verloren.

Bij niemand is die werking machtiger geweest dan bij den man, aan wien wij voor een groot deel onze tegenwoordige kennis te te danken hebben van de overblijfselen uit het tijdperk, dat zich uitstrekt nog vóór de gebeurtenissen der Homerische gedichten. Die man, de toovenaar die zich ten doel gesteld had de Homerische wereld van het Epos, leven in te blazen en voor zijn tijdgenooten te doen opstaan uit den dood, was Heinrich Schliemann.

Schliemann behoorde tot de zeldzaam bevoorrechten, bij wien de trek naar het ideale op merkwaardige wijze gepaard ging met den zin voor het reëele. Hij was een dwepend bewonderaar der oudheid, maar ook (wat daarmee slechts zelden samengaat) een praktisch handelsman bij uitnemendheid. Een man, bezield met den sterksten wil om alles wat hij éénmaal had aangevangen, dóór te zetten; maar óók, om dit ten einde te brengen trots alle bezwaren en moeilijkheden. De fortuin diende hem, hij werd door het geluk in staat gesteld zich een onafhankelijke positie te veroveren; geen drukkende geldelijke bezwaren legden aan zijn voor niets terugdeinzende werkzaamheid de boeien aan. Zijn liefste droomen mocht hij verwezenlijkt zien.

Toen hij zich eindelijk aan zijn ideaal-werkzaamheid, aan zijn studiën (liefhebberijen noemen de menschen dat) kon wijden, bracht hij in dat land der idealen een voorraad van praktische koopmanschap mede, die hem dikwijls wonderwel te stade zou komen. En de buitenwereld zag de vruchten van de werkzaamheden van den koopman-geleerde, in de lijvige werken, na elke grootsche onderneming met koele berekening als een koopmans-journaal, als een balans van afgeloopen werkzaamheden in het licht gegeven — een vlugheid en promptheid, waaraan de „werkelijke" geleerden de wereld slechts zelden hebben verwend.

In 1822 werd Schliemann in Mecklenburg geboren; hij was de zoon van een dorpspredikant. Als kind reeds vond hij, met een rijke fantasie begaafd, voedsel voor zijn verbeeldingskracht in de talrijke wonderlijke

verhalen, die omtrent de graven van de begraafplaats bij zijn vaders kerk werden verteld; omtrent de Hunnebedden in de buurt van zijn dorp te vinden, omtrent den vijver waaruit 's nachts de geest van een geheimzinnige jonkvrouw opdook met een zilveren schaal in de hand. Is het wonder dat de jongen met de onbeperkte verbeeldingskracht, zich tot de boerenknapen van zijn dorp weinig voelde aangetrokken, en meer genoegen vond in het gezelschap van een jong vriendinnetje, dwepend als hij, met wie, naar hij vertelt, reeds op 10-jarigen leeftijd plannen werden gemaakt om Troje te gaan opgraven? En op dienzelfden leeftijd reeds kon hij zijn vader blij maken met een Latijnsch opstel als Kerstgave, waarin hij de hoofdgebeurtenissen voor Troje's muren beschreef.

Helaas! het verblijf in die wereld van idealen was slechts kortstondig. Het harde leven der werkelijkheid stelde zijn eischen.

Droeve familie-omstandigheden maakten voor den gymnasiast een verandering van richting noodig. Het gymnasium werd verlaten en de jonge Schliemann moest na het afloopen van de gewone middelbare school op veertienjarigen leeftijd, als winkeljongen in dienst treden. Haring, zout en vetkaarsen te verkoopen, afwisselend met het spitten van boter en 't afmeten van foezel, waren thans de bezigheden van den Troje-dweper. Het onwelriekend proza van het barre leven had de Homerische poëzie verdrongen. Het aanvegen van den winkel, het koffiebranden waren weinig opwekkende werkzaamheden voor den jeugdigen bewonderaar van Achilles en Hektor, al kende hij den Homerus nog niet in het oorspronkelijke, die hunne daden bezong. Kan het ons verwonderen, dat het oude vuur, onuitgedoofd, nog zóó in de borst van den jongen man blaakte, dat hij aan een half dronken, verloopen student, die in zijn winkel iets kwam koopen, voor het opzeggen van een aantal regels uit de Ilias, die 't mauvais sujet van buiten kende, drie borrels om niet schonk. „Van dat oogenblik af," zegt Schliemann in zijn autobiographie, „bad ik God elken avond vurig, toch éénmaal Grieksch te mogen leeren." Hoeveel jongens van dien leeftijd zullen er thans gevonden worden, die 't hem nazeggen?

Na vijf jaren moest hij, om zijn zwakke gezondheid (hij vertilde zich aan een olie-vat) uit den winkel scheiden. Wanhopend aan zijn toekomst scheepte hij zich vol vertwijfeling in naar Venezuela. Gelukkig voor ons en . . . voor Schliemann, leed het vaartuig schipbreuk op de Hollandsche kust. Schliemann's koffertje was het eenige stuk van de lading dat werd opgevischt en hij bleef daarmede in Holland.

In Amsterdam was hij kantoorlooper geworden — één stapje althans hooger dan kruideniersjongen op de maatschappelijke ladder. Hij moest gelden incasseeren, stukken naar de post brengen, brieven van daar halen. Doch een van nature werkzame geest als de zijne rustte niet. Zijn snipperkwartiertjes, zijn wacht-half-uurtjes aan de kantoren maakte hij zich ten nutte om talen te leeren. Nooit zat hij ledig. Altijd vergezelde hem een boek. In een half jaar leerde hij Engelsch, weêr een half jaar daarna Fransch. Praktisch in de hoogste mate gaf hij zich voor grammaticale regels niet veel moeite Hij las veel hardop, maakte opstellen, die door zijn leermeesters werden verbeterd. Van zijn *f* 400 salaris toch, wist hij de helft te besparen voor onderwijs-kosten! En zoo leerde hij achtereenvolgens Hollandsch, Spaansch, Italiaansch, Portugeesch en ten slotte ook Russisch. De kennis van deze laatste taal,



GOUDEN BORSTSIERAAD.



GOUDEN BORST-SIERAAD.

geleerd door middel van een Russische vertaling van de Télémaque, was beslissend voor zijn volgend leven Hij werd om zijn kennis van die taal door het Amsterdamsche kantoor als agent naar Petersburg gezonden, in den handel wist hij daar, door zijn gevatheid en praktische kennis, niet alleen voor zijn patroons, maar ook voor zich zelf, schatten te verdienen, en stichtte in de Russische hoofdstad een eigen handelshuis, weldra door een filiaal in Moscou uitgebreid. Indigo en thee waren de zaken die voornamelijk zijn aandacht trokken en hem een vermogen bezorgden groot genoeg om zich in 1858 geheel aan zijn lievelingsstudie: de kennis der oudheid te wijden. Toch werd hij door den enormen omvang zijner zaken en de liquidatie er van (er waren soms driemaandelijksche termijnen, waarin voor 10 millioen Mark werd omgezet) zóó lang bezig gehouden, dat de afwikkeling pas in 1863 tot een eind kwam. Eerst toen was hij vrij man.

Na dat jaar deed Schliemann eenige groote reizen. Hij vestigde zich toen in Parijs, waar hem voornamelijk de studie der archaeologie bezig hield. Eerst in 1868 was het hem gegeven de klassieke plaatsen te bezoeken, die later zijn naam wereldberoemd zouden maken: de vruchten van het onderzoek op die reis werden wereldkundig gemaakt in een uitgebreid werk, dat hem den doktors-titel honoris causa bezorgde aan de universiteit te Rostock, de hoofdstad van zijn oude vaderland.

Eindelijk, in April 1870, was de eerste spade voor zijn onderzoek bij Hissarlik, in de streek van het oude Troje, in den grond gestoken. Het was slechts een voorbereidende werkzaamheid, om te zien hoe diep de weg-te-ruimen puinlaag zou zijn. Daar men pas op een diepte van 16 voet op den eersten ouden muur stootte, bleek het reeds terstond dat veelomvattende arbeid noodig zou zijn om de oude stad te ontdekken. Bovendien was de toestemming noodig van het Turksche gouvernement, die zich op oostersch-lakse wijze geruimen tijd liet wachten, en hem eerst in September 1871 bereikte. Onmiddellijk toog Schliemann aan den arbeid, in gezelschap van zijn jonge vrouw, een Griekin, even enthousiast voor de plannen van haar echtgenoot als deze zelf.

Het zou ons te ver voeren al de teleurstellingen te vermelden, tè ver ook, om te spreken van den geduld-uitputtenden tegenspoed en de tegenwerking, die de lijdzaamheid van Schliemann en zijn vrouw op een zware proef stelden. Koude Noordenwinden deden in het vroege voorjaar zelfs 't waschwater bevriezen — „en 's avonds," zoo zegt Schliemann met bitteren humor, „hadden wij, behalve ons vuur voor 't groote werk der ontdekking van Troje, niets wat ons kon verwarmen."

Maar de volharding werd beloond: stadsmuren, een poort kwamen aan den dag en boven 't fundament van den stadsmuur werd de beroemde zoogenaamde „groote schat van Troje" gevonden, bestaande uit tal van gouden sieraden, veel zilveren en koperen huisgerei, wapens, e. d.

't Was juist in het schaft-uur van de arbeiders dat Schliemann de eerste sporen van den schat bespeurde en tijdens de rustpooze werd door hem, slechts met behulp zijner vrouw, de groote vondst in veiligheid gebracht. Zoo was de schat gered uit de roofzieke handen der arbeiders. Waren dezen bij het vinden tegenwoordig geweest, menig stuk goud zou zijn weg naar den smeltkroes, niet naar het museum gevonden hebben.

Welk een uur van spanning voor de zoekers! Welk een gewaarwording voor den volhardenden man! Welk een belooning voor zijn jarenlang streven! Welk een voldoening voor

zijn strijd! — en tòch, .. zijn al te kinderlijk goed-vertrouwen, wekte achterdocht bij het publiek, in de eerste plaats bij de geleerde wereld. De naïeve zekerheid, waarmee aan zijn Trojaansche vondst de naam werd gegeven van „schat van Priamus"; aan de muren en fundamenten: „het paleis van dien Koning"; aan de blootgelegde poort de naam van de beroemde: „Skaeïsche poort", deze goedgeloovigheid en voorbarige naïeveteit schaadde aan den indruk, dien 't boek, door Schliemann uitgegeven om rekenschap af te leggen van zijn arbeid, had moeten maken. Men sprak zelfs van mystificatie. De geleerden achtten het beneden zich, dit „liefhebber" in ernst op te vatten. De tegenstand, óók van officiëele zijde ondervonden, werd zóó groot, dat de Turksche regeering zelfs te Athene tegen Schliemann ging procedeeren, omdat ze zich tekort gedaan rekende in haar aandeel in de vondst. Schliemann, veroordeeld tot 10.000 frs. boete, zond 50.000 frs. als bijdrage in de kosten van het Keizerlijk Museum, in de hoop daardoor de regeering van den Sultan gunstig te stemmen voor eventueele opgravingen in de toekomst. Toen de toestemming daarvoor eindelijk aankwam, en een firman deze vergunning kwam bevestigen, werden hem door de haarkloverijen en vitterijen van den gouverneur der provincie Troas zóóveel hinderpalen in den weg gelegd, dat hij zich in 1878 van Troje afwendde en zich geheel ging wijden aan Mycenae, waar hij reeds eenige jaren te voren een onderzoek had ingesteld En niet te vergeefs. Want 't is verwonderlijk: 't was alsof Schliemann een tooverroede bezat, die hem aanwees, wáár hij moest graven om iets te vinden. Wanneer Schliemann zich de moeite gaf zijn spade ergens in den bodem te steken — men kon er zoo goed als zeker van zijn, dat er iets merkwaardigs aan het licht kwam, al was het dan ook niet altijd dàt, wat de zoeker vermoedde en hoopte.

Mycenae (bij Homerus dichterlijk: het „wèlgebouwde, het breedstratige" genoemd, of de „goudrijke stad" geheeten) lag in een zwaarbergachtige, onvruchtbare streek, in Argolis, 't Oostelijke landschap van de Peloponesus. Het is een land met steile rotsgevaarten, waar scherpe spitsen en kammen naast diepe spleten zich verheffen: met één kloof, zóó onpeilbaar diep en schrikverwekkend, dat ze volgens het zeggen der bewoners, den ingang naar de onderwereld vormde.

Agamemnon was van Mycenae de koning in den tijd waarvan Homerus ons zingt. Hij houdt verblijf op den Koningsburg, vóór hem bewoond door zijn vader Atreus, wiens graf door den Baedeker der oude wereld, Pausanias (in de 1ste eeuw na Chr.) nog beschreven wordt. Ook van de Cyclopische muren met de Leeuwenpoort en van de *vroeger* zoogenoemde schatkamers, *nu* koepelgraven genaamd, maakt hij melding, en wèl van een vijftal, terwijl er thans, zooals wij later zullen zien, meer ontdekt zijn.

In historische tijden heeft Mycenae geen rol meer gespeeld. Alleen wordt nog eens gewag gemaakt van de Myceniërs onder de gevallenen bij de Thermopylae in den Perzischen oorlog en bij Plataeae. Slechts ruïnen zijn 't, die voortaan worden genoemd, en verwonderlijk is 't, dat die over-oude tijden van Griekenland thans aan óns beter bekend, of althans meer geopenbaard zijn, dan aan de Grieken zelven.

Merkwaardig is 't, dat de bergstad



GOUDEN BEKER UIT HET 5DE GRAF.



GOUDEN BEKERS UIT HET KOEPELGRAF VAN VAPHIO IN LACONIË.

Mycenae het zoo gunstig aan de zee in de buurt gelegene, nog oudere Tiryns, heeft kunnen overvleugelen. Aristoteles geeft er een nuchtere verklaring van, die echter niet afdoende is: „ten tijde van den Trojaanschen oorlog was „het land van Argos moerassig en kon dus „slechts een geringe bevolking voeden; 't land „van Mycenae daarentegen was van goede „hoedanigheid en waardevol."

Al wat zoowel in Tiryns als in Mycenae gevonden is, getuigt van een beschaving die over zee kwam: op een rijkdom door handel verworven; er op wijzend dat we in die gesteldheid van den bodem alléén, geen verklaring van geringere of meerdere macht kunnen zoeken zooals Aristoteles dat doet. Van Tiryns uit, de zeestad waarheen de handel al zijn schatten bracht, vonden de koopwaren een uitweg naar het binnenland, de in Tiryns, aan de kust ingeplante cultuur, komend *later* uit het Noorden, *vroeger* reeds over zee van Cyprus, vertakte zich naar binnen. We zien 't aan de versieringen op de gevonden voorwerpen: ze zijn met algen en zee-dieren, als: polypen en inktvisschen voorzien: een teeken van hun afkomst uit het zeegebied.

Onze hedendaagsche kennis — en hoe gering is die! — van Mycenae, steunt op de uitgravingen van Schliemann, die in 1876 uit de met gouden voorwerpen gevulde koepelgraven, de rijkste illustratie leverden tot het bestaan en het werken van de oude burchtheeren dier vóór-historische dagen. Maar ook slechts „illustratie" in den zin van verluchting, verlichting, versiering — want helaas! de tekst van het levensboek dier oude slotvoogden is onherroepelijk verloren gegaan — men kan raden en gissen, zeker *weten* nimmer meer. In 1881 is men begonnen het terrein in kaart te brengen, en door de opgravingen van het Grieksch Archaeologisch Genootschap tusschen 1886 en 1888 is op den top van den heuvel een burg of paleis, in ruïne-vorm, aan 't licht gekomen, terwijl verder in en bij het oude stadsgebied in de laagte nog een aantal graven is ontdekt.

Tusschen twee bergen, in een hoek gevormd door een soms wild-bruisende beek, verheft zich een heuvel van 278 meter, die als burchthoogte was uitgekozen. Door een zadel hangt hij samen aan den eenen kant met een hoogeren berg in de nabijheid, aan de andere zijde met een heuvelrij, waarvan het hoofddeel de oude onderstad droeg, en daarmee ook de beroemde koepelgraven.

Nòg is de bron aanwezig, die ongetwijfeld den burg van drinkwater voorzag: een bron, onder den naam Perseia, ook reeds door Pausanias genoemd.

De muur van den burg is bijkans in zijn geheel overgebleven, den heuvelrand volgend. En die muur wijst alweer op verschillende niet nauwkeurig te bepalen tijden, 't geen af te leiden is uit den verschillenden vorm der blokken, ruwe, vierkante en veelhoekige: waarvan de laatste soort de jongste is.

Het merkwaardigste deel van den muurbouw is de zoogenaamde Leeuwenpoort: een opening in den muur, gekroond door een driehoekig, zwaar relief. Hier rusten twee

staande leeuwen met de voorpooten op twee altaartjes en flankeeren zoo een slanke zuil. Wat deze zuil beteekenen moet, is nog niet op bevredigende wijze verklaard. Denzelfden vorm van zuil heeft men gemeend eveneens aan de façade van het paleis te kunnen reconstrueeren. Het aanbrengen van dieren herinnert aan 't Assysisch gebruik van Leeuwen of Grijpen als wachters in steen gehouwen. De Engelsche onderzoeker Ramsay heeft boven de deur van een rots-graf in Phrygië twee leeuwen naast een zuil op dezelfde wijze gevonden als te Mycenae. Ook een ivoren greep van een dolk vertoont een dergelijke afbeelding — alles waarschuwingen om 't relief boven de poort te Mycenae niet als een eigen wapen van die stad of van de burchtheeren op te vatten, zooals men wel eens gedaan heeft. Ook op Egyptische gedenkteekenen vindt men analoge afbeeldingen — een niet te versmaden aanwijzing, zooals wij later zullen zien, die duidt op betrekkingen uit handelsverkeer tusschen Griekenland en Egypte, over en weer, ontstaan.

Het relief boven de poort is door alle eeuwen heen zichtbaar geweest en de tijd heeft gelegenheid gehad er aan te knagen. De Leeuwen*poort* was vroeger geheel bedekt: Schliemann ontblootte haar, maar 't Leeuwen*monument* heeft steeds gegolden als 't aanvangs-punt, grijpbaar en tastbaar, van de Grieksche kunst: als de ingangspoort tot het terrein van de kennis der Grieksche kunstgeschiedenis. Dóór die poort betreden wij het vroeger onbekende, *nu* bij stukjes en brokjes langzamerhand ontdekt wordend gebied, dat zich van den aanvang van den Myceenschen tijd (pl.m. 1600 vóór onze tijdrekening) tot aan de Homerische eeuw (omstreeks 1000 v. Chr. en iets later) uitstrekt.

Had reeds de in Troje gevonden schat Schliemanns verrukking ten top gevoerd, als een wonderbare zegening van zijn arbeid; zijn vreugd kende geen grenzen toen nu op den



LEEUWENPOORT.



GOUDEN DIADEEM.

burcht van Mycenae uit de koningsgraven zulk een verzameling van goud te voorschijn kwam als zelfs hij, de millioenen-man, wellicht nog nimmer bijeen had gezien. Bijkans alle zaken toch, die de afgestorvenen mee in het graf hadden genomen, diademen, maskers, borstbedekkingen, armbanden, gordels, broches, oor- en vingerringen, oorhangers, waren uit massief goud of goudblad gedreven en van de drinkbekers en kannen wogen sommigen eenige ponden zwaar. Daar (volgens een artikel der Grieksche wet) alles, wat in 't land wordt gevonden van belang voor de oude kunst, daarin moet blijven en onvervreemdbaar staatseigendom is, kwamen al de gevonden voorwerpen naar Athene, waar ze zich thans nog bevinden vereenigd in één zaal van het Nationaal Museum uitsluitend voor hen bestemd.

Schliemann's verdiensten zijn onschatbaar: zijn volharding was bewonderenswaard; zijn vernuft, zijn combinatie-vermogen, zijn offervaardigheid, zijn vindgeluk waren merkwaardig — doch (we merkten het reeds op) zijn geloof was te kinderlijk, te naïef, zijn fantasie speelde hem parten. Verkeerde hij niet in het onwrikbaar idee, dat hij zijn echtgenoote 't hoofd sierde met het echte diadeem van de Trojaansche Helena? Leefde hij niet in de overtuiging dat hij aan den vinger zijner gade den ring stak, dien de schoonste aller vrouwen gedragen had, ter wille van welke zelfs de Trojaansche grijsaards zich konden begrijpen dat tien jaren lang een bloedige krijg tusschen twee volkeren werd gevoerd? Schliemann's meening dat hij de zaken uit den *Homerischen* tijd had opgedolven was ongegrond en valsch Een gelukkige bestiering van het lot stelde aan Schliemann sedert 't jaar 1884 Prof. Dörpfeld ter zijde, een gewetensvol man, die reeds de aandacht der archaeologische wereld op zich gevestigd had door zijn opgravingen bij Olympia. Terecht noemde hem eenmaal een bewonderaar: ,,'t archaeologisch geweten van de philologie''; hij was het, die aan de fantastische Ho-



DOODEN-MASKER VAN BLADGOUD.

merische inbeeldingen van Schliemann paal en perk stelde en op stevigen bodem den grondslag legde voor een wetenschappelijke archaeologische beschouwing, op welke vasten onderbouw zich de zoogenaamde Myceensche cultuur-geschiedenis liet optrekken.

Maar hoe ijveriger de spaden zich weerden en de houweelen gehanteerd werden, in des te grooter overvloed vermeerderden zich de schatten, die niet alleen in Argos, maar óók in 't oude Lacedaemon en andere plaatsen van Midden-Griekenland zich aan de verbaasde oogen der wereld vertoonden, doch tevens: des te raadselachtiger schenen ze. Soms geloofde men met vasten greep een gestalte uit den Homerischen tijd te hebben gevat — onmiddellijk glipte de nevelachtige figuur weer uit de handen, bleek ten slotte een schim, een denkbeeldige gestalte te zijn geweest. Wanneer men zich verheugde, in de meening op 't rechte spoor te zijn en zich de vrije baan geopend te zien, dan bevond men zich eenklaps in het meest ondoordringbaar doolhof. En de draad moet nòg gesponnen worden die ons met zekerheid uit het labyrinth zal uitleiden, de Ariadne moet nog geboren worden, om ons met dien redding-brengenden draad te begiftigen.

Het is thans wel zoo goed als uitgemaakt, dat 'tgeen in Tiryns, 'tgeen in Mycenae uit het puin is opgegraven tot een veel ouder verleden teruggaat, dan de tijd waarin men gewoonlijk bij benadering, den Trojaanschen oorlog stelt; dat de Myceensche tijd zoo omstreeks van 16 à 1500 tot 1000 jaren vóór onze jaartelling te rekenen is. En de zaken door Schliemann in Hissarlik-Troje aan het licht gebracht, de zoogenaamde schat van Priamus, dateeren weer van een groot aantal jaren vroeger dan Mycenae. Eerst de opgravingen van de allerlaatste jaren in Klein-Azië brachten, in een laag puin enkele wapens, glas- en potscherven aan het licht, die verwantschap toonen met de Myceensche vondsten en die aldus 't verband aanwijzen tusschen Mycenae en *dát* Troje, waarvan die laag puin een overblijfsel is.

Raadselachtig mogen de burchtruïnen van Mycenae zijn, voor nòg onoplosbaarder raadselen plaatsten de graven dier oude stad en hun inhoud, de ontdekkers er van en de belangstellenden nà de ontdekking. Zóó raadselachtig was de vondst, dat men eerst niet wist wàt er mee aan te vangen, aan wie de herkomst van die schatten toe te schrijven. Men hield ze zelfs een korte pooze voor Byzantijnschen arbeid!

Elf mannelijke, negen vrouwelijke lijken zijn in de zes rotsgraven gevonden, ten deele verpletterd door de instorting der houten



GOUDEN ALTAARTJE.

dekplanken, waarop puin was neergevallen, iets wat Schliemann oorspronkelijk meende te moeten toeschrijven aan een oneerbiedig begraven, een bedekken met puin. Den goudschat, dien afgestorvenen meegegeven, taxeert men op een waarde aan edel metaal van ± 100,000 gulden. Er bevinden zich daaronder vele honderde goud-plaatjes, met de grootste verscheidenheid geörnamenteerd en gevormd, gouden haarbanden, oorhangers, vingerringen, knieschijven, kousenbanden, haarnaalden, armbanden, gouden maskers, heerlijk ingelegde dolken- en zwaardklingen; gordels, met goud en zilver beslag rijk versierd; zilveren, fijn bearbeid vaatwerk, elegant van lijnen, barnsteen en paarlen, tooi in bergkristal en albast. Het is een verzameling van verblindende pracht, die ons de toonkasten van het Atheensche Museum laten

zien, waarvan men niet weet, wàt meer te bewonderen: de schittering en kostbaarheid, die ons verwonderd doen staan, òf den fijnen arbeid, den smaak der versiering, de kunstvaardigheid bovenal die ons boeien, en die spreken van een vèrgevorderde techniek, welke zelfs aan de hedendaagsche kunstnijverheid ten voorbeeld kan strekken.

Jonger dan deze, ook ónderling weer in tijd verschillende graven, zijn de koepelgewelven in de ónderstad, thans ten getale van 8 ontdekt, waar-om-heen zich nog een vijftigtal kleinere graven schikken.

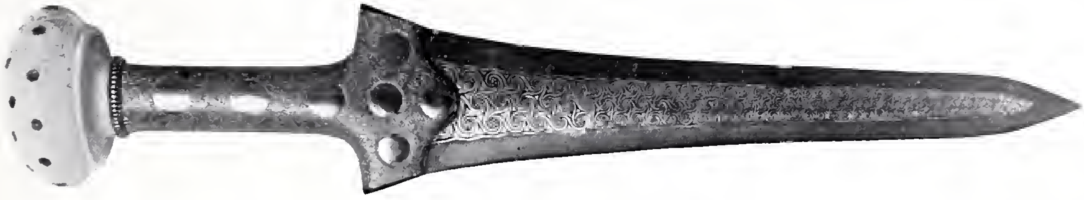
De koepelgraven werden door op elkander gestapelde, steeds kleiner wordende steenen ringen gevormd, die van boven door een sluitblok worden afgedekt, waarna het geheele bouwwerk onder aarde werd bedolven. Van binnen werden de kanten der steenen gladgemaakt en met bronzen rosetversiering voorzien. Nog zijn de gaten der nagels, daartoe gebezigd, zichtbaar. Zulk een graf verleende toegang tot een spelonk in de rots uitgehouwen, terwijl een monumentale poort, 5 M. hoog, 2½ M. breed, den ingang vormde tot 't koepelgraf.

Merkwaardig is vooral de metaaltechniek, die zich in de rijk ontwikkelde, smaakvolle ornamentatie der kunstvoorwerpen openbaart, waarbij cirkelende spiralen, benevens de kruisvorm, in verbinding met rosetten en bladversiering, zich laten zien. Vormingen met toepassing van edelgesteenten of half-edele steenen als bergkristal e. d., geven een hoogen graad dunk van kunstvaardigheid. Niet minder bewonderenswaard is de metaal-techniek der ingelegde dolk- en degenklingen, waarop levendige voorstellingen van jachten e. d. met leeuwen en antilopen zijn afgebeeld. De uitvoering toont den overgang van het incrusteerwerk tot de metaal-drijf-techniek. Zóó zal ook het schild van Achilles er hebben uitgezien ons door Homerus uitvoerig geschilderd, en men vond dan ook in den Myceenschen grafschat een beker met 't dubbele hengsel, waarop twee duifjes nestelen, eenigszins in den trant als de Homerische liederen ons den beker van Nestor beschrijven. De afbeeldingen op de scherven der vazen e. d., doch vooral op de platte vlakken der zegelringen, gunnen ons een voorstelling van de kleedij en de bewapening der mannen.



GOUDEN BEKERS.

Niet minder belangwekkend is 't, dat de veiligheidsspeld, ontbrekend in het oudste der graven, in de jongere wèl gevonden wordt al is het dan ook in den meest eenvoudigen vorm. In kleeding, in versiering vindt men verder nagenoeg overal teekenen, die de onderstelling waarschijnlijk maken, dat de latere Grieksche ontwikkeling als een zuiver organische voortzetting kan beschouwd worden van deze Myceensche periode. Zonder dat daarbij een inmenging van invloeden van andere zijden behoeft buitengesloten te worden. Die mogelijkheid van de rechtlijnige afstamming viel tegen aan hen, die zoo gaarne



BRONZEN DOLK (GERESTAUREERDE GREEP).

in deze Myceensche, Tirynthische vondsten het zuivere Homerische tijdvak hadden zien afgespiegeld; die in 't koepelgraf 't werkelijke graf van Atreus hadden meenen te zien, evenals ze te voren in de Trojaansche vondst den Schat van Priamus hadden willen begroeten. *Die* illuzie moest aan Schliemann en zijn mededweepers benomen worden.

Op het oogenblik is de stand der wetenschap deze: (waarover we echter thans niet zullen uitweiden) dat het Myceensche tijdperk wordt aangemerkt als de voorlooper van den Homerischen tijd, die er het verval, de Décadence van uitmaakt. Een stelling wèl betwist, doch over het algemeen aanvaard.

In toevallige vondsten van Egyptische versierings-motieven in het Myceensch koningspaleis gedaan: een heiligen Scarabee (kever) met een inschrift eener Egyptische koningin, en een afbeelding van een Egyptischen helm, zooals men die in de muurversieringen van Koning Ramses III in 't Pharaonenland vindt, mag men zoowel een vingerwijzing zien voor 't vaststellen van 't tijdperk, als ook voor 't aanduiden van vreemde inmenging en familieverwantschap. Wat kunnen kleine bijzonderheden toch groot gewicht in de schaal leggen! Door zulke geringe aanwijzingen (in verband natuurlijk met tal van andere gegevens) zijn we in staat den bloeitijd van de Myceensche cultuur te stellen (zooals wij hierboven reeds zeiden) tusschen de jaren 1600 en 1000 v. C., en tevens worden we daardoor gevoerd tot een volk, dat toen het geheele Oostelijke en Middelste bekken van de Middellandsche zee geestelijk beheerschte. Ons wordt gewezen op een samenvloeiing van twee stroomingen, een Noordelijke, die



MET GOUD GEÏNCRUSTEERDE DOLK (LEEUWENJACHT).



MET GOUD GEÏNCRUSTEERDE DOLK (ANTILOPENJACHT).



ZOOGENAAMDE NESTOR-BEKER.

cultuur valt dus in den tijd wanneer 't Egyptische rijk *politiek* vrij wel machteloos is geworden, in vergelijking althans met zijn vroegere wereldheerschappij; maar toen 't door zijn geestesleven nàwerkend, in dien zin nog wèl over 't Oostelijk gebied der Middellandsche zee heerschte. Daarmee worde dus niet gezegd, dat de in Griekenland gevonden beschaving eene Egyptische is, zooals men een tijdlang gezind was te denken; wèl dat die cultuur onder Egyptische handels- en verkeersinvloed heeft gestaan. Van het machtwoord: „*alle* beschaving, *alle* kunst is uit het Oosten tot ons gekomen," is de kracht tegenwoordig vrij wel gebroken.

De Myceensche tijd was de eeuw toen de metaalwaarde tusschen goud en zilver nog niet

der Doriërs, Griekenland binnendringend, en een Zuid-Oostelijke, die der Egyptenaren, een strooming, waarbij de weg genomen wordt over het eiland Cyprus, dat ten allen tijde een uitgangspunt vormde voor verspreiding van geestelijken vooruitgang.

Reeds het vinden van de gouden gelaatsmaskers kan wijzen op niet zuiver Grieksche cultuur. Het meegeven van dergelijke maskers aan de dooden is ongehoord bij de zuiver Grieksche beschaving. Ook het begraven van onverbrande lijken is een lang niet algemeen in Griekenland voorkomend verschijnsel. Wèl zijn deze wijzen van lijkverzorging gewoon bij Egyptenaren.

Op een verbinding en een verkeer met Egypte wijst dus een deel der gevonden schatten, en wanneer men in een Egyptisch graf uit den tijd van Ramses III een Myceensche hengsel- (of beugel-) kan vindt afgebeeld (wat meer beteekent dan dat men er de kan zelve had aangetroffen, omdat deze dán ingevoerd zou kunnen zijn) en dezen ook op verscheiden andere plaatsen, bijv. te Fayun aantreft, dan zal men een betrekking tusschen Mycenae en Egypte niet licht kunnen loochenen. De bloei-periode in de Myceensche

vaststond, toen het ijzer òf nog niet algemeen bekend was, òf althans als zeer zeldzaam werd beschouwd. Het ijzervoortbrengend Noorden had zich met het Zuiden en Oosten nog niet vermengd. Slechts één ring van dat metaal werd in de Myceensche graven gevonden. Moet dat niet een aanduiding geven, hoe hoog het ijzer toen geschat werd, wanneer men er zelfs een lijfsieraad van vervaardigde om 't den doode mee te geven? Verklaart deze omstandigheid niet met-een, 'tgeen we in onze geschiedenis leerden, dat Lycurgus in Sparta het ijzer als gangbare munt invoerde? We lazen in onze schoolboekjes, dat dit geschiedde, omdat het goud en zilver te weelderige metalen waren voor de eenvoudige Spartanen — het Myceensche graf vertelt ons, dat het ijzer, zooal niet tot de edele, dan toch onder de kostbare metalen behoorde, en evenveel, ja! toen nog méér aanspraak bezat op wisselwaarde, dan die delfstoffen welke daarvan later het monopolie kregen. De staven ijzer, door de Amerikaansche archaeologen uit 't Heiligdom van Hera in Argolis aan den dag gebracht, verschijnen ons thans ook in een geheel ander licht, ze zijn geen voorwerpen, daar toevallig

geraakt, maar stelden zeker in hun tijd een kostbare offergave in geldswaarde voor.

Zoo heerschen dan ook te Mycenae nog 't goud, mèt 't koper en het brons; — het ijzer doet eerst zijn intocht in Griekenland met de uit het Noorden indringende Doriërs. Deze toch maakten een eind aan de goud- en brons-periode, zóó afdoende dat slechts de schoot der aarde de herinnering aan de onttroonde majesteit van goud, koper en brons bewaarde.

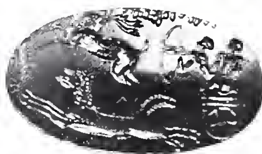
In tal van sagen leeft het bewijs voort van het verkeer van het oude Griekenland met Egypte; doch 't is hier niet de plaats daarover uit te weiden. De enkele herinnering moge volstaan aan het verhaal van de uit Egypte gevluchte vijftig Danaïden, de dochters van den Egyptenaar Danaos, die op één na, hare vijftig echtgenooten doodden, tot straf waarvoor zij in de onderwereld met het nimmer te volbrengen werk zich bezighielden: het vullen van het bodemlooze Danaïden-vat.

Om kort te gaan, wat de sagen ons vertellen, wat de verhalen ons aanduiden als aanknoopingspunten aan de Egyptische maatschappij, vindt in de eigenaardigheden der vondsten zijn onbetwijfelbare bevestiging.

En die plek in Argolis, het raadselachtig Mycenae, met zijn geheimzinnig koepelgraven en gouden schatten, brengt de verbinding tot stand tusschen de Homerische liederen en het Klein-Aziatische Phrygië, met de vèr-bekende en met de (naar het schijnt uit rivaliteits-redenen) diep-gehate stad Troje of Ilium.

Over Troje te spreken ligt buiten ons bestek. Niet minder diepe raadselen, tot nog toe ook grootendeels onoplosbaar, doen zich daar voor. Het historische gebied is daar reeds lang verlaten: wat Troje geweest is, hoe 't *ver*vallen en *ge*vallen is — de dichterlijke mededeelingen mogen geen geschiedenis meer heeten. Moet ook weer in de Trojaansche verhalen, zooals sommige uitleggers willen, aan een zonnemythe gedacht worden, gelijk bij de Herkules-sage of de Simson-legende? Worden wij hier op de bevrijding van een Zonne-jonkvrouw door den Voorjaarsgod gewezen? Mogelijk is 't, dat de cultus van den Lentegod of een ander goddelijk wezen hier zijn hoofdzetel heeft gehad, en een verovering van het Oosten door het Westen zinnebeeldig is bedoeld — voor ons blijft het dichterlijk verhaal als zoodanig haar waarde behouden, het moge dan geschiedenis zijn of niet.

Maar hoe die vragen ook beantwoord mogen worden: *deze* waarheid blijft onaangetast; dat aan een deel der Europeesche menschheid, onze geestelijke voorouders derhalve, meer dan 1000 of 1500 jaren vóór onze jaartelling, dus thans meer dan 3000 jaren geleden, reeds zulk een verfijnde kunstbeschaving had verworven, dat men daaruit mag besluiten tot



AFDRUK VAN EEN GOUDEN RING-VLAK.

een algemeene beschaving, welke naar alle waarschijnlijkheid die der Dorische Hellenen verre overtrof, waarmee dezen hun intrede in de wereldgeschiedenis deden.

En zóó hecht zich aan plekken als Mycenae en Troje niet slechts de bekoring, die dichterlijke sagen, diepzinnige mythen en letterkundige overblijfselen verschaffen, maar óók de eerwaardige wijding van het leven en



AFDRUK VAN EEN GOUDEN RING-VLAK.

streven, het werken en kunnen van lang verdwenen menschengeslachten.

Zóó werkt, ons tot troost en sterking, zelfs na duizendtallen van jaren, nòg de geest van het schoone en goede uit het oudste Griekenland na.

Utrecht, Januari 1902.

BIJ DE INDIANEN EN BOSCHNEGERS VAN SURINAME. † † DOOR DR. H. VAN CAPPELLE.

(Vervolg).

Eindelijk daar verschenen zij, een twintigtal, waaronder enkelen niet ouder dan 10 jaar, die, vol bewegelijkheid en gratie, in hare veelkleurige pantjes een groep vormden, welke in deze phantastische verlichting een niet te vergeten aanblik opleverden. Zij stelden zich naar de grootte op.

Alles was nu gereed, doch het scheen, dat men nog niet wilde beginnen. Waarop wachtte men?

We hoorden wat mompelen en de heer Wehle, het volkje kennende, begreep, dat ze eerst wat wilden hebben. Gerard, mijn kok, die een grooten voorraad drank, beschuit, suiker en tabak had medegenomen, gaf ik order, eerst maar wat rond te deelen — „sopi" te schenken. Dit viel in den smaak, want niet zoodra hadden de dames van het koor haar glaasje in één teug geledigd, of daar begon het koor te zingen: „Gran mass'ra *) geeft wat, nu zullen wij zingen."

Het lichaam voortdurend van links naar rechts draaiend, de schoon gebouwde armen op de elegantste wijze in allerlei richtingen buigend, nu eens omhoog, dan weêr omlaag, steeds met naar voren gekeerde handpalm, zong het koor, met begeleiding der forsche trommelslagen deze melodie, die oneindige malen herhaald werd:



Dit gezang, hoe eentonig het ook was, maakte, begeleid door het gejubel der talrijke kinderstemmen in die omgeving een onbeschrijfelijken indruk. Steeds woester werd het gezang, steeds wilder de bewegingen en toen het spektakel eenigen tijd had geduurd, verschenen een paar dansers op de dansplaats. Het waren forsch gebouwde kerels, bijna geheel naakt, versierd aan armen en beenen met talrijke koperen ringen. Zwaaiende met de armen en stampende met de voeten, dansten zij nu eens langzaam op ons toe, dan wêer stonden ze tegenover elkaar als twee kemphanen, zwaar stampende met doorgezakte knieën, waardoor de rinkelende koperen ringen het niet onmelodieuse gezang van het vrouwenkoor, afgewisseld door ratelende trommelslagen, begeleidden.

*) *Gran* beteekent groot; *mass'ra*, heer of meester.

Soms was het slechts één boschneger, die danste, en die met een rooden doek in elke hand de meest verschillende standen aannam. Langzaam, met een woeste uitdrukking op het gelaat op ons toe dansend, stond hij plotseling vóór ons stil, om, zich daarop snel omkeerend, dansende de dansplaats te verlaten.

Daar trad een klein aanvallig meisje naar voren, wier gracieuse bewegingen met haar beeldschoon figuurtje bewondering wekten, verrukt aangestaard door hare familieleden. Onder luid gejubel stoven ook de andere kinderen naar voren, die het meisje, dat met ten hemel gerichte oogen steeds doordanste, omringden en onder het helsche getrommel en het gezang der vrouwen een rondedans begonnen, die niet eindigde, voordat de kindertroep door een volgenden danser van de plaats werd gedrongen.

De photograaf had ditmaal zijn camera medegebracht, in de hoop eene opname van den dans bij magnesiumlicht te maken, hetgeen de heer Wehle niet voor onmogelijk had gehouden. Ik was het echter met dit voornemen niet geheel eens, daar ik des middags reeds de angst voor het instrument had gezien en dus alle reden had te vreezen, dat het plotselinge schelle licht als het werk van den boozen geest zou worden beschouwd, die in onze gedaante het kamp was binnengedrongen.

De leriman mocht optimistisch zijn in dit opzicht, toch bleef ik het als een zeer gevaarlijke proefneming beschouwen in een kamp, waar de zendeling nog schier geen enkelen heiden tot het Christendom had weten te bekeeren, niettegenstaande alle pogingen, daartoe aangewend — pogingen, die ik met eigen oogen gezien heb. Mijn vrees bleek gegrond te zijn; want het duurde niet lang of enkele achteraan zittende negers kregen het toestel in het oog, dat de photograaf in een donker hoekje, naast een der hutten had

opgesteld, hetgeen tot een algemeene opschudding in dien hoek aanleiding gaf.

Een boschneger-jongen sprong op den photograaf toe, eenige onverstaanbare woorden uitstootend. Een sterke kerel volgde zijn voorbeeld en beval den photograaf, onmiddellijk het ding te verwijderen, er bijvoegende, dat hij niets om den leriman gaf.

De kapitein werd in kennis gesteld met het gevaar, waaraan wij de boschnegers blootstelden, en met een strengen, haast woedenden blik, zeide hij niets te zullen dulden, wat het werk des boozen geestes was. Geen oogenblik draalde ik, de boodschap aan den photograaf over te brengen, die schoorvoetend aan het verlangen voldeed.

De gevolgen waren zeker niet te overzien geweest, als het toestel niet tijdig genoeg was opgemerkt. Het was zeker kort en klein geslagen, en wij misschien er bij.

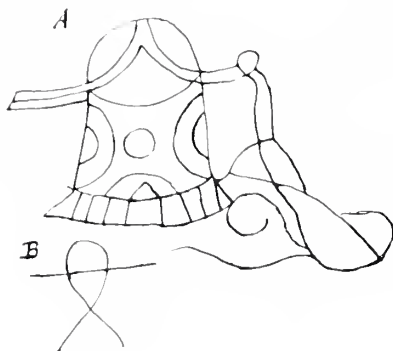
Lang duurde het, eer de rust in het kamp was teruggekeerd en de vrees voor het instrument was geweken.

Hoewel de dans opnieuw begon, de vroegere opgewondenheid keerde niet wêer, en daar, zooals onze kok mij verzekerde, wij door de tegenwoordigheid van den leriman toch niets nieuws meer zouden zien, besloot ik van Broko Hamakka afscheid te nemen, die wel sigaar op sigaar van mij had gerookt en onder wiens volk ik drank, cakes, suiker en tabak kwistig had laten ronddeelen, doch die desniettemin buitengewoon stug was gebleven.

Wat deden wij ook daar? Waarom kwamen wij die menschen, die daar diep het land in, te midden hunner bosschen, in vrede leven, angst en schrik aanjagen met de producten der beschaving? Het waren deze gedachten, die bij mij opkwamen, toen ik in mijn in de voorgalerij gespannen hangmat in slaap trachtte te komen en nog steeds het woeste



INDIAANSCHE HUT EN HARE BEWONERS.



OUD-INDIAANSCHE HIEROGLYPHEN.

getrommel en het negergezang in de stilte van den nacht weërklonk.

II. Mijn verblijf bij de Indianen.

Vroeg in den morgen na het dansfeest in het kamp van den boschneger-kapitein Broko Hamakka vond ik Gerard en David reeds druk in de weer, om alles voor een driedaagsche reis naar de verder de rivier op wonende Indianen en Boschnegers in gereedheid te brengen.

Onze gastheer, de heer Wehle, zou dezen tocht niet medemaken met het oog op een veertiendaagsche dienstreis naar eenige ver verwijderde boschnegerkampen. De verzekering van mijn kok, die nog tot laat in den nacht bij de Boschnegers was blijven feestvieren, dat na het vertrek van den leriman de dans eerst recht goed begonnen was en dat deze in tegenwoordigheid van den zendeling nimmer overslaat in die merkwaardige uitbarsting van teugelloosheid, welke bij afgoderijdansen gewoonlijk optreedt, troostte mij eenigszins over het gemis van het aangename gezelschap van dezen vriendelijken spraakzamen leidsman, die niet alleen met heilige liefde en met bewonderenswaardig geduld, doch zelfs met gevaar voor de gezondheid, zijn — ik zou haast zeggen — wanhopige taak volbrengt.

De zon brandde reeds fel boven onze hoofden, toen wij tegen negen uur, na van onzen gastheer afscheid te hebben genomen, onder de tent van de volgeladen boot plaats namen en, geroeid door Gerard, den kok en David, den vroolijken negerjongen, de Cottica verder opvoeren

Door het sterke tegenwater bereikten wij eerst te twaalf uur het Indianendorp, Koffi-hei *) genoemd, dat aan den rechteroever, aan een sterke kromming der rivier gelegen, evenals alle Indiaansche kampen vrij hoog boven den waterspiegel op zandbodem gebouwd is en niet ver van het Boschnegerdorp Tamarin verwijderd ligt.

Het scheen, dat de Indianen reeds den roeislag hadden gehoord, want toen we den hoek omvoeren, zagen wij eenige Indiaansche vrouwen nieuwsgierig op den uitkijk staan. Aan eenige jonge Indianen, die nabij de landingsplaats stonden, vroeg David, onze tolk, om Marius te spreken, die tot onze vreugde in het kamp was en spoedig verscheen.

Hoe geheel anders had ik mij dezen Indianenkapitein voorgesteld. Terwijl toch de om hem staande Indianen het echte Indiaansche type vertoonden, met hunne koperkleurige huidskleur, hun krachtige min of meer ineengedrongen gestalte, hunne regelmatige gelaatstrekken met dikwijls fraai gebogen neus, hunnen intelligenten oogopslag en hun prachtig ravenzwart sluikhaar, vertoonde kapitein Marius eerder een negertype. Het kroeshaar, de zwarte huidskleur, de magere behaarde beenen, de knevel en de slankere gestalte verrieden in hem den stadsneger.

Dat de Indianen zelfs een neger tot kapitein verkiezen is een bewijs, dat ook de klove tusschen Indianen en Negers meer en meer wordt uitgewischt — hetgeen ook de talrijke kruisingen tusschen beide rassen verrieden, die ik later in de kampen zag. Deze kruisingen — Zambos genoemd — wier aantal meer en meer schijnt toe te nemen, onderscheiden zich, krachtens de sterk sprekende eigenschappen van den neger, in menig opzicht van den volbloed-indiaan. Hunne huid vertoont alle kleurschakeeringen, van de koperkleur van den Indiaan af tot aan het zwart van den Neger, terwijl hun haar des meer gekroest is, naarmate zij grooter bloedverwantschap tot den Neger bezitten. (Zie de de opname van den Indianen-dans).

*) Koffiehoogte.

Daar kapitein Marius, die door zijn verblijf aan de Marowyne en door den dagelijkschen omgang met vier uit Cayenne gevluchte fransche déportés, die in zijn dorp als slaven voor de Indianen werken, vrij vloeiend fransch sprak, was de kennis spoedig gemaakt.

Ik vertelde hem het doel van onze komst en verzocht hem om een hut tot nachtverblijf, waartoe hij gaarne bereid was, vooral toen hij een blik sloeg op onze boot en den voorraad levensmiddelen, dien zij bevatte. Marius was blijkbaar verheugd met het bezoek; hij gaf aan twee Indianen last, om onze roeiers behulpzaam te zijn met het uitladen der bagage en stelde *zijn eigen hut* welwillend ter onzer beschikking.

In afwachting van den maaltijd, waarmede onze bekwame kok spoedig ijverig bezig was, leidde Marius ons onder druk gesprek door het zonnige kamp naar de verschillende hutten, evenals hunne bewoners zoozeer verschillend van hetgeen wij den vorigen dag te Wanhatti gezien hadden.

De vierkante of rechthoekige ruime hutten zijn met een gewelfd of driehoekig, uit de bladen van den Pinapalm, meestal echter uit de reusachtige bladeren van de statige Paraloe *) gevlochten dak bedekt, dat bijna nimmer geheel tot op den bodem reikt en dat gedragen wordt door drie rijen, in den grond gegraven palen, een rij in het midden en een aan elke zijde. Ik zag er ook, waar twee in het midden geplaatste rijen van palen het lichte, doch voor regen volkomen ondoordringbare dak droegen.

Aan deze palen, zorgvuldig van den bast ontdaan, zijn door middel van lianen dwarsverbindingen bevestigd, waaraan de hangmatten worden opgehangen. De voor- en achterzijde van de hut is geheel open, en ook aan de zijden kan men veelal, hoewel in diepgebukte houding binnentreden, zoodat niets wat er in de woning voorvalt voor den voorbijganger verborgen kan blijven.

Op onze wandeling, die achtereenvolgens door alle woningen heenleidde, werden we al dadelijk in het huiselijk leven dezer natuurmenschen ingewijd. De vrouwen, ijverig bezig hetzij met cassave-broodbereiding, hetzij met het vervaardigen van het in het Moederland nog veel te weinig bekende aardewerk; de mannen, waarvan zich op dat oogenblik slechts enkelen in het kamp bevonden, luierende, hetzij in de hangmat, hetzij geleund tegen een der hutpalen of tegen een boomstam.

Gevoelt men bij het aanschouwen van zooveel bedrijvigheid onwillekeurig sympathie voor het zwakkere deel van de Indiaansche bevolking, deze neemt nog toe, naarmate men haar eenige dagen achtereen aan hare bezigheden ziet. Met kalme bedaardheid, met een zekere waardigheid en terughoudendheid, die eerbied afdwingt, verrichten zij haar werk, des morgens reeds in de vroegte de hangmat verlatend, om het eenvoudige maal te bereiden, des avonds soms laat zich te ruste begevend, als de mannen reeds lang van



INDIAANSCHE MEISJES.

*) Een tot het geslacht *Canna* behoorende, en het meest op de Pisang gelijkende plant.

hunne jachtavonturen liggen te droomen.

Want de jacht is den Indiaan zijn genot, zijn gansche bestaan. Reeds vroeg in den morgen, als de patrijs fluit, begeeft hij zich met pijl en boog naar het dichte woud,



INDIAANSCHE VROUWEN.

beluistert en besluipt hij het wild, ja lokt het door verschillende geluiden aan, of beloert hij de visschen in zijn rank vaartuigje op de rivier.

De Indianen van dit dorp behooren tot den stam der Caraiben, die vroeger op de Antillen leefden, doch waarschijnlijk reeds vóór de ontdekking van Amerika onze kolonie bewoonden. De hieroglyphen, die men op enkele plaatsen in het binnenland op de rotsen vindt ingesneden, worden aan hen toegeschreven.

Ik kan den lust niet weêrstaan, hier twee van zulke teekeningen af te beelden, die mijn reisgenoot op den tocht naar de Boven-Nickerie, de Districtscommissaris C. van Drimmelen, op een reis naar de Corantijn en de Kabalebo *) in 1898 — dus niet ver van het door ons in 1900 bereisde gebied — in een rotsblok aan den linkeroever van den Avanovero-val heeft ingebeiteld gevonden, en die een zeer hoogen ouderdom moeten hebben, daar zij door de verwering reeds bijna geheel waren uitgewischt.

Er waren in dit kamp onder de mannen verscheidene met intelligente, en onder de vrouwen en meisjes met innemende, lieve gezichten.

De donkerbruine oogen, waarvan het wit soms een parelmoerachtigen glans heeft, staren u droefgeestig aan en het zwarte, soms tot op de oogen hangend ponnyhaar, dat door, uit verschillende planten bereide olie glanzend wordt gehouden, draagt veel bij tot het aanvallig voorkomen van vele Indiaansche meisjes. Jammer, dat het fraai gebouwde bovenlijf gedragen wordt door naar verhouding te korte en bovendien nog misvormde beenen (zie de afbeeldingen). Reeds als het kleine meisje begint te loopen, worden onder de knie en boven den enkel banden van katoen stijf vastgemaakt, die eene abnormale uitzetting der kuiten tengevolge hebben — een gewoonte, die sommigen willen terugvoeren tot het geloof, dat bepaalde lichaamsdeelen moeten worden samengedrukt, om ze krachtiger te maken.

Welk een treffende tegenstelling levert een Indiaansch dorp en zijne bewoners met een Boschnegerkamp op, vooral wanneer de indrukken, daar opgedaan, nog zoo versch in het geheugen liggen.

Bij de Boschnegers de zich in alles openbarende contrasten tusschen licht en donker, niet alleen in het groote, doch ook in de onderdeelen, bij de Indianen de schier verblindende verlichting van het opengekapte uitgestrekte terrein, en het gemis van bijna alle schaduw en die eenheid van kleur en toon, die over het geheel ligt uitgespreid.

Een voorliefde voor rood, eene kleur, die zoozeer in overeenstemming is met hunne koperkleurige huid, blijkt niet alleen uit de rood- en witgebloemde of effen roode stof, waaraan de Indianen voor hunne primitieve kleeding de voorkeur geven, en uit de grootendeels van roode kralen geregen, tot ver over de borst reikende halssieraden, doch ook uit de roode verfstof, de Orlean Roucou,

*) De Corantijn is de machtige grensrivier in het Westen der kolonie, de Kabalebo een voorname rechter zijtak.

die zij voor hun aardewerk gebruiken en die uit de zaden van een boom bereid wordt, de *Bixa Orellana*, welke, hier en daar in het kamp verspreid, deze merkwaardige omgeving nog hielp volmaken.

Uit de bijgaande figuren, voor het meerendeel naar photo's gedurende ons verblijf, gedeeltelijk naar vroegere opnamen *) ziet men, dat de kleeding der Indianen al zeer eenvoudig is. Bij de vrouwen bestaat deze slechts uit een vierkant doekje, pamboe genoemd, soms blauw, doch dat meestal uit een rood- en witgebloemde stof vervaardigd is, en voorzien is van lange franjes van wit katoen. Dit doekje, dat aan een meest stijf om het middel gebonden katoenen band bevestigd is, wordt somwijlen door een grooteren lap zonder franjes vervangen, die tot nog een eind onder de knieën reikt.

Bij feestelijke gelegenhedan wordt een lang, in fraaie plooien neerhangend kleed gedragen, bij de Indianen, die te Nieuw-Nickerie op 31 Augustus de feestelijkheden bijwoonden, van een witte stof, en dat aan een onder den linkerarm doorgetrokken en over den rechterschouder heengeslagen band bevestigd is.

Een gelijksoortige, doch kleinere pamboe, nu eens met, dan weder zonder franjes, of ook wel alleen de camisa, de smalle tusschen de beenen doorgetrokken en aan een om de heupen gebonden band bevestigde lap, is het eenvoudige kleedingstuk der mannen. Verscheidene mannen hadden, wellicht ter onzer eere, nog een tot aan de heupen reikenden borstrok met lange mouwen aangetrokken, want dit is hun feestgewaad, dat bij hun bezoek aan de stad wordt gedragen en waarin des avonds de geheele mannelijke bevolking op het dansfeest verscheen. (Zie de opname van den Indianen-dans).

Een groot deel der vrouwelijke bevolking was bij onze eerste wandeling door het kamp met het vervaardigen van het aardewerk bezig, dat onder den naam van Indiaansch aardewerk in Suriname algemeen bekend is, doch waarvan de meeste onzer landgenooten zelfs nimmer hebben hooren spreken.

Ik heb dit zeer betreurd, want de Indianen geven in deze kunst blijk van grooten artistieken aanleg, die wellicht, als deze industrie werd aangemoedigd, tot grootere volmaking leiden zou.

De vorm en teekening van de in nevensgaande figuur afgebeelde koelkan, die ik voor den prijs van slechts *f* 0.60 van de Indianen kocht, getuigen zeker van grooten smaak en ik ben overtuigd, dat deze producten van Indiaansche kunstnijverheid in onze groote centra van beoefening en waardeering van echte kunst gretig koopers zouden vinden.

Het zou mij hier te ver voeren, uitvoerig bij de vervaardiging van dit aardewerk stil te staan, daar men over dit onderwerp in verschillende werken uitvoerig wordt ingelicht.

Alle stadiën van bewerking konden bij het bezoeken der verschillende hutten gevolgd worden. Hier was een meisje bezig, den



blauwen leem, die veelal in de nabijheid van de hooge zandterreinen (savannen) gevonden wordt, te kneden en met het poeder van den tot houtskool verbranden bast van den Kwepiboom (Couepia guanensis A) te ver-

*) Door den Heer Julius Muller te Paramaribo. (zie blz. 314.)



INDIAANSCH AARDEWERK, UIT DE VERZAMELING VAN HET KOLONIAAL MUSEUM TE HAARLEM

mengen. Elders zagen we een jonge Indiaansche, gezeten op een uit een blok cederhout vervaardigd Indiaansch bankje, door opeenstapeling van worstvormige cylinders van dezen leem en door kneden met den duim aan het vormen bezig (zie bijgaande figuur) en sloegen aandachtig de buitengewone handigheid gade, waarmede zij in korten tijd een zóó volmaakt ronde gedaante en een zuiverheid van lijn wist te verkrijgen, die haar de bekwaamste pottendraaier niet verbeteren zou.

De merkwaardigste bewerking was zeker wel het beschilderen van het aardewerk met de uit de vrucht van den Tapoeripa-boom *) verkregen en met Cassiri, een melksap, gemengde zwartbruine verfstof, hetgeen na het inwrijven met de reeds genoemde roode kleurstof en na het bakken geschiedt en dat getuigenis aflegt van een zóó grooten smaak en vindingrijkheid, als men het zeker niet bij dit natuurvolk verwachten zou.

Omgeven door een aantal dartelende kinderen, zagen we in een der hutten een tweetal kunstenaressen aan den arbeid. Een harer had een zuigeling op den schoot en hoe het kind ook schopte en met de handen somwijlen het penseel greep, de artiste liet zich geen oogenblik afleiden, toonde zich zelfs in het minst niet verstoord, doch teekende bedaard door.

Nu en dan gleed het penseel wel eens een verkeerde richting uit, doch de harmonie der lijnen werd er niet het minst door verstoord.

In de grootste hut, die tot magazijn voor het voltooide aardewerk diende, troffen we twee fransche déportés aan, die drie maanden te voren van St. Jean in Cayenne gevlucht waren en nu bij de Indianen werkten, waar zij ten minste veilig waren, zoolang zij hun plicht deden.

Die arme kerels heb ik diep beklaagd, die bij dit natuurvolk als slaven werken moeten voor een weinigje voedsel, dat lang niet krachtig genoeg is voor den zwaren arbeid, die zij in dat afmattende klimaat moeten verrichten en die niet verder durven gaan, uit vrees van opgepakt en uitgeleverd te zullen worden. „A quoi en est l'affaire Dreyfus?" dit was de eerste vraag, die zij mij deden. Waren ook zij wellicht onschuldig verbannen of waren zij werkelijk schuldig aan een verschrikkelijke misdaad, waarvoor ze hun gansche leven op de ellendigste wijze zouden moeten boeten? Deze gedachten, die mij het genot van het verblijf bij de Indianen niet weinig getemperd hebben, kwamen telkens weder bij mij op, als ik die diepweemoedige uitdrukking op het ingevallen, hoekige gelaat dier ongelukkige bannelingen gadesloeg.

De kok wachtte ons reeds met ongeduld, toen we onze hut binnentraden. De tafel, mijn houten, met blik beslagen kleêr- en

*) Genipa americana L.

boekenkist, stond reeds gedekt en twee indianenbankjes, behakt en gesneden in den vorm eener schildpad (zie de plaat met Indiaansche voorwerpen) noodigden ons uit, plaats te nemen.

De, uit katoen gevlochten hangmatten van de kapiteinsfamilie waren nu weggenomen, en hadden buiten de hut reeds een plaatsje gevonden, waar de vrouw van den kapitein, vlijtig bezig aan den maaltijd *) voor haren man, in gezelschap van hare naar schatting respectievelijk 16- en 5-jarige dochters een aardige groep vormden.

Vóór den maaltijd mocht van mijn kant de aanbieding van een kleine hartversterking, uit dankbaarheid voor de groote gastvrijheid, die de kapitein ons verleende en voor de vele inlichtingen, die hij zoo vriendelijk was mij te geven, zeker niet achterwege blijven.

Onder het genot van een glas vermouth, een drank, die de kapitein wegens een lichte maagongesteldheid boven brandewijn verkoos, werden we nog omtrent tal van zaken, het leven der Indianen betreffende, ingewijd, die ik hier echter wegens de beperkte plaatsruimte achterwege moet laten. Het voornaamste, waarop Marius onze aandacht vestigde, was zijne aanstelling tot kapitein, die achter glas in een zwarte lijst, *ondersteboven* in de hut hing. Het belangwekkende document, dat de kapitein mij ook ondersteboven overreikte, luidde als volgt:

Commissariaat der Inlandsche bevolking.

Dit certificaat strekke aan

MARIUS

ten bewijze, dat hij is aangesteld tot kapitein van de Indianen in de Boven-Cottica, dicht bij het Boschnegerdorp Tamarin.

PARAMARIBO, 1 Oct. 1892.

De Gouvernements-Secretaris belast met het toezicht over de Boschnegers en de Indianen.

ՌՌՌՌՌՌՌՌ †)

Toen de soep werd opgebracht, stond Marius op en wachtte buiten de hut onder druk gesprek met zijn aanstaanden schoonzoon, een negerjongen, die reeds eenigen tijd bij de Indianen verblijf hield, zijne schotels af, welke zijn vrouw zonder een woord te zeggen op den grond neêrzette.

Zooals gewoonlijk werd na den maaltijd de hangmat opgezocht. Nauwelijks had ik mijne leden daarin uitgestrekt, of ik moest mij overeind richten door stekende pijn in den enkel. Vermoedende, wat de oorzaak was, riep ik mijn kok, die een onderzoek instelde en plotseling lachend uitriep: „een chica!" Ik zou dus Suriname niet mogen verlaten, zonder ook de onaangenaamheden van een zandvloo ondervonden te hebben.

Ik had met muskieten, patatteluizen, met koeparies (teeken) kennis gemaakt, nu nog tot slot een zandvloo. Nauwelijks hadden de beide Indiaansche meisjes, die den ganschen dag in de naburige hut ijverig bezig waren geweest, het woord chica gehoord, of ze



AIDÉ, GEZETEN OP EEN INDIAANSCH BANKJE, BEZIG MET VORMEN VAN EEN POT UIT WORSTVORMIGE CYLINDERS VAN BLAUWEN LEEM.

*) Ton-tom — die uit gekookt cassavemeel bereid wordt en als een groote geele bal wordt opgediend — met gebakken vischjes.

†) Deze figuur stelde de handteekening voor.



INDIAANSCHE HUTTEN, RECHTS HET MAGAZIJN VOOR HET AARDEWERK.

terwijl de photograaf instelde, op coquette wijze haar halssieraden en haar pamboe ordenden. Ook Marius verscheen in zijn statie-costuum en wenschte met de sigaar in den mond genomen te worden.

Hoe angstig en woest de Boschnegers zich tegenover de camera hadden gedragen, zoo verheugd en verrukt waren de Indianen, toen zij bemerkten, wat er gaande was.

In een der hutten was de bereiding van cassavebrood in vollen gang. Het stampen van den gesneden of geraspten cassavewortel, het uitpersen van het vergiftige sap in de matapi, een uit den bast eener Arundinacee gevlochten elastische buis, het zeven van het als brokken uit deze buis te voorschijn komende meel, en eindelijk het bakken op de ronde ijzeren plaat — van al deze bewerkingen ontvangt men door de beide nevensgaande platen, naar opnamen der voor- en achterzijde van de ruime hut, een heldere voorstelling.

Ik had op mijn tweeden tocht door het

traden op mijn hangmat toe, bezagen aandachtig het zwarte plekje, dat zich op de huid vertoonde en maakten onmiddellijk aanstalten tot de operatie.

Aloena, de jongste van de twee, later *) door den katholieken geestelijke Maria gedoopt, nam de door haar onderlip gestoken speld en begon bedaard de huid los te maken, ten einde het nestje met eieren, dat zich daaronder bevond, uit te kunnen knijpen.

Nadat dit geheel zonder pijn verricht was, kwam Aidé, later Louisa gedoopt, met een weinig asch en wreef dit op de wond, waarna de handige operatrices zich weêr verwijderden zonder een woord van dank af te wachten.

De fransche bannelingen schepten er blijkbaar vermaak in, dat ik ook al met deze beruchte Surinaamsche zandbewoners kennis had gemaakt en de vroolijkste van hen vond het zelfs „chic d'avoir un chique."

Uitgestrekt in mijn hangmat, vloden, onder interessant gesprek met mijn kok en onder het genot van de aanschouwing van de bedrijvigheid der vrouwelijke leden van Marius' familie, de uren na den maaltijd snel voorbij, en was het spoedig vier uur geworden, de beste tijd in de tropen voor photographische opnamen.

Het eerst waren de Indiaansche meisjes Aloena, Aidé en Joeni aan de beurt, die,

*) Mij werd verteld, dat de Indianen zich laten doopen in ruil voor een „sopi".



Aloena. Aidé. Joeni.
INDIAANSCHE MEISJES.

Indiaansche dorp mijne verzameling snuisterijen: kralen, broches, ringen, spiegeltjes en linten medegenomen. Overal was ik spoedig omringd door een aantal vrouwen en meisjes, die nieuwsgierig, doch met de grootste bedaardheid den inhoud der verschillende doozen inspecteerden. Zij toonden echter niet de minste bewondering „voor al dat moois". Zelfs de fraai gekleurde glaskralen, die menig Hollandsch boerinnetje in verrukking zouden hebben gebracht, schenen haar niet te bekoren en werden minachtend weêr in de doos geworpen. Enkele kleine, gelijksoortige roode en witte kraaltjes, als waaruit hare fraaie halssieraden geregen zijn, werden daarentegen onmiddellijk uit een doosje te voorschijn gehaald. Ik stond verbaasd over den fijnen smaak bij die eenvoudige kinderen van het bosch.

Ook in het gebruik van de verschillend gekleurde linten, die ik kwistig onder de vrouwelijke bevolking had rondgedeeld, verried zich de afkeer voor bonten opschik, want toen ik langs de verschillende woningen naar mijn hut terugkeerde, hadden een aantal meisjes haar beide lange zwarte vlechten met een lichtrood strikje samengebonden.

Na het avondeten zou het dansfeest plaats hebben. Reeds toen het nog licht was, vond ik Aloena en Aidé in hare hut met de door mij geschonken spiegeltjes in de hand, ijverig bezig, zich het aangezicht door middel van penseel met het sap van de tapoeripavrucht te beschilderen, met groote zorg de fijne horizontale strepen over wangen en voorhoofd aanbrengend, waarmede de Indiaansche meisjes steeds op de feesten verschijnen (zie de afbeelding op blz. 313). Zij hadden echter den tijd, want eerst tegen acht uur vulden de beide naast elkander gebouwde hutten en de kleine ruimte tusschen beide, zich gaandeweg met jongens en mannen, meest flink gebouwde kerels met intelligente, doch ietwat droomerige gezichten, en namen deze op hunne lage bankjes plaats.

De kapitein, in wit kostuum, had zich tegenover ons aan onze geimproviseerde tafel, mijn kleêr- en boekenkist, nedergezet, in stilte genietende van een glas vermouth en van een sigaar, die ik hem had aangeboden. Zoo zaten wij geruimen tijd bij elkander onder het licht van de door mij medegebrachte lantaarn. Meer en meer vulde zich de kleine ruimte met mannen en jongens. Ook de beide déportés, waarmeê ik des morgens had kennis gemaakt, waren reeds tegenwoordig.

Daar traden ook de twee andere déportés, die voor de Indianen werken, de hut binnen, een van welke, met zijn typisch hoekig misdadigersgelaat door zijne kameraden begroet



CASSAVEBROOD-BEREIDING.

werd met „bonsoir Léon."

Eindelijk, omstreeks 9 uur kwam er een weinig beweging. Een zestal jongens verwijderde zich, om na een kwartier met drie groote met zwijnevel bespannen trommels (zie plaat op blz. 252, eerste gedeelte) terug te keeren. De beide hutten werden door een balk verbonden, waaraan de drie trommels in een rij werden opgehangen.

De toeschouwers hadden zich reeds achter en om de muziek geschaard, toen de kapitein opstond en mij zeide, dat de ruimte te klein was en wij maar moesten verhuizen.

De trommels werden weêr afgenomen en de gansche stellage op de open ruimte vóór een andere hut opgesteld. Hier moest een



CASSAVEBROOD-BEREIDING.

raamwerk van bamboestokken in elkander gezet en stevig in den grond bevestigd worden. Aan dit raamwerk werden aan lange touwen de zware trommels opgehangen.

Naast de trommelslagers werden twee van die praktische en toch niet onelegante bankjes, voor den kapitein en mij neêrgezet, terwijl daarachter de overige toeschouwers plaats namen, allen op hunne bankjes, behalve de kleine jongens, die op den grond neêrhurkten.

De vier fransche bannelingen zetten zich in de breedte van de dansplaats neder.

De kapitein had ten teeken zijner waardigheid den regeeringsstaf, den stok met grooten zilveren knop naast zich staan.

Zoo was het reeds tien uur geworden, toen de kapitein een sein gaf en 11 jonge mannen, allen netjes in witten borstrok gekleed, waaronder de franjes der camisa te voorschijn kwamen, naar voren traden en zich in een halven cirkel schaarden, die aansloot aan de inmiddels verschenen neêrgehurkte vrouwen en meisjes.

De vrouwen waren ditmaal in feestgewaad; de meesten droegen, nevens de pamboe, een donkerrooden doek, die op een der schouders was vastgeknoopt. Het geheel, weder verlicht door een aantal op den grond geplaatste blikken lampjes, maakte een geheel anderen, doch niet minder phantastischen indruk, dan die, waarvan ik den vorigen avond in het boschnegerkamp had genoten.

Eindelijk begon de dans met een praeludium, dat uit een hoogst eentonig gezang bestond, dat alle gezangen of samenspraken voorafgaat en dat wij in Nickerie phonographisch hebben opgenomen.

De zang werd in gelijke intervallen begeleid door de trommels en door een van warimboriet gevlochten en met zaden, joro-joro *) gevuld korfje, krawassi of krabassi genoemd, waarmede een der meisjes aan een langen stok op den grond stampte.

Op deze muziek

Moderato.

terere rérere terere rérere

terere rérere terere rérere

Allegro.

piu moto.

rall.

Tempo primo.

terere rérere enz. enz.

piu moto.

---

*) Zaden van de Cerbera Thevetia L.



lieten de mannen hun bovenlijf in langzame bewegingen nu eens van links naar rechts, dan weêr van voren naar achteren gaan, steeds op de plaats staan blijvend.

Daarna begonnen ook de vrouwen en meisjes, die, twee aan twee naast elkander staande, op de maat der muziek tegelijk de knieën doorbogen, terwijl zij aandachtig de bewegingen van elkander volgden.

Langzamerhand werden de dansers een weinig levendiger, en begonnen zij in een kring, elkander vasthoudende, rond te loopen, de mannen voor- de vrouwen achteraan, eerst langzaam, doch gaandeweg vlugger. De dans zelve was, vergeleken bij die der Boschnegers, noch schoon, noch interessant. De ronddraaiende groep, de vrouwen en meisjes met hare strakke gezichten, de mannen en jongens elkander glimlachend aanziende, deed mij denken aan een troepje kinderen op een partijtje, die spelen moeten, doch niet in de rechte stemming kunnen komen.

Bovendien miste ik de gracieuse bewegingen, die de Boschnegermeisjes en kinderen al dansende te bewonderen gaven en de forsche, lang niet onelegante beenbewegingen, die de Boschnegers ons hadden laten zien. Het geheel, de groepeering, de kleur en de belichting in die phantastische omgeving was echter onovertroffen.

Bij afwisseling deelde onze kok cakes en suiker rond. Ook de mannen namen dit aan, om het echter dadelijk den vrouwen over te reiken, die met handen vol weggingen, om den voorraad in veiligheid te brengen.

De photograaf had zijn toestel achter de toeschouwers opgesteld, met toestemming van den kapitein, die het helle licht niet vreesde, en verzekerde, dat zijn volk er niet van zou schrikken.

Juist op het oogenblik, dat de dansers snel in het rond draaiden, ontbrandde het magnesiumpoeder. Een oogenblik verspreidde zich het verblindende licht over het kamp, dat mij het gezicht korten tijd benam, doch dat de lakonieke Indianen niet van streek vermocht te brengen. Want zij bleven kalm doordansen.

Om 1 uur des nachts danstten zij nog, steeds onder hetzelfde eentonige gezang, begeleid door de rythmische slagen op de groote trommels, steeds met dezelfde langzame bewegingen, zoodat ik naar het einde verlangde.

Het scheen echter, dat ik zelf een einde aan het feest maken moest, want nog altijd dwarrelden de dansers voor mijne oogen, in de hoop, dat mijn kok voor de zooveelste maal met de flesch zou rondgaan.

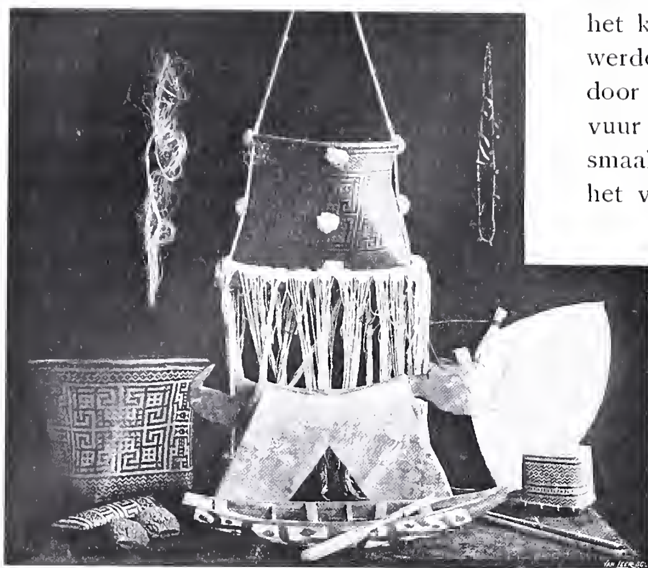
Ongeduldig stond ik op en vroeg den kapitein verlof, een enkel woord te mogen spreken. Ik plaatste mij vóór de toeschouwers, omringd door de onvermoeide dansers en danseressen en sprak in het Fransch eenige woorden van dank en tevredenheid, die door den kapitein in de Indiaansche taal aan zijn volk werden overgebracht.

Met tegenzin bediende ik mij van de



Marius. H. van Cappelle.

TOESCHOUWERS EN TROMMELSLAGERS.
INDIANENDANS, OPNAME BIJ MAGNESIUMLICHT.



EENIGE DOOR MIJ UIT HET INDIANENDORP MEDEGEBRACHTE VOORWERPEN.

Bromeliavlas. Uit warimboriet gevlochten mandje. Sigarenkoker. Indiaansche noten. (Bokkenoten.)

Mandje, dat met den katoenen band voor het voorhoofd, op den rug gedragen wordt. Zitbankje van cederhout in den vorm van een schildpad. Model van een Indiaansche corjaal.

Deel van een halsketting. Waaier uit bladreepen van den Awarrapalm gevlochten, om het vuur aan te houden. Korfje van warimboriet gevlochten. Indiaansche sigaretten.

fransche taal, wetende, dat vele Indianen in Cayenne de Fransche taal verstaan en zelfs spreken, en dat de Indianen in de naburige Engelsche kolonie op meerdere plaatsen onderwijs genieten en velen vloeiend Engelsch spreken.

Hij, die, zooals ik, met de oorspronkelijke bewoners van Suriname kennis maakte, moet het zeker in hooge mate betreuren, dat dit merkwaardige volk met zijn aangeboren indolentie en zijn zucht tot het gif, dat de beschaving het bracht, tot ondergang gedoemd is.

Het Moederland draagt de schuld van het treurig lot der arme Indianen, die wij, gepaaid met geschenken te midden hunner onmetelijke wouden aan zich zelf hebben overgelaten, doch die onder verstandige leiding en door de zegeningen van eenvoudig onderwijs, voor de kolonie van onschatbaar nut hadden kunnen worden.

Met deze gedachten trad ik met mijn reisgenoot onze hut binnen, in wier nabijheid wij Aloena en Aidé nog bezig vonden aan het koken van cassavepap. Zeldzaam schoon werden de fraaie gestalten der beide meisjes door de opflikkerende vlammen van het houtvuur verlicht. Toen de pap gereed en met smaak genuttigd was, hingen zij hoog boven het vuur hare hangmatten op, waarin zij met een krachtigen zwaai harer lenige lichamen verdwenen, nog eenigen tijd gehuld in den rook van het knetterende hout.

Het was nu volmaakt stil in het kamp, toen ook wij onze, in de hut des kapiteins gespannen, hangmatten opzochten.

Midden in den nacht werd ik in mijn slaap gestoord door een vreemdsoortig geluid, dat mij herinnerde aan dat, hetwelk de krawassi bij den dans had voortgebracht en dat begeleid werd door een soort brullen, zuchten en weenen. Den volgenden morgen vroeg mijn kok mij, of ik het piaien wel gehoord had.

Het geluid was dus dat van den Piaiman geweest. Als er een ernstige zieke in het kamp is, roept de Piaiman, zooals er in elk groot kamp een is, met de zoogenaamde maracca, een uitgeholde, met steentjes gevulde kalebas, de spoken of de booze geesten aan, en spreekt met hen — nu eens smeekend, zuchtend en weenend, dan weêr dreigend en eindelijk brullend.

Wat de Piaiman tot den geest ten gunste van den zieke in het midden weet te brengen, wordt door den geest bij monde van den Piaiman beantwoord.

Eindelijk noemt de geest, volgens mijn kok, het geneesmiddel voor den zieke, dat uit aftreksels van verschillende bastsoorten of wortels bestaat, die in de Europeesche geneeskunde niet bekend zijn.

Toen het reeds schemerde, werd ik al weder uit den slaap opgeschrikt. Nu was het de hond, die onder het tot op den bodem neêrhangend muskietennet van mijn hangmat gekropen was en daarin verward geraakt, angstig blaffend aan de stokslagen van de bezorgde kapiteinsvrouw trachtte te ontkomen.

Het was reeds een en al beweging in het kamp Marius zat zijn ton-tom te eten; Aloena en Aidé hadden haar cassavepotje op het vuur staan; eenige mannen en jongens stonden met pijl en boog gereed, om op de jacht te gaan, terwijl de aanstaande schoonzoon van den kapitein, de trage negerjongen, in de nabijheid van zijn geliefde Aidé neêrhurkte, onder het genot van een Indiaansche sigaret.

Verlangend om de heerlijke morgenlucht met volle teugen in te ademen, verliet ook ik mijn hangmat en zette mij, na eene verkwikkende verfrissching aan de rivier en na slaapbroek en kabaai voor mijn kaki verwisseld te hebben, op mijn bankje naast den droomerigen negerjongen neder. Hij rolde ook voor mij een weinig tabak in den lichtbruinen bast van den barklakboom*) en reikte mij de 30 cM. lange sigaret over, na eerst een trekje te hebben genomen.

Van dit bewijs van vertrouwelijkheid en vriendschap maakte ik gebruik, hem naar zijne huwelijksplannen te vragen.

„Ik ben nog niet geheel gereed," antwoordde hij. „Met den aanleg en de beplanting van mijn kostgrond ben ik druk bezig. Ook de kleine corejaal, zonder welke geen Indiaan toestemming tot het huwelijk kan krijgen, is bijna gereed, doch met de vervaardiging van den grooten corejaal, die voor bezoeken aan de stad dienst moet doen, kan ik nog wachten, daar deze eerst met nieuwjaar noodig zal zijn."

Aidé, zijn uitverkorene, maakte zich intusschen met Aloena gereed, om op de achter het kamp liggende kostakkers cassave te gaan halen. Met de groote, uit een houtige liaan gevlochten draagkorf op den rug, aan een om het voorhoofd geslagen bastreep van den barklakboom bevestigd, verdwenen de beide meisjes in het heerlijke groen achter het kamp, weêr een ganschen dag van onafgebroken arbeid aanvangend.

Voor ons was het wel een dag van rust, na de vermoeiende dagen, welke achter ons lagen, doch die niet zonder nieuwe indrukken ten gunste van het merkwaardige Indianenvolk voorbijging, en die mij weder nieuwe argumenten zou brengen voor de juistheid der uitspraak van O. Löw: „dasz gerade diejenigen, welche sich abfällig und negirend über den Indianer äuszern und ihm jede Befähigung für Zivilisation, jede Neigung zu edlem Handeln absprechen, meistens nicht zu den bessern Gliedern der weiszen Gesellschaft zählen."

Dat de beschaving van het Indiaansche ras wegens zijne aangeboren indolentie en wegens het gemis van eenig streven in een bepaalde richting groote moeilijkheden oplevert, valt niet te ontkennen, doch ik geloof dat er voldoende gegevens voor de overtuiging voorhanden zijn, dat de Indiaan voor beschaving vatbaar is.

In Nickerie maakte ik kennis met een volbloed-Indiaan, die op de Roomsche school te Paramaribo onderwijs had genoten, goed Nederlandsch sprak en die zoowel in kleeding en manieren het type was van een gentleman.

Waarom hebben wij het in onze kolonie zoover laten komen, dat de Indianen niets liever verlangen dan alleen gelaten te worden te midden hunner eindelooze wouden? Waarom heeft men hen niet gaandeweg tot een onmisbaar element voor de exploitatie onzer zoo rijke kolonie trachten te ontwikkelen, zooals elders, waar men de Indianen tot een tevreden landbouwend volk heeft weten te maken, of waar zij bij de houtvelling den kolonist onschatbare diensten bewijzen.

Kunnen wij met de hand op het hart verklaren, dat wij in dit opzicht niets verzuimd hebben?

(Slot volgt.)

*) De bast van dezen boom (Lecythis Ollaria L.) wordt niet alleen als sigarettenpapier (oelimani) doch ook, wegens zijne buitengewone sterkte, gebruikt om lasten aan te dragen.

GEDICHTEN

DOOR

JEANNETTE NIJHUIS.

STILTE.

Nu, stil mijn Lief, heel stil zoo wil ik zijn,
Wil om mij veil'ges Liefde's cirkeling —
't Gewoel maakt moe — dan slaapt Herinnering,
Nu maakt haar stem uit diepe zieleschijn.

Eerst zacht gezang van zee in één refrein
Van doffe daling, hooger schittering·
Een lange harptoon, die in 't vèr verging,
Een golf, die brak — een schoonheid, enkel schijn.

Nu lacht mijn Liefde in teere lentepracht,
Lief, kus me zacht — bloemen verwelken snel,
En droomen beven voor den killen nacht
Als witte vlinders, nà hun zonnespel.

Het Leven doodt — Herinneringsstem angst snèl...
Nu stil, mijn Lief... en kus me zacht, héél zacht.



DROOMGELUK.

De boomen bottend tegen 't lage blauw
Van open Hemel — stralend zongebied —
Een verre vijver tintlend tusschen 't riet,
De blijde weiden glanzend nog van dauw . . .

Zoo gingen wij — want scheiding was er niet,
Mijn Lief en ik door goudene landauw . . .
Der steden weedom — ik gedacht het nauw;
Mijn vlugge voeten vloden 't menschverdriet.

Hoog steeg mijn ziel met 't leeuwerikgefluit,
Over de duistre, wreede wereld uit
Die mij wou kluistren op háár slavenbaan . . .

Gebenedijde door mijn Liefde en Kunst,
In 't vrije blij . . . verheerlijkt Godsbestaan
Met Godenlach om kleine menschengunst.

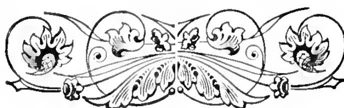
LIEFDE.

Voel de streeling van mijn handen,
Voel de kussen van mijn mond,
Leg je armen om mij rond,
Lief we zijn in liefdeslanden.

„Hoe je blikken mij omspanden,
Hoe je woordenmacht mij bond"
Streel mijn willig, welig blond —
Droom nu, Lief — van liefdeslanden.

Voel je niet *mijn* lippen branden,
Die je, zoekend, *altijd* vond?
Liefde gaat, geheimend rond.
Liefde goudt haar eeuwige banden.

„Hoe jouw oogen mij doorvlamden,
Hoe je ziel *mijn* ziel verstond"
Weet je nog — dien zoeken stond?
Droom, mijn Lief — in liefdeslanden.





DE GELEERDE IN GEPEINZEN.
FERDINAND BOL.

DE HOLLANDSCHE MEESTERS IN DE ERMITAGE TE SINT PETERSBURG. DOOR MAX. ROOSES. † † † † † † † † † † †

FERDINAND BOL. — Evenals Gerbrant van den Eeckhout behoort Ferdinand Bol tot de dichte schaar der leerlingen en volgelingen van Rembrandt, die zich terecht een goeden naam verwierven in hunnen tijd en dien tot op onze dagen behielden. Het waren meestal mannen van een zeer degelijk talent, voor wie de hanteering van het penseel geen geheimen had, die een groep ordentelijk wisten in een te zetten, een model met juistheid wisten weer te geven; maar die, al bekleedden zij met alle eer den tweeden rang, zich nooit tot den eersten verhieven. Er leeft iets van Rembrandt in hen voort; zij zijn schilders, men zou zeggen minder door Gods genade dan door zijn lessen en voorbeeld; zij teren op zijn genie, maar blijven zonder eigen levenskracht. Zij bezitten dan ook geen eigen overtuiging; zij hebben die van den grooten voorganger óvergenomen en verzaken haar zoohaast zij er eene andere leeren kennen. Of de nieuwe beter is dan de oude, daar breken zij zich het hoofd niet mee; zij valt meer in den smaak van den dag en van het groote publiek en dit volstaat hun. Zij hebben over het algemeen geene andere geschiedenis dan dit overgaan van het eene geloof tot het andere, tenzij de datums van hun geboorte en sterven.

Ferdinand Bol werd geboren te Dordrecht in Juni 1616 en gedoopt in de hervormde kerk, zijn vader was een heelmeester van beroep en een man in goeden doen. In welke omstandigheden en wanneer de toekomende schilder naar Amsterdam vertrok weten wij niet. Er is altijd gezegd en er bestaat geen reden om er aan te twijfelen, dat hij al heel jong naar de groote stad verhuisde en daar bij Rembrandt in de leer ging. Een der weinige oorkonden, welke wij bezitten, bewijst dat nog in 1640 de betrekkingen tusschen den ouden en den jongen schilder nauw en vriendschappelijk waren. Den 30sten Augustus toch van dit jaar teekent Bol als getuige een akte, waarbij Rembrandt Dr. Gaspar van Campen machtigt te ontvangen wat de tante van Saskia van Uylenborch aan Rembrandt's vrouw gelegateerd heeft. In 1652 kocht hij terzelfdertijd als zijn medeleerling Govert Flinck het poorterschap te Amsterdam. Bol genoot bijval; hij schilderde ontelbare portretten van rijke lui, die hem goed betaalden; hij woonde te Amsterdam op de Keizersgracht en later op de Heerengracht. In 1673 werd hij regent van het Oude-Zijds-Huiszittenhuis, een ambt, dat door het Magistraat alleen aan voorname lieden, als die wier portretten wij op de Regentenstukken zien staan, werd opgedragen. De instelling was gesticht om lieden, die met hun handenarbeid niet genoeg wonnen om in hun onderhoud te voorzien, wekelijks brood, boter, kaas en andere nooddruft en des winters turf te bezorgen; hare jaarlijksche uitgaven bedroegen wel zes tonnen gouds.

Ferdinand Bol overleed in Juni 1680 en werd den 24sten dier maand begraven.

Hij schijnt niet zeer vroeg begonnen te zijn eigen werk voort te brengen. Zijn oudste gekend stuk is van 1642, een vrouwenportret in het Museum te Berlijn. Van 1644 kennen wij er meer dan één. Vooreerst een *Rust in de Vlucht van Egypte* in het Museum te Dresden, dan de *Engelen en Vrouwen bij het graf van Christus na de Verrijzenis*, in het Museum te Kopenhagen en een *Mansfiguur* in het Museum te Berlijn, dat een studie schijnt te zijn voor het voorgaande werk. Deze oudste stukken behooren ook tot zijne beste. Het vrouwenportret te Berlijn, in helderen doorschijnenden toon, is een van zijn voortreffelijkste conterfeitsels. Zijn stuk te Kopenhagen is wellicht het volmaakste, dat hij voortbracht. Het onderwerp is stoutmoedig opgevat: een der engelen staat op den boord van het graf, de andere in den kuil; van de vier vrouwen is de eene neergeknield en valt met de handen op den grond; de tweede is neergehurkt en slaat de handen open; de beide andere staan recht en slaan de handen in de hoogte, met de verbazing op het gelaat en de ontroering in het gebaar. De lichtwerking is blij en helder, aan de eene zijde met zilver, aan de andere met goud doorstraald. In deze eerste werken toont Bol zich werkelijk zijn meester waardig. Ook andere niet gedateerde stukken treffen ons door hun Rembrandtachtige schoonheid:

zoo de *Hagar in de Woestijn* in de Schönborn-galerij, een *Meisjesportret* in de Liechtensteinsche-galerij te Weenen, een *Manskop* in het Museum te Budapest, een portret te Frankfort, twee portretten, zoogezegd Govert Flinck en zijne vrouw, te München.

In zijne fantasiestukken bleef Ferdinand Bol het langst trouw aan den trant van zijn meester. Zoo schilderde hij herhaaldelijk in navolging van zijn grooten voorganger geleerden en filosofen in gedachten verzonken; de Louvre bezit er zoo twee, het Koninklijk Museum te Brussel één en ook in de Ermitage ontmoeten wij er drie. In al deze stukken vinden wij den ouden man weer, grijs van haar, maar krachtig nog van geest, levende afgezonderd van de wereld voor zijne studiën en met zijne gedachten, gedost in een gewaad, dat evenmin tot de wereld van alle dagen behoort als de man die het draagt.

Bol's historische stukken roepen evenzeer de herinnering aan de geliefkoosde onderwerpen zijns meesters te binnen; het zijn meest gebeurtenissen uit den Bijbel: *Hagar in de Woestijn, Jacob's droom, Jacob voor Pharao, Joseph die den droom uitlegt, Abraham's Offerande, Naaman bij den profeet Elias,* stukken met meer zieleleven dan lichamelijke beweging.

Evenals Rembrandt was hij vooral een portretschilder; hij schilderde zijne modellen meest afzonderlijk, soms paarsgewijze gegroepeerd; ook eenige *Regentenstukken* bracht hij voort: de Regenten van het Huiszittenhuis, onder welke hij zich zelf bevond, van 1657; de drie Regentessen van het Leprozenhuis en de vier Regenten van hetzelfde gesticht, welke drie stukken zich nu in het Rijksmuseum te Amsterdam bevinden en de regenten van het Leprozenhuis van 1649, nu in het Stadhuis te Amsterdam, dat tot zijn merkwaardigste werk wordt gerekend.

In de tweede helft van zijn kunstenaarsleven en meer bepaald kort na 1650 verlaat hij zijn vroegeren trant en gaandeweg wijkt hij er meer en meer van af. Hij zegt vaarwel aan de fantazie om over te gaan naar de werkelijkheid, hij verzaakt aan het geheimzinnige licht, om zich in de volle helderheid te begeven. Ware het nu de ware wereld die hij zocht, met hare duizend toevalligheden en het echte licht met zijn tallooze spelingen, men zou hem geluk moeten wenschen met zijn ommekeer. Maar hierop had hij zijne zinnen niet gesteld: hij geraakte verslingerd op een leven en op menschen zooals de mode van den dag die gaarne zag in levenden lijve en in schildering: beschaafd, gemanierd, hoffelijk, zonder kreuken in het uiterlijke, zonder plooien in den geest; meer nog, hij verplaatste gaarne zijne personages in een droombeeldig bestaan, opgevat naar schoolsche begrippen. Moeder en dochter worden *Minerva les gevende aan een jong meisje* (1663); Man en vrouw worden *Theseus en Ariadne* (1664). Het licht wordt vol, gelijk, zonder veel schaduwen, zonder hoogen glans als in een wereld vol room en bloesem, zonder wolken, zonder zorgen. Zijne menschen zijn deftig, tevreden, kalm, zonder rimpel in het gelaat, glimmende en bol van uitzicht. Hij blijft altijd een schilder van talent; den eigen weg, dien hij ingeslagen heeft was een gelijke, een gladde, liep niet ver in de hoogte noch in de diepte; hij bleef een volgeling van Rembrandt, maar een bezadigde, een geloovige die zich ten halve had bekeerd en wereldsch was geworden.

Er is geen naam, met wien die van Rembrandt zoo gedurig samenloopt als die van Bol. In onze dagen schreef een rumoerzieke beeldstormer een boek om te bewijzen, dat wat wij aanzien als werken van Rembrandt eigenlijk stukken van Ferdinand Bol zijn; zooals kort te voren een lijder aan dezelfde kwaal had voorgesteld de werken van Shakespeare op Bacon's naam te plaatsen. De waarheid is dat er geen werken van Rembrandt op Bol's naam staan, maar dat er vele van Bol op Rembrandt's naam geplaatst werden, een feit dat dan toch altijd bewijst dat er in vroeger tijd hier en daar menschen gevonden werden die den leerling deze groote eer waardig achtten. Zoo zijn er in de Ermitage onder Bol's werken niet minder dan vier, die een valsch handteeken van Rembrandt dragen, dat er op stond vóór zij in dit Museum kwamen. De twee fraaie portretten te Munchen, van welke wij hooger spraken, waren tot voor korten tijd nog op dezelfde wijze gemerkt. Een bewijs zal men zeggen hoe onvolmaakt de groote meester vroeger gekend was. Zeker;

maar een bewijs toch ook hoe gemakkelijk men het achtte werken van den hier besproken leerling voor die van zijn meester te doen doorgaan.

De Ermitage te St. Petersburg telt twaalf stukken van Ferdinand Bol, negen portretten en drie fantazie-stukken.

Om met deze laatste te beginnen treft ons vooreerst de *Geleerde in gepeinzen* (Nr. 852), wiens afbeelding hierbij gaat. Het is een statig regelmatig figuur, een krachtige grijzaard nog, met langen vollen baard; hij draagt een grijze muts met pels omboord, een geel kleed waarop een gouden ketting prijkt, een zwarten met pels gevoerden mantel. Hij zit in een armstoel met het hoofd op de rechterhand en met den elleboog op een tafel leunende, waarop boeken en een wereldbol te zien zijn. De linkerhand rust op den arm van den stoel. De achtergrond is grauw. Een vol maar zeer zacht licht valt op zijn hoofd, borst en rechterarm; de andere zijde staat in de schaduwe, behalve de vingeren der linkerhand. Op boek en wereldbol ligt een halve klaarte. Zeer malsch en fijn is het licht, met veel gevoel voor de schoonheid van zijn speling en werking is het over het figuur verspreid. Teekening en toetsing verraden een penseeler, die het ambachtelijke van zijn kunst ten volle meester is; maar het diepe in den denker, het roerende in den droomer, de verre blik in verleden en toekomst, die ons zoo innig kunnen aangrijpen in Rembrandt's werken schieten hier te kort. Men krijgt het uiterlijk van een prachtmensch te zien; het lichaam en de kleedij van den meester zijn weer te vinden; maar de personage is algemeen, het zieleleven alledaagsch geworden.

In andere werken van denzelfden aard trachtte Bol weliswaar dichter te naderen bij zijn scheppenden voorganger. Zoo laat hij zijn Filosoof uit het Museum van Brussel vragend en zoekend in de ruimte blikken en verlicht hij het studievertrek met warm schemerlicht; maar daar treft nog meer dan hier het groote verschil tusschen meester en leerling en de minderheid van dezen laatste.

Een tweede geleerde (Nr. 847) is een oud man met patriarchaal voorkomen, die een roode fluweelen muts draagt en een wijden groenachtigen tabbaard; hij zit te schrijven voor een tafel overdekt met een rood tapijt, waarop men boeken en een wereldbol ziet. Hij steunt zijn elleboog op die tafel en streelt zijn langen baard. De trant is dezelfde als die van het vorig stuk; een krachtig, mannelijk figuur in een gewaad van gezochte schilderachtigheid, in helderen toon en speelsch licht.

Een derde geleerde (Nr. 856) in pelzen muts en rooden pelzen mantel zit voor een tafel waarop boeken liggen, maar waarop bij uitzondering geen wereldbol staat. Hij houdt zijn bril in de hand en is in overweging verdiept. Het is een der stukken, die het valsch handteeken van Rembrandt dragen. De toon is wat warmer dan bij de vorige werken, maar de uitvoering is dezelfde: verzorgd en handig. Het motief moest den kunstenaar bevallen, maar de talrijke herhalingen ervan duiden geringen rijkdom van vinding aan.

Onder de portretten schijnt mij dat der zoogezegde gravin van Nassau-Siegen (Nr. 845) het beste: een jonge vrouw in een donker violetkleurige kleedij met zeer breede mouwen, een rood mutsje met goud geborduurd op het hoofd, van hetwelk een gele sluier op de schouders daalt, leunt met beide armen op den vensterdorpel. Zij blikt naar omlaag en wendt zich naar den rechten kant om verder naar de linkerzijde te kunnen zien. Het is een aanvallig figuur in een juist opgemerkte beweging, vol leven en waarheid. De vleeschtint is warm, er is spel in de schaduw, sterk contrast tusschen licht en donker. Het stuk staat het dichtst van al bij Rembrandt en heeft dan ook langen tijd dezen naam gedragen.

Een paar andere portretten, man en vrouw, (Nrs. 848 en 849) dragen dien naam nu nog. Het zijn stukken van omstreeks 1660 — misschien wel van 1657 — een datum die achter de valsche handteekening te lezen staat. Het zijn staaltjes van die zeer deftige, glad uitgevoerde portretten, wier tint tusschen room en kaas zweeft, patriciërs voorstellende, die goed figuur wilden maken in hun voornaam salon.

Tot de oudere werken behoort het portret van een jong man (Nr. 850), wiens lange blonde haren op de schouders vallen; hij draagt een rozig fluweelen mutsje, een zwart vest

en een lichten bruinen mantel. Tegen den donkeren achtergrond komt hij krachtig uit, op het gelaat valt een flinke lichtslag. De borsteling is breed, zelfs eenigszins ruw. Zoo ook een jong man (Nr. 853) met een donker grijs vest van satijn, een witten kraag en een zwarten mantel. Hij draagt een zwarten hoed, onder wiens breeden rand een schaduwslag op het voorhoofd valt; de handen zijn in bruinen vleeschtoon. Het ontbreekt hier niet aan afwisseling van toon, maar de schildering blijft altijd vlokkig en mist hoogere kracht.

Een stuk, dat vroeger aan Rembrandt werd toegeschreven en daarna werd gerangschikt onder de werken zijner school, heeft iets van de fantasie van den grooten meester in de kleedij, bestaande in een harnas en helm met witte pluim. Met de eene hand steunt de man op een zwaard met de andere op een hellebaard. De schildering is echter te vlak en de lichtspeling te zwak om aan Rembrandt te laten denken (Nr. 834).

Eene oude vrouw gedagteekend „1651 out 81 jaer" (Nr. 854) met een boek op den schoot, tusschen wiens blaren zij den vinger gestoken houdt, behoort nog tot Bol's vroegeren trant en laat ons denken aan Rembrandt's en Maes' moedertjes met den bijbel op den schoot. Op den blostint van het gelaat vallen grijze, op het blauwachtig witte hemd zwarte schaduwen. De opvatting der school is er en de vaardigheid der penseeling, de stoute fantazie ontbreekt.

Een tweetal groepen van man en vrouw worden als historische personages voorgesteld. Vooreerst een paar in Grieksche draperij, gezeten op den boord der zee (Nr. 846) en daarom *Theseus en Ariadne* genoemd. De vrouw, eene blonde, draagt op het blanke hemd een groenen mantel en aan de voeten blauwe sandalen, in de hand houdt zij een wingerdtwijg. De man draagt een roode tuniek en een gelen mantel. De dagteekening luidt „1664." Wij hebben de reizen in het land van Arcadië aangevangen; de maskeraden in den trant der academische herders in het rijk van gezochte teederheid en wansmakelijke liefelijkheid zijn mode geworden. Het andere stuk stelt een oud man en een jonge vrouw voor (Nr. 851). Hij draagt een kleed van blauwen satijn en een tabbaard van karmozijn rood fluweel met pels gevoerd; op zijn hoofd een gelen band en een zwarte muts. Zij draagt een geel kleed met rooden gordel en een mantel van brocaat: ook op haar hoofd prijkt een band van juweelen. De personages hebben een semietentype, men houdt ze voor Esther en Assuerus of voor Esther en Mardocheus. Waarschijnlijker echter is het een oud man en zijne vrouw tot het ras van Esther behoorende en in Bijbelsch gewaad gekleed.

PA-KERTO. EEN VERTELLING UIT JAVA'S OOSTHOEK. † † † DOOR DE MEERULAER. † † †

De voornaamste bezitting van Pa-Kerto, de trots van zijn erf, het begin van zijn reputatie en het gloriepunt van zijn roem, waren zijn kippen en hanen. En niemand, die ook maar in de verste verte vermoeden kon, dat zij de val van Pa-Kerto zouden wezen.

Ja, dat is een heele geschiedenis en om die rustig te vertellen moet ik beginnen bij het begin.

Pa-Kerto had een kip, zwart tot op de botjes toe; die zou hij nooit slachten, verkoopen of van de hand doen en dat begreep een ieder, want zoo'n kip machtig te worden was maar niet het werk van elken dag; zoo'n kip kon van een arm mensch een rijkaard maken, als zoo'n mensch maar geduld had, slim was en goed uit zijn oogen keek.

Hij had een witten haan met geele pooten en dikken kam — dien zou hij ook nooit slachten, verkoopen of van de hand doen en weer zeiden de menschen: „Natuurlijk niet," want zijn kraaien werd immers tot in den hoogsten hemel gehoord en verheugde er nog altijd het hart van den grooten Mohammed; hij kon zonden en misdaden wegvagen en een zalig hiernamaals verzekeren. Hij zat afzonderlijk in een bolvormige teenen kooi, die groen en rood was geverfd door Pa-Kerto's eigen handen. In die kooi werd hij iederen morgen naar boven geheschen langs een hoogen bamboepaal aan een touw, dat vastgesjord werd zoodra de kooi het hoogste punt bereikt had, van waar de haan het krieken

van den dag kon aanschouwen en een schoon uitzicht had op de desa en de rijstvelden, over de boomtoppen heen van jonge pinangstammen en lagere bamboestruiken, terwijl de wijdgespreide takken van een kolossalen regenboom een aangenaam groen bladerdak boven hem vormden en hem beschutten voor te fellen zonnebrand als de eigenlijke hitte van den dag begon en beneden op het erf de schaduw elf voetstappen lengte had bekomen.

De zwarte kip leefde ook in afzondering; maar zij zat beneden, laag bij den grond in een gewezen duiventil, welke zoodanig vertimmerd was door Pa-Kerto, dat zij was begonnen te lijken op een sierlijk achtkantig koepeltje, voorzien van wanden van dubbelgespannen fijn ijzerdraadwerk.

De gewone hoenders mochten vrij rondpikken op het erf; die werden op hun tijd verkocht, naar de markt gebracht of ingeruild tegen andere koopwaren. Somtijds als Pa-Kerto er voor in de stemming was, bracht hij wel eens een extra versiering aan hun vederen toe, zoodat het wel gebeurde, dat witte kippen met blauwgeverfde vlerken rondliepen, of dat een grijze kloek met al haar kuikens rood gespikkeld werden.

Maar behalve deze had hij nog een „keurbende", om het zoo eens uit te drukken, gestationeerd in een langen ren, die aan de kanten was afgesloten door stevige paggers van bamboelatten, waartusschen lange palmbladeren waren gevlochten, terwijl dáár voor wederom een omheining was gezet, en een veiliger pagger dan deze laatste was niet te bedenken, want zij bestond uit die eigenaardige bladerlooze struiken, die met haar grillig vertakte twijgjes zoo heel veel gelijken op koraalpijpen, groen in plaats van rood voor de variatie, twijgjes om af te breken en meê te nemen als curiositeit in de plantenwereld; maar wee den onvoorzichtige, die het witte vocht binnen die groene pijpesteeltjes in de oogen krijgt, want dat witte vocht is gif voor de oogen en maakt blind. En Pa-Kerto wist wel, dat geen dief door die omrastering heen zou breken.

In dien ren had hij zijn kuifkippen met glimmenden kam, goed voor verzekering van succès op de ambtelijke ladder; dan waren er met een kam met puntjes, schoon sieraad, hetwelk de groote Mohammed indertijd aan deze bevoorrechte soort schonk bij wijze van een tulband; — verder waren er kippen met krulveeren en hanen geheel wit en nog andere, te veel om op te noemen, die allen de groote verdienste hadden het welslagen van offermaaltijden te kunnen verzekeren, en geluk te kunnen aanbrengen in bepaalde gevallen als zij geheel volgens de heilige voorschriften door den bezitter ten offer werden gebracht. Geen wonder, dat menige kooper op het erf van Pa-Kerto kwam en dat Pa-Kerto menig hoen met goede winst van de hand deed.

Pa-Kerto was zwijgzaam — daar had hij ook een groot deel van zijn reputatie aan te danken en het goed vertrouwen van zijn desagenooten meê gewonnen. Hij koos nooit voor iemand partij; maar hij stond altijd dadelijk klaar om tegen een vergoeding, die hij van te voren zelf stipuleerde, een mensch te helpen, die in nood was. Met dezelfde welwillendheid, waarmede hij het tooverformulier prevelde bij een minnedrank, zou hij de opdracht aannemen om tegen een goede belooning het vervloekingsgebed uit te spreken, waar het gold een booze betoovering te verrichten voor een ander.

Heel de desa had om zoo te zeggen verplichtingen aan Pa-Kerto.

De kleine Sarina met haar ronde, zwarte oogen, glimmend als een paar mooi geslepen kralen, maakte een omweg door het palmenlaantje opdat ze zijn huis niet voorbij zou behoeven te gaan. Maar dat was louter verlegenheid. Zij was eens tegen den avond op zijn erf gekomen, om naar de kippen te kijken, nu ja; maar ook om hem iets te vragen. En hij had haar gedachten geraden, al had zij niets gezegd. Kijk, Pa-Kerto was niet dom en hij wist, dat de kleine Sarina zoo klein niet was, of zij was al jaloersch van Mitie, de slanke, ranke Mitie, die een zware mand met gestampte maïs op het hoofd naar de markt bracht, als wist zij niet, dat zij iets op het hoofd droeg; zonder de ben ooit met haar handen te steunen; iets, wat zij de gewoonste zaak van de wereld vond.

want hoe zou zij, al voortgaande, die mand kunnen vastpakken? — haar armen waren immers altijd beladen met andere koopwaar.

Nu was kleine Sarina niet jaloersch van Mitie's vlugge kunst van balanceeren; maar zij kon het haar niet vergeven, dat zij den koejongen Taip had bekoord en het ergerde haar, dat Taip geen oogen voor haar had.

Toen zij nu besluiteloos had gestaan op het erf van Pa-Kerto en niet geweten had, hoe te beginnen, had hij gezegd met een gezicht, waarin alleen de lippen bewogen, en al den tijd haar strak aankijkend:

,Van waar komt de bloedzuiger?
— Van de velden komt hij in de rivier terecht.
Van waar komt de liefde?
— Van de oogen tot het hart."

En na een korten tijd wachtens had hij weer gezegd:

„'t Is niet elke schulp, die zich om de paddi [wikkelt,
't Is niet elke kus, die je tot het hart gaat."

Pa-Kerto had indruk willen maken en haar toch meteen tot spreken willen aanmoedigen; maar hij had er niet bij gedacht, dat kleine Sarina wezenlijk nog maar een klein, bang meisje was. Haar bruin rond gezichtje kreeg op eens een warmer bronskleur en zij had het op een loopen gezet, als ging het om haar leven.

Dan was het anders gesteld met den jongen Moen die met de grootste onverschilligheid voorbij kon gaan en zich zelfs verstoutte om te lachen met Pa-Kerto's vertoon van gewichtigheid, hetgeen niet wegnam, dat er iets bestond tusschen hen beiden en dat hij telkens wat van zijn koelieloon bracht naar den ouden man, die hem in ruil daarvoor telkens iets mededeelde van een zeer ingewikkelde berekening, dienende om er achter te komen, welken dag succès zou hebben voor Moen, om uit stelen te gaan.

Zoo had ieder op zijn beurt wel eens wat te maken met Pa-Kerto.

II.

Het was op een Dinsdag en tegen zes uur in den vooravond. De bergen hadden even purper gestaan in het licht van de ondergaande zon en de nevels, die opkropen tegen de rotswanden waren even licht roze gekleurd geweest; toen was het landschap eensklaps veranderd, strakker geworden als het geliefd gelaat van een stervende en alles leek eindeloos droef en weemoedig. Een kille waterdamp hulde alle dingen buiten in een geheimzinnig blauw waas.

Pa-Kerto joeg zijn vrij rondloopende kippen op roest; maar zij deden als ondeugende kwajongens en maakten zijsprongetjes en bleven achter, liepen haastig weer terug, of gingen gauw op een boomtak zitten, allemaal om den ouden man te verschalken. En kijk, wat was dat, zoo waar die vijf geeltjes en drie zwarte, die tot nog toe vreedzaam onder elkaâr geweest waren, begonnen nu elkander in de veeren te zitten; dat was op eens een plukharen en een vijandschap van belang en voor Pa-Kerto meteen een voorteeken, een aanwijzing, want het moet gezegd worden, dat hij ten opzichte van de wonderen der kippenwereld, zelfs het grootste vertrouwen had in de voorspellende en geluk aanbrengende macht, waarvoor deze bij de ingewijden bekend is. — Hij fronsde het voorhoofd en mompelde voor zich uit: „Dat beduidt familiebezoek. — Wie kan het zijn?"

En wie anders moest het zijn, die een half uur later gehurkt zat bij de bamboebrits binnenshuis bij Pa-Kerto, dan oude Danti, die getrouwd was geweest met een achterneef in den derden graad van den oom van Pa-Kerto's eersten stiefvader — van de familie dus; daar had je het al weer, de kippen waren er altijd als de kippen bij als zij een nieuwtje wisten.

Danti was mistroostig en dat was haar aan te zien ook. Niet, dat zij ooit bizonder fleurig uit de oogen keek, want het was haar nooit bizonder meegeloopen in de wereld. De tijd heugde haar om zoo te zeggen niet meer, dat zij jong was en nu moest zij op haar ouden dag nog sjouwen voor haar dagelijksch hapje rijst. Maar de maaltijden waren zeker

de slechtste tijden van den dag niet, meende Danti en een goede portie rijst op een stuk van een pisangblad met een gedroogd vischje er bij, stopte zij tusschen vinger en duim met de meeste belangstelling naar binnen, en dat smaakte uitstekend na het werk. Haar werk was in de keuken bij de rijke lui. Daar kookte zij niet; maar zij was er een „manusje van alles;" zij maakte er het vuur aan, hakte er de uien fijn en de spaansche pepers, raspte er de klappers en droeg er de pannen uit om ze schoon te schuren bij den put; daar waschte zij ook de rijst en plukte er het gevogelte. Tegen Danti was het altijd:

„Ȅh, pak aan." „Ȇh, waar heb je dit, waar heb je dat?" met een snauw en een grauw, want de eigenlijke keukenprinsessen hielden van commandeeren en toonden haar meerderheid gaarne.

Uit plotselinge baloorigheid, want Danti had oproerig Madoereesch bloed in de aderen, kon zij soms in eens een dienst verlaten als zij voelde onrechtvaardig te worden behandeld. Met de meeste zorgeloosheid bleef zij dan een tijdje op nonactief in de kampong tot zij weer een nieuwen dienst had gevonden. Dat ging in de laatste jaren zoo gemakkelijk niet meer en Danti was nu al sedert achttien maanden zonder vast werk geweest. Zij had haar voorkomen en optreden ook niet meer meê, want daargelaten. dat zij altijd rondliep in „afleggertjes", een verkleurde lap haar diende tot sarong, waarbij een verschoten baadje, dat kennelijk eerst had toebehoord aan iemand met langer armen en breeder schouders, had zij de gewoonte haar oogen, die zeer deden omdat zij al sedert vele jaren in den rook van pas aangelegde houtvuren hadden gekeken, ettelijke keeren in de minuut met haar mouwen af te wrijven, om niet in nadere bizonderheden te treden van andere hebbelijkheden, haar sirih pruimen en de verzorging van haar kapsel betreffende, welke den grooten lui nu eenmaal niet aanstonden.

Danti zat dan gehurkt bij de bamboebrits en behalve de eerste begroeting, had zij nog geen woord gezegd. En nog, zonder een woord te zeggen, knoopte zij nu voorzichtig en langzaam de vier punten van een oud stuk katoen los op den grond en daar kwam voor den dag een heele verzameling kanariepitten, „die zoo smakelijk zijn om er meelkoekjes meê te kruiden, of om ze bij twee of drie tegelijk op te knabbelen en er zoo'n beetje meê te rommelen in den mond."

Dat was haar geschenk aan Pa-Kerto en zij was er nog al over voldaan — „'t was altijd iets, waar een mensch meê voor den dag kon komen," en zij had ze ook niet zonder bezwaren bijeengebracht op verboden terrein, niet gestolen, gevonden, opgeraapt onder den boom, op het erf van den Djaksa nog wel. Maar zij vond het onnoodig, dit te vermelden, al stond het nog te bezien, of haar gastheer in dat geval ook maar voor een tiende seconde er aan gedacht zou hebben de gift te weigeren.

Genadig nam hij het geschenk aan.

Toen zei Danti iets over het weer en de doordrenkte wegen en hoe zij nog altijd buiten vast werk was: Ja, met het uitplanten van de rijst nu had zij wat verdiensten; maar hij wist zelf ook, hoe weinig dat was: „We leven in slechte tijden," zei Danti en eindelijk kwam zij met de ware reden van haar bezoek voor den dag:

„Pa-Kerto, zoowaar als je in de familie bent, heb je ongeluk over ons gebracht, want zonder jou zouden Pa-Idjo, zijn vrouw en ik nooit gedaan hebben, wat wij gedaan hebben."

— „ „Ga voort," " zei Pa-Kerto, die langzamerhand een toon van autoriteit en gewicht had weten aan te nemen tegen de bezoekers, die bij hem kwamen om raad.

„ „Ga voort." "

— „Ja, ik wou je maar eens zeggen, dat het misloopt. Pa-Idjo is er bij en zijn vrouw zal er bij komen en ik; en jij komt er ook bij, want de getuigen, die er eerst niet waren, zijn opgekomen en wij hadden getuigen zonder dat wij het wisten Pa-Kerto."

— „ „Heeft de vrouw van Pa-Idjo je gestuurd?" " —

— „Ja, zij wil een gewijden maaltijd, hier bij jou aan huis en je voorspraak."

Pa-Kerto dacht eenige oogenblikken na.

„Goed; — dat moet zijn op Vrijdagavond vóór de Landraadzitting. Laat zij komen en meêbrengen een schaap, 20 klappers en een blik rijst; en laat ze meêbrengen de kleeren,

die Pa-Idjo aan had in den nacht, toen wij Salaman brachten naar het kerkhof. Dan moet zij zien te krijgen een witten haan met geele pooten, zoo oud als Pa-Idjo zelf is. Dien haan moet zij opsluiten in een donker hokje, alleen. Niemand dan zij mag hem eten geven. Blijft hij monter en kraait hij op zijn tijd, dan is dat een goed voorteeken; maar gaat hij druilen, dan moet ik bij tijds gewaarschuwd worden." "

„Het zal niet gemakkelijk zijn een haan te vinden precies zoo oud als Pa-Idjo. Welk mensch kan precies zeggen, hoe oud hij is?!"

Danti sprak met iets van verontwaardiging, hoewel dit nu juist niet gold het feit, dat er voor inlanders geen register van burgerlijken stand bestaat, want daarvan had zij zelfs nooit gehoord; maar zij vond Pa-Kerto's raad onuitvoerbaar.

— „ „Ik heb den dag van Pa-Idjo's geboorte beleefd en dien eigen dag had ik jong broedsel op het erf; er waren twee hanen bij; toevallig heb ik er nog één van." " —

Het gebeurde nog al eens, dat Pa-Kerto toevallig iets had voor zijn klanten, wat zij bezwaarlijk elders zouden kunnen krijgen.

„ „Zeg aan Pa-Idjo's vrouw, dat zij den haan kan komen halen; maar zij moet haar weg nemen over de sawah's en met niemand spreken onder weg. Zeg, dat er haast bij is." "

Dit was voor Danti een wenk om op te stappen. En zij was blij, dat haar bezoek van zoo'n korten duur had mogen zijn, want eigenlijk gezegd, was zij bang voor Pa-Kerto; dat was zij vroeger niet geweest, maar zij was het geworden sedert zij gedaan had, wat hij haar had voorgezegd, dat zij doen moest in dien nacht op het kerkhof, nu zes maanden geleden, toen Pa-Kerto er Salaman had heen gebracht. Zij was van zoo veel bang tegenwoordig. 't Was precies of van allerlei kanten de booze geesten tegen haar op de loer lagen. Zoo vlug als haar stramme leden het toelieten, stapte zij nu in den donkeren, bewolkten avond huiswaarts. Zij ging zonder brandende harsfakkel of olielichtje — dat was tegen het plaatselijk verbod in; maar zij waagde het er op, want zij wilde het liefst door niemand gezien worden en onderweg berekende zij: „Het was nu Dinsdag — over acht dagen kwam Pa-Idjo's zaak opnieuw voor; Pa-Kerto had er geen zwaar hoofd in gehad en in acht dagen konden de kansen best nog ten goede keeren Zoo mistroostig als zij gekomen was, ging zij in ieder geval niet terug.

III.

De zware regens hadden de bergpaadjes glad en glibberig gemaakt en de naakte voeten der inlanders stonden duidelijk afgedrukt in het zware slijk. Men kon zien, waar een kind gegaan was en waar een volwassene. En beneden in het dal waren de rulle landwegen met hun groote steenklompen en grove keisteenen gelijk aan de beddingen van rivieren, want de diepe wielsporen der sappikarren stonden vol water en het water van overstroomende bergbeekjes gutste langs de steenklompen en over de keien; het maakte gootjes langs den weg en verdeelde zich weer in tal van miniatuurstroompjes. Dat was nu iederen dag zoo met die regens. Tegen twaalf uur, half één, werd de lucht grijs en begon het te waaien door de kuifkoppen der palmen en het werd een haastig wegvliegen van vogels door de lucht, bij vluchten. Wie dan goed luisterde, kon den slagregen al hooren aankomen, eerst als een gelijkmatig ruischen hoog in de lucht en dan áls een geweldigen, dreunenden val van water en alles vóórdat er nog een droppel op den grond viel; altijd voor enkele seconden maar; een handig ruiter op zijn bergpaardje had misschien net tijd om zich gauw van het zadel te laten glijden, een groot pisangblad af te scheuren van den boom aan den weg en het dikke, breede blad als een groenen helm op het hoofd te zetten, tot beschutting juist als het water begon te kletteren en kletsen om hem heen aan alle kanten met plotselinge hevigheid.

En tegen den avond begon dikwijls weer hetzelfde spel tot diep in den nacht; men wist te vertellen van bruggen, die waren weggeslagen door het water; van ondergeloopen velden, modderkralen gelijk, waar de slijkaarde was gaan golven en bewegen als werd er geploegd met onzichtbare sappies in

onzichtbaar gareel; hoe heel die zwarte massa voortstuwde en opgolfde, al maar voort en struiken meesleurde en hutten vernielde.

Maar de morgens waren bijna altijd stralend, helder met een vaste, blauwe lucht en dan leek het, of alles was opgefleurd door die regens. De struiken van de wilde ramboetan stonden nu vol dikke trossen van rozebloesems en het was, of een mensch de volle, bruine bloesemknoppen kon zien zwellen in den morgendauw. Heesters, die dof en grijs hadden gestaan van stof in den drogen tijd, die heelemaal niet bizonder in het oog waren gevallen, kwamen nu uit, verrassend met jonge topbladeren van helder rood, teer groen en zacht roze, ieder naar zijn aard. Maar het vroolijkste van alles waren wel de jonge rijstvelden! De geelgroene stengeltjes, fijn, teer en bewegelijk als parkietenveertjes trilden en wiegelden en wuifden boven het watervlak van den akker. En groote witte vogels met geele kuiven, die wel leken naar achteren gekamd te zijn en neerhingen tot laag in den nek, stapten niet zonder zekere deftigheid genoegelijk rond in die groene wereld als op hun speciaal terrein, waar zij gewoon waren hun voedsel te nuttigen. Zelfs als zij opvlogen hadden zij dat langzame en bedaarde als moesten zij eerst goed bij zichzelven overleggen vóór en aleer zij tot het besluit kwamen: het leek wel, of zij de penneschachten der vlerken opzetten, spanden en uitrekten als bedachtzame luidjes doen met een rieten pajong, die moeielijk opengaat. Daarbij maakten zij met de vleugels het zwiepend geluid, eigenaardig van de bamboelatten, die doorbuigen en deinend heen en weer gaan met zware vrachten op de schouders van den pikoldrager. Zij vlogen nooit ver weg van de rijstvelden; maar streken gewoonlijk neer op een naastbijstaanden slanken, rechten palmboom. Zooals zij daar dan zaten met hun witte vederbossen in het groen, kreeg die boom meteen iets triomfantelijks, als ware hij uitgedost in groot tenue, militair strak op parade met zijn hoogen helmhoed vol wapperende witte pluimen.

Tegen half zes uur 's ochtends, gaf het altijd een vroolijk gewapper in de boomen door den koelen bergwind en daarbij flikkerde en flitste de zon tusschen de rijsthalmpjes door in het watervlak van den akker, want de stengeltjes waren pas uitgeplant nog en stonden wijd uit elkaar, zoodat de blank staande achtergrond duidelijk uitkwam als een waterplas, waarin de jonge sprieten weerspiegelden, en de hooge palmen zoo lang als zij waren; en de blauwe lucht weerspiegelde er in. Wie er lang naar keek, „zou er zijn hoofd onder verwedden", meende altijd de oude Danti, „dat het veld een diep water was, ja, dan was het bijna niet te gelooven, dat een mensch daar niet dieper dan tot aan de knieën in het water stond en dàt nog, omdat zijn voeten zoo'n eind wegzakten in de zware, zwarte modder." Als Danti werkte op het rijstveld, stond zij gewoonlijk tot aan de knieën in het water, want Danti was klein en krom en scheef gegroeid tijdens haar dienstjaren van bukken, zwoegen en slaven.

Zij stond nu in een lange rij van vrouwen op het rijstveld om er de jonge stengels uit te planten. Tegen de dammetjes aan, die de velden van elkaâr scheidden, stonden bosjes „paddi", als kleine, kleine, groene korenschoofjes bij elkaar op korte afstanden. De vrouwen maakten ze los en behendig namen zij de plantjes en drukten ze in den natten bodem met een vlugheid, vaardigheid en zekerheid als ware het een spelen van vingers en halmen; sommige met aardige, soepele beweging van teeren pols en slanken arm, een gratie geheel natuurlijk en onbewust. Er waren jonge vrouwen bij met kleurige baadjes, met sieraden in de zwarte haarwrong en armringen aan de polsen; de kleurige, geslepen steenen van heur haarnaalden flikkerden in de zon. En er waren kinderen bij, miniatuurvrouwtjes, ook in sarong en kabaai, ook het zwarte haar opgestoken en gedraaid in een wrong; en ouderen van dagen waren er met beenderige gezichten, met enkele tandstompjes nog over in den ouden saamgetrokken mond, tandstompjes, rood van het vele sirih kauwen; maar geen zoo afgeleefd als Danti, wier gezicht verschrompeld leek tot een verdroogd citroentje.

Twee bouws verder op het hooger gelegen land gingen de sappies voor de ploeg bat-

send door het water. Overal, zoo ver het oog reikte, ver over het opgaand sawah-land was leven en beweging en alles leek vroolijkheid.

Maar Danti zag niets van den mooien morgen. Zij dacht aan den avond en zij dacht, hoe zij het zou aanleggen om ongezien van buren en kennissen over de sawah's te gaan naar Pa-Kerto's woning met het schaap, dat geofferd moest worden.

De vrouw van Pa-Idjo zou ook afzonderlijk gaan met de kleeren van haar man, de klappers en de rijst: „Och, was alles maar voorbij," dacht Danti, „een ding was een geluk, — de haan was monter gebleven in zijn gevangen staat en zij zou wat vroeger van huis gaan om Pa-Kerto dat heugelijk bericht te brengen."

Danti's gedachten dwaalden weer af — voor de hoeveelste maal al dien morgen? — naar den nacht, nu zes maanden geleden, op het verlaten kerkhof ten Oosten van Pa-Kerto's erf.

Men bracht er al sinds jaren geen dooden meer heen naar dat kerkhof, een kleine, stille plek was het, eenzaam, op zij van den landweg. Kleine varens en mos en slingerend groen hadden er van de oude graven altaartjes gemaakt van groene zoden. Niemand wist meer, wie daar lagen. Maar er was één graf, dicht bij den grooten Sembodjaboom, dat nog altijd werd onderhouden, waar de menschen bloemen strooiden op den dag vóór Nieuw Jaar, den gedenkdag der dooden. Het viel dadelijk in het oog, want het was het eenige waarvan de plaats duidelijk was aangewezen door twee zwarte paaltjes en vier rijtjes steenen. Er lagen ook dikwijls sirih-bladeren bij, en tabak of rijst op een stuk pisangblad omdat veel menschen er kwamen offeren en bidden, want het was een heilig graf en een goede, wonderdoende geest waarde er om heen. Veel menschen zeiden, dat Pa-Kerto na lang bidden en vasten en stil zitten turen in de zon, in geestelijk verkeer stond tot den heiligen doode, dat door zijn bemiddeling en voorspraak menigeen al uit den nood gered was geworden en de zegeningen had ondervonden der wonderdoende macht van den geest van Kjai Sialoes. Men beweerde wel, maar dat werd altijd meer gefluisterd en geheimzinnig behandeld, dat Pa-Kerto in zulk een goeden doen verkeerde omdat die geest de macht had geld te doen verdubbelen en vertiendubbelen.

Voor Danti was dat graf vroeger altijd een vertrouwde plek geweest — zij had er wel gerust dicht bij in de schaduw van den Sembodja als zij terugkwam van de markt en in haar leege mand ging zitten. De grond om haar heen lag dan altijd vol van de witte kerkhofbloemen, de Sembodja bloemen; die geurden zoo heerlijk; zij zamelde ze wel op, de waswitte bloemblaadjes met het geele hart, zooals zij om haar heen lagen; ze had ze maar voor het grijpen en behoefde er niet voor op te staan of van plaats te veranderen. Maar hoe was dat alles nu anders geworden voor haar gevoel. Zij huiverde nu als zij dacht aan dien Sembodjaboom, want het was geweest of de wijdgespreide takken, die toch altijd veel leken op grijparmen, zich naar haar hadden uitgestrekt, haar hadden gedreigd, willen vangen en dooddrukken uit wraak en verzet, omdat zij, nietswaardige, armzalige Danti het had gewaagd op te komen en te spreken in de plaats van Kjai Sialoes, bij het heilig graf zelf en dat met geen goede bedoelingen, maar enkel en alleen om Salaman geld af te zetten, geld, waarvan Pa-Kerto en Pa-Idjo, wel is waar zich het grootste deel hadden toe-ge-eigend; maar zij had er toch ook haar sommetje bij gewonnen. Hoe zij er toe gekomen was? Door armoede en gebrek en Pa-Kerto had er haar toegebracht. Salaman was nu een berooid mensch, had huis en erf en land, al zijn hebben en houden verkocht en ging uit werken als een koelie. Somtijds troostte zich Danti met de gedachte, dat Salaman dan ook maar niet zoo dom had moeten zijn.

Dat was een kwade dag geweest voor Salaman, toen hij met Pa-Idjo was opgewandeld naar de markt van Wonosari. Onderweg had hij verteld, dat hij er op uit was om een nieuw span sappies te koopen; maar eerst wilde aangaan bij een zekeren Pa Kerto, die, naar hij gehoord had in staat was talismans te verschaffen om gemakkelijk

en voordeelig sappies te kunnen koopen en verkoopen. Pa-Idjo had hem geraden: „Ik weet wel wat ik liever deed; menschen, die in sappies handelen, krijgen veel ongeluk, want als zij dood zijn zal Allah hen daarvoor straffen. Maar ga met mij meê; ik weet waar Pa Kerto woont; als hij lust heeft, kan hij je beter helpen, want hij kan arme menschen rijk maken als hij hun voorspraak is bij den geest van Kjai Sialoes, die in een graf woont op het oude Kerkhof, dicht bij zijn huis. Ik heb wel gehoord dat iemand, zestig gulden bij Pa-Kerto bracht en dat Kjai Sialoes die som deed veranderen in een van *f* 200." — Al voortpratende waren zij samen bij Pa-Kerto aangekomen en deze had de woorden van Pa-Idjo bevestigd; doch er bijgevoegd, dat hij dien dag geen tijd had zich lang met hen te onderhouden en Salaman den volgenden morgen maar eens terug moest komen. — En Salaman was dien dag niet naar de markt gegaan en den volgenden morgen bij Pa-Kerto teruggekomen. Hij had den ouden man echter in treurigheid aangetroffen, neerzittende met gebogen hoofd en een sombere gelaatsuitdrukking. Op de vraag, wat hem scheelde, had hij geantwoord, dat hij in groote ongerustheid verkeerde over zijn broêr, dag aan dag wachtte hij op diens komst en altijd te vergeefs; o, hij had alle reden te vreezen, dat hem op reis een ongeluk was overkomen." Terwijl Pa-Kerto daar zat met een bedenkelijk gezicht en op een jammertoon bleef doorklagen, kwam op eenmaal de lang verwachte gast aanzetten. Deze had groot nieuws te vertellen, want op de vraag naar de reden van zijn lang uitblijven, liet hij tot beider groote verbazing twee dubbele rijksdaalders zien. Hij liet ze klinkend vallen op een steen — den echten, goeden zilverklank hadden zij — de stempel, alles was echt. En hij verklaarde: „Zóó, had hij thuis een „grobak" vol van die dubbele rijksdaalders, allen gekregen door de gunst van Kjai Sialoes. Zeker zou hij eerder gekomen zijn, ware hij niet opgehouden geweest door de nogthans zeer aangename bezigheid om de dubbele geldstukken van elkaar los te maken. Salaman keek lang en aandachtig naar de wonderrijksdaalders; met een grijsachtige kleefstof waren zij aan elkaâr geplakt. Hij zei niets, zoo verbaasd was hij; maar zijn besluit was genomen. Binnen de week bracht hij het geld, bestemd voor de sappies, bij Pa-Kerto. Eerst had hij het zorgvuldig nageteld in bijzijn van zijn goeden vriend Amat, die hem ook naar Pa-Kerto's woning had vergezeld. Daar werden zij minzaam ontvangen en troffen er ook Pa-Idjo aan. Zij hadden het uur van middernacht afgewacht. Het was een mooie heldere nacht geweest met volle maan. Op een tafel onder het vóór-afdak van zijn hut, zette Pa-Kerto een bord en verzocht Salaman er zijn geld op te leggen, hetgeen hij deed; verder lagen er klaar een handdoek, een deken, een mat, een bosje rijststroo en wierook. Zij gingen nu met hun vieren naar het oude Kerkhof ten Zuid-Oosten van Pa-Kerto's erf gelegen; maar toen zij bij het graf waren gekomen, gelastte Pa-Kerto aan Amat en Pa-Idjo om terug te gaan naar huis, ieder in een andere richting. Terwijl Salaman stond bij het graf, spreidde Pa-Kerto den mat op den grond, zette daar het bord met geld op en bedekte dit met den handdoek. Toen brandde hij wierook en sloeg daarna de deken over het hoofd van Salaman.

En nu gebeurde het wonderbare: Pa-Kerto zeide op duidelijk roependen toon:

„Kjai Sialoes, hier is Salaman!" Hij herhaalde dit tot driemaal toe, waarop een stem antwoordde, o, een vreemde, holle, bovenmenschelijke stem:

„Salaman, uw *f* 300 heb ik ontvangen".

De stem kwam van den kant van den heiligen Sembodjaboom. Hoewel de deken over zijn hoofd hing, kon Salaman toch goed zien. dat Pa-Kerto nu het geld van het bord nam en bij zich stak, want het bord stond vlak voor zijn voeten en de deken bedekte wèl zijn hoofd, maar belette hem niet naar omlaag voor zich uit te zien, en de nacht was helder door het volle maanlicht. Er was nog iemand, die hoorde en zag wat er gebeurde, iemand verscholen achter het struikgewas; Amat was heimelijk teruggekomen en naderbij geslopen om den afloop van deze geheimzinnige samenkomst bij te wonen. Evenals Salaman kwam hij geheel onder den

indruk van de bovenaardsche stem. Maar het was hem een teleurstelling toen deze alleen nog zeide:

„Salaman, kom a.s. Donderdag wederom hier en breng nog *f* 100 meê en twee blikken rijst, 40 klappers, twee hanen en 80 eieren, welke noodig zijn voor het geven van een offermaaltijd bij het ontvangen van uw geld".

Salaman waande zich al een rijk man, voor goed uit alle zorgen. Amat was zijn eenige vertrouwde. Hij vond het verstandig gesproken van Pa-Kerto, om er verder niemand een woord over te zeggen, want de geest van Kjai Sialoes zou dan overstelpt zijn geworden met aanvragen van allerlei lieden, die ook rijk wilden worden en zou vertoornd geraken over de onrust en drukte, die men hem bezorgde. Blijmoedig verkocht Salaman eenig huisraad, zijn hoenders en een gedeelte van zijn vee om de vereischte som te kunnen brengen naar het Kerkhof. Toen hij op den bepaalden Donderdag kwam en al het gevraagde eerst gebracht had in Pa-Kerto's huis, had de geest de volgende woorden gesproken:

„Uw geld neem ik aan; al het andere, bestemd voor het offermaal, schenk ik mijn schatbewaarder Pa-Kerto. Kom over acht dagen terug; het geld, dat ik voor u maak is nog te heet om af te leveren. Breng nog *f* 200 meê, want mijn vrouw heeft zich tot op de botten verbrand bij het maken van de rijksdaalders en ik eisch daarvoor schadeloosstelling".

Deze eisch vond Salaman zeer begrijpelijk en rechtvaardig. Al zijn hebben en houden maakte hij nu te gelde en toen het tijdstip voor den geheimzinnigen nachtelijken tocht weer dáár was, had hij nog altijd zonder den minsten argwaan Pa-Kerto, den gunsteling van Kjai Sialoes, zijn trouwen bemiddelaar, het geld gegeven en was hem gevolgd naar het graf. Het was hem ook een voldoening, dat Pa-Kerto bij hun herhaald verschijnen aldaar nooit vergat de ceremoniën van het wierook branden en de andere voorzorgen met den mat, het bord en de deken, in acht te nemen. Niets werd verzuimd, alle eer werd den heilige gegeven; alles beloofde een goeden afloop.

O, die arme, goedgeloovige Salaman, berooide stakkert, een man zonder huis en erf, die alles verkocht en op het spel had gezet — hoe verheugd had hij gestaan bij den Sembodjaboom, toen eindelijk het uur was aangebroken om zijn nieuwe schatten in ontvangst te nemen. Hij had eens moeten weten, wie daar in den boom zat, krom achter de takken, goed verscholen, klein en onzichtbaar. Dat was niemand anders geweest al die keeren dan de oude Danti. En het was de stem van de oude Danti geweest, die hem zooveel moois beloofd had, die hem tot driemaal toe had doen komen.

Hoe had haar stem zoo vreemd, zoo hol en bovenaardsch geklonken? — Danti had gesproken door een uitgeholden bamboerietstok; zij had er zich op ge-oefend, eerst bibberend, bevend en aarzelend had zij Pa-Kerto de woorden nagezegd en telkens als zij sprak van zich toch liever niet met de zaak te „willen inlaten" had Pa-Kerto haar gedreigd: „Je zult, of ik vertel alles aan den geest; nu behoeft hij er niets van te weten, want om dezen tijd van het jaar, vertoeft Kjai Sialoes ver weg en komt nooit bij zijn graf. Mij zal hij vergeven — ik ben zijn gunsteling — maar jou zal zijn wraak treffen. Het hangt nu maar van je zelve af, mij gehoorzamen en een aardigen duit er op toe krijgen of door dom verzet je eigen ongeluk bewerken. En zoo was Danti tot het laatste toe in haar rol gebleven en om zeker te zijn van haar medewerking had Pa-Idjo vlak onder den boom in het hooge gras gelegen om haar te bewaken en te beletten, dat zij haar post zou verlaten.

Toen Salaman in den beslissenden nacht stond te wachten met popelend hart, reikhalzend naar den flikkerenden zilverschat, dien hij ieder moment verwachtte te zien, had Danti door den hollen rietstok geroepen: „Mijn vrouw is verbrand! — dat is uw schuld. Kom hier niet terug, of ik snijd u den hals af."

Pa-Kerto had Salaman getroost: „De geest is vertoornd, en dat is zeer begrijpelijk. Het is nu niet geraden op het oogenblik hier langer te blijven. Gij moet hem weer in een goed humeur brengen," en hij had het voorstel gedaan 40 rijksdaalders binnen twee dagen

naar het graf te brengen. Maar Salaman moest bekennen: „hij had niets meer, alles was verkocht en gegeven."

Kalm was Pa-Kerto met hem teruggegewandeld en had hem geraden, geduld te oefenen terwijl hij hem tevens de verzekering had gegeven, dat hij, bizonder gunsteling van Kjai Sialoes, steeds bereid zou zijn om eenig zoenoffer van Salaman voor den vertoornden geest in ontvangst te nemen.

Salaman had nog lang de hoop niet laten varen, maar zijn vriend Amat dacht er anders over en had er op aangedrongen de zaak bij het Kamponghoofd aan te geven. Salaman was in den beginne te bevreesd geweest — lang had hij gedraald en getalmd tot op een dag het gerucht liep, dat Pa-Idjo wegens oplichterij in de boei zat. De menschen wisten er bij te vertellen, dat hij goede lieden had afgezet met dubbele rijksdaalders, die hij zelf met een kleefstof had bestreken, maar liet voorkomen, dat hij na behoorlijke vergoeding deze uit de geestenwereld ook voor anderen kon laten komen." Zie, daar hoorde Salaman zijn eigen geschiedenis bijna, een beetje gewijzigd; maar toch het trof hem in zijn onthutst brein, dat dit beetnemen was en hij misschien toch ook was beetgenomen.

Toen volgde hij Amat's raad op en Pa-Kerto wist niet, hoe dicht hij zelf bij de val zat, terwijl hij de toebereidselen maakte om Pa-Idjo uit de val te helpen.

IV.

En nu kom ik terug vóórdat ik verder ga, op wat ik zei in den aanvang, van Pa-Kerto's kippen en hanen. Zij waren de trots van zijn erf, het begin van zijn reputatie en het gloriepunt van zijn roem. En niemand, die ook maar in de verste verte vermoeden kon, dat zij de val van Pa-Kerto zouden zijn.

Pa-Kerto had nu al jaar en dag gespeculeerd op de goedgeloovigheid der desamenschen; en zoo langzamerhand was het hem bijna tot een soort van gewoonte geworden zich op onrechtmatige wijze te verrijken met hun have en goed. Eigenlijk gezegd keek hij er iederen nieuwen Kampongbewoner op aan, of die hem ook van nut zou kunnen wezen bij zijn eigenaardige praktijken. Het zou moeielijk zijn precies uit te maken in hoeverre Pa-Kerto oprecht en eerlijk te werk ging wat zijn eigen goed geloof betrof in de toovermiddelen, die hij aan de hand deed en de tooverspreuken, die hij voor zijn cliënten prevelde. Het valt niet te ontkennen, dat hij meermalen wenken gaf voor geschenken en voorzorgen bij offermaaltijden, waarover hij nooit iets had gelezen in de gewijde boeken, welke hij voorgaf dóór en dóór te kennen. Om maar dadelijk rond voor de waarheid uit te komen, hij zei: „klappers zijn noodig en rijst en hoenders, als hij die zelf noodig had; en om indruk te maken en de ceremoniën te rekken bij een zoenoffer, een onttoovering, aanblazing of bespuwing, was hij er van lieverlede toe gekomen op eigen inspiratie extra plichtplegingen er bij te maken. Het ware te kras om te zeggen, dat hij een voorbeeld was van den leugenaar, die zoo lang liegt tot hij zelf gelooft dat zijn leugens waar zijn. Niettemin is het zeker, dat er langzamerhand een vreemde verwarring was gekomen in Pa-Kerto's geloof aan geesten en voorteekenen, droomen en profetieën. Hij wist dikwijls niet of hij de dingen, welke hij aanried en voorschreef, geleerd had indertijd van de verschillende „goeroe's", die hij in zijn leven gekend had, of hoe ze tot zijn kennis waren gekomen. Het ontzag en de eerbied, welke hij genoot van de lieden, die bij hem om raad kwamen, had in geen geringe mate een gevoel van eerbied en ontzag voor zijn eigen persoonlijkheid bij hem zelven wakker geroepen. Dikwijls waande hij zich inderdaad een gunsteling der goden. Als hij een dankgebed en offer bracht bij iedere nieuwe speculatie, die hem gelukte, handelde hij volkomen te goeder trouw en om zijn ondernemingen te doen welslagen, zou hij nooit verzuimen de hulp der geesten in te roepen en eenig offer te brengen. Zijn voorspoed en herhaald succes hadden hem nu wel niet overmoedig gemaakt; maar hij vertrouwde toch vast op zekere voorteekenen en aan den welstand van zijn kostbare hoenders schreef hij voornamelijk het grootste deel van zijn geluk toe. Verschillende dingen

waren hem nu in de laatste dagen ter oore gekomen: de in hechtenisneming van Pa Idjo, de angst van Danti, de aanklacht van Salaman, — alles scheen nu te wijzen op een ommekeer en naderend onheil. Alles scheen te zeggen: „Pa-Kerto, je bent er bij; maak bij tijds, dat je weg komt". In plaats van zich uit de voeten te maken, bleef hij kalm op zijn erf en sloeg er aandachtig zijn kippen en hanen gade; geen ongunstige teekenen kon hij bij zijn hoendervolkje opmerken en daarom voelde hij zich veilig op zijn erf. Ook de haan, welke door Pa-Idjo's vrouw was opgesloten, bleef immers monter — „geen nood dus, alles zou wel losloopen gelijk zoo dikwijls te voren."

Zóó gebeurde het, dat Pa-Kerto op den Vrijdag vóór de Landraadzitting den gewijden maaltijd hield ten behoeve van Pa-Idjo in zijn eigen huis. Alle voorzorgen waren door hem genomen om Pa-Idjo's vrijspraak, waarbij zijn eigen belang niet weinig betrokken was, te verkrijgen. Hij had gevast den dag en nacht vóór den offermaaltijd. Hij had wierook gebrand voor de kleeren, die Pa-Idjo had gedragen in den nacht op weg naar het kerkhof en streng had hij Pa-Idjo's vrouw voorgehouden, dat zij *die* kleeren moest zien binnen te smokkelen in de gevangenis omdat Pa-Idjo deze bepaald moest dragen op den dag van de terechtzitting. Ok had hij met de grootste nauwkeurigheid hieroglyphen geteekend op tal van stukjes papier en wederom Pa-Idjo's vrouw ernstig voorgehouden, dat zij die papiertjes moest uitstrooien op den weg langs welken de President en leden van den Landraad zouden komen om naar de zitting te gaan.

Pa-Idjo's vrouw en Danti waren dan ook zeer voldaan geweest en door zijn kalmte en goed vertrouwen in hoopvolle stemming terug naar huis gegaan.

Pa-Kerto was na het vertrek der vrouwen achter het muskieten gordijn van zijn bed gaan zitten — zijn bed, dat ten allen tijde tevens een soort van bergplaats was geweest een magazijn en laboratorium, waar hij zijn bamboekokers, zijn boeken, zijn flesschen en fleschjes en wat niet al in bewaring hield. Geheel volgens de voorschriften behoorende bij dit bizondere geval zat hij daar nu op een fonkelnieuwen mat met een klein lichtje vóór zich en twee blinkende rijksdaalders. Met intense aandacht zat hij te staren op die muntstukken, want kwam de nieuwste rijksdaalder boven de andere, dan was dit een teeken, dat Pa-Idjo zou worden vrijgesproken.

Hij was zóó vervuld van deze proefneming; onbewegelijk, stil gehurkt, scheen het of het alleen nog leefde in zijn brandende oogen; hij keek of hij die geldstukken wilde dwingen; hij zag of hoorde verder niets meer om zich heen — hij hoorde de voetstappen niet op zijn erf en geen geschuifel; — hij zag de deur niet opengaan — hij werd overrompeld vóór dat hij er besef van had. En vóór dat hij er besef van had, stond hij daar in het donker op zijn eigen erf, de handen geboeid, de touwen om zijn armen, en achter hem de man met het ontbloote zwaard, die de touwen vasthield en hem deed voortgaan, voort in den donkeren nacht naar de plaats van bewaring op het erf van het districtshoofd.

Pa-Kerto was er bij en geen haan die er naar kraaide.

V.

Bij klaarlichten dag, o, de vernedering, moest Pa-Kerto nog eens geboeid en aan touwen gaan door de desa op zijn weg naar het gebouw der gevangenis. Dat stond zoo dreigend hem op te wachten met zijn zwarte, sombere luiken en zwarte poort en zwarte sombere tralies.

Maar Pa-Kerto gaf den moed nog lang niet op; het was ook de allereerste maal niet, dat hij in ongeluk geraakte. Dat kwam nu uit; er kwam zoo veel uit — dingen van jaren geleden en vroeger bedreven — en meerdere klachten kwamen nu tegen hem in en meerdere slachtoffers kwamen opdagen. Pa-Kerto bleef zich zelven gelijk; maar het hielp niet of hij met onverstoorbaren ernst en bedaardheid tot het laatste toe zijn uiterlijke waardigheid wist te bewaren. Hij gaf slechts één antwoord, één en hetzelfde, ook na de meest verpletterende bewijsgronden, hij gaf het met een rustige hooghartigheid.

„Getuige liegt; maar ik weet niet waarom”.

En tòch, het hielp hem niet; hij zat goed in de val en na lange dagen en weken hoorde hij zijn vonnis:

Schuldig verklaard aan het misdrijf van oplichting, vier maal gepleegd, — na reeds te voren wegens misdrijf tot de straf van dwangarbeid voor den tijd van langer dan één jaar te zijn veroordeeld geweest — en deswege veroordeeld tot de straf van dwangarbeid buiten de ketting voor den tijd van vijf jaar en van vier geldboeten, ieder groot een honderd en vijftig gulden, en met veroordeeling van den beklaagde in de kosten van het rechtsgeding.

Pa-Kerto verlangde revisie, natuurlijk; maar na weken kwam het vonnis terug: geheel bekrachtigd. Er was niets meer aan te doen; huis en erf, zijn hoenderschat, 't werd al voor de boete verkocht — zijn hoenderschat! — een ander man's haan, die victorie kraaide.

Het was op een stralenden helderen morgen, dat Pa-Kerto werd weggebracht. Hij droeg het bruin gevangenisbaadje, den blauwen lap voor hoofddoek en sarong — hij ging den smadelijken gang van den misdadiger. Zijn bewakers leidden hem naar het spoorwegstation, een station in de binnenlanden met een uitzicht ver over velden. Nu stond de groene sawah hoog met dichte halmen Hier en daar kwamen in het groene veld al licht gele tinten, waar rijpe halmen vol en zwaar neerbogen, kopje omlaag, al wachtend op den oogst. Daar speelden de rijstdiefjes met hun brutale roode vogelbekjes, hun luchtig, vluchtig spelletje van: zie je me wel of zie me niet, tusschen de rijpe aren, tot zij verschrikt opvlogen, want touwen waren gespannen over het rijpend akkerland en boven de arenzee kwam het rieten afdak uit van het wachthuisje, waar kleine jongens zaten, die het veld bewaakten, aan de touwen rukten, in de handen klapten en vervaarlijk schreeuwden om de vogeldieven te verjagen.

De bergen op den verren achtergrond, die het landschap omsloten, leken eens zoo ver dan anders in het witte gloeilicht van de zon; zij leken nu meer op glinsterende muren en wallen, op een flikkerende borstwering, of daar achter het eigenlijke land van de zon gelegen. Maar meer naar het westen op den voorgrond kwamen de uitloopers van het hooggebergte duidelijk naar voren met boomen en struikgewas en weelderig groen. De ranke schaduwboom met zijn bloedroode bloesems beschutte er de lage liberia-struiken op het hoog gelegen koffieland.

Pa-Kerto zat gehurkt tusschen zijn bewakers op de steenen van het perron. Hij rookte het strootje, dat de oppasser der gevangen poort hem had gegeven. Hij schonk niet de minste aandacht aan de reizigers om hem heen. De oogen half dicht geknepen, volgde hij de blauwe rookwolkjes, die hij wegblies, zooals zij opkrinkelden en dan plotseling verdwenen in de lucht. De luwe bergwind streek langs hem heen en dat deed hem goed; hij voelde de zon, warm en toch niet te fel — de tabak was goed — hij had altijd gehouden van zijn strootje — hij genoot het goede moment met een uitdrukking van welbehagen in heel zijn wezen.

De trein kwam binnen, de zwarte vuurwagen, die hem kwam weghalen uit zijn mooi land op hooge bergen. De wagens ratelden binnen; een korte donkere rij van wagens. Pa-Kerto zat nog onbewegelijk als ging het geratel, het geloop en de drukte hem absoluut niet aan. Nu werd hij opgestooten en volgde zijn bewakers, zijn zwarte toekomst tegemoet, diep in de zwarte mijnen van Sumatra. Hij stapte den donkeren reiswagen in alsof hij zijn erf opkwam. Een volslagen onverschilligheid had zich van hem meester gemaakt. Hij liet zich nu gaan zonder eenig gevoel van spijt of berouw, zonder terug te denken of te klagen. Er was niets meer aan te verhelpen en het had zoo moeten zijn. Sinds het vonnis was teruggekomen onveranderd, wachtte hij de oogenblikken verder af, zooals zij tot hem zouden komen. Pa-Kerto was een echte Javaan in zijn berusting, dien toestand van overgave, van volslagen kalmte en onverschilligheid, welken de bruine broeder aanduidt met zijn veelzeggend: *„Wis-kebatjoet”, 't is te ver gekomen.*

MOORDENAAR. † † † † † † † † DOOR MARIE DE NEGRI. †

Drie jaar lang hadden ze 'n 'm nou — nou mocht ie toch nie dood gaan!

Ze hadden er bij gestaan, ademdicht, ook gebogen, handen op de knieën, lang stil onvermoeid wachtend al de lange minuten, dat de veearts, breedbonkige man, aan hun zieken geitenbok Mette had staan beuzelen. Nu hij zich stramstijf oprichtte met pijnlijk blazend, roodbloederig hoofd, handen in de lendenen gedrukt en een vage angst, schimmerend in de rondglimpende oogen, of er wel ruimte zou zijn voor hen allen, voor zijn vol uitgedijde klompgestalte, zeien ze 't weer, geen andere reden wetend voor dat niet dood mogen gaan dan dat de Mette nu al drie jaren van hen was geweest. Ze zeien het met benepen grogstemmen, waarin beefde het kinder-huilverdriet; ze stonden beenhangend van rechter op linker, ongedurig, zenuwig om het woord van uitspraak, dat nu eindelijk komen zou. 't Was al in weken niet goed met de Mette; ze lei maar aldoor zabbelend op haar stroo en eten dee ze niet en al maar door was ze magerder geworden, die lekkere vette Mette, zoo mager nou als 'n hout, scharminkelig mager was ze geworden.... Geen stronkje kool en geen melk, geen sappig ziekenkostje kon der behagen; ze sipperlipte even als om dankje te zeggen — „dankje, liever niet, je meent het wel goed, maar.. " en dan keerde zij haar koppig bokkenhoofd om en hield het ten spijt van alle vleiend zacht te overreden trachtende woorden halsstarrig afgekeerd. Zoo'n stumperd: zeggen, wat ie mankeerde kon-d-ie niet. Wie weet, had ie wel wat malsch gras gewild of een vrijen middag, maar ie wist toch ook wel, dat 't winter was, en dat ie nou veel te lamlendig zou zijn om 's te gaan speibelen, he!

Zoo had het nu al weken aangesukkeld; nu zou het dan tot een verklaring komen. Met harteklop van spanning stonden ze hun oordeel te wachten, angst nu gelijke hoofdexpressie op hun anders zoo verschillende gezichten, prikkeltintelende angst: een rosse schemer op de blanke wangenhuid van den oudste, een onrustig scruteerend licht in zijn blauwe kijkers; bij den jongste een gloedgolf naar zijn bruinig woelig gelaat, een diepkomende onderblik uit zijn schitterdonkere oogen.

De ruwbonkige man het vee-tasten meer gewoon dan 't zacht voorbereiden op wreeden lotslag stond boven de knapen bedremmeld:

„Wat zal ik je zeggen, jongelui?... het ziet er niet pluis met 'm uit, ben ik bang. Hij is al niet jong meer, en wat afgejakkerd misschien, ..."

De blauwe lichtoogen van den grootere zagen een oogenblik driftflitsend op den jongere neer, een sprakeloos bitter verwijt: heb ik 't je niet altijd gezegd? — maar de zwarte blakerblik van den kleine bleef hangen aan den grootmachtigen, vèrzienden, diepwetenden man, dien hij zich dezen veedokter dacht.

— „Maar, der is toch wel een drankje om hem beter te maken?" suggereerde hij met klem van willen vertrouwen in zijn stem.

— „Och!" De grôote man lichtte zijn schouders eens, en zijn boefantige lippen krulden naar voren, zeien zonder woorden: een drankje — nou, een alchemisch drankje zou dat moeten zijn!

— „Of pillen, offe... een operatie!" Hij stiet het uit als een vondst, die redding zijn zou, maar de hooge man lachte enkel. Dat maakte hem gloeiend en hortend van stille drift, stotterde hij:

„Ja, m maar, wat dan?"

Klagelijk kreunde het geitje.

Ze stonden er boven gedrongen in het nauwe hok, waarvan de bokkenwagen nog de halve ruimte besloeg. Tusschen zijn ranke, stijfgestrekte pootjes sloegen hun beenen omhoog, dicht naast elkander.

„Nou moeten we zien, der weer uit te komen," zei de groote man, kijkend naar de deur over de peinzende jongenshoofden, of hij wel over ze heen had willen stappen.

„Maar..." bracht de jongste, bruine, in; voor zijn tintelende oogen klepperden als opwerkende duivevleugelen de oogenleden op en neer.

— „Ja straks buiten" beduidde de dokter hem.

Toch aarzelend, wantrouwig nog, schoof

hij naast zijn broeder op zij. Drie keer open-toe moest de deur, zóó smal was de doorgang langs den bokkewagen, toen stonden ze buiten op het plaatsje.

„Nee heusch, ik weet er niets op, niets . . . tenzij . . ." hij zag aarzelend den bruine aan dan den blauwe, en zei na korte pauze haastig, als een man die er af wil zijn: „tenzij hem een handje te helpen, met een inspuitinkje."

De blauwe oogen schoten van tranen vol, blikten toen schielijk verlegen omlaag; dat deed de druppels vallen.

De bruine fonkelden met wild hartstochtelijken gloed: ik wist nog liever!

„Anders niets," zei kalm de hooggegroeide, welgedijde man, dien zij zich vol wetenschap hadden gedacht. Hij zei het met een licht, onverschillig schouderophalen nu; en groote, langzame als één voor één bedachte stappen deed hij vooruit, de handen in zijn zakken, 't geweldige, gezwollen hoofd in weg begeeren vooruit.

Ze slingerden achter hem aan, de blauwe, zijn teer waasroze gezicht triestig beduusd, mondhoeken trillend laag en breed; zijn lange wimpers sloegen wanhopig lange slagen, als 't neerstrijkend klapgewiek van een gewonden vogel; doelloos bengelden mee zijn loglomp aanvoelende zwaaiarmen; zwaar slap onder hem, als telkens nieuwe, streng bewuste wilsuitingen, gingen zijn beenen. Die van den bruine veerden gauw weer vlug en lenig; het donker gelaat er boven fronste in haastige denk- en angstplooien samen; in al zijn grillige scherpvouwende lijnen lag dat ééne, wat ook de forsch-wil-stralende oogen, zoeklichtende, zeiden: Er moet toch iets zijn, gauw, gauw, viel het me nou maar gauw in, straks is het te laat! En zoolang de man van de wetenschap en van zijn sterk vertrouwen dagen en dagen in 't laatste al benauwender wordend verleden, de ster-man, die feller, troostender was gaan blinken, naarmate het vreezen donker in hen had gemaakt, daar nog vóór hem liep was zijn lichte hoop levend in hem. Een paar zwaar gevallen woorden konden in zijn jongen krachtig geloovenden geest niet doodhagelen die heerlijke reddergestalte. Ruw onverwacht met hun gang moest toen ineens zijn denken en hopen stokken: het kiezelkraken van het witte slingerpad onder de dreunend forsche gestalte zweeg; zij waren aan het tuinpoortje beland en de groote man had zijn grove hand om de kruk geslagen en zijn harde stem, nu met iets aarzeligs weer, kwam langzaam:

„Ja, jongelui, . . . nou weet je 't; . . . dat is 'et; ik ga hier maar door, dat's korter."

De sleutel knarste, zweeg als om adem te scheppen en knarste weer . . . zij stonden hulpeloos, ongeholpen alleen voor 't effen groen toe-deurtje. Even duurde het, eer de bewustheid, de volle bezinning van 't vreeselijke hen had doordrongen; toen in de leege tuinenstilte langs 't eenzaam, smalle, zwijgende steegje een doffe bons — en wild opschreiend in plotseling onstuimige jammertonen de fijn valsch knijpende smart van den kleine . . . zijn snikschokkend lijf boven zijn heftig trappelende beenen, schuifleunend tegen het donkere deurtje gedrukt — heftige schreiklanken van niet willen 't verdriet, krijschende kreten van kwaadheid om 't niet meer te keren komende booze. . . . In hem was 't als een zee, plotseling beroerd door den storm. Al zijn denken en voelen dwarrelde op, kookte, bruiste, spette in een grauwvuil schuim over zijn zieltje; al het zwarte gronddiep dreinde er rond, toen de eerste loeibui van hartstochtelijkheid uitgewerkt ging liggen, een slib van zwarte, morrelige modder, . . . Knul! knul! dat ie was, stomme uil, uilskuiken, bonkige paardepil, lummel! het geitje dat lapte-n-ie aan z'n laars! hún geitje, pummel! . . . Hij had 'm wel willen afranselen met z'n bokkezweep op zijn dikke stomme vacht, lekker raak, dat het knelde en knetterde, dat ie kuumde. Hij wou wel, dat ie allebei z'n honden nou pardoes dood von thuis, tong uit den bek, smerige vent, dat er een Reintje de vos vannacht al z'n kippen den nek omdraaide. . . . Zóó, zijn koude wraakplannen bebroeiend, wreef hij nu zijn zakdoek over de geultjes op zijn wangen, waaraan twee biggelende tranen nog stipten. Jesses! daar hadde ze nou alles van verwacht. Hoe erg het ook met de Mette geworden was, hij had het nooit heel angstig gevonden. Als een groote onverschillige rust had altijd achter in zijn hoofd die gedachte gelegen. Dan de dokter maar. Hoeoe! de lammeling! hij dacht,

dat ie 'm wel graag dood zou willen trappen.... Waar was Pim toch gebleven? Die zei ook niks, net of 't hèm nie schele kon; die dors ook eens niks en nou zat ie zeker te griene....

— „Al ze leve, dach ik et niet?" Hij was in zijn opkomend willen weten recht over het gras naar hun stalletje geloopen en stond nu met een triomfantelijk gezicht in de deur.

— „Gauw, der in, deur toe dan toch."

— „Ja strakjes hoor, niet allemaal tegelijk," toch sloot hij de deur.

— „Nou, je moes maar us voele, wat een toch dat hier geef op te grond!"

— „Nou ja, wat ga je d'r zitten?"

— „Jasses, 't is toch nie voor mij dat 'k et zeg... kwam de lage egaal vale toon van verwijt weer en de blauwe oogen keken stil naar den bruine: hoe kan je nou zoo zijn? Toen boog de schuingeheven blondkop weer terug naar de Mette, zijn handen streelden weer lief troostend de ruige borstels van het dier. Goede Mette, lief dier, jaaaa, hij is zoet, is die dan zoo ziekies? is et zoo erg met 'm? jaaa? arme oude jonge! heeft ie dan zoo vreeselijk veel pijn? zeg et dan maar tegen het baasje.... Langzaam, pathetisch beklemtoond kwam woord voor woord er, zooals men goeig sussend, de lippen vooruit geknopt een huilend kindje bedaart door aan 't woord te blijven. Zij lag nu ook stil zonder kermen, stijf de ranke springbeenen gestrekt, als een ziekelijk waas de diafaan fijne oogleden gesloten. Alleen het schokkig opbuilen en moe weer inzakken van haar spichtig lijf bij elken ademtocht, bewees leven.

„As je nou us wat doorslape kon, hè, da' zou je wel goed doen, da' zou je wel weer wat oplappe misschien, zoo 'n beetje uitdommele van de pijn, arme goeierd, hoor je dan zoo graag praten ja? En ben je zoo graag beklaagd? Arme Mette, àarme Bokkie...."

De bruine had met zijn behuilde oogen al dien tijd tam toegekeken, er maar half bij met zijn denken; nu in eens werd het zeurig gezanik hem te saai: „Zeg, ga je mee, ja?" stuifde zijn bruuske toon als een wervelwind door zacht ruischend dor gebladert: „Gauw nou!"

— „Wat doen?" vroeg monotoon de bedroefde stem van den ander.

— „Nou... knikkeren in 't putje, of tollen aan den weg, ketig, jasses je zit zoo te zaniken hier."

— „Zaniken? Mèkie wat troosten..." zijn even vragend opgebogen hoofd ging weer naar 't geitje; zijn zachte kleine vingers streelden weer.

„Arme Mè, wat een pijn moet je hebben, om zoo ziek te zijn, dat je er van dood moet... en dat ze nou niks voor je kunnen, hè?"

— „Stommelingen! Maar jesses kom nou...."

— „Och, la me nou maar; hij heeft z'n kop op m'n hand, zie je wel? Ik heb nou toch geen keet, ga nou maar... haal Jan op...."

— „Die is aan 't eten, weet je ook wel...."

— „He je geen werk op?"

— „Jij zeker niet! doe 'k straks wel, kom nou nog effe, toe...."

— „Och neeë," zuchtte half smeekend de blonde.

— „Flauwe femelaar!" Kwaad trok hij aan 't roestige deurslot, dat niet losliet zoo gauw; dat stijfde zijn boosheid. Hij rukte, rukte, geweldenaar, dat het dreunde 't enge hok. Boven 't ijzer geknoers dreef nu als kindergehuil op eens het droef weegekerm van het geitje.

„Ach zachtjes dan toch," bad half schreiend de blonde.

Maar de deur schrok al open, deinend ver, toen met een ruk, die ze kraken deed, vloog ze weer klemvast in slot. En buiten gromde de kleine:

„Stik dan, slaapkop, suffer, mijn zorg!"

Zijn schouders, zijn lippen, zijn kop-in-dennek, 't was één gedoe van onverschilligheid:

„Stik dan, mijn kan 't wat schelen!" Hij deed een paar stappen naar huis toe — jasses nee, niet naar binnen; dan moest ie maar vertelle en dan zeie ze weer: zie je wel! dan kreeg hij nog de schuld; hij had 't altijd gedaan; — dat moest Pim maar gaan zeggen. Hij ging al in de richting van het poortje: wat wandele langs de dijk dan maar; dan zag je nog us wat, 't was anders een dooie boel, afin beter had je niet. De hand naar de kruk al, deed 't deurtje hem ineens denken aan straks, toen ie zoo gehuild had. Hij voelde aan zijn oogen; ze deeën 'm nog pijn; of pijn? nou ja ze gloeide zoo; je kon et zeker erg zien, dat ie gehuild had; nee, dan

maar liever de straat niet op; als ze 'n 't us zagen, misschien hadde ze 'n 'm ook wel gehoord straks, stom, dan lachte ze 'n 'm uit morgen op school. Hij keerde weer, wandelde nu doelloos somber den tuin in. Als een steenen steilte lag zijn mismoed tegen hem aan; hij kon er niet tegen op; hij kon er niet overheen; hij kon niet naar 't licht achter dien stuggen hoogen berg van donkerte . . . hij had het driftig gepoogd, ernstig gepoogd, nu liet hij zich zakken, overweldigd; en groot, bitter kwamen weer over zijn nauw droge wangen de tranen.

Maar moeilijk, loom langzaam was 't avond geworden dien dag van verdriet. Zóó lang een dag telden ze nog weinig in hun licht jong leven. Als een smartwicht er van hing na in de intieme donkerte van hun slaapvertrek; bolwangig, vollachend keek de goedige maan er binnen. Wel wonder zoo stil! met lange lichtvingers speelde ze langs de muren, langs de zoldering heen, zacht kittelend over de dingen. Soms ritselde een laken of ongeduldig, als een plons in water gooide in het kortste bed een zich om. Soms ook van het buitenver zacht opdrillend kwam een schreiend geblaat de stilte doorhuiveren. Dan, doodelijk diep, werd in het langste bed een zucht verstikt. Al klagelijker werd het gekreun, al korter de bleekbange tusschenstilte.

— „Slaap je al, Pim?"

— „Nee, wat is?"

— „Ik kan nie slapen met dat beest; nou dach ik ineens: as we der 'ns 'n echte dokter 'n menschedokter bijhaalden, hè?"

— „Och. . . .

— „Nou, òch, mot je nie zegge. Die zal er al lich meer van wete as die botte paardepil, zoo'n stomme Chinees. . . ."

— „Dat weet ik zoo net nie."

— „Kan je toch probeere; 't lijkt net of 't jou niet schele ken. Van dat staan wou je ook al niet. Bart had 't me toch gezegd, dat ie nie zooveel moes ligge, dat 't de pest voor 'm was."

— „Och ie kon ommers niet anders."

— „Ik moch et geen eens van je probeere."

— „Jasses nee, den arme stakker op te trekken."

Jammerlijk weeklagend jankte weer het bibber-bè-è-è op in de klanklooze buitenstilte. Het was of het trillend langs de lage zoldering gleed, stootend van balk tot balk; uitstervend zakte 't, zakte geruischloos op vleermuizevleugelen tot een verstommend looden wicht over de bedden.

Ook aan Pim was er wat ingevallen, maar hij had het niet durven zeggen. Nu kon hij aan niets anders meer denken. Ja dat ééne dat was het éénige. Dorst ie toch maar! Maar, chottekes, wat zou 't helpen? Dick zou het ommers nooit niemendal wille hebbe.

Bè-è-è . . . als van een ziek kindje, dat om moeder huilt. Hij had ook wel willen huilen! Moest ze nou zóó lijden, die arme goede Mette, en niemand, die een hand uitstak om er haar uit te helpen. . . . Of zou-d-ie stilletjes. . .?

Onder de lekkere warme dekens rilde hij.

En weer en weer kwam het tegen de zoldering drillend, waar zachtjes lachten de maan, en verstijvend gleed het dan altoos weer naar beneden. Toen eindelijk na lang, heldhaftig strijden was de kamp in Pims zieltje beslist: de stille geharnaste ridder had zijn vijand uit 't zadel getild; vreugdeloos kalm, maar pal bereid stond hij, 't vizier nu te lichten.

„Dick . . . Dickie . . . Dick slaap je al? . . . Slaap je al, Dickie? . . .

. . . .

Toen bleef het als een zacht gesmoorde wensch heimelijk in zijn hart voortleven; want toen het weer dag was geworden, helschijnende dag, wist hij fel zeker, dat Dickie nooit zou willen, dat 't niet hoefde te vragen, God nee, nooit, nooit zou-d-ie 't willen!

Twee, drie dagen gingen. Maar in Pim, zwaarstil bleef de binnenpijn als van een schrijnende wond. Soms, vastgehouden door de dingen om hem, was even weg er van zijn bewustheid; een vage dofheid gromde alleen als het kalm in een droom weten van een ontzettende ramp. Dan middenin speldrukte, als hij even stond, buiten adem; als hij met een blos nog van spanning na een bordbeurt door 't wijde schoollokaal liep, — ineens flitste het weer in hem binnen, wreedfel als een oplaaiend vuur in den nacht. 't Goed lief dier in stervensnood, smeekhuilend om bevrijing op zoo kinderlijk klagenden toon; hij hoorde weer de klanken: ze schramden, schrijnden, sneden in zijn ziel.

Het was op den vierden dag, dat hij na schooltijd, trappelend stond te wachten. Waar of Dick dan toch bleef? Stoeiend en dringend wrongen de jongens van zijn klas zich door 't nauwe poortje heen naar buiten.

— „Hei Bart, hè je Dick nie gezien?"

— „Nou of ik jô; die zit te bromme."

— „Zoo! wat het ie gedaan?"

— „Niks. 'n Beetje gelache of gekletst, weet ik et? 't Is van Plomp, dat ie zitte mot, 'n lamme kerel; je mag nooit 's 'n pretje hebbe. Hij heeft ers nog meer gehoude..."

Het kleine ventje, dat zich uit den drom had losgewrongen, om den oudere en grootere te woord te staan, praatte nog verder; maar Pim gaf er zich geen rekenschap van. 't Laatst had hij gehoord van 'n pretje; daar was bliksemend weer het weeblatend geitje hem te binnen geslagen; even stond hij starend, ging toen alleen.

„Ook een rare," mompelde Bart hem na, zijn eigen volubiliteit afbrekend.

Het tierde en joelde om hem heen; hij, van veel treurigs vaag bewust, ging stil, langzaam, alleen, strak voor zich uit zijn zachtblauwe droomeroogen, als zochten ze 't zaad, dat den weg moest aanduiden. En hij hij dacht aan het geitje, dat zóó lijden moest en maar niet sterven kon... en wat een weldaad het zou zijn voor 't stomme dier, als... als....

Zijn vingers in zijn broekzakken hadden getrild en hij stond stil plots midden in de straat. Toen hoorde hij schel om zich heen het leven en hij kreeg een gevoel, dat hij gek deed, bloosde diep en ging weer, zich voelend gaan met horterig afgemeten passen. Hij kon er nu niet aan denken met al die oogen en stemmen, die hij nu scherp wist, om hem heen; maar als een vreemd ver suizen, zóó een schelp aan je oor vertelt van de zee, bleef in hem die drang: naar huis en dan... dàn....

Thuis werd hij kalmer; hij borg zijn boeken, bleef staan voor het rek, onverschillig zijn oogen, zijn ooren uitgaande stil. Daar was het, ja! het verwachte schril scheurend geluid, zooals het al dagen in zijn oor hadgekermd.

Wat stond ie nog? wat had ie dan gedacht? 't Wàs immers goed, ja, ja, ja!

Hij was al weg. Toen hij weerkwam door het poortje met den grooten man der wetenschap achter hem aan, klepperde beverig zijn kaken, zijn oogen gloeiden groot.

„'t Is in een wip gedaan, je zal zien; en pijn doe 'k 'm niet," troostte de man van den genadeslag. Toen ging hij alleen het stalletje binnen. De deur kraakte; een smartgeblaat steeg op. Vast tegen den muur gedrukt stond het baasje; over zijn rug liep een koude straal en krampvast in elkaâr knelden zijn klamme handen....

Geen gil, geen kreun, geen snik... daar ging de deur al.

„Afgeloopen," de dokter tikte hem op den schouder, „hij heeft er niets niemendal van geweten, hoor." Toen zag hij van zware haastige tranen vol de peinzend blauwe oogen van den jongen. „Zorg jij nou maar gauw, da-je 'n nieuwe geitebok krijgt voor je wagen en dan wat kalmte, mijn zoon." Hij ging.

En overvloedig welden de tranen.

„En der is geen eens een hemel voor hem," kwam het in de droomziel van het rouwende kleine baasje.

. . . .

Het heele strafuur had hij al in angst gezeten. Nu op een drafje naar huis. Die Pim... je kon nooit weten... hij vertrouwde dat zaakje niet... die dee zoo raar soms... net wat voor hem. As ie toch 't hart had... hij trapte-'n-'m zijn hersens in, waarachtig, dat zou-d-ie!

Hijgende viel Dick het huis in, wierp zijn boeken op een bank in de gang.

„Zoo Dick!... Dickie! Dickie!" hij luisterde niet, liet zijn moeder roepen, holde den tuin in..., rukte, rukte aan de stroeve deur van het stalletje. Angstig stil bleef het binnen. Dickies hart bonsde. Toen ineens ging de deur, zwiepte met een harden zwaai naar binnen... En hij wist het zóó... die poten steenstijf gestrekt, die wijd gebroken, holle oogen....

Dol van drift schopte hij tegen den bokkewagen, trapte, schopte, dat de roestige wielen kniersten; en heesch tusschen zijn krijschhuilen door slingerde hij zijn machtelooze woede: moordenaar! moordenaar! moordenaar!

DE GRIJZE KAT. DOOR † † † † HENRI VAN BOOVEN. † † † †

Beneden in de vestibule onder aan de trap spraken wij nog even en ik strekte de handen naar de deur.

Boven had ik een lamp op mijn kamer neêrgedraaid en den blaker meegenomen, want ik wilde dadelijk gaan slapen.

De trappen afdalend, zag ik mijn grijze kat Miesje achter mij aantrippen, o, zoo voorzichtig, met kleine, doffe tikjes van de zachte pootjes op de trap naast den looper.

Ik opende de deur, de afscheidswoorden bleven als wel bestemd staande, ronde dingen in de stilte en hij stapte voort op den verlaten weg.

Ik zag ook, dat de kat een oogenblik het roze neusje in de lucht bewegend, besluitloos in de deur stil stond, de staart in de hoogte, het lijfje tegen de deurpost leunend, het ruggetje wat geheven; toen sloop Miesje het ijzeren hek door en verdween.

Een oogenblik bleef ik buiten staan. Voor mij rezen hoog de bladlooze boomen; het water van de gracht zonder rimpels, vlak zwart; aan de overzijde van het water de eindelooze weiden, een heldere hemel; sterren flikkerden en het trillicht kaatste uit het strakke water terug.

Er was geen wind, de nacht lag roerloos, een zwaar, nauw merkbaar ademend dier op de aarde.

Dan ging ik naar binnen, sloot de deur en zette mij naast het licht op de trap, totdat ik Miesje zou hooren mauwen, want ze bleef nooit buiten, maar mauwde na een poosje heel zoetjes als ze weer binnen wilde.

In de roerloosheid van den nacht luisterde ik en luisterde, zag naar de lange lijnen van den gesmeed ijzeren Spaanschen blaker waarop de vlam van de kaars brandde, klein, warmgeheimvol, ik zag naar de langgerekte schaduwen van mijn lijf tegen den muur en het was of dat donkere bewegen een heel bizondere, vreemde taal begon te prevelen, nu luider, dan weer zachter in het droomerige, ongelijkmatige nijgen van de ernstig levende kaarsevlam.

* * *

Miesje was een stuk van mijn leven geworden. Lang geleden had ik haar meegebracht uit de stad, het was in den avond, ik had haar in een doek gebonden; ze was erg schuw en schreeuwde den ganschen weg over zoodat de menschen mij nakeken, niet begrijpend vanwaar het geluid kwam, want Miesje was toen nog zóó klein dat ik haar in een binnenzak van mijn overjas had kunnen bergen.

Thuis had ik haar wat melk gegeven, haar zacht over het huidje gestreeld en toen werd ze langzamerhand rustiger.

In het grijze, eenzame van mijn één na één, dof voortloomende arbeidsdagen, van donkere mijmeruren, geleefd in de ebbe stilte, in de warme tintenwikkelingen van mijn studeervertrek, daar was na dien avond de grijze poes een heel kostbare, fluweelachtige zaak van rustige voornaamheid, een klein weeldeding.

En ik stelde mij haar voor zooals ze was, de extrême gratie van haar poezenlijfje op de tapijten van den divan, op de slippen der neerhangende gordijnen, op de kussens; zoo behoedzaam als zij uit het raam keek, staande in de vensterbank. Ik zag haar op mijn schrijftafel wippen tusschen de Chineesche beeldjes en vaasjes door even streelend de fotografieën met haar dikken staart; dan ging ze voor mij zitten, terwijl ik schreef en begon me onophoudelijk aan te kijken.

O! De oogen van mijn kleine, grijze poes, dat zeldzame limpide waardoor ik zag in de duistere mysterie-spelonkjes van haar oogen, dat heldere, ernstige kijken als ze daar zat in het lamplicht onder den neerhangenden abatjour!

Heel jong nog wilde ze altijd spelen met mijn bewegende pen, maar dat had ik haar lang afgeleerd en sinds dien, zat ze doodstil, als een denker uit oude tijden mij aan te staren, totdat ik een oogenblik opkeek en een poosje sterk bekoord werd door het innig-gezellige van haar prinselijk aanwezig-zijn.

Zooals Miesje mauwde had ik nooit mauwen van katten gehoord. Het was een heel zwak, klagend geluid, zoo zoetjes als van een klein kindje dat ziek is en pijn lijdt. Dan stond ze buiten aan de deur en als ik die geopend had, kwam ze verheugd en dankbaar-tevreden

spinnend, den staart in de hoogte, snel binnen, streek met haar kop tegen mijn voeten als om mij uit te noodigen haar te streelen over den grijzen pels.

En hoe rein was haar zachte vacht, hoe dikwijls waschte zij zich, kamde zij zich de haren met de scherpe, rose tong, druk bezig likkend en strijkend; geen plekje werd vergeten.

Na het bad, moe van al dat reinigen, schikte zij zich ergens op den divan of voor den haard en ging liggen slapen.

Ik vond het soms goed haar te wekken. Met een vreemd, kort kreunen schrikte zij wakker, rekte, liggend de pooten, keek mij slaperig aan met de oogen knippend, nog altijd de pooten gestrekt, maar dan lei ze zich heel gewichtig opnieuw en dook ineen alsof ze haar kop wilde verbergen.

Dikwijls speelde ik met haar, zij ravotte minuten lang, maakte de vreemdste sprongen en de zonderlingste bewegingen. . . . .

. . . .

Ik had niet gemerkt dat de kaars langzamerhand uitgebrand geraakt was en plotseling zat ik in het donker; blauwachtig bleef nog een oogenblik een kleine vlam, maar die ging na even zwak opleven ook uit. Ik zat nu in het diepste duister beneden aan de trap.

Dat was een oogenblik van heel-ongewoongewaarworden. Het deed mij plotseling heel helder terug zien, hoe Miesje voor het laatst in de deur gestaan had, tegelijkertijd dacht ik aan Jozef en Peter, de honden die des nachts zoo dikwijls buiten bleven om op katten te jagen, die ze dan doodbeten. Eens had ik hen vlak voor het huis een kat zien verscheuren.

Ik ging naar boven om een nieuwe kaars te halen en Miesje buiten te zoeken.

Buiten was het diep duister, er waren dikke wolken voor de sterren gekomen.

Langen tijd zocht ik, maar ik vond mijn grijze poes niet en wat bang-ontevreden ging ik naar bed. Toch wilde ik nog zoo lang mogelijk wakker blijven om haar te hooren miauwen, want ik verwachtte haar geluidje toch nog ieder oogenblik. Hoe kon ze zoo lang wegblijven?

Op mijn kamer zocht ik naar een boek, het nieuwe boek dat ik den middag in de stad gekocht had. Ik vond het onder een paar cahiers, daarnaast lag een klein Moorsch mes dat ik dikwijls als vouwbeen gebruikte. Met dat mes wilde ik het nieuwe boek opensnijden.

Even nog daalde ik van de trap om voor het laatst naar buiten te zien.

Ik liet de deur op een kier en liep weer een eind den weg af. De lantaarns waren al lang uitgedraaid en het was overal zoo donker dat ik alle hoop verloor; ik zou de grijze poes wel niet terugvinden.

Een oogenblik dacht ik er aan dat ik haar oogen misschien zou zien glanzen, ik staarde rond in de donkerte maar zag niets, hoorde niets.

In bed begon ik te lezen; lezende opensnijdende de bladen van het boek. Het geluid van het scheurende papier werd stilaan zóó hinderlijk in die diepste rust van den nacht dat het de stemming van het verhaal meer en meer begon te storen; dat was zonde, zoo gaf een goed werk geen genot.

Driftig blies ik de lamp uit en legde mes en boek weg.

Toen bleef ik nog rond staren, de ellebogen steunend in de kussens.

Ik hoorde hoe het begon te regenen, eerst zacht, dan harder en harder, een harde regen, zwaar stortend door de beweginglooze lucht. Heel even stelde ik mij voor hoe de druppels blazen vormden op het water van de gracht; naast elkander, dicht op een kwamen ze neer, van heel hoog uit het donker van de luchten, alles ongezien; dan dacht ik weer aan de kat. . . . . .

. . . .

Ik droomde dat ik haar langs de gracht zag loopen, geluidloos. Heen en weer liep ze, druipnat en ze mauwde niet. Daar kwam opeens in het donker, langzaam stappend, een man op het jaagpad naast de boomen. Hij trok een schuit, zoo was mijn stellig vermoeden, want al zag ik niets dan den nacht, ik hoorde voetstappen in den modder en het gloeilicht van een sigaar schoof met loome rukjes voort.

Maar de kat zag ik zeer duidelijk.

Het oogenblik waarop de man langs de kat zou gaan, voelde ik dat hij met zijn lompe voeten op haar lijf trapte. Ik zag dat

zij door iets plotseling neergedrukt werd en dan weer stil aan begon heen en weer te sluipen.

Andere mannen met schuiten kwamen nog voorbij; en telkens zag ik hoe het dier neergedrukt werd en daarna weer begon te kruipen.

Maar mauwen deed ze niet.

Dat was al dikwijls zoo gebeurd, toen begon ik iets anders te droomen:

Ik lag vastgebonden op bed en kon geen lid verroeren. Ik kon het tapijt voor de deur zien bewegen, de deur stond dus open en het tochtte wat. Ik had een gevoel alsof dat zoo gewoonte was, zoo vastgebonden op bed te liggen en ik was niet ongerust, integendeel.

Stil, heel stil begon het mij voor te komen dat de deur wijder open ging en wijder. Ik verstijfde ván schrik; wat was dàt daar onder aan het tapijt bij de deur? Het hoofd van een heel klein menschelijk wezen, het keek even van achter een plooi van het gordijn en verdween toen. Dóch ik wist dat het leelijke, kleine hoofd terug zou komen om mij opnieuw aan te grijnzen. En zoo gebeurde het; in hevige onrust zag ik hoe het telkens verdween en weer te voorschijn kwam.

Daar schoof een klein mannetje plotseling van achter het tapijt en ik zag hoe naast hem aan liep de grijze poes Miesje.

Tot nu toe had ik niet gemerkt dat mijn lichaam even groot was als dat van den kleinen man en de kat naar verhouding zoo zwaar als een tijger. Miesje hield hij aan een dikken gouden ketting.

Opeens sprong het mannetje met de kat op een stoel naast mijn bed.

Het mannetje grijnsde, zette de grijze kat bij mij in het bed en bleef, alsof hij iets verwachtte, altijd grijnzend kijken wat de kat doen zou.

En de kat begon zwaar drukkend over mijn lichaam rond te loopen mij voorzichtig beruikend overal.

Het mannetje begon heel ingespannen te kijken, soms was het alsof ik hem onderdrukt hoorde lachen.

De kat had nu opgehouden rond te loopen over mijn lichaam, en ik zag hoe het dier mijn rechter hand en arm berook. Plotseling zette zij de scherpe tanden diep in de spieren van mijn arm, begon te rukken, te rukken.... Ik werd wakker. Het was morgen, heel vroeg. Er scheen een grijs licht, de zon was pas opgegaan. Ik hoorde honden blaffen in de verte, het kwam snel dichterbij, dat geluid. Ik hoorde dat het Jozef en Peter waren die blaften, het was of ze in vollen ren den weg afstormden, zoo snel naderde het geluid.

Ik keek uit het raam en daar zag ik ze; rennen, rennen zoo hard als ze konden en vóór hen uit liep mijn grijze poes.

Ze kon niet in een boom klimmen, want Jozef rende aan den boomenkant en telkens als zij daar naar toe wilde, dreef hij haar weer naar de huizenzijde terug.

Maar mijn grijze poes had het ijzeren hekje voor het huis bereikt en als het weerlicht zoo snel kroop ze onder het ijzer door tot voor de huisdeur.

De honden aarzelden een oogenblik, luid blaffend en nijdig knorrend voor het hekje. Toen namen zij hun aanloop en sprongen er over op de kat toe.

Voor de deur begon het moorden.

Een woeste boosheid voer in mij en loopend naar de tafel nam ik er een vaas van af en rukte het Moorsche mes uit het boek. En mij uit het raam buigend smeet ik de vaas op de honden stuk en ook het scherppuntige mes slingerde ik woest naar beneden.

Van het raam loopend om de trap af te gaan en de kat te redden, zag ik nog juist dat de honden jankend over het hekje op den weg terug sprongen.

Beneden toen ik de voordeur open deed waren nergens op den weg de honden meer te zień, maar omlaag kijkend zag ik tusschen in de scherven, onbeweeglijk, mijn grijze poes.

Zij was dood, ik had háár met het mes geraakt, het stak diep in de grijze vacht, recht door een halswervel.

. . . .

Achter het huis waar ik wijd weg kon zien over groene velden, heel aan einde de duinen blauwend, daar begroef ik mijn grijze poes.

Ik had haar gewikkeld in het tapijtje waarop zij dikwijls lag, het tapijtje van voor den haard.

Op mijn stille kamer terug, zag ik daar rond.

De zon begon door den dunnen nevel een verdrietig licht te geven en ik wilde dat alles was als andere dagen.

VAN DE REDACTIE.

SCHILLER IN STUTTGART. — In Utrecht en nog elders in ons vaderland hebben tooneelspelers van beroep, onder wie er waren, die in Duitschland vermaard zijn, met medewerking voor de figuratie van Leipziger studenten nog eens opgevoerd Schiller's eerstvertoonde drama *Die Räuber*.

Men had het zoo kunnen doen, dat van dit, uit een historisch oogpunt zoo belangwekkende werk, vooral was uitgekomen het „Kraftgeniale", dat de nadruk ware gevallen op het Uebermenschliche van den misdadigen huichelaar Moor en op de zoo bijzonder teekenende vrijheidsdroombeelden van den anderen gravenzoon, die zoovele dingen zegt, welke door Fransche en andere bespiegelaars onder de aandacht der jeugd waren gebracht aan het einde der achttiende eeuw, een *fin de siècle* zoo vol gisting en zoo vol beloften.

't Heeft aldus niet mogen zijn. Al had een letterkundig student de leiding, we kregen niet de ideeën, maar, in al zijn verschrikkingen, voornamelijk den vurigen, lawaaierigen draak. De noodige besnoeiing was geschied, doch geheel ten koste van hetgeen ons in *die Räuber* het belangwekkendst voorkomt. Om de vertooning bleek het te doen geweest te zijn, niet om het laten hooren van die vurige tirades, waardoor het werk van Schiller meer als wat zeer bijzonders wordt gekenmerkt dan door de verschrikkelijke handeling.

En zoo hadden ook de studenten — vijftig moeten er zijn geweest — niet meer te doen dan roovertje-spelen, wat hun heel goed afging, doch dat dan ook geen heksenwerk is; terwijl Max Grube, als Frans en Adelbert Matkowsky, als Karl met Elfriede Mahn, als Amalia, en vele anderen op wier begaafdheden we niets afdingen zullen, allerminst hebben getoond voor het hoogere in dit werk van Schiller veel te voelen, zoodat de heele opvoering vooral deed uitkomen hoe oneindig meer zij, die het stuk met aandacht lezen, bij de lektuur dan bij eene vertooning als deze, den jongen Schiller kunnen bewonderen.

Maar hoe het stuk werd vertoond dezer dagen, is voor onze lezers niet van belang. Wij zullen de Leipzigers wel niet terugroepen, vermoedelijk. Het feit echter dat we in twee onzer Academiesteden dit stuk van Jeugd zagen vertoonen heeft beteekenis voor hem, die zich gaarne in de tijden van voorheen tracht te verplaatsen om ze met den eigen tijd te vergelijken. Wie Schiller kent en zijne geschiedenis kan in hetgeen wij hier laten volgen niemendal vinden dat hem nieuw is; misschien wel een enkele opmerking, die hem uitlokt tot een nieuwe lektuur of een uurtje nadenken over een geliefkoosd onderwerp. We gaan dus maar aan 't herinneren!

Hoe was het innerlijk met Schiller gesteld, toen hij aan zijn dramatischen arbeid begon?

Hij had in de theologie willen studeeren en was daarvoor begonnen te werken onder leiding van Moser, den Lorcher „*Pastor*". Maar zijn vader was majoor geweest en later op het slot *Solitude* hertogelijk boomkweeker geworden. Als zoodanig had hij te gehoorzamen aan de bevelen van het nijdige miniatuurtyrannetje hertog Karl Eugen van Wurtemberg, berucht om zijn verkwisting van 's lands middelen en zijn buitengewoon ontuchtig leven, totdat hij door een invloedrijke bijzit werd bekeerd tot fatsoenlijker gedrag. 't Gelukte echter dezer vrouw, Franziska von Hohenheim, ook na haar huwelijk met den despoot, niet hem zijn willekeur te doen verliezen. Een proeve van dat getyranniseer des hertogs mocht Schiller genieten. De hertog had een Militaire academie gesticht (*Sklavenplantage* noemde Schubart de school) waar ook de wetenschap van het recht werd onderwezen. Hij eischte nu dat de jonge Schiller, van wiens aanleg hij moet hebben gehoord, zou studeeren in de rechten aan zijn school, waar geen theologie werd onderwezen. En dat gebeurde; want, naar de arme „élève" in een stijloefening beweren moest: de hertog was hem dierbaarder dan zijn ouders, die — immers — geheel van de hertogelijke genade afhingen! Zoo wás nu eenmaal de toestand. Wie betaald werd door een vorst had over 't lot zijner kinderen niets te zeggen.

In Januari 1773 ging Schiller naar de inrichting die, na zijn vertrek, de *Hohe Karl*

Schule heeten zou. De school moet niet slecht zijn geweest; maar aangenaam studeeren was het niet in die tuchtschool. Schiller hield niet van wetstudie. Toen er dan ook een klasse voor medische wetenschap bij kwam, werd hij op zijn verzoek daarin overgeplaatst. Medicijnen en poëzie — dat ging naar Schiller's meening beter samen dan poëzie en wetskennis. In zijn eerste (Anthologie-) gedichten is de invloed van zijn medische studiën merkbaar.

13 November 1779 deed Schiller een soort van eindexamen. Hij moest een verhandeling schrijven. Werd die den druk waardig gekeurd, dan zou de leerling de school mogen verlaten, anders had hij nog een jaar — of langer! — te blijven. Hertog Karel las de verhandeling en getuigde „ik moet bekennen dat de *élève* Schiller in zijn dissertatie veel schoons heeft gezegd en heeft getoond veel vuur te bezitten. Maar juist omdat hij wezenlijk nog wat àl te hartstochtelijk is, kan de dissertatie niet zoo maar openbaar worden gemaakt. „*Dahero*" geloof ik dat het goed voor hem wezen zal nog een jaar op de Academie te blijven, waar dan in dien tijd zijn vurig karakter wat kan worden afgekoeld, zoodat hij dan nog, indien hij voortgaat vlijtig te werken, zeker eenmaal een zeer groot „*Subjectum*" worden kan".

De hertog schreef dit naar aanleiding van Schiller's dissertatie *Philosophie der Physiologie*, in het Duitsch geschreven, daarna vertaald, natuurlijk, in het Latijn, handelende over de wisselwerkingen tusschen geest en stof, een onderwerp door Schiller het jaar daarna nog weer eens behandeld onder een anderen titel en toen met succes.

Men onthoude den datum: November 1779.

Schiller was teleurgesteld en gekrenkt. Er moet veel bijzonder goeds in dat werk zijn geweest. Klein, de leermeester van den vurigen élève en beoordeelaar van Schiller's dissertatie, erkende dat zelf; maar Klein huiverde van sommige al te geniale uitingen. Hij achtte 't nuttig het jeugdig vuur van den aanstaanden militairen dokter wat te temperen.

November 1779. Hoe stond het toen met *die Räuber?*

Na allerlei stof te hebben gekozen en bewerkt zonder tot een bevredigenden uitslag te komen, had Schiller zuchtend uitgeroepen dat hij zijn laatste rok, ja zijn laatste hemd zou willen geven voor een dankbaar dramatisch onderwerp. Kort daarop werd er hem een aangeboden. In *Das Schwäbische Magazin* van 1777 had Schubart een vertelling geschreven en die ter bewerking opgedragen aan een genialen romanschrijver of tooneeldichter. Zij heette *Zur Geschichte des menschlichen Herzens.*

Een edelman (verhaalt Schubart) had twee zoons: Wilhelm en Karl. De eerste was een huichelaar, de tweede een losbol. Maar Karl, dood arm geworden, neemt dienst in het pruisische leger (men denke aan 't gelogen verhaal in *die Räuber)*, wordt ziek en schrijft uit het hospitaal aan zijn vader. Wilhelm onderschept die brieven. Eindelijk komt Karl toch weer thuis, precies wanneer een dóor Wilhelm beraamde moordaanslag op zijn vader zal worden ten uitvoer gebracht... enz. enz. In een vroegere bewerking (van 1768) liet Schubart de handeling voorvallen in het Anbachsche, dus ook in Frankenland. Deze novelle zou Schiller gebruiken volgens den wensch van den schrijver. Hij veranderde er in hoofdzaak weinig essentieels aan. De ongelukkige Amaliafiguur komt in 't verhaal van Schubart niet voor.

Begonnen in 1777, schoot het werk slechts heel langzaam op. Er moest op school worden gewerkt, er mocht niet worden geluierd en wat is er nòg erger dan luieren, zoo niet verzenmaken of drama's — schrijven aldus heeten moet? — Schiller had geen tijd en geen vrijheid genoeg om geregeld voort te werken. Nu en dan meldde hij zich ziek en lag in 't lazareth te pennen; verder zwierven de fragmenten van zijn drama van hut naar her met den steeds gejaagden auteur. Ten tijde, dat hij de al te vurige dissertatie schreef moet hij midden tusschen zijn roovers hebben geleefd en 't is dus geen wonder dat aan die dissertatie ook een beetje kruitlucht is gekomen. Zij is niet bewaard gebleven; voor zoover wij weten zijn er slechts fragmenten van bekend, maar we mogen wel veronderstellen dat er een paar revolutionnaire zevenklappers tusschen de blaadjes scholen. En

dan ... bom! de tegenvaller: 13 November 1777. Nu gaat het waarschijnlijk razend gauw; nu zal Schiller met geestdrift en haat verder hebben gewerkt. Zijn bloed kookte, het vuur was tot weerlicht geworden en donderen zou het genie in een drama, zooals er nog nooit een gedaverd had over de planken van een Duitschen schouwburg.

In 1780 is het dan ook reeds voltooid en wel in den zomer. Schiller leest het eenigen vrienden voor op een wandeling. Men weet dat. Het onderwerp is herhaaldelijk behandeld door schilders, romanciers, vervaardigers van gelegenheidsstukken enz. enz. Uitgetogen ter militaire wandeling, wisten Schiller, Hoven, Heideloff, Dannecker, Kapf en Schlotterbeck te ontsnappen.

Hoe de dichter zijn drama voorlas — gedeeltelijk uitbrulde (want hij las erbarmelijk) — is beschreven en het groepje is door een der tegenwoordigen (Von Heideloff) geteekend. In den zoetsappigen stijl des tijds, helaas! heeft de zoon van den teekenaar naar de schets van zijn vader een plaatje gemaakt van 't geval (*Schillerverein* te Marbach), dat weer een heele boel anderen heeft geïnspireerd.

Anno 1781, met Paschen ongeveer, gaf de dichter zijn drama uit zonder naam van den schrijver. 't Was een durf, want Schiller kon allerminst hopen dat men niet zou te weten komen wie de auteur was en hij stond als militair dokter nog altijd onder de tucht van den hertog, Schubart's beruchten beul.

Het baantje was verre van aangenaam en evenmin was het winstgevend. Maar Schiller had niet te kiezen. Voor zijne opleiding, gewenscht door den hertog, hadden zijne ouders niet behoeven te betalen, o neen! Er werd hun niet anders gevraagd dan afstand der vrijheidsrechten ... van hun zoon en zij hadden zich voor hem verbonden dat hij na voltooiïng van zijn studieën zich had „gänzlich den Diensten des herzogl. Würtembergischen Hauses zu widmen und ohne darüber zu erhaltende gnädigste Erlaubnisz nicht daraus zu treten." Schiller werd militair dokter in Stuttgart zonder recht op den degenkwast, op achttien gulden salaris ... in de maand! Daarvoor had hij den hertog, in de toewijding zijner dissertatie, den *Stifter meines Glücks* genoemd.

Wat wist Schiller van maatschappelijke toestanden, wat van het familieleven en van de vrouw, terwijl *die Räuber* geschreven werden? Wurtemberg behoorde tot de staatjes van Duitschland, die door de heele achttiende eeuw heen, het ergst waren uitgezogen door de hoogst genadige vorsten. Hertog Leopold Eberhard, hertog Eberhard Ludwig, hertog Karl Alexander waren begonnen, laatstgenoemde met de hulp van Süsz Oppenheimer, die er een volmaakt uitzuigsysteem op nahield voor zichzelf en voor zijn vorst. Maar Karl Eugen (1744—1793) overtrof zijn voorgangers in 't verkwisten nog verre.

In diens tijd, was Stuttgart een der prachtigste hoven van Duitschland. De vorst liet vreemde edellieden overkomen, die hij voor 't meerendeel onderhield. Zijn gevolg bestond uit een leger van kamerdienaars, heidukken, mooren, lakeien enz. enz. allen in de mooiste liverei uitgedoscht. In uniformen vol goud, zilver en bontwerk liepen zijn lijftrawanten, lijfjagers, lijfhuzaren rond en de duurste paarden werden voor de hertogelijke stallen aangekocht. Nog meer geld werd besteed voor tooneel, opera, ballet, vooral. Noverre dirigeerde het ballet, Jomelli was kapelmeester, Vestris kwam veel over uit Versailles en kreeg daarvoor 12000 guldens per jaar. De onkosten, voor één opera gemaakt, bedroegen een ton gouds en drie tot viermaal zooveel werd uitgeven bij gelegenheid van des hertogs verjaardag, wanneer Veronese een vuurwerk afstak dat in enkele minuten een halve ton verslond. In den jachttijd werden jachtfeesten gegeven en om die aantrekkelijk te doen blijven, waren wetten uitgevaardigd, waarbij de boeren gelast werden meer dan duizend honden te voederen, het wild onder alle omstandigheden te sparen, zoodat het in kudden de korenvelden en wijnbergen verwoestte. Wie zich daartegen verzette, ging een vesting of een tuchthuis in of werd voor zijn leven verminkt. Bij drijfjachten moesten de boeren helpen, al kostte het ook een geheelen oogst; zij moesten kunstmatige vijvers bouwen en verder al het noodige doen om 't vermaak van den vorst voor hen zelf zoo schadelijk en noodlottig mogelijk te doen zijn. Ging de hertog op reis, dan werd hij vergezeld door

ettelijke Italiaansche schoonen, die hem uitplunderden zoo erg zij konden; vrouwen en meisjes uit het eigen land werden op last van den hertog geroofd en na ongelukkig te zijn gemaakt naar huis terug gezonden — in 't gunstigste geval met vijftig gulden schadevergoeding. De officieel „begunstigde" vrouwen mochten ter (eervolle!!) onderscheiding blauw fluweelen of blauw zijden schoentjes dragen, maar moesten dulden dat de hertog er een harem met danseressen op na hield. Eene harer, de Venetiaansche Gardella, werd als een prinses geëerd. Verder liet de hertog maar bouwen, parken aanleggen, ook wel — naar we weten — scholen stichten, als hij daartoe lust had. Want hij wilde beroemd wezen; in zoo wijd mogelijken kring van zich laten spreken. 't Gelukte den hertog: de koning van Pruisen praatte veel over hem... als over zijn „aap."

Deze vorst had Schiller moeten eeren en des hertogs lief daarbij ook nog eerbiediglijk bezingen! Wat de Landsvader deed was welgedaan!

't Liefje van den hertog werd door Schiller bezongen als het *Ideal der Weiblichkeit* en hij liet leerlingen van een meisjesschool haar toezingen:

Stets feuervoller wird der Vorzatz uns beleben
Dir, *Musterbild der Tugend* nach zustreben;

Maar we wijzen hier op de maatschappelijke toestanden die Schiller kende toen hij *die Räuber* schreef en vragen: vanwaar kwam 't geld? De onvolprezen vader zijner onderdanen, naar men hem noemen moest op allerhoogst bevel, kon niet zooveel geld aan belasting laten opbrengen dat hij rond kwam. Dies, verkocht hij de manlijke kinderen zijner onderdanen aan het buitenland om voor kanonvoedsel te dienen. Wij — Hollanders — konden er heel wat gebruiken! Ook andere staten hadden vreemd volk noodig en de Wurtembergers waren als goede waar bekend op de internationale markt. Verder zag hij nogal eens gelegenheid het landsbelang voor een hoog jaargeld of een flink kapitaal te verkwanselen. De Koning van Frankrijk kocht hem om, maar staatslieden vonden dat de koning bekocht was.

Behalve door maagdenroof, jachtgruwelen, slavenhandel met burgers van 't eigen land, gekonkel voor geld met Frankrijk en dergelijke toonde Karl Eugen zijn superioriteit òòk nog door de manier, waarop hij mannen als J. J. Moser en Schubart behandelde.

Toen de hertog, natuurlijkerwijs, met de landraden in onmin was geraakt, schreef Moser (zei-men) tegen den tyran. Hij werd daarom anno 1759 gevat, in een vestinghol gesmeten, nooit verhoord en 1764 losgelaten als „onschuldig."

C. F. D. Schubart, die — wat levensgedrag aangaat een aardje bleek te hebben naar 't lands-vaårtje, — had kwaad geschreven van de Jezuieten. Karl Eugen maakte zich verdienstelijk door hem (1777) te laten grijpen en opsluiten in de vesting Hohenasperg. Aldaar bleef hij tien jaar, zonder ooit te zijn verhoord. Een groot vorst bij Gods genade moet toch zijn Bastille hebben met minstens één talentvol man er in! Hoe die Schubart werd geplaagd, vernederd, bekeerd in zijn kerker door den aarts-kwezelaar, kommandant Rieger, kunnen we hier niet in herinnering brengen; doch Schiller wist daar alles van. De afschuwlijke mystificatie maakte van Schubart een mystiek droomer. Toen hij zijn kerker uitkwam, was het mooie licht in hem gedoofd.

Waar wij Schiller tegen *wetten* zoo hooren te keer gaan, moeten wij steeds bedenken wat de jonge dichter voor landswetten kende en hoe hij ze zag uitgevoerd. De wet diende om den burger in zijn vrijheid zoo erg mogelijk te beperken; maar tegen vorstelijken willekeur beschermde zij geen enkel onderdaan, die niet krachtig genoeg was om zich zelf ook boven de wet te kunnen stellen.

Zoo is het verhaal van Kosinsky niets minder dan het relaas van een ware gebeurtenis, die — helaas! — geenszins tot de hoogst zeldzame voorvallen behoorde. Een vorst nam het meisje, dat hem aanstond. Gedroeg de bruidegom zich niet verstandig en hield hij zich niet alsof de keus van den vorst vleiend was voor hem, dan wist men er wel raad op den onbeschaamden rekel tot zwijgen te brengen.

Men weet wat Schiller zelf in de *Rheinische Thalia* (1784) schreef over zijn gebrek aan

menschenkennis, toen hij *die Räuber* dichtte: „Unbekannt mit Menschen und Menschenschicksal, muszte mein Pinsel nothwendig die mittlere Linie zwischen Engel und Teufel verfehlen . . ." ; maar de booswichten zijn met dit al toch wel degelijk tot op zekere hoogte portretten uit den tijd. Er kunnen namen geschreven worden bij verschillende snerpende tirades en de vier ringen, waarvan Moor vertelt aan den Pater, hadden er veertig kunnen zijn!

Wij kunnen hier ook nog wel even doen opmerken, dat het smalen der roovers op de soldaten, die men op hen heeft afgezonden, allerzins verdiend mocht heeten, indien de krijgers hebben geleken op het zoodje dat Schiller als militaire dokter te verzorgen had.

Er zijn allerongunstigste berichten tot ons gekomen omtrent den toestand, waarin deze dapperen van Auge verkeerden. Het beste zal wel naar 't buitenland zijn uitgevoerd.

De verregaande zedeloosheid en willekeur der vorsten werd geëvenaard door hun huichelarij en slechts overtroffen door de gemeenheid van den adel, die alles deed om den genadigen vorst van kwaad tot erger aan te zetten. Het *kraftgeniale* razen in *die Räuber* blijkt, als men de woorden beziet in het licht der zedengeschiedenis, volstrekt niet uitsluitend hol rhetorisch en overdreven te zijn. Het is hoogstens een bewijs van wat ruwheid in den smaak, waarvan trouwens de eerste gedichten ook getuigen.

Mevrouw de gravin Franciska van Hohenheim, boven reeds genoemd, in Wurtemberg meer bekend onder den naam van *'s Franzele* van den hertog, heeft een goeden invloed uitgeoefend op den wilden tyran. Maar zij was toch niet meer dan een weggeloopen getrouwde vrouw, en al welletjes schijnt het ons dat men ter slavenplantage rijmpjes liet dichten ter eere dezer dame. Maar Schiller was nog maar een jongen en 't voorbeeld werd door heel wat anderen gegeven.

Franz Moor vond Schiller zelf een mislukte figuur. Maar Franz Moor, geteekend twee jaar vóór Schiller met menschen in aanraking zou komen (naar des dichters getuigenis) blijkt niet erger schurk dan zoo menig edelman, die door alle middelen er komen wil. Wij kùnnen ons ternauwernood een overdreven voorstelling maken van de gewetenloosheid der edellieden aan het eind der achttiende eeuw; van die, namelijk, die eerzuchtig en dorstend naar genot, door de omstandigheden waren aangewezen op heel groote of afschuwlijk lage daden, om hun doel te bereiken. In de gedenkschriften, dagteekenend ongeveer uit Schiller's tijd, vindt men melding gemaakt van eene reeks ongelooflijkheden, waarbij vergeleken de daden van Franz allerminst onwaarschijnlijk meer zijn. Wat Franz onderneemt tegen Karl is het *a b c* van een zeer eenvoudige intrige. zooals er aan elk Duitsch vorstenhofje werden gesponnen. Ten opzichte van zijn vader handelde deze Uebermensch *avant la date* erg dom, want hij had den ouden man zoo gemakkelijk in zijn kist kunnen laten, doende of hij 't krabbelen tegen het deksel niet hoorde. Hij zou dit geheel straffeloos hebben kunnen doen. En waarom een hond in de kist gedaan? Een mensch weegt zwaarder en bij opgraving. . . . Maar, die akeligheden nu daargelaten, Franz Moor is niet zoo ondenkbaar als Schiller naderhand meende. Dat hij Amalia nog maar dreigt met onteering, is niet meer dan een kleinigheid te noemen in een tijdvak waarin werkelijk meisjes van hooge geboorte door graven werden onteerd, omdat zij niet hunne wettige vrouwen wilden worden; en eene hoogst aanzienlijke moeder voor geld haar stiefdochter liet schandvlekken uit enkel ijverzucht! De schandaalkroniek der achttiende eeuw heeft Schiller ten opzichte van zijn schavuiten-teekening goed verdedigd. De eenige, die buiten de werkelijkheid staat, is Karl. Maar later is toch gebleken dat hij in zich had de lievelingsdroomen en de dierbare dwalingen van een groot deel der Duitsche jongelingschap. Karl Moor is de Robespierre die zijn beulenwerk te mooi wil doen en daardoor onpraktisch blijft. 't Onbreekt hem aan kracht, hem die zoo verschrikkelijk een taak op zich had willen nemen.

Het groote succes, dat Schiller voor *die Räuber* ten deel viel, mag dus niet enkel worden verklaard uit de teekening van Karl Moor en het idealistisch-revolutionnaire in het werk. De tijdgenooten moeten hebben gevoeld dat het waarheid gaf, zij het dan ook in den

vorm, die wel zóó ver van het realisme afstaat als men er zich een denken kan.

't Stuk was raak; òòk raak zooals een goed pamflet dit had kunnen zijn. Al heeft het succes òòk wel erge dwaasheden veroorzaakt, gelijk het gaan naar de bosschen van wat zenuwachtige schooljongens en een gevaarlijke neiging gewekt in groote menschen om het roovershol te beschouwen als het eenig betrouwbare toevluchtsoord voor deugden, die in de paleizen en kasteelen geen plaats meer vinden, het is toch ook een beetje 't succes van *Figaro* geweest. Men hoorde er een reactie in dreigen.

Psychologisch echter was de jonge dichter natuurlijk nog onvoldoende ontwikkeld. Hij moge dan feiten hebben gekend; hij kende geen menschen. Vrouwen en meisjes heelemaal niet; want wie in de slavenplantage waren opgesloten, moesten natuurlijk hard werken onder streng toezicht en omgang met families had Schiller niet. Kloosterlijk was zijn opvoeding. Vandaar gedeeltelijk òòk dat de *Amalia*-figuur mislukte. Misschien valt uit Schiller's bekentenis, dat hij zijn menschen uit boeken kende en niet uit het leven, op te maken dat in de litteratuur van zijn tijd ook een *Amalia*-idealerigheidje moet hebben bestaan, doch het is den schrijver van deze regelen niet bekend welk sentimenteel romanfiguurtje den *élève* Schiller kan hebben geïnspireerd.

Wie handelt over den gemoedstoestand van Schiller bij het schrijven van *die Räuber* staat voor een uiterst moeilijke opgaaf. Hij moet zien te verklaren (daarbij in 't oog houdend hoe door en door loyaal de jonge dichter was en altijd is gebleven) hoe Schiller èn in *die Räuber* èn in gedichten (*Anthologie*) zich een zoo ziedend tyrannenhater kon betoonen, terwijl hij toch voor Karl Eugen en diens Franzele een vereering had, die wij, in onze dagen, met revolutionnaire gevoelens onbestaanbaar zouden achten. Het waarschijnlijkst is dat de jonge, arme *élève* bij nadenken kwam tot verzet, maar dat hij lang verblind is gebleven door de groote pracht, waarmee Karl Eugen was omgeven. Zoo'n vorst, die maar liet bouwen, maar bleef stichten, maar voortging met geld uitgeven, die voor *roi Soleil* speelde waar en zoo vaak hij kon, moet door een jong student wel met heel andere oogen zijn aangezien dan wij geneigd zijn te veronderstellen. Bovendien, van kind af had Schiller den vorst leeren eerbiedigen. Zijn vader betoonde zich immers een zoo loyaal onderdaan, na een voorbeeldig soldaat te zijn geweest! Gewoonte en vrees moeten dien eerbied voor den hertog hebben vastgehouden, tot de band met den „vader zijner kweekelingen" te rechter tijd is verbroken door Schiller's vlucht.

Hoe aardig vertelt Johannes Scherr (*Schiller und seine Zeit*) hoe de arme Schiller als militair dokter van Augé's ongelukkig zoodje soldaten leefde met zijn achttien gulden per maand in een soort van kosthuis bij Luise Dorothea Vischer. Hij huisde in een kaal vertrek, waar niet meer was te zien dan een groote tafel, twee banken, een kleerenrek en twee veldbedden in een alkoof. Verder bevond zich in een hoek nog een bergplaats voor aardappelen, leege flesschen, borden, tabakspijpen en dergelijke. Frans Joseph Kapf deelde deze kamer met den regimentsmedicus, die al even treurig was gekleed als gehuisvest. Schiller moet er destijds — volgens Scharffenstein — nogal dwaas hebben uitgezien. Zijn uniform was belachelijk, zijn gelaat had nog niet dat hoogedele van later en zijn bouw was die van een jongen, uit zijn kracht gegroeiden man. Toch leefde men er vroolijk op los, niettegenstaande alle armoede en had Schiller meer avontuurtjes dan goed voor hem was, niettegenstaande zijn roode haar en leelijk figuur. Karoline von Wolzogen zelfs getuigt van *Sinnentaumel*. Maar lang zou dat leventje niet duren. Na verschrikkelijk te hebben gerookt, gedronken, gedobbeld en gedarteld, terwijl het ambt al heel slecht moet zijn waargenomen, zoodat Schiller zelf, in een anonyme kritiek op *die Räuber* schreef: „ik zou hem liever tien paarden ter behandeling toevertrouwen dan mijn vrouw," na wat te zijn uitgeraasd, ging Schiller een tijd van groote zorgen tegemoet. Doch wij schetsen hier geen stukje biografie. Er is nu voldoende aan herinnerd onder welke omstandigheden Schiller zijn *Räuber* liet drukken en in welk een gemoedstoestand hij de tooneelbewerking vervaardigde, tijdens het ergst *Bohème*-bestaan,

dat voor een groot deel in de herberg *de Os* — een echte genieën-kroeg — werd geleefd. Of neen! men dient vooral te onthouden hoe geweldig een opgang het drama maakte reeds voor de opvoering. Schiller was plotseling een bekend persoon geworden. Jongelieden deden dwaze dingen en meisjes voelden zich Amalia-achtig verliefd op den kraft-genialen jongen arts. Ook ging het onweêr al dreigen in Duitschland en de vorsten (men denke aan een vaak geciteerde anecdote uit Eckermann) werden al nijdig en bang. Toch durfde Von Dalberg er aan denken het stuk op te voeren en dat nog wel in een gesubventionneerden schouwburg. Deze kranige tooneeldirecteur stond als zoodanig in dienst van den keurvorst van Pfalz Baiern en beheerde het Mannheimer Nationaltheater met smaak, verstand en moed; maar het onmogelijke kon niet van den man worden gevergd. Hij wilde het stuk alleen opvoeren onder zekere voorwaarden die, welbeschouwd, niet zoo onmogelijk waren als de dichter ze eerst vond. Scherr noemt „das Original vielfach verdreht und verstümmelt" en hij heeft geen ongelijk; maar dat een intendant *die Räuber* zóó maar „rauwelijks" opvoeren zou, was toch niet te veronderstellen. Schiller moest het stuk laten spelen onder Maximiliaan, na 't uitvaardigen van den landvrede. Hij vond het vreeslijk en begreep niet dat het publiek toch wel door de vermomming heen zou zien. Het heusche stuk was immers te koop. Men kon het thuis lezen, dan zou geen passage ongerijmd schijnen in de tooneel-verhaspeling; ja, het erge werd er nog piquanter door. En dat Moor zijn geliefde niet mocht dooden, maar dat Amalia zelf zich ombrengen moest, wat kwam zelfs dit er op aan? De hoofdzaak was *die Räuber* opgevoerd te krijgen. Later zou Schiller — na behaalde triomfen, zich voldoende schadeloos kunnen stellen.

En nu mogen wij wel even zien hoe gek 't loopen kan met tooneelwerken en kritiek. In Duitschland werden *die Räuber* dus verknoeid opgevoerd. In Frankrijk speelde men eene bekorte vertaling van het origineele stuk; dus met roovers uit 1780 en niet uit den tijd van Maximiliaan. Madame de Staël wist niet dat er tweeërlei Räuber van Schiller bestonden. Zij vergeleek het Fransche stuk (het meest gelijke aan 't echte dus) met het opgevoerde Duitsche en kwam tot een besluit, dat Schiller heel gek zou hebben doen kijken:

Les Brigands ont été traduits en français, mais singulièrement altérés (*sic!*); d'abord on n'a pas tiré parti de l'époque qui donne un intérêt historique à cette pièce (!!).... Het Duitsche stuk prijst zij, althans grootendeels: „les passions du chef des brigands y sont exprimées d'une manière admirable.... Les scènes d'amour entre la jeune fille et (celui) qui devait être son époux, sont admirables d'enthousiasme et de sensibilité..." etc. etc. En dan herhaalt zij nog eens met nadruk dat men vooral niet naar de Fransche bewerking *die Räuber* moet beoordeelen. Toch zou deze Schiller doen worden een der eerste eereburgers der Fransche Republiek.

Al die veranderingen waren nog niet voldoende om Dalberg gerust te stellen. Nog meer moest gedaan om, zooal niet het publiek, dan toch oppervlakkige verklikkers op een dwaalspoor te leiden. Schiller moest nog een soort van verklaring opstellen, die men zou aanplakken naast de personenlijst en waarin alle nadruk werd gelegd op de moraliteit van het geval; terwijl van 't revolutionnaire element niet zou worden gerept. *Die Räuber* als afschrikwekkend voorbeeld ten behoeve der onervaren jongelingschap dienst doende! En dat na zoovelen harer 't hoofd op hol te hebben gebracht. De aardigheid was goed. Schiller, dan, schreef op het affiche o. m.:

„De vervaardiger aan het publiek.

De roover — het tooneel eener verdoolde groote ziel — uitgerust met alle gaven voor het voortreffelijke, en met alle begaafdheid toch verloren — onbedwingbare hartstocht en slechte vrienden bedierven zijn inborst, voerden hem van kwaad tot erger, totdat hij (Schiller is vergeten, dat hij 't over een ziel heeft) eindelijk aan het hoofd stond van een moordenaars- en brandstichtersbende, den eenen gruwel liet volgen op den anderen, van afgrond tot afgrond stortte in der vertwijfeling diepste diepten — maar verheven en eerwaardig, groot en majesteitelijk in het

ongeluk, en door het ongeluk een beter mensch geworden, teruggevoerd tot het voortreffelijke.

Zoo iemand zal men in den roover Moor beweenen en haten, verafschuwen en liefhebben....

Men zal ook niet zonder ontzetting een blik slaan in het binnenste van den booswicht en waarnemen, hoe het verguldsel des geluks toch den inwendigen worm, die knaagt aan 't geweten, niet dooden kan.... De jongeling ontware met schrik, welke het einde is der onbeteugelde uitspattingen, en niet zonder leering verlate de volwassene den schouwburg, als hij ziet hoe de onzichtbare hand der Voorzienigheid ook den booswicht tot werktuig kan maken om Haar doel te bereiken en Haar gericht te houden en hoe Zij de verwardste knoopen van het Lot tot aller verbazing kan ontwarren".

Men zal bij de lezing van 't origineel ook opmerken dat de stijl van dit stukje proza verre van fraai is. De veronderstelling mag zeker gewaagd worden dat Schiller eerst op het laatste oogenblik de definitieve redactie heeft vastgesteld en dat in een zeer verklaarbaren toestand van zenuwachtigheid. Hij moet boos, ongeduldig en overspannen zijn geweest!

Zonder daartoe verlof te hebben gekregen, ging Schiller de eerste opvoering van zijn stuk bijwonen. 't Verlof was dan ook niet gevraagd; want eenige dagen vroeger had men Schiller een verzoek om vrijaf geweigerd met de dreigende bijvoeging dat de regimentsdokter wel wat meer dan hij tot heden deed zich mocht wijden aan zijn ambtsbezigheden en zich uitsluitend daarmede bezig houden. De veronderstelling is dus niet ongewettigd dat de hertog zich nu begon boos te maken over het geweldige lawaai dat men heel Duitschland door maakte over het werk van den vroegeren *élève* der Karls-Schule, die inderdaad op weg was een groot Subjectum te worden, maar een beetje anders dan de tyrannieke koopman in menschen zich dat zal hebben voorgesteld.

Het stuk werd den 13den Januari 1782 opgevoerd. De hoofdrollen vervulden Boeck (Karl), Iffland (Franz) en madame Toscani (Amalia). De entreegelden waren niet hoog: van 8 kr. tot 1 fl. Tijdgenooten getuigen dat het stuk voortreffelijk werd gespeeld en groot succes had. Van overal uit de omgeving van Mannheim waren belangstellenden gekomen om de eerste voorstelling bij te wonen. Schiller was beroemd geworden. Hij zou 't in zijn ambt niet lang meer uithouden. Nadat hij (26 Mei) weer zonder verlof naar Mannheim was gegaan, werd hij verraden. De hertog gaf hem veertien dagen arrest wegens ongeoorloofd verblijf in 't buitenland. Schiller werd opgesloten in het gebouw van de Stutgartter hoofdwacht en, nauwelijks op vrije voeten, hoorde Schiller dat een laaghartig individu den hertog had gewezen op eën uiting van Spiegelberg (uit *die Räuber*) dat Graubunderland een klimaat had voor spitsboeven. Toen Karl Eugen, die zelf in zoo'n klimaat wel kostelijk zou hebben gedijd, dit vernam, verbood hij Schiller op straffe van uit zijn (winstgevend!) ambt te worden ontzet, ooit meer voor het tooneel te schrijven of iets anders te laten drukken dan medische geschriften.

Hoe de allergenadigste landsvader met dichters omsprong had Schiller aan Schubart gezien.

Hij nam daarom tijdig de vlucht, op 17 September 1782.

Fiesco maakt fiasco. Betere tijden. — Ternauwernood waren de Duitschers weer over de grenzen met *die Räuber* of wel eenigszins tot verbazing van hen, die het werk goed kennen, begon de Nederlandsche Tooneelvereeniging in Amsterdam hare reeks voorstellingen van *Die Verschwörung der Fiesco zu Genua.* Wij willen omtrent de geschiedenis van dit stuk nog even een paar feiten in herinnering brengen.

Schiller was met Andreas Streicher gevlucht. De dichter had 23, de musicus 28 gulden op zak. Zij passeerden de grenzen in den morgen van 18 September en waren daags daarop in Schwetzingen. 't Ging naar Mannheim en als voornaamste bagage voerde Schiller zijn *Fiesco* mede. Bij den regisseur van den Mannheimer schouwburg (Meijer) stapten de reizigers af en Schiller werd vriendelijk, hoe-

wel met onverholen verbazing ontvangen. Meijer raadde hem aan al het mogelijke te doen om den hertog gunstig te stemmen, waarop Schiller een brief schreef, waarvan weinig viel te verwachten. Al zijn hoop was gevestigd op *Fiesco* en zoodra mogelijk wilde hij zijn werk voorlezen aan Meijer, Iffland, Beil, Beck en nog andere tooneelspelers van het Mannheimer *Nationaltheater*. 't Gebeurde op den derden dag na Schiller's aankomst. Maar bij de voorlezing maakte *Fiesco* het jammerlijkste fiasco dat men zich denken kan.

Na het eerste bedrijf, liep Beil de kamer uit om niet meer terug te keeren; de anderen begonnen met elkander te babbelen over allerlei zonder ook maar de geringste aandacht te schenken aan de voordracht en toen aan het derde bedrijf zou worden begonnen, sloegen ook de overgeblevenen op de vlucht. Meijer vroeg in vollen ernst aan Schiller's vriend of de jonge dichter heusch *die Räuber* had geschreven, of hij niet was geholpen. Toen de verklaring was gevolgd dat Schiller inderdaad en heel alleen *die Räuber* had gemaakt, bromde Meijer, de regisseur, dat hij dan zeker al zijn kracht daaraan had besteed en hem niets meer over moest gebleven zijn; want, te oordeelen naar *Fiesco*, kon hij nu nog maar „erbärmliches, schwülstiges, unsinniges Zeug" voortbrengen.

Mismoedig, gingen de vluchtelingen verder; want men was terecht bang dat de wraakgierige hertog om uitlevering van den gedeserteerden regimentsdokter zou vragen. De vrienden liepen naar Frankfort, van waar Schiller, die geen penning meer bezat, aan Dalberg honderd gulden voorschot vroeg op *Fiesco*. Dalberg, die zeer vermogend was, weigerde omdat het stuk zoo niet geschikt was om te worden opgevoerd.

In de meest bezwarende omstandigheden, gedrukt door geldzorgen en lichamelijk lijden, werkte Schiller zijn *Fiesco* geheel om. Eenige weken vóór 1784 is het stuk gereed en 11 Januari van het genoemde jaar werd het opgevoerd.

Men roemt de *mise-en-scène*, men roemt het spel van Boek (Fiesco), Iffland (Berrina), Beck (Bourgoguino) en Toskani (Muley Hassan) — later speelde Beil die rol met buitengewoon succes — ofschoon sommige fragmenten luid werden bewonderd, men vond het stuk ver beneden *die Räuber* staan. Schiller schreef zelf aan Reinwald:

„Den Fiesco verstand das Publicum nicht. Die Mannheimer sagen, das Stück wäre viel zu gelehrt für sie, Republikanische Freiheit ist hier zu Land ein Schall ohne Bedeutung, ein leerer Name, in den Adern der Pfälzer fieszt kein römisches Blut. Aber zu Berlin wurde es vierzehn Mal innerhalb drei Wöchen gefordert und gespielt und auch zu Frankfort fand man Geschmack daran."

Deze Reinwald was bibliothecaris te Meiningen en had Schiller boeken gezonden naar Oggersheim, een dorpje, waarheen de vrienden gevlucht waren.

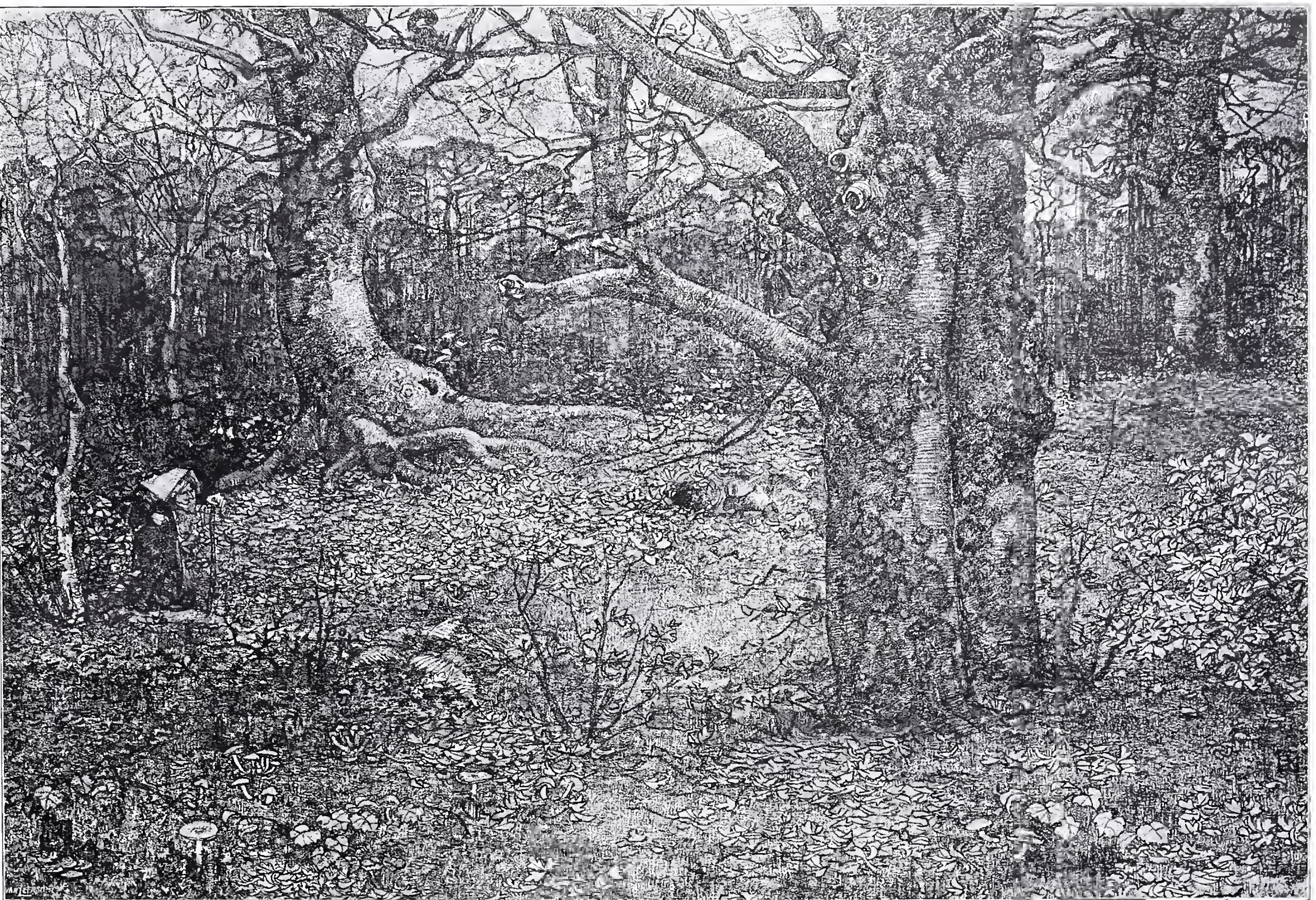
Reeds den 15den April werd *Kabale und Liebe* opgevoerd, òòk in het Mannheimer Nationaltheater, waarvan Schiller reeds 1 September 1783 *theaterdichter* geworden was.

Maar *Fiesco* had elders wel veel succes, naar wij weten. Op last van Von Dalberg had Schiller voor Mannheim zelf het slot veranderd; maar in Weenen werd het stuk opgevoerd op uitdrukkelijk verlangen van keizer Jozef II, die eigenhandig de tooneelbewerking ondernam. Er is ons helaas niemendal bekend van de wijze waarop het stuk werd toebereid; maar we weten dat de censor Karl Hägel indertijd heerschte over het Weener tooneel en diens beginselen zijn niet ten onrechte berucht. Hij decreteerde bijv.: „in monarchale staten kunnen geen stukken worden opgevoerd, waarvan de inhoud doelt op wijziging in den regeeringsvorm, of waaruit voorliefde blijkt voor den democratischen of een anderen boven den monarchalen, of waarin geringschatting blijkt voor de vertegenwoordiging der standen....

Twee gelieven mogen nooit onvergezeld van het tooneel afgaan ..." enz. enz. enz.

Men denke aan al deze dingen bij het zien vertoonen van Schiller's eerste stukken. 't Genot kan daardoor worden verhoogd!

F. L.



„DE HEKS"
ZWARTKRIJTTEEKENING

EDZARD KONING. DOOR P. A. HAAXMAN JR. † † † † † † † †



Edzard Koning behoort met zijn broeder Arnold tot die jongere artisten, die onbewust, zonder eenigen ophef, alleen uit kracht van hun talent, weldadig gereageerd hebben tegen de decadente clubjes van reeds oudere jongeren, die onder de leus van strijd te voeren tegen conventie en platgetreden banen, de kunst verlaagden tot een proefveld voor allerlei procédés en kunstgreepjes. Die periode van bedreiging onzer vaderlandsche kunst met achteruitgang en verval heeft gelukkig niet lang geduurd De tentoonstellingen van het werk der jongeren, die in het korte tijdvak van verwording waarop wij doelen, meer op bazars van curiositeiten geleken, hebben spoedig uitgebloeid. Ten spijt van het verbijsterend rumoer en de verbluffende reclame, waarmede hun zonderlinge producten der goêgemeente werden aangeprezen, hebben zij slechts een ephemeer bestaan gehad. Plotseling zijn al die fraaigheden verdwenen en vraagt men zich nu af, hoe het mogelijk was, dat menschen van kennis en smaak een tijd lang ernstig geloofd hebben, dat die onrijpe producten met kunst werkelijk iets gemeen hadden.

Het is door alle tijden ook in de kunst eene beproefde waarheid gebleken, dat hare beoefenaars eerst na het doorloopen eener moeilijke leerschool hun verschillende mate van aanleg en talent tot ontwikkeling zagen komen. Hoe is Jozef Israëls er gekomen? Men vergelijke daartoe de verschillende perioden in zijn kunstuitingen. Of, om een zeer recent voorbeeld aan te halen, men herinnere zich de veiling onlangs te Amsterdam gehouden van vroeg werk van Jacob en Matthijs Maris. In die uitvoerige studiën naar de natuur herkent men te nauwernood hun tegenwoordig zooveel rijper en persoonlijker werk. Maar het was de eenige weg om dit laatste te bereiken.

Er is een tijd geweest, dat men over de noodzakelijkheid om veel en ernstig te studeeren, onder de jonge beoefenaars der kunst glimlachend en spottend de schouders ophaalde. De beginselen werden licht geteld, het teekenen niet slechts overbodig gerekend, maar een waarachtig talent zelfs in dén weg staande als een struikelblok voor het spontaan willen en kunnen. Welk een ketterij! Nog dezer dagen werd in een biografie van Breitner herinnerd, dat ook deze schijnbaar aan geen regelen gebonden, geniale artist aan zijne heerlijke impressies geen vorm heeft weten te geven zonder jaren lang in stallen en kazernes geduldig en vlijtig studies naar paarden te hebben geteekend.

In een artist die goed heeft leeren teekenen, schuilt altijd een belofte. Daarom mag het een heugelijk verschijnsel genoemd worden, dat de jongeren dit weer meer en meer beginnen in te zien. De proeven op de tentoonstellingen van wit-en-zwart, hetzij teekeningen, hetzij litho's, hetzij etsen, bewijzen, dat er weer ernstig in eene goede richting gestudeerd wordt. Eene teekening van een Veldheer, een Wenckebach, een Nieuwenkamp, een Vaarzon Morel, een Edzard Koning zijn vaak belangrijker als kunstwerk dan menige onrijpe vrucht van schilderwerk.

Toen mij van de redactie van *Elsevier's Maandschrift* de uitnoodiging gewerd om eene bijdrage te leveren over Edzard Koning,

aarzelde ik geen oogenblik om daaraan gehoor te geven. Die jonge artist was mij, ook zonder hem persoonlijk te kennen, sympathiek geworden door zijne knappe illustraties voor het meesterwerk van Frederik van Eeden, *de Kleine Johannes*. Toen ik de eerste editie van dit zeldzaam mooie boek van diepe levenswijsheid gelezen had, *) waarvan niet de geringste verdienste is de dichterlijke beschrijving van de majesteit der schepping, dacht ik aan de uitlokkende taak voor een beeldend kunstenaar om zijne krachten te beproeven aan de verluchting van die bladzijden. Schier elke regel biedt daarvoor de kostelijkste bouwstoffen. Laat mij ten bewijze enkele grepen in de schilderachtige natuurbeschrijvingen doen. Als Johannes in gezelschap van Windekind door de bosschen en over duin en veld zweeft en hij de taal der vlinders en vogelen leert en de blik der bloemen leert verstaan, zegt Windekind:

*) Dezer dagen gaat van dit in bij den Haagschen uitgever Mouton verschenen werk de *zevende* editie ter perse.

„Gij kunt hier wonen en mij altijd vergezellen. Wij zullen huizen in het dichtste van het bosch, in de eenzame, zonnige duinen of in het riet aan den vijver. Ik zal u overal brengen, op den bodem van het water tusschen de waterplanten, in de paleizen van elfen en in de woningen van de kabouters. Ik zal met u zweven over velden en wouden, over vreemde landen en zeeën. Ik zal door spinnen fijne kleederen voor u laten maken en u vleugelen geven zooals ik ze draag. Wij zullen leven van bloemengeur en met de elfen in het maanlicht dansen Als de herfst komt, zullen wij met den zomer medetrekken, daarheen waar de hooge palmen oprijzen, waar kleurige bloemtrossen van de rotsen hangen en het donkerblauw zeevlak schittert in de zon. En ik zal u altijd sprookjes vertellen. Wilt ge dat Johannes?"



PIJNBOOMEN — ROODKRIJTTEEKENING

Een milde regen is gevallen en de herlevende natuur wordt beschreven in de volgende symfonie van woorden:

„De regen hield op. Onder grauwe wolken dóór, straalde een heldere glimlach van de zon over het woud, op de vochtige glanzende bladeren en op de droppels, die aan elk twijgje en halmpje fonkelden en de spinnewebben sierden, die over het eikenloof gespannen waren. Langzaam steeg een fijne nevel uit den vochtigen grond tusschen het kreupelhout omhoog, duizend zoele droomerige geuren medevoerend. De meerle vloog nu in den hoogsten boomtop en zong in korte, innige melodiën tot de dalende zon, als wilde zij toonen welke zang hier paste, in de plechtige avondstilte, bij de zachte begeleiding der vallende droppen."



„ZOMER" LITHOGRAFIE

Zoowel onder als boven den grond, in het veld, in het bosch, op den bodem van het water wordt het rijk der natuur in een weelde van kleuren en tinten beschreven. De kleine Johannes zegt aan Robinetta wat de lijsters zingen, hoe het er in een konijnenhol en op den bodem van het water uitziet:

„Daar ben ik eens gedoken; ik gleed langs een riethalm af en kwam op den bodem. Die is heelemaal met dorre bladeren bedekt, dat loopt zoo licht en zacht. Het is er altijd schemering, — groene schemering — want het licht valt door het groene kroos. En boven mijn hoofd zag ik de lange, witte worteltjes van het kroos neerhangen. Er kwamen salamanders óm mij heen zwemmen, die zijn heel nieuwsgierig..... Ik ging heel ver, uren ver, geloof ik, en midden in was een groot bosch van waterplanten, waar slakken tegenop kropen en waterspinnen glinsterende nestjes bouwden. Stekelbaarsjes schoten er door en bleven mij met open mond en trillende vinnen aankijken....."

Het wolkenheir omschrijft Van Eeden in deze dichterlijke ontboezeming:

„De lucht was kil, en groote wolken dreven dicht over de aarde, in statige, eindelooze opvolging. Ze breidden somber grauwe, wijd golvende mantels uit en krulden haar trotsche koppen in het klare licht, dat daarboven scheen. Wondersnel wisselden zonlicht en schaduw op de boomen, als een telkens opvlammend vuur. Het werd Johannes angstig daarbij te moede; hij peinsde over het boekje, niet recht geloovend, dat hij het heden vinden zou. Tusschen de wolken, veel hooger, ontzaggelijk hoog, zag hij het heldere, strakke blauw en daarop teedere, witte wolkjes, fijn gepluimd, kalm zich uitstrekkend in onbeweeglijke rust."

Op het oogenblik dat Johannes in het lugubre gezelschap van Pluizer, dr. Cijfer en den Dood in de sterfkamer van zijn vader vertoeft, laat hij het kind een blik slaan door het venster:

„En daarbuiten heerschte warme, weelderige zonnevrede. Alles koesterde zich en genoot. De grashalmen trilden en de bladeren ritselden van zoele weelde, — boven de hooge boomtoppen, diep in het wemelende blauw, zweefde de reiger met kalmen vleugelslag."

Deze strofe klinkt als harmonische muziek.

* * *

Edzard Koning heeft zich geheel in dit mooie boek ingewerkt; hij heeft in elk zijner

Een uitnemend geslaagde teekening is die ter illustreering van de eerste verschijning van Windekind, als Johannes zich laat afdrijven in de boot:

„Toen Johannes omzag, zat een groote blauwe waterjuffer op den rand der boot. Zoo groot had hij er nog nimmer een gezien. Zij zat stil, maar haar vleugels bleven in een wijden cirkel trillen. Het scheen Johannes, dat de punten van haar vleugels een lichtenden ring vormden."

Werkelijkheid en fantaisie vullen elkaar in



„DE KWADEN-OORD" BIJ RENKUM — WASKRIJTTEEKENING

teekeningen in beeld gebracht zoowel het sprookjesachtige als het zuiver menschelijke in Van Eeden's dichterlijke vizioenen; hij heeft iets doen gevoelen van het naturalistische van zijne beschrijvingen en van zijne wijsgeerige bespiegelingen; en uit den overvloed zijner stof heeft hij met oordeel gekozen en zich weten te beperken tot datgene wat het boeiend verhaal het meest karakteriseert.

deze teekening in de schoonste harmonie aan. Het dicht met riethalmen en waterlelies begroeide water, de boot en de libel die zich daarop heeft neêrgezet in een fonkelende aureool van stralen, is een waar meesterstukje van gevoelige natuurvertolking.

In een tweede teekening ziet men Johannes en de elf door het kreupelhout en het hooge gras wandelen naar een open plek, waar honderden krekeltjes hun lessen van buiten

leeren. Ook hier zijn vorm en groei van de kleine plantjes nauwkeurig bestudeerd.

Op hun wandeling komen de kinderen bij een konijnenhol; het konijn ligt voor zijn hol en ziet u aan met zijn goedige oogen. Achter het konijn de ingang van het hol waarin vezelige worteltjes neerhangen. Op den voorgrond thijmkruid.

Dan volgt een teekening, de groote zaal van het konijnenhol, waar Oberon, koning der elfen, de feestvergadering presideert. Hier heeft de artist een bijzondere studie gemaakt van padden, kikvorschen, glimwormen, vleermuizen en andere dieren; op een volgende plaat, waar Johannes en Windekind den kabouter Wistik de geschiedenis van Kribbelgauw, den grooten held der kruisspinnen, vol verbazing hooren vertellen, zijn weêr zwammen en spinnen met groote correctheid tusschen een weelderige flora afgebeeld.



WINDEKIND — LITHOGRAFIE BIJ „DE KLEINE JOHANNES"

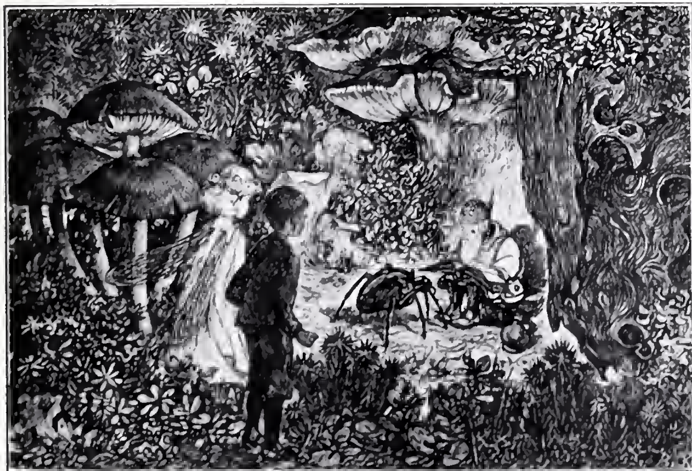
Een der meest realistische teekeningen is die van de menschelijke mierenhoop: „de stad van huizen en weder huizen, somber en grauw, in lange, eentonige rijen; rook stijgt overal op in dikke kronkels en slaat als een bruine nevel in de straten neêr; en op die straten loopen de menschen als groote zwarte mieren haastig dooreen; een verward gerucht stijgt dof en aanhoudend uit hun massa op"

Van Eeden's beschrijving is meesterlijk, maar niet minder de vertolking van zijn gedachten in beeld.

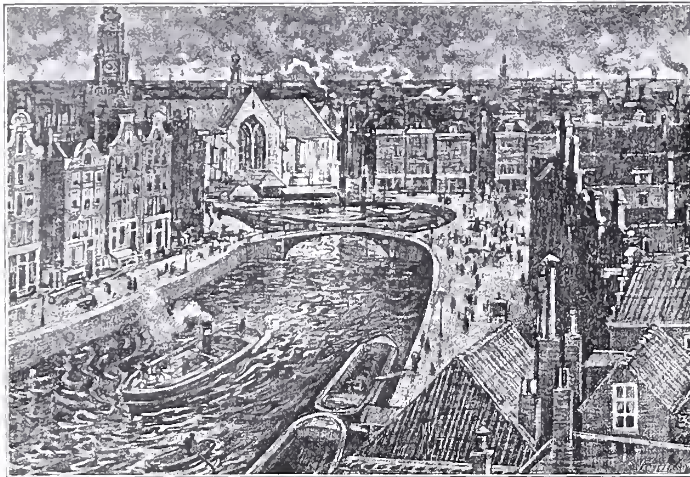
* * *

De geïllustreerde „Kleine Johannes" deed op eenmaal de aandacht op Edzard Koning vestigen. Wel had hij reeds meermalen blijk gegeven van meer dan gewoon talent, maar deze liefdevolle studie bezorgde hem een naam onder onze beste teekenaars.

Te Winschoten — waar hun vader een geacht notaris was — hadden hij en zijn oudere broeder Arnold een zorgvuldige opvoeding genoten. Na afloop van zijn studietijd aan het gymnasium aldaar, ging Edzard, 17 jaar oud zijnde, naar Den Haag en bezocht daar eenige jaren de Academie, een korte poos nog onder leiding van den heer Koelman en later onder den tegenwoordigen directeur Van Delden. Hij vond in Den Haag zijn broeder, die hem eenige jaren in de artistieke loopbaan was voorgegaan en in die dagen reeds door menig welgeslaagd werk naam begon te maken. Veel hebben de beide broeders saamgewerkt, maar eene afzon-



WISTIK — LITHOGRAFIE BIJ „DE KLEINE JOHANNES"



DE STAD LITHOGRAFIE BIJ „DE KLEINE JOHANNES"

op het denkbeeld de *Kleine Johannes* te illusteeren, hetgeen hem in 1898 door den Haagschen uitgever Mouton werd opgedragen.

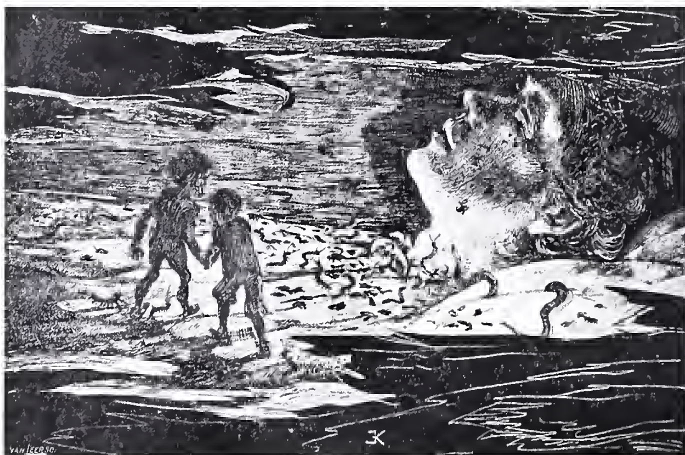
Hoe die teekeningen ontstaan zijn, ik kreeg er dezer dagen een levendigen indruk van, toen ik Edzard Koning in zijn vriendelijke woning te Scherpenzeel een bezoek bracht. Daar zag ik de eerste schetsen van de onderdeelen en van de geheele composities: met liefde geteekende bloemen en stengels, in hun verscheidenheid van karakter, vlinders en aardwormen in hun

derlijke studie van het streven van Arnold, die in een volgende aflevering van dit tijdschrift volgt, zal doen zien, dat zij geen anderen invloed op elkaar uitoefenden dan dien van een onderlingen wedijver in het ernstig studeeren, elk met een eigenaardige, persoonlijke opvatting.

Edzard had het voorrecht nu een tiental jaren geleden een studiereis naar Parijs te ondernemen, vanwaar hij Normandië bezocht, hetgeen op zijn technische vorming niet zonder invloed is gebleven. Maar sedert hij nu de laatste jaren van zijn jong kunstenaarsleven meer uitsluitend het Hollandsche landschap en zijn bewoners bestudeerde, begon zijn talent zich eerst recht in de goede richting te ontplooien. In De Steeg, waar hij zich in den zomer van 1895 vestigde en daar een drietal jaren bleef — alleen in het drukke vacantie-seizoen, wanneer het reizend Nederland neerstrijkt op de mooie plekjes, nam hij een uitvlucht naar zijn vrienden in den Haag — legde hij zich ijverig toe op de waarneming van de natuur. Het was vooral de detail-studie, die hem in die dagen bijzonder aantrok. Het prachtige land met zijn groote, stille heuvels en bosschen boeide hem uitermate en de beschouwing van al die natuurpracht bracht hem onwillekeurig

fraaie, teedere structuur; ik zag er studies van paddestoelen en zwammen, van muizen en konijnen, van meikevers en kikvorschen, die den teekenaar de bouwstoffen hadden geleverd voor de uitbeelding van Van Eeden's fantasiën. Vaak waren die composities niet dadelijk gelukt, maar moesten weêr omgewerkt worden. Vooral de beelden van Johannes en Windekind hadden vele transformaties ondergaan, vóór zij een aannemelijken vorm hadden aangenomen. Voor de teekening van de libel op de boot bleek de auteur voorliefde te hebben. Het was de eenige, die hij een omlijsting en een afzonderlijke plaats in zijn woning waardig had gekeurd.

Ik zag daar, te midden zijner studies, ook een teekening voor „De kleine Johannes",



„PLUIZER" ONUITGEGEVEN ILLUSTRATIE BIJ „DE KLEINE JOHANNES"

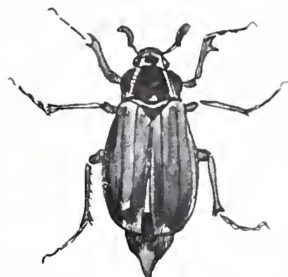

STUDIE.

die in het werk niet voorkomt. Zij stelt de griezelige wandeling door de ingewanden van een kerkhof voor, waar een worm aan Pluizer en Johannes den weg wijst te midden der rottende overblijfsels van wat eenmaal een mensch was. De realistische beschrijving van Van Eeden is zoo ontzettend en sober, dat elke uitbeelding hier totaal overbodig mocht heeten, daargelaten nog het weerzinwekkende van eene dergelijke onaesthetische voorstelling. Wat intusschen niet wegneemt, dat deze onuitgegeven teekening haar waarde blijft behouden.

Lang bleef ik hier in beschouwing van de ontwerpen voor de vignetten, die de hoofdstukken van het boek versieren en die als 't ware daarvoor de inleiding zijn. Ook de sierlijk gestyleerde teekening voor den band, met de Windekelk, waaruit Van Eeden's elf Windekind werd geboren, tot motief, mag niet onvermeld blijven.

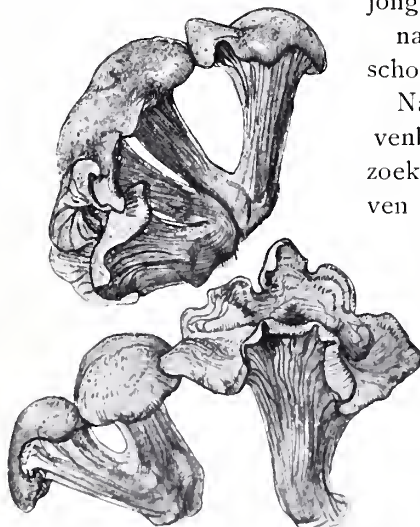

STUDIE.

In Koning's atelier zag ik een aantal fraaie teekeningen op steen en direct op het papier, waarvan hij in *Pulchri* er *den Haagschen Kunstkring* menigmaal proeven liet zien. Men zal zich van de litho's herinneren de teekening met paddestoelen en dicht gewemel van allerlei kruiden, varens en mossen, waar elk blad en elke bladsteel verantwoord zijn, het geheel nochtans geadeld door voorname breedheid en natuurexpressie, van gevoel voor atmosfeer en voor die geurende vochtigheid, die aan een landschap stemming geven. Zoo zou ik nog willen noemen een landschap met zware beuken, woest en eenzaam in zijn dichten plantengroei, waar de fantasie den auteur verlokte om het romantische, sprookjesachtige geval te verlevendigen door de figuur van een heks, die als een paddestoel uit den grond oprijst; een uitvoerige grondstudie in kleuren, met gloedwarme blauwe lucht, het landschap bestralende met volle Meiweelde; dan weer een teekening in zwart krijt, hooge stammen opschietende tusschen laag kreupelhout; een dergelijk geval van maanlicht overgoten; en vooral heugt mij een landschap in Westerwolde, een gezicht aan de Wester-A. met waterlelies en veel bloemen aan den oever.


STUDIE.

Op een zwartkrijtteekening in 1893 te Nunspeet gemaakt, zag ik het stille, afgesloten leven van de arbeidersbevolking aldaar weergegeven. In een omgeving van huisjes met stroodaken, hoekjes aardappelland en moestuintjes is een vrouwtje stil bezig en speelt een kindje met een konijn.

Sedert anderhalf jaar woont Edz. Koning te Scherpenzeel, waar hij hoopt de vruchten te plukken van zijn detail-studie naar het natuurleven en die toe te passen op geschilderde landschappen. De omgeving in het schilderachtige dorp, dat den aandachtigen beschouwer levendig herinnert aan tafereelen door Meindert Hobbema op het doek gebracht, biedt den jongen kunstenaar ruimschoots stof.


STUDIE

Na al zijn bovenbeschreven zoeken en streven is het te verwachten dat K's werk in de eerstvolgende jaren pas tot een meerdere vastheid zal geraken en een vorm zal aannemen waarin hij zich geheel zal kunnen uitspreken.

Den Haag, Maart 1902

BIJ DE INDIANEN EN BOSCHNEGERS VAN SURINAME. † † DOOR DR. H. VAN CAPPELLE.

(Slot.)

III. NADERE KENNISMAKING MET DE BOSCHNEGERS.

De weemoedige stemming, waarin het verblijf bij de Indianen mij had gebracht, maakte weder plaats voor volop genieten, toen wij in den morgen van 23 November de schoone Cottica verder opvoeren, ten einde een bezoek te brengen aan de hooger deze rivier op wonende boschnegers.

Nauwelijks hadden wij bij een bocht der rivier het Indianenkamp uit het oog verloren, toen een langzaam langs den boschrand heenglijdende corjaal onze aandacht trok, waarin reeds op grooten afstand door de lichte in het zonlicht schitterende katoenen pantjes der opvarenden en door de lange slagen der parels een boschnegercorjaal te herkennen was.

Toen wij elkander genaderd waren, echter nog te ver, om een gesprek te kunnen voeren — want bij vloed vordert men bij het opvaren sneller in het midden der rivier, waar het water sneller stroomt, bij het afzakken daarentegen, als men zoo dicht mogelijk langs den oever vaart — wisten de beide boschnegerinnen, die in bewonderenswaardig rechte houding de parel hanteerden en hare beenen onder een volmaakt rechten hoek in het bekrompen vaartuig te midden der bagage uitgestrekt hielden, ons te beduiden, dat zij wat verlangden.

Wij draaiden bij en kort daarna lagen onze vaartuigen naast elkander en inspecteerden wij wederzijds den inhoud.

Een der vrouwen bood ons eenige kippen te koop aan, hetgeen ik gretig aannam, daar versch vleesch bij het vele blikjesvleesch, dat ik op mijne tochten in de kolonie heb moeten verorberen, steeds een uitkomst voor mij was. Voor „toe banknotoe" wilden zij er twee afstaan. Ik vroeg een stuk cassavebrood, waarvan zij een voorraad voor de reis meevoerden.

Nadat de jongste schalksch had opgemerkt: „de bakra eet het toch zelf niet; hij wil zeker, weêr in het land der blanken (bakra kondre) terugkeerend, aan de andere blanken laten zien wat de boschnegers eten," begon zij op haar beurt te vragen, de hand aan den mond brengend, een beweging, die ik boschnegerinnen meermalen bij onze eerste ontmoeting heb zien maken. Daar ik het, met het oog op den geringen voorraad dranken, die nog voor de verdere reis was overgebleven, niet geraden achtte, nu reeds „soopie" uit te deelen, voeren wij verder en bereikten tegen 12 uur het eerste boschnegerkamp, aan den linker oever van de Cottica gelegen, geheel verscholen achter het groen van den oeverrand Een paar corjalen vóór het smalle doorkijkje, den toegang tot het kamp, wezen ons, dat wij te bestemder plaatse waren aangekomen. Op het geluid onzer roeispanen verschenen een paar naakte boschnegerkinderen, spoedig gevolgd door een afzichtelijke oude vrouw. aan wie David, onze tolk, vroeg, of in dit kamp kapitein Kaké woonde.

„Hij woont niet ver van hier, in het volgende kamp," zeide zij. „Maar komen de masra niet aan land," vervolgde zij, een dansende beweging makend en de hand aan den mond brengend. De gedachte aan drinken en dansen kwam dus zelfs nog bij dat oude mensch op bij het zien van blanken.

Op haar geroep verschenen eenige jonge boschnegerinnen, gevolgd door twee schoongebouwde mannen. De vroolijke aanblik van dat dartele volkje, zoo geheel in tegenstelling met de weemoedige stemming, die in het Indianenkamp heerschte, deed ons besluiten hier aan wal te gaan.

Niet zoodra stonden wij op vasten grond of een algemeen „hoeree" weerklonk; van alle kanten werden we omringd door de zwarte naakte lichamen, die ons bij de armen namen en ons dansende in het rond draaiden.

De beide mannen, de eenigen, die in het kamp waren, drukten ons de hand en brachten ons in een nieuw gebouwde, aan beide zijden open hut, waarin we spoedig geheel geïnstalleerd waren.

Onze kisten stonden op den grond, de beide hangmatten waren gespannen en de kok was reeds begonnen achter onze hut een primitieve keuken te bouwen.

Nauwelijks zaten we in de hangmatten of

van alle zijden kwam de boschnegerjeugd opdagen, spoedig gevolgd door een paar oude vrouwen. Na ons een oogenblik nieuwsgierig aangestaard te hebben, drong de troep onze hut binnen, besnuffelde alles wat we hadden medegebracht, en begon om tabak en „soopie" te bedelen.

Een naar schatting 13-jarig meisje naderde mij en streek haar hand langs mijn kort geknipt haar, verscheidene malen uitroepend mooi" *). Ik haalde weder mijne ruilartikelen voor den dag, die ook hier niet bizonder in den smaak vielen.

Hoe veel moeite ik weder deed om de fraai bewerkte kalebassen, de uitgesneden roerspatels, haarkammen, enz. voor de medegebrachte snuisterijen in te ruilen, ook hier wilde men er niets van weten, en had men het slechts op onze banknoten gemunt.

In een oogwenk was het een gedrang in onze hut van vrouwen en kinderen, die voorwerpen te koop aanboden en zelfs daarbuiten poogden eenige vrouwen, die binnen geen plaats meer konden krijgen, naar binnen te dringen, haar koopwaar in de hoogte houdend en luid roepend „toe banknotoe".

Na veel loven en bieden kon ik mijne verzameling ethnographica weder verrijken met een aantal fraai bewerkte voorwerpen, waarna ik mij liet overhalen, eenige broches op de kleine pantjes, het eenige kleedingstuk der kleine boschnegerinnetjes vast te steken.

Toen ik daarmede bezig was, verscheen de oude gerimpelde boschnegerin met haar afzichtelijk-gevlekte handen †) in de hut en begon weder met hare dansende bewegingen. Met opgeheven armen, met de geopende handen naar ons toegekeerd, liep zij op ons toe, om plotseling een achterwaartsche beweging te maken. Toen zij dit eenige malen herhaald had, begon zij te zingen en te lachen en eindelijk vloog zij op mij toe, om, over mij heengebogen en mijne armen grijpende, in een schaterlach uit te barsten.

Het mensch wond zich zoodanig op, dat het aanstekelijk werkte en ook anderen in de nauwe hut begonnen te dansen en te schreeuwen. Eindelijk werd het mij te benauwd en ik stelde mijn reisgenoot voor, een wandeling door het kamp te maken.

In dit kamp vielen ons vooral de aanduidingen van den Fetisch-dienst op, of zooals de Hernhutter-zendeling zegt, de teekenen eener afschuwelijke afgoderij.

Aan den oever staat een stok met een kleinen lap aan den top, die ten doel heeft, de Bakroes of de booze geesten het betreden van het kamp te beletten. Niet ver van daar verheft zich het „kefinga tiki" n.l. twee loodrecht in den grond gestoken stokken, op wier vorksgewijs uitloopende uiteinden een dwarsstok rust, waaraan eenige palmbladen hangen.

Deze bladen, die door het minste windje heen en weer bewogen worden, moeten dienen, om de Jorkas, de geesten der afgestorvenen, die voor de levenden gevaarlijk zijn, af te weren.

Op de kleine open plaats, die zich dicht



JONGE BOSCHNEGERVROUWEN EN KINDEREN.

*) *Mooi* is een van de woorden, die in den boschnegermond bestorven liggen en die uit het Nederlandsch in het Neger-Engelsch en in de Boschnegertaal zijn overgenomen.

†) Niet alleen bij enkele boschnegerinnen, doch ook bij een Indiaansch meisje vond ik lichte vlekken aan de handen. Deze vlekken, die als een gevolg worden beschouwd van de afwezigheid van kleurstof in de huid, en tot albinisme kunnen overgaan, zijn ook bij andere negerstammen waargenomen.



KOFFIEKAMP, BOSCHNEGERDORP AAN DE BOVEN-SURINAME *).

aan den oever bevindt, staat een lange stok met een dwarsstok, waaraan een lap hangt, het zoogenaamde „flaga tiki." Dit is de gebedenstok van den Grangado of den Grooten God.

Het merkwaardigste was het groote Godshuis, of het huis van den Grangado.

De woning van den Grangado is in dit kamp een aan alle zijden gesloten, met palmbladen bedekte hut, wier voorzijde bovenaan uit kunstig gevlochte palmbladen, onderaan uit bamboestokken was opgetrokken. Vóór de hut stonden verschillende voorwerpen onregelmatig verspreid, die leerden, dat aan de Godheid geofferd werd: een ijzeren pot op drie hooge pooten, gevuld met een aftreksel van kruiden, een steenen vat, een groote kruik, een op een paal bevestigd plankje, waarop een bal witte klei — pimba dotti (= witte aarde) genoemd — welke bij de godsdienstige gebruiken der Boschnegers een zoo groote rol speelt. Het veelvuldig gebruik, dat zij van deze aarde maken, wordt verklaard door hunne behoefte, om al wat donker, gevlekt en onheilig is, helder, rein en vlekkeloos te maken. Ook de Godheid, die ik door de geopende deur daar binnen zag staan en die door een van eenige insnijdingen voorzienen paal was voorgesteld, die het hoofd, den hals en den romp moesten aanduiden, was met witte aarde bestreken.

Moest reeds deze voorstelling van het Allerhoogste Wezen, dat ons met zijne vurige oogen, die door roode boonen, zoogenaamde „kokriki" waren voorgesteld, grimmig aanstaarde, mijn lachlust opwekken, deze werd nog vermeerderd, toen ik den ingang naderde

*) Ter illustratie van dit opstel heb ik deze fraaie photo doen reproduceeren, evenals de opname der cassave stampende boschnegers op blz. 373 en de reproducties op blz. 311 en 313 van het tweede gedeelte van mijn reisverhaal, vervaardigd door den bekwamen amateur-photograaf, den Heer Julius Muller te Paramaribo.

en naar binnen glurende, naast de Godheid eenige flesschen, den met pimba dotti bestreken schedel van een jagoear en eenige ballen witte klei, ja zelfs een nachtspiegel, opmerkte.

Het geloof, dat aan deze Godenvereering der Boschnegers ten grondslag ligt, komt in het kort hierop neer: *) de Boschnegers gelooven aan een Grangado, den God in den Hemel, die alles geschapen heeft. Doch deze is ver weg, ontoegankelijk en bemoeit zich niet met de aardbewoners. De zorg voor deze heeft Hij aan een aantal ondergodheden opgedragen, b v. aan den God van het water, Boemba of Tonie, aan den God van het bosch, Banko of Amoekoe, aan een aantal geesten, die òf onzichtbaar rondzweven òf in sommige dieren of boomen huizen.

Onder de dieren is het b. v. de Afgodsslang, onder de boomen de statige Kankantree, die door hen vereerd wordt. Een tweetal interessante reisherinneringen hebben op deze vereering betrekking.

*) Zie het lezenswaardig geschrift van H. G. Schneider: die Buschneger Surinames (Hernhut 1893, prijs *f* 0.40), dat de Hernhutterzending bij deze stammen behandelt.

De heer Wehle, mijn gastheer van Wanhatti, had nl. in zijn studeervertrek een groote flesch met een afgodsslang op spiritus staan.

Juist toen ik de merkwaardigheden aan het bewonderen was, liep een boschneger langs het raam. De heer Wehle riep hem binnen. Langzaam sloop hij nader, en waagde het, zijn hoofd door de geopende deur te steken. Doch niet zoodra had hij de bewuste flesch in het oog gekregen, die de heer Wehle in de hoogte hield, of hij zette het op een loopen.

Een gevoel van medelijden kwam over mij, toen ik dien forschen neger, het ideaal van kracht en schoonen lichaamsbouw daar zag vluchten voor een slang in een flesch en toen ik zelf voor een oogenblik iets van den hevigen en langen strijd gevoelde, die deze natuurmenschen moeten voeren, wan-



AUCANER BOSCHNEGERS, BEZIG CASSAVE TE STAMPEN.

neer een heilig geloof, dat hen van kindsbeen af lief is geweest, door een van verre komenden blanke aan het wankelen wordt gebracht.

Van de aanbidding van den heiligen Kankantree was ik getuige, toen ik op mijn reis naar de Saramacca twee onvergetelijke dagen doorbracht op een buitenverblijf midden in het dichte woud, gelegen aan de Tawajarikreek, zijstroompje van de in de Saramacca uitmondende Wanica.

Meer dan 20 jaren had een boschneger op dat terrein gewoond, en er bezoeken van lieden uit Paramaribo ontvangen, ten einde afgoderij te plegen. De nieuwe eigenaar kon dit niet dulden en had hem bevel gegeven het terrein te verlaten. Na tot laat in den nacht bij zijn aan den oever van de kreek verrijzende reuzenkankantree gejammerd te hebben en aan den heiligen boom zijn offers te hebben gebracht, was hij vertrokken. Den volgenden morgen er langs varende, zagen wij eenige flesschen en schotels met aftreksels van kruiden onder den boom staan.

De Boschneger gelooft, dat al zijn goden slechts voor hem bestemd zijn en niet voor den blanke. In zijn oog is het dus den blanke ongeoorloofd, zich met zijn goden te bemoeien en ze te naderen. Dit bleek mij, toen ik bezig was, de hut van den Grangado van alle kanten te bekijken en door de geopende deur naar binnen gluurde. Haastig kwam een boschneger aanloopen, die de uit bamboe vervaardigde deur vóór de opening plaatste.

Zelfs een kort verblijf bij de Boschnegers is voldoende om tot de overtuiging te geraken, dat de godsdienstige voorstellingen en gebruiken bij dit volk uit het gevoel voortkomen van steeds bedreigd te worden door vijandelijke machten. „Vrees" zegt Schneider, „boezemt de Godheid in, geen vertrouwen, geene liefde, geen dankbaarheid. Een hoop, die verder reikt dan het graf, bestaat niet. Zij vermag geen schuldbesef, geen erkenning der zonde op te wekken".

Veel was op onze wandeling door dit boschnegerkamp te zien, dat der vermelding waard zou zijn. Vóór een der hutten zat een, den vorigen dag moeder geworden jonge negerin. Naast haar lag in een klein, met een kraakschoonen, bontgekleurden katoenen lap bedekt, hangmatje haar baby, — niet zooals vele pasgeborenen van den beschaafden blanke ingepakt in tal van lappen, die de vrije beweging der ledematen belemmeren — gerust te slapen. Naast de moeder, die werkte alsof er niets gebeurd was, stond een ijzeren vat met een aftreksel van oranjeschillen, waarmede zij nu en dan moest worden ingewreven

Het liefelijk tafereel werd volmaakt door eenige kleine knapen, die zich met stoeien vermaakten, elkander op den grond trachtten te werpen, en het uitschaterden als de overwonnene, weder opstaande, door den lichtgrijs gekleurden leemgrond van kleur veranderd was.

Vóór een der hutten zat, omringd door zijn kroost, een oude neger met scherpe gelaatstrekken, die ons ontstemd aanstaarde en eenige onverstaanbare woorden tot ons richtte. David, mijn tolk, die ons overal volgde, vertelde, dat hij de kapitein van het kamp was en verstoord was, dat we zonder zijne voorkennis in het kamp waren gekomen en hem niets gevraagd hadden.

Ik liet hem antwoorden, dat we niet wisten, dat in dit kamp ook een kapitein woonde, en dat hij onze vrijheid dus niet kwalijk moest nemen. De vrede was spoedig gesloten en ik noodigde hem uit, ons een oogenblik te komen bezoeken, daar ik hem wat wilde aanbieden.

Toen we van de wandeling teruggekeerd waren en vóór onze hut uitrustten, verscheen Sabadoe, zoo heette de kapitein. Nadat ik hem een glas brandewijn had laten inschenken en een sigaar had aangeboden, wilde ik goed maken wat ik tegenover hem misdreven had en haalde ik een oude chapeau claque voor den dag, waarvan ik er twee had medegenomen, naar aanleiding van de bekende groote voorliefde, die Negers voor een hoogen hoed aan den dag leggen *).

Nimmer zag ik grooter verbazing bij den kapitein en de omstanders, toen de veer lossprong en men zag dat het vreemde voor-

*) Zie het vermakelijk verhaal van Prof. Joest in zijn reeds aangehaald werk.

werp een hoed was. In luid geschreeuw barstten ze los, dat zijn toppunt bereikte, toen ik Sabadoe den hoed op het hoofd zette.

Nimmer heb ik komischer tooneel gezien, dien naakten neger, met den hoogen hoed scheef op, die te klein voor hem was, omringd door zijn volk, dat hem bewonderend en verbaasd aanstaarde.

Toen Sabadoe zag, dat onze kok ons middagmaal opbracht, nam hij afscheid, terwijl de anderen bleven om te zien wat en hoe we aten.

Het was mijn voornemen tegen donker slechts een kort bezoek bij Kaké af te leggen, en te 8 uur weder in het kamp van Sabadoe terug te keeren; ik had daarom onzen kok gezegd, dat we te 9 uur het avondeten wenschten te gebruiken en dat hij dan de kippen gereed moest hebben.

Tegen 6 uur, toen het reeds duister begon te worden, vertrokken we met onze tentboot, alleen geroeid door David, onzen tolk, en als geschenken slechts een weinig tabak, twee flesschen brandewijn en eenige katoenen



ONDERKAPITEIN SABADOE EN ZIJN GEZIN, VÓÓR ZIJNE WONING.

Om 1 uur, toen we in de hangmat siësta hielden, verscheen een in zwarte jas en witte pantalon gekleede boschneger, vergezeld van twee forsch gebouwde kerels, en die zich bekend maakte als kapitein Kaké van het zich op tien minuten afstands verwijderde kamp. Hij kwam om ons te begroeten en ons uit te noodigen tot een bezoek. Gaarne nam ik deze uitnoodiging aan, toen ik vernam, dat hij kapitein was en Sabadoe slechts onderkapitein.

lappen medenemend. Bij aankomst aan de landingsplaats, die wegens de duisternis weêr moeilijk te vinden was, werden we door eenige kinderen naar de hut van kapitein Kaké gebracht, die ons ontving in een merkwaardig costuum. Hij droeg een versleten gekleede jas, met één knoop gesloten, op den schouder met groote gaten, door welke zijn wit en blauwgestreept ondergoed te voorschijn kwam. Ook zijn witte pantalon was hem te nauw, wegens de camisa, die hij er onder



GEZICHT UIT HET BOSCHNEGERKAMP, DOOR DE LANDINGSPLAATS HEEN, OP DE RIVIER. DOOR DE OPENING LINKS IS EEN DEEL VAN ONZE VLET ZICHTBAAR. DE BOOMSTAMMEN DIENEN OM BIJ EB AAN LAND TE KUNNEN KOMEN.

droeg. Op het hoofd had hij een slappen, zwarten hoed, met breeden lichtgroenen rand.

Toen wij de ruime aan de voor- en achterzijde open hut van den kapitein waren binnengetreden, kwamen 3 negerjongens ieder met een klapstoeltje aandragen, waarop we verzocht werden plaats te nemen, met Kaké in ons midden.

Door de lantaarn, die buiten aan de hut hing en die het inwendige in een geheimzinnig halfduister hulde, werd ik een in de hangmat liggende oude vrouw gewaar, naar Kaké mij vertelde, zijne moeder, die ernstig ziek was. Langzamerhand voegde zich ook andere familieleden van den kapitein bij ons, aan wie wij door Kaké, den plaatsvervanger van kapitein Taja, die wegens ongesteldheid tijdelijk afwezig was, behoorlijk werden voorgesteld.

Reeds vroeger was het mij opgevallen, hoe innig de familieband bij de Boschnegers is, en bij de voorstelling bleek mij tevens, hoe ver zij de bloedverwantschap uitstrekken: ik hoorde bijv. „mijns ooms zusters dochter; mijns vaders vriends kind." Met trots stelde de kapitein mij voor aan zijn „sieza pikien," het kind van mijn zuster. Soms duizelde het mij en was het mij onmogelijk den graad van bloedverwantschap zoo spoedig uit te rekenen.

Spoedig waren wij met Kaké in druk gesprek, waarbij onze David, door den kapitein aangesproken met „Davidi" (d. i. Davidje) op bewonderenswaardige wijze als tolk fungeerde. Lange verhalen, die ik uit het land der blanken („bakra kondre") deed, werden door David vlot en met eene accentuatie en verheffing van stem in de boschnegertaal overgebracht, dat ik niet kon ophouden, weder het redenaarstalent der Negers te bewonderen.

Kaké zeide mij, dat hij vernomen had, dat ik door de Koningin van Nederland gezonden was en dat hij hoopte, dat de Boschnegers nu ook wat meer zouden krijgen; dat de geschenken zich nu slechts bepaalden tot 4 vaten bakkeljauw, 15 pond rijst, nauwelijks 1 kilo tabak en wat zoutvleesch.

Ik antwoordde hem natuurlijk, dat ik moeite voor hem zou doen.

Toen Kaké vernam, dat wij niet voornemens waren, lang in zijn kamp te vertoeven, maar dat we toch wat brandewijn hadden medegebracht, werden dadelijk aanstalten gemaakt tot den dans.

In een oogwenk was de ruimte vóór de hut gevuld met dansers en toeschouwers en het duurde niet lang of we zaten aan weerszijden van den kapitein op ons klapstoeltje in een grooten kring van neêrgehurkte vrouwen en kinderen, waarachter mannen en oudere jongens en meisjes op en neer liepen, — het geheel weder phantastisch verlicht door eenige op den grond geplaatste blikken lampjes (koko-lampœ).

Een boschnegerjongen verscheen in de voor de dansenden bestemde ruimte en zette een vierkant tafeltje voor mij neer, waarover hij een hel rood kleedje uitspreide, gevolgd door een kleineren knaap, met een ouderwetsch steenen voorwerp in de hand, voorstellende Napoleon Bonaparte, met den arm rustende op een groote schelp en dat hij, onder de trotsche blikken van Kaké met zwier op het kleedje plaatste.

Naast mij hurkte een guitig negerjongentje neder, dat zijn arm om mijn been sloeg. Ik vroeg David, wat de knaap verlangde. „Hij wil vriendschap sluiten," antwoordde mijn tolk, waarop ik den kleinen guit in mijn armen nam, ten teeken, dat de vriendschap gesloten was. Doch niet zoodra had ik aan dezen wensch voldaan, of de jongen trok mij naar zich toe, mij in het oor fluisterende: „soekroe." „O," zei ik tot David, „de jongen wilde vriendschap sluiten om suiker te kunnen vragen! Maak een beschuit met suiker voor hem klaar." De knaap was tevreden, en sloeg nog eens het heldere wit zijner tegen de donkerbruine huid afstekende oogen dankbaar naar mij op, toen hij zijn witte tanden in de vierkante cake zette.

Achter ons waren twee mannen in druk gesprek.

Zooals ik dit reeds in het kamp te Wanhatti had gehoord, is daarbij de een steeds aan het woord, en kakelt onophoudelijk voort, terwijl de toegesprokene zijn instemming te



GEZICHT VAN UIT ONZE HUT, ONZE WONING GEDURENDE ONS VERBLIJF IN HET KAMP VAN KAPITEIN KAKÉ.

kennen geeft door onophoudelijk te antwoorden: „iia," „mooi."

Is de toegesprokene het soms niet eens met de beweringen, dan onderbreekt hij met „nono."

Wij zaten daar zóó prettig bij elkander, men was algemeen zóó ingenomen met onze komst, dat wij van verschillende kanten en niet het minst door den kapitein verzocht werden, in het kamp te blijven overnachten.

De kapitein voegde er aan toe: hij zou dan een dans laten zien, die men bijna nooit voor bakras danst en die nog maar voor éen Gouverneur gedanst was.

Ik antwoordde den kapitein, dat wij wel genegen waren te blijven, doch dat we geen brandewijn meer bij ons hadden, dat we wel een „sweeti soopi," een zoeten drank, konden bereiden.

Toen ik ten antwoord kreeg, dat zijn volk het lekker zou vinden, zond ik David met twee boschnegers naar het kamp van Sabadoe, om Gerard, den kok, met al onze bagage te gaan halen en met de opdracht, om in den grooten koperen ketel, die Kaké vast had medegegeven, dadelijk bij aankomst in het kamp den drank gereed te maken.

Na een half uur keerden zij met den kok terug, die zeer ontstemd was, met het maal, dat hij reeds gereed had, met de hangmatten en de verdere bagage te moeten verhuizen.

In een ruime hut werd ons nachtverblijf ingericht, en de zoete drank (sangri), uit wijn met water, kruiden, lemmetjesschillen en veel suiker gereed gemaakt.

Toen Gerard in triomf met den grooten ketel verscheen, en eenige glaasjes waren ingeschonken, door eenige oude vrouwen in één teug geledigd, nam de dans een aanvang, die eerst vrij wel gelijk was aan die, welke wij in het kamp te Wanhatti hadden bijgewoond. Kaké was echter veel fideeler en opgewondener, en ieder oogenblik moesten wij hem onze bewondering en goedkeuring te kennen geven door hem op den schouder te kloppen en uit te roepen: „mooi kapitein, mooi dansi kapitein."

Een der negers stootte mij aan en liet mij vragen of ik de heer Kalff*) was; zoo ja, dan hield hij niet van mij, want die haatte de Boschnegers en had gezegd, dat ze allen uitgeroeid moesten worden. Het was in orde, toen hij vernam, dat ik de heer Kalff niet was. De neger klopte mij verheugd op den schouder en was gerust.

Intusschen werden de dansen steeds wilder; telkens als de kapitein zijne tevredenheid over een dans wilde betuigen, greep hij ons beide bij de hand, stond hij op en liep hij, zijn prachthoed in de hand houdend, met ons naar den danser of danseres toe, een prachtige buiging makend, waarop hij een hartelijke omarming liet volgen.

Wij konden niet anders dan het voorbeeld van den kapitein volgen, die daarmede bizonder ingenomen scheen te zijn.

De drank, die rijkelijk werd rondgeschonken, vermeerderde meer en meer de vroolijke stemming. Zelfs oude mannen en vrouwen betraden nu en dan de dansplaats om van hunne ingenomenheid met ons bezoek blijk te geven en telkens moesten wij opstaan, buigen en omarmen, een eerbewijs, dat door ons wel niet altijd zonder eenige aarzeling volbracht werd, doch dat de genegenheid van het volk zichtbaar deed toenemen. Ook kleine meisjes en jongens, somtijds niet ouder dan 4 jaar, mengden zich enkele malen onder de dansenden, die dan doorgaans plaats maakten, alsof zij eerbied gevoelden voor het ontluikende leven en onze aandacht van de schoone bewegingen dier lenige kinderfiguurtjes niet wilden afleiden.

De bewonderende en verrukte blikken, die de in de rij neêrgehurkte familieleden beurtelings op den kleinen danser of danseres en op ons wierpen, verrieden duidelijk hunnen ouderlijken of grootouderlijken trots en blijkbaar waren zij niet eerder tevreden, alvorens ik was opgestaan en het kind in de armen had gesloten.

Eindelijk kondigde de kapitein den zeldzamen dans aan, den zoogenaamden kamkám of haarkamdans. Deze dans, in meerdere

*) Mr. Kalff was tijdens het Gouverneurschap van den heer Loman procureur-generaal. Zij die in dat voor Suriname veelbewogen tijdperk in de Kolonie verblijf hielden, zullen wellicht de minder aangename herinnering, die de Boschnegers aan genoemden hoofdambtenaar bewaard hebben, begrijpen.

afdeelingen uitgevoerd, leerde ik niet alleen uit den inhoud van het daarbij gezongen lied, doch ook uit de bewegingen van het talrijk daaraan deelnemende personeel als een uitbarsting van teugelloosheid kennen, waarvan men zich nauwelijks een denkbeeld vormen kan, en die zich op deze plaats slechts ten deele beschrijven laat.

Het vrouwenkoor trad het eerst naar voren, en voerde onder een niet onwelluidend gezang een aantal allersierlijkste bewegingen uit, waarbij de buigzame armen den voornaamsten rol vervulden.

Nauwelijks hadden de danseressen weder hare plaatsen ingenomen of de kapitein stond, ons weder bij de armen vattende, op en gaf door eene omarming aan elk der uitvoerenden zijne tevredenheid te kennen, ons uitnoodigende zijn voorbeeld te volgen.

Toen we ons van deze plicht gekweten hadden, en weder onze zetels hadden ingenomen, stormden de vrouwen en meisjes opnieuw naar voren, de kleinste meisjes voorop, daarna de ouderen van jaren, en gevolgd door de mannen, te zamen een naar schatting honderdtal personen, die tot uitputtens toe op ons toedansten, zich plotseling omkeerden en zich weder verwijderden. Het gezang der vrouwen, die deze hoofdmelodie



tot in het oneindige herhaalden, vormde met de forsche slagen der onvermoeide trommelslagers, met het gerinkinkel der koperen been- en armringen en met het rammelend geluid, dat de zaden in de tot enkelbanden samengeregen vruchten van een vlinderbloemige plant (zie bijgaande figuur) maakten, eene begeleiding, die, niet onmelodieus, volkomen paste bij de steeds woester wordende bewegingen der dansende menigte, en die, naarmate deze zich meer en meer oplostte in een vormeloozen menschenklomp, in een rythmische opeenvolging van donderende, knetterende en ratelende geluiden overging.

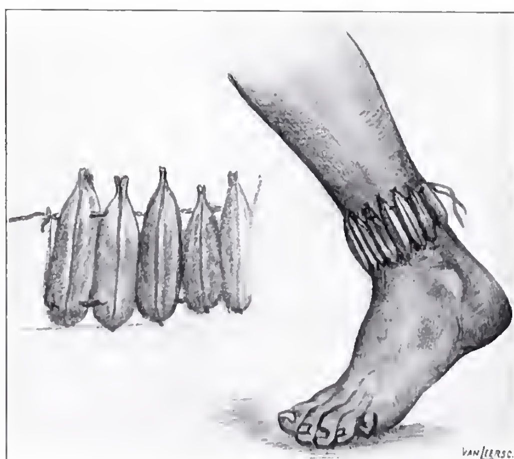
Het duizelde mij op het laatst; het was mij, alsof ik van mijn zetel werd opgelicht en, in woeste vaart medegesleurd, eenige malen over de dansplaats heen en weêr werd getrokken.

Doch allengs verminderde de woede van den dans; de mannen voerden in eenige rijen achter elkaar nog een soort horlepijp uit, terwijl de lange rij van vrouwen en meisjes, de jongsten vooraan, langs onze zitplaatsen trok, teneinde ons door eene omarming hare hulde te brengen en hare dankbaarheid te toonen.

Met een zekere huivering zag ik de achteraankomenden mij naderen en tot mij voorover buigen, doch ik begreep, dat ik mij ook dit moest laten welgevallen, om het volk gunstig te stemmen, hetgeen ik vooral met het oog op de photographische opnamen, die voor den volgenden dag op het programma stonden, noodig achtte.

Na het avondeten, dat onze kok reeds lang in onze hut gereed had, zochten wij vermoeid onze hangmat op, nog tot op het laatste oogenblik door nieuwsgierigen omringd.

Den volgenden morgen werd ik vroegtijdig gewekt door een akelig gejammer, dat uit een der nabij gelegen hutten tot mij kwam. Vlug verliet ik mijn hangmat op de mededeeling van David, dat een vrouw een, in een verderop gelegen kamp overleden, familielid beweende.



FJOU-TJOF.
ENKELBAND UIT SAMENGEREGEN HOUTACHTIGE PEULEN VAN EEN VLINDERBLOEMIGE PLANT VERVAARDIGD, BIJ DEN DANS IN GEBRUIK.



ONZE HUT GEDURENDE HET VERBLIJF BIJ KAPITEIN KAKÉ. DE BEIDE REIZIGERS, OMRINGD DOOR DE BOSCHNEGERJEUGD, DIE MET AANDACHT DE UITLEGGING VAN DE KAART VAN SURINAME VOLGT.

Daar de overledene ook tot de verwanten van den kapitein behoorde, werd de gansche week in het kamp gedanst.

Ik vond de vrouw neêrgehurkt op een gevlochten mat, terwijl nevens haar een man in de hangmat lag. Met trillende stem riep zij, half zingende: „*a dedde, o! a dedde, o!*" waarna zij begon te huilen, om te vervolgen met: „*taki papa odi, o! taki mama odi, o! taki a la soema, odi, o!*" hetgeen beteekent: „hij is dood, hij is dood. Zeg papa goeden dag, zeg mama goeden dag, zeg de geheele familie goeden dag!"

De in de hangmat liggende man begeleidde het geweeklaag met zware zuchten, die weinig natuurlijk schenen te zijn.

Lang duurde het gejammer niet, en toen er genoeg geweeklaagd was, stond de vrouw op en ging bedaard aan haar werk, alsof er niets gebeurd was.

Vroeg in den morgen maakte mijn reisgenoot zijne voorbereidselen voor de photographische opnamen. Hij wilde van het nog niet te sterke licht gebruik maken, het uur, waarop ook de meeste bedrijvigheid in het kamp heerscht.

Ook hier had de photograaf met het wantrouwen van den Boschneger tegenover het onbekende te kampen, en moest hij, om ook de bewoners te nemen, allerlei listen te baat nemen.

Terwijl ik achter het toestel stond, richtte hij bijv., door de lens ziende, op mij, ten einde het volk in den waan te brengen, dat *ik* „genomen" werd.

Toch vertrouwde men de zaak nog niet.

Een 14-jarig meisje meende, dat zij vereeuwigd was en barstte in een luid gejammer uit, dat wel een kwartier duurde. Met gebogen hoofd, met de handen vóór de oogen, stond zij tegen een der palen van onze hut geleund, roepende, dat zij dood zou gaan. Minder bevreesd waren twee forsche boschnegers, die in hun corjaal gezeten, met hunne parels in het water, zich tot vreugde van den photograaf een oogenblik onbeweeglijk hielden.

Niet zoo gemakkelijk was het, ons beiden vóór onze hut, omringd door eenige jeugdige kampbewoners te vereeuwigen. Toen de photograaf had ingesteld, maakte onze David van een oogenblik van hunne aandachtige beschouwing der kaart van Suriname gebruik om

in den bal van den momentsluiter te knijpen.

Vóór de groote hut, waar den vorigen avond gedanst was, werd raadsvergadering gehouden, die daarom belangwekkend was, omdat het talent, waarmede sommige redevoeringen werden uitgesproken, zeker niet onderdeed voor het redenaarstalent van de beste woordvoerders onzer volksvertegenwoordiging.

De kapitein Kaké zat daar in zijn klapstoeltje in hetzelfde kostelijke costuum van den vorigen avond, doch nu gewapend met een groene parapluie met reusachtigen haak. Naast hem zat Sabadoe, en daarnaast in een kring eenige mannen. In de hut waren vrouwen en kinderen, die het publiek op de tribune vormden.

Na afloop der vergadering rees de kapitein van zijn zetel op, naderde het flagatiki, den gebedenstok van den Grangado en wierp driemaal aan den voet een slok »soopi", en driemaal een slok water, uitroepende: „*Gado no mandi nanga wi*", hetgeen beteekent: „God moet niet boos op ons zijn". Daarna klapten de mannen drie malen langzaam in de handen en mompelden tegelijk: „*Gran tangi, Gado*", wat wil zeggen: „O God, grooten dank!"

Na afloop der vergadering werden de door ons geschonken cakes met suiker rondgedeeld.

Vóór het middageten kwam de kapitein ons in onze hut een bezoekbrengen. „Ik ben blij" zoo begon hij, „dat ge zulk een mooien hoed aan Sabadoe hebt gegeven, doch het is jammer" zei hij het hoofd schuddend, „dat ge het fraaie hoofddeksel niet aan mij hebt geschonken, want ik ben de kapitein en Sabadoe slechts onderkapitein." Hij schudde zóó treurig het hoofd, dat ik werkelijk medelijden met hem zou hebben gekregen, als hij niet zoo inhalig was geweest. Het was kostelijk, het ernstige, bedenkelijke gezicht van den man te zien, onder die schuin op het hoofd staanden prachthoed.

Ik antwoordde, dat ik dit niet had geweten, en dat ik trachten zou er nog een voor hem te krijgen.

Onder het gesprek naderde een kleine



„KROETOE." RAADSVERGADERING IN HET KAMP VAN KAPITEIN KAKÉ.

knaap den kapitein, die het kind teeder naar zich toetrok. De jongen heette Doesée — wat Gouverneur beteekent — omdat Osesi, de Gouverneur der Aukaner boschnegers, de oom van den vader van het kind was. De vreemdsoortigste namen hoorde ik in het kamp. Een boschneger heette: Brakka Ketre, of zwarte ketel; een ander noemde zich Tetei, d i. touw; weêr een heette Toko, de naam van een vogel; een jonge man werd Kwassi genoemd, de naam van een zoogdier, doch noemde zich liever Van Sypesteijn, naar den vroegeren Gouverneur van Suriname.

Juist toen we van „tafel" opstonden" verscheen er een merkwaardige figuur in het kamp; het was een fransche déporté, die bij kapitein Broko Hamakka werkte en met zijn corjaal hierheen gekomen was, om een boodschap over te brengen.

Hij droeg slechts een bruinen pantalon, en had op het hoofd een bruine baret, waaronder het hoekige, bleeke gelaat mij weder de moordenaarstronies herinnerde, zooals men ze wel in illustraties ziet afgebeeld.

Met zijn eenigszins door de zon gebruinde huid, zijn met walging wekkende voorstellingen getatoueerde borst en zijn breede schouders, vormde hij, zooals hij daar geleund stond op zijn pagaai, te midden der hem omringende negers, een merkwaardige verschijning.

De man, aangesproken met den naam van Emil, kwam ook ons begroeten en na hem een bankje te hebben aangeboden, gaf ik hem een sigaar en spoedig waren we in druk gesprek. Acht jaar geleden was hij uit Frankrijk verbannen, voor welke misdaad vertelde hij niet, en sedert twee jaar werkte hij bij Broko Hamakka. Treurige verhalen deelde hij mede over het leven der déporté's in Cayenne.

Zwaar moeten ze daar werken, zelfs al zijn ze ziek. Ze worden vaak mishandeld door de opzichters, die het recht hebben hen à bout portant dood te schieten, als zij het wagen de opzieners zonder verlof te dicht te naderen. Als zij voor de derde maal ontvluchten en weder worden uitgeleverd, worden zij aan den oever van de Marowijne doodgeschoten. Te voren luidt het doodsklokje, waarop de haaien de rivier opzwemmen *) enz. enz.

Zoo werd het langzamerhand tijd om aanstalten te maken tot vertrek. Hoewel ik door aankoop ook in dit kamp enkele merkwaardige producten van houtsnijwerk had weten machtig te worden, was ik teleurgesteld, dat kapitein Kaké zijn belofte, ons, indien wij in zijn kamp bleven overnachten, allerlei boschnegerproducten mede te geven, niet was nagekomen.

Ik liet hem door mijn tolk zeggen, dat ik het niet mooi van hem vond, dat, waar wij zooveel onder zijn volk hadden uitgedeeld, hij ons geen enkele herinnering aan de aangename oogenblikken daar doorgebracht, had medegegeven; dat ik op zijn minst had verwacht, dat hij een fraai uitgesneden voorwerp zou hebben geschonken voor onze Koningin.

Hij antwoordde, dat hij niets had en dat er in het kamp niets van dien aard aanwezig was — een onwaarheid, waarvan ik mij tijdens mijn bezoek aan de verschillende woningen overtuigd had en waarbij ik o. a. een bizonder fraai uitgesneden tafeltje had gezien, dat als model zou hebben kunnen dienen van hoog artistieken smaak en van groote kunstvaardigheid der Boschnegers in het houtsnijden.

„Maar," vervolgde Kaké, „ik wil zien," en hij zond een knaap uit, om te trachten iets te krijgen.

Eenige oogenblikken daarna kwam de jongen met een onoogelijke, niet afgewerkte roerspatel terug, door iemand vervaardigd, die nog niet bedreven was in deze edele kunst.

Kaké overhandigde mij het geschenk(!) voor Koningin Wilhelmina nog met een zekeren trots, blijkbaar in het minst niet vermoedende, dat het door mij daarvoor onwaardig gekeurd zou worden.

Is het geenszins te verwonderen, dat een boschneger geen begrip heeft van hetgeen wij, Nederlanders, gevoelen voor onze Koningin, toch had Kaké wel getoond, zooveel te begrijpen van de verhouding der Boschnegers tot Neêrlands Vorstin, dat hij niet ophield met zijne aansporing tot een verzoek aan Hare Majesteit om een ruimere uitdeeling van tabak, zoutvleesch, bakkeljauw enz.

*) Zie over dit onderwerp het boekje van Dr. Parcau. Onze West, blz. 173.

Door die gierigheid, die bedelachtigheid, en door die indringerigheid, die soms tot grenzenlooze brutaliteit overgaat, kan de achting voor de Boschnegers niet groot zijn.

Hoe gunstig steken de Indianen bij hen af, dat waardige teruggetrokken volk, dat, verdrukt door de Boschnegers, verslaafd aan den drank, dien de beschaving het bracht, en niet gesteund door ons Gouvernement, helaas! den ondergang tegemoet gaat.

Maar, vraag ik ten slotte, hebben die onaangename eigenschappen der Boschnegers niet eene natuurlijke oorzaak? Ongetwijfeld. Denk nogmaals aan hunne voorvaderen, de arme slaven; neem in aanmerking, hoe de Boschnegers, die in de stad kwamen om hout te verhandelen en inkoopen te doen, herhaaldelijk afschuwelijk bedrogen zijn geworden, en is het onbegrijpelijk, dat zij geen blanke vertrouwen en hem wederkeerig trachten af te zetten en te bedriegen? Is het niet natuurlijk, dat zij hun geloof niet gemakkelijk prijsgeven voor dat van den blanke, die hun Goden verbrandt of in het water werpt?

Hij die een dieperen blik slaat in het karakter der Boschnegers en hunne gewoonten en gebruiken leert kennen, moet tot de slotsom komen, dat er in hunne samenleving en in hunne betrekking tot elkander veel schoons is, wat in de „beschaafde" wereld hèlaas! meer en meer verloren gaat.

Hij, die, hetzij door eerzucht, hetzij door enthousiasme voor eene goede zaak gedreven, niet onopgemerkt door het leven gaat en die tot zijne teleurstelling heeft moeten ondervinden, dat, naarmate hij rijker wordt aan levenservaring, hij armer wordt aan vertrouwen in zijn medemensch — die tot de treurige ontdekking gekomen is, hoe in kringen, waar men dit het allerminst zou verwachten, de mensch van zoogenaamde ontwikkeling en beschaving, gebruik makend van zijne positie of zijne positie misbruikend, uit wangunst en naijver er toe kan komen, den arbeid van anderen, in strijd met de belangen der zaak, die hij voorstaat, uit eigen belang poogt af te breken, om ten slotte tot verdachtmakingen van het laagste allooi zijne toevlucht te nemen — wien de veelvuldige vechtpartijen in de straten onzer groote steden een voortdurende ergernis zijn — wien het toenemend aantal diefstallen, moorden en andere aanrandingen op de openbare veiligheid in de zich steeds uitbreidende centra van „beschaving" met angst vervult — hem zal een, zij het slechts kort, verblijf bij een natuurvolk weldadig aandoen.

Hij leert de natuurvolken, hoe uiteenloopend ook in karakter en eigenschappen, zooals de Indianen en de Boschnegers van Suriname,



BOSCHNEGERS IN HUN CORJAAL.

in een geheel ander licht beschouwen; hij zal bij eene vergelijking dezer stammen in de verschillende deelen onzer zoo schoone Kolonie tot de droevige slotsom moeten komen, dat de aanraking met den „beschaafden" blanke de natuurvolken eer slechter dan beter maakt, en volkomen instemmen met de woorden van Edward Carpenter:*)

*) De beschaving, hare oorzaak en hare genezing. Uit het Engelsch vertaald door P. K. met eene inleiding van Leo Tolstoi. Amsterdam 1899. Uitgevers-Maatschappy „Elsevier".

„Met de opkomst eener beschaving wordt de eenheid der oude stammenmaatschappij verbroken. De banden van bloedverwantschap, die den grondslag uitmaakten van het oude heidensche stelsel en de waarborg voor de oude broederschap en gelijkheid waren, worden opgelost ten bate van machten en vormen van gezag, die alleen op bezit berusten. De toename van weelde verdeelt de oude Maatschappij: de verleidingen van macht, bezit en wat dies meer zij, rukken den afzonderlijken mensch van zijne verankeringen los; persoonlijke zelfzucht overheerscht; „een ieder voor zich zelf" wordt de algemeene leus: ieder mensch heft zijn hand op tegen zijn broeder en ten laatste wordt de maatschappij zelve een instelling, waardoor de rijken worden vetgemest ten koste van de levenskrachten der armen, de sterken ten koste van den mond der zwakken."

DE DROOGMAKING VAN 18000 BUNDERS GROND. † † † † † DOOR D. KOUWENAAR. † †

Uitheemsche vijanden te zitten in de veeren,
Te slingeren den staert groothartigh over zee,
Is ijdel, als uw long, geslagen aan het teeren,
Inwendigh vast vergaet: en gij, van hartewee,
Zoo deerlijk zucht, en kucht, en loost, bij heele
[brokken
Het rottende ingewant te keel uit in de golf.
Wat baet het met uw' klaeu al 't oost en west te
[plokken
Naerdien u bijt in 't hart dees wreede Waterwolf,
Belust om over u eerlang te triomfeeren?
O Lantleeuw, waek eens op, en wek met eenen
[schreeu
Al 't Veen, de Kennemaer, en Rijnlands oude
[Heeren,
Met d'Aemstellanders op, tot noodhulp van hun'
[Leeuw.
Men sluite met een dijk dees pest, die u komt
[plagen,
De Wintvorst vliegh' er met zijn molewieken toe
De snelle Wintvorst weet den Waterwolf te jagen
In zee, van waar hij u quam knabblen, nimmer moê.
De Veenboer zit en wenscht dees Waterjaght te
[sproeien
En 't Veenwijf roept: hij ruimt, de Lantleeuw
[weit op 't ruim,
En zuight zijn long gezond aan d'uiers van de koeien
Zoo wint de Lantleeuw lant: zoo puurt hij goud
[uit schuim.

Dus zong reeds Holland's dichtren prins: Joost van den Vondel, een tijdgenoot van den beroemden waterbouwkundige Leeghwater, die in zijn uitstekend Haarlemmermeerboek het eerste, hoogst vernuftige plan ontwierp, tot droogmaking der uitgestrekte binnenzee. Want de geschiedenis van het Haarlemmermeer loopt over eeuwen, en elke eeuw heeft, merkwaardig genoeg, zijn grooten geest gehad, die een plan ontwierp, om paal en perk te stellen aan 't woeden van het water.

Hunne namen mogen voortleven bij een dankbaar nageslacht. Het zijn: in de 17^e^ eeuw, Jan Adriaansz Leeghwater; in de 18^e^ eeuw, Nicolas Cruquius en in de 19e eeuw F. G. baron van Lijnden van Hemmen.

Eerst de laatste heeft het mogen beleven dat een aanvang werd gemaakt met het grootsche werk, maar toch is het hun drieër kind, en het was een goede gedachte de stoomgemalen die den polder ook heden ten dage nog drooghouden, naar hèn te noemen. Dit is het schoonste monument, dat men ter hunner nagedachtenis had kunnen oprichten. 't Is hun in beeld gebrachte gedachte.

De uitbreiding van het Haarlemmermeer geschiedde niet slechts met groote rukken, als de storm met hooge watervloeden de door uitveening verzwakte meeroevers beukte. 't Meeste land spoelde weg door den geregelden, knabbelenden golfslag. Toch was de uitbreiding zeer aanzienlijk over een betrekkelijk kort tijdsverloop.

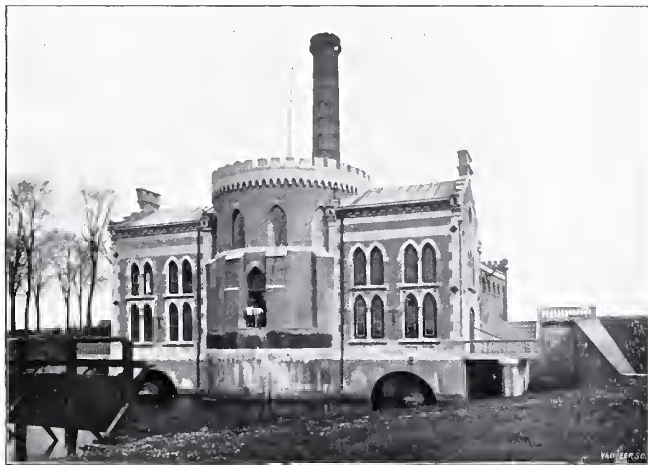
Melchior Bolstra, landmeter van Rijnland (die ook nog met Cruquius een plan tot droogmaking heeft ingediend) had in 1739 en 1740 de vier meren (het Haarlemmer-, het Oude-, het Spiering-, en het Leidschemeer) welke reeds tot één watervlak waren saamgevloeid, gemeten, en bevonden dat het 19.500 morgen, d. i. 16.945 bunders of ruim 3 geografische mijlen, groot was geworden.

Men bedenke hierbij dat het oud Haarlemmermeer 1531 nog slechts 3040 morgen (2598 bunders,) was, en de gezamenlijke meren slechts een oppervlakte hadden van 6585 morgen (d. i. 5607 bunders).

De geheele watervoorraad behoorde in

1531, d. i. in den oudsten tijd van melding, tot het stroomgebied van de Zuiderzee, waartoe het IJ de gemeenschap openstelde, dat door het Spaarne weer in betrekking stond tot het oude Haarlemmermeer, en door de Liede met het Spieringmeer. Ingesloten door de vier noordelijke meren lagen daar de dorpjes Vijfhuizen, Nieuwerkerk, Rijk en Beinsdorp, die gemeenschap hadden met elkaar en met het naburige Sloten.

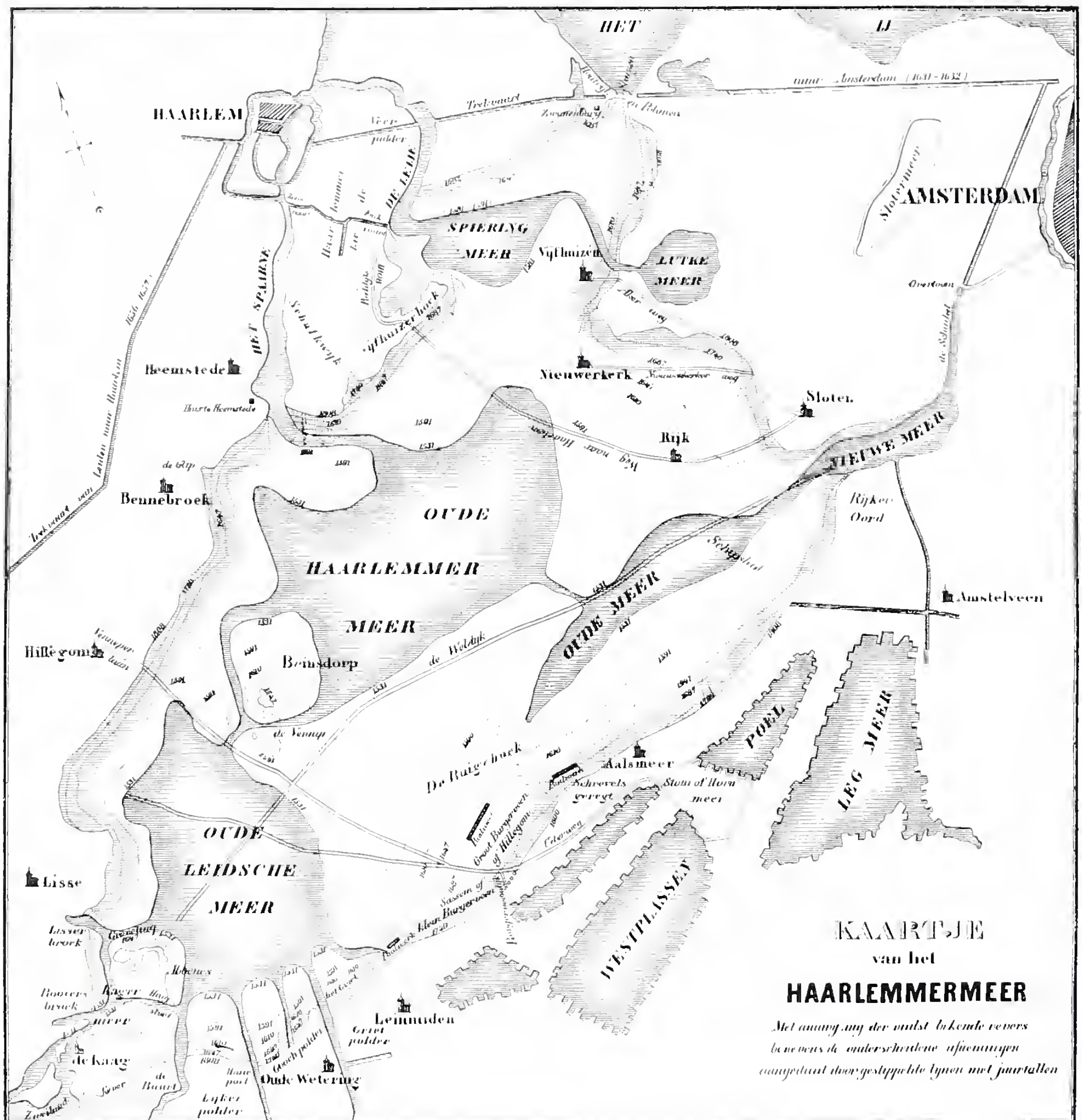
Hoe de vereeniging der meren tot stand kwam, beschreef A. A. Beckman in zijn „Strijd om het bestaan" duidelijk en kenschetsend: „Kon men in 1531 nog er tusschen (nl. tusschen het Leidsche en het Oude Haarlemmermeer) door, van Hillegom naar Amsterdam, en van Haarlem naar Aalsmeer komen, reeds in 1591 waren zij tot één groot meer van 10,557 H. A, aangegroeid, en was het dorp Vijfhuizen, gelegen in het noordelijk deel tusschen de Spiering- en Lutkemeer, er door verzwolgen. In 1647 had zich de oppervlakte tot 14,446 H. A. uitgebreid, en waren door de meedoogenlooze wateren nog twee dorpen, Nieuwerkerk en Rijk, eveneens in het noordelijk deel gelegen, verdwenen."



DE LIJNDEN, EEN DER 3 STOOMGEMALEN, DIE DEN POLDER DROOGHOUDEN.

Ter illustratie moge ook dienen de volgende verklaring van 4 Februari 1550, in afschrift aanwezig in het Haarlemsch archief: »Ick Dirck Reyersz., Schout van Ryck ende Nieuwerkerck, met mynen Schepenen, als Dirck Claes ende Claes Gerritsz, certificeren voor de gerechte waerheyt, dat ophuyden date van desen voor ons gecomparcerd syn; Dirck Claes, by den Eedt die hy den Heer gedaen heeft, out wesende omtrent LXIJ jaren, ende Dirck Jansz, out wesende omtrent LV jaren, rechtelick daertoe verdacht synde ter Instantie van die gemeen Buyeren van Nierkerck ende Ryck, Tuigen ende verclaren volstaeffs Eedts, hoe dat waerachtig is, dat het dorpken van Nieuwerkerck voorsz gelegen is op die sleet van de meeren, ende datter dagelicx affspoelen schooren ende breecken by groote stucken, te weeten van sommige stucken Lants een mergen, de sommige twee, ende die sommige minder, nae het veel stormpt ende onweert, Noch verclaren die voorsz. getuygen, dat die kerck van Nieuwerkerck over tnegentich jaer off daer omtrent, is verset geworden, Oostwaerts van de plaetse daerse stont, ende daer sy ruymen moste van de Meere voorsz is verset een halff myl innewaerts, enz. datter noch syn ontrent een derdepart van die Landen tusschen het oude kerckhoff ende die Nieuwerkerck, ende datter tusschen dat oude kerckhoff ende die Nieuwerkerck voorsz, syn affgespoelt ses hoffsteden by heuren gedencken, ende dat men plach te ryden mette wagen van Nieuwerkerck voorsz tot Haerlem, gelegen wesende, ontrent XLV jaren, datwelck nu soo wyt is alsment in goet weer in een halff uyere over varen mach, twelck nu ter tyt wel drie vadem diep is, Ende alsoo die gemeen buyeren dat op mijn schout voorsz out wesende omtrent LXIIJ jaren, dat op my versocht hebben, van tgunt dat my indachtich is, soo verclare ick al dat geen dat voorsz is op den Eedt die ick den Heere gedaen heb, meer is, ende minder niet. Dit is aldus geschiet naer deser deposanten haer beste wetenschap en onthout.

„Alsoo waerlyck moet haer Godt Almachtich helpen, ende alle syne heyligen, des 't oirconden hebbe ick Dirck reyersz schout voorsz, in presencie van myn schepenen



voorsz, dese certificatie besegelt met mijner segel hier beneden apt spacium van deser, gedruct A° XVe en L. der IIIJ en dach in Februario."

Men ziet, het officieele tintje ontbreekt aan dit stuk niet, en de verklaringen, zijn te ernstig, om niet geloofd te worden.

In één opzicht heeft dit stuk echter vooral waarde, en wel omdat het bewijst dat de ondergang der dorpjes niet zoo tragisch geschiedde, als men zich dat wel eens voorstelt.

Geen quaestie van een stormachtigen nacht, waarin de gehuchten, met al wat levend was, werden verzwolgen door de verbolgen vloeden. Men zag het gevaar steeds langzaam maar zeker naderen, en rukte al meer achteruit voor den naderenden vijand. Natuurlijk zijn er tal van „solemnelen Eede" te vermelden, „die sy elck volcomelyck met opgehouden handen, ende uytgestrecte vingeren als recht is daer toe deden," Maar de sterkste staaltjes van de vraatzucht der wateren geeft wel Leeghwater in zijn Haarlemmermeerboek.

Hij was in 1575 in het dorp de Rijp geboren, waar zijn vader Adriaan Eymonsz, timmerman was. Eerst in later jaren nam hij dezen naam aan, waarschijnlijk in verband met de veelvuldige wateren, die hij in Noordholland en elders hielp leegmaken. Want in de 38 jaar van zijn leven werden dertig meren

en plassen in bouwland herschapen, te zamen $1\frac{1}{2}$ maal de grootte van den tegenwoordigen Haarlemmermeerpolder.

Leeghwater moet duizendkunstenaar zijn geweest, zoo talrijk waren zijn kundigheden. Maar in het bijzonder om zijn bekwaamheid in het vervaardigen en het stellen van watermolens, verwierf hij zich een bijna Europeeschen naam. Vooral in het begin der 17e eeuw kwamen hier te lande veel droogmakerijen door zijn hulp tot stand, zoo: de Beemster, de Purmer, de Wormer, de Schermer enz.

De roem zijner bekwaamheid was zóó groot, dat hij door Frederik Hendrik in 1629 in het leger voor den Bosch werd ontboden, om, zooals Leeghwater het zelf uitdrukt, het water uit het leger te malen en de watermolens bij Engelen weder gangbaar te maken.

Ook buitenslands was zijn hulp zeer gezocht. In 1628 werd hij naar Bordeaux geroepen om raad te geven bij het droogmaken van een moeras, 4500 morgen groot. Twee jaar later trok hij naar Metz voor hetzelfde doel, en in het gebied van den hertog van Holstein, in Emderland, in Friesland en elders, werd zijne medewerking mede ingeroepen.

Ook moet Leeghwater de toen nog nieuwe kunst van onder water duiken verstaan hebben, en fabelachtig zijn de verhalen die hieromtrent in omloop zijn.

Wat hij over de droogmaking van het Haarlemmermeer geschreven heeft vormt een zeer voornaam deel van de geschiedenis, en als een merkwaardig bewijs van de waarde die het Haarlemmermeerboek van Leeghwater heeft, mag wel worden aangestipt, dat vele latere schrijvers als om strijd zijn werk en zijn gedachten geprezen hebben.

Zijn ontwerp tot bedijken en droogmaken schijnt door hem in het jaar 1641 te zijn aangeboden aan de Staten van Holland, aan den stadhouder Frederik Hendrik, aan de Burgemeesteren en Raden van Amsterdam, Leiden, Haarlem en Gouda, en aan den Dijkgraaf en Heemraden van Rijnland. 't Werd meer dan een dozijn malen gedrukt, wel een bewijs dat men er óók toentertijd veel belangstelling in toonde.

Hij verzocht erin: „dat zij, als oudste bewindhebbers hierin een weinig (gelieven) te speculeren, en mede helpen handhaven, eendragtelijk te zamen met goeden raad en daad, om dit groote, treffelijke, heerlijke en lofbaarlijke, noodwendige werk, eens bij de hand te nemen, en met Gods hulp te mogen bedijken en voltrekken. Hetwelk zou dienen tot nut, profijt en voordeel van het gemeene beste, voor het Vaderland."

Treffend zijn inderdaad de mededeelingen die hij doet over de schaden en verliezen die het meer heeft toegebracht aan de omwonenden, en de feiten zijn zóó talrijk dat Leeghwater het zelfs noodig vond ze te nummeren.

Zoo leest men bijv. onder N° 17:

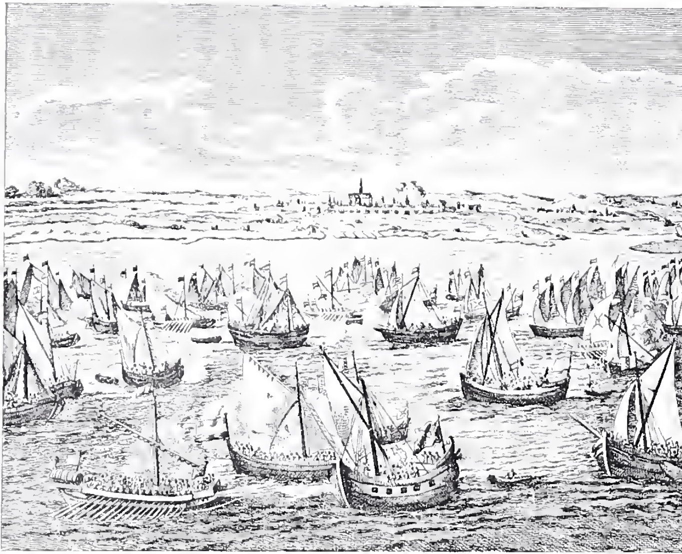
„Noch verhaalden deze Luiden mij mede, dat haar mochte gedencken, dat zij wel 13 of 14 Huisluiden gekent hadden, die opden Ruigenhoek woonden, die zij bij namen noemden, die aldaar huizen, erven en groote landerijen gehad hadden, dat welhebbende luiden waren,



LEEGHWATER.

hetwelcke nu al te zamen, de huizen, erven en landen, gants en geheel van de meer weggespoelt ende vernielt zijn."

„Is dit", vraagt hij — „niet droevig ende zeer beklaaglijk, dat men in het midden van



SLAG OP HET HAARLEMMERMEER IN HET JAAR 1573.

ons Vaderland dit groote verderf moet zien en lijden, hetwelk men menschelijkerwijze met Godes hulpe, wel beschutten kan?"

Leeghwater beraamde zijn plan op *f* 3,690,000. Hij stelde zich voor het meer droog te maken met 160 windmolens. En hij berekende, dat, „als de meer uitbrengt 20000 morgen, ieder morgen komt te kosten 180 gulden".

Leeghwater kreeg echter nul op het request, hoewel men het land zag wegslinken als sneeuw voor de zon.

„De losgewoelde veenstof werd — naar Ramaer in zijn bekend werk meedeelt — voor zoover zij niet door de aangelegen landen gebruikt werd als teelaarde, door de uitwatering bij Spaarndam gestadig naar zee weggevoerd. De uitbreiding had voornamelijk naar de oostzijde plaats, waar de zoogenaamde plassen van Aalsmeer nagenoeg geheel verdwenen.

„Wel werden kostbare werken langs den oever aangelegd, ter voorkoming van den afslag, maar dit hielp niet."

„Rijnland," zoo lezen wij nog in „de Strijd om het bestaan," was niet in staat om de kosten daarvan alleen te dragen. De nood steeg eindelijk zóó hoog, dat in 1767 de Staten van Holland besloten, om de werken ter oeververdediging te helpen bekostigen; daarvoor werd toen 1,800,000 gulden besteed, waaraan zelfs Utrecht bijdroeg. De vreugde hierover was o. a. te Aalsmeer zóó groot, dat er een jaarlijksche dank- en bededag werd uitgeschreven, welke gehouden werd tot 1795. En wèl waren de opofferingen die men zich moest getroosten, groot, want het onderhoud dier werken kostte van 1771 tot 1845 *f* 1,700,000

De tijden werkten er niet toe mede meer afdoende maatregelen te nemen. Dat beletten aanvankelijk vooral de politieke verwarringen. En zoo zag men de ambachten om, en de eilanden in het Haarlemmermeer van 1544—1848 met 3600 H. A. afnemen, zoodat in 1848 het meer (zonder het Kagermeer) 16,850 H. A. besloeg. Bovendien stond het te vreezen, dat bij eene vereeniging met de Aalsmeersche plassen het meer grooter dan 30,000 H. A. zou worden.

Merkwaardig is het dat het plan van Leeghwater, en ook dat van Jacob Bartelsz Veeris — ongeveer tegelijkertijd ingediend, — al dadelijk tegenstand had ondervonden van de Ingelanden van Rijnland. Zij vreesden — en deze vrees zal men ontmoeten door alle eeuwen heen — dat door het droogmaken de boezem van hun gewest te klein zou worden. En geheel ongelijk hadden zij daarmede niet. Want vóór de droogmaking bedroeg, volgens waarnemingen op den huize Zwanenburg te Halfweg (de tegenwoordige suikerfabriek). de aanwas van Rijnland's boezem gemiddeld jaarlijks drie duim, niettegenstaande de aftapping door de elf uitwaterende sluizen en de verdampingshoeveelheden. Dáárop waren de bedenkingen van Rijnland gebaseerd; de boezem zou van 22,700 bunders inkrimpen tot 4800 bunders.

Het krachtig verzet kon niet verhinderen, dat in het laatst der 16e en in het begin der 17e eeuw (vooral gedurende het 12-jarig bestand) velen zich met voorliefde aan het denkbeeld der droogmaking wijdden.

In 1617 werd door 33 personen een vereeniging gesticht, waarvan Reinier Bontius, hoogleeraar in de medicijnen te Leiden, deel

uitmaakte. Ant. de Hoogh stond aan het hoofd.

Anderzijds gaf in 1642 N. van Haegh: „C. A. Colevelt's bedenckingen over het drooghmaken van de Haarlemmer- en de Leydtschemeer" in het licht, waarin nog in 1727 C. Velsen, landmeter van Rijnland, aanleiding vond om Leeghwater's plan tegen deze bedenkingen te verdedigen.

Vijftien jaar later, in Juli 1742, overhandigden Nicolas Cruquius, Jan Noppen, toeziener, en Melchior Bolstra, landmeter van Rijnland, „als hiertoe gelast," aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van dat collegie, een uitvoerig plan tot bedijking van het Haarlemmermeer. Leiden had er echter alweer bezwaar tegen, niettegenstaande in 1739 de oppervlakte van het meerwater, driemaal grooter werd bevonden dan in het midden der 16e eeuw.

Cruquius, wiens naam wij daar juist noemden, was haast even veelzijdig ontwikkeld als zijn voorganger Leeghwater.

2 December 1678 geboren, studeerde hij oorspronkelijk in de medicijnen, later in de mathematische wetenschappen en de waterbouwkunde. Dat zijn ervarenheid in dit laatste gewaardeerd werd, blijkt wel uit zijne benoeming tot opzichter of landmeter van Rijnland. Vooral na de uitgave van zijn prachtigen atlas van het waterschap Delfland was zijn naam gevestigd, en werd hij benoemd tot lid der Kon. Soc. der Wetenschappen te Londen, en der Haarl. Maatschappij v. Wetenschappen.

Maar ook de uitvoering van zijn plan om het meer leeg te maken met windmolens (wat *f* 6,630,000, dus bijna 2 × zooveel zou kosten als dat van Leeghwater) stuitte af op z.g. onoverkomelijke bezwaren. Men bepaalde zich voorloopig liever tot lapmiddelen, die natuurlijk ook handen vol gelds kostten, maar waardoor men toch vrede hield.

Zoo hadden de Staten van Holland en West-Friesland op 12 Maart 1767 besloten, Rijnland bij te staan in het ernstig ter hand nemen van de beteugeling. In het geheel werd voor den aanleg van paalwerken uitgegeven de kapitale som van *f* 1,792,762, ter-

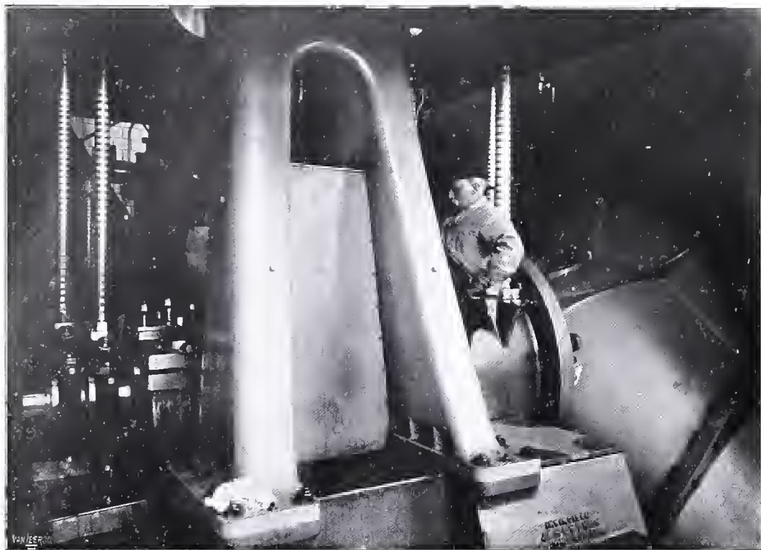


DE HOOFDVAART TUSSCHEN HOOFDDORP EN DE LIJNDEN.

wijl de kosten van onderhoud tot aan de droogmaking *f* 1,691,847 bedroegen.

Eerst de derde der perioden zag het meer in vruchtbaar land herschapen.

Natuurlijk nadat nog tal van hoofden gedacht en plannen ontworpen hadden. Vooral van 1819—1823. Het belangrijkste ontwerp echter was dat van F. G. baron van Lynden van Hemmen, lid der Eerste Kamer.



EEN KIJKJE IN DE MACHINEKAMER VAN DE LIJNDEN.

Hij was in 1761 te Utrecht geboren uit zeer aanzienlijke familie. Ook hij studeerde aanvankelijk in de rechten. maar had, als zijne vorig-eeuwsche collega's veel liefde voor andere wetenschappen. Na zijn promoveeren bekleedde hij aanzienlijke landsbetrekkingen. 't Was zijn groote belangstelling in de droogmaking van het Haarlemmermeer die hem zette tot het schrijven van zijn doorwrochte verhandeling. Zóóveel indruk maakte dit werk, dat prof. Jacob van Gelder het noodig vond hier dadelijk tegen op te komen. Hij deed dat met zijn bekend geschrift: „Vrije gedachten van een Ingeland van Rhijnland". Maar baron van Lynden liet zich zoo spoedig niet uit het veld slaan. In 1819 leverde hij met W. F. baron Roëll en O. Repelaer van Driel aan Z. M. Koning Willem I een verzoekschrift in, teneinde octrooi te erlangen voor de droogmaking — dit als private en particuliere zaak, zonder subsidiën, voorschotten of garantiës van het gouvernement. Dit plan, waarvan de uitvoering geschat werd op *f* 7,000,000 en waarin voor het eerst van stoom als beweegkracht werd gesproken, kwam echter nooit in bewerking. Daarentegen benoemde de koning, bij besluit van 7 Augustus „in aanmerking nemende dat de ondervinding van den laatsten winter (de stormen van December 1836 verzwolgen in korten tijd 4000 bunders teel- en weigrond en brachten het water zoo goed als voor Amsterdam) de noodzakelijkheid heeft doen geboren worden, om de droogmaking van het Haarlemmermeer opnieuw in opzettelijke overweging te nemen," een commissie, ten einde de verschillende reeds bestaande ontwerpen van droogmaking van het meer te onderzoeken.

Vervolgens zou zij een bepaald wetsontwerp en begrooting van kosten dezer onderneming opmaken, en van hare werkzaamheden uiterlijk op den eersten November 1837 aan Z. M. verslag aanbieden.

De Tweede-Kamerzitting van 28 Febr. 1838 werd de zeer belangrijke, waarin een ontwerp van wet „omtrent de uitgifte van losrenten op een gedeelte der schuld ten laste der overzeesche bezittingen, en tot het doen van voorschotten voor openbare werken" werd behandeld. *Het werd echter afgestemd*, tegelijk met het, bij die wet voorgedragen plan, tot droogmaking van het Haarlemmermeer.

En waarom?

Wel, het was de oude geschiedenis: de quaestie der meer bijzondere, locale belangen. Gejammerd werd als in de „Vrije gedachten van een Ingeland van Rhijnland" dat bij aanwinst van 20000 morgen drooggemaakt land, de waarde van meer dan honderd duizend oude en beste landen twee derden zou verminderen, en zelfs vele, die laag en onbepolderd waren, geheel onbruikbaar en bedorven zouden worden."

En de heer Luzàc uit Leiden kwam in de Tweede Kamer met een nieuw argument, dat later nog vaak ter sprake zou komen, nl. de quaestie der Vroonwateren.

Het Vroonrecht was een vischrecht op het Haarlemmer- en Leidschemeer dat in 1583 aan Leiden verkocht was, bij acte nog in de handboeken der stad Leiden, in 1759 uitgegeven door Van Mieris, te vinden.

Dit recht bracht jaarlijks bruto *f* 2000 op, geheel ten bate en ten voordeele van Leiden.

Werd nu het Haarlemmermeer drooggemaakt dan zou de stad natuurlijk deze inkomsten moeten derven.

Maar bovendien bleek uit de rede van den heer Luzac weer, dat Rijnland vreesde het overtollige water niet tijdig genoeg kwijt te kunnen raken, als de boezem zooveel verkleind werd.

De aangevoerde bezwaren bleken bij de meeste Kamerleden zwaar te wegen. Wel kwam de Regeering er, bij monde van den minister van Financiën, Jhr. Beelaerts van Blokland, krachtig tegen op, en betwistte het recht van Leiden — als haar meening uitsprekende dat de Vroonvisscherij, slechts zoolang van kracht bleef als het meer bestond — maar de Kamer verwierp het plan.

En toch was, naar Mr. W. J. C. van Hasselt „lid van de regtbank van eersten aanleg te Amsterdam" en van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden, in zijn historisch overzicht der plannen betoogde, van de vijftien leden die het woord voerden, niet één tegen de droogmaking op zichzelf. Allen betreurden het woeden van den waterwolf, maar om de handen nu eindelijk in één te slaan, dàt beletten de speciale belangen.

Wanhopig roept de schrijver uit:

„Wie, die in den aanvang van het vorige jaar den toestand des lands rondom Amsterdam met aandacht heeft gadegeslagen, die het water van het meer over de landen in den Binnenpolder tusschen Sloten en Sloterdijk, ja over den weg zelven tusschen Haarlem en Amsterdam heeft zien stroomen, die den zwakken staat der dijken en middelen kent, welke het water moeten keeren (waarvan sommige niet veel meer dan enkele zomerkaden zijn) wier onderhoud voor de eigenaren der naburige landen drukkender en bezwaarlijker is, dan zij dragen kunnen, vreest niet met Leeghwater, en met nog meer grond dan hij, dat het kind al geboren is, die het zal beleven, dat het Meer voor de poort van Amsterdam zal komen. Ja vreesr niet dat hij zelf dit weldra zal ondervinden".

En Mr. J. van Lennep klaagde in zijn lierzang:

„De IJzeren Spoorweg van Amsterdam op Haarlem."

„Wilt, eer uw ijver dees' landouwen
Met ijzren gordel prijken doet,
O wilt de jammerplaag beschouwen
Die kank'rend in heur binnenst wroet.
Of, moet ik ze u nog kennen leeren?
Ziet, hoe de ineengevloeide meiren
Door zwakke dammen niet te keeren,
Het land, dat land van melk en room,
Waar eens het vette rundvee loeide,
Waar Sloten's vruchtbre moeshof groeide,
Herschapen in een' waterstroom".



ANTONIESHOEVE, GEBOUWD IN 1856.
(EEN DER OUDSTE BOERDERIJEN IN DEN POLDER.)

„Wat zal voor de opgeperste vloeden,
Daar zelfs geen dijk hunn' voortgang stuit,
Het zinkend Aemstelland behoeden?
Verzwelgend breiden zij zich uit.
De teugellooze golven zwellen,
Gevoed uit 's afgronds diepe wellen,



ADOLFSHOEVE, GEBOUWD IN 1898.

Ras laat zich 't oogenblik voorspellen
Wanneer zij haar verbolgen nat
In 's Aemstels bedding overgieten,
Met vaart en slochten samensmelten,
En stroomen binnen d'Aemstelstad".

Een meening waartegen Bilderdijk, niet minder zwartgallig, in zijn „Geschiedenis des Vaderlands" aanvoerdde: „Men zegt, dat de Nederlanders hun land geschapen hebben, en dat klinkt fraai; maar de waarheid der zaak is, dat God het hun toebereidde, en hun ongeduld Hem willende voorkomen, het op eene allervernuftigste wijze bedorven hebben, om er eindelijk mede te verzinken".

Intusschen ook de „bedil der dijken", gelijk mem hem sarcatisch noemde, in ruil voor zijn scheldnaam „vernuftige landbedervers" kon niet beletten, dat het nu gebeuren ging. Men voelt dat een hoogtepunt genaderd was in de geschiedenis van het Haarlemmermeer. Luider en luider werd het wraakgeroep tegen den waterreus. En het was de geestkracht van koning Willem I die, eindelijk en ten laatste, den doorslag gaf — in 1839.

De Staten-Generaal wilden ook toen nog den vrede met België afwachten, maar zijn volharding zette het werk door.

Het werd — zooals ergens geschreven werd, — een *nationale* onderneming, waartoe de Nederlandsche kapitalisten, hoe gewaagd de onderneming ook mocht schijnen, op den ernstigen wil van koning Willem I hun geld beschikbaar stelden, waarvoor het Nederlandsche volk, althans een groot deel ervan, jaren achtereen *belasting* in den vorm van opcenten opbracht; eene onderneming die de bewondering van vreemdelingen in hooge mate heeft gewekt, en onzen naam, den roem als ondernemende en vastberaden strijders tegen het water, opnieuw heeft bevestigd en uitgebreid".

Eerst Neêrland's derde koning heeft de voltooiing van het reuzenwerk echter mogen beleven.

Rijnland moest allereerst tevreden gesteld worden.

Daartoe had men het kanaal van Katwijk verwijd en de Rijnburgsche vliet vervangen door een rechtlijnig kanaal van meerdere breedte. Voorts werden in de binnensluis van het Katwijksche kanaal meer openingen gemaakt, de uitwatering naar zee verwijd, en bouwde men te Spaarndam een stoomgemaal.

Niet alzoo met Leiden. Nadat tot de droogmaking besloten was, en 10 Juli 1847 de commissie van beheer en toezicht over de droogmaking gemachtigd was tot het aangaan van een overeenkomst met Rijnland, moest onteigend worden. Daarom werd, als vergoeding voor de derving der inkomsten die Leiden trok uit het Vroonrecht, *f* 15000 aan de stad geboden.

Aanvankelijk schijnt dit bod in welwillende overweging te zijn genomen, maar opeens opperden sommige leden van den Leidschen raad het vermoeden, of de stad ook wellicht eigendomsrecht had op den ondergrond. En ziedaar een nieuwe strijdvraag geboren! Maar het Hof besliste in het nadeel van Leiden. Een en ander gaf echter opnieuw oponthoud, zoodat het werk — ook door de bedenkingen van Rijnland tegen de algeheele bedijking — in 1848 pas begon.

Intusschen was 5 Mei 1840 reeds nabij Hillegom door Staatsraad, mr. F. van de Poll, voorzitter der commissie van beheer en toezicht, de eerste spade in den grond gestoken. En nu scheen het of alles tot den ondergang der machtige waterplas meewerkte.

In acht jaar was een sterke ringdijk gelegd,

als een val om een brullend roofdier, en in 1848 begon de Leeghwater met 400 paardenkrachten te werken.

De uitkomst was verrassend. Want in 10 maanden daalde het watervlak 0.14 Ned. El (de stand was 0.65 Ned. El), en toen de Cruquius en de Lynden nog te hulp kwamen, was het lot van de geweldige binnenzee, waar eens de kanonnen der galeiën donderden en de koopvaarders zwaar belast af en aan voeren, beslist.

Nu werkte àlles mede: zelfs de regenval was gering en de verdamping zeer sterk.

Alles: behalve Rijnland! Door de beschikkingen van dit waterschap moest de maling, op zekere hoogte, gestaakt worden. Maar toch was 31 December 1849 de stand 1.97 Ned. El + A. P., en twee jaar later 3.65 Ned. El — A. P.

Wie er tevreden waren met de verkregen uitkomsten, die aan den kant van Leiden niet. Vooral in den omtrek van Alphen werd luid gezucht over de ongehoorde vernieling der landerijen en polders door het overvloedig uitgeworpen meerwater. Zelfs zonden zij een smeekschrift aan het Hoofd van Staat, om — wonderlijk naïeve vraag — het water bij hoogen waterstand te mogen aftappen in het Haarlemmermeer.

Zoo zou er nog veel meer te melden zijn, maar waartoe verder te gaan met het opsommen van bedenkingen, (ook hygiënische) protesten en klaagliederen?

Dit is genoeg: *1 Juli 1852 kwam het Haarlemmermeer droog.* Ongeveer 14,004,032 pompslagen hadden in negen-en-dertig maanden 831,839,501 kub. el water naar buiten geworpen, en het was met den slokop gedaan — voor nu en altijd.

Nu lag daar de wijde modderkuil, rampzalig cadavar van het groote, levende water, in troostelooze nuchterheid. Woest en ongelijk ging de slibberige grond voort, tot aan den horizont.

Voorloopig vond men niet de schatten waarvan zooveel verteld was. De karkassen van schepen die bloot kwamen, waren zelfs niet van de Spaansche Armada, maar hadden heel wat nuchterder oorsprong. Wel kwam het kerkhof van het vernielde dorp Nieuwerkerk boven, en langs de drooggemaakte boorden vond men een menigte puin van de oeverbestortingen, met de grondslagen van den toren van Rietwijk, maar het blinkend goud zat dieper, in de klei.

Men begon den polder in vier groote afdeelingen te verdeelen, nl. Vijfhuizen, Rijk, Beinsdorp en Burgerveen. Iedere hoofdafdeeling werd in sectiën gesplitst, en deze weer verkaveld in deelen gronds van bunders en gescheiden door sloten, die door tochten en vaarten deel hebben aan de noodzakelijke waterberging.

Het land werd dus *gevormd.* En ziehier dan ook de reden van de eigenaardige, gansch bijzondere gewaarwording, die men heeft bij het rondkijken in den polder. Daar zit in het landschap, in die rechte vaarten en rechte wegen, iets van het geprojecteerde kaartje, door de aanleggers vervaardigd met liniaal en passer. 't Is een natuur van practijk-alleen, die geen fraaiheid bezit, omdat de hoofden die haar uitdachten slechts oog hadden voor hetgeen noodig en nuttig was.

Die grond moest echter zijn geld opbrengen. En dat deed hij. De prijzen die besteed werden waren onverwacht hoog. Een elk scheen zijn zinnen te hebben gezet op die vette gronden, die blijkens den weelderigen



DE SLUIZEN BIJ AALSMEER.
(DE EENIGE PLAATS, WAAR SCHEPEN IN EN UIT DEN POLDER KUNNEN KOMEN.



TWEE KRACHTIGE MEERTYPEN

Een ieder moest nog leeren, hoe in het nieuwe land te leven.

Zelfs zij die al spoedig veldvruchten wonnen, scholden op den toestand. Want zij konden ze niet ter markt brengen, en wie in het hartje van den 18,000 bunders grooten modderpoel zàt, bleef er zitten ook. De veearts kon de paarden niet genezen, en de geneesheer de menschen niet; de kinderen konden niet ter school gaan, en de deurwaarders geen dwangbevelen rondbrengen. En men begrijpt dat de politie niet de minst zware taak had. Want de polderjongens warenoverhet geheel niet kwader dan andere polderjongens, maar zij vormden een zeer eigenaardig gedeelte dezer bevolking. Ze woonden in stroohutten met één opening, en leefden in halfwettig concubinaat.

plantengroei welke er nu reeds op begon te woekeren, zeer vruchtbaar was.

De eerste koopers waren: D. Rutgers van Rozenburg en Ds. J. J. van Voorst, beiden van Amsterdam, en C. M. Bronkhuyse van Leiden.

De elf verkoopingen brachten de kapitale som op van *f* 7,912,400, dat voor 16,842 bunders een middelprijs geeft van *f* 473 per bunder (tegenwoordig aangegroeid van *f* 1500 tot *f* 2000 per H. A).

Het geheele werk kostte . .	*f* 13,789,377
Ontvangen werd, ...	„ 9,377,262
zoodat het geldelijk bezwaar slechts bedroeg.	*f* 4,412,115

of *f* 250 per H. A., aangeslagen over den geheelen polder.

Niet allen waren ook nu nog tevreden, dat preekt van zelf. De een had het, bij nader inzien, minder goed getroffen dan de ander, en verschillende landslieden bebouwden hun grond ganschelijk verkeerd, omdat zij de eischen voor *dezen* kouden, stuggen, ietwat ziltigen grond niet begrepen. Daar kwamen een legio aantal klachten bij over de gebrekkige afwatering en den ellendigen toestand der wegen, zoodat men begrijpt dat de ernstige moeielijkheden eigenlijk pas begonnen, toen het water er uit was.

En men kan gelooven, dat ze niet alle even ongegrond waren.

Maar naarmate de verkaveling verder vorderde werden de huizen en de menschen flinker, dank zij vooral het optreden van een wakker polderbestuur (Juni 1856), dat een einde maakte aan den ordeloozen toestand, en belette dat een ieder zijn eigen willetje deed, ook met betrekking tot de waterregeling. Wat de financieele quaestie betreft, die hielp het Rijk oplossen.

J. L. van der Burch te Haarlem werd de eerste dijkgraaf van den nieuwen polder. E. W. van Brederode was de eerste secretaris, en W. G. de Bruin Kops de eerste



HOOFDDORP EN HET GEMEENTEHUIS.



EEN SCHIP DE SLUIZEN INVAREND, KOMENDE UIT DEN POLDER.

penningmeester, en zoo werden tal van functionarissen aangesteld.

Want het rad van het dagelijksch leven begon ook in den Haarlemmermeerpolder al spoedig zeer regelmatig en steeds sneller te draaien. Kerken, scholen en gevangenissen werden gebouwd, markten en belastingen ingesteld, kies- en zangvereenigingen enz. opgericht — en een armenzorg ingesteld. Want die kwam hier al spoedig ook.

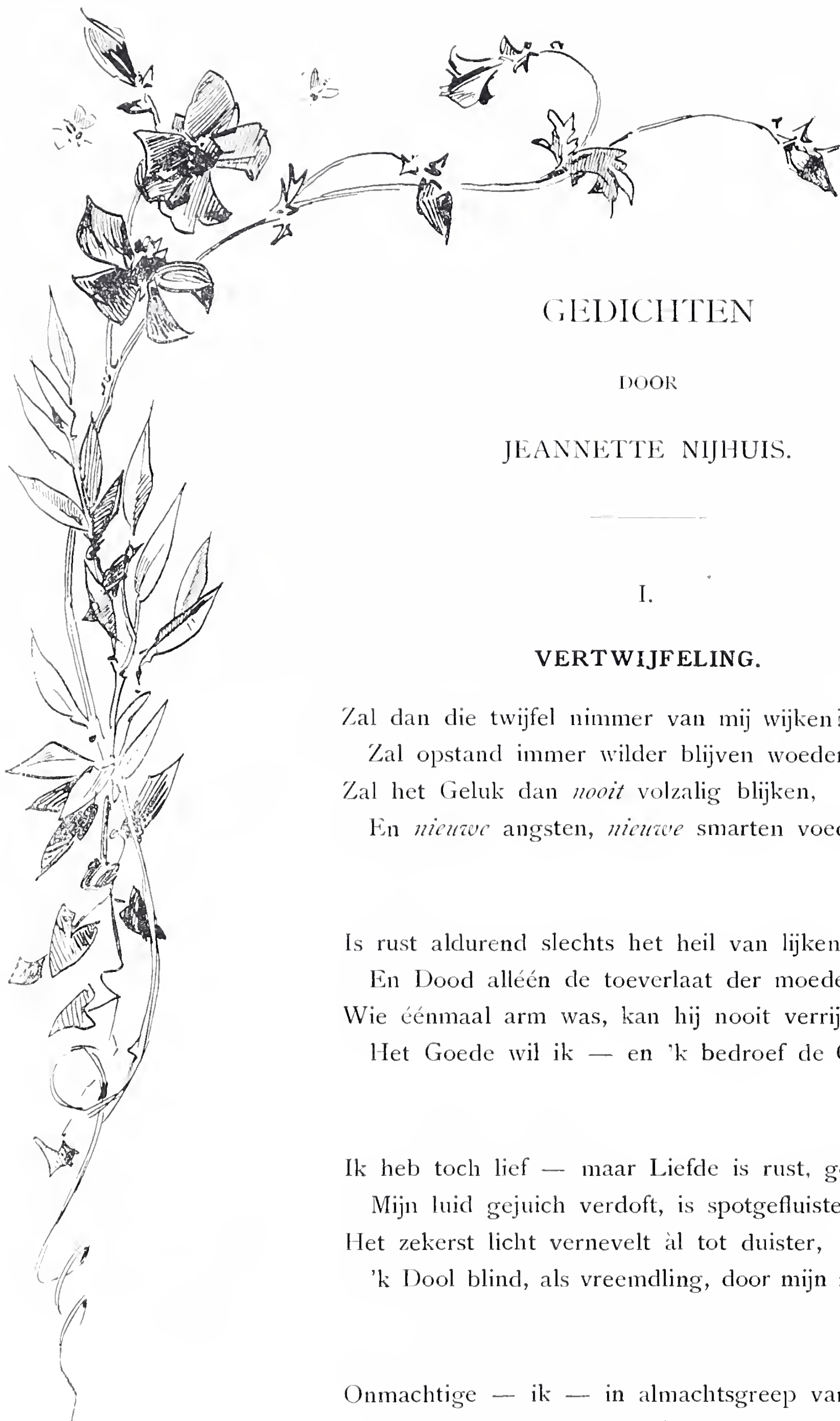
Den 7den Juli 1855 werd de gemeente Haarlemmermeer gevestigd; de secretaris daarvan, de heer Eggink, is de eenige overlevende uit den jongen tijd van den polder. Hij kan u vertellen van strijd, maar ook van overwinning — hoe de polder als 's werelds laatste wonder werd bezocht door aanzienlijken en geleerden uit alle landen der wereld, en hoe de bloei hand over hand toenam, ook van zijne gemeente, die *zijn* werk is, in menig opzicht.

Nòg grooter vooruitgang is te verwachten als het reeds in 1865 door Mr. J. P. Amersfoordt (den bekenden eigenaar van de model-Bad-hoeve en Haarlemmermeer's tweede Burgemeester) uitgewerkte plan wordt doorgevoerd, en een spoorweg, dwars door den polder, het groote verkeer in het hart van de vruchtbare, welvarende streek zal voeren.

Maar hoewel wij zóóver nog niet zijn, toch mag reeds bevestigd worden, de voorspelling die Leeghwater eens in zijn „Haarlemmermeerboek" deed:

„Als dit groote, heerlijke en lofwaardige werk, met de hulpe Gods, voltrokken en gekaveld zal zijn, dan zal men met den zegen des Heeren, daarop kunnen telen en vinden de allerbeste, kostelijkste schatten en juweelen, die tot 's menschen nooddruft en onderhoud van doen zijn. Als men het land behoorlijk ploegt, bebouwt en bereidt, gelijk als in den beginne Adam, onzen eersten vader, opgelegd was, toen hij het gebod van God overtreden had, dat hij in het zweet van zijn aanschijn zijn brood zou eten, gelijk ook mede in den Schrift geschreven staat:

„Zoodanig als de akkerman is, zoodanig is ook de bebouwing."



GEDICHTEN

DOOR

JEANNETTE NIJHUIS.

I.

VERTWIJFELING.

Zal dan die twijfel nimmer van mij wijken?
  Zal opstand immer wilder blijven woeden?
Zal het Geluk dan *nooit* volzalig blijken,
  En *nieuwe* angsten, *nieuwe* smarten voeden?

Is rust aldurend slechts het heil van lijken,
  En Dood alléén de toeverlaat der moeden?
Wie éénmaal arm was, kan hij nooit verrijken?
  Het Goede wil ik — en 'k bedroef de Goeden.

Ik heb toch lief — maar Liefde is rust, géén bangen,
  Mijn luid gejuich verdoft, is spotgefluister,
Het zekerst licht vernevelt àl tot duister,
  'k Dool blind, als vreemdling, door mijn zielegangen . . .

Onmachtige — ik — in almachtsgreep van saatren,
  Een brooze boot op wanhoops-woeste waatren.

II.

BEDE.

Vergeef mij, Lief — ik ben het niet, die spreekt,
Die zegt zoo sombre, vreemde noodlotswoorden,
Betoovring booze, die slechts Liefde breekt,
Houdt mij omvangen in haar onheilskoorden.

Hoor naar de liefste, die in doodsangst smeekt,
Er zijn geen Goden, die mijn bee verhoorden....
Misschien, misschien, dat zich hun Almacht wreekt
Op 't ongeloof, dat mijn vertrouwen smoorde.

Demonen honen mijn gebondenheid,
Striemend mijn ziel met leugenenden spot....
Is daar een God? — weet hoe Uw schepsel schreit!
Is het een fatum, dat bestiert mijn lot,
Geef mij berusting — Liefste, red, bevrijd
Mijn arme ziel — gij kunt het, Liefde is God.

III.

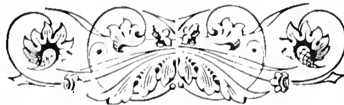
VERTROUWEN.

Waar 'k àlles mis, moet gij mijn àlles zijn,
Ik heb zóólang gehoopt, geliefd, geleden....
Zóóveel illusies zijn mijn ziel ontgleden ...
En 't droef ontgoochlen doet zoo wreede pijn.

De menschen heb 'k in trotschen haat vermeden,
Nooit buigend neer tot lage wereldschijn....
Maar Gij, mijn Lief, Gij moet mijn wereld zijn....
Ik heb zóólang gewacht, gewenscht, gebeden.

Mijn ziel wil knielen, wil tot Godheid wijden,
Aanbiddend opzien naar een Hemelsfeer....
Dan zal mijn mond nooit andre Goden loven.

Mijne vrome liefde, door geen Dood te dooven
Zal stijgend zich van aardschen boei bevrijden,
Gij moet mijn Hemel zijn, mijn Heil, mijn Heer.





ADRIAAN VAN OSTADE
DE STRAATMUZIKANT

DE HOLLANDSCHE MEESTERS IN DE ERMITAGE TE SINT PETERSBURG. DOOR MAX. ROOSES. † † † † † † † † † † †

Adriaan van Ostade. — In hem begroeten wij een der grootste en der oorspronkelijkste meesters der Hollandsche School. Hij werd geboren te Haarlem en gedoopt den 10den December 1610. Zijn vader hiet Jan Hendricx van Eyndhoven, zijne moeder Janneken Hendriksen. Ostade is een gehucht dicht bij Eyndhoven gelegen, van waar de vader afkomstig was. Waarschijnlijk begaf hij zich eerst naar Eyndhoven en dan naar Haarlem; zijne kinderen ontvingen en behielden ongetwijfeld den naam van de plaats, waar het geslacht eerst woonachtig was. Adriaan ging al jong in de leer bij Frans Hals en was daar medeleerling van Adriaan Brouwer, die vier of vijf jaar ouder was dan hij. Den 26sten Juli 1638 huwde hij Machtelgen Pietersen; vier jaar later verloor hij zijne vrouw. Hij hertrouwde en ook zijne tweede vrouw werd hem ontnomen, in November 1666. Hij stierf den 27sten April 1685 en werd den 2den Mei in de Sint Baafskerk begraven.

Hij was in goeden doen zijn leven lang. In 1657 woonde hij in de Koningstraat, in 1670 in de Ridderstraat en betaalde alsdan 15 gulden persoonlijke belastingen; in 1666 kostte hem de begrafenis zijner vrouw 40 gulden, sommen zoo aanzienlijk voor die dagen, dat men er het bewijs in vindt, dat Adriaan van Ostade tot de zeer gegoede burgerij behoorde. Zijne eenige dochter Joanna-Maria huwde den heelmeester Dirk van der Stoel. Deze bood den 3den Juli 1685 „alle de nagelaten konst van zaliger Adriaen van Ostade, bestaende in meer als 200 stux schilderijen van hem gedaen en dan noch een quantiteyt van verscheyde meesters, voorts al sijn geëtste platen; alsook een groote quantiteyt prenten, teekeningen, enz. zoo door hem als van andere meesters." De verkoop der koperen platen liep toen niet af, want den 27sten April 1686 biedt Dirk van der Stoel ze andermaal ten getalle van 50 stuks te koop; en den 24sten Mei 1694 wordt er ten derdenmale veiling gehouden van „verscheyde nederduytsche en andere boecken mitsgaders Papierkonst en alle de geëtste platen van Adriaen van Ostade." Den daarop volgenden dag verkoopt men „Konstige schilderijen, waeronder veele van Adriaen van Ostade en van andere brave meesters." Na zijn dood evenals tijdens zijn leven werd zijn werk hoog geschat en zeer gezocht, en nog geniet hij, en te recht, een besten naam onder zijne land- en kunstgenooten.

Hij was een leerling van Frans Hals en wel zal deze groote voorganger hem smaak hebben doen vinden in de koddige tooneelen en in de grappige figuren van het volksleven, ook zal hij hem den borstel los en licht hebben leeren hanteeren.

In zijn eerste werken is de toon koeler, de handeling ruwer en komt zijn verwantschap met Frans Hals beter uit dan in zijn latere paneeltjes; maar al spoedig, en stellig te rekenen van zijn dertigste jaar, is hij geheel zich zelve geworden. Men mag overigens wel zeggen dat hij het altijd geweest is. In tegenoverstelling met zijn meester, die niets dan levensgroote en sterk gekenmerkte figuren schilderde, maakt hij kleine mannetjes, die zich meer door een algemeenen familietrek dan door eigen karakter onderscheiden; in plaats van het blanke, heldere of grijze licht van den voorganger is het zijne warm en gulden. Indien hij invloeden ondergaan heeft, en welke kunstenaar onderging er geene, zijn het meer die van Adriaan Brouwer en van Rembrandt. Men heeft de vraag gesteld of Brouwer inderdaad in Haarlem heeft gewoond en bij Frans Hals heeft gewerkt. Er bestaat mijns dunkens geen beter bewijs om den daaromtrent gerezen twijfel te doen opklaren dan de treffende overeenstemming van het werk der twee Adriaans. Brouwer is de oudste, zijn afwijking van het gevolgde spoor is de stoutste, zijne oorspronkelijkheid de volledigste: alles duidt aan dat hij van Ostade voorafging, dat zij zich omstreeks het jaar 1630 in dezelfde plaats bevonden, waar de jongere de werken van den oudere leerde kennen, smaken, navolgen. Wat is er natuurlijker dan

de overlevering aan te nemen volgens welke zij in eenzelfde atelier zouden gewerkt hebben?

Men beweert ook dat Rembrandt's invloed zich liet voelen op van Ostade in zijne werken, te beginnen van 1640, dat hij het voorbeeld van zijn warmeren toon, zijn fluweelige speling en smelting van het licht en de kleur vond in de kleine stukjes uit des grooten meesters eerste jaren Ook dit is hoogst waarschijnlijk, maar het eene zoomin als het andere ontneemt hem zijne groote oorspronkelijkheid en eigenaardigheid.

Met Brouwer heeft hij het meeste overeenkomst, van hem kan hij het meest geleerd hebben, en nochtans is het verschil tusschen hen groot en aanzienlijk genoeg om de zelfstandigheid van beider kunst al dadelijk te doen uitkomen. Beiden vinden zich aangetrokken door het leven van den boer in al zijn dorperheid en ruwheid. Brouwer doet er het grove, het woeste, het hartstochtelijke en ook wel het leelijke van uitkomen; hij schildert zijne indrukken, vat zijn personages, hun handelwijze en hun omgeving samen; het licht dat ze treft en over hen glijdt, de schakeeringen die zij leggen in de kleurenvlek gevormd door hun groep; hij onderscheidt met wonderbaar fijn oog de halve tonen, de weerschijnen en versmeltingen geboren uit het samengaan der kleuren, de tinten ontstaan uit hun verdooven door tijd en weer, uit hun verscherping door tegenstelling van flauwer verven, hij vindt zijn behagen in het gemeene, in het vluchtige, in het bewegelijke.

Adriaan van Ostade is haast een bourgeois nevens Brouwer, zooals Teniers een aristokraat nevens hem is. De eerste houdt van eene goed ineengezette handeling, hij schildert zeker gaarne en met voorliefde drinkende en spelende en rookende en dansende en vechtende boertjes, maar zijne helden zijn niet menschenschuw: zij hebben liefst een kring toeschouwers rond zich en er heerscht een zekere schilderachtige orde in hunne wanordelijkheden. Zij vechten wel, bedrinken zich wel, maar zelfs dan is er nog fatsoen in hun houding en schikking in hun groepen. Zij gaan wel tot het leelijke en potsierlijke in hun trekken, niet tot het terugstootende en walgelijke. En dan, van Ostade kent ook de vreugde van het leven: de boeren die dansen binnen- en buitenshuis, de dorpelingen die, aan de ronde tafel der herberg gezeten, drinken en hun pijp rooken of wel bak spelen. Van muziek is hij groote liefhebber: in den zomer houdt de liereman stil voor de hut en ten aanhoore van heel het huisgezin speelt hij zijn deuntje; in de herberg maken twee of drie boeren muziek; tegen den wand van het huis met rankende planten begroeid, speelt de liereman of de vedelaar. Tooneeltjes uit het burgelijk leven behandelt hij niet zelden: een koopman, die aan zijn werktafel zijn brieven leest, een dokter in zijn studiekamer, een schilder in zijn atelier, een vrijer die de hand zijner geliefde komt vragen, de vischmarkt, de dorpschool. Een enkele maal schildert hij portretten, zooals *de Familie* in den Louvre, of een gebeurtenis uit den Bijbel, zooals de *Aankondiging van Christus' geboorte aan de herders* in het Museum te Brunswijk.

Al die tooneeltjes zijn in klein formaat geschilderd, met figuurtjes van weinige duimen hoog; zij zijn met zorg afgewerkt en zorg is gedragen dat zij er bekoorlijk uitzien. De binnen- en buitenhuisjes zijn plezierig gestoffeerd, en zien er schilderachtig uit. Binnenshuis valt het licht met hellen slag op een groep of een plek en verspreidt zich van daar, afnemende, verzachtende, uitdoovende, over al de deelen van het tafereeltje; de wanden zijn gestoffeerd met allerlei huisgerief en kleinigheden, die leven en afwisseling brengen. Ramen met kleine in lood gevatte ruitjes, deuren, schoorsteenen, rekken, breken de lijnen en brengen spel van licht aan. Buiten bekroont het loof der boomen de daken der hutten of ranken de wijngaarden rond de posten der vensters. Het leven is genoegelijk voor al zijne menschen en is hun mond wat breed en hunne oogen wat smal gespleten, dan komt het omdat het lachen den eenen zoo gestadig open zet en de andere zoo gedurig toe doet knijpen..

Het plezierigste van al de aantrekkelijkheden in van Ostade's werk is wel de kleur; zij is minder wispelturig dan bij Brouwer, zij ligt vaster, is gladder gestreken, maar gaat niet over tot het porseleinachtige der school

van Dou; zij blijft malsch en zacht. In zijne penseeling is niets meer boersch of grof, alleen de speelsche fantazie, die zijne figuurtjes zoo drollig draait en aantakelt, leidt hem ook in de keuze zijner tonen. Op zachten, grijzen, dommeligen grond komen zijne meer sprekende kleuren uit. Deze hebben een verbazenden rijkdom van fijne, gebroken tinten met iets satijnachtigs en een geschemer, dat ze geheimzinniger en kostelijker maakt. Zijne knobbelmensjes met hunne ronde koppen, hunne korte lijven worden parels onder zijne hand. Van sterke kleuren houdt hij niet: hoogstens een roode muts op zijn Brouwersch; verder koele en lichte tonen van groen, van blauw, van violet en paarsch grijs met teere weerschijnen. En daarover laat het licht, zijne fijne schijnen en schemeringen glijden. Heel dit wereltje van boeren en burgers wordt aldus ver boven het gemeene en alledaagsche verheven, het wordt verfijnd, geadeld.

Niet enkel als schilder, ook als teekenaar en etser toonde van Ostade zich een groot kunstenaar. Zijne teekeningen zijn vol leven en beweging, met groot gemak van uitvoering en overvloed van vinding. Een eigenaardigheid bij hem is dat hij tal van akwarellen op papier, fraai als schilderijtjes maakte: de prentenkabinetten van het Rijksmuseum te Amsterdam, van het Britisch Museum te Londen en de Albertina te Weenen bezitten er een aantal van.

Zijne etsen vertoonen voor een groot deel dezelfde kenmerken gelijk zij dezelfde tooneeltjes afbeelden als zijne paneelen. Zij zijn wel ineengezet, bevolkt met gemoedelijke, goedige personages, die zich van het leven laten smaken wat het hun genietbaar aanbrengt, verschrompelde kaboutermannetjes die niet denken aan klagen of kniezen. Zij zijn bolachtig van vorm, maar hebben het goed warm in hun zakachtige plunje. Het nederige huisje, waar zij in wonen, wordt een schilderachtig kluisje, de kleine buitenkansjes, die de eentonigheid van den dagelijkschen slenter komen onderbreken, zijn heele gebeurtenissen; het verschijnen van een speelman aan de deur, van den wonderdokter die zijn zalfjes en drankjes komt aanbieden, het slachten van het verken zijn feesten voor hen en voor hun schilder. Op goedkoope wijze hebben zij den Vlaamschen wensch vervuld dat het alle dagen mochte kermis zijn en zondag in de week. Een vrouw zit aan hare deur met den spinrok onder den arm en laat den draad tusschen hare vingers glijden, zij is warm ingedoffeld in hare dikke rokken en doeken; nevens haar staat haar mannetje, stumperig, met zijn hoedje in vorm van koolblad, gemakkelijk leunend op zijn hoogen stok en turende naar hetgeen zijn vrouw verricht. Aan hun voeten ligt het kind op den grond. Heel de groep wordt gekoesterd door het warme zonnetje, bij den ingang van hunne hut, die er uitziet als genesteld in de puinen van een gotischen slottoren, omrankt met de blikkerende wijngaardranken. Nevens de deur een vogelkevie, lager in halflicht het verkenshok met de bewoners ervan, volzalig ingedommeld op het warme zand: het kort begrip van alle geluk en weelde. Binnenshuis ziet het er al even genoeglijk uit. Vader heeft den kleinste op de knie genomen en voedert hem terwijl moeder de vrouw het linnen laat drogen voor den haard. Of de familie zit aan den disch met de papteil op een drieprikkel: vader heeft biddende de handen gevouwen voor de borst, moeder bidt in stille aandacht mee; de kleine houdt zijn pet over de opgeheven knuistjes. De zielevrede van kleine brave menschen, treffend weergegeven.

Van Ostade is ook als etser een kolorist; hij heeft niet de heerlijkheden van Rembrandt's etsen, waarin men het licht ziet gloren en de duisternis ziet schemeren op het papier, met dat wonderbaarlijke waardoor de hemelen opengaan en het aardsche verheven wordt in hoogere glorie. Hij blijft op den vasten grond met zijne eigen prozamenschen en zijn prozagedachten, maar zijn licht is warm en weldadig, zijn schaduwen malsch en rijk getint, zijne toets is kleurig en afgewisseld. Na Rembrandt is hij de groote schilder met de naald.

Talrijk zijn de werken van Adriaan van Ostade, hij werd 75 jaar oud en arbeidde tot in de laatste jaren zijns levens, wij zagen dat er in zijne nalatenschap meer dan 200 „stux schilderijen van hem gedaen" werden gevonden; alle aanzienlijke Museums der

wereld bezitten er van, in de Ermitage vindt men er niet minder dan zestien.

Een ervan, Nr. 1767, verbeeldende een *Boerenkrakeel* draagt het jaartal 1637 en is een der oudste gedateerde stukken van van Ostade. Een man en een vrouw zijn aan het vechten, hij heeft zijn mes getrokken en verdedigt zich tegen haar, die hem te lijf gaat; een tweede boer zoekt den anderen op het hoofd te slaan met een bierkan, eene boerin ranselt dezen tweeden aanvaller met een karnstok af; een kleine jongen komt op het tooneel aangeloopen met opgeheven handen. Dergelijke fel bewogen en ruwe vechtpartijen en niet minder grove drinkgelagen schilderde van Ostade vooral in zijn eerste jaren in navolging van Brouwer. Als het stuk uit de Ermitage zijn die vroegste werken armer aan kleuren, bleeker van licht, koeler van toon, magerder van bewerking dan die van lateren tijd. Van vóór 1637 kent men slechts enkele stukken een paar in de kunsthalle van Karlsruhe en een in bezit van baron von Mecklenburg te Berlijn, beide van 1636. Best mogelijk is het echter dat Nr. 959 uit de Ermitage een *Binnengezicht in een Boerenhut* nog van vroeger tijd is. Het is een schraal stukje, waarin men een drietal armoedige figuurtjes ontdekt in een dun straaltje licht.

Een stuk, dat in tijdsorde volgt, is een *Boerenslemppartij* (Nr. 955), dat het jaartal 1642 draagt. Het is even grof in zijn aard als het *Boerengevecht*. Zeven mannen en twee vrouwen zitten aan tafel etende, drinkende, rookende, voorop danst er een, verder door vrijen er twee, op den grond krakeelen een paar kinderen om de pap, kippen loopen over den vloer, een hond ligt aan een been te knagen.

Dan komen de stukken uit de middeljaren. Vooreerst Nr. 951, de *Dorpsmuzikanten*, van 1645. Twee mannen maken zich gereed om muziek te maken, de eene stemt zijn bas, de andere houdt zijn strijkstok in de eene, zijne viool in de andere hand. Daar buiten voor het open venster staan kinderen te luisteren. De toon is veel warmer geworden, de achtergrond is bruin getint in halven lichtschijn, de voorgrond baadt in vollen gloed: het is een heerlijk stukje, fijn geschilderd, al licht wat er aan is.

Van hetzelfde jaar is Nr. 960 een *Landschap* met herder en kudde, een der weinige werken van dien aard, die de meester schilderde.

Van 1648 is Nr. 947 en zijn tegenhanger Nr. 949. In het eerste stuk zingt een straatmuzikant en begeleidt zijn lied op de viool, twee kinderen staan naar hem te luisteren tegen den hoek van een huis met wijngaardloof. In het tweede, waarvan de afbeelding hierbij gaat, is een vedelaar te zien. Hij draagt een gelen vilten hoed met een paar hanenpluimen gesierd, een rood verkleurd wambuis bedekt hem de borst, daarover een verweerde mantel; om den hals een omgeslagen boord, die een tijdje geleden wit was. Loddelijk trekt hij het oog terwijl hij vroolijk neuriet, zijn mond meer tot lachen dan tot zingen trekkende. Het is de vroolijke ellende, die uit eigen gebrek niets maakt, die geen zorg kent en de anderen nog vermaakt door eigen opgewektheid. Waarom zou hij dan ook zorgen kweeken, de hemel achter hem is mild en goedig, de warme zon doet de lucht glanzen; langsheen het raam, waardoor wij hem te zien krijgen, rankt een wijngaard weelderig en liefelijk. De kleuren zijner plunje zijn wel niet levendig noch rijk, maar de zon tint ze liefelijk en maakt ze schilderachtig. Zijn hoed deed jaren dienst en is geblutst, maar hij staat zoo plezierig op zijn hoofd, dat hij alle gedachten aan zorgen verjaagt. De schildering is meesterlijk, vol warm licht in den achtergrond; de halve tonen komen in die felle helderheid stil en fijn uit in hun getemperde kleur. Alles is natuurlijk, fijn en malsch en vroolijk, gedachte en vormen stemmen in met elkander en begeleiden elkaar zooals het ventje past bij zijn doen en zijn omgeving.

De twee stukjes zijn maar 27 centimeters hoog; van gelijke afmeting is een *Oude vrouw aan het raam* (Nr. 948) met witte muts, zwarte jak en rood kleed, in malsche lichtspeling. Iets grooter is de bakker, die warm brood hoornt door zijn raam (Nr. 950) en wiens wit hemd een sterke plek kleur in het vroolijke stukje legt. Het vleesch daarentegen schijnt

verdoofd te worden door de kracht van het blanke linnen en is minder fijn dan gewoonlijk.

Een drietal kleiner stukjes van 12 centimeters hoog (Nrs. 956, 957, 958) dagteekenen van 1651, zij verbeelden het *Gevoel*, het *Gezicht* en den *Smaak* en hebben deel gemaakt van een reeks van Vijf Zinnen; zij zijn miniatuurachtig bewerkt, maar blijven toch malsch en breed.

Drie der overige zijn van van Ostades groote stukken, — van zijn besten tijd en van zijn beste werk. Nr. 945 *Boerenkermis*. Boeren dansende en drinkende voor een dorpsherberg; rijk van samenstelling: een gezelschap zonder ellende, een stuk rijker aan licht dan aan kleur. Nr. 946 een *Boerenfamilie*. Moeder windt garen, vader reinigt een vogelenkooi, de kinderen spelen of zien het werk der ouders aan, de hond kijkt op de kinderen: een tooneel van huiselijk geluk in bijzonder helderen toon. Nr, 952 *Een Dorpsherberg* bij vallenden avond. Het vuur en de lamp branden en verlichten het tooneel, een vijftal boeren rooken en praten bij den haard, de bazin bedient hen. Schemering heerscht in het vertrek, maar dit halve licht is doorschijnend en uiterst fijn in zijn geheimnisvolle speling.

Het laatste der stukken (Nr. 954) een *Boerenfamilie* is gedagteekend van 1667. Het is nog een dier tafereelen van huiselijk welzijn zooals wij er al meer aantroffen. Moeder geeft haar kind te eten, dat met een pop speelt, broertje ziet het na, vader steekt zijn pijp aan: een eenvoudig rustig groepje, wat koeler van toon dan de stukken van vroegeren datum. Ik zal niet beweren dat in 1667 van Ostade's kracht was afgenomen en zijn werken verzwakten. Verre van daar; stukken uit dien tijd zooals de meesterwerkjes uit het Museum te Dresden van 1663 en 1664 en uit het Haagsche van 1662 en 1673 bewijzen duidelijk dat hij tot in zijn lateren tijd de fijn voelende en keurig werkende meester van vroeger jaren bleef.

EDUARD † † † † † † † † † † † † † † † † DOOR FENNA. † † † †

> Les meilleurs souffrent le plus. A leurs yeux plus purs apparaît avec plus de netteté le contraste entre ce qu'ils sont et ce qu'ills devraient être.
>
> C. Wagner.

Eerste Gedeelte.

I.

In zijn warm bed lag hij te soezen over gisteravond, over Louis en hun wandeling samen naar huis. Hoe was het toch gekomen, dat zij elkaar gevonden hadden na één jeugd van vijandschap en minachting? Hij sloot de oogen en zag Louis vóór zich: zijn flikkerende oogen, zijn lachenden mond, zijn hartelijk uitgestoken handen: „Kom, kerel, laten we vrienden worden. Ik heb je vroeger altijd miskend en jij mij misschien ook." Dat waren lieve, blijde woorden en zij klonken in zijn ziel na als wel klokken nagalmen in den trillenden ether. En hij zag zich als jongen, Louis hatend, zoover het hem, teeren droomer, mogelijk geweest was te haten, en hij zag Louis met zijn minachtend sarcasme, dat hem tot schreiende drift kon voeren; Louis, den vluggen, sterken, door meisjes bewonderden, geestigen jongen; hemzelf, het onhandige, zwakke, onbevallige peinskind. Het was eene veete tusschen hen geweest, en meer nog van zijn kant dan van den luchtigen, in zijn geluk zoo onverschilligen Louis.

Jalouzie?... Zou hij werkelijk zoo kleinzielig geweest zijn, jalouzie gevoeld te hebben?...

. . . .

Daar begon op eens in de verte de kerkklok te luiden, met regelmatige, droefgeestige slagen. En opeens kwam ook een eigenaardige stemming over hem. Het was of de reëele wereld voor hem wegviel en zijn ziel op die geluidsgolven wegdreef, oneindig ver....

In een zachten nevel lag een land van rein, stil mooi voor hem open. Droomde hij? was hij wakker?...

Opeens een gedachte die het nevelfloers

wegscheurde.... Bianca. Een blond vrouwenhoofd, zacht gebogen onder het licht van een lamp; twee tengere, blanke handjes met een fonkelenden ring....

. . . .

O, dìt was mooi, dìt was mooi, het denken aan al die intieme dingen van zijn leven, met de machtige golven van die klokken over zijn hoofd. Waarom waren zulke momenten zoo zeldzaam? Waarom moest hij straks weer opstaan en in het afschuwelijke daaglijksche leven zijn eigen kleinheid, zijn eigen laffe zwakheden zien opborrelen in kleine daden, booze woorden, landerige stemmingen? Want voor het grootste deel lag het leelijke aan hemzelf. Soms maakte hij zich wijs, dat zijn moeder, zijn zusters, de heele buitenwereld er de oorzaak van waren, maar nu, in zijn helder rein zien voelde hij wel, dat het zijn eigen schuld was. O, bezat hij maar altijd de kracht zijn leven mooi te maken tegen al 't leelijke in!... Maar hij voelde daarin zijn zwakheid en nu deed het hem pijn, zóó pijn, dat tranen zijn oogen omfloersten.

Nog altijd galmden de kerkklokken met langzame, droefgeestige slagen.

II.

Louis en Eduard liepen nu dikwijls samen; eindelooze wandelingen, waarin hun nieuwgeboren intimiteit hun als een warme, zachttrillende atmosfeer omgaf.

Al zijn fijnste voelen gaf Eduard weg in een spontane opwelling van genereuze liefde, maar ook in een bijna kinderlijke behoefte aan sympathie, aan een zich-warm-en-veilig voelen van zijn eenzame ziel bij een andere, die haar begrijpen en liefhebben zou.

En Louis zelf vergat in die gesprekken zijn gewone blague, zijn gemaakte onverschilligheid; vermooid en dieper leken hem zijn sentimenten, nu hij ze uitte aan iemand van zóó teer voelen. Hij wist zelf niet, zoo mooi een ziel te hebben.... Toch, nu en dan lachte hij wel eens met iets van het oude sarcasme en noemde Eduard een droomer, een dwazen idealist; maar in dien spot lag nu zooveel waardeering, dat hij niet meer wondde.

Eduard voelde het pijnlijk groote verschil tusschen hun karakters, hun temperamenten; hij leed er dikwijls onder; maar langzamerhand leerde hij Louis begrijpen en diens antipathieke eigenschappen zag hij nu in het licht van zijn liefde als de natuurlijke gevolgen van een verschillenden aanleg.

Toch, als alle dingen in zijn leven, gaf deze vriendschap hem geen onvermengd genot. Hij voelde soms opeens, in de intiemste, beste uren van hun sympathie de grens, het bekrompene. Soms kon Louis met een ruw of lichtzinnig woord zooveel bevlekken, zooveel verscheuren!...

Zoo zou Eduard hem niet over Bianca spreken, sedert hij hem zoo cynisch-gepassionneerd over de vrouw had hooren spotten.

Louis beweerde de vrouwen te minachten en beroemde er zich op dat zij niets in zijn leven beteekenden; maar heel gauw zag Eduard hoe hij zichzelven daarin misleidde, want dat zijn passieleven zoo intens kon zijn, dat het in woeste golven alles meesleurde wat zijn geest aan kracht en redeneering bezat. Van langen duur waren die periodieke verliefdheden niet, maar misschien daarom des te feller....

III.

— Bianca komt vanavond theedrinken.

Zijn moeder had het gezegd en het klonk hem nu voortdurend in zijn hersens na, als een heerlijke obsessie. Toch liet hij, in een haast ziekelijken angst, door blik noch woord zien hoe die tijding hem ophief in verrukking. De heele lange dag te Delft met zijn vervelende colleges werd er door vermooid.

Veerkrachtig trotseerde hij den kouden wind die hem in het gezicht sneed, toen hij 's middags naar huis wandelde. Die kou deed hem gloeien; het bloed tintelde hem in de aderen; zijn stap werd krachtiger, vlugger,... zóó zou hij naar het eind van de wereld kunnen loopen om háár te zien!

Toch was het al bij negenen toen Eduard pas beneden kwam om thee te drinken. De angst voor de spottende blikken van zijn zusjes had hem zoo lang boven gehouden. Toen hij in de kamer kwam, was het of de

emotie hem belette duidelijk te zien. Vaag zag hij de vrouwen in een kring om het vuur zitten. Bianca was opgestaan en gaf hem de hand met een glimlach.

— Dag Edu. . . .

— Dag Bianca.

Zacht vielen hun namen in de stilte die even was ontstaan, maar dadelijk werd opgevuld met drukke woordjes, vroolijk lachen. De zusjes waren gezellige, soms al te levendige meisjes, Bianca maakte meer den indruk van rustige voornaamheid.

Haar slank, delicaat figuur deed denken aan een bloem. Zij was niet regelmatig mooi en toch fascineerde zij op het eerste gezicht den kenner van edel schoon. Als een betoovering lag het fijne blond van heur haren om de mooibelijnde slapen. Sloeg zij de oogen op, dan leek ze, hoe zacht-ernstig ook, een kind; hield zij het hoofd gebogen en viel het licht op heur haar, dat zachte schaduwen wierp op haar blank gezichtje, dan leek ze een vrouw.

Bianca moest vroeg naar huis, en met bonzend hart waagde Eduard de vraag of hij haar thuis mocht brengen. Zij knikte en na het afscheid van de anderen stonden zij plotseling samen op straat, alleen in het gure donker. Zóó voelde Bianca het: zij rilde even en vond iets vreemd . . . wat was het? Eduard was zelden met haar alleen geweest. Een wandeling met hem alleen had zij nooit gedaan. Was dàt het vreemde? . . . Zij lachte er even om. Voor Eduard was dit moment vol van een heerlijke emotie. De eerste minuten zweeg hij. En zij was het die na een poos begon:

— Ik hoorde dat jij en Louis van Bremen goeie vrienden zijn geworden?

— Ja, we zijn nu vrienden, klonk zijn ernstige stem. Het is vreemd, maar wij hebben elkaar altijd verkeerd begrepen.

— Jullie zijn ook contrasten.

— Vindt je dat, Bianca? Het was hem, als hij heur naam uitsprak, of een zachte muziek in zijn ooren klonk.

— O ja. Ik houd niet van menschen zooals hij.

— Dus hij is je antipathiek.

— Ja, heel sterk voel ik antipathie voor hem. Ik weet niet waarom.

Eduard verdedigde zijn vriend met een paar warme woorden.

— Het moet heerlijk zijn een goeden vriend te hebben, vond zij.

— Heb jij er dan geen? vroeg hij verwonderd, geen vriendinnen?

Zij schudde het hoofd en lachte.

— Ik heb altijd de illusie gehad, ging zij zachter voort, ééns een man te ontmoeten voor wien ik oprechte vriendschap zou kunnen voelen en in wien ik een trouwen, eerlijken kameraad zou vinden. Voor vrouwen heb ik nooit genoeg sympathie gehad om mij te toonen . . . om mij intiemer te toonen.

Hij zweeg.

— Maar daarvoor zou ik de jongelui beter moeten leeren kennen dan ik tot nu toe deed. Welk meisje kan zich een vriend kiezen in een balzaal of op het ijs?

Toen had hij een stout voorstel.

— Probeer het met mij, zei hij half lachend, maar nerveus over haar antwoord.

Zij stak hem de hand toe.

— Goed, laten we vrienden zijn! riep zij hartelijk.

IV.

En dit werd nu het lief-intieme in zijn leven: *zij* vol van een hartelijke vriendschap voor hem en *hij* in schijn haar kameraad, in waarheid haar aanbiddend als de openbaring van het reinste mooi in zijn leven.

Maar de dagelijksche sleur werd er niet door veranderd. Hemzelf leek het dikwijls zoo vreemd, dat, hoe intens hij zijn zieleleven kon leven, hij naar buiten toe altijd dezelfde bleef, en er niets om hem heen veranderde. Elken dag het kleine, ongeduldige kibbelen met zijn moeder, die ouderwetsch en overvoorzichtig, haar zoon nog altijd beschouwde als kind; elken dag ook het ellendige, energieverlammende gevoel van ongeschikt zijn voor zijn in wanhoop gekozen vak, het vruchteloos treuren over het gemis van een talent dat zijn neigingen naar het mooie een vorm zou geven, waardoor hij zou kunnen leven het volle kustenaarsleven. Toch, als een zon door de mist kan glanzen, glansde Bianca's beeld, flikkerden haar vriendelijke woorden hem tegen door ergernis heen en alledaagschheid.

En op een avond, na een uitgang met Louis. . . .

Het was een promotiediner geweest van een hunner Leidsche kennissen. Louis had geestige toasten geslagen, had zich opgewonden, was daarna door 't dolle heen geweest. Bij het naar huis wandelen was hij ernstig geworden.

— Ik moet je een bekentenis doen, sprak hij, nadat de nachtwind zijn lichten roes had weggewaaid, jij, Edu, als mijn intiemste vriend, moet het weten. Ik geloof dat voor het eerst in mijn leven iets anders voor een vrouw voel dan gewone passie. Zij is een fatsoenlijk meisje, al is ze beneden onzen stand. Ik heb in Leiden kennis met haar gemaakt. Ze heeft oogen! . . .

Het was banaal genoeg. Hij onderhield haar sedert een paar maanden, en verbeeldde zich iets reins voor haar te voelen.

Eduard sprak hem niet tegen. Naïve droomer die hij was, spon hij in dit oogenblik een lieve illusie van een leelijke realiteit, een sprookje van een alledaagsch geval.

Toen, opgewekt door Louis' vertrouwelijkheid, met den donkeren nacht om zich heen, die zijn woorden opzoog en ze weg scheen te bergen in eeuwige mysterie, durfde zijn liefde uit te gaan in zachte, vertrouwelijke woorden, die zochten de ziel van zijn vriend.

Hij sprak over Bianca, mystieke bloem van zieleschoonheid, en in het donker, niets ziende van zijn vriend dan een vagen vorm, niets hoorende dan zijn eigen weeke stem, werd het hem of zijn extase rein en zuiver kon zingen den zang van een ziel die liefheeft.

Als Louis zweeg, was het uit een onbewusten eerbied, die een poos sterk genoeg was om met geen banaal of spottend woord de stemming van dat groote kind naast hem te verbreken.

V.

Eduard was meegeweest naar de kamers die Louis voor het meisje uit Leiden gehuurd had. Het kind had ouders en fatsoen getrotseerd, leefde alleen voor hem, had al haar heil gesteld op zijn liefde.

Eduard was getroffen door die vertrouwensvolle overgave, zóó diep getroffen, dat hij de gedachte in zich voelde ontkiemen, dat Louis zich dat offer niet bewust was.

Zou hij haar trouw blijven? Zou ook deze genegenheid niet voorbijgaand zijn als alle hartstochten in Louis' leven?

Toen kwam een vraag die hem beklemde met ellendige koppigheid: — Begaat hij geen misdaad aan dat kind?

— Je bent een groot kind, — had Louis hem lachend geantwoord, toen eindelijk die vraag zich een uitweg had gebaand, trotseerend het gevoel van discretie en den angst bemoeiziek te heeten. — Een droomer, een idealist, een onpractisch mensch.

Boos was hij niet geweest. Hij had alleen gelachen. . . .

En dat lachen hamerde Eduard nog in het hoofd, dagen, dagen daarna. Dóórdenken wilde hij niet daarover; hij voelde angst voor de logica van zijn redeneering; hij wilde niet beoordeelen zijn vriend, den intiemen vriend van zijn ziel. Was Louis niet goed, niet fijngevoelig geweest tegenover hem? Zou hij het dan minder zijn tegenover een vrouw, en nog wel een vrouw die hij liefhad?

Waarom dan die vraag, die kinderachtige, dwaze, maar koppig doorhamerende vraag: — Begaat hij geen misdaad aan dat kind? —

. . . .

Maar deze keer scheen het werkelijk of de reine liefde van het eenvoudige meisje Louis wist te boeien en hem afhield van lagere passies. Ook zijn studeeren werd ernstig.

Eduard voelde in die dagen het innigst voor zijn vriend.

VI.

Bianca ontmoette Louis verscheidene keeren. Er was iets stijfs in hun omgang; van haar kant iets gewild koels; van den zijnen iets onverschilligs, als was zij een persoonlijkheid die hem niet in 't minst interesseerde. En dat werd iets wat haar vrouwelijke ijdelheid prikkelde. Tot haar eigen verwondering deed zij soms dingen om zijn aandacht te trekken. Zij verachtte er zichzelve om, maar waarom ze het deed, waarom? — bleef haar een pijnlijk raadsel.

Zij was altijd gesloten, trotsch in zichzelve gekeerd geweest. Maar zij bezat, ongeweten

door haarzelve en haar omgeving, een temperament dat soms wilde, onbestemde verlangens in haar opriep en waarover zij zich schaamde, daar zij die in anderen veroordeelen zou.

Nooit sprak zij er met iemand over, ook niet met Eduard. Zij voelde sympathie voor hem; zij vertrouwde hem; maar heur vertrouwen was begrensd en angstig bewaakte zij haar woorden; sterk trotsche natuur die het geheimste van haar voelen alleen weggeeft in suprême overgave.

. . . .

Op een diner werd Louis naast haar geplaatst. Eduard was er niet. En tot haar eigen peinlijke verwondering was het of een groote blijdschap in haar opsprong toen zij die schikking vernam. Waarom? was hij niet haar antipathie? —

De eerste gerechten gingen voorbij, zonder dat ze meer dan een paar woorden met elkaar spraken. — Zij trachtte niet naar hem te kijken, maar het was of haar oogen, in een onbewusten maar onweerstaanbaren drang getrokken werden naar zijn mooi, beweeglijk gezicht met de glanzende oogen, intens van leven. Zij vond hem knap, zelfs mooi. Zij trachtte nog hem verstandig te beoordeelen, de conclusie te handhaven die zij getrokken had naar de gegevens uit zijn studentenleven; maar het was of het àl verdronk in een groot meer van bewondering. Een week gevoel nam haar gevangen, dat zij vergeefs trachtte te verslaan met haar trotsche gedachten.

Dat was een oogenblik van zwakheid. . , .

Tegen het einde van het diner was hij spraakzamer geworden. Hij had haar gevraagd naar hun gemeenschappelijken vriend. Met warmte sprak zij over Eduard. Toen, ironisch, zag hij haar in de oogen, als wilde hij er lezen een bekentenis van liefde voor dien „vriend".

Maar er was niets te lezen.

Het speet hem oprecht voor Eduard.

Maar *zij* scheen hem na dit oogenblik interessanter toe.

Hij zocht van dien dag af haar gezelschap.

VII.

Door een vreemden terugslag trachtte Bianca daarna zich nog meer bij Eduard aan te sluiten. Hun omgang werd nu zoo vertrouwelijk, dat iedereen in zijn omgeving, ook zijn moeder, overtuigd was dat het tusschen hen tot een engagement zou komen. Maar Edu was nog jong, had nog twee jaar studie voor zich; en zou hij dan dadelijk iets kunnen verdienen? — Zoo peinsde en peinigde zich zijn moeder; en op een schemeravond sprak zij er eens ernstig met hem over.

Maar Eduard maakte zich driftig, vroeg of er dan niets was in zijn leven, waar zij zich buiten kon houden met haar moederlijke raadgevingen, en nòg meer booze woorden, die haàr griefden, en hèm bij het uitspreken al een gevoel gaven van minachting voor zichzelven. Toen zij met een verwijtend woord was heengegaan en hij alleen bleef in de schemerdonkere kamer, bleef hij even onbeweeglijk zitten met een gloeiend hoofd en bonzend hard. Wèg slingerde hij zijn teere gedachten van berouw en zelfverwijt; en wild sprong zijn bitterheid op, het rebellisch gevoel dat zijn moeder hem altijd gaf, als zij met haar klein-bezorgde gedachtetjes raakte aan zijn intiemer leven. Wat had zij hem te praten over trouwen en geld en een betrekking als de liefde in hem nog zoo teer, zoo schuchter was, dat ze nooit zoover haar vlindervleugeltjes had durven uitslaan?

O, nu had zij iets in hem opengescheurd dat nog geheimzinnig lag toegevouwen . . . en was de ruw opengerukte bloem nu mooier dan de knop, de fijne donzen knop?

. . . .

Maar een felle gedachte aan eigen kleinheid overwon zijn kinderachtige bitterheid; deed zijn arm moedertje het niet uit liefde? Bouwde zij in haar hart niet mooie luchtkasteelen voor haar zoon en als ze die, praktisch in de realiteit levend vrouwtje, voor hem neerlei in bezorgde woorden, was dat een reden voor hem haar te grieven met drift en boosheid?

O, hij dacht soms zoo mooi te voelen en een ziel te hebben hooger dan anderen, maar was dit mooi, dit hoog?. . . .

En, ontmoedigd, wierp hij zich op de kussens van de bank waar zijn moeder gezeten had. „Een kind," had Louis hem genoemd en nu geeselde hij zichzelven met dat woord: „een kind, een kind . . .!"

VIII.

Toch veranderde er iets in zijn omgang met Bianca en zij voelde het. Het vrouwelijk instinct voelde dat er een ander element in zijn vriendschap was gekomen; en na een paar dagen wist zij zijn liefde. Niet dat hij het in woorden had uitgesproken, maar zijn oogen, zijn stem, zijn bevende vingers vertelden wat zijn mond niet zeggen kon.

. . . .

Er was een groot bal ten huize van haar ouders, die van haar, verafgood eenig kind, den twintigsten verjaardag luisterrijk wilden vieren. Bianca had met hartstochtelijk verlangen naar dezen dag uitgezien. Zij zou 't nooit aan iemand willen bekennen, en zij schaamde er zich diep over, maar in heur droomen zag zij zich al in de omklemming van den dans met den man die de laatste weken al haar denken tirannisch in beslag nam. O, de wilde gloed die er soms in haar kon opslaan als zij dacht aan zijn mooi gezicht met de diepe schitteroogen!... Hoe was hij zoo plotseling in haar leven gekomen? Zij schrikte ervan als zij bedacht welk een macht alle denken aan hem op haar gevoelen uitoefende. Het was of in die oogenblikken al haar trots wegvloeide uit haar ziel.

. . . .

Louis kwam laat dien avond en deze kleine onbeleefdheid wekte al Bianca's trots en deed haar koel en ongenaakbaar schijnen.

Met welk een koortsachtig verlangen had zij niet naar hem uitgezien; zij had zelfs een dans voor hem opengehouden, ofschoon hij die niet vooruit besproken had. Maar als dochter des huizes kon zij toch wel op een dans van hem rekenen....

Maar hij mompelde slechts een paar woorden van verontschuldiging voor zijn telaatkomen en verder iets van „geen moeite doen, balboekje zeker al vol..."

Dit beleedigde haar zoo diep, wondde haar trots zoo pijnlijk, dat zij zich zwijgend afwendde. Den geheelen avond schitterde Bianca van een triomfeerende schoonheid. Nooit was zij zoo schoon geweest. Het teerkleurige baltoilet, dat de fijnblanke schouders vrijliet, sloot om haar delicaat figuur als was 't een deel van haar zelve; het blonde haar schitterde in het licht als een zonneglans om haar slapen....

In Eduard's ziel wekte haar mooi zulk een wanhopig verlangen, dat hij naast zijn extatisch geluk een afgrond voelde van oneindige droefheid. O, dit vorstelijke en toch zoo teêre mooi, wat zou het anders voor hem blijven dan een illusie, een onbereikbare illusie?....

Louis zat druk te praten met een allerliefst meisje en beiden waren zoo verdiept in hun gesprek, dat zij niet opkeken, toen Eduard voor de derde maal met Bianca voorbijging.

Toch was de zijde van Bianca's kleedje ritselend langs Louis' mouw geschoven, zóó dicht passeerde zij hem. Met opzet?....

Hij had niet opgezien.

Feller had het haar trots niet kunnen opzweepen in een woede zoo bitter dat die zich uiten moest in een daad. Zij hief het trotsche hoofdje op en haar fierheid trapte in dat moment de liefde neer die zich schreiend had opgericht. Toen bedacht zij in wanhoop dit echt-vrouwelijke: Eduard had haar lief. Waarom hèm niet alles gegeven wat die ander had versmaad?

. . . .

Hoe het gekomen was, wisten zij geen van beiden, maar na den dans, in de halfverlichte serre, zaten zij hand in hand.

— Ik kan het nog niet gelooven, Bianca, — fluisterde hij, — dat je tot mij bent neergedaald. Ik heb je altijd zoo eerbiedig liefgehad. Nooit heb ik dit durven droomen.

— Misschien juist daarom, — antwoordde zij met een nerveus lachje, — je bent zoo bescheiden. Met jou durf ik gerust het leven in. — En zij was oprecht in dat oogenblik.

Bij Eduard voelde zij zich veilig — had zij haar eigen waarde teruggevonden.

— Ben ik nu geen goed vriend geweest? vroeg Louis lachend, toen hij met Eduard naar huis wandelde.

— Hoedat? — vroeg deze, zoó diep in geluksdroomen verzonken, dat hij het bestaan van den ander vergeten was.

— Heb ik eén kostbaar oogenblik van je gestolen? Ben ik niet bescheiden geweest?

Eduard herinnerde zich nu Louis geen enkele keer met Bianca te hebben zien dansen.

— Ja, ja, je bent een goed kameraad, — prees hij ernstig, — en daarom mag jij de eerste zijn die van mijn geluk hoort. — Wij zijn geëngageerd. —

Louis was verbaasd, hoe ongedwongen hij zijn vriend feliciteerde. — Een vreemd meisje, — dacht hij alleen.

Tweede Gedeelte.

I.

Eduard's geluk bleef maar kort onvermengd. Hij was te fijngevoelig om niet dadelijk te lijden onder het onvolkomene in Bianca's overgave. Dat zij zich bijna onmerkbaar (maar voor een man als Eduard duidelijk genoeg) terugtrok voor zijn kus, de aanraking van zijn handen, was al een diepe grief voor hem, ofschoon hij, niet hartstochtelijk van temperament, er in berustte, respecteerend de schuchterheid van een delicate vrouw. Maar dat zij zweeg en zich toevouwde, als hij haar zijn innigste zelf gegeven had; dat zij verward, nerveus en prikkelbaar werd als zij lang met hem alleen was, dat werden langzamerhand de doornen waaraan hij zich daaglijks wondde.

— Bianca, sprak hij op een voorjaarsdag, toen zij samen in het Bosch liepen, nu we zoo alleen zijn, wou ik je wat vragen. Maar antwoord er mij eerlijk op.

— Wat is het dan? Zij sloeg haar oogen naar hem op, ernstige oogen, waar de schaduw van weemoed dieper gevallen was den laatsten tijd.

Vóór hij antwoordde, gleed zijn blik over haar fijn figuur, de kleine, nerveuse handjes.

— Durf je niet? vroeg zij met iets van de oude plagerij, toen zij nog vrienden waren en zij hem altijd zijn kinderlijke verlegenheid verweet.

— Als ik niet durf, dan is het omdat nietweten dikwijls gelukkiger is dan zekerheid.

— Wat ben je somber, lachte zij en werd zenuwachtig.

— Bianca, is er iets in ons engagement dat je is tegengevallen?

— Edu, hoe kom je er bij? Waarom vraag je dat?

— Omdat ik vind dat je . . . er niet erg gelukkig uitziet.

En opeens drong dat woord haar in de ziel. Gelukkig? zij gelukkig? o, hoe haatte zij dit kleine, lage spel dat zij speelde! Hoe zwaar drukte haar nu de last van haar logen.

O, dat ze die af kon schudden! Maar zou zij hem niet àl te pijnlijk wonden met haar eerlijkheid?

— Vergeef me, ging hij voort, ik ben een ongelukkig mensch, ik verbeeld me zoo dikwijls iets . . . dat misschien maar een hersenschim is. Wees niet boos, Bianca, als ik zoo'n vraag gedaan heb. Want luister goed. Mocht er een oogenblik in je leven komen waarin je berouw voelt over het geven van je woord, wees dan in godsnaam eerlijk tegen me. Speel geen rol om mij te sparen, want hoe goed je zoudt spelen, ik zou 't toch één s voelen dat je maar speelt.

— Welnu dan, ja, Edu, ik . . . ben niet eerlijk geweest.

Zij schrikte van haar eigen woorden.

Hém was het of hij plotseling in een afgrond staarde, maar hij hield zìch kalm.

— Waarom? vroeg hij heesch.

— Ik had het misschien nog langer kunnen volhouden, maar toch niet voor altijd, ging ze zachter voort, want juist omdat ik van je houd en je hoog stel, valt het me zoo moeielijk . . . je te bedriegen. Want dat heb ik toch gedaan, Edu, je dacht. . . .

— Ga door, zei hij kortaf, worstelend met zijn emotie.

— Je hebt gedacht dat ik je liefhad als een vrouw haar man moest liefhebben, maar, vergeef me, Edu . . . vergeef me . . . zij nam zijn hand en omknelde die in haar vingers.

— Waarom heb je dan . . . comedie gespeeld? Waarom heb je dan „ja" gezegd? vroeg hij bijna onhoorbaar.

— Omdat ik . . . o mijn God, ik kán het niet zeggen, verg het toch niet van me: Als je me liefhebt, Edu, verg het dan niet van me! — Een poos van somber zwijgen.

— Zeg het dan niet, besloot hij eindelijk. Ik zal geen offer van je vragen. Maar een man te trouwen dien je niet liefhebt, is ook een offer. Dat vraag ik ook niet van je.

Zij zweeg: haar trots leed onder zijn woor-

den, maar zelfverwijt verdoofde die rebellische stem.

Toen zij afscheid namen, leek het hun toe of het was voor altijd.

II.

Den volgenden morgen bracht men hem dit briefje op zijn kamer:

— Lieve Edu. Toen ik gisteren afscheid van je nam, had ik je nog zooveel willen zeggen. Het berouwt me je verdriet gedaan te hebben. Als ik denk aan onze vriendschap en besef hoe goed en trouw een vriend ik in je verloren heb, dan geeft me dat een leed zoo diep, dat ik geneigd ben mijn eerlijkheid van gisteren te betreuren. En toch is het beter zóó. Ik mocht je niet langer bedriegen. Van harte hoop ik dat je later nog eens de vrouw zult ontmoeten, die je haar volle liefde zal geven. Als je aan mij denkt, laat het dan zijn zonder bitterheid. Ik heb ook veel geleden.

BIANCA.

Hij drukte het briefje aan zijn hart, als ware het Bianca zelve. „Veel geleden," fluisterde hij ... arm kind, arm kind ..."

Het was een nacht voor hem geweest van bitterheid en zieleleed. Donkere gedaante, was de smart aan zijn bed geslopen en had er heur zware handen op oogen en borst gedrukt, zijn bloed verhit met haar adem, zijn snikken gewrongen uit zijn tot stikkens toe dichtgeschroefde keel. O, hoe had hij het hoofd in de kussens gedrukt om niet te zien de beelden die zij hem voorhield en die vroeger zijn liefste droomen waren; o, hoe had hij geschreeuwd in wanhoop om niet te hooren zijn eigen laffe snikken ... Maar tegen den morgen was hij bedaarder geworden en nu, nu hij Bianca's briefje gelezen had, was het of een zachte berusting op hem was neergedaald. Hij las het nog eens over en lag toen in zijn bed te staren naar de reten der venstergordijnen waar de morgenzon doorheenlachte, jonge, goudkleurige dageraad. — En hij vroeg zichzelven af: „Waarom ben ik zoo ongelukkig? Het leven heeft mij een illusie voorgehouden, die nu als een fata morgana vervlogen is. Heb ik niet altijd getwijfeld aan de realiteit van mijn geluk? Heb ik niet, in het gelukkigste oogenblik, toen zij als antwoord op mijn levensvraag zich zwijgend kussen liet, heb ik toen zelfs niet gedacht: dit kàn geen waarheid zijn? En het was geen waarheid. Bianca is nooit mijn verloofde geweest. Maar zij is nog mijn vriendin. Wat heb ik dan voor werkelijks verloren ...? Alleen een illusie verloor ik. Ben ik daarom zoo ongelukkig ...?

Maar toch barstte hij in tranen uit.

— Mijn God, mijn God! snikte hij, ik kan zonder haar niet leven.

Toen, als de eerste straal van een bleeken morgen, drong de gedachte bij hem door, dat zij toch niet gezegd had dat een huwelijk voortaan onmogelijk was tusschen hen. En blind voor alle andere, leek deze glanzende mooie gedachte hem een redding toe.

III.

Een paar uur later stond hij tegenover Bianca. Bleek, in haar donker kleedje, wachtte zij af wat hij haar te zeggen had.

— Bianca, begon hij, vóór we voorgoed van elkaar gaan, wenschte ik je één vraag te doen. Toen je je met mij verloofde, hadt je daar een reden voor? Bestaat die nog?

— Ja, knikte zij, maar ....

— Je bent nog zoo jong, ging hij voort. Plotseling kwam het als een waarschuwing in hem op, dat die reine, onwetende meisjesziel misschien niet eens vóórgevoelde wat het huwelijk beteekent, en hij zeide: Je wist niet wat je deedt, Bianca. Weet je wel wat het is te trouwen zonder liefde?

— Waarom vraag je dat nu?... Ons engagement is immers verbroken.

— Was dat je wensch?

— Neen, maar jij hebt het gewild, klonk het zacht van haar bevende lippen. O, Edu, ik smeek je, plaag me niet langer! Als je onze verloving als verleden beschouwt, waarom dan al die vragen;

— Antwoord me, Bianca, liefste! — hij nam haar in zijn armen als een kindje — Hadt je zoo'n groot verdriet, dat een huwelijk met mij je geen ongeluk meer leek?

— Ik hield van je als van een vriend, antwoordde ze met haar ernstige, lieflijke stem, en als ik dacht aan een huwelijk met jou, dan leek me dat een rustig, veilig geluk, waarin ik mijn verdriet zou kunnen vergeten.

— En is er na dien tijd niets gebeurd dat je gevoelens veranderd heeft?

— Neen, Edu, alleen het berouw jou bedrogen te hebben.

— Bianca! Hij drukte haar aan zijn bonzend hart, waar de mooiste illusie gestorven was, maar waar, onverwoestbaar, bloeide de teederheid voor de vrouw van zijn liefde.

Zij trouwden het volgend voorjaar. Eduard had flink gewerkt en was klaargekomen. Bianca's vader, invloedrijk man, had hem een betrekking bezorgd aan een fabriek te R.

De laatste maanden vóór hun huwelijk was het of iets van zijn vroeger geluk was opgebloeid. Bianca had zich zóó aan hem gehecht, dat het haarzelf soms toescheen of zij werkelijk liefde voor hem voelde. Louis zag zij zelden, hij was als advocaat op een kantoor te Amsterdam.

Het was of zijn beeld in haar hart verbleekte. Zelden gingen haar gedachten terug naar het verleden. De toekomst lachte haar tegen, zonnig, lieflijk land, waarin zij gelukkig zou zijn, een eigen lieven kring scheppen en heerschen als koningin.

Derde Gedeelte.

I.

De eerste maanden van hun huwelijk waren gelukkig. Niet het overmoedige geluk van een zorgeloos, verliefd paartje, maar het stille, bijna angstige geluk van menschen, die weten dat geluk broos is en teer, en dat men het verzorgen moet met zachte handen. Eduard's angst lag in elke gezichtsuitdrukking, elken blik, elk woord van Bianca; haàr angst in heur eigen gedachten.

Zoo leefden zij voort, elkaar begrijpend en waardeerend elken dag méér. Eduard's liefde àl wassend, een reine, machtige passie; Bianca's genegenheid àl dieper en teerder, haar achting voor hem telkens rijzend. Maar ach, diep in haar hart leed ze om een gevoel van weerzin bij elke lichamelijke gemeenschap. Hoe fijngevoelig een man hij was, het physieke huwelijk was haar toch een pijnlijke revelatie geweest van iets waar ze nooit van geweten had, en dat haar nu werd een daaglijks terugkeerende ellende. En Eduard voelde het.

Het werd de oorzaak van hun eersten twist, hun eerste verwijdering.

Langzamerhand werd, hetgeen Eduard zich als reinste zaligheid had gedroomd, een troebel meer van bitterheid en smart.

Elken dag mèer voelde hij hoe weer het leelijke, kleine leven macht kreeg over zijn arme ziel, die zoo hoog had willen stijgen naar het mooie, in wolken van illusie verborgene. En weer voelde hij, als vroeger, dat hij niet sterk genoeg was om die macht te weerstaan. Soms kwam de rebellische gedachte bij hem op, dat toch niet de schuld lag aan hem alleen; maar zijn goedheid sloeg die gedachte terug.

Hij wist immers dat Bianca geen verliefdheid voor hem voelde; waarom ergerde hij zich dan telkens weer aan haar koelheid? Waarom kon hij niet met grootheid van ziel en stille berusting dragen dat onvolkomene in zijn geluk? Was dat niet klein en zwak in hem en moest hij niet veeleer háár beklagen, die wel het meeste lijden zou om elke oneenigheid, die soms, onverwacht en heftig, tusschen hen op kon rijzen?

O, hoe dreef elk bitter woord hun zielen verder en verder van elkaar!... Maar hoe diep hij overtuigd was van eigen kleinheid, hoe mooi zijn ziel kon òpleven in de eenzaamheid, naar buiten toe bleef hij dezelfde, en er veranderde niets in den sleurgang der dingen.

II.

Zijn werk werd hem een bedwelming, neen, een krachtige steun in dagen van twijfel en zwakheid; maar de muziek was de ware, de innige troosteres, die hem ophief in mooie emotie, die rust gaf aan 't vermoeide hart. Was hij verdrietig of bitter gestemd, dan

zette hij zich voor de piano en liet als een heiligen doop de machtig-ruischende of teerwegstervende klanken over zijn ziel druipen.

Zijn grootste genot als kind was geweest zelf melodieën te zoeken voor elke stemming waarin hij zich bevond, en die lust was met hem opgegroeid.

Nu was het een behoefte voor hem geworden elke emotie te vertolken in tonen. Bianca was niet muzikaal. Zij trachtte zich goed te houden en belangstelling te toonen in zijn spel; maar eigenlijk verveelde het haar en maakte het haar ongeduldig. Er kwam nog iets bij. Hoe weinig zij geneigd was tot jalouzie, het stemde haar toch dikwijls onaangenaam dat Eduard alles en ook haar voor die muziek kon vergeten.

Als hij van de piano opstond, droomerig en half nog levend in een andere wereld, kon zij dikwijls met een onaangenaam woord héél zijn stemming bederven.

— Je vergeet dat het etenstijd is, zei ze op een dag toen hij een uur lang gefantaiseerd had en haar geduld op zwaren proef stelde.

— Nog een paar minuten, antwoordde hij.

Zij haalde de schouders op en ging aan tafel zitten, met haar mes op de borden tikkend.

Hij eindigde met een dissonant.

— Och, Bianca, laat dat, vroeg hij kortaf. Ik vind dat je me mijn eenige amusement wel kunt gunnen. — Toch ging hij dadelijk aan tafel en schelde om de meid.

Een drukkend zwijgen volgde.

Bianca voelde zich gekwetst.

Eduard voelde zich klein en ellendig.

Zóó kwamen er méér tooneeltjes voor.

— Een heerlijk nieuws, vrouw, riep Eduard uit, na het lezen van zijn brieven.

Zij zaten aan het ontbijt, in hun tuinkamer. De glazen deur stond open en zomer lachte in den bloeienden tuin en bracht de geuren van rozen tot hen over.

— Wat dan? vroeg Bianca zonder veel belangstelling.

— Verbeeld je, dat Louis zich hier gaat vestigen als advocaat. Alleraardigst, vind je niet?

— Alleraardigst. Er rammelde een kopje op het theeblad en driftig grepen nerveuze vingertjes naar de tafelschel.

— Waarom bel je?

— Om af te nemen.

Maar ik ben nog niet klaar. En zeg je niets tegen me? Dat is niet hartelijk. Je weet toch, dat Louis mijn beste vriend is en ik het heerlijk vind dat hij komt.

— Zeker; ik zei immers: alleraardigst.

Zij nam een tuinschaar en ging naar buiten, rozen plukken. Hij zag haar staan in haar lang, soepel ochtendkleedje, als een slanke witte lelie tusschen de bloemen. Hoe mooi was elke lijn van haar fijn, lief lichaam, hoe schitterde als filigraan het blond van heur mooie haren!...

Zachtjes stond hij op en ging haar achterna, sloeg de handen voor haar oogen en kuste haar plotseling op den mond.

Zij gaf een gil van schrik. Groote God, wat maak je me zenuwachtig, riep ze trillend, ik houd niets van zulke aardigheden. Doe dat nooit weer, versta je, Edu, nooit weer!

Nog beefde zij over al haar leden.

De rozen die zij geplukt had, lagen op den grond, mooie, dofblanke rozen.

. . . .

Verstoord en gegriefd was Eduard weggegaan. Nu stond zij alleen tusschen de bloemen. Zij drukte de hand aan heur hart. Wat was zij geschrikt!

Groote God, waarom toch, waarom?

Was het omdat zij dacht... aan dien anderen?

O, die angst die nu plotseling in haar opstond en haar dreigde te verstikken. O, die angst voor haar eigen gedachten!...

Waarom moest die man nu in haar leven komen en haar arm, broos geluk dat al zoo was verdoft nog meer verdonkeren, misschien wel breken voor goed? Het was of de gedachten aan hem alleen al een demon was die haar ziel met krankzinnigen angst vervulde.

III.

— Kerel, wat ben ik blij je te zien!

— En ik jou, mijn beste Louis! Zij drukten elkaar stevig de hand en toen zagen zij elkaar aan, glimlachend en onderzoekend.

Zij waren veranderd. En het werd hun beiden een lichte teleurstelling. Ook wisten zij geen van beiden goed wàt te zeggen; er was in den tijd dat zij elkaar niet gezien hadden, zooveel gebeurd; beiden hadden dingen doorleefd die zij niet van elkaar wisten en die nu een scheidsmuur vormden tusschen hun vervreemde zielen.

— Ik zal Bianca even roepen, zei Eduard eindelijk. Of neen, zij is in den tuin, laten we even naar haar toegaan.

Zij liepen den tuin door en Louis verzekerde hem lachend, dat hij Eduard een geluksvogel vond, zulk een huis en de vrouw van zijn keuze te mogen hebben!

Eduard trok aan zijn snor en lachte een beetje.

Bianca was in het prieëltje achter in den tuin opgestaan, toen zij de heeren aan zag komen. Zij zag wit als het kleedje dat zij droeg, toen zij Louis de hand reikte. Toch hield zij zich met ongewone zielskracht kalm.

— Mevrouw! Louis boog zich over haar hand. Toen ik u de laatste maal op uw bal ontmoette, dacht ik weinig u zoo gauw als gelukkige echtgenoote van mijn vriend weer te zien.

Zijn stem was hoffelijk; had toch een spottenden klank.

— Wij hebben elkaar na mijn engagement toch nog een paar keer gesproken, antwoordde zij gedwongen vriendelijk.

— O ja, nu herinner ik 't me.

— Laten we gaan zitten, vond Eduard.

En een beleefd gesprek begon over het weer, de stad, de kennissen.

. . . .

Eduard bracht Louis naar zijn hotel en ernstig had hij beproefd het rechte woord van sympathie tusschen hen te vinden. Maar Louis scheen zoo veranderd, dat Eduard instinctmatig voelde dat hun jongelingsvriendschap, zoo teer, zoo trouw, gestorven was. . . .

Als vreemden spraken zij met elkaar. Zelfs scheen het of hun oude kinderantipathie weer tusschen hen was opgestaan. . . .

Bij intuïtie had Louis al lang gevoeld, dat hij op Bianca indruk gemaakt had, door zijn onverschilligheid.

Als hij een vrouw geweest was, zou men hem coquet genoemd hebben; het was in waarheid een behoefte voor hem alle vrouwen, die hij ontmoette, voor zich in te nemen. Jaren van ondervinding hadden hem geleerd hòe ze te veroveren, deze met zachtheid en vleierij; andere juist door onverschilligheid, bijna lompheid. En zelden waren zij tegen zijn charme bestand geweest! . . .

Bianca's voorgewende kalmte bij zijn weerzien toonde hem duidelijk, dat hij nog niet vergeten was, evenals het éventrillen van haar mondhoeken het hem toonde, bij zijn opmerking haar na het bal niet meer ontmoet te hebben. Hij herinnerde zich het tegendeel heel goed, zijn gezegde was een fijne berekening geweest.

Hij ook vond zijn vriend veranderd. Wat hem een paar jaar geleden in Eduard had aangetrokken, diens fijn gevoel en oprechte naïveteit, leken hem nu, door zijn eigen veranderde levensbeschouwing, overdreven, antipathiek, zelfs belachlijk,

Het leven en zijn omgeving hadden zijn fijnere natuur verstompt, zijn genereuze neigingen verkleind tot een oppervlakkige goedhartigheid; en, luchtig en onbezorgd in zijn nieuwe levensopvatting, die hij zich als praktisch aanprees, vond hij àl zijn wijsheid in het gulden woord: je prends mon bien où je le trouve.

Zijn hartstochten sleepten hem nu niet meer meê, als in zijn jongelingsjaren; hij had ondervonden dat zij hem benadeelden en hij had geleerd ze te beheerschen: ook waren ze zwakker geworden met de jaren, versnipperd in kleine avontuurtjes. Idylles als met dat eenvoudige, trouwe kind uit Leiden, bij wier sterfbed hij echte, heete tranen had geschreid, ontlokten hem nu een glimlach. Toch dacht hij nog wel eens aan haar, als aan iets moois, dat hééł ver weg is: een kinderherinnering. . . .

IV.

Nadat zij Louis een paar malen gesproken had; nadat zij een keer naast hem op een concert gezeten had, zóó dicht, dat zijn arm den haren raakte, voelde Bianca wel dat het

dezelfde vreemde, onweerstaanbare passie was, die haar eens zoo machtig beheerscht had, en die haar nu als een niet te stuiten, onstuimige stroom overweldigde, waarin al haar trots, al haar verstand hopeloos verdronken.

Zij trachtte er ook niet meer tegen te strijden.

Zij dàcht niet meer, zij redeneerde niet over haar ongeluk, en leed er ook niet onder; het eenige wat zij voelde was die hartstocht, het eenige waarmee haar gedachten vervuld waren, was die man van haar passie. O, het was een roes, een bedwelming, een betoovering! . . . Hoe voelde zij een trillend, zielbestormend geluk, als hij haar hand langer vasthield en haar met eigenaardig liefkoozenden blik in de oogen zag. . . .

Tegen Eduard was zij in die dagen zoo prikkelbaar en bitter, dat hij zich in zijn pijn terugtrok, en haar zoo min mogelijk lastig viel. Het was de eerste keer, dat hun brouille langer dan een dag duurde en door geen bepaalde verzoening gevolgd werd.

Eduard leed onder haar onbillijke verwijten, onder haar stugge koelheid zóó diep, dat geen zacht, berouwvol woord, nu en dan door Bianca uitgesproken in een oprechte, maar àl te korte opwelling van zelfverwijt, die schrijnende pijn kon verzachten.

In die dagen was het, dat de eerste gedachte aan een scheiding bij hem opkwam. Geen egoïsme was 't maar het hopelooze gevoel van onmacht ooit hun verhouding te maken tot een rustig geluk. Was Bianca niet te jong om haar te dwingen tot een verdrietig berusten in een huwelijk waarin zij geen bevrediging kon vinden?

Het was een diepe, zielsdiepe smart voor hem zóó te moeten doordenken over hun ongeluk; zóó met het mes te moeten woelen in de pijnlijke wond van hun ellende, maar hij deed het uit een onbewusten drang naar waarheid en rechtvaardigheid, waarvan hij zich niet eens ten volle bewust was,

. . . .

Het was een zwoele zomeravond. Bianca was er op gesteld geweest in den tuin thee te drinken, en toen zij er een poos gezeten hadden diende de meid Louis aan.

Hoe Bianca ook trachtte haar blijdschap te verbergen, er glansde uit haar oogen zooveel zonnig geluk, haar lachje was zóó stralend, dat het Eduard plotseling een revelatie werd. Kleinigheden die hij vroeger niet had opgemerkt, kwamen hem nu met pijnlijke helderheid voor den geest, en een steek ging hem door het hart, toen hij zag hoe haar vroolijkheid, haar gratie in een oogwenk waren teruggekeerd met de komst van Louis. Toen begon voor hem het wreede van een door hem zelven geminachte, maar niettemin razende jalouzie, soms gegrond, soms ook niet, maar die hem altijd even smartelijk deed lijden.

Dien avond, toen hij zich voor zijn harmonium zette, had die jalouzie hem zelfs belet van de muziek te genieten of er vrede te vinden.

Elk oogenblik stond zij te loeren op haar prooi, en elken dag kreeg zij sterker macht op zijn arme, gemartelde zinnen.

Was het misschien de oude kleine-jongensjalouzie die plotseling was opgestaan en nu te feller omdat een vrouw de oorzaak was van dat ontwaken? . . .

V.

De lampen waren al opgestoken in het boudoir van mevrouw, ofschoon daarbuiten de grijze regendag zijn somber bestaan nog rekte.

Eduard was naar Amsterdam, voor zaken.

Bianca had haar ontvangdag, waarop meestal alleen dames kwamen.

Zij zat in een lichtzijden tea-gown voor haar theeblad en een beetje zenuwachtig, met een kleurtje op het fijnblanke gezicht, sprak zij met haar laatste bezoekster. Eindelijk stond ook deze op.

Het was half zes. Toch diende men nog een bezoeker aan. Het was Louis, zich verontschuldigend dat het zoo laat was.

— Eduard is uit, antwoordde Bianka op zijn vraag naar haar man. Maar wilt u toch even gaan zitten. Mag ik u dan een kop thee geven?

— Hij zag dat zij zoo zenuwachtig was, dat zij hem met trillende vingers zijn thee overreikte.

— Het is hier erg gezellig, vond Louis en zag haar glimlachend aan, ik ben blij dat ik nog gekomen ben. 't Is buiten zoo ellendig somber weer, dat het me hier een paradijs lijkt. Me dunkt, mevrouw, dat u dikwijls zoo'n gevoel moet hebben....

— Bedoelt u?...

— Ja juist, viel hij haar in de rede met een eigenaardigen blik, half ironisch, half medelijdend, tenminste Eduard beschouwt zijn thuis als een waar paradijs, dat heeft hij mezelf bekend.

— O ja. Zij begreep wel dat hij van haar verwachtte dat zij zeggen zou: ik ben ook héél gelukkig, en zij voelde dat het haar plicht was het te zeggen, maar de woorden wilden haar niet over de lippen.

Hij zweeg even.

— Ik geloof dat het voor een man gemakkelijker is zich gelukkig te voelen dan voor een vrouw, ging hij voort met zijn zachte, sympathieke stem. Een vrouw is zooveel gecompliceerder. Haar ziel heeft soms behoefte aan dingen, aan gevoelens... die... in haar omgeving niet bevredigd kunnen worden.

— Waarom zegt u dat? vroeg Bianca heesch. Denkt u dan dat ik... me onvoldaan voel?

— Ja, oprecht gesproken, dat denk ik.

Zij zwegen een poos. Toen keek hij haar diep in de oogen, die zij niet neersloeg, gefascineerd als zij werd door zijn blik, die raadselachtig opvlamde. Zij werd bleek en rood.

— Heb ik goed geraden, Bianca?

Het was of de golven van haar emotie haar ophieven in een irrëele wereld. Zij knikte. Ja, o God, ja, zuchtte zij.

. . . .

Ik heb altijd zooveel sympathie voor je gevoeld, ging hij na een poos voort, maar ik heb 't je nooit getoond, omdat ik altijd dacht dat je... mij niet mocht lijden. Is dat zoo?

— Neen, Louis.

Gelukkig was 't dus maar een idee van me. Mag ik dus dikwijls bij je komen, dikwijls zóó met je zitten praten? Hij stond op, om te gaan.

— Ja, kom dikwijls, antwoordde zij en legde haar tengere vingertjes in zijn hand.

Hij hield ze lang vast, keek haar aan en drukte toen haar hand aan zijn lippen. Snel trok zij die terug.

Als een pijn en als een wellust brandde die kus haar op de vingers.

Dien avond kreeg zij een briefkaart van Eduard om haar te melden dat hij nog een week minstens in Amsterdam moest wezen. Het was of Bianca voelde, dat zijn lange afwezigheid noodlottig voor haar zou zijn. Toch gaf zij zich nog geen rekenschap van haar stemming; zij was niet als Eduard, die elke emotie in stilte uitdroomde en ontleed. Deze passie overweldigde haar, liet geen ruimte aan andere gedachten over.

Een nòg diepere emotie, een schok zou noodig geweest om haar tot bezinning te brengen, en die schok kwam niet; integendeel, de omstandigheden waren het groeien van haar hartstocht gunstig.

En als een droom liet zij zich gaan,... voor het eerst leefde zij zich het volle, warme liefdeleven waarin heur jonge zinnen, neergedrukt en verlamd in een gedwongen huwelijksgeluk zich wreekten over het onrecht hun aangedaan.

VI.

Eduard dwaalde in Amsterdam rond, en in die stad, die hem vreemd was, tusschen die menschen die hij niet kende, overviel hem een gevoel van eenzaamheid zooals hij dat nooit gekend had. Alleen, alleen met zijn gedachten, die niemand wist, die niemand zouden interesseeren... alleen met zijn leed, waarover niemand hem zou kunnen troosten, dat niemand van hem zou kunnen afwenden en dat hij dragen moest in eenzaamheid! Zou zijn leven voortaan zoo moeten verglijden... in eenzaamheid? Wat hem het naaste en liefste was, had zich immers van hem afgewend, hem alleen latend in duister en kilheid....

Zijn zaken in de hoofdstad waren afgedaan en toch kon hij niet besluiten naar huis terug te gaan, waar de smart en het martelen van

de jalouzie hem weer wachtten. Want vreemd was het, dat hij zich nu bijna niet jaloersch voelde. Het leek hem nu zoo laag, zoo klein; hij kon zich niet begrijpen dat hij er zóó onder geleden had. Wat hij nu voelde was niets dan een stil, onpeilbaar diep leed, te diep voor klachten of tranen maar dat zijn gedachten zoo helder, zoo logisch maakte, dat hij er zelf een lichte verwondering over voelde.

Héél zijn leven ging aan hem voorbij, en hij zag in een rein licht de meest verborgen vouwen van zijn ziel; hij zag ook in de ziel van anderen. Nu werd het hem duidelijk waarom Bianca hem had getrouwd, dat zij altijd Louis had liefgehad en daarom had geleden, arme trotsche natuur die eigen wenschen verachtte.

Nu voelde hij met wreede juistheid welk een naïve droomer hij altijd was geweest, en hoe het werkelijke leven hem was voorbijgegaan zonder dat hij het ooit had begrepen.

Bovenal voelde hij nu het onrechtvaardige, het onnatuurlijke van die daad: een huwelijk zonder liefde voor een vrouw van Bianca's temperament. O waarom had hij, man, die het leven moest kennen, dat reine kind, zich gevend in droefheid, niet zacht maar verstandig van zich afgeweerd? Waarom had hij meegeholpen om haar jong, mooi leven te bederven? Droomer, droomer!...

Maar nu?

Hou zou hij alles goedmaken wat hij aan haar had misdaan? Hoe het geluk terug geven aan haar voor wie hij zou willen sterven, ware dit voor haar heil geweest, en voor wie hij niets gedaan had, niets had kunnen doen dan haar rampzalig maken?

Zij had dien man lief en als haar geluk lag in het volgen van die liefde, dan mocht niets haar daarvan weerhouden.

Had eerst, in bitterheid, de gedachte, dat zij een man als Louis verkozen had boven hem, Eduard gewond tot in het diepst van zijn wezen, nu, in het kalmer nápluizen van alle dingen, leek het hem zoo natuurlijk toe

En rees er nog wel een twijfel of zij alles in dien man zou vinden wat zij verwachtte, die twijfel werd verslagen door de gedachte, dat elke vrouw die een man waarlijk liefheeft, hem ziet in haar eigen licht en misschien daardoor in staat is het mooie in zijn ziel te wekken en groot te maken.

Had hij zelf niet een tijd gehad dat Louis hem goed en fijngevoelig leek? Waarom zou zij dan niet nog intenser dat goede in hem kunnen liefhebben?

Maar toen schoot ook fel de gedachte door zijn brein dat hij te veel was; en het geluk van zijn liefste in den weg stond.

O, kon hij maar stil, en ongemerkt, verdwijnen!

Even dacht hij aan den dood, maar zijn lichaam was te gezond, zijn geest te helder om oprecht naar den dood te verlangen.

Te vaster wortelde zich het idee van een scheiding in zijn geest. En er daalde een soort rust over zijn ziel toen dit groote besluit was genomen.

Dien middag in zijn hotel terugkeerend, voelde Eduard zich huiverig en vreemd. Hij had geen lust om te eten en ging vroeg naar bed. Den volgenden dag stond hij op met een duizelig gevoel. Hij besloot naar huis te gaan. Hij voelde zich als iemand die heel ziek zal worden. Een treurige gedachte kwam toen bij hem op. Zou dit misschien de dood zijn, die hij in een oogenblik van wanhoop had aangeroepen?

Hij glimlachte om zijn eigen dwaasheid.

VII.

— Ik voel me niet erg wel, Bianca.

— Ben je daarom vroeger thuisgekomen? Wat zie je er slecht uit, Edu, en angstig keek zij hem aan. Zijn onverwachte komst had haar zoo doen schrikken, dat haar zenuwgestel er diep door geschokt was. Zij had zoo weinig aan hem gedacht de laatste dagen, maar nu hij bleek en ziek terugkwam, was het of haar oude liefde opeens haar rechten deed gelden en haar met angst voor zijn leven vervulde. Als alle zenuwachtige menschen, stelde zij zich zijn ziekte veel erger voor dan ze nog was. En die angst voor hem werd de schok, die haar hartstocht tot staan en haar gemoedsleven tot een keerpunt bracht.

Eduard was dadelijk naar bed gegaan en dienzelfden avond verklaarde zich een zware typheuze koorts.

Bianca week niet van zijn bed, nacht en dag verzorgde zij hem met angst, en een folterend gevoel van berouw en zelfverwijt.

Een week later trad een periode van beterschap in.

— Bianca, vroeg hij zacht, toen de dokter weg was gegaan en haar een weinig hoop gegeven had.

Zij kwam bij hem zitten.

— Ja, Edu, hier ben ik.

— Kijk me eens aan, liefste. Ik wou eens ernstig met je spreken.

— Och man, je bent nog zoo zwak. Kan het morgen niet? vroeg zij smeekend.

— Neen, morgen ben ik misschien niet meer gestemd tot spreken. Ik weet nu alles zoo helder en goed. Laat ik het je nu maar zeggen. Maar kom dicht bij me zitten en leg je hoofdje hier. Het is heel ernstig. Hij zweeg even. Bianca, ik heb 't altijd zoo mooi in je gevonden, dat je eerlijk tegen me bent geweest, al viel 't je nog zoo moeilijk. Hij streelde heur zachte haren, en voelde dat zij even een schok kreeg bij zijn woorden.

— Waarom ben je het nu niet meer? Waarom zeg je niet ronduit, dat je niet gelukkig met me bent, dat ons huwelijk je een last is?

Zij zweeg nog altijd.

Toen boog hij zich voorover en dicht aan haar wang fluisterde hij, vol van een liefde, die niet meer menschelijk scheen in haar zachtheid:

— Waarom durf je me niet bekennen dat je hem liefhebt; ben je bang dat ik je veroordeelen zal?

In wilde snikken uitbarstend, hief zij haar schreiende oogen op: O, mijn God, waarom zooveel goedheid! riep zij uit, moet je me dan altijd straffen met je goedheid! O, je straft er me zoo diep, zoo zielsdiep mee. . . .

Zachtjes drukte hij haar hoofd op het laken en streelde met zijn hand haar natte wangen.

— Goed ben ik niet, antwoordde hij treurig, als ik goed geweest was, had ik nooit aangenomen wat voor een vrouw het grootste offer is: zich te geven zonder liefde. Maar egoist en onnadenkend heb ik je getrouwd, terwijl ik je had moeten terughouden van zulk een tegennatuurlijk doen. Wil je me vergeven, Bianca? Ik had je zoo lief. Dit is mijn eenige verontschuldiging.

Haar antwoord was een hartstochtelijk schreien.

— Daarom heb ik gedacht, ging hij zacht, bijna droomerig voort, dat we moesten scheiden. Neen, liefste, wees nu stil, het is voor je geluk. Ik heb lang over alles nagedacht, maar dit is het eenige wat ons te doen staat. Een poos heb ik gedacht aan den dood. . . .

Hier hief zij haar hoofd zoo energiek op, dat hij sussend doorging: neen het gevaar is gelukkig voorbij, maar toch . . . was het misschien de beste oplossing geweest. . . . Nu moeten we ons door de wet laten scheiden. Als ik beter ben, ga jij een poos bij je ouders logeeren en ik zoek naar een betrekking in het buitenland, of in Indië. Ik wil hebben dat je volkomen vrij zult zijn.

Nu zweeg hij, moe van zijn verstandig spreken. Bianca's heftig snikken was bedaard. Bleek, met groote oogen zag zij hem aan.

— Dus je verstoot me. 't Is goed, 't is rechtvaardig, het moet wel, fluisterde zij heesch. Ik heb je leven gemaakt tot een hel. Als ik weg ben, zul je misschien rust hebben, arme man! . . .

Zij nam zijn handen en begon die zenuwachtig te streelen. Wat heb ik niet veel aan je misdaan, en toch heb ik 't nooit zoo gevoeld als deze dagen toen je ziek lag, dat ik je eigenlijk zóó liefheb als niemand anders. Neen, voor niemand anders voel ik zoo diep; nooit zal een ander zoo'n plaats in mijn ziel innemen als jij. Hoor je dat, Edu, hoor je wel? snikte zij wanhoopig.

— Zóó voel je *nu*, antwoordde hij met bovenmenschelijke inspanning, omdat je impressie van 't oogenblik nu sterker is dan al het andere, maar laten wij verstandig zijn. Wij moeten van elkander gaan, liefste, al trekt ook alles in me naar jou om bij je blijven. O, als het niet was voor jou geluk, zou ik nooit. . . .

Hij zweeg bewusteloos

. . . .

De koorts was met verdubbelde woede opgekomen en dagen lag hij, ongevoelig voor indrukken, een prooi van koortsfantasieën, ijlende in onbewustheid....

Hij stierf zonder één helder oogenblik; zonder zelfs te herkennen de stem van zijn allerliefste, zonder met bewustheid te voelen den kus van haar voor wie hij met blijdschap zou gestorven zijn. Maar rein en voor het leven had zijn mooie ziel gestraald in de laatste woorden die zij over hun scheiding gesproken hadden. Bianca's droefheid verlichtten ze met een glans die haar voor wanhoop behoedde.

VAN DE REDACTIE.

MARIA STUART. NEDERLANDSCHE TOONEELTOESTANDEN. In het nu voorbije tooneelseizoen is ook nog een ander stuk van SCHILLER hier te lande vertoond.

Maria Stuart werd opgevoerd door de „Koninklijke Vereeniging Het Nederlandsch Tooneel", voornamelijk om er het zeer dankbare publiek der klassieke abonnement-voorstellingen van te doen genieten, maar ook buiten Amsterdam is het gespeeld door het „N. T." Met groot succes werd het bovendien vertoond door het Rotterdamsch Tooneelgezelschap onder leiding van den heer van Eysden. De Rotterdammers werden zeer geprezen door de kritiek en het stuk heeft in hooge mate voldaan aan het publiek dat trouw opkwam, bij elke voorstelling. Door bijzondere omstandigheden moest het te vroeg — althans voorloopig — van het repertoire worden afgevoerd, doch er bestaat grond voor het vermoeden dat men 't in den aanvang van het volgend seizoen weer ten tooneele brengen zal, wanneer, naar men mag verwachten, een der hoofdpersonen in staat zal wezen hare zware rol weer op te nemen.

Over de opvoeringen zelf, over wat daarin voortreffelijk was en wat nog zeer onvoldoende moest heeten, kunnen wij 't hier nu niet hebben. Een vergelijking tusschen de opvoeringen te Amsterdam en die te Rotterdam zou anders wel leerzaam wezen. Thans, echter, willen we allereerst voldoen aan een verzoek van een vriendelijk belangstellend lezer ontvangen om, ter kompleteering van ons voorgaand stukje over Schiller's dramaturgischen arbeid, nog even wat in herinnering te brengen naar aanleiding van *Maria Stuart*. Terecht is opgemerkt dat voor het tegenwoordige geslacht, veel meer dan voor een vorig, levend in den tijd der romantiek, de stukken van Schiller eischen een zeer bijzondere toewijding, een zeer bijzonder begrijpen en liefhebben van de zijde der vertolkers, maar zij vragen ook een publiek dat zekere eischen niet moet stellen, doch daarentegen moet weten te waardeeren, zeer zeldzame eigenschappen. Zoo voor het genieten van eenig stuk in onze dagen werkelijk eenige voorbereiding noodig is, dan zal 't wel juist *Maria Stuart* wezen. Wie het ziet vertoonen zonder één eisch te hebben laten varen, diens genot moet worden vergald. Dien eisch durven wij niet onbillijk noemen: 't is deze, dat een historisch drama ook geve historische waarheid. En historische waarheid geeft *Maria Stuart* niet; wèl echt menschelijke waarheid, wèl een psychologisch feit door een groot dichter uitgebeeld voor het tooneel. 't Valt ons, deugdelijk onderwezen twintigste-eeuwers, heel moeilijk iets van onze zooveelste-handsche wijsheid te vergeten. Daarentegen, is onze verbeelding niet meer van de krachtigste en waar een geniaal dichter ons vraagt een der meest bestudeerde tijdvakken uit de geschiedenis van Engeland volkomen te vergeten om in den strijd tusschen Maria en Elisabeth niet meer te zien dan, in hoofdzaak, een kamp tusschen de machtige, koel-berekenende feeks en haar onvoorzichtig, lichtzinnig, maar schoon en betooverend slachtoffer, daar loopen wij gevaar ons overvraagd te achten: het beroep op onze verbeelding al te machtig te vinden.

Hierbij komt dat een vergelijking van Schillers romantische dramas met die van Victor Hugo zich aan ons opdringt. Op welken voet de dichter van *Ruy Blas* met de geschiedenis staat, weten ook zelfs onze jongens; maar hij gaf toch veel meer realisme dan Schiller: meer tot in het kleine daalde

zijn genie af en de feiten, die hij ons uitbeeldt, krijgen daardoor op het tooneel meer relief, al doet de buitensporigheid van Hugo ons ook vreemd aan. Nu is juist in *Maria Stuart* Schiller heelemaal niet buitensporig. Het beroemde twistgesprek tusschen Elizabeth en Maria mocht, iets meer dan een eeuw geleden, uitermate realistisch klinken, wij hebben te veel gedenkschriften en correspondenties over en van vorsten gelezen om ons te verbazen over zoo'n ruzie tusschen personen van allerhoogsten maatschappelijken rang. Daarentegen, verhouden we ons als ware sceptici tegenover onbaatzuchtige liefde van hovelingen, die als genotzuchtigen bekend staan en dulden wij niet meer dat gruweldaden worden vergoelijkt, omdat de vrouw, die ze bedreef, zoo buitengewoon mooi en zoo hevig hartstochtelijk is. De vrouw in *Maria Stuart* is de vleeschgeworden vervalschte zedenleer. Enkel, indien wij aannemen dat het leed volkomen loutert, óók het verleden, kunnen wij andere tranen schreien over haar ondergang, dan die ons door de welsprekendheid van den dichter uit de oogen worden geperst. Daarentegen, indien wij naïef ons overgeven aan de toovermacht van Schiller, hoe volkomen vinden we dan zijn drama gebouwd; met hoe groote meesterschap brengt hij ons dan naar het doel, dat hij met ons wilde bereiken! De indruk, die dit stuk dan ook nog altijd maakt op jonge menschen en op de ongeletterde menigte is een geweldige. Als 't maar dragelijk wordt gespeeld, smelt de helft der toeschouwers weg in tranen. 't Beukt op de zenuwen, dat verschrikkelijke slot, en de kracht, die van het drama uitgaat — men mag haar niet véél hooger stellen *in wezen* dan die de schrijver van een draak tot zijn beschikking heeft — die kracht is bij Schiller dan toch, in haar waarheid, nog wat anders, wat méér. Want Schiller treft niet enkel door de situaties, hij treft ook door zijn poëzie, door het geweld van zijn taal.

Nu zij herinnerd aan de omstandigheden, waaronder Schiller zijn aangrijpende tragedie schreef.

Wallenstein's Todt was voltooid. Het genie van den dichter had zijn glanstijdperk doorleefd. Door geheel Duitschland was de verrukking gegaan over de trilogie, zoo kolossaal van opzet, zoo stout van uitvoering. De Germaan zag daarin zijn ruwe kracht tot het uiterste en zijn hoog idealisme daarnaast in vollen opbloei. Naast Goethe wordt nu de dichter geëerd. Wat zal hij verder doen? Hij vindt dat hij zijn weg heeft gevonden, hij voelt in zich kracht en roeping om Duitschlands groote treurspeldichter te zijn. Op de geoogste lauweren rust hij geen maand. Zijn gansche wezen trilt van scheppingsbegeeren. Maar zal hij nog weer een historische stof behandelen? Hij was daartoe wel besloten in 1798, toen hij dacht over een tragedie, waarvan Julianus de Afvallige hoofdpersoon wezen zou. Maar hij is 't niet eens met zich zelf en denkt misschien aan den druk der positieve feiten, die hem kunnen hinderen bij het fantazeeren zijner karakters. Even voelt hij zich wars van soldaten, heerschers, helden — naar hij schrijft aan Goethe (19 Maart 1799). Maar *Wallenstein's Todt* wordt opgevoerd te Weimar (20 April). Hij ziet daar zelf hoe grootsch deze zijn schepping is en hoe geweldig de indruk. Vijf dagen later, terug in Jena, komt het plan voor *Maria Stuart* in hem op en aan Körner schrijft hij (8 Mei); „nu ben ik het Goddank met mezelf eens over het onderwerp voor een nieuw treurspel". Maar — helaas! — de geniale dichter moest werken onder verre van gunstige omstandigheden. Hij voelt zich zwak, ongezond, nog altijd, en is dankbaar met de zijnen naar buiten te kunnen gaan, naar Leutrabach, waar Goethe hem hoogelijk verblijdt met een bezoek en hem aanspoort om *Maria Stuart* werkelijk te schrijven. Goethe zal 't ook zeker noodig voor hem hebben gevonden dat hij aan 't werk bleef, aan mooi werk dan; want allerlei bezigheden, waarmêe geld was te verdienen, dreigden Schillers tijd in beslag te nemen.

Omdat hij nog meer vastheid wil hebben voor zijn eigen begrippen omtrent bouw en uitwerking van tragedies, gaat Schiller nu Corneille lezen en Racine. Het werk van eerstgenoemde mishaagt hem. Hij vindt dat het getuigt van armoede aan vinding en in de uitwerking der tooneelen vindt hij Cor-

neille droog. Racine acht hij der volmaaktheid meer nabij, doch deze treurspeldichter dunkt hem zwak. De fransche manier is hem, trouwens, antipathiek. Al die lektuur heeft er slechts toe gediend hem te versterken in zijn oorspronkelijke meening dat zijn tijd en zijn genie een geheel anderen bouw van het treurspel eischen. Hoe snel hij nu werkt, kan blijken uit een brief aan Goethe van 4 Juni, waarin hij zijn vriend mêedeelt dat het schema voor *Maria Stuart* nog niet is voltooid, maar aan het eerste bedrijf begonnen is.

Allerlei stoornissen komen nu den arbeid vertragen. In September gaat Schiller naar Weimar, óm daar te blijven wonen. Hij werkt er onder wel wàt betere financieele omstandigheden, maar toch niet zonder geldzorgen. Het treurspel vordert tot het beroemde tooneel tusschen de twee koninginnen. Schiller ontwerpt nu ook nog een ander drama, over de Maltheser ridders. Jammer genoeg, beletten huislijke omstandigheden hem van zijne mooie inspiraties het volle voorrecht te genieten. Zijn vrouw wordt, na een moeilijke bevalling, ernstig ongesteld. Haar zenuwen hebben geleden, zij kan niemand bij zich dulden dan haar moeder en haar man. De altijd nog zwakke Schiller moet, in die dagen, meer nachtrust aan haar hebben opgeofferd dan zijn ondermijnd lichaam missen kon. Ook heeft hij ergernissen. Met heel zijn warm hart belangstellend in de staatkundige gebeurtenissen zijner dagen, is 't hem een gruwel de hoogmachtigen in Weimar zoo onverschillig te zien, alsof zij zich ver boven de omstandigheden verheven achtten. Mainz valt (29/30 Dec. 1797) en Görres kondigt in zijn *Rothes Blatt*, den dood van het Duitsche Rijk aan. Toch gaat te Weimar de olympische kalmte niet verloren. 't Handschrift van Schiller's *Maria Stuart* blijft nu liggen. De dichter maakt een bundel verzamelde verzen persklaar en houdt zich daarmede bezig tot eind Juli 1800. Bij kleine stukken wordt in dien tijd aan de tragedie gewerkt. Maar in de lente van 1800 gaat de afgetobde dichter hoe langer hoe erger hoesten. Hij voelt zich doodaf; zijn hand gaat beven. De hertog, zijn beschermer, noodigt hem uit het slot Ettersburg te gaan bewonen. 't Ligt midden in een stil bosch, de Meimaand is in 't land, misschien zal Schiller daar beter worden. Hij neemt het vorstelijk aanbod natuurlijk dankbaar aan en, inderdaad, voelt hij zich daar beter. Mei 1800 is het handschrift van *Maria Stuart* gereed en 9 Juni daaraanvolgende wordt het ter opvoering aangeboden. Schiller moet nu eerst nog heel wat hooren over het twist-tooneel en het gebruiken van 't Heilig Avondmaal op de planken van een schouwburg, doch men waagt de opvoering en wel reeds 14 Juni, hetgeen ons noopt te veronderstellen dat reeds veel eerder met de studie en insceneering was begonnen.

Die 14de Juni was een snikheete dag en men speelde destijds niet bij avond, zoodat de menschen 't grootste gedeelte van den duur der vertooning in een overwarme schouwburgzaal opgesloten waren. Geen minder geschikte datum ware er, naar onze begrippen, voor een première uit te zoeken geweest! Een der beide hoofdrollen werd vervuld door een destijds beroemde tooneelspeelster: Karoline Jagemann, die de rol van Elisabeth speelde met veel succes. 't Publiek was echter onthutst door het in zijn oog gewaagde van het twist-tooneel (III,4) en van het gebruiken van 't H. Sacrament (V, 7). Men mag misschien de veronderstelling wagen dat het hof, door zijn met moeite overwonnen wêerzin langs den weg, die door paleisgangen over de straat voert, op het oordeel der toeschouwers bij de eerste voorstelling eenigen invloed heeeft uitgeoefend.

Althans bij een latere opvoering was het publiek opgetogen. 't Gebeurde, na het eerste groote succes, dat plaatsen van 3 Groschen in den middag 3 Thaler golden.

* * *

't Oordeel van tijdgenooten en nakomelingen is altijd zeer verschillend geweest. Het zou wel heel leerzaam wezen hier een aantal résumés van beoordeelingen, tusschen 1800 en 1900 geveld, naast elkander te plaatsen. We kunnen daaraan echter niet denken. Toch wagen wij het uit de lange reeks een paar grepen te doen. We nemen

allereerst het werk ter hand, dat mevrouw De Staël in 1810 had voltooid, maar niet mocht uitgeven in Frankrijk. Eerst drie jaren later kon 't in Londen verschijnen. Wij lezen in *De l'Allemagne*:

„Naar 't mij voorkomt, is *Maria Stuart* van alle Duitsche treurspelen het best geconstrueerde en het meest aangrijpende. Niet minder dan het lot van Oedipus, Orestes en Niobé, jaagt dat van de ongelukkige vorstin schrik aan; doch het onderwerp is zóó mooi dat een middelmatige behandeling ondulddbaar wezen zou...." Zij roemt dan zeer de de expositie, welke ons dadelijk, zonder hulp van vertrouwden en zonder alleenspraken door de feiten zelf op de hoogte van den toestand brengt, om te vervolgen: „Het karakter van Maria Stuart is bewonderenswaardig goed volgehouden en boeit ons van 't begin der tragedie tot haar einde.... Haar tekortkomingen moet men wel erkennen, doch men moet haar liefhebben. De bekoring, die van haar uitgaat en de betooverende gratie der ongelukkige doen ons om haar dood bittere tranen weenen.... 't Karakter van Elisabeth is niet minder belangwekkend. Schiller heeft daarmê gegeven een geheel nieuwe schilderij: — die van de vrouw-tyran.... Wat haar kenschetst is het verlangen om te behagen, verbonden aan den meest despotieken wil. Wat het fijnste is in de vrouwelijke eigenliefde openbaart zich bij haar in de ergste daden. waartoe haar macht van souvereine deze vrouw in staat stelt" Mme De Stael geeft dan eene studie over het werk, die getuigt van haar verstandige liefde. Het indertijd beruchte tooneel van biecht en sacrament wordt aldus door deze tijdgenoote verdedigd: „het meest katholieke land der wereld — Spanje — en zijn meest godsdienstige dichter, die zelf geestelijke was geworden, Calderon, hebben op het tooneel geduld de christelijke ceromoniën". Wel heel merkwaardig is het verschil van meening over *Maria Stuart* tusschen Mme De Staël en twee biografen van Schiller, die hem beiden hoog hebben vereerd en geestdriftig lief gehad: — Thomas Carlyle en Johannes Scherr. Carlyle getuigt: „er is geen twijfel mogelijk: — alles wat Schiller heeft willen geven in *Maria Stuart*, heeft hij ons geschonken; *Maria Stuart* is een prachtige tragedie". Toch stelt hij haar beneden *Wallenstein*. Maar Carlyle is Engelschman en hij kan niet vergeten dat mevrouw de Staël de heldin zoo bewondert. „We hebben al genoeg om Maria Stuart gehuild" zegt hij, brommerig. Daarmee geeft hij een standpunt aan, van waaruit men zeer zeker niet een Duitsche tragedie moet beoordeelen. Des te meer waarde valt aan zijn „beautiful tragedy" te hechten.

Johannes Scherr bromt ook. Hij, de historicus, kan niet goed velen dat Schiller de geschiedkundige situatie tot een menschelijke heeft teruggebracht. Hij geeft Carlyle gelijk, waar die het stuk ver beneden *Wallenstein* stelt, maar hij erkent toch dat ook mevrouw de Staël niet overdrijft, als men maar de geschiedkundige onwaarheid kan vergeten. De heeren oordeelden als mannen der wetenschap, de vrouw liet meer haar gevoel spreken. A. W. Schlegel bekijkt het stuk als vakman en bewondert de compositie. Als had hij 't over een apothekers kunstwerk merkt hij op dat alle elementen in de tragedie zoo vernuftig zijn gedoseerd, dat er niets af of bij kan zonder het mengsel te bederven. Van de uitwerking kan men dan ook zeker wezen.

We moeten hierbij voegen dat Scherr, na wat brommen, toch erkent dat „de wijze, wàarop Maria door den godsdienst komt tot vrede met zichzelf en de wereld, onvergelijkelijk schoon is en hij daarom niet kan begrijpen wat men toch voor ergerlijks vond aan het avondmaalstooneel".

Wilhelm Scherer wil gaarne erkennen dat er een betooverende kracht uitgaat van Maria en de tragedie mooi genoeg is, indien men maar aan de werkelijkheid van de hoofd-figuur kan gelooven. Geprezen wordt Schillers onpartijdigheid. Immers, Elisabeth wordt voorgesteld als gedwongen (omgeven en geraden door hare staatslieden) om het doodvonnis te onderteekenen.

Dat Schiller in *Maria Stuart* niet als in *Wallenstein*, (Max Piccolomini) iets van zichzelf in deze tragedie bracht, meldt Scherer opzettelijk (*Geschichte der Deutschen Litteratur*) (pag. 601 v. 8e druk). De hier veel

gelezen (misschien te veel autoriteit hebbende !!) Robert Koenig noemt *Maria Stuart* het zwakste drama van Schiller. De eigenlijke historische achtergrond (politieke en kerkelijke strijd) wordt slechts aangeduid; „in werkelijkheid laat Schiller alleen strijdende vrouwen zien.

Elisabeth is maar een koude, harteloozе huichelaarster, naijverig op de schoonheid van Maria, die veel te jong is in het drama en veel te betooverend schoon. De dichter heeft alles gedaan om Maria te vermooien en Elisabeth is door hem veel te slecht voorgesteld". Dit allemaal is waar en toch meenen wij dat niet aldus een romantisch drama uitsluitend moet worden beoordeeld naar de mate van historische juistheid, die het kenmerkt. Niet in de eerste plaats werd gestreefd naar 't geven van een historisch tafereel. Schiller was knap genoeg in geschiedenis om te staan boven verdenking van onkunde omtrent de hoofdpersonen van zijn treurspel. Maar hij zàg nu zoo een mooi stuk met een Elisabeth en een Maria als Koenig wel wat erg onwelwellend aanduidt. De dichter wilde in 't gemoed raken der toeschouwers en niet hun een nuttig lesje toedienen.

* * *

De vraag blijft in hoeverre ons publiek voor zulke kunst gevoelig is, of het daarvoor nog wel het noodige ter waardeering kan gevòelen. Er zijn teekenen, die wijzen op groote voorliefde voor een realisme op het tooneel dat, wel verwant nog immer aan de romantiek, (want het heele tooneel is nu eenmaal niet-realistisch) daarvan echter zoo ver mogelijk afstaat. Onder de leuze van *idealisme*! hoort men zekere realistische tooneelwerken bestrijden, liefst op zoodanige wijze dat onzedelijke kluchten en pessimistische drama's van hoogen ernst in één adem worden genoemd en samen gerangschikt onder de stukken, die het publiek niet verheffen, niet beter maken, niet met meer moed en lust den dag na de voorstelling weer den dagelijkschen arbeid doen hervatten. Tegen dat in zekeren zin gelijk stellen van weeë echtbreukmoppen, platte kroegkluchten en hoogst ernstig werk, waarin wordt gegeven de wereldbeschouwing van zeer velen onder de allerbesten van het tegenwoordig geslacht, dient in de voornaamste plaats geprotesteerd.

De vraag: „waartoe dient de Schouwburg"? mag niet worden gesteld, indien men dat woord „dient" niet eerst behoorlijk heeft omschreven. Want wenscht men, door dit te gebruiken, reeds te kennen te geven als axioma dat het tooneel moet wezen didaktisch, dat de schouwburg zij een instelling tot verheffing van de zedelijkheidsbegrippen, tot staling van levensmoed en tot prettige aansporing om den last des levens met blijgeestigheid te dragen, dan staat men op een zeker standpunt tegenover de kunst, dat niet bereikbaar is voor hem, die slechts aesthetische argumenten wenscht aan te voeren, wanneer hij voor veredeling van het tooneel gaat pleiten.

Van geheel anderen aard is het argument tegen realistische kunst, dat men nog al eens hoort aanwenden door tooneelspelers en regisseurs, die met de nieuwe richting in de dramaturgie en de tooneelspeelkunst geen vrede kunnen hebben. Zij meenen dat stukken uit de romantische school, dat werken van Shakespeare en klassiek-Fransche tragedies en blijspelen aan den tooneelkunstenaar eischen stellen van geheel anderen aard dan de — laten we kortheidshalve maar zeggen: de moderne stukken. Zij vinden dat deze laatsten den tooneelspeler geen gelegenheid geven het mooie van zijn vak te leeren of het mooie in zijn talent te doen uitkomen, dat daardoor het peil, waarop de tooneelspeelkunst geraakt, jaar aan jaar lager wordt, dat geen groote artiesten meer kunnen worden gevormd en dit ten duidelijkste blijkt bij de opvoering van klassieke (en romantieke) tooneelwerken, waarvoor 't hoe langer hoe moeilijker wordt goede krachten te vinden. In het nummer van *Bühne und Welt* van 15 Mei l.l. uit de intendant-generaal van het Koninklijk Wurtemberger Theater nog weêr eens die klacht en alle tooneelvrienden in Nederland weten hoe vaak zij ook hier is geuit, in den laatsten tijd. Nu is de zaak echter eenvoudiger dan zij wordt voorgesteld. Over achteruitgang in 't algemeen, dus ook

over de grenzen des vaderlands, van de tooneelspeelkunst behoeft men zich niet ongerust te maken en zeer zeker zou zij (indien geconstateerd) niet worden veroorzaakt door het moderne repertoire. Doch, voor een goede opvoering van oude stukken, geschreven voor een publiek met een anderen smaak en met het oog op tooneelspelers met een ander soort van begaafdheden, is natuurlijk noodig een zekere speciale manier van voordracht en spel, passend bij het stuk. Daarom wordt ter *Comédie française* een zekere traditie bewaard en heeft dit bewaren van een overgeleverde manier van vertolken een zekere waarde. We kunnen wel zeggen dat, hetgeen dan zou dreigen verloren te gaan is: de wijze om sierlijk kostuumstukken te spelen en de vereischte speciale soort van declamatie. Dat oudere kunstenaars, die hun leven lang in kostuumstukken zijn opgetreden en hun leven lang zeer vaak in stukken hebben gespeeld, waarin declamatie noodig was, in den regel beter voldoen in diezelfde stukken dan in dit genre ongeoefende moderne acteurs mag wel als axioma worden aangenomen. Doch hiermee is allerminst toegegeven dat de tooneelspeelkunst in verval zou zijn. Intusschen wordt hier gaarne erkend dat het beoefenen van die (goede) declamatie — men hoeft zoo'n angst niet te hebben voor dit woord! — en het goed vervullen van kostuumstukken groot nut heeft. We willen hier wel bijvoegen dat ook wij 't jammer achten dat de Nederlandsche acteur daaraan niet veel meer kan doen. Het uitzicht is geopend op het spoedig optreden van een geheel nieuw, speciaal gezelschap, dat zich voornamelijk ten doel zal stellen het oudere repertoire in eere te brengen en „idealistische" kunst te geven: klassiek, romantiek en . . . misschien de moderne lyrisch-dramatische kunstuitingen, ook dus werken, die gelegenheid geven tot praaldecoratie, praalkostuumdraging en (goede) declamatie.

Dat, mits heel verstandig geleid en vooral niet naar zeker Duitsch model geregisseeerd, zulk een gezelschap zeer mooie dingen kan te genieten geven, spreekt vanzelf. Door allerlei omstandigheden zijn de gewone Nederlandsche gezelschappen niet in staat een speciale groep van kunstenaars aan zich te verbinden, die zich uitsluitend kunnen toeleggen op het instudeeren van zulke stukken. Dat het niet gaat dezelfde menschen te gebruiken voor de vertolking van *Toupinel zaliger* vandaag en *Maria Stuart* morgen is een regel, die nu al wel en deugdelijk bewezen is, ook door de enkele uitzondering, die hem heeft bevestigd.

Wat zeer zeker in ons land aan de kunst ten goede komen kan is: verdeeling van arbeid. We zien hier tal van grootere en kleinere gezelschappen elkander concurrentie aandoen op de minst verstandige wijze; we zien daarenboven dat een klein gezelschap, beschikkend over goede krachten, doch waarvan geen enkel bravoure-kunstenaar, geen „ster" deel uitmaakt, tot groot aanzien komt door het zich toeleggen op een specialiteit. *De Nederlandsche Tooneelvereeniging*, met haar Heijermans-repertoire en met de oudvaderlandsche klucht- en blijspelen, heeft zich een groote artistieke reputatie verworven, zij heeft bij velen uit het groote publiek de overtuiging gevestigd, dat men een Heijermans-stuk niet goed zou zien vertolkt, indien de *Tooneelvereeniging* het niet opvoerde, en dat men een stuk van Brederoo niet aardig zou vinden, als men 't niet door *De Nederlandsche Tooneelvereeniging* spelen zag.

Toch geeft men een Schiller-stuk . . . Waarom? Eenvoudig omdat men zich niet durft bepalen tot een zeker genre, dat men geen speciaal gezelschap durft vormen, uit vrees daardoor een gedeelte van het publiek uit den schouwburg te houden, wat vooral op reis zoo noodlottig wezen kan. Immers, de beste gezelschappen van Nederland moeten concurreeren op kermissen en in casino's even erg als specialiteiten-gezelschappen, ja nòg scherper, nu men liever naar tingel-tangels dan naar de komedie gaat!

Toch is voor echte kunstbeoefening dat spelen van allegaartjes noodlottig. Op deze wijze worden geen goede ensembles gevormd en blijven ze, indien 't een enkele maal mocht gelukken er een samen te stellen, toch zeker niet lang *als geheel* bestaan.

Wil nu het nieuwe gezelschap — van *Het*

Lyrisch Tooneel — in den besten zin des woords een speciaal gezelschap worden, wij meenen dat de vaderlandsche tooneelspeelkunst daarbij wèl kan varen, natuurlijk als het goed wordt.

Maar wat staat nu aan de anderen te doen? Buiten beschouwing mag het *Rotterdamsch Tooneelgezelschap* blijven, dat allereerst heeft te voldoen aan de behoeften van het Rotterdamsche schouwburgpubliek en dat zich hoogst moeilijk een eigen *genre* zou kunnen kiezen, omdat het publiek, dat het doet bestaan, natuurlijk afwisseling verlangt in het repertoire. Maar, met dat al, zou de directie, indien het nieuwe gezelschap Rotterdam geregeld mocht komen bezoeken, zich ontslagen kunnen rekenen van de verplichting om aan het „*idealistische*" repertoire veel tijd en moeite en kosten te offeren. Aan één gezelschap, dat Meininger-idealen nastreeft (we zeggen 't kortheidshalve zoo, zonder op de beperkende beteekenis der uitdrukking den klemtoon te leggen!), aan één zoo'n gezelschap heeft Nederland genoeg.

Wat echter aangaat de, in zeer eigenaardige omstandigheden verkeerende, kunstinstelling die *Koninklijke Vereeniging* heet en vijf-en-twintig duizend gulden koninklijke subsidie erlangt, om de vaderlandsche tooneelspeelkunst hoog te houden, voor haar zullen, indien de tooneel-afdeeling van *het Lyrisch Tooneel* aan de, door de stichters opgewekte verwachtingen beantwoordt, zeer moeilijke tijden aanbreken.

Zij toch heeft in de verste verte niet de middelen, waarover buitenlandsche gezelschappen, met welke men haar vergelijkt, jaar in jaar uit kunnen beschikken. Haar inkomsten vloeien niet in hoofdzaak uit de kas van een vorst of uit de schatkist van een staat, doch borrelen onregelmatig en tamelijk traag op uit allerlei bronnetjes, die niet (voor 't meerendeel althans) uitmunten door groote zuiverheid. Want een, voor een koninklijke vereeniging zuivere bron noemen we niet de kermis te Joolstad, waar een tent is opgeslagen, bespeeld door *Het Nederlandsch Tooneel*, en waar dan een paar grove kluchten worden vertoond voor een publiek, dat bij toeval niet naar 't paardenspel of den tingeltangel is gegaan. Reeds daarom alléén moeten alle vergelijkingen van het *Nederlandsch Tooneel* met een *Hofbühne* of een *Comédie française* of een *Stadttheater* mank gaan en alle, op die gelijkstelling gegrondveste eischen, onrechtvaardig worden genoemd.

Het Nederlandsch Tooneel is door omstandigheden geworden een tweeslachtig iets met meer pretenties dan artistieke middelen, niet alleen, maar ook met veel grooter gedwongen staat dan inkomen en waarvan nog bovendien veel meer wordt gevraagd dan het met mogelijkheid geven kàn. Den vreemden toestand nu maar te wijten aan den Raad van Beheer is niet billijk. Beter zou het zijn, den weg aan te wijzen, die tot duurzame verbetering leiden moet.

Het uitgangspunt van dien weg moet wezen bezuiniging. Want alleen door bezuiniging kan de Koninklijke Vereeniging hare leden vrij maken van den afschuwelijken dwang om te reizen en op te treden in allerlei treurige omstandigheden; alleen door bezuiniging kan zij dan ook tijd winnen voor haar artiesten, een *allernoodigst* aantal uren, die moeten worden gewijd aan de voorbereiding van stukken, oneindig beter dan tot nu toe kon geschieden en een *allernoodigst* aantal andere uren, die moeten worden besteed aan de vorming der jonge artistieke krachten, die men nu engageert om ze, voor 't meerendeel, slecht werk te laten doen dat zeer onvoldoende is voorbereid en verder te laten lanterfanten, terwijl de Koninklijke Vereeniging hun tevens nog moest bieden een vervolgcursus in de tooneelspeelkunst onder leiding van een goed regisseur, gelijk het *Nederlandsch Tooneel* er meer dan één bezit. Want de tijd is voorbij, en dat moet men wèl in 't oog houden, dat de acteur zichzelf vormt in de schmieren, die de kermissen afreizen. Er worden hem geheel andere eischen gesteld dan zijn voorgangers.

Het moderne repertoire eischt van den tooneelspeler veel meer begrip van kunstletterkunde, van den waren conversatietoon, van 't heusch natuurlijk zich bewegen en het heusch goed zich kleeden, dan het repertoire, waar een vroeger geslacht van tooneelkunstenaars

met succes in optrad en dat in een tijd, waarin het schouwburgpubliek veel door de vingers zag en zich een heel wat minder preciese voorstelling maakte van historische personen dan dat van tegenwoordig, terwijl ook op het ensemble en het bewegen heel wat minder werd gelet. Genieën hebben zich zelf gevormd; maar op een eindelooze reeks van genieën mag zelfs een Koninklijke Vereeniging niet rekenen. Zij ook dient krachten te vormen en mag niet speculeeren op recruteering van elders goed geworden artiesten. Bij haar stichting kon zij zich bepalen tot kiezen. Doch de tijden zijn veranderd. De taak der bestuurders is veel moeilijker — artistieke leiding *in den meest uitgebreiden zin des woords* is hoog noodig geworden.

Ontslagen, grootendeels, van dat vernietigende gereis, moest het *Nederlandsch Tooneel* een gedeelte der elementen van haar tegenwoordig zoo kakelbont repertoire voor altijd verwijderen. We hebben wat aardige kleine gezelschapjes, die evengoed een Fransch of Duitsch mopje kunnen spelen als de Koninklijke en die dat doen met heel wat minder kosten en tegen heel wat minder entree voor het lachlustige publiek...... En dan —

„Ge hebt goed praten!" — hooren wij de veel geraden Raad al zeggen — „maar vertel ons eerst hòe we bezuinigen kùnnen." De Raad heeft gelijk. Wij eveneens. Want het is onze vaste overtuiging dat dit kunstinstituut, dat nog zooveel voor de Nederlandsche Tooneelspeel-kunst kàn doen, de mededinging van een eventueel tot bloei gerakend, groot gezelschap niet zal kunnen doorstaan, indien het zijn gevaarlijk tweeslachtig karakter van *Hofbühne* en kermistroep blijft behouden. Aan den anderen kant — we zijn niet ingewijd in de geheimen van het finantieel beheer om van advies te kunnen dienen en al waren we het, we zouden dat toch zeker niet hier doen, waar we enkel kunstbelangen bespreken en niet het wel of wee van een vereeniging.

Nog andere hervormingen dunken ons dienstig. Maar wij behoeven niet tot in bijzonderheden af te dalen. Dit openbaar en ongevraagd advies werd alleen gegeven omdat we, nu zoovelen praten en schrijven over *Het Nederlandsch Tooneel* en dat soms op de meest onwelwillende wijze, hebben willen doen zien voor welke moeilijkheden de Koninklijke Vereeniging staat. Men zou er ons een gegrond verwijt van hebben kunnen maken, indien wij het bij 't aanwijzen daarvan gelaten hadden.

Nog andere tooneeltoestanden in Nederland zullen wij een ander maal wel eens kunnen bespreken.

NIEUWE BOEKEN.

COUPERUS heeft het tweede zijner *Boeken der Kleine Zielen* doen verschijnen bij den uitgever L. J. Veen te Amsterdam. *Het late leven* mag, als deel eener serie, niet op zichzelf worden beoordeeld en wij zullen er hier dan ook maar weinig van vermelden. Er komen zeer mooie gedeelten in voor, maar toch meer zwakke bladzijden dan in *De kleine zielen.* Herhalingen en onnoodige uitwijdingen maken hier en daar den indruk, dat Couperus wat haastig of lusteloos heeft gewerkt. Maar in de hoogste mate curieus is de psychologie in dit boek èn van de ongelukkige vrouw èn van den zeer onbeduidenden man. 't Jongentje blijft ons een wonderkind voorkomen. Van een socialist, die misschien het late leven der vrouw nog mooi zou hebben kunnen maken, is de karakterteekening zwakjes gebleven. Die man bracht het zelf niet tot *leven* in dit boek. Zoodra de serie der *Kleine Zielen* is voltooid, komen wij op elk der gedeelten nog terug.

* * *

Bij denzelfden uitgever is verschenen de vierde druk van STIJN STREUVELS' *Lenteleven* met een portret van den schrijver door De Praetere, een conterfeitsel, dat den schrijver wel wat *kraftgenial* maakt, als voer een storm van bezieling achterom zijn hoofd, terwijl het uiterlijk van Streuvels toch zoo heel eenvoudig is, maar overigens een heel goed stuk werk.

Dan krijgen we ook door den heer Veen toegezonden, in even keurig uiterlijk, het nieuwe boek van Streuvels' *Langs de Wegen*, dat getuigt van de volle rijpheid van Streuvels' talent, waardoor hij zich niet doet kennen van een nieuwen kant, doch waarin ligt

de groote zelfbewustheid van den kunstenaar, die zijn weg heeft gevonden en met de kalmte van een reus voorwaarts gaat. Wel maakt de lectuur van dit groote stuk hoofdzakelijk beschrijvend proza den vermaaklezer allicht gauw moe, doch het is om de breede schildering wel een van de werken, die tot het beste moeten worden gerekend wat in de nieuwere Letteren is voortgebracht.

* * *

Nog een nieuw boek ontvangen we van den heer Veen: *Een liefdesgeschiedenis* door JEANNE REYNEKE VAN STUWE. 't Bevat eenige novelletjes, waaronder een dat ons wel heelemaal goed gelukt dunkt: *Operatie*, en een ander — *Ondergang* — waarin veel goeds voorkomt, doch dat niet geheel geeft wat de schrijfster had moeten geven, den indruk dat het arme dienstmeisje onder den dwang der omstandigheden door het noodlot wordt verhinderd, absoluut verhinderd hare vrijheid te hernemen. Maar wel heel goed is de tyrannie en het gesar daar in huis bij 't meisje geteekend.

Dan zijn er nog andere stukjes, heel slordig geschreven, heel onbelangwekkend van pogen om versmade jonge meisjes te teekenen, meisjes met veel gevoel en nog meer passie, wat opdringerig van aard, en verder een stukje dat geheel stemming had moeten zijn, maar 't niet is geworden, *Zondagmiddag*. Jammer! héél jammer is het dat deze hoogst begaafde vrouw, die met wat studie en wat zelfbeheersching zooveel moois kàn geven, dit pakje grootendeels in noodlottige haast geschreven stukjes nog eens heeft laten drukken om te bundelen.

* * *

Een dankbaar sociaal-demokraat is de heer C. S. ADEMA VAN SCHELTEMA en daarom wil hij getuigen en nog weer getuigen van het blije gevoel dat hij heeft sedert hij behoort tot de vereerde S. D. A. P. Deze jonge dichter heeft vroeger daarvan reeds getuigd en heel zangerige liedjes gedicht, die veel goeds doen verwachten. Maar zullen we dat ooit krijgen, dan dient er hard gewerkt te worden. De heer Adema van Scheltema behoort niet tot die uiterst zeldzamen, die zich maar hebben te laten gaan. Hij loopt telkens gevaar te vervallen in platheid, bombast of in 't belachelijke. Zijn vermogen tot zelfcritiek schijnt er niet grooter op te zijn geworden. Misschien heeft het gemakkelijk behaalde succes bij de partijgenooten hem tijdelijk wat verblind en valt er bij 't verschijnen van een volgend bundeltje vooruitgang te bespeuren.

Bombastisch noemen wij het b.v. het versje, waarin ons wordt meegedeeld dat de sociaaldemocraten de wereld vast houden bij de kimmen, terwijl ze meteen aan 't stuurrad van de wereld staan, terwijl van die razende wereld de *naven* stampen. Plat is zich van Mei den *feesttamboer* te noemen en haar mee te deelen dat men *nooit een andre meid* zal minden. („Ik neem nooit een ander, 'k neem geen ander, ik neem nooit een ander meer!!" luidt het straatliedje). Een boterbloem noemt hij zijn *mellekkom*, aan de zon vertelt hij „ik ben maar een arme *loeder*, de avond laat hij „zijn schatkist op een *kier* zetten. Van de aarde, verlicht door de dalende zon, dicht hij: ze lijkt wel een *wonder* en de avondzon is een *zonnepruik*, die vlamt als 'n *rozenstruik* en sterft *als 'n rhododendron*. Ook plat is, Blauwe hemel! — vette verven, *doet mij kwasten aan de hand.*"

Belachelijk zijn regels als:

Hier loopt door de heide
Een sociaal-democraat. . . .

Het raam is opgeschoven
Ik zit stil voor mijn ontbijt
Buiten staan de eerste schooven,
En ginder(!) bloeit de boekweit.

Van dergelijk leelijks had de dichter zijn werk vrij moeten houden.

Wat ons verder tegenviel in dit bundeltje *Van zon en zomer* (bij Van Looy te Amsterdam) is het volslagen gebrek aan eenige verheffing. Er is geen regel in die van echt levenwekkende bezieling getuigt.

F. L.

